ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ

ಭಾರತ ದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶನ

ವಿರಾಟಪರ್ವ
ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವ

ನಾರಾಯಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ನರಂ ಚೈವ ನರೋತ್ತಮಮ್ ।
ದೇವೀಂ ಸರಸ್ವತೀಂ ಚೈವ ತತೋ ಜಯಮುದೀರಯೇತ್ ॥

ಸಂಪುಟ ೯

ಭಾರತ ದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶನ

ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ

(ವ್ಯಾಸಭಾರತದ ಕನ್ನಡ ಸರಳಾನುವಾದ)

ಭಾತಿ ಸರ್ವೇಷು ವೇದೇಷು
ರತಿಃ ಸರ್ವೇಷು ಜನ್ತುಷು ।
ತರಣಂ ಸರ್ವತೀರ್ಥಾನಾಂ
ತೇನ ಭಾರತಮುಚ್ಯತೇ ॥

ಸಂಪುಟ 9

ಮುದ್ರಕರು:

ಭಾರತ ದರ್ಶನ ಮುದ್ರಣಾಲಯ

163, ಮಂಜುನಾಥ ರಸ್ತೆ, 2ನೇ ಬ್ಲಾಕ್, ತ್ಯಾಗರಾಜನಗರ,
ಬೆಂಗಳೂರು - 560 028
ದೂರವಾಣಿ: 080-26765381

ಪ್ರಥಮ ಇ-ಮುದ್ರಣ ಜನವರಿ ೨೦೧೪

ವಿನಮ್ರವಚನಗಳು

ದಯಾಮಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ, ಸದ್ಗುರುವಿನ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳಿಂದಲೂ, ಪ್ರಿಯಗ್ರಾಹಕರ ಮತ್ತು ಸುಹೃದರ ಸಹಕಾರ-ಸದಾಶಯಗಳಿಂದಲೂ ಮೂವತ್ತು ಮೆಟ್ಟಲುಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಪದಸೋಪಾನದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಮೆಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಭಗವಂತನ ಅಡಿದಾವರೆಗಳಲ್ಲರ್ಪಿಸಿ ಅನಂತರ ವಾಚಕರ ಅಂಜಲಿಪುಟಗಳಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವನ್ನೂ ಮುಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಅನೇಕಗ್ರಾಹಕರಿಗೆ ಎರಡನೇ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಕಳುಹಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ಉಳಿದವರಿಗೆ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟದೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೇವೆ. ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂಪುಟಗಳ ಪ್ರತಿಗಳು ಪೂರ್ತ ಮುಗಿದಿದ್ದು ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವು ಈಗಾಗಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ನಾವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ವೇಳಾಪಟ್ಟಿಯಂತೆ ಈ ವರ್ಷವೇ ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೇ ಸಂಪುಟಗಳ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಾಹಕರಿಗೆ ಕೊಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಈ ನಮ್ಮ ಸತ್ಸಂಕಲ್ಪಗಳು ಕೈಗೂಡಬೇಕಾಗಿವೆ.

ಮಹಾಭಾರತದ ಇದುವರೆಗಿನ ಸಂಪುಟಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ನಮ್ಮ ವಾಚಕರನೇಕರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗಾದ ಆನಂದವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅರುವತ್ತು ತುಂಬಿದ ವಕೀಲರೊಬ್ಬರು–'ಈ ಸಂಪುಟಗಳು ಭಗವತ್ಕೃಪೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಈ ಜನ್ಮವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು. ನನ್ನ ಈ ಇಳಿವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೂ ತತ್ತ್ವ, ನೀತಿ,

ನ್ಯಾಯ–ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಂಗ್ಲಪಂಡಿತರ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರಾರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೇ ನಾನು ಭಾವಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೆನು. ನಾನು ತಮ್ಮ ಇದುವರೆಗಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಓದಿದುದರಿಂದ, ವಿದೇಶಿಯರು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಸಾಕಷ್ಟಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಮನಗಂಡಿದ್ದೇನೆ'–ಮುಂತಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ನಮ್ಮ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಗ್ರಾಹಕರು, ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಓದಿದನಂತರ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸೇ ಬದಲಾಯಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದೆ ಯೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯಸೂಚಕವಾದ ಅನೇಕಪತ್ರಗಳು ಕಾರ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿವೆ. ವ್ಯಾಸರ ವಾಣಿಯೇ ಅಂತಹುದು. ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯರತ್ನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಸವಿಯನ್ನು ನಾವೂ ಸವಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತೊಬ್ಬರೂ ಸವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡ ಬೇಕು. ಇದು ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಗ್ರಾಹಕರ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿನಂತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಮತ್ತು ಹೊರಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿ ಯೊಬ್ಬ ಕನ್ನಡಿಗನ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಭಾರತದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಬೆಳಗ ಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಬಾಲವೃದ್ಧರಾದಿಯಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಓದಬೇಕು ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಬೇಕು. 'ನೀವು ಪ್ರಚಾರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ ; ಜಾಹಿರಾತು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ; ನಮಗೆ ಇದುವರೆಗೂ ಇಂತಹ ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯಗ್ರಂಥವಿದೆಯೆಂಬುದು ತಿಳಿದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ'–ಎಂಬುದು ಅನೇಕರ ಆಕ್ಷೇಪವಾಗಿದೆ. ನಿಜ! ಜಾಹಿರಾತು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪ್ರಚಾರವೂ ಸಾಲದು. ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಓದಿ ಆನಂದಿಸಿದ ಗ್ರಾಹಕರೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ ರಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಆಸೆ. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಗ್ರಾಹಕರೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಹೊಸ ಗ್ರಾಹಕರನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೆ ಮುಂದಿನ ವರ್ಷದ ಈ ವೇಳೆಗೆ ಗ್ರಾಹಕರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ದ್ವಿಗುಣವಾಗುವುದು. ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನಾದರೂ ನೂತನಗ್ರಾಹಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಿಯ ಗ್ರಾಹಕರು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ. ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮಹಾಪುಣ್ಯವು ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಮಹಾಭಾರತ ದಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೇಲಾಗಿ ನಮ್ಮ ಬಂಧು-ಮಿತ್ರರನ್ನೂ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಇದೊಂದು ಜ್ಞಾನದೀವಿಗೆ. ಇಂತಹ ಒಂದು

ಸದವಕಾಶವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರೆ ದಯಾಮಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಹಾಯವು ಸಿಕ್ಕಿಯೇ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಈ ಅಮೂಲ್ಯಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಎರಡು ಪರಮೋಚ್ಚ ಬ್ಯಾಂಕುಗಳು (ಕೆನರಾ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಮತ್ತು ಸಿಂಡಿಕೇಟ್ ಬ್ಯಾಂಕ್) ಮುಂದೆ ಬಂದಿವೆ. ಎಷ್ಟು ಸಾವಿರ ಮಂದಿಗಾದರೂ ಸಾಲ ಒದಗಿಸುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆ ನೀಡಿವೆ. ಇಂತಹ ಸೌಲಭ್ಯ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸಿಗಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಹಕರು ತಮ್ಮ ಬಂಧು-ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಇದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಸಾಲದ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಹೇಳಿ ಮಹಾ ಭಾರತದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ-ತಾವುಂಡ ಸವಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೂ ಉಣಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ–ನಿಸ್ವಾರ್ಥತೆಯಿಂದ ಶ್ರಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಕಳಕಳಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟಪರ್ವವು ಮುಗಿದಿದೆ. ಪಾರಾಯಣಕ್ಕಾಗಿ ವಿರಾಟಪರ್ವದ ಮೂಲವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಶಯವೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲ. ಒಮ್ಮೆ ಅದನ್ನು ಸಂಪುಟದೊಡನೆಯೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಶಯವೂ ಇದ್ದಿತು. ಕಥೆಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಓದುವ ವಾಚಕರಿಗೆ ಕಥಾಭಾಗವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಬಿಡುವುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದನ್ನು ಕೈಬಿಡಲಾಯಿತು. ಮುಂದೆಯಾದರೂ ವಿರಾಟಪರ್ವದ ಮೂಲವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಆಶಯವಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿಯಮವು ಎಂದಿಗಿರುವುದೋ ತಿಳಿಯದು. ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವವೂ ಇದೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿಲ್ಲ. ಸಮಗ್ರವಾದ ವಿದುರನೀತಿಯನ್ನು ಇದು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. (ವಿದುರನೀತಿಯು ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿದೆ.) ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸನತ್ಸುಜಾತೀಯವಿದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರಾಯಭಾರವಿದೆ. ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಈ ಪರ್ವವನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಓದಲೇಬೇಕು. ಅಂತಹ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾದ ರಾಯಭಾರ ಪ್ರಕರಣವು ಈ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂಜಯರಾಯಭಾರ : ಅವನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕು. ನಿಜ ; ಮಹಾಭಾರತದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆಯುತ್ತಾ

ಹೋದರೆ ಲೇಖನಿಯು ಎಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕೆಂಬುದರ ಅರಿವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಒಂದೊಂದು ಶ್ಲೋಕವೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾದ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣ ದಿಂದಾಗಿ 'ಭಾರತೀಯರೆಲ್ಲರೂ ತಪ್ಪದೇ ಓದಲೇಬೇಕಾದ ಮಹಾಗ್ರಂಥ ವಿದು'–ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ವಿರಮಿಸುವುದುತ್ತಮ.

ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ಗ್ರಾಹಕರಾಗಿರುವ ಅನೇಕರು ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶನದ ರಾಮಾಯಣಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿಸಿ ಮುಗಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಪುನಃಪ್ರಾರಂಭವು ಯಾವಾಗ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮ ನಿಂದ ಪ್ರೇರಣೆಬಂದಿಲ್ಲ. ಅವನೇ ಅದನ್ನೂ ಆಗುಮಾಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂಬು ದರಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ನಮಗೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ನಂತರ ಮಹಾಭಾರತದ ಗ್ರಾಹಕರೆಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣಕ್ಕೂ ಗ್ರಾಹಕರಾಗಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವರೆಂಬ ಭರವಸೆಯಿದೆ.

ಸಂಪಾದಕಮಂಡಲಿಯವರು ಏಕದೇಹನ್ಯಾಯದಂತೆ ಈ ಮಹಾ ಭಾರತವನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಮಹಾಗ್ರಂಥದ ಸಂಪಾದಕತ್ವ ವನ್ನು ನಿಸ್ವಾರ್ಥತೆಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಅನೇಕರಿಗೆ ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಆದರೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಋಣಾನುಬಂಧಗಳು. ದಯಾಮಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂರ್ವಕೃತನಿಶ್ಚಯ. ಇದು ಹೇಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪ್ರತಿಫಲವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಉದಾರತೆಯಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನವರು ನಡೆಸಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅವರಿಗೆ ದಯಾಮಯನಾದ ಭಗವಂತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ದಯಪಾಲಿಸಲಿ. ಇದೇ ನಮ್ಮ ಅನುದಿನದ ದೈನ್ಯಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಈ ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಮುನ್ನುಡಿಯನ್ನು ಪರಿಮಹಂಸಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶೃಂಗೇರಿ ಶಿವಗಂಗಾ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಾಭಿನವ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಭಾರತೀ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರತಿಸಲದಂತೆ ಈ ಸಲವೂ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಾಪುರಮಠದ ಪರಮ ಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಭಾರತೀ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಲಿಯವರಿಗೆ ಸುವರ್ಣಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಸಹಕಾರ ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಸನ್ಮಿತ್ರ ರೆಲ್ಲರನ್ನೂ–ಸ್ಮರಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ದಯಾಮಯನಾದ, ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಹೃದಯಗುಹಾಶಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲ ಮನೋಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ದಯಪಾಲಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ವಿರಮಿಸುವೆವು.

ಶಾನ್ತಿಃ ಪುಷ್ಟಿಸ್ತುಷ್ಟಿಶ್ಚಾಸ್ತು
ಸಮಸ್ತಸನ್ಮಙ್ಗಲಾನಿ ಭವನ್ತು

–ಪ್ರಕಾಶಕರು.

ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ-ನವಮಸಂಪುಟಸ್ಯ ಭೂಮಿಕಾ

ಸಂಖ್ಯೆ ೫೮ ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾಮ್ನಾಯ
ಶ್ರೀ ಶೃಂಗೇರಿ ಶಾಖಾಮಠ ಶ್ರೀ ಶಿವಗಂಗಾಸಂಸ್ಥಾನ.
ತಾ.೨೮.೧.೧೯೭೬
ಶಿವಗಂಗೆ
(ಬೆಂಗಳೂರು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್)

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯವರ್ಯ ಪದವಾಕ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಪಾರಾವಾರಪಾರೀಣ ಯಮ-ನಿಯಮಾಸನ-ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ-ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ-ಧ್ಯಾನ-ಧಾರಣ-ಸಮಾಧ್ಯಷ್ಟಾಂಗಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠ ಗರಿಷ್ಠ ತಪಶ್ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯನಾದ್ಯವಿಚ್ಛಿನ್ನಗುರುಪರಂಪರಾಪ್ರಾಪ್ತಷಡ್ದರ್ಶನ ಸ್ಥಾಪನಾ ಚಾರ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಸಕಲವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕ ಸಾಂಖ್ಯತ್ರಯಪ್ರತಿಪಾದಕ ಸಕಲನಿಗಮಾಗಮಸಾರಹೃದಯ ವೈದಿಕ ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಸರ್ವತಂತ್ರಸ್ವತಂತ್ರಾದಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ಯಾನಗರ ಮಹಾ ರಾಜಧಾನೀ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿ ರಾಜ ಗುರುಭೂಮಂಡಲಾಚಾರ್ಯ ತುಂಗಭದ್ರಾತೀರವಾಸೀ ಋಷ್ಯಶೃಂಗ ಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀ ಶೃಂಗೇರೀ ಶ್ರೀಮದ್ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ ಪಾದಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಶ್ರೀ ಶೃಂಗೇರೀ ಶ್ರೀ ಶಿವಗಂಗಾ ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಭಿನವ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಭಾರತೀಸ್ವಾಮಿನಾಂ ಕರಕಮಲಸಂಜಾತ

ಶ್ರೀ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಾಭಿನವ ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಭಾರತೀಸ್ವಾಮಿಭಿಃ

ಅಸ್ಮದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಮುಖ್ಯಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತಪ್ರಕಾಶನ
ಸಮಿತಿ ಸದಸ್ಯಾನಾಂ ವಿಷಯೇ, ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣಪೂರ್ವಕ
ವಿರಚಿತಾಶೀಃ ಪರಂಪರಾಸ್ಸಮುಲ್ಲಸಂತುತರಾಮ್ | ಆಸೇತುಹಿಮಾಚಲ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಾತ್ರಭವಚ್ಛ್ರೀಮಚ್ಛಂಕರಭಗವತ್ಪಾದಪೂಜ್ಯಪೀಠವಿಷಯಿಣೀ
ಭಕ್ತಿರನವಧಿಕಶ್ರೇಯೋನಿದಾನಮಿತಿ ಸಾರ್ವಜನೀನಮೇತತ್ಸಾಂಪ್ರತಮ್.

ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತವು ಧರ್ಮ-ಜೀವನತತ್ತ್ವಗಳ ಗಣಿ. ಅನುಪಮವೂ ಅದ್ವಿತೀಯವೂ ಆದ ಮಹಾಗ್ರಂಥ. ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಅದರ ಪೂರ್ಣ

ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತೊಟ್ಟ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಾಶಕರು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಆ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಸಪತ್ರಿಕಾ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಾಗಿ ಮಹಾಜನರ ಮುಂದಿಟ್ಟರು. ತರುವಾಯ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಎಡರು-ತೊಡರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಾ ಒಂದೊಂದು ಕ್ಲಿಷ್ಟಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಜಯಶೀಲರಾದರು. ಮಹಾಭಾರತ ದಂತಹ ಉದ್ಗ್ರಂಥದ ಸಂಪುಟಗಳ ಪ್ರಕಾಶನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವ ಭಾರತ ದರ್ಶನಪ್ರಕಾಶನದ ಸಂಪಾದಕ ವರ್ಗವು ಈಗ ತಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕಮಂಡಲಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದು ಈಗ ನಮ್ಮ ನಾಡಿಗೆ, ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವಷ್ಟು ಸಮರ್ಥ ವಾಗಿ ನಿಂತು ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವರ ಮಾತಿನಲ್ಲೇ ಹೇಳಬಹುದಾದರೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯವು ಭಗವದಿಚ್ಛೆ ಯಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗತಕ್ಕುದಾಗಿದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ತೊಂದರೆ ಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯ-ಸ್ಥೈರ್ಯ-ಸಹನೆಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ ಕಾರ್ಯಕರ್ತ ರಿಗೆ ಈಗ ಪೂರ್ಣನಂಬಿಕೆಯುಂಟಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿಸ್ವಾರ್ಥಸೇವೆಗೆ ಭಗವತ್ಕಟಾಕ್ಷವು ಸದಾ ಲಭ್ಯವೆಂಬುದಾಗಿ ಈ ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠರು ಅನತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ನಮಗಂತೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಈ ದೃಢನಂಬಿಕೆಗೆ ಹಲವಾರು ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಒಂದೆರಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲೇ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತಗಳ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅರಿತಿದ್ದ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರಾದ ಕೆಲ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರು ಈ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸುವ ಸತ್ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿ ಆಳರಸರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಯಶೀಲ ರಾದರು. ಆದರೂ ಈ ಕಾಲದವರ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ, ಆ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಸರ್ವಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಇಂದಿನವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿನ ಲೋಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸಾಧ್ಯವಾದಮಟ್ಟಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಸಕ್ತಗ್ರಂಥ ರಚನಾಕಾರ್ಯವು ಮುನ್ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಸ್ತುತ್ಯವಿಷಯ. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರೆಲ್ಲ ಸ್ವಾಗತಿಸಬೇಕು. ಇದು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಶ್ಲಾಘ್ಯವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಭಾಷೆ ಲಲಿತ ; ಶೈಲಿ

ಸರಳ ; ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ರಮ್ಯ ; ಭಾಷಾಂತರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನ–ವೈಪರೀತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ, ಆವಶ್ಯಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಗೀರ್ವಾಣಪದವಾಕ್ಯಾದಿಗಳು ಹಾಗೆ-ಹಾಗೆಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ವಲಯಗಳ ಪ್ರೀತಿ-ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪುಟಗಳು ಹೊರಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಡೀ ಗ್ರಂಥವು ಎಲ್ಲರ ಅನುರಾಗ-ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಅರ್ಹತೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಇದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಒತ್ತಿಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇವೆ. ಹಿಂದಿನ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಿಗಿಂತ ಇಂದಿನ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಮಿಗಿಲಾದುದು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳ, ಅವಲೋಕನ, ವ್ಯಾಸಂಗ, ಮನನ, ಅವಲಂಬನೆಗಳು ಇಂದಿನ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ಏಕೆಂದರೆ : ಕೇವಲ ಐಹಿಕಸುಖ ಸೌಕರ್ಯಾದಿಗಳ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲೇ ನಿಮಗ್ನರಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಜನಾಂಗಗಳೇ ಅವುಗಳಿಂದ ಬೇಸತ್ತು, 'ಮಾನವಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಈ ಸುಖಸಾಧನಗಳೇ ಗುರಿಯಿರಲಾರದು. ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂಬುದು ಮತ್ತಾವುದೋ ಇರಬೇಕು. ಅದರ ಸಾಧನೆಗೆ ಈ ಸಲಕರಣೆಗಳಿಂದ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸಹಾಯವಾಗದು. ಆ ಸಾಧನಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಬಲ್ಲದು ಭರತಖಂಡವೊಂದೇ'–ಎಂಬ ಅರಿವನ್ನು ಪಡೆದು, ತಮ್ಮ ಉತ್ತರಕ್ಕಾಗಿ ಅಗತ್ಯವಾದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇತ್ತ ಮುಖಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಏಕೆ, ಇಡೀ ಮಾನವ ವರ್ಗವೇ ಭಾರತದತ್ತ ತಿರುಗಿನೋಡುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆ ಸಂದೇಶವನ್ನು ನಾವೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಮಾನವಕುಲದ ಉದ್ಧಾರವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ನಾವು ಉದ್ಧೃತರಾಗುವುದಾದರೂ ಎಂತು? ಉದ್ಧಾರಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಬಲ್ಲದು ಭರತಖಂಡವೊಂದೇ–ಎಂಬುದು ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತು. ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದಗಳೂ, ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಪ್ರಾಚೀನ ಋಷಿಗಳ ಕರುಣಾಮಯವಚನಸಮುದಾಯವೂ ಈ ಆದಿಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲ ಹೊರದೇಶದವರಿಗೆ ಇರುವಷ್ಟು ನಮ್ಮವರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ– ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅನಾರ್ಯ, ಅಜುಷ್ಟ, ಅಕೀರ್ತಿಕರವಾದ ಸ್ಥಿತಿ ಬೇರೊಂದಿರದು. ನಮ್ಮ ಉದ್ಧಾರವನ್ನೇ ಬಯಸಿದ ನಮ್ಮ ಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನು

ನಾವೇ ಮರೆಯಬಾರದು ; ಮರೆತರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೃತಘ್ನತೆ ಬೇರೆ ಇರಲಾರದು. ಮಹಾಮೇಧಾವಿಗಳೂ, ವಿಶ್ವಪ್ರೇಮಿಗಳೂ, ಕರುಣಾ ಮಯರೂ ಆಗಿದ್ದ ಋಷಿಗಳ ಹಿತೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವುದೊಂದೇ ನಮಗಾಗಿ ಕಾದಿರುವ ಶ್ರೇಯೋಮಾರ್ಗ. ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ, ಅವರ ಬೋಧೆಯಂತೆ ನಡೆದರೆ–ನಾವು ಉತ್ತೀರ್ಣರಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಅವರು ಬೋಧಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ–ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ವಸ್ತು ವಿವೇಕ, ಶುದ್ಧಜೀವನ, ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥವರ್ತನೆ, ಪರೋಪಕಾರದೃಷ್ಟಿ, ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ–ಇವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಸೋಪಾನ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಡಿಪಾಯವಾಗಿ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ, ಮನಶ್ಶಾಂತಿ, ಆತ್ಮತೃಪ್ತಿ ಇರಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯೇತಿಹಾಸಗಳು ಜನ್ಮತಾಳಿದುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲೂ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಜೀವನಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರಕೃತಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಜನತೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವೂ ಪರಿಣಾಮಕರವೂ ಆದ ಸದ್ಗ್ರಂಥವೆಂದರೆ ಮಹಾಭಾರತವೊಂದೇ. ಆದುದರಿಂದ ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತುಳಸೀರಾಮಾಯಣ ಹಾಗೂ ಭಗವದ್ಗೀತೆ–ಇವುಗಳಿಲ್ಲದ ಮನೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳ ಮಹತ್ತ್ವ ಹಾಗಿದೆ. ಗೀತೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಗರ್ಭಸುಧಾಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮೂಲ್ಯ ಆಭರಣದಂತೆ–ಮಹಾಮಾಲಾರತ್ನದಂತೆ–ನಾಯಕಮಣಿಯಂತೆ– ರಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಭಾರತೀಯನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಯಾರು ತಾನೇ ಆಶ್ರಯಿಸದೇ ಶ್ರೇಯೋವಂತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ?

ಇಂದಿನ ಪ್ರಪಂಚದ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕುತೋರದೇ ಭ್ರಾಂತರಾಗಿರುವ ಜನತೆಗೆ ಸರ್ವರೋಗನಿವಾರಣಾವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಈ ಸುಂದರಗ್ರಂಥವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಲಿಯವರೇ ಧನ್ಯರು. ಇವರು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಮೂವತ್ತು ಸಂಪುಟಗಳ ಪೈಕಿ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಈಗಾಗಲೇ ಕನ್ನಡಿಗರ ಕರಗತವಾಗಿವೆ. ಒಂಬತ್ತನೆಯದು ಈಗ ಕರಗತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ದುಃಶಾಸನ-

ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕೌರವರ ಪರಾಜಯ, ಪಾಂಡವಮಧ್ಯಮನಾದ ಅರ್ಜುನನ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ರಾಜಧಾನೀಗಮನ, ವಿದುರನೀತಿ–ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೇಯೋಮಾರ್ಗಸೂಚಕ ಘಟನೆಗಳ ಕಥಾಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಮುನ್ನುಡಿಯು ಸಾಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶನಕಾರ್ಯ ಕರ್ತರು ಕಾಲ-ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಗತಿವೇಗದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ, ಇನ್ನುಳಿದ ಸಂಪುಟಗಳೂ ಸಹ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗುವುವೆಂಬುದಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ನಂಬತಕ್ಕ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಒಂಬತ್ತನೇ ಸಂಪುಟದ ಪ್ರಕಾಶನೋತ್ಸವವನ್ನು ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶೃಂಗೇರಿ ಜಗದ್ಗುರು ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವುದೇ ಒಂದು ಮಹತ್ತರ ಶುಭಸೂಚನೆ.

ವಿರಾಟಪರ್ವವು ಮುಗಿದು ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಸುಗಮವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲಾರಿಷ್ಟನಿವಾರಣೆಯನ್ನೂ–ಸಕಲಾಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಯನ್ನೂ ಕರುಣಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀರಾಕ್ಷಸ ಸಂ|| ಪುಷ್ಯ ಕೃಷ್ಣ ಚತುರ್ದಶೀ-ಗುರುವಾಸರೇ

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮೃತಿಃ

ಶ್ರೀರಾಮ || ಪ್ರಸೀದತು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಃ || ಗತ ಸಂಖ್ಯಾ: ೧೮೬೦

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ
ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಾಪುರಮಠಸ್ಥ

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಭಾರತೀ ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಭಿಃ ।

ಅಸ್ಮದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೀಯುತ ಕೇಶವ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಕೌಶಿಕರು,
ಸಂಪಾದಕರು, ಭಾರತ ದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶನ, ತ್ಯಾಗರಾಜನಗರ,
ಬೆಂಗಳೂರು-೨೮, ಇವರಿಗೆ ಬರೆಸಿದ ಸಂದೇಶ :

ಅದಾಗಿ :– ಭಗವಾನ್ ಬಾದರಾಯಣವಿರಚಿತ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಜನರು ಎಷ್ಟು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೂ ಕಡಿಮೆಯೇ ಸರಿ! ನಾವು ಈವರೆಗೆ ತಿಳಿದ ವಿಷಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಇನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಬಹಳ ಸಂಗತಿಗಳು ಅದರಲ್ಲಿರುವುದೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಸರ್ವಜ್ಞಕಲ್ಪವಾದ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಿಷಯಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿವೆ. ಜ್ಞಾನನಿಧಿಗಳಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಸ್ಮೃತಿವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ಇದರಿಂದ ಅರಿಯಬಹುದು. ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನುಭವಗಳನ್ನೂ ಇದರಿಂದಲೇ ಪಡೆಯಬಹುದು. ನವರಸಭರಿತಕಾವ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹು ದಾದುದಕ್ಕೂ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತಕಲ್ಯಾಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದು ಪುನಃ ಪುನಃ ಓದಿದಾಗಲೇ ಮನವರಿಕೆಯಾಗುವುದು.

ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇಂತಹ ಸರ್ವಜನೋಪಯೋಗಿ ಮಹಾನ್ ಸದ್ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಜನತೆಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಓದಿ ತಿಳಿಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಭಾಗಶಃ, ಸಂಪುಟ (ಸುಮಾರು ಮೂರು ಸಹಸ್ರಶ್ಲೋಕಗಳ ಪೂರ್ಣಾನುವಾದ) ವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿರುವ ನೀವು ಇದೀಗ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಸುತರಾಂ ಸಂತೋಷಾಸ್ಪದ.

ಶ್ರೀಸೀತಾರಾಮಚಂದ್ರ-ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರಾದಿ ದೇವತಾಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶನಾಕಾರ್ಯವು ಆದಷ್ಟು ಶೀಘ್ರ ಪೂರ್ತಿ ಗೊಳ್ಳಲೆಂದೂ–ನಿಮ್ಮೀ ಸತ್ಸಾಹಿತ್ಯೋದ್ಯಮದ ಇತೋಪ್ಯತಿಶಯ ಪ್ರವೃದ್ಧಿಗೆ ಸರಕಾರದ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಜನತೆಯ ಸರ್ವವಿಧ ಸಹಕಾರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ದೊರೆತು ಸುಗಮವಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಶಾಂತಿಸಮೃದ್ಧಿಭಾಜನರಾಗಲೆಂದೂ ಆಶಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಸ್ಮೃತಯಃ

ಮಿತಿ : ಶ್ರೀ ರಾಕ್ಷಸ ಸಂವತ್ಸರದ ಪುಷ್ಯಕೃಷ್ಣ ೧೪ (ತಾ.29.1.1976) ಗುರುವಾಸರೇ.

ವಸತಿ : ಕೂಡಲೀ ಶೃಂಗೇರಿ ಶ್ರೀಸಚ್ಚಿದಾನಂದಪ್ರಾಸಾದ,
166, ವಾಣೀವಿಲಾಸ ರಸ್ತೆ, ಬಸವನಗುಡಿ, ಬೆಂಗಳೂರು-4
(ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ವೆಸ್ಟ್‌ಗೇಟ್ ಎದುರು)

ದ್ವಿತೀಯ ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ದಯಾಮಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯಿಂದ 23ನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಪ್ರಕಾಶನವಾದ 2 ತಿಂಗಳುಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ 9ನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವು ಮುಗಿದಿದೆ. ಆದರೆ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವಾಗ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಸಂಪುಟಗಳು ಇನ್ನೂ 9 ಉಳಿದಿವೆಯೆಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಭಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಬಲದಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಧೈರ್ಯವಿದೆ. ದಯಾಮಯನಾದ ಅವನು ಒಮ್ಮೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನೂ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ ; ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಭಯವನ್ನೂ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ 23 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ 13ನ್ನು (ಈ ಸಂಪುಟವು ಸೇರಿದರೆ 13ನ್ನು) ಮಾತ್ರ ಪೂರ್ಣಮಾಲೆಯ ಗ್ರಾಹಕರಿಗೆ ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅನೇಕ ನೂತನ ಗ್ರಾಹಕರು ಇರುವಷ್ಟೇ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನೂ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಒದಗಿಸುವ ಭರವಸೆಯನ್ನಂತೂ ನಾವು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಹಾಗೆ ಭರವಸೆ ಕೊಡುವಾಗ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ದಯಾಮಯನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯವು ಅವನ ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವಾಗ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಸಂಪುಟಗಳು 4-5-6-10-11-13-14-15-16 ಒಟ್ಟು 9. ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಂತೆ 24ನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವರ್ಷದ ಏಪ್ರಿಲ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಕಾಶನವಾಗಬಹುದು.

ಸಂಪಾದಕಮಂಡಲಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣದ ಕರಡಚ್ಚುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆ.

ಈ ಸಂಪುಟಕ್ಕೂ ತಿರುಮಲೆ-ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಐದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸಹಾಯಧನವು ಸಿಕ್ಕುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಹರ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ.

—ಪ್ರಕಾಶಕರು.

ತೃತೀಯ ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಪರಮಾತ್ಮನ ದಯೆಯಿಂದ ಈ ಸಂಪುಟದ ಮೂರನೆಯ ಮುದ್ರಣವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಈಗಲೂ ಮಹಾಭಾರತದ 32 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಸಂಪುಟಗಳು 16 ಮಾತ್ರ. ಆ ಹದಿನಾರು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ 1-2-18 ಈ ಮೂರು ಸಂಪುಟಗಳ ಕೆಲವೇ ಪ್ರತಿಗಳು ಉಳಿದಿವೆ. 1 ಮತ್ತು 2ನೆಯ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಬೇಗ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲ ಸಂಪುಟಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಉತ್ಸಾಹವಿದ್ದರೂ ಗ್ರಾಹಕರು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆಯ ಕಡೆ ಮುದ್ರಿಸುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನೇ ನಾವೀಗ ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಮುದ್ರಣಾಲಯ ದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಮಹಾಭಾರತದ 24ನೇ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅದು ಮುಗಿದ ನಂತರ ರಾಮಾಯಣದ 6ನೇ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದು. ಈ ಮಹಾಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಚಾರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸತತವಾಗಿ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದೇವೆ. ಯಾವುದಾದರೂ ಅನಿವಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಧಾನವಾದರೂ ಗ್ರಾಹಕರು ಸಹಕರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಪೂರ್ಣಮಾಲೆಯ ದರವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. 32 ಸಂಪುಟಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ 400/- ರೂ.ಗಳು. ಕ್ಯಾಲಿಕೋ ಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ 500/- ರೂ.ಗಳು. ಪ್ರತಿ ಯೊಬ್ಬರೂ 20/- ರೂ. ಸದಸ್ಯ ಶುಲ್ಕ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕಡ್ಡಾಯಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಾಹಕರೂ ಸಹರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕಳಕಳಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಲಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಸಂಪುಟದ ತಪ್ಪು-ಒಪ್ಪುಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಟ್ಟು ಸಹಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

—ಪ್ರಕಾಶಕರು.

ಚತುರ್ಥ ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ದಯಾಮಯನಾದ ಭಗವಂತನ ದಯೆಯಿಂದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಂಪುಟಗಳ ದಾಸ್ತಾನಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಮೂರನೆಯ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಪ್ರಸಕ್ತ ಈ ಸಂಪುಟವೂ ಸೇರಿ 32 ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ 19 ಸಂಪುಟಗಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಈ ಸಂಪುಟ ವನ್ನು ಹೊರತರುವ ಮೊದಲು 31 ಮತ್ತು 21ನೆಯ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹೊರತರ ಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಅವುಗಳನ್ನು D.T.P. ಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಮಾಡುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದ್ದು ಈ

ಸಂಪುಟವು ನಮ್ಮ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಮೂಲಕ ಹೊರಬಂದಿರುತ್ತೆ. ಪ್ರಸಕ್ತ ಪೂರ್ಣಮಾಲೆಗೆ ಚಂದಾಪಡೆಯುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಡೆಯಪಕ್ಷ 26 ಸಂಪುಟಗಳನ್ನಾದರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಗ್ರಾಹಕರಿಗೆ ವಿತರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಮಾಲೆಗೆ ಚಂದಾ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಾಗುವುದು. ಪ್ರಸಕ್ತ ಇರುವ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹೊಸಗ್ರಾಹಕರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರೆ ಉಳಿದ ಸಂಪುಟಗಳು ಪ್ರಕಟವಾದಂತೆ ತಿಳಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಪೂರ್ಣಮಾಲೆಗೆ ಚಂದಾ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪುಟಗಳ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವಾಗುವುದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಗ್ರಾಹಕರು ಸಂಶಯಿಸ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವು ಅನವರತವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ದಯಾಮಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕರುಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಹಳೆಯ ಗ್ರಾಹಕರು ಹೊಸಗ್ರಾಹಕರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಮಹಾಭಾರತ ಪ್ರಚಾರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಬೇಕಾಗಿ ವಿನಂತಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಸಂಪುಟದ ತಪ್ಪು-ಒಪ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಕಮಂಡಲಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನೋಡಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಶಾಂತಿಃ ಪುಷ್ಟಿಸ್ತುಷ್ಟಿಶ್ಚಾಸ್ತು ಸಮಸ್ತಸನ್ಮಙ್ಗಲಾನಿ ಭವನ್ತು.

28-3-1994 —ಪ್ರಕಾಶಕರು.

ಪಂಚಮ ಮುದ್ರಣದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ದಯಾಮಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಬಹುವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕರುಣೆಯಿಂದಲೂ ಗುರುಭಗವಂತನ ಅಮೋಘವಾದ ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದಲೂ ಸನ್ಮಿತ್ರರ ಸಹಕಾರ- ಸದಾಶಯಗಳಿಂದಲೂ 9ನೇ ಸಂಪುಟದ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಇನ್ನು ಕೇವಲ ಒಂದು ಸಂಪುಟ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣವಾದರೆ 32 ಸಂಪುಟಗಳ ಪೂರ್ಣಮಾಲೆಯು ನಮ್ಮ ಪ್ರಿಯಗ್ರಾಹಕರಿಗೆ ದೊರಕುವಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸುದಿನವನ್ನು ನಾವು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ದೀಪಾವಳಿಯ ಶುಭ ದಿವಸದಲ್ಲಾಗಲೀ, 2004 ಜನವರಿಯ ಶುಭಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲಿರುವ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವದಲ್ಲಾಗಲೀ ನಾವು ಇದುವರೆಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ 58 ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಗ್ರಾಹಕರಿಗೆ ಕೊಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಶುಭ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಹಕ ಬಂಧುಗಳು, ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಈ ಮಹಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಇದರ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಇಂಬುಕೊಡಬೇಕಾಗಿ ಕಳಕಳಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

12-9-2003 —ಪ್ರಕಾಶಕರು.

ಮಹಾಭಾರತ-ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ವಿರಾಟಪರ್ವ

ಅಧ್ಯಾಯ	ವಿಷಯಗಳು	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ

ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ 15-3-76

ನೋಡಲು ಸೊಗಸು, ಓದಲು ಹಿತ

ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ-ಸಂಪುಟ 8 ; ಭಾರತ ದರ್ಶನ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ತ್ಯಾಗರಾಜನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-28, 1975 ; ಪುಟಗಳು XLVIII +560, ಬೆಲೆ : ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿ ರೂ. 11.00 ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿ ರೂ. 13.00.

ಭಾರತ ದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶನ ಸಂಸ್ಥೆಯವರು ಇಡೀ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಮೂವತ್ತು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಸುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾ ರಷ್ಟೆ. ಈ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಹೊರಬಂದಿವೆ. ವಿಮರ್ಶೆ ಅಚ್ಚಾಗುವ ವೇಳೆಗೆ ಒಂಬತ್ತನೆಯದೂ ಬೆಳಕು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈಗ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟ. ಹಿಂದಿನ ಏಳರ ಜಾಡನ್ನೇ ಇದೂ ಹಿಡಿದಿದೆ. ನೋಡಲು ಸೊಗಸಾಗಿ, ಓದಲು ಹಿತವಾಗಿ, ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿದೆ.

ಇದರಲ್ಲಿ ವನಪರ್ವ ಮುಗಿದು ವಿರಾಟಪರ್ವ ಮೊದಲಾಗಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಕರ್ಣನ ಕನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನಿಗೆ ಹಿತವಾಗುವ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಥೆಯು ಗೋಗ್ರಹಣದವರೆಗೆ ಸಾಗಿದೆ. ನಡುವೆ ಹತ್ತಾರು ಸ್ವಾರಸ್ಯಪ್ರಕರಣಗಳು ಸೇರಿಬಂದಿರುವುದು ಕಥೆಯ ಕಳೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ. ಕರ್ಣಜನ್ಮವೃತ್ತಾಂತ, ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನೆ, ಅಜ್ಞಾತವಾಸ, ಕೀಚಕ ವಧೆ, ಉತ್ತರನ ಪೌರುಷ, ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕಾಳಗ– ಇವೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದೂ ಸ್ವತಂತ್ರಗ್ರಂಥವಾಗಬಲ್ಲುದು. ಸ್ವತಂತ್ರಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಇವು ವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ. ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ತುಂಬ ರಸವಿದೆ : ಗರಿಮೆಯಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದೆಡೆ ಒಳಗೊಂಡ ಕಥಾಭಾಗ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದುರ್ಗಾಸ್ತುತಿಯೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದು ಗ್ರಂಥದ ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯ ಓಟ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೇ ಸಾಗಿ, ನಿರೂಪಣೆ ಹಿತವಾಗಿ ಮಿತವಾಗಿ ನಡೆದಿದೆ. ನಡು-ನಡುವೆ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಮೂಲ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳ ಮೇಲಾಟವಿಲ್ಲ. ಕಥೆಯು ದಾರಿತಪ್ಪದೇ ಮುಗ್ಗರಿಸದೇ ಮುಂದುವರಿಯು

ತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಬಿಡಬಹುದಾದುದನ್ನು ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ. ಈಗಿನ ಜನರ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಬೋಧಪ್ರದವಾಗುವಂತೆ ವಿವರಣೆ ಮೂಡಿಬಂದಿರುವುದೊಂದು ವಿಶೇಷ. ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಕರು ಮಾಡಿರುವ ಸುದೀರ್ಘವಾದ ವಿವರಣೆ (ಪು. ೪೦೭೭-೪೧೨೨) ಒಂದು ನಿದರ್ಶನ. ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಬಂದಿರುವ ಸುಂದರ ಕಥಾಭಾಗಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ನೀತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಕೊಂಚವೂ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಜಾಣತನವನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಶಿಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲೂ ಯತ್ನ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದಿದೆ. ಪಂಚಯಜ್ಞ (ಪು.೪೦೬೫-೪೦೬೭) ದಾನ (ಪು. ೪೧೨೧-೪೧೨೨) ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ (ಪು.೪೨೫೨-೪೨೫೪) ಮೊದಲಾದ ವಿವರಣೆ ಗಳನ್ನು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾಭಾರತದಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸುಂದರಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಕೊಡುವಾಗ ಅದರ ಕಾವ್ಯ ಧರ್ಮ, ನೀತಿ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳೆರಡನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಈ ಮಾಲೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಕಥೆಯ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಈ ಕಥೆಯ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನೂ ಒದಗಿಸುವ ಹವಣಿಕೆ ಮೆಚ್ಚುವಂತಹುದು. ಕನ್ನಡ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಈ ಭಾರತ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಿವರ್ಧನವಾಗುವು ದೆಂಬುದು ದಿಟ.

—ಪ್ರೊ|| ಎಸ್. ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್

`Deccan Herald' Date : 4-2-73

``....It is something more than a mechanical rendering; it includes original Sanskrit verses and a running Kannada commentary on them. It also includes some illustrative pictures.

....have achieved a remarkable measure of success. The public would find the present version most welcome indeed...."

Dr. K. Krishnamurthy.

ಶ್ರೀಮಹಾಗಣಪತಯೇ ನಮಃ ಶ್ರೀಮಹಾಸರಸ್ವತ್ಯೈ ನಮಃ ಶ್ರೀಸದ್ಗುರವೇ ನಮಃ

ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ-ವಿರಾಟಪರ್ವ
ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟ

ನಾರಾಯಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ನರಂ ಚೈವ ನರೋತ್ತಮಮ್ ।
ದೇವೀಂ ಸರಸ್ವತೀಂ ಚೈವ ತತೋ ಜಯಮುದೀರಯೇತ್ ॥

೫೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ   ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡಲು ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ತಾನ್ಯನೀಕಾನ್ಯದೃಶ್ಯನ್ತ ಕುರೂಣಾಮುಗ್ರಧನ್ವಿನಾಮ್ ।
ಸಂತರ್ಪನ್ತೇ ಯಥಾ ಮೇಘಾ ಘರ್ಮಾನ್ತೇ ಮನ್ದಮಾರುತಾಃ ॥೧॥

"ಜನಮೇಜಯ! ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲವು ಮುಗಿದು ವರ್ಷಾಕಾಲವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ–ಮಂದಮಾರುತನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ಮೆಲ್ಲ-ಮೆಲ್ಲನೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗುವ ಮೇಘಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ–ಉಗ್ರವಾದ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಕುರುಸೈನ್ಯಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡುವು.

ಪದಾತಿಸೈನ್ಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವಸೈನ್ಯದ ಸಾಲುಗಳಿದ್ದುವು. ಯೋಧರು ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಆಯುಧಪಾಣಿಗಳಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅಶ್ವಸೈನ್ಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಗಜಸೈನ್ಯವಿದ್ದಿತು. ಗಜಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಆನೆಗಳು ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದುವು. ಆ ಆನೆಗಳಿಗೆ ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕವಚಗಳನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ್ದರು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಗಜಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚತುರರಾದ

ಯೋಧರು ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದರು. ತೋಮರ ಮತ್ತು ಅಂಕುಶಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾವಟಿಗರು ಆನೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನು, ಮಗನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಲು ದಿವ್ಯರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ರಣರಂಗದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನಾದನು. ಅವನೊಡನೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಆಗಮಿಸಿದರು. ದೇವ-ಗಂಧರ್ವ-ಯಕ್ಷ-ನಾಗರುಗಳ ಸಮೂಹವು–ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳಿಂದ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತವಾದ ಗ್ರಹಮಂಡಲದಂತೆಯೇ–ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ದೇವತೆಗಳು ಆ ಸಮರಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದರು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ? ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತ್ರಗಳು ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ? ತಮ್ಮ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಬಲವೆಷ್ಟಿದೆ?–ಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಕುತೂಹಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗಿದ್ದಿತು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ : ಕೃಪಾರ್ಜುನರ ನಡುವೆ ನಡೆಯುವ ಘೋರಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬುದೂ ಅವರ ಆಶಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ-ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ರಣರಂಗದ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ಆ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನ ವಿಮಾನವೇ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ದಿವ್ಯವಾದ ಆ ವಿಮಾನವು ಸರ್ವರತ್ನವಿಭೂಷಿತವಾಗಿಯೂ, ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದೆಡೆಗೆ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ಹೋಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಿತು. ಆ ವಿಮಾನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕೋಟಿ ಸ್ತಂಭಗಳಿದ್ದುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಸ್ತಂಭಗಳು ಸುವರ್ಣ ಮತ್ತು ಮಣಿರತ್ನಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದುವು. ಕೆಳಗೆ ನಿಂತಿರುವವರಿಗೂ ಆ ಸ್ತಂಭಗಳು ಬಹಳ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು.

ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನ-ಕೃಪರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಲು ವಾಸವನೊಡನೆ ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ದೇವತಾಪ್ರಮುಖರು ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಗಂಧರ್ವರೂ, ರಾಕ್ಷಸರೂ, ನಾಗಪ್ರಮುಖರೂ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳೂ ಮತ್ತು ಋಷಿ-ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಆ ಮಹಾಯುದ್ಧವನ್ನು

ನೋಡುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ಒಂದು ಕೋಟಿ ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಇಂದ್ರನ ರಥದಲ್ಲಿ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾದ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ವಸುಮನಸ, ಬಲಾಕ್ಷ, ಸುಪ್ರತರ್ದನ, ಅಷ್ಟಕ, ಶಿಬಿ, ಯಯಾತಿ, ನಹುಷ, ಗಯ, ಮನು, ಪೂರು, ರಘು, ಭಾನು, ಕೃಶಾಶ್ವ, ಸಗರ, ನಲ–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅಗ್ನಿ, ಈಶ, ಸೋಮ, ವರುಣ, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಧಾತಾ, ವಿಧಾತಾ, ಕುಬೇರ, ಯಮ, ಅಲಂಬುಷ, ಉಗ್ರಸೇನ ತುಂಬುರು–ಇವರುಗಳೂ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದು, ಅವರೆಲ್ಲರ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ ವಾದ ವಿಮಾನಗಳೂ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದುವು. ಹೆಚ್ಚೇನು ಹೇಳಲಿ, ಜನಮೇಜಯ! ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳೂ, ಸಿದ್ಧ- ಚಾರಣರೂ, ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ–ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ಕುರುಯೋಧರಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಮಹಾಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡಲು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ದೇವತೆಗಳು ಧರಿಸಿದ್ದ ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗಳ ಪುಣ್ಯಮಯವಾದ ಸುಗಂಧವು–ವಸಂತಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕುಸುಮಿತವಾದ ಪುಷ್ಪವನಗಳ ಮೂಲಕ ಹೊರಸೂಸುವ ಸುಗಂಧದಂತೆ–ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು.

ದೇವತೆಗಳು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ರತ್ನಹಾರಗಳು, ಅವರ ಛತ್ರಗಳು, ದಿವ್ಯಾಂಬರಗಳು, ಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗಳು, ವ್ಯಜನಗಳು–ಎಲ್ಲವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಧೂಳಿಯು ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವಾಗಿ ಉಪಶಮನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಿತು. ದೇವತೆಗಳ ದಿವ್ಯಪ್ರಭೆಯು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದಿತು. ದೇವ-ಗಂಧರ್ವರು ಧರಿಸಿದ್ದ ದೇವಸುಮ ಮಾಲೆಗಳಿಂದ ಪುಣ್ಯಗಂಧವನ್ನು ಹೊತ್ತುತಂದ ವಾಯುದೇವನು ರಣರಂಗ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಯೋಧರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸಿದನು. ರಣಾಂಗಣದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಬರುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ, ನಾನಾರತ್ನವಿಭೂಷಿತವಾಗಿದ್ದ ವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವು ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೋ–ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತು. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸಾವಿರಾರು ದೇವವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿದ್ದ, ತಾವರೆಗಳ ಮತ್ತು ಕನ್ನೈದಿಲೆಗಳ ದಿವ್ಯಹಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ, ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರನು ಬಹುವಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದನು.

ತನ್ನ ಮಗನು ಕುರುಯೋಧರೊಡನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಹಸಪೂರ್ಣವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದನು. ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ಅವನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯೇ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ನೋಡುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು."

೫೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೫೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಕೃಪಾರ್ಜುನರ ಯುದ್ಧ: ಕೃಪರ ನಿರ್ಗಮನ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವ್ಯೂಢಾನ್ಯನೇಕಾನಿ ಕುರೂಣಾಂ ಕುರುನನ್ದನ ।
ತತ್ರ ವೈರಾಟಿಮಾಮನ್ತ್ರ್ಯ ಪಾರ್ಥೋ ವಚನಮಬ್ರವೀತ್ ॥೧॥

"ಜನಮೇಜಯ! ಕುರುಯೋಧರು ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡ ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು :

"ಅಲ್ಲಿ ನೋಡು, ಉತ್ತರ! ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ವೇದಿಯು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಅದೇ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ರಥ. ನಮ್ಮ ರಥವನ್ನೀಗ ಅವರ ರಥದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸು."

ಅರ್ಜುನನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಉತ್ತರನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ತಡಮಾಡದೆ ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿದ್ದ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಜೀನುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕೃಪರ ರಥದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ದೌಡಾಯಿಸಿದನು.

ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೂ ಒಂದೊಂದು ಬಾರಿ ಉತ್ತರನು ಚಾವಟಿಯನ್ನಾಡಿಸಿದನು. ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅವು ಕೋಪಗೊಂಡುವು ಗಳಂತೆ ವಾಯುವನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಸದೃಶವಾಗಿದ್ದ ಆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯುವುದ ರೊಳಗಾಗಿ ಉತ್ತರನು ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ದನು. ಅಶ್ವಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಕೋವಿದನಾಗಿದ್ದ ಉತ್ತರನು ಸೇನೆಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ

ದರೂ ರಥವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ಓಡುತ್ತಿದ್ದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಅದೇ ವೇಗದಿಂದಲೇ ತಿರುಗಿಸಿದನು. ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಸಿದನು. ಅಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸುತ್ತಿಸಿದನು.

ಸಾರಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಕುಶಲನಾಗಿದ್ದ ಉತ್ತರನು ಅಶ್ವಚೋದನ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕುರುಯೋಧರನ್ನು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮುಗ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು. 'ಉತ್ತರನು ರಥವನ್ನೆಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ? ಹೇಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ?'– ಎಂಬುದೇ ಕುರುಯೋಧರಿಗೆ ಕ್ಷಣಕಾಲ ತಿಳಿಯದಾಯಿತು. ನಾನಾವಿಧವಾದ, ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಅಶ್ವನಯನದಿಂದ ತನ್ನ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ತೋರಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಭಯರಹಿತನಾದ ಉತ್ತರನು ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ರಥದ ಬಳಿಗೆ ಸಾಗಿ, ಅವರ ರಥವನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಿ (ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ಅವರ ರಥವನ್ನೊಮ್ಮೆ ಸುತ್ತಿ) ಕೃಪರ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಶಂಖಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಹಾಶಬ್ದಯುಕ್ತವಾದ ದೇವದತ್ತವನ್ನು, ಬಲವಾಗಿ ಉಸಿರುಹಿಡಿದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಊದಿ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವವನು ಅರ್ಜುನನೆಂಬುದನ್ನು ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಪಡಿಸಿದನು. ವೀರ್ಯವಂತನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಆ ಶಂಖಧ್ವನಿಯು ಸೀಳಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಪರ್ವತದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು.

(ಶಂಖವನ್ನು ಊದಬೇಕಾದರೂ ಅಭ್ಯಾಸವಿರಬೇಕು. ಉಸಿರಿನ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇರಬೇಕು.) ಅರ್ಜುನನು ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮೀ. ತನ್ನ ಬಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ದೇವದತ್ತವನ್ನು ಊದಿದನು. ಘೋರವಾದ ನಿನಾದವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೌರವರೂ ದೇವದತ್ತವನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘನೆ ಮಾಡಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಷ್ಟೆ ; ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಬಲವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಊದಿದರೂ ಸಹ ಆ ಶಂಖವು ನೂರು ಚೂರುಗಳಾಗಿ ಒಡೆದುಹೋಗದೇ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಕೃತಕೃತ್ಯವಾಯಿತೆಂಬುದೇ ಅವರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ

ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆ ಶಂಖದ ಮಹಾನಾದವು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗಿ ಧರೆಗೆ ಬಂದಾಗಲೂ ಕೂಡ–ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಅನುಕರಿಸಿತು. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಲ-ವೀರ್ಯಸಮನ್ವಿತರಾದ, ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲಸಾಧ್ಯರಾದ ಕೃಪರು ಅರ್ಜುನನ ಶಂಖನಾದವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೇ ಬಹುಕುಪಿತರಾಗಿ, ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ ಸಮುದ್ರಜನ್ಯವಾದ ಶಂಖವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಊದಿದರು. ತಮ್ಮ ಶಂಖನಿನಾದದಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿದ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಅದರ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು ಟೇಂಕಾರಮಾಡಿದರು.

ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಆ ಇಬ್ಬರು ರಥಿಕರೂ ಇಬ್ಬರು ಸೂರ್ಯರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶರತ್ಕಾಲದ ಮುಗಿಲಿನಂತೆ ಇಬ್ಬರು ವೀರರೂ ಗರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಾ ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖರಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾರದ್ವತರು ಶತ್ರುವಿಧ್ವಂಸಕನಾದ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಬಹುನಿಶಿತವಾದ, ಮರ್ಮಭೇದಿಗಳಾದ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಹತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು.

ಅರ್ಜುನನೂ ಕೂಡ ಸುವಿಖ್ಯಾತವಾದ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆ ಯೇರಿಸಿ, ನಿಶಿತವಾದ ಮತ್ತು ಮರ್ಮಭೇದಿಗಳಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ, ಕಿವಿಯವರೆಗೂ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು ಕೃಪರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಅರ್ಜುನನು ಬಿಟ್ಟ ರಕ್ತಪಿಪಾಸುಗಳಾದ, ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೂರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಕೃಪರು ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ತನ್ನ ಬಾಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೃಪರ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ ಹೋಗದೇ ಅರ್ಧಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ತುಂಡು-ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಬಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಪಾರ್ಥನು ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ, ವಿಚಿತ್ರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಬಾಣಗಳಿಂದಲೇ

ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟನು. ಸರ್ವತ್ರ ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣಗಳೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕತ್ತಲೆಯು ಆವರಿಸಿತು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪಾರ್ಥನು ಕೃಪರ ಮೇಲೆಯೂ ಒಂದು ನೂರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ರಕ್ತಪಿಪಾಸುಗಳಾದ ಆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಬಹುವಾಗಿ ಪೀಡಿತರಾದ ಕೃಪರು ಮತ್ತಷ್ಟು ಸಂಕ್ರುದ್ಧರಾಗಿ, ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಪೀಡಿಸಿ, ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಮರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹನಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಆದರೆ ಕೃಪರ ಸಂತೋಷವು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನೆದುರಾಗಿ ಬಂದ ಬಾಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಹಳ ಮೊನಚಾದ, ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು.

ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಂತೆ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾದ ಆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಹೃತವಾದ ಕೃಪರ ಕುದುರೆಗಳು ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆದುವು. ಅಂತೆಯೇ ಕೃಪರೂ ರಥದ ಪೀಠದಿಂದ ಜಾರಿಬಿದ್ದರು. ಗೌತಮರು ರಥದ ಪೀಠದಿಂದ ಕೆಳಗುರುಳಿದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಶತ್ರುಗಳ ವಿಧ್ವಂಸಕನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಗೌರವವನ್ನು ಉಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೃಪರು ಮಾತ್ರ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಂಕಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಹತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಕುಪಿತನಾದ ಅರ್ಜುನನು ನಿಶಿತವಾದ ಭಲ್ಲವೆಂಬ ಆಯುಧದಿಂದ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಧನುಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಣದಿಂದ ಅವರ ಚರ್ಮದ ಹಸ್ತರಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು.

ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಕೃಪರು ಮುಂದೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬು

ದನ್ನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಅರ್ಜುನನು ಕೃಪರ ಮೇಲೆ ಮರ್ಮಭೇದಿ ಯಾದ ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಅವರ ಕವಚವನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಚಾತುರ್ಯವೆಷ್ಟಿತ್ತೆಂದರೆ ; ಅವನು ಕೃಪರ ಕವಚವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಕತ್ತರಿಸಿದನೇ ಹೊರತು ಅವರ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಗಾಯವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಕವಚದಿಂದ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತವಾದ ಕೃಪರ ಶರೀರವು ಪೊರೆಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ ಹಾವಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಪಾರ್ಥನು ಕೃಪರ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಕೃಪರು ಮತ್ತೊಂದು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಟೇಂಕಾರ ಮಾಡಿದುದು ಕುರುನಾಯಕರಿಗೆ ಪರಮಾದ್ಭುತವಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ಆದರೆ ಆ ಧನುಸ್ಸನ್ನೂ ಕೂಡ ಪಾಂಡವನು ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತು ಕೃಪರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಪರು ಅನೇಕ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು.

ಮುಂದೆ ಕೃಪರಿಗೆ ಬಾಣಬಿಡಲು ಅವಕಾಶವೇ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ. ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಟೇಂಕಾರಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ಅರ್ಜುನನದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಕೃಪರು ಬಹಳ ಕೋಪಾವಿಷ್ಟರಾದರು. ಪ್ರತಾಪವಂತರಾದ ಕೃಪರು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ರಭಸದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಸುವರ್ಣಭೂಷಿತವಾದ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವು ದೊಡ್ಡದಾದ ಉಲ್ಕೆಯಂತೆಯೇ ರಭಸದಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅರ್ಜುನನು ಹತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಜಿಸಿ, ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು, ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವು ಹತ್ತು ಚೂರುಗಳಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಅರ್ಜುನನು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ಕೃಪರು ಪುನಃ ಮತ್ತೊಂದು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭಲ್ಲಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಜಿಸಿ, ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದರು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥನು ಬಹಳ ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣ ಗಳಿಂದ ಕೃಪರು ಬಿಟ್ಟ ಹತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ

ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಮಸೆದು ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಹದಿಮೂರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕೃಪರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಒಂದು ಬಾಣದಿಂದ ರಥದ ನೊಗವನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ನಾಲ್ಕು ಬಾಣಗಳಿಂದ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಆರನೆಯ ಬಾಣದಿಂದ ಪಾರ್ಥನು ಕೃಪರ ಸಾರಥಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸಿದನು. ಮೂರು ಬಾಣಗಳಿಂದ ರಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂರು ವೇಣುದಂಡಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಎರಡು ಬಾಣಗಳಿಂದ ರಥದ ಅಚ್ಚುಮರವನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಬಾಣದಿಂದ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಧ್ವಜದಂಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಾ, ಕೃಪರನ್ನು ನೋಡಿ ಹಾಸ್ಯದ ನಗುವನ್ನು ನಕ್ಕು, ಹದಿಮೂರನೆಯ ಬಾಣವನ್ನು ಅವರ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಕ್ಕೇ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು.

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೃಪರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಧನುಸ್ಸೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ; ರಥವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ; ಅಶ್ವಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ, ಸಾರಥಿಯೂ ಸತ್ತುಹೋಗಿದ್ದನು. ಆದರೂ ಸಹ ಕೃಪರು ಅಧೀರರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗದೆಯನ್ನೇ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಬಹಳ ಭಾರ ವಾಗಿಯೂ, ಬಹುಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ, ಕೃಪರಿಂದ ಪ್ರಮುಕ್ತವಾದ ಆ ಗದೆಯು ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಹೃತವಾಗಿ, ಪುನಃ ಕೃಪರ ಸಮೀಪಕ್ಕೇ ಬಂದು ಬಿದ್ದಿತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಪರು ಬಹಳ ಕುಪಿತರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಕೃಪರು ಜಯಗಳಿಸುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಶಯವಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ಕೃಪರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಒಡನೆಯೇ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಮುತ್ತಿ ದರು. ಶಾರದ್ವತರನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವರ ಆಶಯವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ ಉತ್ತರನು ರಥವನ್ನು ಎಡಭಾಗದಿಂದ ತಿರುಗಿಸಿ, ಯಮಕವೆಂಬ ಮಂಡಲಾವರ್ತನಮಾಡಿ, ಕೃಪರ ಯೋಧರ ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದನು. ಯೋಧರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಶಯವೂ ಅರ್ಜುನನಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕುರುಯೋಧರೂ

ರಥರಹಿತರಾಗಿದ್ದ ಕೃಪರನ್ನು ಧನಂಜಯನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಗೊಡದೆ ಬಹಳ ದೂರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು."

೫೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೫೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರ ಯುದ್ಧ: ದ್ರೋಣರ ನಿರ್ಗಮನ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ಕೃಪೇಽವನೀತೇ ದ್ರೋಣಸ್ತು ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಶರಂ ಧನುಃ ।
ಅಭ್ಯದ್ರವದನಾಧೃಷ್ಯಃ ಶೋಣಾಶ್ವಃ ಶ್ವೇತವಾಹನಮ್ ॥೧॥

"ಜನಮೇಜಯ! ಕೃಪರನ್ನು ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಯೋಧರು ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ ಬೇರೆಡೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದನಂತರ, ಸಾಮಾನ್ಯರಿಂದ ಎದುರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯರಾದ, ಕೆಂಪಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ, ಆಚಾರ್ಯರಾದ ದ್ರೋಣರು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ, ಶ್ವೇತಾಶ್ವನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಆಚಾರ್ಯರಾದ ದ್ರೋಣರು ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ವಿಜಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ವಿಖ್ಯಾತನಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು : "ಅದೋ ನೋಡು, ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವೆಯಾ? ಆ ಧ್ವಜವನ್ನು ಉದ್ದವಾದ ದಂಡದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿಗಿದಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪತಾಕೆಗಳೂ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ಅದೇ ದ್ರೋಣರ ರಥ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವವನಾಗು. ದ್ರೋಣರ ಸೇನೆಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು. ಅವರ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಗಳು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿವೆ. ಕುದುರೆಗಳು ದಷ್ಟ-ಪುಷ್ಟವಾಗಿಯೂ, ಸುಶಿಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದಲ್ಲದೇ ಸುಮನೋ

ಹರವೂ ಆಗಿವೆ. ಹವಳದ ವರ್ಣದ ಆ ಕುದುರೆಗಳ ಮುಖಗಳು ತಾಮ್ರ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ನೋಡುವವರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅಶ್ವಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿತವಾದ ಇಂತಹ ಅಶ್ವ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಹಾರಥದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟರಾಗಿರುವ ದ್ರೋಣರ ಬಳಿಗೆ ರಥವನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನಾಗು. ಉತ್ತರ! ದ್ರೋಣರು ಸಾಮಾನ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡ.

ಇವರಿಗೆ ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಗಳಿವೆ. ಇವರು ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳಾ ಗಿದ್ದಾರೆ. ಬಲದಿಂದಲೂ, ಶರೀರಕಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಗಳಾದ, ಭರದ್ವಾಜರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಇವರು ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳ ಲ್ಲಿಯೂ ವಿಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಬುದ್ಧ್ಯಾ ತುಲ್ಯೋ ಹ್ಯುಶನಸಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಸಮೋ ನಯೇ ।
ವೇದಾಸ್ತಥೈವ ಚತ್ವಾರೋ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ತಥೈವ ಚ ॥೬॥

ಸ ಸಂಹಾರ್ಯಾಣಿ ಸರ್ವಾಣಿ ದಿವ್ಯಾನ್ಯಸ್ತ್ರಾಣಿ ಮಾರಿಷ ।
ಧನುರ್ವೇದಶ್ಚ ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯೇನ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ॥೭॥

ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಇವರು ಶುಕ್ರನಿಗೆ ಸಮನಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಸಮಾನರೆನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ತರ! ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಸಂಹಾರವಿಧಿಸಹಿತವಾದ ಸಕಲದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಸಮಗ್ರವಾದ ಧನುರ್ವೇದ– ಇವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಮಹಾನುಭಾವರಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿವೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ.

ಕ್ಷಮಾ ದಮಶ್ಚ ಸತ್ಯಂ ಚ ಆನೃಶಂಸ್ಯಮಥಾರ್ಜವಮ್ ।
ಏತೇ ಚಾನ್ಯೇ ಚ ಬಹವೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಂ ದ್ವಿಜೇ ಗುಣಾಃ ॥೮॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಕ್ಷಮೆ, ದಮ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ದಯೆ, ನಿಷ್ಕಾ ಪಟ್ಯ–ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಗುಣಗಳೂ ಇವರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ನೆಲೆಸಿವೆ. ಇಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ಆಚಾರ್ಯದ್ರೋಣರೊಡನೆ ನಾನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗಲೇ ರಥವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವವನಾಗು.”

ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ರಾಜಕುಮಾರನು ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಕಡಿವಾಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಗಳ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿ ಎವೆಯಿಕ್ಕುವುದರೊಳಗಾಗಿ ದ್ರೋಣರ ರಥದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ದಿವ್ಯರಥವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು.

ದ್ರೋಣರು ರಭಸದಿಂದ ತಮಗೆದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ, ರಥಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ನೋಡಿ–ಮದಿಸಿದ ಸಲಗವೊಂದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಲಗವು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ–ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತರು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ದ್ರೋಣರು ಶಂಖಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆ ಶಬ್ದವು ನೂರು ಭೇರಿಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವಂತಿತ್ತು. ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಅನವರತವಾದ ಬೀಸುವಿಕೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರವು ಅಲ್ಲೋಲ-ಕಲ್ಲೋಲವಾಗುವಂತೆ–ಆ ಶಂಖಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಸೈನಿಕರ ಹೃದಯಗಳು ಅಲ್ಲೋಲ-ಕಲ್ಲೋಲವಾದುವು. (ಭಯದಿಂದ ಕಂಪಿಸಿದುವು.) ದ್ರೋಣರ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು ಅರ್ಜುನನ ಮನೋವೇಗಯುಕ್ತವಾದ ಹಂಸವರ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ಮಿಳಿತವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಕುರುಪ್ರವೀರರೆಲ್ಲರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತರಾದರು. ಭರತಕುಲಯೋಧರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯ-ಭಯಗಳೆರಡೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲುಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರಲಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎದುರು-ಬದುರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ರಥಿಕರಿಬ್ಬರೂ ವೀರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಮನನಶೀಲರಾಗಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಸಾಹಸಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಕುರುಪ್ರವೀರರು ಭಯದಿಂದ ಕಂಪಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರಾದ ದ್ರೋಣರನ್ನೂ ಅರ್ಜುನನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತನೆಂಬುದೂ ಅವರ ಅಚ್ಚರಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಪರಮಪ್ರಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಅದೇ

ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿಗೆ ಅವರನ್ನೇ ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಕುರುಪ್ರವೀರರು ಅಚ್ಚರಿಗೊಂಡರು.

ದ್ರೋಣರ ರಥವನ್ನೆದುರಿಸಿ ನಿಂತ ಮಹಾರಥನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಸಂತೋಷಭರಿತನಾಗಿ ನಸುನಗುತ್ತಾ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೊಮ್ಮೆ ಶಿರಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ನಯ-ವಿನಯಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಸುಮಧುರವಾದ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು :

ಉಷಿತಾಃ ಸ್ಮ ವನೇ ವಾಸಂ ಪ್ರತಿಕರ್ಮ ಚಿಕೀರ್ಷವಃ ।
ಕೋಪಂ ನಾರ್ಹಸಿ ನಃ ಕರ್ತುಂ ಸದಾ ಸಮರದುರ್ಜಯ ॥೧೮॥

ಅಹಂ ತು ಪ್ರಹೃತೇ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಹರಿಷ್ಯಾಮಿ ತೇಽನಘ ।
ಇತಿ ಮೇ ವರ್ತತೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ತದ್ಭವಾನ್ಕರ್ತುಮರ್ಹತಿ ॥೧೯॥

"ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಜೇಯರೆನಿಸಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರೇ! ನಾವು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದ ವನವಾಸವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದೆವು. ಈಗ ನಾವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರಮಾಡಲು, ಅವರ ಮೇಲಿನ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸಿರುವೆವು. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ನಾನು ತಮ್ಮೆದುರಾಗಿ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದರೂ ನಾನು ಮೊದಲು ತಮ್ಮನ್ನು ಬಾಣದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನೀವು ಮೊದಲು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದರೆ ನಾನು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ನಾನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಾವು ಮೊದಲು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರಿ."

ಒಡನೆಯೇ ದ್ರೋಣರು ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಅಮೋಘವಾದ ಹಸ್ತಲಾಘವದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನು ಆ ಬಾಣಗಳಿನ್ನೂ ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದ ರೊಳಗಾಗಿಯೇ ತುಂಡು-ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ದ್ರೋಣರು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕೈಚಳಕವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಪುನಃ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಬಾಣಗಳ ಜಾಲ

ದಿಂದಲೇ ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟರು. ಆಚಾರ್ಯರಾದ ದ್ರೋಣರು ತಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಯಾರ್ದ್ರಹೃದಯನಾಗಿದ್ದ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಕೋಪಗೊಳಿಸಲೋ ಎಂಬಂತೆ–ಕಂಕಪತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಅರ್ಜುನನ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದರು. ಜನಮೇಜಯ! ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರ ನಡುವೆ ಮಹಾಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಇಬ್ಬರೂ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸುವಿಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದರು. ಚಲನ-ವಲನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುರು-ಶಿಷ್ಯರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಕಲವಿಧವಾದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ತಿಳಿದಿದ್ದುವು. ಇಬ್ಬರೂ ಅಪ್ರತಿಮತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಶರಜಾಲಗಳು ಗುರು-ಶಿಷ್ಯರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಎವೆಯಿಕ್ಕದೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಕುರುಪ್ರವೀರರನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸಿದುವು. ದ್ರೋಣರ ಸಮೀಪವರ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಬೇರೆ- ಬೇರೆ ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಆಗಮಿಸಿದ್ದ ಯೋಧರು ಗುರು-ಶಿಷ್ಯರ ಆ ಮಹಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತರಾದರು. ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರವಾಹದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಇಬ್ಬರ ಕೈಚಳಕಗಳನ್ನೂ ಕುರುಪ್ರವೀರರು–'ಸಾಧು ; ಸಾಧು'– ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ದ್ರೋಣಂ ಹಿ ಸಮರೇ ಕೋಽನ್ಯೋ ಯೋದ್ಧುಮರ್ಹತಿ ಫಾಲ್ಗುನಾತ್ ।
ರೌದ್ರಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮೋಽಯಂ ಗುರುಣಾ ಯದಯುಧ್ಯತ ।
ಇತ್ಯಬ್ರುವಞ್ಜನಾಸ್ತತ್ರ ಸಂಗ್ರಾಮಶಿರಸಿ ಸ್ಥಿತಾಃ ॥೨೬॥

"ಪಾರ್ಥನೊಬ್ಬನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವವನು ಬೇರೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆಯೇ? ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ದ್ರೋಣರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮವೆಂಬುದು ಬಹು ಭಯಂಕರವಾದುದೇ ಸರಿ. ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯರೆನಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರೊಡನೆಯೂ ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನಲ್ಲವೇ?"

ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಸಮರಾಂಗಣದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಜನರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಯುದ್ಧದ ತೀವ್ರತೆಯು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಗುರು- ಶಿಷ್ಯರು ಕೋಪಾವಿಷ್ಟರಾದರು. ನಿಕಟವರ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ಮಹಾ ಭುಜರೂ ತಾವು ಅನವರತವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಣಗಳ ಜಾಲದಿಂದ ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಬಹುಕುಪಿತರಾದ ದ್ರೋಣರು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಬೇರೊಬ್ಬರಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಲು ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಮಹಾ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದರು. ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಶರಜಾಲದಿಂದ ದ್ರೋಣರು ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿದುದು ಮಾತ್ರ ವಲ್ಲದೇ, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯೂ ರಥದ ಮೇಲೆ ಬೀಳದಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು. ಮಹಾರಥರಾದ, ಮಹಾಬಾಹುಗಳಾದ ದ್ರೋಣರು ಮಹಾವೇಗ ಯುಕ್ತವಾದ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ–ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ–ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಗರೆದರು.

ಒಡನೆಯೇ ಗುರುಗಳೊಡನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹೃಷ್ಟ ನಾದ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಬಾಹುಬಲಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥ ವಾದ, ಶತ್ರುಧ್ವಂಸಕವಾದ, ದಿವ್ಯವಾದ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಸುವರ್ಣಭೂಷಿತವಾದ, ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾ ಅವರು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿ ದ್ದನು. ಅರ್ಜುನನ ಆ ಕೈಚಳಕವು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ಧನಂಜಯನು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗದ ವೈಖರಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಎಲ್ಲರೂ ಉತ್ಸುಕರಾಗಿದ್ದರು. ಅರ್ಜುನನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಉತ್ತರನೂ ಅರ್ಜುನನ ಅಭಿಲಾಷೆಯಂತೆ ರಥವನ್ನು ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನು. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ರಥಸಂಚಾರದ ವೇಗವು ಎಷ್ಟಿತ್ತೆಂದರೆ ; ಅರ್ಜುನನು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗು ತ್ತಿದ್ದಿತು. ತನ್ನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಕೌಶಲವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಬಾಣಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಚ್ಚಿ ಆಕಾಶವು ಏಕಮಾತ್ರ ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿ ರುವುದೋ ಎಂಬಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಬಾಣಜಾಲದಿಂದ ದ್ರೋಣರು–ಮಂಜುಕವಿದ ಚಂದ್ರನಂತೆ–ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಕಾಣದಂತಾದರು. ಜಾಜ್ವಲ್ಯ ಮಾನವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತರಾಗಿದ್ದ ದ್ರೋಣರು–ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಪರ್ವತದಂತೆಯೇ–ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ರಥವು ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೇ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯರಾದ ದ್ರೋಣರು ಭ್ರಾಂತರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಟೇಂಕಾರ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೇಘನಿನಾದಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಘೋರ ನಿನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ, ಅಗ್ನಿಚಕ್ರೋಪಮವಾದ, ಬಹುಘೋರ ವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಯುಧವೆನಿಸಿದ ಮಹಾಧನುಸ್ಸಿನ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೆಳೆದು, ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ, ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣಜಾಲವನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು. ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರ ಬಾಣಸಂಘರ್ಷಣ ಶಬ್ದವು ಬೆಂಕಿಬಿದ್ದು ಧಗ-ಧಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಬಿದಿರಿನ ಮೆಳೆಗಳಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೋಲು ತ್ತಿದ್ದಿತು. ದ್ರೋಣರು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ, ಚಿತ್ರಚಾಪದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಶರಜಾಲದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ತುಂಬಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳದಂತೆಯೇ ಮಾಡಿದರು. ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದಲೂ ನುಣುಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸರ-ಸರನೆ ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಣಗಳು ಒಂದೇ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹದಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು. ದ್ರೋಣರ ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊರಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದಂತೆಯೇ

ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದು, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸುದೀರ್ಘವಾದ ಒಂದೇ ಬಾಣವಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರಿಬ್ಬರೂ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಉಲ್ಕೆಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುಚ್ಚುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದೊಂದು ಬಾರಿ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಬಾಣಗಳನ್ನು ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಂಕಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಥವಾ ನವಿಲುಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ–ಆ ಬಾಣಗಳು ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಾಲು-ಸಾಲಾಗಿ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಾಲುಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮಹಾತ್ಮರಾದ ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮತ್ತು ಭಯಂಕರವಾದ ಆ ಮಹಾಯುದ್ಧವು ಹಿಂದೆ ವೃತ್ರ-ವಾಸವರಿಗೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿತು.

ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರು–ಎರಡು ಮದಗಜಗಳು ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಧಿಸಿ ತಮ್ಮ ದಂತಗಳನ್ನು ಮುಂದುಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿವಿದಾಡುವಂತೆ–ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೆಣಸಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ರಣಭೂಮಿಗೆ ರತ್ನಪ್ರಾಯರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರು ರೋಷಾವೇಶದಿಂದ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಧರ್ಮಸಮ್ಮತ್ರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾ, ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯಮುಖ್ಯರಾದ ದ್ರೋಣರಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿಶಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಶರಗಳನ್ನು ವಿಜಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಉಗ್ರಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನು ಕುರುಯೋಧರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ, ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ತನ್ನ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟನು. ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಅತಿತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ಘೋರವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಘಾಸಿಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ನರವ್ಯಾಘ್ರನಾದ ಉಗ್ರತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ದ್ರೋಣರು ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೇ

ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರೇ ಹೊರತು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಅಥವಾ ಘಾಸಿಪಡಿಸುವ ಆಶಯದಿಂದ ದ್ರೋಣರು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದು ದ್ರೋಣರು ಕುಪಿತರಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಇಬ್ಬರೂ ಕುಪಿತರಾಗಿಯೇ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಕುಪಿತರಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಅಮರ್ಷಣ ರಾಗಿದ್ದ ಆ ನರಶ್ರೇಷ್ಠರ ಮಹಾಯುದ್ಧವು ದೇವ-ದಾನವರ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆಚಾರ್ಯದ್ರೋಣರು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಐಂದ್ರ, ಆಗ್ನೇಯ, ವಾಯವ್ಯ–ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಫಲಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ದ್ರೋಣರು ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಫಲಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಹಾಧನುಷ್ಮಂತರಾದ, ಶೂರ ರಾದ ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರು ತಮ್ಮ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ, ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲು ಕವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ದ್ರೋಣರ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ದ್ರೋಣರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸೈನಿಕರ ಮೇಲೂ ಶರವರ್ಷವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಶರೀರಗಳ ಮೇಲೆ (ಅಶ್ವಸೈನ್ಯ-ಗಜಸೈನ್ಯ-ರಥಸೈನ್ಯ-ಪದಾತಿಗಳ ಮೇಲೆ) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಆ ಬಾಣಗಳು–ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿ ಸಿದ ವಜ್ರಾಘಾತದಂತೆಯೇ–ಘೋರನಿನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಅವನು ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ ರಕ್ತದಿಂದ ಅನೇಕ ಸೈನಿಕರು, ಕುದುರೆಗಳು ಮತ್ತು ಆನೆಗಳು ತೋಯ್ದುಹೋಗಿ–ಕುಸುಮಿತ ವಾದ ಮುತ್ತುಗದ ವೃಕ್ಷಗಳಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. (ಸೈನಿಕರ, ಆನೆ-ಕುದುರೆಗಳ ಶರೀರಗಳು ರಕ್ತಸಿಕ್ತವಾಗಿ ಹೂಬಿಟ್ಟ ಮುತ್ತುಗದ ಮರಗಳಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದುವು.)

ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರ ಆ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೇಯೂರಗಳಿಂದ ವಿಭೂ

ಷಿತವಾಗಿದ್ದ ಸೈನಿಕರ ತೋಳುಗಳು ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮಹಾರಥಗಳೂ ಕೆಳಕ್ಕುರುಳುತ್ತಿದ್ದುವು. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಚಿತ್ರಿತವಾದ ಕವಚಗಳೂ ಧ್ವಜಗಳೂ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದುವು. ಪಾರ್ಥನ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣತೊರೆದ ಪದಾತಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಅಸಂಖ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಪಾರ್ಥನ ಆ ಸಂಹಾರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕುರುಸೈನ್ಯವು ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡಿತು. ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರ ಅತುಲಪರಾಕ್ರಮ ವನ್ನೂ ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆ ಇಬ್ಬರು ವೀರರೂ ಕ್ಷಣ-ಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಮೇಲೆತ್ತುತ್ತಾ, ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾ, ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಬಾಣಜಾಲ ಗಳಿಂದ ಗಾಯಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭರತರ್ಷಭನೇ! ಜನಮೇಜಯ! ದ್ರೋಣಾರ್ಜುನರ ರೋಮಾಂಚಕಾರಕವಾದ ಆ ಮಹಾಸಮರವು ಬಲಿ-ವಾಸವರ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಹೋಲುವುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಬ್ಬರು ಮಹಾ ವೀರರೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೇ ಪಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೇರವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ, ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಬಿಲ್ಲಿನ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು, ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾವೀರ್ಯನಾದ ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ದ್ರೋಣರು ಅಪ್ರಮತ್ತತೆಯಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದ ದೇವತೆಗಳ ವಾಣಿಯು ದ್ರೋಣರನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿತು. "ದ್ರೋಣರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಬಹು ದುಷ್ಕರವಾದ ಸಾಹಸವನ್ನೇ ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಾವೀರನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸರಿಸಮನಾಗಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುವುದೇ? ಶತ್ರುಧ್ವಂಸಕನಾದ, ಮಹಾವೀರ್ಯನಾದ, ದೃಢಮುಷ್ಟಿ ಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಎದುರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯನಾದ, ದೇವ-ದೈತ್ಯರನ್ನೂ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಹಾರಥನಾದ ಅರ್ಜುನ ನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹರು."

ಅರ್ಜುನನ ಪರಾಕ್ರಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ದ್ರೋಣರೂ ವಿಸ್ಮಯ

ಗೊಂಡರು. ಎಂತಹ ಬಲಿಷ್ಠನೇ ಎದುರಾಗಿ ಬಂದರೂ ಭ್ರಾಂತನಾಗದೇ ಇರುವ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಜಿಸಿ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಕೈಚಳಕವುಳ್ಳ, ಎಷ್ಟು ದೂರಕ್ಕಾದರೂ ಬಾಣ ಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ನೋಡಿ ದ್ರೋಣರು ಅಚ್ಚರಿ ಗೊಂಡರು. ಯುದ್ಧವು ಮುಂದೆ ಸಾಗಿತು. ಯುದ್ಧವು ನಿಲ್ಲುವ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಇಬ್ಬರೂ ಅಜಯ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಪಾರ್ಥನ ಸಹನೆಯು ಮೀರಿತು. ದಿವ್ಯವಾದ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸನ್ನೆತ್ತಿ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣ ಗಳು ಮಿಡತೆಯ ಹುಳುಗಳಂತೆ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಕುರುವೀರರು ವಿಸ್ಮಿತರಾಗಿ–'ಸಾಧು ಅರ್ಜುನ! ಸಾಧು!'–ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಶ್ಲಾಘಿಸಿದರು. ಪಾರ್ಥನು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಬಾಣಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಣಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಕೂಡ ನುಸುಳಿ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡೇ ಹೋಗು ತ್ತಿದ್ದುವು. ಯದ್ಯಪಿ ಅರ್ಜುನನು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವನ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಅಂತರವೇ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದ ಬಾಣಗಳು ತಾವೇತಾವಾಗಿ ಹರಿದುಬರುತ್ತಿವೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಇಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಕೈಚಳಕಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಪಾರ್ಥನು ಮತ್ತೂ ವೇಗವಾಗಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಬಾಣಗಳು ದ್ರೋಣರ ರಥವನ್ನು ಆವರಿಸಿಬಿಟ್ಟುವು. ಗಾಂಡೀವಿಯು ದ್ರೋಣರನ್ನು ಶರವರ್ಷದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡಲಾಗಿ, ಕೌರವಸೇನೆಯು ದ್ರೋಣರನ್ನು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಕಾಣದೇ ಹಾಹಾಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿತು. ಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡಲು ಅಂತರಿಕ್ಷ ದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರನು ಪಾಂಡುಪುತ್ರನ ಶೀಘ್ರಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದನು. ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ

ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರೆಯರೂ, ಯಕ್ಷ-ಕಿನ್ನರ-ಕಿಂಪುರುಷರೂ, ಋಷಿ-ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಹೊಗಳಿದರು.

ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ರಥಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಅಪಾರವಾದ ರಥಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಪಾರ್ಥನನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಪಾರ್ಥನ ಅದ್ಭುತಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದರೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಂಡು, ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬಂದನು. ಕೋಪಾವಿಷ್ಟನಾದ ಗುರುಪುತ್ರನು ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ–ಪರ್ಜನ್ಯನು ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ–ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಗಳ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ ಸುರಿಸತೊಡಗಿದನು. ಅರ್ಜುನನೂ ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿ, ಆಚಾರ್ಯದ್ರೋಣರು ಗೌರವದಿಂದ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ದ್ರೋಣರ ಕವಚ-ಧ್ವಜಗಳು ಅರ್ಜುನನ ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದ್ರೋಣರು ಸಿಕ್ಕಿದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಬಹುಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋದರು."

ಐಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೫೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾರ್ಜುನರ ಯುದ್ಧ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ತತೋ ದ್ರೌಣಿರ್ಮಹಾರಾಜ ಪ್ರಯಯಾವರ್ಜುನಂ ರಣೇ ।
ತಂ ಪಾರ್ಥಃ ಪ್ರತಿಜಗ್ರಾಹ ವಾಯುವೇಗಮಿವೋದ್ಧತಮ್ ।
ಶರಜಾಲೇನ ಮಹತಾ ವರ್ಷಮಾಣಮಿವಾಮ್ಬುದಮ್ ॥೧॥

"ಜನಮೇಜಯ! ದ್ರೋಣರ ಮಗನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿ ಬಂದನು. ಬಿರುಗಾಳಿಯು ಮೋಡಗಳನ್ನು

ಸೆಳೆದು ತಂದು ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ–ರಭಸದಿಂದ ತನ್ನನ್ನೇ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನು, ಅರ್ಜುನನು ಬಾಣಗಳ ಪ್ರತಿಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ ಎದುರಿಸಿದನು.

ದೇವಾಸುರರ ಯುದ್ಧದಂತೆ–ಅರ್ಜುನಾಶ್ವತ್ಥಾಮರ ಯುದ್ಧವು ಬಹು ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದಿತು. ವೃತ್ರ-ವಾಸವರಂತೆ ಆ ಇಬ್ಬರು ಯೋಧರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ. ವಾಯುವಿಗೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಶರಸಮೂಹ ದಿಂದ ಆಕಾಶವೆಲ್ಲವೂ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದು, ಶರಗಳ ಛಾಯೆಯೇ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಿತು. ಅರ್ಜುನಾಶ್ವತ್ಥಾಮರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣಗಳ ಸಂಘರ್ಷಣದಿಂದಾಗಿ, ಧಗ-ಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಿದಿರು ಮೆಳೆಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸಮುದ್ಭೂತವಾಗುವ ಚಟ-ಚಟಾಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಚಟ-ಚಟಾಶಬ್ದಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನವರತವಾಗಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದ್ದುವು.

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬಾಣ ಗಳಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿ, ಅಲ್ಪಜೀವಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. (ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಲಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದನು.) ಪೆಟ್ಟುತಿಂದ ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಮುಂದೆ ಹೋಗಲಾರದೇ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟುವು. ಪಾರ್ಥನ ಕುದುರೆಗಳು ಸಾರಥಿಯ ಮತಿ ಯನ್ನರಿತು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ್ಯನಾದ ದ್ರೌಣಿಯು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿವರ (ಅವಕಾಶ)ವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಗಾಂಡೀವದ ಶಿಂಜಿನಿಗೆ (ಹುರಿಗೆ) ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದು ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಅತಿಮಾನುಷವಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಆ ಸಾಹಸವನ್ನು ದೇವತೆ ಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಹೊಗಳಿದರು. ದ್ರೋಣ, ಭೀಷ್ಮ, ಕರ್ಣ, ಕೃಪ ಮತ್ತು ಇತರ ಮಹಾರಥರೆಲ್ಲರೂ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವನ್ನು 'ಸಾಧು, ಸಾಧು' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದರು.

ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ದ್ರೌಣಿಯು ತನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಕಂಕ

ಪತ್ರಗಳಿದ್ದ ಶರಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ ಸೆಳೆದು, ಅರ್ಜುನನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಅರ್ಜುನನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಾಧಿತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪಾರ್ಥನು ದ್ರೌಣಿಯ ರಣೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕಂಡು ಗಹ-ಗಹಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಸದೊಂದು ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಬಿಗಿದನು. ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಒಂದು ತುದಿಗೆ ಬಿಗಿದನಂತರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿಗೂ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಆ ಮಹಾಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ತನ್ನನ್ನೆದುರಿಸಿ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನು–ಮದಿಸಿದ ಸಲಗವು ಮತ್ತೊಂದು ಮದಿಸಿದ ಸಲಗವನ್ನು ಎದುರಿಸುವಂತೆ–ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತನು. ಇಬ್ಬರೂ ಸಮವೀರ್ಯ-ಸಮಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ರಣರಂಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಯುದ್ಧವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ರೋಮಾಂಚಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಮಹಾವೀರ್ಯರಾದ ಇಬ್ಬರೂ ಮದಿಸಿದ ಸಲಗಗಳಂತೆ–ಕೆಚ್ಚಿನಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಎಲ್ಲ ಕುರುಯೋಧರೂ ವಿಸ್ಮಯಾನ್ವಿತರಾದರು. ವಿಷಸರ್ಪದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ, ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸರ್ಪಗಳಂತೆಯೇ ಇದ್ದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪುರುಷರ್ಷಭರಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕದನವಾಡಿದರು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮಹಾಶೂರರರೂ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದರೂ ಅರ್ಜುನನದೇ ಮೇಲ್ಗೈಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ : ಅರ್ಜುನನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಯತೂಣೀರಗಳಿದ್ದುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಂತೆಲ್ಲಾ ಬಾಣಗಳು ಪುನಃ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪಾರ್ಥನು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತದಂತೆ ಅಚಲನಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾಣಗಳು ಬಹಳ ಬೇಗ ಬರಿದಾದುವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಗಿಂತಲೂ ಅರ್ಜುನನು ಹೆಚ್ಚಿನವನಾದನು. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರನಾದ ಕರ್ಣನು ಬಿಲ್ಲಿನ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರದ ಆ ಘೋರಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲೇ ಮುಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಾಯುದ್ಧವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸೈನಿಕರು ಹಾಹಾಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರ ಶಬ್ದವು ಬಂದ ಕಡೆಗೆ ಪಾರ್ಥನು

ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸಿದನು. ರಾಧೇಯನು ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೇ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅರ್ಜುನನ ಕೋಪವು ಇಮ್ಮಡಿಯಾಯಿತು. ಕರ್ಣನ ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅರ್ಜುನನು ಬಹಳ ಕೋಪಗೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅವನನ್ನೊಮ್ಮೆ ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ದುರ-ದುರನೆ ವೀಕ್ಷಿಸಿದನು. ಪಾರ್ಥನು ತನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರ್ಣನತ್ತ ಹೊರಳಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ರಾಜದೂತರು ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ತಂದು ಗುರುಪುತ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ದ್ರೋಣಪುತ್ರನು ಪುನಃ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೂ ಅರ್ಜುನನು ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸಲಿಲ್ಲ. ಶತ್ರುಧ್ವಂಸಕನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಗುರುಪುತ್ರನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು, ಕರ್ಣನನ್ನೇ ಎದುರಿಸಲು ಒಡನೆಯೇ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಕೋಪದಿಂದ ರಕ್ತಾಕ್ಷನಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನ ರಥದ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಅವನೊಡನೆ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಶಯದಿಂದ ಕರ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳತೊಡಗಿದನು."

೫೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಸಂವಾದ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ: ಕರ್ಣನ ಪರಾಜಯ

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳಿದನು :

ಕರ್ಣ ಯತ್ತೇ ಸಭಾಮಧ್ಯೇ ಬಹು ವಾಚಾ ವಿಕತ್ಥಿತಮ್ ।
ನ ಮೇ ಯುಧಿ ಸಮೋಽಸ್ತೀತಿ ತದಿದಂ ಸಮುಪಸ್ಥಿತಮ್ ॥೧॥

"ಕರ್ಣ! ಸಭಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡೆಯಲ್ಲವೇ? 'ನ ಮೇ ಯುಧಿ ಸಮೋಽಸ್ತಿ' 'ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸಮಾನರಾದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ'–ಎಂದೂ ಘೋಷಿಸಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ನಿನ್ನ

ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಗೊಳಿಸಲು ಈಗ ಸಮಯವೊದಗಿದೆ.

ಸೋಽದ್ಯ ಕರ್ಣ ಮಯಾ ಸಾರ್ಧಂ ವ್ಯವಹೃತ್ಯ ಮಹಾಮೃಧೇ ।
ಜ್ಞಾಸ್ಯಸ್ಯಬಲಮಾತ್ಮಾನಂ ನ ಚಾನ್ಯಾನವಮಂಸ್ಯಸೇ ॥೨॥

ಈಗ ನಡೆಯಲಿರುವ ಮಹಾಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ನೀನು ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಪರಾಜಿತನಾಗಿ, ನಿನ್ನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ನೀನೇ ಅರಿತು ಕೊಳ್ಳುವೆ. ಅನಂತರವಾದರೂ ನೀನು ಇತರರನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಲು ಹೋಗಲಾರೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಅವೋಚಃ ಪರುಷಾ ವಾಚೋ ಧರ್ಮಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಕೇವಲಮ್ ।
ಇದಂ ತು ದುಷ್ಕರಂ ಮನ್ಯೇ ಯದಿದಂ ತೇ ಚಿಕೀರ್ಷಿತಮ್ ॥೩॥

'ಇಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಬಹುದೇ? ಆಡಬಾರದೇ?'–ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಇಲ್ಲದೇ ನೀನು ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ, ಸಹಿಸಲಸದಳ ವಾದ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಕಠೋರವಾದ ಹಲವಾರು ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡಿರುವೆ. ಅಂತಹ ಕಠೋರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡೆವು. ಆದರೆ ನೀನಾಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವುದು ನಿನಗೆ ಬಹಳ ದುಷ್ಕರವೆಂದೇ ನಾನು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಯತ್ತ್ವಯಾ ಕಥಿತಂ ಪೂರ್ವಂ ಮಾಮನಾಸಾದ್ಯ ಕಿಂಚನ ।
ತದದ್ಯ ಕುರು ರಾಧೇಯ ಕುರುಮಧ್ಯೇ ಮಯಾ ಸಹ ॥೪॥

ರಾಧೇಯ! ನಿನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ ದಿದ್ದಾಗ–ನಿನ್ನ ಗೆಳೆಯರೊಡನೆ ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಏನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದೆಯೋ–ಅದನ್ನೇ ಈಗ ಈ ಕುರುಪ್ರವೀರರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸು.

ಯತ್ಸಭಾಯಾಂ ಸ ಪಾಞ್ಚಾಲೀಂ ಕ್ಲಿಶ್ಯಮಾನಾಂ ದುರಾತ್ಮಭಿಃ ।
ದೃಷ್ಟವಾನಸಿ ತಸ್ಯಾದ್ಯ ಫಲಮಾಪ್ನುಹಿ ಕೇವಲಮ್ ॥೫॥

ದುರಾತ್ಮರು ಪಾಂಚಾಲಿಯನ್ನು ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶಗೊಳಿಸು

ತ್ತಿದ್ದಾಗ ನೀನು ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಾ ಅಟ್ಟಹಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಗುತ್ತಾ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೆಯಲ್ಲವೇ? ಈಗ ಆ ದುರಾಚಾರದ ಫಲವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವೆ.

ಧರ್ಮಪಾಶನಿಬದ್ಧೇನ ಯನ್ಮಯಾ ಮರ್ಷಿತಂ ಪುರಾ ।
ತಸ್ಯ ರಾಧೇಯ ಕೋಪಸ್ಯ ವಿಜಯಂ ಪಶ್ಯ ಮೇ ಮೃಧೇ ॥೬॥

ಧರ್ಮಪಾಶದಿಂದ ನಿಬದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ನಾನು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮೇಲಿನ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ, ಸಹಿಸಿಕೊಂಡೆನು. ಅಂದಿನ ನನ್ನ ಕೋಪದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ವಿಜಯವನ್ನೂ ಈಗಲೇ ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾಡಲಿರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಿರುವೆ.

ವನೇ ದ್ವಾದಶ ವರ್ಷಾಣಿ ಯಾನಿ ಸೋಢಾನಿ ದುರ್ಮತೇ ।
ತಸ್ಯಾದ್ಯ ಪ್ರತಿಕೋಪಸ್ಯ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ ಸಮ್ಪ್ರತಿ ॥೭॥

ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ವನವಾಸಮಾಡಿ, ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದೆವೋ ಆ ಸಂಕಟದಿಂದ ಉದ್ಭೂತವಾದ ಕೋಪವು ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿದೆ. ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೇ! ಈಗ ನೀನು ಆ ನನ್ನ ಕೋಪದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವೆ.

ಏಹಿ ಕರ್ಣ ಮಯಾ ಸಾರ್ಧಂ ಪ್ರತಿಯುಧ್ಯಸ್ವ ಸಙ್ಗರೇ ।
ಪ್ರೇಕ್ಷಕಾಃ ಕುರವಃ ಸರ್ವೇ ಭವನ್ತು ತವ ಸೈನಿಕಾಃ ॥೮॥

ಬಾ ಕರ್ಣ! ಬೇಗ ಬಾ. ನನ್ನನ್ನೆದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಸೈನಿಕರೂ ಮತ್ತು ಕುರುಪ್ರವೀರರೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಾಗಿರಲಿ."

ಅರ್ಜುನನ ಈ ಚುಚ್ಚು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕರ್ಣನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಬ್ರವೀಷಿ ವಾಚಾ ಯತ್ಪಾರ್ಥ ಕರ್ಮಣಾ ತತ್ಸಮಾಚರ ।
ಅತಿಶೇತೇ ಹಿ ತೇ ವಾಕ್ಯಂ ಕರ್ಮೈತತ್ಪ್ರಥಿತಂ ಭುವಿ ॥೯॥

"ನೋಡು, ಅರ್ಜುನ! ನೀನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳುವೆಯೋ ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯತಃ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸು. ನಿನಗೆ ಕ್ರಿಯೆಗಿಂತಲೂ ಮಾತೇ ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂಬುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಯತ್ತ್ವಯಾ ಮರ್ಷಿತಂ ಪೂರ್ವಂ ತದಶಕ್ತೇನ ಮರ್ಷಿತಮ್ ।
ಇತೋ ಗೃಹ್ಣೀಮಹೇ ಪಾರ್ಥ ತವ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪರಾಕ್ರಮಮ್ ॥

ಹಿಂದೆ ನೀನು ಸಹನೆಯನ್ನು ತಾಳಿದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಧರ್ಮಬಂಧನವಲ್ಲ ; ನಿನ್ನ ಹೇಡಿತನ. ಧರ್ಮದ ಸೋಗುಹಾಕಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ವಾಕ್ಪೌರುಷವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಮಗೆ ಹಾಗೆಯೇ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀನು ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯೇ ಆಗಿರುವುದಾದರೆ–ಈಗಲಾದರೂ ನಿನ್ನ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸು. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇಕೆ ಆಡುವೆ?

ಧರ್ಮಪಾಶನಿಬದ್ಧೇನ ಯತ್ತ್ವಯಾ ಮರ್ಷಿತಂ ಪುರಾ ।
ತಥೈವ ಬದ್ಧಮಾತ್ಮಾನಮಬದ್ಧಮಿವ ಮನ್ಯಸೇ ॥೧೧॥

ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಧರ್ಮಪಾಶದಿಂದ ಬಂಧಿತನಾಗಿದ್ದು, ಉಕ್ಕಿಬಂದ ಕೋಪವನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ–ಈಗಲೂ ಅದೇ ಧರ್ಮಪಾಶವು ನಿನ್ನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದೆ. (ನೀನು ಜೂಜಾಟದ ನಿಯಮದಂತೆ ವನವಾಸ-ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿಲ್ಲ.) ಆದರೆ ಈಗ ನೀನು–'ನಾನದರಿಂದ ಬದ್ಧನಾಗಿಲ್ಲ'–ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವೆ. ಆಗಲೂ ಇದೇ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಧರ್ಮಪಾಶವೆಂಬುದು ಹೇಡಿಯಾದವನು ಮುಂದೊಡ್ಡುವ ನೆಪವಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೇನೂ ಅಲ್ಲ.

ಯದಿ ತಾವದ್ವನೇ ವಾಸೋ ಯಥೋಕ್ತಶ್ಚರಿತಸ್ತ್ವಯಾ ।
ತತ್ತ್ವಂ ಧರ್ಮಾರ್ಥವಿತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟಃ ಸ ಮಯಾ ಯೋದ್ಧುಮಿಚ್ಛಸಿ ॥೧೨॥

ಯಥೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅರಣ್ಯವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಬಂದೆನೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಧರ್ಮಾರ್ಥವಿದನಾದ ನೀನು ಅರಣ್ಯವಾಸವನ್ನು ಬಹುಕಷ್ಟದಿಂದಲೇ ಕಳೆದಿರುವೆ. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ರತೋಪವಾಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಹುದುರ್ಬಲನಾಗಿರುವ ನೀನಿಂದು ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸಿರುವೆ.

ಯದಿ ಶಕ್ರಃ ಸ್ವಯಂ ಪಾರ್ಥ ಯುಧ್ಯತೇ ತವ ಕಾರಣಾತ್ ।
ತಥಾಪಿ ನ ವ್ಯಥಾ ಕಾಚಿನ್ಮಮ ಸ್ಯಾದ್ವಿಕ್ರಮಿಷ್ಯತಃ ॥೧೩॥

ನೋಡು, ಪಾರ್ಥ! ನೀನೇ ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರೂ ಸರಿಯೇ; ನಿನಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ ಸ್ವತಃ ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಬಂದರೂ ಸರಿಯೇ–ಅದರಿಂದ ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ವ್ಯಥೆ ಯಿಲ್ಲ. ಭಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನನ್ನಾದರೂ ಎದುರಿಸುತ್ತೇನೆ ಅಥವಾ ನಿನ್ನನ್ನಾದರೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತೇನೆ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿಯೇ ಬಂದರೂ ಯುದ್ಧರಂಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಓಡಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ, ತಿಳಿಯಿತೇ?

ಅಯಂ ಕೌನ್ತೇಯ ಕಾಮಸ್ತೇ ನಚಿರಾತ್ಸಮುಪಸ್ಥಿತಃ ।
ಯೋತ್ಸ್ಯಸೇ ಹಿ ಮಯಾ ಸಾರ್ಧಮದ್ಯ ದ್ರಕ್ಷ್ಯಸಿ ಮೇ ಬಲಮ್ ॥

ನಿನಗೆ ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಬಹಳ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿದೆ. ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲವೂ ಇದೆ. ಆಗಲಿ. ನಿನ್ನ ಆಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆಯಲ್ಲವೇ? ಈಗ ನನ್ನೊಡನೆ ನೀನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವೆ ; ನನ್ನ ಬಲವೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವೆ."

ಕರ್ಣನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅರ್ಜುನನು ಗಹ-ಗಹಿಸಿ ನಗುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು :

ಇದಾನೀಮೇವ ತಾವತ್ತ್ವಮಪಯಾತೋ ರಣಾನ್ಮಮ ।
ತೇನ ಜೀವಸಿ ರಾಧೇಯ ನಿಹತಸ್ತ್ವನುಜಸ್ತವ ॥೧೫॥

"ಕರ್ಣ! ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನ ಮುಂಚೆ ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನೀನು ಪ್ರಾಣವುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯುದ್ಧದಿಂದಲೇ ಪಲಾಯನಮಾಡಿದೆ ಯಲ್ಲವೇ? ಆಗ ಪಲಾಯನಮಾಡಿದುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಈ ಹೊತ್ತಿನ ವರೆಗೂ ಜೀವಿಸಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನು ನನ್ನಿಂದ ಹತನಾದನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದ ಮೇಲೂ ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಿರುವೆ.

ಭ್ರಾತರಂ ಘಾತಯಿತ್ವಾ ಕಸ್ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ರಣಶಿರಶ್ಚ ಕಃ ।
ತ್ವದನ್ಯಃ ಕಃ ಪುಮಾನ್ಸತ್ಸು ಬ್ರೂಯಾದೇವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ ॥೧೬॥

ತಮ್ಮನ ವಧೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೂ ರಣಭೂಮಿ ಯಿಂದ ಪಲಾಯನಮಾಡಿ, ಹಾಗೆ ಪಲಾಯನಮಾಡಿದನಂತರ ಪುನಃ

ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ, ಹಿಂದಿನ ಅಪಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ನಾಚಿಕೆಗೊಳ್ಳದೇ ಸತ್ಪುರುಷರ–ಸತ್ಯಸಂಧರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಂಬಕೊಚ್ಚುವವನು ನಿನ್ನ ಹೊರತಾಗಿ ಮತ್ತಾರಿದ್ದಾರೆ?"

ಜನಮೇಜಯ! ಅಪರಾಜಿತನಾದ ಬೀಭತ್ಸುವು ಕರ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆವರಣವಾಗಿರುವ ಕವಚವನ್ನೂ ಭೇದಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ಣನಿಗೆದುರಾಗಿ ಬಂದು ನಿಂತನು. ಮಹಾರಥನಾದ ಕರ್ಣನು ಅನುದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿಯೇ ಅರ್ಜುನನು ಬಿಟ್ಟ ಶರಜಾಲವನ್ನೆದುರಿಸುತ್ತಾ–ಮೇಘವು ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ–ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಘೋರರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಶರಸಮೂಹಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುವು. ಅರ್ಜುನನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ, ಅರ್ಜುನನ ತೋಳುಗಳನ್ನೂ ಆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣಗಳು ಬಾಧೆಪಡಿಸಿದುವು. ಅರ್ಜುನನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ಕೈಚೀಲಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟುವು. ಅರ್ಜುನನು ಅದನ್ನು ಸಹಿಸಲಿಲ್ಲ. ಬಹುಕುಪಿತನಾಗಿ ಒಡನೆಯೇ ಕರ್ಣನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ ದಾರವನ್ನು ನಿಶಿತವಾದ ಮತ್ತು ನೇರವಾದ ಬಾಣದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಕರ್ಣನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಬಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಮುಷ್ಟಿಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಧನುಸ್ಸಿನ ಹಿಡಿತವು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಡಿಲವಾಯಿತು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಜುನನು ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣದಿಂದ ಕರ್ಣನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಕರ್ಣನು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಅರ್ಜುನನು ಅದನ್ನೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು.

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಾಧೇಯನ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಬಂದರು. ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಅರ್ಜುನನು ಗಾಂಡೀವದಿಂದ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಯಮನ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಭಾರಯುಕ್ತವಾದ

ಬಾಣಗಳನ್ನು ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಜಿಸಿ, ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಣಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಸೆಳೆದು, ಕರ್ಣನ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅವು ಪ್ರಾಣತೊರೆದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುವು. ಮಹಾವೀರನಾದ ಕೌಂತೇಯನು ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕರ್ಣನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಆ ಬಾಣವು ಕರ್ಣನ ಕವಚವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಶರೀರ ದೊಳಗೆ ನಾಟಿಕೊಂಡಿತು. ಒಡನೆಯೇ ಕರ್ಣನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯು ಕವಿಯಿತು. ಮುಂದೇನು ನಡೆಯಿತೆಂಬುದು ಕರ್ಣನಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. (ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನನಾದನು.) ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಕಳೆದನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಬಂದಿತಾದರೂ ಹೃದಯವೇದನೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕರ್ಣನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಒಡನೆಯೇ ಕರ್ಣನು ಬೇರೆಯದೊಂದು ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ ರಣಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರನೂ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನನೂ ಕರ್ಣನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹಂಗಿಸುತ್ತಾ ಗಹ-ಗಹಿಸಿ ನಕ್ಕರು."

ಒಂನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಒ೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಉತ್ತರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನ ಆಶ್ವಾಸನೆ : ಅರ್ಜುನನಿಂದ ದುಃಶಾಸನಾದಿಗಳ ಪರಾಜಯ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ತತೋ ವೈಕರ್ತನಂ ಜಿತ್ವಾ ಪಾರ್ಥೋ ವೈರಾಟಿಮಬ್ರವೀತ್ ।
ಏತನ್ಮಾಂ ಪ್ರಾಪಯಾನೀಕಂ ಯತ್ರ ತಾಲೋ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ॥೧॥

"ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕುಮಾರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು : "ಉತ್ತರ! ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಮಯವಾದ ತಾಲವೃಕ್ಷವಿರುವ ರಥದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸು.

ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಪಿತಾಮಹರಾದ ಶಾಂತನವರಿದ್ದಾರೆ. ದೇವ ಸ್ವರೂಪಿಗಳಾದ ಅವರು ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದಿರು ತ್ತಾರೆ.”

ಜನಮೇಜಯ! ಯದ್ಯಪಿ ಉತ್ತರಕುಮಾರನು ಸಾರಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಅನೇಕಾನೇಕ ಶರಗಳ ಆಘಾತದಿಂದಾಗಿ ಅವನು ಸೋತು-ಸೊಪ್ಪಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಮುಂದೆ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಉತ್ಸಾಹವೇ ಅವನಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ರಥ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಪದಾತಿಗಳೂ ಭೀಷ್ಮನ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಬಹುವಾಗಿ ಪೆಟ್ಟುತಿಂದಿದ್ದ ಉತ್ತರನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ನಾಹಂ ಶಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವೀರೇಹ ನಿಯನ್ತುಂ ತೇ ಹಯೋತ್ತಮಾನ್ ।
ವಿಷೀದನ್ತಿ ಮಮ ಪ್ರಾಣಾ ಮನೋ ವಿಹ್ವಲತೀವ ಮೇ ॥೪॥

“ಅರ್ಜುನ! ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನನಗೆ ನಿನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ ಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳು ಬಹಳ ವ್ಯಥಿತವಾಗಿವೆ. (ನನಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟವುಂಟಾಗಿದೆ.) ನನ್ನ ಮನಸ್ಸೂ ಬಹಳ ವಿಹ್ವಲಗೊಂಡಿದೆ. ನೀನು ಮತ್ತು ಕುರುಪ್ರವೀರರು ಸತತವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ನನ್ನ ತಲೆಯು ಗರ-ಗರನೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದೆ. ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಓಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ನಿನ್ನ ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಸಾವಿರಾರು ಸೈನಿಕರ ಮತ್ತು ಆನೆ-ಕುದುರೆಗಳ ರಕ್ತ-ಮಾಂಸ-ವಸೆಗಳ ದುರ್ಗಂಧವನ್ನಂತೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಘೋರದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಮೂರ್ಛೆಬಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೇನು ಮಾಡ ಬೇಕೆಂಬುದೇ ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಈ ರಣಭೂಮಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿ ತರ್ಕಿಸುತ್ತಿದೆ. ನಾನು ಇದು ವರೆಗೆ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಮಹಾವೀರರ ಸಂಘರ್ಷಣೆಯನ್ನೇ ಕಂಡವ ನಲ್ಲ. ಗದೆಗಳ ಪ್ರಹಾರ, ಶಂಖಧ್ವನಿ, ಶೂರರು ಮಾಡುವ ಸಿಂಹನಾದ,

ಆನೆಗಳ ಚೀತ್ಕಾರ, ಸಿಡಿಲಿಗೆ ಸಮನಾದ ಗಾಂಡೀವದ ಟೇಂಕಾರ–ಈ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಕೇಳಿ ಕಿವಿಗಳೂ ಕಿವುಡಾದುವು ; ನನ್ನ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಮಸುಕಾಯಿತು. ನೀನು ಗಾಂಡೀವದ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಅನವರತವಾಗಿ ಬಿಡುವಾಗ ಈ ನಿನ್ನ ಗಾಂಡೀವವು ಅಗ್ನಿಚಕ್ರದಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮಂಜಾಗಿಹೋಗಿವೆ. ನೀನು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದು ಬಿಡುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವು ನನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನೇ ಸೀಳಿಬಿಡುವುದೋ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಶರೀರವು ಸಂಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಪಿನಾಕಿಯಂತೆಯೇ–ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಬಾಣಗಳನ್ನು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬಿಡುವ ದಿವ್ಯಗಾಂಡೀವಧರನಾದ ನಿನ್ನ ಭುಜಗಳನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ನನಗೆ ಭಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಜುನ! ನೀನು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಬಾಣಗಳನ್ನು ನೀನು ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನಾಗಲೀ, ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿಸುವುದನ್ನಾಗಲೀ–ನಿನ್ನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದರೂ ನಾನು ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಧನುಸ್ಸು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ವೈಚಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ತಲೆಯು ಸುತ್ತಿ, ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಮಂಕಾಗಿಹೋಗುತ್ತಿದೆ. ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಾದರೂ ನನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳು ಹೋಗಿಬಿಡುವುದೆಂಬ ಭಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಭೂಮಿಯು ನನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಚಾವಟಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಕುದುರೆಗಳ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನಾಗಲೀ–ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಈಗ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿಲ್ಲ."

ಉತ್ತರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರಕುಮಾರನಿಗೆ ಧೈರ್ಯಹೇಳಿದನು :

ಮಾ ಭೈಷೀಃ ಸ್ತಮ್ಭಯಾತ್ಮಾನಂ ತ್ವಯಾಪಿ ನರಪುಙ್ಗವ ।
ಅತ್ಯದ್ಭುತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕೃತಾನಿ ರಣಮೂರ್ಧನಿ ॥೧೩॥

ರಾಜಪುತ್ರೋಽಸಿ ಭದ್ರಂ ತೇ ಕುಲೇ ಮತ್ಸ್ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ರುತೇ ।
ಜಾತಸ್ತ್ವಂ ಶತ್ರುದಮನೇ ನಾವಸೀದತುಮರ್ಹಸಿ ॥೧೪॥

ಧೃತಿಂ ಕೃತ್ವಾ ಸುವಿಪುಲಾಂ ರಾಜಪುತ್ರ ರಥೇ ಮಮ ।
ಯುಧ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸಮರೇ ಹಯಾನ್ಸಂಯಚ್ಛ ಶತ್ರುಹನ್ ॥೧೫॥

"ಹೆದರಬೇಡ ಕುಮಾರ! ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ತಂದುಕೊ. ಅಧೀರನಾಗಬೇಡ. ಇಂತಹ ರಣಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀನು ಇದುವರೆಗೆ ನೋಡಿರದಿದ್ದರೂ ಇಂದು ನೀನು ಈ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ, ರಾಜಕುಮಾರ! ನೀನು ರಾಜಪುತ್ರನೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬೇಡ. ಮೇಲಾಗಿ ನೀನು ಸುವಿಖ್ಯಾತವಾದ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಡಗಿಸುವ ಮತ್ಸ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಾಳಿರುವೆ. ಶತ್ರುಗಳ ವಿಧ್ವಂಸನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರುತ್ಸಾಹಿಯಾಗಬೇಡ. ಶತ್ರುಹಂತಕನೇ! ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೋ. ಧೈರ್ಯವು ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. ಅಧೈರ್ಯವು ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಗೆಡದೆ, ನಿರುತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೊಂದದೆ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸು."

ಜನಮೇಜಯ! ಮಹಾಬಾಹುವಾದ, ನರಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅವನಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿದನು. ರಥಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಪುನಃ ಉತ್ತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು : "ಉತ್ತರ! ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಡಮಾಡದೇ ನನ್ನ ರಥವನ್ನು ಭೀಷ್ಮರ ಸೇನಾವಿಭಾಗವಿರುವೆಡೆಗೆ ನಡೆಸುವವನಾಗು. ನಾನವರೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರ ಧನುಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಡುವೆನು. ಉತ್ತರ! ನೀನಿಂದು ನನ್ನ ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೈಖರಿಯನ್ನಾದರೂ ನೋಡು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಮೋಡಗಳ

ಸಮೂಹದಿಂದ ಥಳ-ಥಳಿಸುವ ಮಿಂಚು ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ–ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಗಳು ನನ್ನ ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊರಬರುವುದನ್ನು ನೋಡು. ಸುವರ್ಣಮಯ ವಾದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗವಿರುವ ಗಾಂಡೀವದ ಮಹತ್ತ್ವವೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ಇಂದು ಕುರುಪ್ರಮುಖರು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ನನ್ನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ವೈಖರಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾರ್ಥನು ಎಡಗೈಯಿಂದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ? ಬಲಗೈಯಿಂದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ?–ಎಂಬುದೇ ಅವರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವರಿಗೆ ಇದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನಿಂದು ಈ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ನದಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಮೇಲಿನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಶೋಣಿತೋದಾಂ ರಥಾವರ್ತಾಂ ನಾಗನಕ್ರಾಂ ದುರತ್ಯಯಾಮ್ ।
ನದೀಂ ಪ್ರಸ್ಕನ್ದಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಪರಲೋಕಪ್ರವಾಹಿನೀಮ್ ॥೨೦॥

ರಕ್ತವೇ ಆ ನದಿಯ ನೀರು. ನನ್ನ ಬಾಣಾಘಾತಗಳಿಂದ ಮುರಿದು ಹೋಗುವ ರಥಗಳೇ ಆ ನದಿಯ ಸುಳಿಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸತ್ತುಬಿದ್ದ ಆನೆಗಳೇ ಆ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಸಳೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಪರಲೋಕ ಗಾಮಿನಿಯಾದ ನದಿಯೊಂದನ್ನು ನಾನಿಂದು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಉತ್ತರ! ಇಂದು ನನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸು. ನನ್ನ ನೇರವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕುರುಗಳೆಂಬ ಅರಣ್ಯವನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿನ ವೃಕ್ಷಗಳಂತೆ ಈ ಕುರುವೀರರೆಲ್ಲರೂ ನಿಃಸಪತ್ನರಾಗಿ, ನಿಶ್ಶಂಕಿತರಾಗಿ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಷ್ಟ-ಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳೂ ಇಲ್ಲದೇ ರಾಜಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನು ಭವಿಸುತ್ತಾ ಕೊಬ್ಬಿ ಬೆಳೆದು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಶಿರಸ್ಸು, ಪೃಷ್ಠಭಾಗ–ಇವೇ ಕಾಡುಮರಗಳ ಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳು. ಇವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಈ ಕುರುಭೂಪರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ರೆಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾಡು ಮರಗಳಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ರೆಂಬೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದರಿಂದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿನ ವೃಕ್ಷಗಳಾದರೂ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಕುರುಭೂಪರು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. 'ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಈ ಕುರುಗಳೆಂಬ

ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಬಲ್ಲೆಯಾ?'–ಎಂದೂ ನೀನು ಕೇಳಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿದನೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಅವನಿಗೆ ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸರಿಸಿ, ಘೋರಾರಣ್ಯವನ್ನೇ ನುಂಗಿಬಿಡುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ? ಧನುರ್ಬಾಣ ಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎದುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವರ ತಲೆಗಳನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕುತ್ತಾ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವವನಿಗೆ, ಈ ಕುರುಕಾನನವನ್ನು ಕಡಿದು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಲು ನೂರಾರು ಮಾರ್ಗಗಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಮಾರ್ಗವಿದ್ದೆಡೆ ಯಲ್ಲಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನಿಂದ ಪ್ರಹೃತರಾದ ಸೈನಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತುವುದನ್ನು ನೀನೀಗಲೇ ನೋಡಲಿರುವೆ. (ನನ್ನಿಂದ ಈ ಸೈನ್ಯವು ತಿರುಗುವ ಚಕ್ರದಂತೆ ಸುತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವುದನ್ನು ನೀನು ನೋಡುವೆ.)

ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಉತ್ತರ! ಇಷ್ವಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಡೆ ದಿರುವ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ನಾನಿಂದು ನಿನಗೆ ತೋರಿಸು ತ್ತೇನೆ. ನೀನು ಮಾತ್ರ ಧೈರ್ಯಗೆಡಬೇಡ. ರಾಜಕುಮಾರ! ಭ್ರಾಂತನಾಗ ಬೇಡ. ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ತಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ–ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಸಂಚಾಲಿಸುತ್ತಾ ರಥದಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೋ. ಆಕಾಶವನ್ನೇ ಆವರಿಸಿ ನಿಂತಿರುವ ಮೇರುಪರ್ವತವನ್ನಾದರೂ ನಾನು ಭಗ್ನ ಗೊಳಿಸಬಲ್ಲೆನು. ಯುದ್ಧವೆಂಬುದು ನನಗೆ ಹೊಸದಲ್ಲ, ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ನಾವು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲೇ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದುವು. ಒಮ್ಮೆನಾನು ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಪೌಲೋಮರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಪೌಲೋಮರನ್ನೂ, ಕಾಲಖಂಜರನ್ನೂ ನಿಶಿತವಾದ ಇಷ್ವಸ್ತ್ರ ಗಳಿಂದ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದೆನು. ಧನುಸ್ಸನ್ನು ದೃಢವಾದ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕಲಿತೆನು. ಬಾಣ ಬಿಡುವ ಕೈಚಳಕವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕಲಿತೆನು. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಪಾರಸೈನಿಕರು ಮೇಲೇರಿಬಂದಾಗ ಅವರನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದು ಮತ್ತು

ಅವರೊಡನೆ ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು–ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಕಲಿತೆನು. ಸಮುದ್ರದ ಆಚೆಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಹಿರಣ್ಯಪುರವೆಂಬಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಅತ್ಯುಗ್ರಧನುರ್ಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಅರುವತ್ತು ಸಾವಿರ ರಥಿಕರನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದೆನು. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವು ತುಂಬಿಬರುವಾಗ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೀರಪ್ರದೇಶವು ಕುಸಿದು ಬೀಳುವುದನ್ನು ನೋಡಿರುವೆಯಲ್ಲವೇ? ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಿಂದು ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ನದಿಯ ದಡಗಳಂತಿರುವ ಕುರುಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಕುಸಿದುಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಧ್ವಜವೃಕ್ಷಂ ಪತ್ತಿತೃಣಂ ರಥಸಿಂಹಗಣಾಯುತಮ್ ।
ವನಮಾದೀಪಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಕುರೂಣಾಮಸ್ತ್ರತೇಜಸಾ ॥೨೯॥

ಕುಮಾರ! ಈ ಕುರುಸೇನೆಯು ಅರಣ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ರಥಗಳ ಮೇಲೂ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ ಪತಾಕೆಗಳು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದಲೂ, ಕುಸುಮಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳಂತಿವೆ. ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ವೃಕ್ಷಗಳು ತರ-ತರನೆ ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಸೈನ್ಯಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಪದಾತಿಗಳೇ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹುಲ್ಲು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವಂತೆ–ಈ ಸೈನ್ಯಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಪದಾತಿಸೇನೆಯು ಬಹಳ ದಟ್ಟವಾಗಿದೆ. (ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಗಳಿರುವಂತೆ–ಈ ಕುರುಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಸದೃಶವಾದ ರಥಗಳಿವೆ. ಕಾಡುಗಿಚ್ಚು ಅರಣ್ಯವನ್ನು ದಹಿಸುವಂತೆ ನಾನು ನನ್ನ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕುರುಗಳೆಂಬ ಅರಣ್ಯವನ್ನು ದಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡುಗಳಿಂದ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಬೀಳಿಸುವಂತೆ–ರಥದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಮಹಾಬಲರಾದ ಕುರುಯೋಧರನ್ನು ಹೊಡೆದುರುಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ನಿಂತು, ನನ್ನ ಋಜುವಾದ ಮತ್ತು ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ–ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಅಸುರರನ್ನೆದುರಿಸಿ ನಿಂತು ಅವರನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದಂತೆ–ಈ ಕುರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಾದ

ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಾನು ಗುರೂಪದೇಶ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳೇ ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

ರೌದ್ರಂ ರುದ್ರಾದಹಂ ಹ್ಯಸ್ತ್ರಂ ವಾರುಣಂ ವರುಣಾದಪಿ ।
ಅಸ್ತ್ರಮಾಗ್ನೇಯಮಗ್ನೇಶ್ಚ ವಾಯವ್ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವನಃ ।
ವಜ್ರಾದೀನಿ ತಥಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಶಕ್ರಾದಹಮವಾಪ್ತವಾನ್ ॥೩೧॥

ರುದ್ರದೇವನಿಂದ ರೌದ್ರಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಥವಾ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡೆನು. ವರುಣನಿಂದ ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ವಾಯುವಿನಿಂದ ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ವಜ್ರಾಸ್ತ್ರವೇ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಂಡೆನು.

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರವನಂ ಘೋರಂ ನರಸಿಂಹಾಭಿರಕ್ಷಿತಮ್ ।
ಅಹಮುತ್ಪಾಟಯಿಷ್ಯಾಮಿ ವೈರಾಟೇ ವ್ಯೇತು ತೇ ಭಯಮ್ ॥೩೨॥

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರರ ಅಥವಾ ಕೌರವರ ಈ ವನವು ಮಹಾಘೋರ ವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ ಈ ಅರಣ್ಯವು ನರರೂಪಿಗಳಾದ ಸಿಂಹಗಳಿಂದ (ನರಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ) ಸಂರಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ನಾನು ಈ ಮಹಾರಣ್ಯವನ್ನು ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ವಿರಾಟರಾಜಕುಮಾರ! ಇನ್ನಾದರೂ ನಿನ್ನ ಭಯವು ದೂರವಾಗಲಿ."

ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನು ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿದನಂತರ ವೈರಾಟಿಗೆ ಧೈರ್ಯವು ಬಂದಿತು. ನವಚೇತನವನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡನು. ಬಹು ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದ ಭೀಷ್ಮನ ವ್ಯೂಹದೊಳಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ನುಗ್ಗಿಸಿದನು.

ಮಹಾಬಾಹುವಾದ ಅರ್ಜುನನು ಕುರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ವಿಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸ ಬೇಕೆಂಬ ಏಕೈಕೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹಿಂಜರಿಯದ ಭೀಷ್ಮನು ಧೈರ್ಯ

ದಿಂದ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತನು. ಅರ್ಜುನನೂ ಭೀಷ್ಮನ್ನೆದುರಿಸಿ ನಿಂತು ಸುವರ್ಣಪಕ್ಷವಿದ್ದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿಗೇರಿಸಿ, ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಣಾಂತವಾಗಿ ಸೆಳೆದು, ಭೀಷ್ಮನ ರಥದ ಧ್ವಜದಂಡಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಅರ್ಜುನನು ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣವು ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಧ್ವಜ ದಂಡದ ಬುಡವನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸಲಾಗಿ ಧ್ವಜದಂಡವು ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿತು. ಭೀಷ್ಮನ ರಥದ ಧ್ವಜದಂಡವು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆಯೇ ಭೀಷ್ಮನೇ ಪರಾಜಿತನಾದನೆಂದು ಕುರುಮುಖ್ಯರು ಭ್ರಮಿಸಿದರು. ಒಡನೆಯೇ ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಮಾಲೆಗಳನ್ನೂ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ, ಮನನಶೀಲರಾದ, ಮಹಾಬಲರಾದ ದುಃಶಾಸನ, ವಿಕರ್ಣ, ದುಃಸಹ, ವಿವಿಂಶತಿ–ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸುತರು ಭಯಂಕರವಾದ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಮಹಾವೀರನಾದ ದುಃಶಾಸನನು ಭಲ್ಲವೆಂಬ ಬಾಣದಿಂದ ಸಾರಥಿಯಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನಿಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದು, ಎರಡನೆಯ ಬಾಣದಿಂದ ಅರ್ಜುನನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ಕುಪಿತನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಗೃಧ್ರಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಬಹುನಿಶಿತವಾದ ಅಲುಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಬಾಣವನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ ದುಃಶಾಸನನ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದು ಆ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಅರ್ಜುನನು ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಐದು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಜಿಸಿ, ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೆಳೆದು, ದುಃಶಾಸನನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ದುಃಶಾಸನನು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಒಡನೆಯೇ ಪಲಾಯನಮಾಡಿದನು. ದುಃಶಾಸನನು ಪರಾಙ್ಮುಖನಾದನಂತರ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಗನಾದ ವಿಕರ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ನೇರವಾದ ಮತ್ತು ಗೃಧ್ರಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಸುಶೋಭಿತವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ರಭಸದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿ ಸಿದನು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಜುನನು ತನಗೆದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಣ ಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿ, ನೇರವಾದ ಬಾಣದಿಂದ ವಿಕರ್ಣನ ಹಣೆಗೆ ಗುರಿ ಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ನಿಶಿತವಾಗಿದ್ದ ಆ ಬಾಣವು ವಿಕರ್ಣನ ಹಣೆಗೆ ತಗುಲಿ

ದೊಡನೆಯೇ ಅವನು ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ರಥದ ಮೇಲಿಂದ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು. ವಿಕರ್ಣನನ್ನು ಅಪಾಯದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ದುಃಸಹ ಮತ್ತು ವಿವಿಂಶತಿಗಳು ಪಾರ್ಥನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಬಾಣಗಳ ಜಾಲ ದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟರು. ಧನಂಜಯನು ಅವರ ಅವ್ಯಾಹತವಾದ ಬಾಣ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ಭ್ರಾಂತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣಜಾಲವನ್ನು ನಗು-ನಗುತ್ತಲೇ ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾ, ಗೃಧ್ರಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಬಹು ನಿಶಿತವಾಗಿದ್ದ ಎರಡು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ, ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು ಒಂದೇ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಘಾಸಿಪಡಿಸಿ, ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ದುಃಸಹ-ವಿವಿಂಶತಿಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಯಮಾಲಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಆ ಇಬ್ಬರೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರರು ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣಪ್ರಹಾರವನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಸಮರ್ಥರಾದರು. ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಕುದುರೆಗಳೂ ಸತ್ತುಹೋದನಂತರ ಅವರಲ್ಲಿ ರಣೋತ್ಸಾಹವೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ದುಃಸಹ-ವಿವಿಂಶತಿಗಳು ಸೇವಕರಿಂದ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಬೇರೆಯ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ರಣರಂಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋದರು. ತನ್ನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಯಾರೂ ಮುಂದೆ ಬರದಿದ್ದಾಗ–ಅಪರಾಜಿತನಾದ, ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ, ಮಹಾಬಲನಾದ, ಕುಂತಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಕಿರೀಟಿಯು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರಮಾಡುತ್ತಾ, ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕುರುಸೈನಿಕರ ಮೇಲೆ ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದನು.

ಒ೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಮಹಾರಥರೊಡನೆ ಏಕಾಕಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನ ಯುದ್ಧ

ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನ ಅತುಲಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಎದುರಿಸ ಲಾರದ ಕುರುಯೋಧರು ಯುದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನೂ ದೂರಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣಮಾಡಿದರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ

ಒಬ್ಬನೇ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ–ಅವನನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬನೇ ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಪರಾಙ್ಮುಖರಾದ ನಂತರ ಉಳಿದವರು ಜಯಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ ಯುದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಬಿಡ ಬೇಕಾಯಿತು. ಕುರುಯೋಧರು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರೂ ಅರ್ಜುನನು ಎದೆಗುಂದಲಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಶತಸಹಸ್ರ ಕಾಲಕೇಯರನ್ನೇ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ಮಹಾಮಹಿಮ ನಲ್ಲವೇ? ತನ್ನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಇದ್ದ ಯೋಧರ ಮೇಲೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ–ಹಿಮದಿಂದ ಪರ್ವತವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುವಂತೆ–ಬಾಣಗಳ ಜಾಲದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟನು. ಅರ್ಜುನನ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳು ಆನೆ-ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಘಾಸಿ ಪಡಿಸಿದುವು. ಬಾಣಾಘಾತದಿಂದ ಸಂಕಟಗೊಂಡು ಅರಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಆನೆಗಳ ಘೀಂಕಾರಗಳೂ, ಕುದುರೆಗಳ ಹೇಷಾರವಗಳೂ, ಮಹಾವೀರರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಂಖನಿನಾದಗಳೂ ಭೇರೀನಾದಗಳೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದುವು. ಪಾರ್ಥನ ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳು ಸೈನಿಕರ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳ ಕವಚಗಳನ್ನೂ ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಶರೀರದೊಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ಹೊರಬರುತ್ತಿದ್ದುವು. ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನು–ಶರದೃತುವಿನ ನಿರ್ಮಲಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದವರು ಅರ್ಜುನನ ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದೇ ರಥಗಳಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದವರು ಜಾರಿಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಪದಾತಿಸೈನಿಕರು ಹೇಳುವವರೂ ಕೇಳುವವರಾರೂ ಇಲ್ಲದೇ ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಯೋಧರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಾಮ್ರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣಗಳ ಕವಚಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅರ್ಜುನನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವ್ಯಾಹತವಾದ ಬಾಣಗಳು

ಆ ಯೋಧರು ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ಕವಚಗಳಿಗೆ ವೇಗವಾಗಿ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಮಹತ್ತರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಜುನನ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಅನೇಕ ಪದಾತಿಗಳೂ, ಆನೆ-ಕುದುರೆಗಳೂ ಹತವಾಗಿ ಹೋದುವು.

ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯು ಹೆಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಯಿತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ನೃತ್ಯಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದನು. ಅರ್ಜುನನ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿನ ಟೇಂಕಾರವು ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಭೀತರಾದ ಸೈನಿಕರು ಹಿಂದೆನೋಡದೆಯೇ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕರ ಸಾವಿರಾರು ರುಂಡಗಳು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದುವು. ಆ ರುಂಡಗಳ ಮೇಲೆ ಉಷ್ಣೀಷಗಳೂ, ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಗಳೂ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದ ಸ್ವರ್ಣಮಾಲೆಗಳೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇದ್ದುವು. ಅರ್ಜುನನ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳು ಅನೇಕ ಯೋಧರ ಕೈತೋಳುಗಳನ್ನೂ ಅವಯವಗಳನ್ನೂ ತುಂಡರಿಸಿದ್ದುವು. ಹಸ್ತಾಭರಣಗಳಿಂದಲೂ, ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಧನುಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದ ಆ ಭುಜ ಗಳು ಸುತ್ತಲೂ ಬಿದ್ದಿದ್ದು, ರಣಭೂಮಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಶೋಭಾಯಮಾನ ವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣ ಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರುಂಡಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೊಪ-ತೊಪನೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಆ ರುಂಡಗಳು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಆಗುತ್ತಿದ್ದ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ–ಆಕಾಶದಿಂದಲೇನಾದರೂ ಅವ್ಯಾಹತವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಮಳೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದೋ–ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತು.

ಪಾರ್ಥನು, ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ದುರ್ಯೋಧನನು ತಮಗೆ ಮಾಡಿದ್ದ ಅಪಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವನಾಗಿದ್ದನು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಬಂಧನವಿರಲಿಲ್ಲ. ಹದಿ

ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ತಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೋಪವು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಹೊರ ಹೊಮ್ಮಿತು. ರುದ್ರಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಪಾರ್ಥನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ರುದ್ರನಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಕುರುಯೋಧರ ಮೇಲೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನ ವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ–ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಕ್ರೋಧಾಗ್ನಿ ಯನ್ನು ಎರಚುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅರ್ಜುನನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವನು ಅಗ್ನಿಸದೃಶವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನೂ ಕಂಡು ಅಳಿದುಳಿದ ಶಾಂತಿಪರರಾದ ಯೋಧರು ದುರ್ಯೋಧನನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಕುರು ಮಹಾಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಭಯೋತ್ಪಾದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ, ಮಹಾರಥರನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದಲೇ ಪರಾಙ್ಮುಖರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ, ವಿಜಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅರ್ಜುನನು ರಣಾಂಗಣದ ಸುತ್ತಲೂ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿನಾಶಕನಾದ ಕಾಲಪುರುಷನಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ರಕ್ತದ ನದಿಯನ್ನೇ ಅರ್ಜುನನು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಆ ರಕ್ತನದಿಯು ತರಂಗ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಯೋಧರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಸ್ಥಿ ಪಂಜರಗಳೇ ಆ ನದಿಯ ಬಂಡೆಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಧನುಸ್ಸುಗಳೂ ಮತ್ತು ಬಾಣಗಳೂ ಆ ರಕ್ತನದಿಯಲ್ಲಿ ದೋಣಿಗಳಂತೆ ತೇಲಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಯೋಧರ ಬಿಚ್ಚಿಹೋದ ತಲೆಗೂದಲುಗಳು ನದಿಯ ತೀರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರುವ ಪಾಚಿ-ಹುಲ್ಲುಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು. ಆ ರಕ್ತನದಿಯು ಥಳ-ಥಳಿ ಸುವ ಕಿರೀಟಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಕವಚಗಳಿಂದಲೂ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದಿತು. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಆನೆಗಳು ನದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಮೆಗಳಂತೆಯೂ ನೀರಾನೆ ಗಳಂತೆಯೂ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮೇದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆ ರಕ್ತನದಿಯು ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿದವರಿಗೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಭಯವುಂಟಾ ಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ರೌದ್ರರೂಪವಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಜುಗುಪ್ಸಿತವಾಗಿದ್ದ ಆ ನದಿಯು ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಾಯ ಮಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಅರ್ಜುನನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣಗಳು ರಕ್ತನದಿಯ ಮೊಸಳೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುವು. ಆ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ

ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿದ್ದುವು. ಯೋಧರ ಮುಕ್ತಾಹಾರಗಳು ಆ ನದಿಯ ಅಲೆಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಆ ಯೋಧರ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಭರಣಗಳು ನದಿಯಲ್ಲಿ ನೊರೆಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು.

ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣಗಳೇ ಆ ರಕ್ತನದಿಯ ಸುಳಿಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಸತ್ತುಬಿದ್ದಿದ್ದ ಮದಿಸಿದ ಆನೆಗಳು ಆ ನದಿಯ ಮೊಸಳೆಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಅದನ್ನು ದಾಟಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮುರಿದುಬಿದ್ದಿದ್ದ ಮಹಾರಥಗಳು ಆ ರಕ್ತನದಿಯಲ್ಲಿನ ದ್ವೀಪಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು. ಆ ಘೋರವಾದ ನದಿಯ ತೀರಪ್ರದೇಶವು (ರಣಾಂಗಣವು) ಶಂಖಧ್ವನಿಗಳಿಂದಲೂ, ರಣಕಹಳೆಗಳಿಂದಲೂ ನಿನಾದಿತ ವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪಾರ್ಥನು ದಾಟಲಸಾಧ್ಯವಾದ ರಕ್ತನದಿ ಯನ್ನೇ ಆ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಜನಮೇಜಯ! ನಾನು ಹಿಂದೆಯೇ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅರ್ಜುನನು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬತ್ತಳಿಕೆ ಯಿಂದ ತೆಗೆಯುವುದನ್ನಾಗಲೀ, ಅವನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿಸುವು ದನ್ನಾಗಲೀ, ಧನುಸ್ಸಿನ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಕರ್ಣಾಂತದವರೆಗೂ ಸೆಳೆಯುವು ದನ್ನಾಗಲೀ–ಯಾರೂ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸರಪಣಿಯಂತೆ ಬಾಣಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದುದು ಮಾತ್ರವೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು.

ಓ೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಮಹಾರಥಿಕರ ಆಕ್ರಮಣ ಮತ್ತು ಅವರೆಲ್ಲರ ಪರಾಜಯ

ಜನಮೇಜಯ! ಯುದ್ಧಧರ್ಮದಂತೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೇ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರೆ ಗೆಲ್ಲುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ

ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ದೃಢನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ, ದುಃಶಾಸನ, ವಿವಿಂಶತಿ, ದ್ರೋಣರು, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾ, ಮಹಾರಥರಾದ ಕೃಪರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬಲವಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ದೃಢವಾಗಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಟೇಂಕಾರಮಾಡುತ್ತಾ, ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು. ಕಪಿಧ್ವಜನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಆದಿತ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪತಾಕೆಗಳುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಿದನು. ಕೃಪ-ಕರ್ಣ-ದ್ರೋಣರು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ್ಯನಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಿ–ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ–ಅನುಸ್ಯೂತ ವಾದ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಯನ್ನೇ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಸುರಿಸಿದರು. ಅವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ ರಥಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ, ಅವನ ಗತಿಯನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿದರು. ಕೃಪ-ದ್ರೋಣಾದಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅರ್ಜುನನ ಶರೀರಾದ್ಯಂತ ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡುವು. ಬಾಣಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಡದ ಸ್ಥಳವು ಅರ್ಜುನನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎರಡಂಗುಲದಷ್ಟೂ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಹರಿತನಾದರೂ ಅರ್ಜುನನು ಧೈರ್ಯ ಗುಂದಲಿಲ್ಲ. ನಗು-ನಗುತ್ತಲೇ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಐಂದ್ರಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಜಿಸಿದನು. ರಶ್ಮಿಮಂತನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ–ಕಿರೀಟಮಾಲಾಧಾರಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಶರಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟನು. ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು ಬೆಳಗುವಂತೆ–ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ–ಅರ್ಜುನನು ಧರಿಸಿದ್ದ, ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ಬಾಗಿದ್ದ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು. ಪರ್ಜನ್ಯನು ಮಳೆಗರೆಯುವಾಗ–ಆಕಾಶದಲ್ಲಿನ ಮಿಂಚು ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೂ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ–ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಜುನನ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗಾಂಡೀವವು ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಗರೆಯಿತು. ಕಾರ್ಮುಗಿಲೇ ಅರ್ಜುನ ; ಮಿಂಚೆಂಬುದೇ ಗಾಂಡೀವ ; ಮಳೆಯೇ ಅನು

ಸ್ಯೂತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರವಾಹ. ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರ ಗಳಿಂದಾಗಿ ಗಜಸೈನಿಕರೂ, ರಥಿಕರೂ ಮೂರ್ಛೆಹೊಂದಿದರು. ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸಿದ್ದ ಯೋಧರು ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಾರಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅನೇಕಯೋಧರು ನಿರುತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿ ಯುದ್ಧದಿಂದ ವಿಮುಖರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕುರುಗಳ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯವೂ ಭಗ್ನವಾಗಿಹೋಯಿತು. ತಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರಾಶೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆ ಯೋಧರು ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದರು.

೬೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರ ಭಯಂಕರ ಯುದ್ಧ: ಸಾರಥಿಯು ವಿಸಂಜ್ಞನಾದ ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ರಣರಂಗದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ವಧಿಸಲ್ಪಡಲಾಗಿ ಕುರುಕುಲಪಿತಾಮಹನಾದ, ಶಾಂತನುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಭೀಷ್ಮನು ಧನಂಜಯನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಸ್ವರ್ಣ ಮಯವಾದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದನು. ಅವನ ರಥದ ಮೇಲೆ ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ ವಿದ್ದಿತು. ಮರ್ಮಭೇದಿಗಳಾದ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ರಗಳಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿ ಗೇರಿಸಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆದುರಾಗಿ ನಿಂತನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಪರ್ವತದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. ಶಂಖಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕುರುಪ್ರಮುಖರಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಬಂದು ಕಿರೀಟಿ ಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತನು. ಶತ್ರುಸಂಹಾರಕನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಭೀಷ್ಮನು ತನ್ನೆದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅವನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಾಣ ಗಳನ್ನು–ಪರ್ವತವು ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಬರುವ ಮಳೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು

ವಂತೆ–ಪ್ರಹೃಷ್ಟವಾದ ಮುಖಭಾವದಿಂದಲೇ ಎದುರಿಸಿದನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನು ಬುಸುಗುಟ್ಟುವ ಸರ್ಪಗಳಂತಿದ್ದ ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಭಲ್ಲವೆಂಬ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದನು. ಭೀಷ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಬಾಣಗಳು ಪಾರ್ಥನ ಧ್ವಜದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಧ್ವಜಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿದ್ದ ಕಪಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಭೂತಗಣಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಹರಿಸಿದುವು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಜುನನು ಬಹುಚೂಪಾಗಿದ್ದ ಭಲ್ಲವೆಂಬ ಬಾಣವನ್ನು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಜಿಸಿ, ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಭೀಷ್ಮನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಶ್ವೇತಛತ್ರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಆ ಛತ್ರಿಯು ಒಡನೆಯೇ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಮನೋವೇಗದಿಂದ ಬಾಣಬಿಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಅರ್ಜುನನು ಪುನಃ ಹಲವಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಭೀಷ್ಮನ ರಥದ ಮೇಲಿದ್ದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ, ರಥರಕ್ಷಕರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸಾರಥಿಯನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಯಮಪುರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅರ್ಜುನನ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಭೀಷ್ಮನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯಪಿ ತನ್ನೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತಿರುವವನು ಅರ್ಜುನನೆಂದೂ, ಅಜಯ್ಯನೆಂದೂ ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ತಿಳಿದಿತ್ತಾದರೂ–ಅವನ ದೌಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಸಹಿಸದ ಭೀಷ್ಮನು ಕಿರೀಟಿಯನ್ನು ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟನು. ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನು ಭೀಷ್ಮನು ಪ್ರಹರಿಸಿದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು–ಪರ್ವತವು ಮೇಘವರ್ಷವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ–ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು, ತಾನೂ ಸಹ ಭೀಷ್ಮನ ಮೇಲೆ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತರೋಮಾಂಚಕಾರಿಯಾದ ತುಮುಲ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಭೀಷ್ಮ-ಪಾರ್ಥರ ಯುದ್ಧವು ಹಿಂದೆ ಬಲಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರ ನಡುವೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುವುದಾಗಿದ್ದಿತು.

ಕುರುಯೋಧರೂ ಮತ್ತು ಸೈನಿಕರೂ ಆ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಾಗಿದ್ದರು. ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರಿಬ್ಬರೂ ಸತತವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಲ್ಲವೆಂಬ

ಬಾಣಗಳು–ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಮಿಣುಕುಹುಳುಗಳಂತೆ–ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲ ಬಾಹುಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸತತವಾಗಿ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಚಕ್ರದಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನು–ಕಾರ್ಮುಗಿಲು ಪರ್ವತವನ್ನು ಸತತವಾಗಿ ಮಳೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುವಂತೆ–ನಿಶಿತವಾದ ನೂರು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟನು. ಭೀಷ್ಮನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿನ ಅಲೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಶರವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಗರೆದನು. ಆ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣಗಳ ಭಾಗಗಳು ಪಾರ್ಥನ ರಥದ ಮೇಲೆ ತೊಪ-ತೊಪನೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪಾರ್ಥನ ರಥದ ಕಡೆಯಿಂದ ಶಲಭದ ಹುಳುಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಶರವೃಷ್ಟಿಯು ಭೀಷ್ಮನ ರಥವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಅನೇಕ ಶತಬಾಣಗಳಿಂದ ಭೀಷ್ಮನು ಆ ಎಲ್ಲ ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು.

ಕುರುಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಭೀಷ್ಮನ ಆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು 'ಸಾಧು', 'ಸಾಧು' ಎಂದು ಶ್ಲಾಘಿಸಿದರು. "ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ನಿಂತಿರುವ ಭೀಷ್ಮರು ಬಹಳ ದುಷ್ಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ"–ಎಂದು ಕುರುಯೋಧರು ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮೊಳಗೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಬಲವಾಂಸ್ತರುಣೋ ದಕ್ಷಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರೀ ಧನಂಜಯಃ ।
ಕೋಽನ್ಯಃ ಸಮರ್ಥೋ ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ವೇಗಂ ಧಾರಯಿತುಂ ರಣೇ ॥೨೦॥

ಋತೇ ಶಾನ್ತನವಾದ್ಭೀಷ್ಮಾತ್ಕೃಷ್ಣಾದ್ವಾ ದೇವಕೀಸುತಾತ್ ।
ಆಚಾರ್ಯಪ್ರವರಾದ್ವಾಪಿ ಭಾರದ್ವಾಜಾನ್ಮಹಾಬಲಾತ್ ॥೨೧॥

“ಅರ್ಜುನನಾದರೋ ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನೂ, ತರುಣನೂ, ದಕ್ಷನೂ, ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಾಣಬಿಡತಕ್ಕವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಶಾಂತನುವಿನ ಪುತ್ರರಾದ ಭೀಷ್ಮರೊಬ್ಬರು, ದೇವಕಿಯ ಮಗನಾದ ಕೃಷ್ಣನೊಬ್ಬನು, ಮಹಾ ಬಲಿಷ್ಠರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ, ಭರದ್ವಾಜರ ಪುತ್ರರಾದ ಆಚಾರ್ಯ ದ್ರೋಣರೊಬ್ಬರು-ಈ ಮೂವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಪಾರ್ಥನ ವೇಗಯುಕ್ತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತಾರು ತಾನೇ ಸಮರ್ಥ ರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ?” ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಆ ಯೋಧರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮಗೆದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತಾ, ಯುದ್ಧವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಭೀಷ್ಮ-ಪಾರ್ಥರು ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರು ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, ಐಂದ್ರ, ಆಗ್ನೇಯ, ಭಯಂಕರವಾದ ರೌದ್ರ, ಕೌಬೇರ, ವಾರುಣ, ಯಾಮ್ಯ, ವಾಯವ್ಯ–ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ರಣರಂಗದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಂಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದ ಆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ–‘ಸಾಧು ಪಾರ್ಥ!’–‘ಸಾಧು ಪಿತಾಮಹ!’–ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭೀಷ್ಮ-ಪಾರ್ಥರ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬೇರಾವ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಂತಹ ವೀರಪುರುಷರೂ ಆ ವಿಧವಾಗಿ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಜನಮೇಜಯ! ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಂಧಾನ-ಪ್ರಯೋಗ ಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರಾಗಿದ್ದ ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರ ನಡುವೆ ಅಸ್ತ್ರಯುದ್ಧವು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ನಡೆದು, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಆ ಇಬ್ಬರು ಮಹಾಯೋಧರೂ, ಶರಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಜಿಷ್ಣುವು ಭೀಷ್ಮರ ಸಮೀಪಗತನಾಗಿ ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನಂತೆ ಬಹಳ ಚೂಪಾಗಿಯೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ನಿಶಿತವಾದ

ಬಾಣವನ್ನು ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ, ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಕರ್ಣಾಂತವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಪ್ರಹರಿಸಿ, ಭೀಷ್ಮನ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ-ತೆಗೆಯುವ ಕಾಲದ ಅಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಹುಕ್ರುದ್ಧನಾದ, ಪಿತಾಮಹನಾದ ಭೀಷ್ಮನು ಮತ್ತೊಂದು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಹುರಿಯನ್ನು ಬಿಗಿದು, ಟೇಂಕಾರಮಾಡಿ, ನಿಶಿತವಾದ ಅನೇಕಾನೇಕಬಾಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಅರ್ಜುನನೂ ತನ್ನೆದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಪುನಃ ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಶರಜಾಲದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟನು. ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದರಾದ ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆ ಇಬ್ಬರು ಯೋಧರಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಸಮಾನವಾದ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಕಿರೀಟಮಾಲಿಯಾದ ಕೌಂತೇಯನೂ ಮತ್ತು ಶಾಂತನುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಭೀಷ್ಮನೂ ತಮ್ಮ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟರು.

ಜನಮೇಜಯ! ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಕೈಮೇಲಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಭೀಷ್ಮನೇ ಮೇಲ್ಗೈಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಪರಮಾದ್ಭುತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಭೀಷ್ಮನ ರಥರಕ್ಷಕರು ಅರ್ಜುನನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಹತರಾಗಿ ಅರ್ಜುನನ ರಥದ ಸುತ್ತಲೂ ಬಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಶ್ವೇತವಾಹನನ ಗಾಂಡೀವ ದಿಂದ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತವಾದ, ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳು ರಣಭೂಮಿಯನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಹಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ವೇಗವಾಗಿ ಧಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು.

ಅರ್ಜುನನ ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊರಬರುತ್ತಿದ್ದ, ಬಿಳುಪಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಬಾಣಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಾಲುಗಳಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು. ಮರ್ಮಭೇದಿಗಳಾದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು

ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತರಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರತಾಪವಂತನಾದ, ಗಂಧರ್ವರಾಜನಾದ ಚಿತ್ರಸೇನನು ಅರ್ಜುನನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗಕೌಶಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಪರಮಪ್ರೀತನಾಗಿ, ದೇವರಾಜನೊಡನೆ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು :

"ದೇವರಾಜ! ಅಲ್ಲಿ ನೋಡು. ಅರ್ಜುನನಿಂದ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತವಾದ ಆ ಬಾಣಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆಯೇ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ. ಅರ್ಜುನನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗಚಾತುರ್ಯವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರತರವಾಗಿದೆ. ಬೇರಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ಇಂತಹ ಅದ್ಭುತವಾದ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಲಾರನು. ಏಕೆಂದರೆ : ಅವರಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪರಮಾದ್ಭುತವಾದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳು ಇರಲು ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಈ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು. ಅರ್ಜುನನು ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿಸಿ ಹುರಿಯನ್ನು ಕರ್ಣಾಂತದವರೆಗೂ ಸೆಳೆದು ಬಿಡುವುದು–ಈ ಕಾರ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರವೇ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಹಾಗೆಯೇ ಧನುರ್ಧರನಾದ, ಬಾಣಗಳನ್ನೇ ಕಿರಣಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಪಾಂಡವಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡಲೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವೃದ್ಧನಾದ ಭೀಷ್ಮನ ಪರಾಕ್ರಮವೂ ಕೂಡ ತದ್ರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಇವನನ್ನು ನೋಡಲೂ ಯಾರೂ ಸಾಹಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಉಗ್ರವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಾನವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಜಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿಲ್ಲ."

ಚಿತ್ರಸೇನನು ದೇವರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ ಭೀಷ್ಮಾರ್ಜುನರ ಅದ್ಭುತಯುದ್ಧಸಮಾಗಮವನ್ನು ಪುಷ್ಪ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸಿದನು. ಕೌರವಸೇನೆ ಯನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು, ಅವನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಭೀಷ್ಮನು ಬಾಣದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಅರ್ಜುನನು ನಸುನಗುತ್ತಾ, ವಿಶಾಲವಾದ ಅಲುಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಬಾಣದಿಂದ ಸೂರ್ಯಸಮಾನತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಭೀಷ್ಮನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಪುನಃ ಕತ್ತರಿಸಿದನು.

ಅರ್ಜುನನು, ಜಯಗಳಿಸಲು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭೀಷ್ಮನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹತ್ತು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಬಹುವಾಗಿ ಘಾಸಿಹೊಂದಿದ, ಮಹಾಬಾಹುವಾದ, ಯುದ್ಧ ದುರ್ಧರ್ಷನಾದ ಭೀಷ್ಮನು ರಥದ ದಂಡವನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು. ರಥದ ಕುದುರೆಗಳ ನಿಯಂತ್ರಕನಾದ ಸಾರಥಿಯು ಭೀಷ್ಮನು ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನನಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆನೆದು ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮೊದಲೇ ಸೂಚಿಸಿದ್ದ ನಿರ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ರಥದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ರಣಾಂಗಣದಿಂದ ಬಹಳ ದೂರಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದನು.

೬೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಅರ್ಜುನ-ದುರ್ಯೋಧನರ ಯುದ್ಧ: ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಲಾಯನ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ಭೀಷ್ಮೇ ತು ಸಂಗ್ರಾಮಶಿರೋ ವಿಹಾಯ
ಪಲಾಯಮಾನೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರಃ ।

ಉತ್ಸೃಜ್ಯ ಕೇತುಂ ವಿನದನ್ಮಹಾತ್ಮಾ
ಧನುರ್ವಿಗೃಹ್ಯಾರ್ಜುನಮಾಸಸಾದ ॥೧॥

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ ! ಭೀಷ್ಮನೂ ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋಗಲಾಗಿ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಪತಾಕೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸಿಕೊಂಡು, ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರಮಾಡುತ್ತಾ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆದುರಾಗಿ ಬಂದು ನಿಂತನು.

ಭಯಂಕರವಾದ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ, ಪ್ರಚಂಡ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ, ಶತ್ರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭೀತನಾಗಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಹಣೆಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ದುರ್ಯೋಧನನು ಭಲ್ಲವೆಂಬ ಬಾಣವನ್ನು ಆಕರ್ಣಾಂತವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು.

ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಬಾಣವು ಅರ್ಜುನನ ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿತು. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಬಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಅರ್ಜುನನು ಸುಂದರವಾದ ಶಿಖರದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಪರ್ವತದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. ಬಾಣದಿಂದ ಗಾಯಗೊಂಡ ಅರ್ಜುನನ ಹಣೆಯಿಂದ ಬಿಸಿ-ಬಿಸಿಯಾದ ರಕ್ತವು ಒಡನೆಯೇ ಹೊರಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿತು. ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಅರ್ಜುನನ ಲಲಾಟವನ್ನು ಭೇದಿಸಿದ ಆ ಬಾಣವು ಅರ್ಜುನನ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಉಗ್ರತೇಜಸ್ವಿ ಯಾದ, ಅದ್ವಿತೀಯವೀರನಾದ ಪಾರ್ಥನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮೇಲೂ– ದುರ್ಯೋಧನನು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೂ ಸತತವಾಗಿ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದರು. ಆಜಮೀಢವಂಶದ ಆ ಇಬ್ಬರು ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಯಾರಿಗೆ ಯಾರೂ ಕಡಿಮೆಯವ ರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಕರ್ಣನು ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸು ತ್ತಿದ್ದ, ಪರ್ವತೋಪಮವಾದ ಮದಗಜದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಪುನಃ ಪಾರ್ಥನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅವನ ಆನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನಾಲ್ವರು ರಥಿಗಳು ನಿಂತು, ಅದರ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತನ್ನೆಡೆಗೆ

ಬಹುವೇಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಮದಗಜವನ್ನು ಕಂಡು ಪಾರ್ಥನು ಒಡನೆಯೇ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಉಕ್ಕಿನ ಬಾಣವೊಂದನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ, ಆಕರ್ಣಾಂತವಾಗಿ ಸೆಳೆದು, ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು.

ಪಾರ್ಥನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೃಧ್ರಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಆ ಘೋರಬಾಣವು ಪುಂಖಾಂತವಾಗಿ (ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ನಡುಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಇಂದ್ರನಿಂದ ವಿಸೃಷ್ಟ ವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಪರ್ವತದ ಶಿಖರವನ್ನು ಸೀಳುವಂತೆ–ಅರ್ಜುನ ನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಯೋಮಯವಾದ ತೀಕ್ಷ್ಣಬಾಣವು ಪರ್ವತಶೃಂಗೋ ಪಮವಾದ ಮದಗಜದ ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿತು. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ ದಿಂದ ಪ್ರಹೃತವಾದ ಪರ್ವತವು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗ್ನವಾಗಿ ಕಂಪಿಸು ವುದೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕರ್ಣನು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಆನೆಯೂ ಕೂಡ ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣದಿಂದ ಪ್ರಹೃತವಾಗಿ ಮೈಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಬಹುವಾದ ಯಾತನೆಯಾಯಿತು. ಎರಡು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ ತೂರಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನಿಡಲಾರದೇ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೃಹದಾಕಾರವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟಿತು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆ ಆನೆಯು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲಾಗಿ ವಿಕರ್ಣನೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಆದರೆ ವಿಕರ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಂತಕವಾದ ಗಾಯವೇನೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಹುಭೀತನಾದ ವಿಕರ್ಣನು ಒಡನೆಯೇ ಮೇಲೆದ್ದು ನೂರೆಂಟು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಷ್ಟು ದೂರನಡೆದು, ವಿವಿಂಶತಿಯ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತನು. ಪಾರ್ಥನು ವಜ್ರೋಪಮವಾದ ತನ್ನ ಬಾಣದಿಂದ ಪರ್ವತೋಪಮವಾಗಿದ್ದ ಆನೆಯನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಿದನಂತರ, ಅದೇ ವಿಧವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಣದಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳವನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು.

ಮದಗಜವು ಪಾರ್ಥನ ಶರಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಲಾಗಿ, ದುರ್ಯೋಧನನೂ ಕೂಡ ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶರಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಗಾಯ ಗೊಳ್ಳಲಾಗಿ, ವಿಕರ್ಣನೂ ಆನೆಯ ಪಾದಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಥಿಕ ರೊಡನೆ ಪಲಾಯನಮಾಡಲಾಗಿ, ಉಳಿದ ಯೋಧಮುಖ್ಯರು ಬಹುಭೀತ ರಾಗಿ ಪಾರ್ಥನಿಗೆದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಾರದೇ ಪಲಾಯನಮಾಡಿದರು.

ಮದಿಸಿದ ಮಹಾನಾಗವು ಅರ್ಜುನನ ಒಂದೇ ಒಂದು ಬಾಣ ದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣತೊರೆದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುದನ್ನೂ, ಸರ್ವಯೋಧರೂ ಓಡಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನೂ ನೋಡಿ, ಕುರುಪ್ರವೀರನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನೂ ರಥವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಸಾರಥಿಗೆ ಹೇಳಿ, ಪಾರ್ಥನಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಜಾಗಕ್ಕೆ (ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಿಂದ ಬಹುದೂರಕ್ಕೆ) ಪಲಾಯನಮಾಡಿದನು.

ಪಲಾಯನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಬಹು ಭಯಂಕರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದನು. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಾಣವು ನಾಟಿತ್ತಾದ ಕಾರಣ, ರಕ್ತವನ್ನೇ ವಾಂತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಂತಹ ದಾರುಣವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವೇಗವಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕಂಡು, ಯುದ್ಧ ದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದ, ಶತ್ರುಸಹನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಚಪ್ಪಾಳೆತಟ್ಟುತ್ತಾ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಕೂಗುತ್ತಾ, ಹೀಯಾಳಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು :

ವಿಹಾಯ ಕೀರ್ತಿಂ ವಿಪುಲಂ ಯಶಶ್ಚ
ಯುದ್ಧಾತ್ಪರಾವೃತ್ಯ ಪಲಾಯಸೇ ಕಿಮ್ ।
ನ ತೇಽದ್ಯ ತೂರ್ಯಾಣಿ ಸಮಾಹತಾನಿ
ತಥೈವ ರಾಜ್ಯಾದವರೋಪಿತಸ್ಯ ॥೧೫॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರಸ್ಯಾಸ್ಮಿ ನಿದೇಶಕಾರೀ
ಪಾರ್ಥಸ್ತೃತೀಯೋ ಯುಧಿ ಸಂಸ್ಥಿತೋಽಸ್ಮಿ ।
ತದರ್ಥಮಾವೃತ್ಯ ಮುಖಂ ಪ್ರಯಚ್ಛ
ನರೇನ್ದ್ರವೃತ್ತಂ ಸ್ಮರ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರ ॥೧೬॥

“ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರ! ದುರ್ಯೋಧನ! ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ, ವಿಪುಲವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ತೊರೆದು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಪರಾಙ್ಮುಖನಾಗಿ ಪಲಾಯನವನ್ನೇಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ? ಭೇರೀ-ಮೃದಂಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜಯಘೋಷ ವನ್ನು ಯಾರೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಜಯಘೋಷವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ಪಲಾಯನಮಾಡುತ್ತಿರುವೆಯಲ್ಲವೇ? ನಾನಾರೆಂಬುದನ್ನು ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟದಿಂದ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ನೀನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳು

ಹಿಸಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ನಿರ್ದೇಶನದಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಪೃಥಾ ದೇವಿಯ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯವನಾದ ಅರ್ಜುನನೇ ನಾನು. ಯುದ್ಧ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ. ಪಲಾಯನಮಾಡಬೇಡ. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗು ವವನಾಗು. ನಿನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ತೋರು. ಬೆನ್ನುತೋರಿಸುತ್ತಾ ಓಡಬೇಡ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ನರೇಂದ್ರರು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವರೋ ಹಾಗೆಯೇ ನೀನೂ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ದುರ್ಯೋಧನ!

ಮೋಘಂ ತವೇದಂ ಭುವಿ ನಾಮಧೇಯಂ
ದುರ್ಯೋಧನೇತೀಹ ಕೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ।
ನ ಹೀಹ ದುರ್ಯೋಧನತಾ ತವಾಸ್ತಿ
ಪಲಾಯಮಾನಸ್ಯ ರಣಂ ವಿಹಾಯ ॥೧೭॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪುತ್ರನೇ! ನಿನಗೆ 'ದುರ್ಯೋಧನ' ಎಂದು ಹೆಸ ರಿಟ್ಟಿರುವುದೂ ಮತ್ತು ನೀನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನೆಂದು ಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಿರುವುದೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಹೋಯಿತು. ನಿನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲ. ದುಃಖದಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಶಕ್ಯನಾದವನು ದುರ್ಯೋಧನ. ಅರ್ಥಾತ್ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು ಶತ್ರುವಿಗೆ ದುಃಖದಾಯಕವಾಗಬೇಕು. **ದುಃಖಂ-ಯೋಧನಂ-ಅನೇನ ಅಥವಾ ದುಃಖೇನ ಯೋದ್ಧುಂ ಶಕ್ಯತ ಇತಿ ದುರ್ಯೋಧನಃ** ಬಹಳ ದುಃಖಪಟ್ಟು (ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು) ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ದರೂ ಜಯಗಳಿಸುವುದಂತೂ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ! ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಈ ಹೆಸರಿಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂದು ನೀನು ಪಲಾಯನಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಆ ದುರ್ಯೋಧನತ್ವವು ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ಉಳಿದಿರು ವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ! ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನನಗೂ ಅನುಕಂಪ ವುಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ.

ನ ತೇ ಪುರಸ್ತಾದಥ ಪೃಷ್ಠತೋ ವಾ
ಪಶ್ಯಾಮಿ ದುರ್ಯೋಧನ ರಕ್ಷಿತಾರಮ್ ।
ಅಪೇಹಿ ಯುದ್ಧಾತ್ಪುರುಷಪ್ರವೀರ
ಪ್ರಾಣಾನ್ಪ್ರಿಯಾನ್ಪಾಂಡವತೋಽದ್ಯ ರಕ್ಷ ॥೧೮॥

ನಿನ್ನ ಹಿಂದಾಗಲೀ, ಮುಂದಾಗಲೀ–ಅಂಗರಕ್ಷಕರಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿನಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲೇ ಓಡಿಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಕಂಗೆಟ್ಟು ಓಡುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಲು ನನಗೂ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲ. ಪುರುಷಪ್ರವೀರನೇ! ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಿಂದ ಆದಷ್ಟು ಬೇಗ ಪಲಾಯನಮಾಡು. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಇಂದು ಪಾಂಡವತೃತೀಯನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೋ."

೬೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ — ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಸಮಸ್ತಕೌರವರ ಪರಾಜಯ ಮತ್ತು ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ಥಾನ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ಆಹೂಯಮಾನಶ್ಚ ಸ ತೇನ ಸಂಖ್ಯೇ
ಮಹಾತ್ಮನಾ ವೈ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರಃ ।
ನಿವರ್ತಿತಸ್ತಸ್ಯ ಗಿರಾಙ್ಕುಶೇನ
ಮಹಾಗಜೋ ಮತ್ತ ಇವಾಙ್ಕುಶೇನ ॥೧॥

ಜನಮೇಜಯ! ಮಾನಧನನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನ ಆ ಮಾತುಗಳು ಶಲ್ಯದಂತೆ ಪರಿಣಮಿಸಿದುವು. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿತನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರನು–ಅಂಕುಶದಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯಂತೆ–ಮಾತೆಂಬ ಅಂಕುಶದಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಪುನಃ ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದನು.

ಮಹಾರಥನಾದ ಅರ್ಜುನನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವಹೇಳನಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಲಾಗಿ, ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸದ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ, ಅತಿರಥನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು–ಕಾಲಿನಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿದ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪದಂತೆ–ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾ ರಣಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು. ಬಾಣದಿಂದ ಘಾಸಿಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ರಾಜನು ಪುನಃ ಪಾರ್ಥನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹಿಂದಿರುಗು

ತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು, ಹೇಮಮಾಲಿಯಾದ ಕರ್ಣನು ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಹೃತ ನಾಗಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ತಡೆದು, ಅವನನ್ನು ಸಂತೈಸಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ರಥಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಪಾರ್ಥನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಶಾಂತನುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಭೀಷ್ಮನೂ ಸುವರ್ಣಮಯ ವಾದ ಜೀನುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ (ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದ) ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಹುವೇಗವಾಗಿ ರಣಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಬಂದು, ದುರ್ಯೋಧನನ ರಥದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಹಿಂದುಗಡೆ) ನಿಂತು, ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರಮಾಡುತ್ತಾ, ಪಾರ್ಥನಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ದ್ರೋಣ, ಕೃಪ, ವಿವಿಂಶತಿ, ದುಃಶಾಸನ– ಇವರೂ ಸಹ ರಣಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ, ಧನುಸ್ಸಿನ ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು ಕಟ್ಟಿ ಟೇಂಕಾರಮಾಡುತ್ತಾ, ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅವನ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತರು.

ಪರಾಙ್ಮುಖರಾಗಿದ್ದ ಸೈನಿಕರೆಲ್ಲರೂ–ಸಮುದ್ರವು ಉಕ್ಕಿಬರುವಂತೆ– ಬಹುರಭಸದಿಂದ ತನ್ನ ಕಡೆಗೇ ನುಗ್ಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಪಾರ್ಥನು–ಸೂರ್ಯನು ತನಗಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ನೀರಾಗಿ ಕರಗಿಸಿಬಿಡುವಂತೆ–ಕೌರವಯೋಧರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗಿಹೋಗಿ, ಅವರನ್ನು ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಬಾಧೆಪಡಿಸಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ದಿವ್ಯವಾದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಕುರು ಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ನಿಂತು–ಮೇಘಗಳು ಪರ್ವತ ವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುವಂತೆ–ತಮ್ಮ ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟರು. ಕುರುಯೋಧರು ಬಿಟ್ಟ ಅಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರಸನಗೊಳಿಸಿದ, ಗಾಂಡೀವಧನುರ್ಧರ ನಾದ, ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದ, ಶತ್ರುಸಮೂಹವನ್ನೇ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನು ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವರ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿ ಸಿದನು. ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೊರಟ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಲುಗು

ಗಳುಳ್ಳ, ಮನೋಹರವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಸಾವಿರಾರು ಬಾಣಗಳು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸೃತವಾದುವು. ಮಹಾಬಲನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಆ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿನ ಟೇಂಕಾರ ದಿಂದಲೂ ಕುರುಯೋಧರ ಹೃದಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಥಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಶತ್ರುಹಂತಕನಾದ ಪಾರ್ಥನು ಬಹುದೂರದವರೆಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತಹ ಘೋರಶಬ್ದವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ತನ್ನ ಮಹಾಶಂಖವನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಹಿಡಿದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಊದುತ್ತಾ ಬಹುಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದನು. ಆ ಮಹಾನಿನಾದವು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸಿತು. ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ, ಅರ್ಜುನನು ಊದಿದ ಶಂಖಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ ಮೂರ್ಛಿತರಾದ ಕುರುಪ್ರವೀರರು ತಾವಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿ, ಶಾಂತರಾಗಿ (ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನರಾಗಿ) ಮಲಗಿಬಿಟ್ಟರು.

ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಜ್ಞಾನಹೀನರಾಗಲಾಗಿ ಅರ್ಜುನನು, ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೆಯು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು, ಮತ್ಸ್ಯರಾಜಪುತ್ರನಾದ ಉತ್ತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ಈ ಕುರುಯೋಧರು ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನರಾಗಿರು ವಾಗಲೇ ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅವರ ಮೈಮೇಲಿರುವ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವವನಾಗು. ನಿನ್ನ ತಂಗಿಯು ಹೇಳಿರುವುದು ನೆನಪಿ ನಲ್ಲಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಸೇನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗು. ಅಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯ ದ್ರೋಣರೂ, ಶಾರದ್ವತರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯದ್ರೋಣರ ಮತ್ತು ಶಾರದ್ವತರ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಬಹುಶುಭ್ರವಾಗಿವೆ. ಕರ್ಣನ ವಸ್ತ್ರವು ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿದೆ. ನೋಡಲು ಸುಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನ ವಸ್ತ್ರಗಳು ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿವೆ. ಆ ವಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ, ಕುಮಾರ! ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮರ ಬಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೋಗ ಬೇಡ. ಈ ಕುರುಯೋಧರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೊಬ್ಬರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಸಮ್ಮೋ ಹನಾಸ್ತ್ರದ ನಿವಾರಣೋಪಾಯವು ತಿಳಿದಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದವರು

ಜ್ಞಾನಹೀನರಾಗಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೋಗು. ಏಕೆಂದರೆ : ಯಾರು ಈ ಮಹಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹವರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇದೇ ಸರಿಯಾದ ವಿಧಾನ."

ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವಿರಾಟಪುತ್ರನು ಕುದುರೆಗಳ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ರಥದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿ, ಮಹಾರಥರ ನಯನಮನೋಹರವಾದ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿ ತನ್ನ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ ಉತ್ತರನು ಅರ್ಜುನನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಹಿರಣ್ಮಯವಾದ ಜೀನುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾವಟಿಯನ್ನಾಡಿಸಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಆ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಗಳು ರಣಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಹೊರಟು, ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸೇನಾನಿಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ರಣಾಂಗಣದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಒಯ್ದುವು.

ಅರ್ಜುನನು ಊಹಿಸಿದ್ದಂತೆಯೇ ಭೀಷ್ಮನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಸಮ್ಮೋಹ ನಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ರಣರಂಗದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ, ಪುರುಷಪ್ರವೀರನಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆಯೇ ಭೀಷ್ಮನು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ, ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪಾರ್ಥನು ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಭೀಷ್ಮನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನಲ್ಲದೇ, ಭೀಷ್ಮನನ್ನೂ ನಿಶಿತವಾದ ಹತ್ತು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಘಾಸಿಪಡಿಸಿದನು. ದುರ್ಭೇದ್ಯವಾದ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಪಾರ್ಥನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಣದಿಂದ ಭೀಷ್ಮನ ಸಾರಥಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಗಾಯಗೊಂಡಿದ್ದ ಮತ್ತು ಅಶ್ವರಹಿತನಾಗಿದ್ದ ಭೀಷ್ಮನ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು–ಸೂರ್ಯದೇವನು ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಛಿದ್ರ-ವಿಚ್ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಹೊರಬರುವಂತೆ–ಅರ್ಜುನನು ರಥಸಮೂಹಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ–

ಹೊರಬಂದನು. ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಕಳೆದನಂತರ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಭಾವವು ಶಾಂತವಾಗಲಾಗಿ ಕುರುಪ್ರವೀರರು ಪುನಃ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು, ದೇವೇಂದ್ರಸದೃಶನಾದ ಅರ್ಜುನನು ರಥಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಎಚ್ಚೆತ್ತ ದುರ್ಯೋಧನನು ತನಗಾದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳದೇ ಬಹಳ ಅವಸರದಿಂದ ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಅಯಂ ಕಥಂ ಭವತೋ ವಿಮುಕ್ತ-
ಸ್ತಥಾ ಪ್ರಮಥ್ನೀತ ಯಥಾ ನ ಮುಚ್ಯೇತ್ ।

"ಪಿತಾಮಹ! ಪಾರ್ಥನು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದನು? ಅವನು ನಿಮ್ಮಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗದ ರೀತಿ ಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ನೀವೀಗಲೇ ಮರ್ದನಮಾಡಿರಿ. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವವನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಬಿಡಬಾರದು."

ಜನಮೇಜಯ! ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕುರಿತು ಭೀಷ್ಮನು ನಗು-ನಗುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು :

ಕ್ವ ತೇ ಗತಾ ಬುದ್ಧಿರಭೂತ್ಕ್ವ ವೀರ್ಯಮ್ ।
ಶಾನ್ತಿಂ ಪರಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಯದಾ ಸ್ಥಿತೋಽಭೂ-
ರುತ್ಸೃಜ್ಯ ಬಾಣಾಂಶ್ಚ ಧನುರ್ವಿಚಿತ್ರಮ್ ॥೨೧॥

"ಕುರುರಾಜ! ಇದುವರೆಗೆ ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯು ಎತ್ತಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಿತು? ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವೆಲ್ಲಿ ಹೋಗಿತ್ತು? ಈಗ ನೀನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೀಯಲ್ಲವೇ? ನೀನು ಪಾರ್ಥನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದೃಢವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಧನುರ್ಬಾಣಗಳು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆಯೇ ಜಾರಿಬಿದ್ದುವಲ್ಲವೇ? ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳು ಎತ್ತ ಸಾಗಿದ್ದುವು? ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನು ದಯಾರಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನಲ್ಲ.

ನ ತ್ವೇಷ ಬೀಭತ್ಸುರಲಂ ನೃಶಂಸಂ
ಕರ್ತುಂ ನ ಪಾಪೇಽಸ್ಯ ಮನೋ ವಿಶಿಷ್ಟಮ್ ।

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಹೇತೋರ್ನ ಜಹೇತ್ಸ್ವಧರ್ಮಂ
ಸರ್ವೇ ನ ತಸ್ಮಾನ್ನಿಹತಾ ರಣೇಽಸ್ಮಿನ್ ॥೨೦॥

ಅರ್ಜುನನ ಮನಸ್ಸು ಎಂತಹ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗುವ ಸಂಭವವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ಧರ್ಮದ ಮುಂದೆ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ತೃಣಪ್ರಾಯವೇ ಸರಿ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾವಿಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೊಂದೇ ಅವನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಸಂಜ್ಞಾಹೀನರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅವನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಅವನು ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಜ್ಞಾಹೀನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಕುರೂನ್ಯಾಹಿ ಕುರುಪ್ರವೀರ
ವಿಜಿತ್ಯ ಗಾಶ್ಚ ಪ್ರತಿಯಾತು ಪಾರ್ಥಃ ।
ಮಾ ತೇ ಸ್ವಕೋಽರ್ಥೋ ವಿಪತೇತ ಮೋಹಾ-
ತ್ತತ್ಸಂವಿಧಾತವ್ಯಮರಿಷ್ಟಬನ್ಧಮ್ ॥೨೧॥

ನೀನೂ ಈಗ ನಿನ್ನ ಅಳಿದುಳಿದ ಸೇನೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗುವುದೇ ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಪಾರ್ಥನು ಹೊರಟುಹೋಗಲಿ. ದುರ್ಯೋಧನನ! ಮೋಹದ ಕಾರಣದಿಂದ, ರಾಗ-ದ್ವೇಷಗಳ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನೇ ನೀನು ಹಾಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋಗಬೇಡ. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುತ್ತದೆಯೋ–ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು.”

ಜನಮೇಜಯ! ತನ್ನ ಹಿತಸಾಧನೆಗಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ ಪಿತಾಮಹನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾರ್ಥನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದನು. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಪಾಂಡವರ ಮೇಲಿದ್ದ ಅಸೂಯೆಯಾಗಲೀ, ಕೋಪವಾಗಲೀ ಶಾಂತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವು ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚಿತೆಂದೇ

ಹೇಳಬಹುದು. ಪೊರೆಬಿಟ್ಟ ಹಾವಿನಂತೆ–ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆಂಬುದನ್ನೇ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಕುರುಮುಖ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಪಿತಾಮಹನು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದೇ ಅಂದಿನ ಅವರ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಧನಂಜಯಾಗ್ನಿಯು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಷ್ಟೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿತ್ತೇ ಹೊರತು ಉಪಶಮನಹೊಂದುವ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಭೀಷ್ಮನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಅವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಾಗ ದುರ್ಯೋಧನನೊಬ್ಬನು ಮಾಡುವುದೇನಿದೆ? ಕುರುಸೈನಿಕರೂ ಮತ್ತು ನಾಯಕರೂ ಪ್ರಯಾಣಸನ್ನದ್ಧರಾದರು.

ಕುರುಪ್ರವೀರರು ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಧನಂಜಯನಿಗೆ ಬಹಳ ಆನಂದವುಂಟಾಯಿತು. ಆದರೂ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಯಾವುದೊಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಆಡದೇ ಮೌನದಿಂದಿದ್ದನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪಿತಾಮಹನಿಗೂ, ದ್ರೋಣರಿಗೂ ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಅವರೊಡನೆ ಒಂದೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ಆಡಿದನು. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನೂ, ಕೃಪರನ್ನೂ, ಮಾನ್ಯರಾದ ಕುರುಯೋಧರನ್ನೂ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ವಿಚಿತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವಾದನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ದುರ್ಯೋಧನನ ರತ್ನ ಖಚಿತವಾದ ಕಿರೀಟವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಾಣದಿಂದ ಭಗ್ನಗೊಳಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಧನಂಜಯನು ಕುರುಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ ವೀರರನ್ನೂ, ಮಾನ್ಯರನ್ನೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಮ್ಮಾನಿಸಿ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಟೇಂಕಾರಮಾಡಿ ದೇವದತ್ತವೆಂಬ ಶಂಖವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಊದಿದನು. ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರದೊಡನೆ ಸಮ್ಮಿಶ್ರವಾದ ಶಂಖಧ್ವನಿಯು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದುದಲ್ಲದೇ–ಶತ್ರುಗಳ ಹೃದಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಂಪನಗೊಳಿಸಿತು.

ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುದರ ಕುರುಹಾಗಿ ಅರ್ಜುನನ ಧ್ವಜಪಟವು ಸುವರ್ಣಮಾಲೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಯಿತು. ಸುವರ್ಣಮಾಲೆಯನ್ನೊಳ ಗೊಂಡ ಧ್ವಜದಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನನಾದ ಪಾರ್ಥನು, ಶತ್ರುಸೈನಿಕರು ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಬಹಳ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಮತ್ಸ್ಯರಾಜಪುತ್ರ ನಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಆವರ್ತಯಾಶ್ವಾನ್ಪಶವೋ ಜಿತಾಸ್ತೇ
ಯಾತಾಃ ಪರೇ ಯಾಹಿ ಪುರಂ ಪ್ರಹೃಷ್ಟಃ ॥೨೯॥

"ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ನಿನ್ನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದಿದ್ದಾಯಿತು. (ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡೆವು.) ಶತ್ರುಗಳು ಪರಾಜಿತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋದರು. ಕುದುರೆ ಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸು. ಆನಂದದಿಂದ ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು."

ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದ ದೇವತೆಗಳು–ಕುರುಪ್ರವೀರರಿಗೂ, ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ನಡೆದ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡಿ ಸುಪ್ರೀತರಾಗಿ ಅರ್ಜುನನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಭವನಗಳಿಗೆ ತೆರಳಿದರು.

ಅ೬೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕುಮಾರನ ಪ್ರಯಾಣ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ತತೋ ವಿಜಿತ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಕುರೂನ್ಸ ವೃಷಭೇಕ್ಷಣಃ ।
ಸಮಾನಯಾಮಾಸ ತದಾ ವಿರಾಟಸ್ಯ ಧನಂ ಮಹತ್ ॥೧॥

ಜನಮೇಜಯ! ವೃಷಭದ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕುರುಯೋಧರನ್ನು ಗೆದ್ದು ವಿರಾಟನ ಗೋಧನವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನು.

ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಗ್ನರಾದ, ಸೋತುಹೋದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಅಳಿದುಳಿದ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹೊರಟುಹೋಗಲಾಗಿ, ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣಕ್ಕೆ

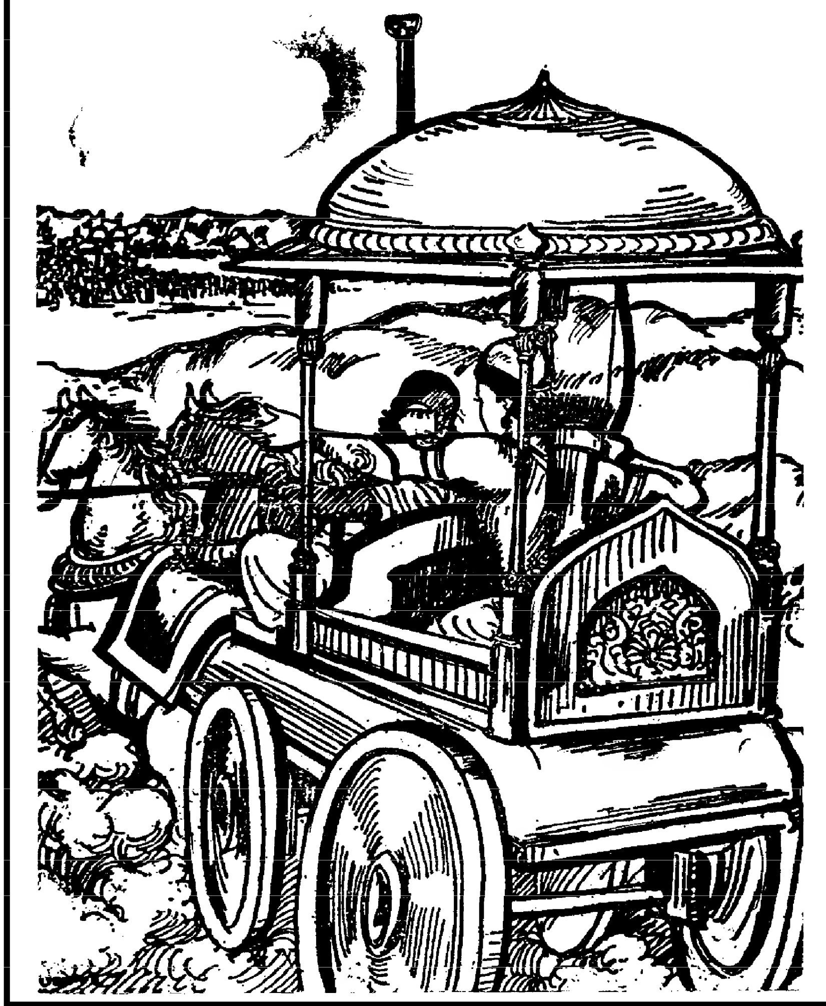

ಹೆದರಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅನೇಕಸೈನಿಕರು ಗಹನವಾದ ಅರಣ್ಯಮಧ್ಯದಿಂದ ಹೊರಬಂದರು. ಭಯದಿಂದ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಸಂತಪ್ತವಾಗಿದ್ದಿತು. ತಮ್ಮ ಗತಿ ಮುಂದೇನಾಗುವುದೋ ಎಂಬ ಕಳವಳದಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನಿಡುತ್ತಾ ಪಾರ್ಥನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು. ಅವರ ತಲೆಗೂದಲುಗಳು

ಕೆದರಿದ್ದುವು. ಅವರು ಹಸಿವು-ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಬಹುವಾಗಿ ಬಳಲಿದ್ದರು. ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದ ಆ ಯೋಧರು ಮುಂದೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ತೋರದೇ ಕೈಜೋಡಿಸಿದವರಾಗಿ ಅರ್ಜುನನ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಹೇಳಿದರು :

"ಪಾರ್ಥ! ನಾವು ನಿನ್ನ ಅಡಿಯಾಳುಗಳಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಾವೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸು."

ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಸ್ವಸ್ತಿ ವ್ರಜತ ವೋ ಭದ್ರಂ ನ ಭೇತವ್ಯಂ ಕಥಂಚನ ।
ನಾಹಮಾರ್ತಾಞ್ಜಿಘಾಂಸಾಮಿ ಭೃಶಮಾಶ್ವಾಸಯಾಮಿ ವಃ ॥೫॥

"ನಿಮಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ನೀವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಭಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ನಾನು ಆರ್ತರಾದವರನ್ನೆಂದಿಗೂ ಸಂಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆಯನ್ನಿತ್ತಿದ್ದೇನೆ."

ಜನಮೇಜಯ! ಅರಣ್ಯದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಭಯದಿಂದ ಸಂತ್ರಸ್ತರಾಗಿದ್ದ ಆ ಯೋಧರು ಅರ್ಜುನನ ಅಭಯದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಆನಂದಭರಿತರಾಗಿ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ-ಕೀರ್ತಿ-ಯಶಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕೋರಿ ಅವನನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು. ಅರ್ಜುನನು ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಜೀವದಾನಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯಂತೆ–ವಿರಾಟನ ನಗರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪುನಃ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಆಕ್ರಮಣಮಾಡಲು ಕುರುಗಳು ಸಮರ್ಥರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ರಮಣದ ನೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೈಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋದರು. ಬಿರುಗಾಳಿಯು ಮೇಘಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಬಿಡುವಂತೆ–ಶತ್ರುಹಂತಕನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಕುರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರಿಸಿ, ಮತ್ಸ್ಯರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಉತ್ತರನನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು :

"ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ನಾನು ಹೇಳಲಿರುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೀನು

ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಮತ್ತು ಅದರಂತೆಯೇ ನಡೆಯಲೂ ಬೇಕು. ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥಾದೇವಿಯ ಐವರು ಮಕ್ಕಳೂ ಇರುವರೆಂಬುದು ನಿನಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿದಿರುವುದು. ನೀನು ನಗರ ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಪಾಂಡವರ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಬಿಡಬೇಡ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ನೀನು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅವರ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರು ನಿನ್ನ ತಂದೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟರೆ ಭೀತನಾದ ವಿರಾಟನು ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದು. ಅರಮನೆಗೆ ಹೋದೊಡನೆಯೇ ನೀನೇನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬುದು ಗೊತ್ತೆ? ಉತ್ತರ!

ಮಯಾ ಜಿತಾ ಸಾ ಧ್ವಜಿನೀ ಕುರೂಣಾಂ
ಮಯಾ ಚ ಗಾವೋ ವಿಜಿತಾ ದ್ವಿಷದ್ಭ್ಯಃ ।
ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಂ ನಗರಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ
ತಮಾತ್ಮನಃ ಕರ್ಮ ಕೃತಂ ಬ್ರವೀಹಿ ॥೧೦॥

ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನಂತರ ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯೊಡನೆ ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು :

'ಕುರುಗಳ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾನೇ ಗೆದ್ದೆನು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ನಾನೇ ನಮ್ಮ ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದೆನು'–ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ–'ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಾನೇ ಮಾಡಿಮುಗಿಸಿಬಂದೆನು'–ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ತಿಳಿಯಿತೇ?"

"ಅರ್ಜುನ! ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಮಾಡಿತೋರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೀನಿಂದು ಮಾಡಿತೋರಿಸಿರುವೆ. ಹಾಗೆ ಆ ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಮಾಡಲು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ–'ನಾನೇ ಗೆದ್ದೆ ; ನಾನೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿದೆ'–ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ನನ್ನಿಂದಾಗದು. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ಆಶಯದಂತೆ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋದೊಡನೆಯೇ ನಿನ್ನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ನೀನು ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವರೆಗೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಡುತ್ತೇನೆ."

ಜನಮೇಜಯ! ಹೀಗೆ ವೀರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಗೋಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಗರಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ–ಪುನಃ ಶ್ಮಶಾನದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಮೀವೃಕ್ಷದ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ಶರೀರವು ನಖ-ಶಿಖಾಂತವಾಗಿ ಬಾಣ ಗಳ ಗಾಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದಿತು.

ರಥವು ಶಮೀವೃಕ್ಷದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತೊಡನೆಯೇ, ಧ್ವಜದಲ್ಲಿದ್ದ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಕಪೀಶ್ವರನು ಭೂತಗಣಗಳೊಡನೆ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಅದೃಶ್ಯನಾದನು. ಅರ್ಜುನನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋದುವು. ಹಿಂದೆ ಉತ್ತರನ ರಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಿಂಹಧ್ವಜವು ಪುನಃ ರಥದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ವಿಜಯಸಾಧಕಗಳಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಧನುಸ್ಸನ್ನೂ ಯಥಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಮೀವೃಕ್ಷದ ಮೇಲೆಯೇ ಇಟ್ಟು, ಉತ್ತರನು, ಪುನಃ ಸಾರಥಿಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಕಿರೀಟಿಯೊಡನೆ ಪ್ರಹೃಷ್ಟಾಂತಃಕರಣನಾಗಿ ನಗರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದನು. ಶತ್ರುಗಳ ವಿಧ್ವಂಸಕನಾದ ಪಾರ್ಥನು ಸಹ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ, ಪರಮೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗೋವುಗಳ ವಿಮೋಚನಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ, ತನ್ನ ಕೇಶರಾಶಿಯನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡು ಬೃಹನ್ನಳಾರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಉತ್ತರನಿಂದ ಕುದುರೆಗಳ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಅವನೊಡನೆ ನಗರಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದನು.

ಜನಮೇಜಯ! ಕುರುಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿ ದೀನಮನಸ್ಕರಾಗಿ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದರು. ಇತ್ತ ಅರ್ಜುನನು ವಿರಾಟನಗರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಉತ್ತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು : "ರಾಜಪುತ್ರ! ನಾವೀಗ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡ ಬೇಕಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ : ನಮ್ಮ ಗೋಧನವೆಲ್ಲವೂ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ನಗರಿಯನ್ನು ತಲುಪಿತೇ? ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ

ದಾಗಿ : ಈ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ನೀರುಕುಡಿಸಿ, ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿ, ಮೇವುಹಾಕಿ ಆದರಿಸಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲದ ವೇಳೆಗೆ ನಾವು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕು. ಆಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರೇಷಿತರಾದ ಈ ಗೋಪಾಲಕರು ಪ್ರಿಯವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ

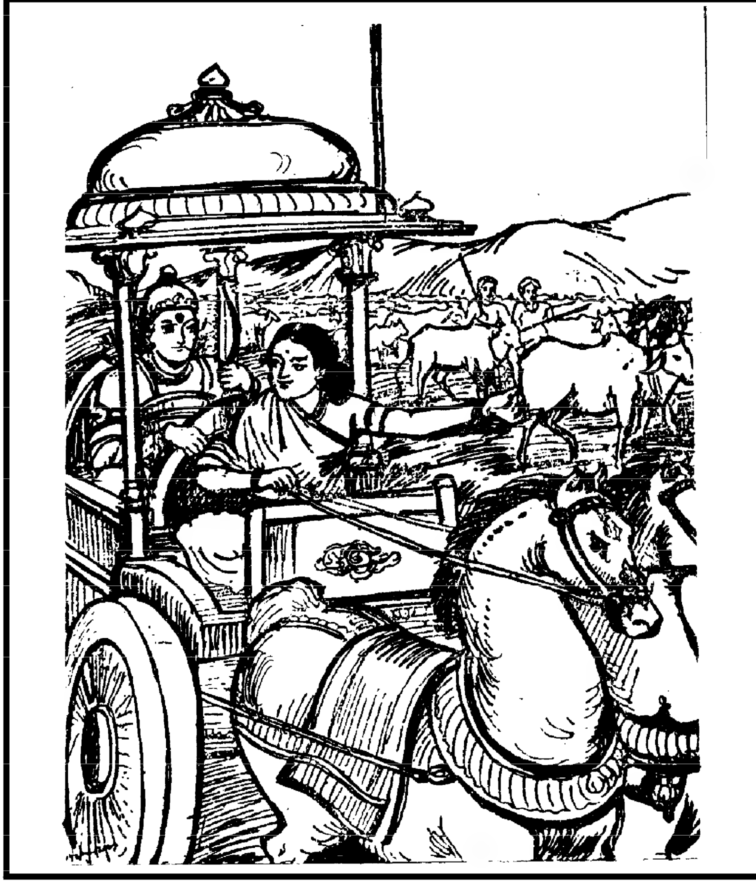

ಈಗಲೇ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗಲಿ. ನಿನ್ನ ವಿಜಯದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ನಗರದ ಆದ್ಯಂತವಾಗಿ ಘೋಷಿಸಲಿ."

ಜನಮೇಜಯ! ಫಾಲ್ಗುನನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಉತ್ತರಕುಮಾರನು ಗೋಪಾಲಕರನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು :

"ಗೋಪಾಲಕರೇ! ನೀವೀಗಲೇ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ–ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯವು ಲಭಿಸಿದೆಯೆಂದೂ–ಶತ್ರುಗಳು ಪರಾಜಿತ

ರಾದರೆಂದೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಲಾಯಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿರಿ.”

ಉತ್ತರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಗೋಪಾಲಕರು ಹೊರಟುಹೋದನಂತರ, ತಮಗೆ ಲಬ್ಧವಾದ ವಿಜಯದಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತರಾದ, ವೀರರಾದ ಉತ್ತರ-ಪಾರ್ಥರು ಪುನಃ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ, ಶಮೀವೃಕ್ಷದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ನೀರು ಕುಡಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಅಲಂಕಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು (ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು) ರಥದ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರು.

ಶತ್ರುಸೇನೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ಕುರುಗಳಿಂದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನ-ಕನಕವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಹ ಸಂಗ್ರಹಣೆಮಾಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ, ಬೃಹನ್ನಲೆಯನ್ನೇ ಸಾರಥಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವೈರಾಟಿಯು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಗರಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದನು.

೬೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಉತ್ತರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ರಾಜನಿಗೆ ಚಿಂತೆ : ವಿಜಯಿಯಾದ ಉತ್ತರನಿಗೆ ಭವ್ಯಸ್ವಾಗತ : ವಿರಾಟನಿಂದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ನಿಂದನೆ ಮತ್ತು ಕ್ಷಮಾಯಾಚನೆ

ಧನಂ ಚಾಪಿ ವಿಜಿತ್ಯಾಶು ವಿರಾಟೋ ವಾಹಿನೀಪತಿಃ ।
ವಿವೇಶ ನಗರಂ ಹೃಷ್ಟಶ್ಚತುರ್ಭಿಃ ಪಾಣ್ಡವೈಃ ಸಹ ॥೧॥

ಜನಮೇಜಯ! ಇತ್ತಲಾಗಿ ವಾಹಿನೀಪತಿಯಾದ ವಿರಾಟನು ಗೋಧನವನ್ನು (ಹಸುಗಳನ್ನು) ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಸಂತೋಷಭರಿತನಾಗಿ ನಾಲ್ವರು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

ತ್ರಿಗರ್ತರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ವಿರಾಟರಾಜನು ಪಾಂಡವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹುವಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದನು. ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢನಾಗಿದ್ದ ಸುಹೃದರ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳ

ಹರ್ಷವರ್ಧಕನಾದ ವಿರಾಟನನ್ನು ಪುರಜನರು ಪಾಂಡವರಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಗೌರವಿಸಿದರು. ಅವನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಮುಖರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಂಡ-ತಂಡವಾಗಿ ಅರಮನೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಮುಖರಾದ ಪುರಜನರು ಪ್ರಶಂಸಾವಚನಗಳಿಂದಲೂ, ಪುಷ್ಪಹಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಆಶೀರ್ವಾದಗಳಿಂದಲೂ ವಿರಾಟನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದನಂತರ, ಚತುರಂಗ ಬಲಕ್ಕೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ವಿರಾಟನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೂ ಇತರ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ, ಅವರವರ ನಿವಾಸಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ವಿಜಯಿಯಾದ ರಾಜನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲು ಬಂದಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ ಹೊರಟು ಹೋದನಂತರ ವಿರಾಟನು ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಉತ್ತರನೆಲ್ಲೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ರಾಜನ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಉತ್ತರೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಹೇಳಿದರು :

"ಮಹಾರಾಜ! ನೀನು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಗರ್ತರಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಲೇ ಕೌರವರು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಗೋಪಾಲಕರು ತಂದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ರಾಜಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಉತ್ತರನೊಬ್ಬನೇ ಅರಮನೆಯ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿದ್ದನು. ಕೌರವರು ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಉತ್ತರನು ಬಹು ಕುಪಿತನಾದನು. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸಾರಥಿಯೊಬ್ಬನಿಲ್ಲವೆಂದು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಉತ್ತರಕುಮಾರನ ರಥದ ಸಾರಥ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಲು ಒಪ್ಪಿದಳು. ಒಡನೆಯೇ ಭೂಮಿಂಜಯನು ಏಕಾಕಿಯಾದರೂ ಬಹಳ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೌರವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಬೃಹನ್ನಲೆಯೊಡನೆ ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದಾನೆ. ಕೌರವರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮಸಾಹಸಿಗಳಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ದೂತರ ಮೂಲಕ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದೆವು. ಶಾಂತನುವಿನ ಮಗನಾದ ಭೀಷ್ಮ, ಕೃಪ, ಕರ್ಣ, ದುರ್ಯೋಧನ, ದ್ರೋಣ, ದ್ರೋಣರ ಮಗನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾ–ಈ ಅತಿರಥ-ಮಹಾರಥರೆಲ್ಲರೂ ಗೋಗ್ರಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ."

ಜನಮೇಜಯ! ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ವಿರಾಟನಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂಕಟವಾಯಿತು. ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗನು ಅದುವರೆಗೂ ಬದುಕಿರುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಶಯವುಂಟಾಯಿತು. ಯಾವಾಗಲೂ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಆಟವಾಡಿ ಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಮಗನಿಂದು ಯಾರೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಏಕರಥನಾಗಿ ಅತಿರಥರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹೋಗಿ ದ್ದಾನೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಅವನೊಡನೆ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿರುವವನೊಬ್ಬ ನಪುಂಸಕ. ಅದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ ರಾಜನಿಗೆ ಭಯವು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಆಗದಿದ್ದೀತು? ಪುತ್ರನ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬಹುಭೀತನಾದ ರಾಜನು ಮಂತ್ರಿಮುಖ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಮಂತ್ರಿಮುಖ್ಯರೇ! ಸೇನಾಪತಿಗಳೇ! ಕುಮಾರನೊಬ್ಬನೇ ಏಕಾಕಿ ಯಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ನಾವಿಂದು ಯೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕೌರವರೇ ಬಂದಿರಲಿ ; ಮತ್ತಾರೇ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸರಿಯೇ–ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ತ್ರಿಗರ್ತರೇ ಪರಾಜಯಹೊಂದಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಂತರ ನಮ್ಮನ್ನೆದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಯಾರೂ ನಿಲ್ಲಲಾರರು. ಆದುದ ರಿಂದ ಅತಿರಥ-ಮಹಾರಥರು ಬಂದಿರುವರೆಂದು ಭ್ರಾಂತರಾಗದೇ ತ್ರಿಗರ್ತ ರೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಳ್ಳದಿರುವ ಎಲ್ಲ ಸೈನಿಕರೂ ಈ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಡಲಿ."

ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ ರಾಜನು ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅನರ್ಘವಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ಅಶ್ವ-ಗಜ-ರಥ-ಪದಾತಿಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಮಗನ ಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕೂ ದಳಗಳ ಪ್ರಮುಖರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಕುಮಾರಮಾಶು ಜಾನೀತ ಯದಿ ಜೀವತಿ ವಾ ನ ವಾ ।
ಯಸ್ಯ ಯನ್ತಾ ಗತಃ ಷಣ್ಢೋ ಮನ್ಯೇಽಹಂ ಸ ನ ಜೀವತಿ ॥೧೩॥

"ಸೇನಾಪ್ರಮುಖರೇ! ನಿಮ್ಮ ಮೊದಲನೆಯ ಕರ್ತವ್ಯವು ನನ್ನ

ಮಗನು ಜೀವಿಸಿರುವನೇ ಇಲ್ಲವೇ?–ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇಗನೇ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು ವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಷಂಡನೊಬ್ಬನು ನನ್ನ ಮಗನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿರುವನೆಂದು ಯಾವಾಗ ನಾನು ಕೇಳಿದೆನೋ–ಆಗಲೇ ನಾನು ಅವನ ಮೇಲಿನ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದುಬಿಟ್ಟೆನು. ಅವನಿದುವರೆಗೂ ಬದುಕಿರಲಾರ ನೆಂದೇ ನಾನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ."

ಜನಮೇಜಯ! ಉದ್ವೇಗಪೂರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ದುಃಖಪೂರ್ಣವಾದ ಮತ್ಸ್ಯರಾಜನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷಧರನಾಗಿದ್ದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ವಿರಾಟನನ್ನು ಕುರಿತು ನಸುನಗುತ್ತಲೇ ಹೇಳಿದನು :

ಬೃಹನ್ನಲಾ ಸಾರಥಿಶ್ಚೇನ್ನರೇನ್ದ್ರ
ಪರೇ ನ ನೇಷ್ಯನ್ತಿ ತವಾದ್ಯ ಗಾಸ್ತಾಃ ॥೧೫॥

ಸರ್ವಾನ್ಮಹೀಪಾನ್ಸಹಿತಾನ್ಕುರೂಂಶ್ಚ
ತಥೈವ ದೇವಾಸುರಸಿದ್ಧಯಕ್ಷಾನ್ ।
ಅಲಂ ವಿಜೇತುಂ ಸಮರೇ ಸುತಸ್ತೇ
ಸ್ವನುಷ್ಠಿತಃ ಸಾರಥಿನಾ ಹಿ ತೇನ ॥೧೬॥

"ನರೇಂದ್ರ! ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ನಿನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದೇ ನಿಶ್ಚಯವಾದರೆ-ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ನಿನ್ನ ಗೋಧನವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬೃಹನ್ನಲೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಾರಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ನಿನ್ನ ಮಗನು ಕೇವಲ ಕುರು ಯೋಧರನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ; ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲರಾಜರೊಡನೆ ಕುರು ರಾಜಕುಮಾರರು ಬಂದಿದ್ದರೂ, ದೇವಾಸುರ-ಸಿದ್ಧ-ಯಕ್ಷರೇ ಕುರುಗಳ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ನಿನ್ನ ಮಗನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿರುವಳೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯು ತಿಳಿದನಂತರ ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಭಯಪಡುವ ಕಾರಣ ವಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ!"

ಜನಮೇಜಯ! ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರನಿಂದ ಕಳುಹಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ದೂತರು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿ ವಿಜಯ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಸಾರಿದರು. ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯು ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಿ, ಕುರುಮುಖ್ಯರ ಪರಾಜಯವನ್ನೂ, ಉತ್ತರನು ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನೂ ರಾಜನಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಿದನು.

ಸರ್ವಾ ವಿನಿರ್ಜಿತಾ ಗಾವಃ ಕುರವಶ್ಚ ಪರಾಜಿತಾಃ ।
ಉತ್ತರಃ ಸಹ ಸೂತೇನ ಕುಶಲೀ ಚ ಪರಂತಪಃ ॥೧೯॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಉತ್ತರನಿಂದ ಪ್ರೇಷಿತರಾದ ದೂತರು ಆಗಮಿಸಿ ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ : 'ಧೇನುಗಳು ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುವು. ಕುರುಯೋಧರು ಪರಾಜಿತರಾಗಿ ಪಲಾಯನಮಾಡಿದರು. ಶತ್ರುತಾಪಕನಾದ ಉತ್ತರನು ಸಾರಥಿಯೊಡನೆ ಕುಶಲಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ." ಮಂತ್ರಿಯು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪುನಃ ಹೇಳಿದನು :

ದಿಷ್ಟ್ಯಾ ವಿನಿರ್ಜಿತಾ ಗಾವಃ ಕುರವಶ್ಚ ಪಲಾಯಿತಾಃ ।
ನಾದ್ಭುತಂ ತ್ವೇವ ಮನ್ಯೇಽಹಂ ಯತ್ತೇ ಪುತ್ರೋಽಜಯ-
ತ್ಕುರೂನ್ ॥೨೦॥

ಧ್ರುವ ಏವ ಜಯಸ್ತಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಯನ್ತಾ ಬೃಹನ್ನಲಾ ॥೨೧॥

"ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದ ಧೇನುಗಳು ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುವು. (ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಗೋಧನವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು) ಮಹಾಯೋಧರೆನಿಸಿದ ಕುರುಮುಖ್ಯರೂ ಪರಾಜಿತರಾದರು. ಆದರೆ, ಮಹಾರಾಜ! ನಿನ್ನ ಮಗನು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಆಕ್ರಮಿತವಾಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡುಬಂದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಅದ್ಭುತವೇನೂ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಯಾವನಿಗೆ ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಸಾರಥಿಯಾಗಿರುತ್ತಾಳೆಯೋ– ಅವನಿಗೆ ಜಯವೆಂಬುದು ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಜಯ ಮತ್ತು ಬೃಹನ್ನಲಾ ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಳಿಯತಕ್ಕುವುಗಳಲ್ಲ."

ಬೃಹನ್ನಲೆಯ ಜಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಎರಡು ಬಾರಿ ಹೇಳಿದರೂ ವಿರಾಟನದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಲಿಲ್ಲ. ನಪುಂಸಕನೇನು ಮಾಡಿಯಾನೆಂಬ ತಾತ್ಸಾರಭಾವನೆಯೇ ಅವನಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಆದರೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಾಡಿದುದನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಧೈರ್ಯವನ್ನೂ ವಿರಾಟನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಮಗನೇ ಜಯಗಳಿಸಿಬಿಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಹಿರಿ ಹಿಗ್ಗಿದನು. ಅಮಿತೌಜಸ್ಕನಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನ ವಿಜಯದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಸಂಪ್ರಹೃಷ್ಟನಾದ ರಾಜನ ರೋಮಕೋಟಿಗಳು ನಿಮಿರಿ ನಿಂತುವು. ಸಂತೋಷವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಒಯ್ದುತಂದ ದೂತರಿಗೆ ಅನರ್ಘವಾದ ದುಕೂಲಗಳನ್ನು ಹೊದ್ದಿಸಿ ಗೌರವಿಸಿದನಂತರ, ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಅಮಾತ್ಯಶಿರೋಮಣೇ! ಈ ಕೂಡಲೇ ರಾಜಬೀದಿಯು ತಳಿರು-ತೋರಣಗಳಿಂದಲೂ, ಬಗೆ-ಬಗೆಯ ಪತಾಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತವಾಗಲಿ. ಪುಷ್ಪೋಪಹಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಸಂಪೂಜಿಸಲಿ. ರಾಜಕುಮಾರರು, ಸೇನಾಪ್ರಮುಖರು, ಅಲಂಕೃತರಾದ ವೇಶ್ಯೆಯರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತಾಳ-ಮೃದಂಗಾದಿ ಘೋಷಗಳೊಡನೆ ಪುರದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನನ್ನ ವೀರಪುತ್ರನನ್ನು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಲಿ. ಘಂಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಘಂಟಾನಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪಟ್ಟಣದ ಚೌಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಉದ್ಘೋಷಿಸಲಿ. ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ಉತ್ತರೆಯೂ ಅನೇಕಾನೇಕ ಕುಮಾರಿಯರಿಂದೊಡಗೂಡಿ ನೂತನವಾದ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ಬರುವ ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಲಿ."

ಜನಮೇಜಯ! ವಿರಾಟರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಪಟ್ಟಣಿಗರೆಲ್ಲರೂ ತಂಡ-ತಂಡವಾಗಿ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಮಹಾಬಲನಾದ, ವಿರಾಟನ ಪುತ್ರನಾದ, ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಧಾವಿಸಿದರು. ಭೇರೀ-ಮೃದಂಗ-ಶಂಖಗಳು ಮೊಳಗಿದುವು. ಪ್ರಮದೆಯರು ಅನರ್ಘವಾದ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಮಂಗಳ

ದ್ರವ್ಯಗಳೊಡನೆ ತಂಡ-ತಂಡವಾಗಿ ಪುರದ್ವಾರದ ಬಳಿಗೆ ಧಾವಿಸಿದರು. ವಂದಿ-ಮಾಗಧರು ತಾಳ-ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ವೈರಾಟಿಯ ಶೌರ್ಯ-ಸಾಹಸ ಗಳನ್ನು ಬಗೆ-ಬಗೆಯಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಜಯಿಯಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನನ್ನು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಗೌರವಿಸಲು ರಾಜನು ಸೇನಾಪ್ರಮುಖರನ್ನೂ, ಅಲಂಕೃತರಾದ ಕನ್ಯೆಯ ರನ್ನೂ, ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನೂ ಪುರದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನಂತರ ಮಹಾ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ವಿರಾಟನು ಅತ್ಯಂತಸಂತೋಷದಿಂದ ಹೇಳಿದನು :

ಅಕ್ಷಾನಾಹರ ಸೈರನ್ಧ್ರಿ ಕಙ್ಕ ದ್ಯೂತಂ ಪ್ರವರ್ತತಾಮ್ ॥೩೦॥

"ಸೈರಂಧ್ರಿ! ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಾಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ದಾಳ-ಕಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಬೇಗ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ಕಂಕ! ಈ ಸಂತೋಷಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಾವೊಂದು ಪಗಡೆಯಾಟವಾಡೋಣ."

ನೀತಿಜ್ಞನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು :

ನ ದೇವಿತವ್ಯಂ ಹೃಷ್ಟೇನ ಕಿತವೇನೇತಿ ನಃ ಶ್ರುತಮ್ ।
ತಂ ತ್ವಾಮದ್ಯ ಮುದಾ ಯುಕ್ತಂ ನಾಹಂ ದೇವಿತುಮುತ್ಸಹೇ ।
ಪ್ರಿಯಂ ತು ತೇ ಚಿಕೀರ್ಷಾಮಿ ವರ್ತತಾಂ ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ ॥೩೧॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಪಣವಿಟ್ಟು ಆಟವಾಡುವವನು ಬಹಳ ಹೃಷ್ಟನಾಗಿ ರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನೊಡನೆ ಆಟವಾಡಕೂಡದೆಂದು ಹಿರಿಯರು ಹೇಳು ತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಆನಂದಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿರುವ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಾನು ದ್ಯೂತವಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಿನಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡ ಬೇಕೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಗಡೆಯಾಡು ವುದೇ ನಿನಗೆ ಬಹುಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದಾದರೆ ನಾನು ಒಲ್ಲೆನೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆಯೇ ಒಂದೆರಡಾಟ ಗಳನ್ನಾಡೋಣ. ಆಗಬಹುದೇ?"

(ಜೂಜಾಡುವವರಿಗೆ ನೀತಿ-ನಿಯಮಗಳೆಲ್ಲಿಯವು?) ಸಂತೋಷಾ ಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಮತ್ತನಾಗಿದ್ದ ವಿರಾಟನು ಕಂಕನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಸ್ತ್ರಿಯೋ ಗಾವೋ ಹಿರಣ್ಯಂ ಚ ಯಚ್ಚಾನ್ಯದ್ವಸು ಕಿಞ್ಚನ ।
ನ ಮೇ ಕಿಞ್ಚಿತ್ತ್ವಯಾ ರಕ್ಷ್ಯಮನ್ತರೇಣಾಪಿ ದೇವಿತುಮ್ ॥೩೨॥

"ಕಂಕ! ಸಂತೋಷಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿರುವ ನಾನು ಆಟವಾಡಕೂಡದೆಂದು ನೀನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಹೇಳುವೆ? ಇಂದು ನನಗೆ ಪಂದ್ಯವೇ ಸರ್ವಸ್ವ ; ಪಗಡೆಯಾಟದ ಮುಂದೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಗೋವುಗಳು, ಹಿರಣ್ಯ, ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯ–ಇವುಗಳಾವುವೂ ನಿಲ್ಲಲಾರವು. ಇವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಆಟವಾಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾರೆನು."

ಕಿಂ ತೇ ದ್ಯೂತೇನ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಬಹುದೋಷೇಣ ಮಾನದ ।
ದೇವನೇ ಬಹವೋ ದೋಷಾಸ್ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್ ॥೩೩॥

ಶ್ರುತಸ್ತೇ ಯದಿ ವಾ ದೃಷ್ಟಃ ಪಾಣ್ಡವೇಯೋ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಃ ।
ಸ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಸುಮಹತ್ ಸ್ಫೀತಂ ಭ್ರಾತೄಂಶ್ಚ ತ್ರಿದಶೋಪಮಾನ್ ॥೩೪॥

ರಾಜ್ಯಂ ಹಾರಿತವಾನ್ಸರ್ವಂ ತಸ್ಮಾದ್ದ್ಯೂತಂ ನ ರೋಚಯೇ।
ಅಥವಾ ಮನ್ಯಸೇ ರಾಜನ್ದೀವ್ಯಾಮ ಯದಿ ರೋಚತೇ ॥೩೫॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದ್ಯೂತವಾಡುವ ಪ್ರಮೇಯ ವೇನಿದೆ? ಮೇಲಾಗಿ ದ್ಯೂತವು ಬಹುದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು. ಪಗಡೆ ಯಾಟದಲ್ಲಿ ಬಹುದೋಷಗಳಿವೆಯಾದುದರಿಂದ ಆ ಆಟವನ್ನು ಪರಿವರ್ಜಿಸ ಬೇಕು. ಪಾಂಡವರ ಅಗ್ರಜನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ನೋಡಿದ್ದೆಯಾ? ಮಹಾರಾಜ! ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀನವನನ್ನು ನೋಡಿರದಿದ್ದರೆ ಆತನ ವಿಷಯ ವನ್ನಾದರೂ ಕೇಳಿರಬಹುದು. ದ್ಯೂತದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿಯೇ ಯುಧಿಷ್ಠಿ ರನು–ಪೈರು-ಪಚ್ಚೆಗಳಿಂದಲೂ, ಅತುಲೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪರಾಗಿದ್ದ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನೂ ಪಣ ವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು ಸೋತುಹೋದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನಾನು ದ್ಯೂತವಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ದ್ಯೂತವನ್ನು ಆಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯು ನಿನಗಿರುವುದಾದರೆ ನಾನು ಒಲ್ಲೆನೆನ್ನುವುದಿಲ್ಲ."

ಜೂಜಿನ ಚಟವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದುದು. ಜೂಜುಗಾರನಿಗೆ ಸೋತರೂ ಆಡುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲವಿರುತ್ತದೆ. ಗೆದ್ದರೂ ಆಟವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕಂಕನು ಸಾದೃಶ್ಯ ಕೊಟ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ವಿರಾಟನಿಗೆ ಜೂಜಾಟದ ಚಟವು ದೂರವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸೈರಂಧ್ರಿಯು ತಂದಿಟ್ಟ ಪಗಡೆಯ ಹಾಸನ್ನು ಹಾಸಿ ಇಬ್ಬರೂ ಎದುರು-ಬದುರಾಗಿ ಕುಳಿತು ಆಟವಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಆಟವಾಡು ತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಿರಾಟನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು :

ಪಶ್ಯ ಪುತ್ರೇಣ ಮೇ ಯುದ್ಧೇ ತಾದೃಶಾಃ ಕುರವೋ ಜಿತಾಃ ||

“ನೋಡು ಕಂಕ! ನನ್ನ ಮಗನಿಂದ ಅಂತಂತಹ ಮಹಾರಥರಾದ ಕುರುಯೋಧರೂ ಪರಾಜಿತರಾಗಿ ಹೋದರು.”

ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನರುಚ್ಚರಿಸಿದನು. ಸತ್ಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಉತ್ತರಕುಮಾರನನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಅಗತ್ಯವು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಬೃಹನ್ನಲಾ ಯಸ್ಯ ಯನ್ತಾ ಕಥಂ ಸ ನ ಜಯೇದ್ಯುಧಿ ॥೩೭॥

"ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಯಾವನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿರುವಳೋ–ಅವನು ಜಯಿಸದೇ ಇರುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ? ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಸಾರಥ್ಯವಹಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಜಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು."

ಮೂರನೆಯ ಬಾರಿಗೂ ಬೃಹನ್ನಲೆಯ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿದುದು ವಿರಾಟನಿಗೆ ಸಹ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕೋಪವೇ ಬಂದಿತು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಕುರಿತು ಗಡುಸಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದನು. ಅದುವರೆಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮನೆಂದು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂಕನನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮನೆಂದೇ ವಿರಾಟನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿದನು :

ಸಮಂ ಪುತ್ರೇಣ ಮೇ ಷಣ್ಡಂ ಬ್ರಹ್ಮಬನ್ಧೋ ಪ್ರಶಂಸಸಿ ॥೩೮॥

ವಾಚ್ಯಾವಾಚ್ಯಂ ನ ಜಾನೀಷೇ ನೂನಂ ಮಾಮವಮನ್ಯಸೇ ।
ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಮುಖಾನ್ಸರ್ವಾನ್ಕಸ್ಮಾನ್ನ ಸ ವಿಜೇಷ್ಯತಿ ॥೩೯॥

ವಯಸ್ಯತ್ವಾತ್ತು ತೇ ಬ್ರಹ್ಮನ್ನಪರಾಧಮಿಮಂ ಕ್ಷಮೇ ।
ನೇದೃಶಂ ತು ಪುನರ್ವಾಚ್ಯಂ ಯದಿ ಜೀವಿತುಮಿಚ್ಛಸಿ ॥೪೦॥

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮ! ನನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನು ಷಂಡನೊಬ್ಬನೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ! ಆ ಷಂಡನೇ ಇಂದಿನ ವಿಜಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಒತ್ತಿಯೊತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ. ರಾಜನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಾತನ್ನು ಆಡಬೇಕು–ಯಾವ ಮಾತನ್ನು ಆಡಬಾರದು–ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆಯೇ ನಿನಗಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ನನ್ನೆದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಷಂಡನೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ನನಗೆ ಅಪಮಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣಪ್ರಮುಖರನ್ನು ನನ್ನ ಪುತ್ರನು ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಜಯಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲವೆಂದು ನೀನು ಹೇಗೆ

ತಾನೇ ಭಾವಿಸುವೆ? ನನ್ನ ಮಗನೊಬ್ಬನೇ ಅವರನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿರು ವುದರಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಸಂಶಯವೇಕೆ? ನೀನು ನನಗೆ ಆಪ್ತಮಿತ್ರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಈ ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಈ ಮಾತೂ ನಿನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲಿರಲಿ. ನೀನು ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರಲು ಇಚ್ಛಿಸುವೆ ಯಾದರೆ–ಪುನಃ ನನ್ನೊಡನೆ ಇಂತಹ ಅವಿವೇಕದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಬಾರದು. ತಿಳಿಯಿತೇ?"

ಉತ್ತರನ ಪರಾಕ್ರಮವೆಷ್ಟೆಂಬುದು ವಿರಾಟನಿಗೆ ತಿಳಿದಿತ್ತಾದರೂ ವಿಜಯದ ವಾರ್ತೆಯಿಂದ ಪ್ರಮತ್ತನಾದ ರಾಜನು ವಿವೇಕವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಗಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ವಿರಾಟನಾಡಿದ ಮಾತು ಗಳಿಂದ ಕುಪಿತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನೇ ಪುನಃ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದನು :

ಯತ್ರ ದ್ರೋಣಸ್ತಥಾ ಭೀಷ್ಮೋ ದ್ರೌಣಿರ್ವೈಕರ್ತನಃ ಕೃಪಃ ।
ದುರ್ಯೋಧನಶ್ಚ ರಾಜೇನ್ದ್ರಸ್ತಥಾನ್ಯೇ ಚ ಮಹಾರಥಾಃ ॥೪೧॥

ಮರುದ್ಗಣೈಃ ಪರಿವೃತಃ ಸಾಕ್ಷಾದಪಿ ಮರುತ್ಪತಿಃ ।
ಕೋಽನ್ಯೋ ಬೃಹನ್ನಲಾಯಾಸ್ತಾನ್ಪ್ರತಿಯುಧ್ಯೇತ ಸಙ್ಗತಾನ್ ॥೪೨॥

"ಭೀಷ್ಮ, ದ್ರೋಣ, ಕೃಪ, ಕರ್ಣ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾ, ರಾಜಾಧಿರಾಜನಾದ ದುರ್ಯೋಧನ–ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಅತಿರಥ-ಮಹಾರಥರನ್ನು ಮರುದ್ಗಣದಿಂದ ಪರಿವೃತನಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಚೀಪತಿಯೂ ಎದುರಿಸ ಲಾರನು. ಅವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಯೆಂದರೆ ಬೃಹನ್ನಲೆಯೊಬ್ಬಳೇ. ಅವಳೊಬ್ಬಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ?

ಬೃಹನ್ನಲೆಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು; ಮಹಾರಾಜ!

ಯಸ್ಯ ಬಾಹುಬಲೇ ತುಲ್ಯೋ ನ ಭೂತೋ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಅತೀವ ಸಮರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಹರ್ಷೋ ಯಸ್ಯೋಪಜಾಯತೇ ॥೪೩॥

ಯೋಽಜಯತ್ಸಙ್ಗತಾನ್ಸರ್ವಾನ್ಸಸುರಾಸುರಮಾನವಾನ್ ।
ತಾದೃಶೇನ ಸಹಾಯೇನ ಕಸ್ಮಾತ್ಸ ನ ವಿಜೇಷ್ಯತೇ ॥೪೪॥

ಯಾವನಿಗೆ ಬಾಹುಬಲದಲ್ಲಿ ಸದೃಶನಾದವನು ಹಿಂದೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇಲ್ಲವೋ–ಯಾವನಿಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಅಮಿತವಾದ ಆನಂದವುಂಟಾಗುವುದೋ–ಯಾವನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಬಂದ ಸುರರನ್ನೂ, ಅಸುರರನ್ನೂ, ಮಾನವರನ್ನೂ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಪರಾಜಯ ಗೊಳಿಸಿದನೋ–ಅಂತಹ ಬೃಹನ್ನಲೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸದೇ ಇರುವನು?"

ಕಂಕನು ಇಷ್ಟು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಯಾರೆಂದಾದರೂ ರಾಜನು ಕೇಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಯದ ವಾರ್ತೆಯ ಸಂತಸದ ಆಧಿಕ್ಯ ದಿಂದಾಗಿ ವಿರಾಟನಿಗೆ ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯು ಲುಪ್ತವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಿತು.

ಬಹುಶಃ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೋಽಸಿ ನ ಚ ವಾಚಂ ನಿಯಚ್ಛಸಿ ।
ನಿಯನ್ತಾ ಚೇನ್ನ ವಿದ್ಯೇತ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ಧರ್ಮಮಾಚರೇತ್ ॥೪೫॥

"ಕಂಕ! ನಾನು ಇಂತಹ ಅಪಮಾನಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡ ಬೇಡವೆಂದು ಹಲವು ಬಾರಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೂ ಷಂಡನನ್ನು ನನ್ನ ಮಗನೊಡನೆ ಹೋಲಿಸುವ ಅವಹೇಳನಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಪದೇ-ಪದೇ ಒತ್ತಿಯೊತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ. ನೀನು ನಿನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಮೊಟಕು ಗೊಳಿಸಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಚ್ಛಂದದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಜನರನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ಶಾಸಕನೊಬ್ಬನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಮಾಡು ವುದಿಲ್ಲ." ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಬಹುಕುಪಿತನಾಗಿದ್ದ ರಾಜನು ಪಗಡೆಯಾಟದ ದಾಳವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು–'ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಹಾಗೆಂದೂ ಹೇಳೀಯೇ!'–ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಾ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆದುಬಿಟ್ಟನು.

ರಾಜನು ದಾಳವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಹಳ ರಭಸದಿಂದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಪ್ರಹರಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಅವನ ಮೂಗಿನೊಳಗಿನ

ಹೊಳ್ಳೆಯು ಒಡೆದುಹೋಗಿ ರಕ್ತವು ಸುರಿಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿತು. ಆದರೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ರಕ್ತವನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಕೈಗಳನ್ನು ಬೊಗಸೆಮಾಡಿ ಎಲ್ಲ ರಕ್ತವು ಅಂಜಲಿಯೊಳಗೇ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ದ್ರೌಪದಿಯ

ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸಿದನು. ಸಂಜ್ಞಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ದ್ರೌಪದಿಯು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಳು. ಪತಿಯ ಮನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಸಾಧ್ವಿಯಾದ, ಅನಿಂದಿತೆಯಾದ ದ್ರೌಪದಿಯು ಅಂತಃಪುರದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, ಜಲಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು

ತಂದು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮೂಗಿನ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ರಕ್ತವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಳು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಅಂಜಲಿಪುಟದಲ್ಲಿದ್ದ ರಕ್ತವನ್ನೂ ಸಹ ಆ ಸುವರ್ಣಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ಸುರಿದನು.

ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರನು ಹರ್ಷದಿಂದ ನಗರಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದನು. ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ನೆರೆದಿದ್ದ ಪುರಜನರು ಅವನ ಮೇಲೆ ದಿವ್ಯವಾದ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾ, ಕಸ್ತೂರೀ-ಚಂದನಾದಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಎರಚುತ್ತಾ, ಭವ್ಯವಾದ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಉತ್ತರನ ಹಣೆಗೆ ತಿಲಕವನ್ನಿಟ್ಟು ಆರತಿಮಾಡಿದರು. ಮಂಗಳವಾದ್ಯಗಳು ಮೊಳಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ನಭೋಮಂಡಲವನ್ನೂ ಭೇದಿಸುವ ಜಯಕಾರಗಳೊಡನೆ ಉತ್ತರನು ಅರಮನೆಯ ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ತಾನು ಆಗಮಿಸಿರುವ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಒಡನೆಯೇ ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ವಿರಾಟರಾಜನ ಕ್ರೀಡಾಗೃಹಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದನು :

ಬೃಹನ್ನಲಾಸಹಾಯಶ್ಚ ಪುತ್ರೋ ದ್ವಾರ್ಯುತ್ತರಃ ಸ್ಥಿತಃ ॥೫೨॥

“ಮಹಾರಾಜ! ನಿನ್ನ ಮಗನಾದ ಉತ್ತರನು ಬೃಹನ್ನಲೆ ಯಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಅರಮನೆಯ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಂತಿ ದ್ದಾನೆ.”

ಅಮೃತಸ್ವರೂಪವಾದ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ವಿರಾಟನು ಪರಮಹೃಷ್ಟನಾಗಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

“ದ್ವಾರಪಾಲಕ! ನಾನು ಆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನೋಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಸೆ ಯಿಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗಲೇ ಅವರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.”

ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಒಂದೆರಡು ಹೆಜ್ಜೆ

ಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಡುತ್ತಲೇ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗಿ ಅವನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದನು :

ಉತ್ತರಃ ಪ್ರವಿಶತ್ವೇಕೋ ನ ಪ್ರವೇಶ್ಯಾ ಬೃಹನ್ನಲಾ ॥೫೪॥

"ದ್ವಾರಪಾಲಕ! ಉತ್ತರನೊಬ್ಬನೇ ಈಗ ಒಳಗೆ ಬರಲಿ. ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಮಾತ್ರ ಉತ್ತರನೊಡನೆ ಬರುವುದು ಬೇಡ."

ಆದರೆ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಿಗೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಅವನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಕೂಡದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಅಂತೆಯೇ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ದ್ವಾರಪಾಲಕನನ್ನು ಕುರಿತು ಪುನಃ ಹೇಳಿದನು :

ಏತಸ್ಯ ಹಿ ಮಹಾಬಾಹೋ
ವ್ರತಮೇತತ್ಸಮಾಹಿತಮ್ ।
ಯೋ ಮಮಾಙ್ಗೇ ವ್ರಣಂ ಕುರ್ಯಾ-
ಚ್ಛೋಣಿತಂ ವಾಪಿ ದರ್ಶಯೇತ್ ॥೫೫॥

ಅನ್ಯತ್ರ ಸಂಗ್ರಾಮಗತಾ-
ನ್ನ ಸ ಜೀವೇತ್ಕಥಞ್ಚನ ।
ನ ಮೃಷ್ಯಾದ್ಭೃಶಸಂಕ್ರುದ್ಧೋ
ಮಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತು ಸಶೋಣಿತಮ್ ।
ವಿರಾಟಮಿಹ ಸಾಮಾತ್ಯಂ ಹನ್ಯಾತ್ಸಬಲವಾಹನಮ್ ॥೫೬॥

"ಮಹಾಬಾಹೋ! ದ್ವಾರಪಾಲಕ! ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಈ ಒಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವಳು. 'ಯುದ್ಧವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೇ ಆದರೂ ನನ್ನ (ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗಾಯ ಗೊಳಿಸಿದರೆ, ನನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೊರಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ– ಅಂತಹವನನ್ನು ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ.'–ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ಈಗಲೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ರಕ್ತಸಿಕ್ತನಾಗಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಒಡನೆಯೇ ಅವನು ಕುಪಿತನಾಗಿ ವಿರಾಟರಾಜನನ್ನೂ,

ಅವನ ಮಂತ್ರಿ-ಸೇನಾಪತಿ-ಚತುರಂಗಬಲಗಳನ್ನೂ ಸಹ ವಿನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಬಿಡುವನು. ಹಾಗೆಂದಿಗೂ ಆಗಕೂಡದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹನ್ನಲೆಯನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ದ್ವಾರಪಾಲಕನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನಂತರ ಅವನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಾತಿನಂತೆಯೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ವಿರಾಟರಾಜನ ಹಿರಿಯಮಗನಾದ ಭೂಮಿಂಜಯನು ಮಾತ್ರವೇ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ತಂದೆಗೆ ಕಾಲುಮುಟ್ಟಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕಂಕನಿಗೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಕನು ವಿರಾಟನೊಡನೆ ಪಗಡೆಯಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಗಾಯವಾಗಿ ಆಗಲೂ ಕೊಂಚ-ಕೊಂಚ ರಕ್ತವು ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಸೈರಂಧ್ರಿಯು ಅವನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು. ಕಂಕನು ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಉತ್ತರಕುಮಾರನು ಕುಂದಿದ ಮುಖಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಆತುರದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

ಕೇನಾಯಂ ತಾಡಿತೋ ರಾಜನ್ಕೇನ ಪಾಪಮಿದಂ ಕೃತಮ್ ॥೯॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಇವನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದವರಾರು? ಈ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡಿದರು?"

"ನಾನೇ ವಕ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಇವನನ್ನು ಪಗಡೆಯ ದಾಳದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿದೆನು, ಮಗು! ಇವನು ಇಂತಹ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಹನಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದರೆ ನಾನೇನು ಮಾಡಲಿ, ರಾಜಕುಮಾರ! ನಾನೆಷ್ಟೇ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನಿತ್ತರೂ ಇವನು ಆ ಷಂಡನ ಹೊಗಳಿಕೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ. ಶೂರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಇವನು ಷಂಡನಾದ ಆ ಬೃಹನ್ನಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ನಾನು ಕುಪಿತನಾಗಿ ಇವನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದೆನು."

"ಜನಕ! ನೀನು ಪೂರ್ವಾಪರವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೇ ಎಂತಹ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿರುವೆ? ಕೂಡಲೇ ಈ ಮಹಾನುಭಾವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು.

ಮಾ ತ್ವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಂ ಘೋರಂ ಸಮೂಲಮಿಹ ನಿರ್ದಹೇತ್ ।

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಘೋರವಾದ ಮಹಾವಿಷವು ನಿನ್ನ ವಂಶವನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಸ್ಮಮಾಡದಂತಾಗಲಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ವಂಶವನ್ನೇ ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಇವನನ್ನು ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸು, ಮಹಾರಾಜ!"

ಮಗನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲೇ ರಾಜನಿಗೂ ವಿವೇಕವು ಮೂಡಿತು. ರಾಷ್ಟ್ರವರ್ಧನನಾದ ವಿರಾಟನು, ಬೂದಿಮುಚ್ಚಿದ ಕೆಂಡದಂತಿದ್ದ ಕಂಕನನ್ನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿದನು.

ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಯಾಗಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದ ವಿರಾಟನಿಗೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸಮಾಧಾನದಿಂದಲೇ ಉತ್ತರವಿತ್ತನು :

ಚಿರಂ ಕ್ಷಾನ್ತಮಿದಂ ರಾಜನ್ನ ಮನ್ಯುರ್ವಿದ್ಯತೇ ಮಮ ।
ಯದಿ ಹ್ಯೇತತ್ಪತೇದ್ಭೂಮೌ ರುಧಿರಂ ಮಮ ನಸ್ತತಃ ।
ಸರಾಷ್ಟ್ರಸ್ತ್ವಂ ಮಹಾರಾಜ ವಿನಶ್ಯೇಥಾ ನ ಸಂಶಯಃ ॥೬೪॥

"ಮಹಾರಾಜ! ನಾನು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಕ್ಷಮಾವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಕೋಪವೆಂಬುದನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕೋಪವೆಂಬುದೇ ನನ್ನಲ್ಲೀಗ ಲುಪ್ತವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಮಾತು ಮಾತ್ರ ನಿಶ್ಚಯ. ನನ್ನ ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಟ ರಕ್ತವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೇನಾದರೂ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ರಾಜ್ಯ-ಕೋಶಾದಿಗಳೊಡನೆ ನೀನು ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದೆ. ಹಾಗಾಗಕೂಡದೆಂದು ನಾನು ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಬಂದ ರಕ್ತವನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ನಿರಪರಾಧಿಯಾದ ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ಪ್ರಹರಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ :

ಬಲವನ್ತಂ ಪ್ರಭುಂ ರಾಜನ್ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ದಾರುಣಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ॥

ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕ್ರೌರ್ಯವು ಆವರಿಸುತ್ತದೆ. (ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನಿಗೆ ಕ್ರೌರ್ಯವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾ

ಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಗೋಗ್ರಹಣಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ನೀನು ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ 'ನಾನೇ ಬಲಿಷ್ಠ'ನೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೌರ್ಯವು ಅನಿವಾರ್ಯ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.)"

ಜನಮೇಜಯ! ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮೂಗಿನಿಂದ ರಕ್ತಸೋರುವುದು ನಿಂತುಹೋಗಲಾಗಿ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಬೃಹನ್ನಲೆಯನ್ನು ರಾಜನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದನು. ಬೃಹನ್ನಲೆಯು ರಾಜನಿಗೆ ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿದನಂತರ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೂ ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಳು.

ವಿರಾಟನು ತಾನು ದಾಳದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಕನ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದೆನಲ್ಲವೇ?

ಅರ್ಜುನನು ಒಳಗೆ ಬಂದನಂತರವೂ ಅವನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಉತ್ತರಕುಮಾರನನ್ನು ರಾಜನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು.

ತ್ವಯಾ ದಾಯಾದವಾನಸ್ಮಿ ಕೈಕೇಯೀನನ್ದಿವರ್ಧನ ।
ತ್ವಯಾ ಮೇ ಸದೃಶಃ ಪುತ್ರೋ ನ ಭೂತೋ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥೬೮॥

"ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಅಮಿತಾನಂದ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವನೇ! ನಿನ್ನಿಂದ ನಾನು ಸುಪುತ್ರವಂತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನಿನಗೆ ಸದೃಶರಾದವರು ಹಿಂದೆ ನನಗೆ ಹುಟ್ಟಲೂ ಇಲ್ಲ ; ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಕುಮಾರ! ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ನೀನು ತೋರಿದ ಸಾಹಸವನ್ನು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಆನಂದಿಸಬೇಕೆಂದಿರುತ್ತೇನೆ.

ಪದಂ ಪದಸಹಸ್ರೇಣ ಯಶ್ಚರನ್ನಾಪರಾಧ್ನುಯಾತ್ ।
ತೇನ ಕರ್ಣೇನ ತೇ ತಾತ ಕಥಮಾಸೀತ್ಸಮಾಗಮಃ ॥೬೯॥

ಕರ್ಣನು ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮೀ. ಅವನು ಸಹಸ್ರಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದರೂ ಒಂದು ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನೂ ಬಿಡದೇ ಸಹಸ್ರಲಕ್ಷ್ಯ

ಗಳನ್ನೂ ಭೇದಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು. (ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಸಾವಿರ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟರೂ ಒಂದೇ ಒಂದು ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನಿಡದೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು.) ಅವನೊಡನೆ ನೀನು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದೆ?

ಮನುಷ್ಯಲೋಕೇ ಸಕಲೇ ಯಸ್ಯ ತುಲ್ಯೋ ನ ವಿದ್ಯತೇ ।
ತೇನ ಭೀಷ್ಮೇಣ ತೇ ತಾತ ಕಥಮಾಸೀತ್ಸಮಾಗಮಃ ॥೨೦॥

ತನಗೆ ಸಮಾನರಾದವರು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ ವೆಂಬ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಾಂಗೇಯನು ಗಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಮಹಾನುಭಾವನೊಡನೆ ನೀನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಪರಿಯೆಂತು?

ಆಚಾರ್ಯೋ ವೃಷ್ಣಿವೀರಾಣಾಂ ಕೌರವಾಣಾಂ ಚ ಯೋ ದ್ವಿಜಃ ।
ಸರ್ವಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಚಾಚಾರ್ಯಃ ಸರ್ವಶಸ್ತ್ರಭೃತಾಂ ವರಃ ।
ತೇನ ದ್ರೋಣೇನ ತೇ ತಾತ ಕಥಮಾಸೀತ್ಸಮಾಗಮಃ ॥೨೧॥

ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದ್ರೋಣರು ವೃಷ್ಣಿ ಮತ್ತು ಕುರುಪ್ರವೀರರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯ ಆಚಾರ್ಯರೆನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೂ ಆಚಾರ್ಯರೆಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲವಿಧವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಗಳನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರವರು. ಅಂತಹ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ದ್ರೋಣರೊಡನೆ ನೀನು ಹೇಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದೆ?

ಆಚಾರ್ಯಪುತ್ರೋ ಯಃ ಶೂರಃ ಸರ್ವಶಸ್ತ್ರಭೃತಾಮಪಿ ।
ಅಶ್ವತ್ಥಾಮೇತಿ ವಿಖ್ಯಾತಸ್ತೇನಾಸೀತ್ಸಂಗರಃ ಕಥಮ್ ॥೨೨॥

ಆಚಾರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನೂ ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ. ಅವನೂ ಮಹಾಶೂರನು. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸುವಿಖ್ಯಾತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹವನೊಡನೆ ನೀನು ಹೇಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದೆ?

ರಣೇ ಯಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಸೀದನ್ತಿ ಹೃತಸ್ವಾ ವಣಿಜೋ ಯಥಾ ।
ಕೃಪೇಣ ತೇನ ತೇ ತಾತ ಕಥಮಾಸೀತ್ಸಸಮಾಗಮಃ ॥೨೩॥

ದರೋಡೆಕಾರರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ ಧನ-ಕನಕ-ವಸ್ತು-ವಾಹನಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿದನಂತರ ದುಃಖದಿಂದ ಕುಗ್ಗಿಹೋಗುವ ವರ್ತಕರಂತೆ–ಕೃಪರ ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಯೋಧರು ಕುಗ್ಗಿಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾವೀರರೊಡನೆ ನೀನು ಹೇಗೆ ಕಾದಾಡಿದೆ?

ಪರ್ವತಂ ಯೋಽಭಿವಿಧ್ಯೇತ ರಾಜಪುತ್ರೋ ಮಹೇಷುಭಿಃ ।
ದುರ್ಯೋಧನೇನ ತೇ ತಾತ ಕಥಮಾಸೀತ್ಸಮಾಗಮಃ ॥೭೪॥

ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಪರ್ವತವನ್ನಾದರೂ ಸೀಳಿಬಿಡಲು ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾಶೂರನೊಡನೆ ನೀನು ಹೇಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದೆ? ಅವನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದ ವಿಚಿತ್ರ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆನಂದಭರಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ನಾನಿಂದು ಅತ್ಯಾನಂದಕರವಾದ ವಾತಾವರಣ ದಲ್ಲಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳು ವಿಧ್ವಸ್ತರಾದರು. ಮಹಾವೀರರಾದ ಕುರುಗಳಿಂದ ಆಕ್ರಮಿತವಾಗಿದ್ದ ಗೋಧನವನ್ನು–ನೀನು ಅವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ, ಅವರನ್ನು ಪರಾಜಯ ಗೊಳಿಸಿ–ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವೆ. ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಭೀತರಾಗಿ ಪಲಾಯನಮಾಡಿರಬೇಕು. ನೀನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನ ಅಸದಳವಾದ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ–ಹುಲಿಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಅವುಗಳ ಶರೀರಗಳಿಂದ ಕಿತ್ತು ಹೊರತೆಗೆಯುವಂತೆ–ಗೋಧನವನ್ನು ಕೌರವರ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವೆ.”

೬೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಗೋಹರಣಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ವಿಜಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಂದೆ - ಮಕ್ಕಳ ನಡುವೆ ಮಾತುಕತೆ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

“ಜನಮೇಜಯ! ತಂದೆಯು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಶಂಸಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಉತ್ತರನು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಸ ತೊಡಗಿದನು :

ನ ಮಯಾ ನಿರ್ಜಿತಾ ಗಾವೋ ನ ಮಯಾ ನಿರ್ಜಿತಾಃ ಪರೇ ।
ಕೃತಂ ತತ್ಸಕಲಂ ತೇನ ದೇವಪುತ್ರೇಣ ಕೇನಚಿತ್ ॥೧॥

“ತಂದೆಯೇ! ಕೌರವರು ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದ ಗೋಧನವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದವನು ನಾನಲ್ಲ. ಶತ್ರುಗಳೂ ನನ್ನಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ದೇವಪುತ್ರನಿಂದ ಈ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಮಗಾಗಿ ಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟುವು.

ಮಹಾರಾಜ! ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕೌರವರ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ನಾನು ಭಯದಿಂದ ಪಟ್ಟಣದ ಕಡೆಗೆ ಓಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದೆನು. ದೇವಪುತ್ರನೊಬ್ಬನು ನನ್ನನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಲು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ವಜ್ರಕಾಯನಾದ ಅವನು ತಾನೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅತಿರಥ-ಮಹಾರಥರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನು. ಆ ಮಹಾನುಭಾವನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಗೋಧನವು ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವನಿಂದಲೇ ಕುರುಪುಂಗವರು ಪರಾಜಿತರಾದರು. ಯಾವ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದವನಲ್ಲ. ನನಗೆ ಅಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಶಾರದ್ವತ, ದ್ರೋಣರು, ದ್ರೋಣಪುತ್ರ, ಕರ್ಣ, ಭೀಷ್ಮ–ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಆ ದೇವ ಪುತ್ರನೇ ತನ್ನ ಅಮೋಘವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಸಲಗವೊಂದು ಪರಾಜಿತವಾಗಿ ಆನೆಗಳ ಸಮೇತವಾಗಿ ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ–ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ವಿಕರ್ಣಸಹಿತನಾದ

ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕಂಡು ನಸುನಗುತ್ತಾ ಆ ದೇವಪುತ್ರನು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದನು :

ನ ಹಾಸ್ತಿನಪುರೇ ತ್ರಾಣಂ ತವ ಪಶ್ಯಾಮಿ ಕಿಂಚನ ।
ವ್ಯಾಯಾಮೇನ ಪರೀಪ್ಸಸ್ವ ಜೀವಿತಂ ಕೌರವಾತ್ಮಜ ॥೬॥

ನ ಮೋಕ್ಷ್ಯಸೇ ಪಲಾಯಂಸ್ತ್ವಂ ರಾಜನ್ಯುದ್ಧೇ ಮನಃ ಕುರು ।
ಪೃಥಿವೀಂ ಭೋಕ್ಷ್ಯಸೇ ಜಿತ್ವಾ ಹತೋ ವಾ ಸ್ವರ್ಗಮಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ॥೭॥

'ದುರ್ಯೋಧನ! ನೀನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೇ ಓಡಿಹೋದರೂ ಅಲ್ಲಿಯೂ ನಿನಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯು ಸಿಕ್ಕುವುದೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲಾರೆನು. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡು. ನೀನು ಓಡಿಹೋಗಲು ಕೂಡ ನಾನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ನಿಲ್ಲು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ನಿನಗಿದು ಸರ್ವಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ನೀನೇನಾದರೂ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾದರೆ ನಿಃಸಪತ್ನವಾದ ಈ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹತನಾದರೆ ಸ್ವರ್ಗಸೌಖ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುವುದು.'

ದೇವಪುತ್ರನ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಮಾನಧನನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಹಾವಿನಂತೆ ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಅಮಾತ್ಯ-ಸೇನಾಪತಿಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಶರಜಾಲಗಳನ್ನು ದೇವಪುತ್ರನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು.

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ನನಗೆ ರೋಮಾಂಚವಾಯಿತು ನನ್ನ ತೊಡೆಗಳು ಗಡ-ಗಡನೆ ನಡುಗತೊಡಗಿದುವು. ಆದರೆ ದೇವಪುತ್ರನು ದಿಟ್ಟತನದಿಂದಲೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಿಂಹಸಂಕಾಶರಾದ ಯೋಧರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುರುಸೇನೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಅಮೋಘವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು.

ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಶರೀರಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಯುವಕನಾದ ಆ ದೇವಪುತ್ರನು, ಕೌರವರ ರಥಸೇನೆಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು.

ನಗುನಗುತ್ತಲೇ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಕುರುಪ್ರಮುಖರ ಬಟ್ಟೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಮದಿಸಿದ ಶಾರ್ದೂಲವು ಅರಣ್ಯದ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಗರ್ಜನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಓಡಿಸಿಬಿಡುವಂತೆ–ಏಕಾಕಿಯಾಗಿದ್ದ ಆ ದೇವಪುತ್ರನು ಆರು ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಭೀಷ್ಮ, ದ್ರೋಣ, ಕೃಪ, ಕರ್ಣ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ದುರ್ಯೋಧನರನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ಓಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು".

ಉತ್ತರನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲಾದರೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಾತನ್ನು ನೆನೆದು ಬೃಹನ್ನಲೆಯೇ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ವಿರಾಟನು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಅವನೊಬ್ಬ ಷಂಡನೆಂಬ ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವನೆಯೇ ರಾಜನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಇದ್ದಿತಾದುದರಿಂದ ದೇವಪುತ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉತ್ತರನನ್ನು ವಿರಾಟನು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

"ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ಮಹಾಬಾಹುವಾದ, ಯಶೋವಂತನಾದ ಆ ದೇವಪುತ್ರನಾರು? ಕುರುಗಳು ಆಕ್ರಮಣಮಾಡಿದ್ದ ನನ್ನ ಗೋಧನವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಆ ಮಹಾನುಭಾವನು ಈಗೆಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ? ಯಾವನಿಂದ ನೀನೂ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಗೋಧನವೂ ರಕ್ಷಿತವಾಯಿತೋ–ಆ ದೇವಪುತ್ರನನ್ನು ನಾನೂ ಸಂದರ್ಶಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಆ ಮಹಾಬಲನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ."

"ಅಪ್ಪ! ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಧಾನಹೊಂದಿದನು. ಆದರೆ ಆ ದೇವಪುತ್ರನು ನಾಳೆ ಅಥವಾ ನಾಡಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ."

ಜನಮೇಜಯ! ಉತ್ತರನು ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದರೂ ನಪುಂಸಕವೇಷಧರನಾಗಿದ್ದ, ತನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ವಾಹಿನೀಪತಿಯಾದ ವಿರಾಟನು ಗುರುತಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಲಿಲ್ಲ. ದೇವ ಪುತ್ರನಾರೆಂಬ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬೃಹನ್ನಲೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಒಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬೃಹನ್ನಲಾವೇಷಧರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ವಿರಾಟನ

ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ರಣಾಂಗಣದಿಂದ ತಂದಿದ್ದ ಕುರುಮುಖ್ಯರ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಉತ್ತರೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.

ಉತ್ತರೆಯಾದರೋ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಹುಮೌಲ್ಯದ ನೂತನವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಪಡೆದು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡಳು.

ಜನಮೇಜಯ! ಕುಂತಿಯ ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಉತ್ತರನೊಡನೆ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಕರ್ತವ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ರಾಜನಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಿದನು. ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ತರನು ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ (ಪಾಂಡವರು ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗ ಬೇಕೆಂಬುವ ಬಗೆಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ) ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.

ಭರತಕುಲಶಿರೋಮಣಿಗಳಾದ ಪಾಂಡವರು ವಿರಾಟನ ಮಗನಾದ ಉತ್ತರನೊಡನೆ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಹೃಷ್ಟರಾದರು.

೬೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೭೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ವೈವಾಹಿಕಪರ್ವ

ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳು ವೇಷವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿದುದು : ಅರ್ಜುನನು ವಿರಾಟನಿಗೆ ಧರ್ಮರಾಜನ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟುದು

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ತತಸ್ತೃತೀಯೇ ದಿವಸೇ ಭ್ರಾತರಃ ಪಞ್ಚಪಾಣ್ಡವಾಃ ।
ಸ್ನಾತಾಃ ಶುಕ್ಲಾಮ್ಬರಧರಾಃ ಸಮಯೇ ಚರಿತವ್ರತಾಃ ॥೧॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಾಃ ।
ದ್ವಾರಿ ಮತ್ತಾ ಯಥಾ ನಾಗಾ ಭ್ರಾಜಮಾನಾ ಮಹಾರಥಾಃ ॥೨॥

ವಿರಾಟಸ್ಯ ಸಭಾಂ ಗತ್ವಾ ಭೂಮಿಪಾಲಾಸನೇಷ್ವಥ ।
ನಿಷೇದುಃ ಪಾವಕಪ್ರಖ್ಯಾಃ ಸರ್ವೇ ಧಿಷ್ಣ್ಯೇಷ್ವಿವಾಗ್ನಯಃ ॥೩॥

ಜನಮೇಜಯ! ಎರಡು ದಿವಸಗಳು ಕಳೆದನಂತರ ಮೂರನೆಯ ದಿವಸ ಪಾಂಡವರು ಮಂಗಳಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಶುಭ್ರವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ ಐದು ಮದಿಸಿದ ಆನೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಮುಂದೆಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ವಿರಾಟನ ಸಭಾಮಂದಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ರಾಜರಾದವರು ಮಾತ್ರವೇ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರರಂತೆಯೇ ವಿಜೃಂಭಿಸಿದರು. ಪಾಂಡವರು ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟರಾದನಂತರ ಪೃಥಿವೀಪತಿಯಾದ ವಿರಾಟನು ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸಭಾಮಂದಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಲೇ ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳಂತೆ ಮಹಾತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಐವರನ್ನೂ ಕ್ಷಣಕಾಲ ದಿಟ್ಟಿಸಿನೋಡಿದನು. ಅವರು ತನ್ನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಂಕನೇ ಮೊದಲಾದ ಐವರು ಪರಿಚಾರಕವರ್ಗದವರೆಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಪರಿಚಾರಕರಾಗಿದ್ದವರು ಇಂದು ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಖತಿಗೊಂಡವನಾಗಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇವತೆಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ, ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತನಾದ ಶಚೀಪತಿಯಂತೆಯೇ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂಕನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿರಾಟರಾಜನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

ಸ ಕಿಲಾಕ್ಷಾತಿವಾಪಸ್ತ್ವಂ ಸಭಾಸ್ತಾರೋ ಮಯಾ ವೃತಃ ।
ಅಥ ರಾಜಾಸನೇ ಕಸ್ಮಾದುಪವಿಷ್ಟಸ್ತ್ವಲಂಕೃತಃ ॥೭॥

"ನೀನೊಬ್ಬ ಜೂಜಾಟದವನು. ನನಗೂ ಸಹ ಪಗಡೆಯಾಟದ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಕಾರಣ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನನ್ನರಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಯವಿತ್ತೆನು. ಇದುವರೆಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷಧರನಾಗಿದ್ದ ನೀನಿಂದು ರಾಜೋಚಿತವಾದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಕುಳಿತಿರುವೆ?" (ವಿರಾಟರಾಜನು ಹಾಸ್ಯದ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.)

ಜನಮೇಜಯ! ಪರಿಹಾಸಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅರ್ಜುನನು ಮುಗುಳ್ನಗೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ವಿರಾಟ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಇನ್ದ್ರಸ್ಯಾರ್ಧಾಸನಂ ರಾಜನ್ನಯಮಾರೋಢುಮರ್ಹತಿ ।
ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಃ ಶ್ರುತವಾಂಸ್ತ್ಯಾಗೀ ಯಜ್ಞಶೀಲೋ ದೃಢವ್ರತಃ ॥೯॥

ಏಷ ವಿಗ್ರಹವಾನ್ಧರ್ಮ ಏಷ ವೀರ್ಯವತಾಂ ವರಃ ।
ಏಷ ಬುದ್ಧ್ಯಾಧಿಕೋ ಲೋಕೇ ತಪಸಾಂ ಚ ಪರಾಯಣಮ್ ॥೧೦॥

ಏಷೋಽಸ್ತ್ರಂ ವಿವಿಧಂ ವೇತ್ತಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯೇ ಸಚರಾಚರೇ ।
ನ ಚೈವಾನ್ಯಃ ಪುಮಾನ್ವೇತ್ತಿ ನ ವೇತ್ಸ್ಯತಿ ಕದಾಚನ ॥೧೧॥

ನ ದೇವಾ ನಾಸುರಾಃ ಕೇಚಿನ್ನ ಮನುಷ್ಯಾ ನ ರಾಕ್ಷಸಾಃ ।
ಗನ್ಧರ್ವಯಕ್ಷಪ್ರವರಾಃ ಸಕಿನ್ನರಮಹೋರಗಾಃ ॥೧೨॥

ದೀರ್ಘದರ್ಶೀ ಮಹಾತೇಜಾಃ ಪೌರಜಾನಪದಪ್ರಿಯಃ ।
ಪಾಣ್ಡವಾನಾಮತಿರಥೋ ಯಜ್ಞಧರ್ಮಪರೋ ವಶೀ ॥೧೩॥

ಮಹರ್ಷಿಕಲ್ಪೋ ರಾಜರ್ಷಿಃ ಸರ್ವಲೋಕೇಷು ವಿಶ್ರುತಃ ।
ಬಲವಾನ್ಧೃತಿಮಾನ್ದಕ್ಷಃ ಸತ್ಯವಾದೀ ಜಿತೇನ್ದ್ರಿಯಃ ।
ಧನೈಶ್ಚ ಸಞ್ಚಯೈಶ್ಚೈವ ಶಕ್ರವೈಶ್ರವಣೋಪಮಃ ॥೧೪॥

ಯಥಾ ಮನುರ್ಮಹಾತೇಜಾ ಲೋಕಾನಾಂ ಪರಿರಕ್ಷಿತಾ ।
ಏವಮೇಷ ಮಹಾತೇಜಾಃ ಪ್ರಜಾನುಗ್ರಹಕಾರಕಃ ॥೧೫॥

ಅಯಂ ಕುರೂಣಾಮೃಷಭೋ ಧರ್ಮರಾಜೋ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಃ ।
ಅಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಃ ಸ್ಥಿತಾ ಲೋಕೇ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇವೋದ್ಯತಃ ಪ್ರಭಾ ॥೧೬॥
ಸಂಸರನ್ತಿ ದಿಶಃ ಸರ್ವಾ ಯಶಸೋಽಸ್ಯ ಇವಾಂಶವಃ ।
ಉದಿತಸ್ಯೇವ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ತೇಜಸೋಽನುಗಭಸ್ತಯಃ ॥೧೭॥

"ವಿರಾಟರಾಜ! ಈ ಸಭಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಈ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇ ಅಲ್ಲ ; ಇಂದ್ರನ ಅರ್ಧಾಸನದಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು

ಇವನು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯನೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡ. ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸೇವೀ ; ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದವನು ; ಮಹಾತ್ಯಾಗೀ ; ಸರ್ವದಾ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿರತಕ್ಕವನು. ಕೈಗೊಂಡ ವ್ರತವು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟತರವೇ ಆದರೂ, ಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ ಪರಿಪಾಲಿಸತಕ್ಕವನು. ಇವನು ಧರ್ಮದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸ್ವರೂಪನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ವೀರ್ಯವಂತರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇವನು ಅಧಿಕನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಾನಾವಿಧವಾದ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಇವನೇ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಚರಾಚರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವಷ್ಟು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಕೂಡ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮುಂದೆಯಾದರೂ ಇವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವಷ್ಟು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ : ಇವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವಷ್ಟು ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ದೇವಾಸುರ-ಮನುಷ್ಯ-ರಾಕ್ಷಸ-ಗಂಧರ್ವ-ಯಕ್ಷ-ಕಿನ್ನರ-ಮಹೋರಗ ಪ್ರಮುಖರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಹತ್ತು ಅಥವಾ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅದರ ಪರಿಣಾಮವೇನಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡತಕ್ಕವನಿವನು. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಲಭಿಸುವ ಫಲದ ಲೋಭದಿಂದ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ನೀನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವಂತೆ ಇವನು ಮಹಾತೇಜಸ್ವೀ. ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಬಹುಪ್ರಿಯನಾದವನು. ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿವನು ಅತಿರಥನೆನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರತಕ್ಕವನು. ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ದಾಸನಲ್ಲ.

ವಿರಾಟರಾಜ! ಇವನು ಮಹರ್ಷಿಸದೃಶನಾದ ರಾಜರ್ಷಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಬಲವಂತನೂ, ಧೈರ್ಯವಂತನೂ, ದಕ್ಷನೂ, ಸತ್ಯವಾದಿಯೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೂ ಆಗಿರು

ತ್ತಾನೆ. ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ರೋಪಮನಾಗಿಯೂ, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರ ಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಬೇರಸದೃಶನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದೆ ಮನುಚಕ್ರ ವರ್ತಿಯು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಕಲಲೋಕಗಳಿಗೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದನೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಇವನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತದಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.) ರಾಜನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಕುರುವಂಶದವರಿಗೆ ಋಷಭಪ್ರಾಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸರಿಸುವ, ಉದಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯಂತೆ–ಇವನ ಕೀರ್ತಿಯು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ–ಇವನ ಯಶಸ್ಸೆಂಬ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಹೊರಟ ಕಿರಣಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ.

ವಿರಾಟರಾಜ! ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥವನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ನೆಂದರೆ ಇವನ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಆನೆಗಳು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಮಾಲೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತ ವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮೂವತ್ತು ಸಾವಿರ ರಥಗಳು ರಾಜನ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಣಿಕುಂಡಲ ಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಎಂಟು ನೂರು ಸೂತ-ಮಾಗಧರು ರಾಜನ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ–ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳು ಪುರಂದರನನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ–ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರೂ ಕೂಡ ಸೇವಕರೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಮಹಾರಾಜನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುಬೇರನನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸೇವಿಸುವಂತೆ–ಭೂಮಂಡಲದ ಎಲ್ಲ ರಾಜರೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವೈಶ್ಯರು ರಾಜಾದಾಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಭೂಕಂದಾಯವನ್ನು ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ನಿಶ್ಚಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಒಪ್ಪಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ–ಪ್ರಪಂಚದ ಸಕಲರಾಜರೂ ಕೂಡ ಕಪ್ಪ-ಕಾಣಿಕೆ

ಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾವಾಗಿಯೇ ತಂದೊಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದ್ದನು. ಸುಚರಿತವ್ರತನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಎಂಬತ್ತೆಂಟುಸಾವಿರ ಸ್ನಾತಕರು ತಮ್ಮ ಜೀವನ ವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿಯಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಏಷ ವೃದ್ಧಾನನಾಥಾಂಶ್ಚ ಪಙ್ಗೂನನ್ಧಾಂಶ್ಚ ಮಾನವಾನ್ ।
ಪುತ್ರವತ್ಪಾಲಯಾಮಾಸ ಪ್ರಜಾ ಧರ್ಮೇಣ ವೈ ವಿಭುಃ ॥೨೪॥

ಏಷ ಧರ್ಮೇ ದಮೇ ಚೈವ ಕ್ರೋಧೇ ಚಾಪಿ ಜಿತವ್ರತಃ ।
ಮಹಾಪ್ರಸಾದೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಃ ಸತ್ಯವಾದೀ ಚ ಪಾರ್ಥಿವಃ ॥೨೫॥

ಈ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ವೃದ್ಧರನ್ನೂ, ಅನಾಥರನ್ನೂ, ಹೆಳವರನ್ನೂ, ಕುರುಡರನ್ನೂ ಸ್ನೇಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಂತೆಯೇ ಅವರನ್ನು ಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿರಾಟರಾಜ! ನಾನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವನು ಧರ್ಮಿಷ್ಠನು ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನು ; ಕೋಪವನ್ನು ಜಯಿಸಿರತಕ್ಕವನು; ವ್ರತನಿಷ್ಠನು ; ಹೆಚ್ಚು ಉದಾರಿಯು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಿಯನು ; ಸತ್ಯವಾದಿಯು.

ಶೀಘ್ರಂ ತಾಪೇನ ಚೈತಸ್ಯ ತಪ್ಯತೇ ಸ ಸುಯೋಧನಃ ।
ಸಗಣಃ ಸಹ ಕರ್ಣೇನ ಸೌಬಲೇನಾಪಿ ವಾ ವಿಭುಃ ॥೨೬॥

ಇವನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಕರ್ಣ-ಸೌಬಲಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣಾದಿ ಮಹಾರಥರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇಂದು ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಿತಾಪಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ನ ಶಕ್ಯನ್ತೇ ಹ್ಯಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಪ್ರಸಂಖ್ಯಾತುಂ ನರೇಶ್ವರ ।
ಏಷ ಧರ್ಮಪರೋ ನಿತ್ಯಮಾನೃಶಂಸಶ್ಚ ಪಾಣ್ಡವಃ ॥೨೭॥

ನರೇಶ್ವರನೇ! ಇವನಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಇವನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಣಿಕೆಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಪಾಂಡವಾಗ್ರಜನಾದ ಈ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮಪರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪರಮ ದಯಾಳುವೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಏವಂ ಯುಕ್ತೋ ಮಹಾರಾಜಃ ಪಾಣ್ಡವಃ ಪಾರ್ಥಿವರ್ಷಭಃ ।
ಕಥಂ ನಾರ್ಹತಿ ರಾಜಾರ್ಹಮಾಸನಂ ಪೃಥಿವೀಪತೇ ॥೨೮॥

ಪೃಥಿವೀಪತಿಯೇ! ಇಂತಹ ಸಕಲಗುಣಗಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ, ಪಾರ್ಥಿವರ್ಷಭನಾದ, ಮಹಾರಾಜನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ತಾನೇ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ? (ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನಲಂಕರಿಸಲು ಅವನು ಸರ್ವಥಾ ಅರ್ಹನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.)"

೭೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೭೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ವೈವಾಹಿಕಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಅರ್ಜುನನು ಭೀಮಾದಿಗಳನ್ನೂ, ತನ್ನನ್ನೂ ವಿರಾಟನಿಗೆ ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಟ್ಟುದು : ವಿರಾಟನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಅರ್ಜುನ-ಉತ್ತರೆಯರ ವಿವಾಹದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದನಂತರ ವಿರಾಟನು ತನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವವನು ಅರ್ಜುನನೆಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗದೇ ಅವನನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

ಯದ್ಯೇಷ ರಾಜಾ ಕೌರವ್ಯಃ ಕುನ್ತೀಪುತ್ರೋ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಃ ।
ಕತಮೋಽಸ್ಯಾರ್ಜುನೋ ಭ್ರಾತಾ ಭೀಮಶ್ಚ ಕತಮೋ ಬಲೀ ॥೧॥

"ನೀನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಕನಾಗಿದ್ದ ಇವನು ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಾದರೆ ಅರ್ಜುನನು ಯಾವನು? ಮತ್ತೊಬ್ಬ ತಮ್ಮನಾದ ಮತ್ತು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಭೀಮನೆಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ?

ನಕುಲ-ಸಹದೇವರೆಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ? ಯಶಸ್ವಿನಿಯಾದ ದ್ರೌಪದಿಯೆಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ? ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರು ಸೋತುಹೋದನಂತರ ಮುಂದೆ ಅವರ ಸಮಾಚಾರವೇ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ."

"ನರಾಧಿಪ! ಬಲ್ಲವನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದು ನಿನ್ನ ಅಡಿಗೆಯವನಾಗಿದ್ದವನೇ, ಭಯಂಕರವಾದ ವೇಗ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಭೀಮಸೇನ. ಇವನು ಗಂಧಮಾದನಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧವಶರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ದಿವ್ಯವಾದ ಸೌಗಂಧಿಕಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ತಂದವನು. ಗಂಧರ್ವನಾಗಿ ದುರಾತ್ಮರಾದ ಕೀಚಕರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದವನೂ ಇವನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಮನೋರಂಜನೆಗಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪೌರುಷಪ್ರದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಲಿ, ಕರಡಿ, ಕಾಡುಹಂದಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದವನೂ ಈ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಭೀಮಸೇನನೇ.

ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಶಾಲೆಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದವನೇ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ನಕುಲನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಗೋಶಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದು ನಿನ್ನ ಗೋಧನವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದವನೇ ಈ ಸಹದೇವ. ಈ ಇಬ್ಬರು ಮಹಾರಥರೂ ಮಾದ್ರಿಯ ಮಕ್ಕಳು. ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬಹುರೂಪವಂತ ರಾದ ಮತ್ತು ಯಶೋವಂತರಾದ ಈ ಭರತರ್ಷಭರು ಸಾವಿರಾರು ರಥಿಕ ರನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಮಲಪುಷ್ಪದ ಎಸಳಿನಂತೆ ವಿಶಾಲನೇತ್ರೆಯಾದ, ಸುಂದರವಾದ ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಮಂದಸ್ಮಿತೆಯಾದ, ಕೀಚಕ ಮತ್ತು ಉಪಕೀಚಕರ ವಧೆಗೆ ಕಾರಣಳಾದ ಸೈರಂಧ್ರಿಯೇ ಈ ದ್ರೌಪದಿಯು.

ನಾನೇ ಅರ್ಜುನನು. ನನ್ನ ಹೆಸರನ್ನೂ ನೀನಾಗಲೇ ಕೇಳಿರಬಹುದು. ನಾನು ಭೀಮನ ತಮ್ಮನೂ, ನಕುಲ-ಸಹದೇವರುಗಳಿಗೆ ಅಣ್ಣನೂ ಆಗಿರು ತ್ತೇನೆ. ನಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ ಅವಧಿಯನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸುಖದಿಂದಲೇ ಕಳೆದಿರುತ್ತೇವೆ. ಹುಟ್ಟುವ ಮೊದಲು

ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢವಾಗಿರುವಂತೆ–ನಾವೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಅರಮನೆ ಯಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢರಾಗಿದ್ದು ಅಜ್ಞಾತ ವಾಸದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ್ದೇವೆ.''

ಜನಮೇಜಯ! ಅರ್ಜುನನು ಯಾವಾಗ ತಾವೈವರೂ ಪಾಂಡವ ರೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದನೋ ಆಗ ಉತ್ತರನೂ ಅರ್ಜುನನ ಪರಾಕ್ರಮ ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ವಿರಾಟರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಅರ್ಜುನನ ಸಾಹಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮೊದಲು ಧರ್ಮರಾಜನೇ ಆದಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು :

“ಇಲ್ಲಿ ನೋಡು ; ತಂದೆಯೇ! ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿರುವ, ಬಿಳುಪಾದ ಶರೀರಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸಿಂಹದಂತೆ ದಷ್ಟ-ಪುಷ್ಟ ನಾಗಿರುವ, ನೀಳವಾದ ಮೂಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಅಗಲವಾಗಿಯೂ-ಉದ್ದ ವಾಗಿಯೂ, ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಕುರುರಾಜ ನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೇ ಇವನು.

ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯಂತೆ ಮಂದಗಮನವುಳ್ಳ, ಪುಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿಯೂ–ಗೌರಾಂಗನಾಗಿಯೂ ಇರುವ, ದಪ್ಪವಾಗಿಯೂ, ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭುಜಗಳಿಂದ ಶೋಭಾಯಮಾನನಾಗಿರುವ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಮಹಾನುಭಾವನೇ ವೃಕೋದರನು.

ಭೀಮನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಮಹಾಧನುಷ್ಮಂತನಾದ, ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣದ, ಯುವಕನಾದ, ಮದಿಸಿದ ಸಲಗದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಹದಂತೆ ಎತ್ತರವಾದ ಭುಜಾಗ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಗಜರಾಜನಂತೆ ಮಂದಗಮನವುಳ್ಳ, ಕಮಲದಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಸುಮನೋಹರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೀರನಾದ ಈತನೇ ಅರ್ಜುನನು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಿಗೆ ಅನುರೂಪರಾಗಿರುವ, ಪುರುಷೋತ್ತಮರಾದ ಈ ಯಮಳರೇ ನಕುಲ- ಸಹದೇವರು.

ಮಹಾರಾಜ! ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಬಲದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಸೌಶೀಲ್ಯ ದಲ್ಲಾಗಲೀ–ಇವರಿಗೆ ಸಮಾನರಾದವರು ಈ ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಕುಲ-ಸಹದೇವರ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ, ಪುಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಗೌರಿಯೇ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವಳೋ ಎಂಬಂತೆ ಪ್ರಭಾವತಿಯಾದ, ಕನ್ನೈದಿಲೆಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳಾಗಿ ಸುರದೇವತೆಯಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾಗಿರುವ, ಮೂರ್ತಿಮತ್ತೆಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಇವಳೇ ದ್ರೌಪದಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ.”

ಜನಮೇಜಯ! ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರನು ಪಾಂಡವರೈವರನ್ನೂ, ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನೂ ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನಂತರ ಅರ್ಜುನನ ಪರಾಕ್ರಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳತೊಡಗಿದನು :

“ಅಪ್ಪಾ! ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಗೋಧನವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದವನೇ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಈ ಅರ್ಜುನನು. ಜಿಂಕೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾಡಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸಿಂಹವೊಂದೇ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವಂತೆ–ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಇವನೊಬ್ಬನೇ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ ದನು. ಎದುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಥಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ರಥಿಕರನ್ನೂ ಇವನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾ ರಣಾಂಗಣವನ್ನು ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದನು. ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರಜ್ಜುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಕೋಪಗೊಂಡಿದ್ದ ಮಹಾಗಜವೊಂದನ್ನು ಈ ಅರ್ಜುನನು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಹೊಡೆದು ಕೆಳಗುರುಳಿಸಿದನು. ತನ್ನೆರಡು ದಂತಗಳಿಂದಲೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೆರೆಯುತ್ತಾ, ಘೋರವಾಗಿ ಗರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಾ ಆ ಮಹಾಗಜವು ಸತ್ತುಹೋಯಿತು. ಮಹಾರಾಜ! ಈ ಮಹಾನುಭಾವನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಗೋಧನವು ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಮತ್ತು ಇವನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳೂ ಪರಾಜಯಹೊಂದಿದರು. ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಇವನು ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಂಖನಿನಾದದಿಂದ ನನ್ನ ಕಿವಿಗಳು ಕಿವುಡಾಗಿ ಹೋದುವು.”

ಜನಮೇಜಯ! ಉತ್ತರನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲೇ ಪ್ರತಾಪ ವಂತನಾದ ವಿರಾಟರಾಜನಿಗೆ, ತಾನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿರುವೆನೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಅವನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ತನ್ನ ಆಗಿನ ಮುಖ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೆಂದೂ ರಾಜನು ಭಾವಿಸಿದನು. ಅಂತೆಯೇ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಉತ್ತರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಮಗು! ಪಾಂಡವರನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಲು ಇದು ಸಕಾಲವಾಗಿರು ವುದೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೂ ಸಮ್ಮತಿಯಿರುವುದಾದರೆ ನಿನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದಿರು ತ್ತೇನೆ. (ಈ ವಿಧವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದರಿಂದ ಪಾಂಡವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಬಹುದು.)"

"ಮಹಾರಾಜ! ಪಾಂಡವರು ಪುರುಷೋತ್ತಮರು ; ಪರಮ ಪೂಜ್ಯರು; ಸರ್ವಮಾನ್ಯರು ; ಮಹಾಭಾಗರು ; ಪೂಜಾರ್ಹರು. ಇವರನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಲು ಇದು ಸಕಾಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನನ್ನ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯವೂ ಆಗಿರುವುದು. ಪಾಂಡವರನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸು."

"ಉತ್ತರಕುಮಾರ! ನಾನೂ ಕೂಡ ಶತ್ರುಗಳ ವಶವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೆನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಭೀಮಸೇನನೇ ನನ್ನನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ವಿಮೋಚಿಸಿ ದನು. ತ್ರಿಗರ್ತರು ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದ ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಇವರಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಇವರ ಬಾಹುಬಲದಿಂದಲೇ ನಮಗಿಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯವು ಲಬ್ಧವಾಗಿದೆ. ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅಮಾತ್ಯಸಹಿತರಾದ ನಾವು–ಪಾಂಡವರ್ಷಭನಾದ, ಅನುಜರಿಂದೊಡ ಗೂಡಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ವಾದ ಸತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡೋಣ. ನಾವು ಈ ಮೊದಲು ಇವನಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಇವನ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧವನ್ನೆಸಗಿದ್ದೇವೆ. ಅನುಚಿತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನೂ ಕ್ಷಮಿಸುತ್ತಾನೆ."

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ಜನಮೇಜಯ! ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪರಮಪ್ರೀತನಾದ ವಿರಾಟನು ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆಯೂ, ಮಗನೊಡನೆಯೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸತ್ಕಾರದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿದನು. ಮಹಾಮಾತ್ಯರೊಡನೆಯೂ, ಸೇನಾಪತಿಗಳೊಡನೆಯೂ, ಪುತ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಬಂಧುವರ್ಗದವರೊಡನೆಯೂ, ರಾಜಪುರೋಹಿತರೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ ಛತ್ರ-ಚಾಮರ ಸಮೇತನಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅವನನ್ನು ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ, ತನ್ನ ರಾಜ್ಯ-ಕೋಶಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು. ವಿರಾಟನು ಧನಂಜಯನೇ ಮೊದಲಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದ ನಾವಿಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಇದು ನಮ್ಮ ಸೌಭಾಗ್ಯವೇ ಸರಿ'–ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಬಾಚಿ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸಿ ಅರ್ಜುನನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಆನಂದಬಾಷ್ಪಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಚಿಸಿದನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ-ಭೀಮ-ನಕುಲ-ಸಹದೇವರುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡು ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸಿದನು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಮುಂದೆಯೂ ರಾಜನು ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ಅವರ ನಯನಾಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಮುಖಗಳನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಲೇ ನಿಂತುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ತೇಜಃಪುಂಜಯುಕ್ತವಾದ ಆ ಮುಖಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ಆತನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡವರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಬಹುಪ್ರೀತನಾದ ವಿರಾಟನು ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ದಿಷ್ಟ್ಯಾ ಭವನ್ತಃ ಸಮ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ಕುಶಲಿನೋ ವನಾತ್ ।
ದಿಷ್ಟ್ಯಾ ಸಮ್ಪಾಲಿತಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಮಜ್ಞಾತಂ ವೈ ದುರಾತ್ಮಭಿಃ ॥

"ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದ ನೀವು ನನ್ನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಇದು ನನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯವೇ ಸರಿ. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಆಗಮಿಸಿರುವುದೂ, ದುರಾತ್ಮರಾದ ಕೌರವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಕಷ್ಟತಮವಾದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿರು

ವುದೂ ಅದೃಷ್ಟವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಆಗಿದೆ. ಅದೃಷ್ಟವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಇದು ನಿಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು.

ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ; ನನ್ನದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಸಕಲ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಈ ಮಹಾನುಭಾವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಪಾಂಡವರೇ! ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನೀವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶಂಕಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸಂಕೋಚಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ನಿಃಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಿರಿ.

ಸವ್ಯಸಾಚಿಯಾದ ಧನಂಜಯನು ನನ್ನ ಪ್ರಿಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಉತ್ತರೆ ಯನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಲಿ. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇವನು ನನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ವರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ."

ಜನಮೇಜಯ! ವಿರಾಟರಾಜನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಧರ್ಮಜನು ಪಾರ್ಥನ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಣ್ಣನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ಒಡನೆಯೇ ಅರ್ಜುನನು ಮತ್ಸ್ಯರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣಾಮ್ಯಹಂ ರಾಜನ್ ಸ್ನುಷಾಂ ದುಹಿತರಂ ತವ ।
ಯುಕ್ತಶ್ಚಾವಾಂ ಹಿ ಸಮ್ಬನ್ಧೋ ಮತ್ಸ್ಯಭಾರತಯೋರಪಿ ॥

"ಮತ್ಸ್ಯರಾಜ! ನಿನ್ನ ಆಶಯದಂತೆ ನಾನು ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ ; ಸೊಸೆಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮತ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ಭರತವಂಶೀಯರ ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ."

(ದೊಡ್ಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ ಅಪರಾಧವೆಸಗಿ ದವನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳವಾಗಿ ತಪಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಯಾರೇ ಆದರೂ ದೊಡ್ಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯದೇ ಅಪರಾಧಮಾಡುವರೇ ಹೊರತು

ತಿಳಿದು ಅಪರಾಧಮಾಡಲಾರರು. ವಿರಾಟನೊಬ್ಬನು ಸಾಮಾನ್ಯರಾಜ. ಕೀಚಕನೇ ಅವನ ಮುಖ್ಯಬಲನಾಗಿದ್ದನು. ಕೀಚಕನು ಸತ್ತುಹೋದನಂತರ ವಿರಾಟನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಾಜರಿಗೂ ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ತ್ರಿಗರ್ತರು ವಿರಾಟನ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದರು. ಪಾಂಡವರ ಸಹಾಯದಿಂದಾಗಿ ವಿರಾಟನು ಉತ್ತರ-ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕುಗಳೆರಡ ರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಜಯಗಳಿಸಿದನು. ದಕ್ಷಿಣಗೋಗ್ರಹಣದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಯವನ ಮತ್ತು ಕಂಕನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ತಾನು ವಿಜಯಿಯಾದೆನೆಂದು ವಿರಾಟನಿಗೆ ತಿಳಿದಿತ್ತಾದರೂ–ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ವಿಸ್ಮರಣೆ ಯುಂಟಾಗಿ, ಪಗಡೆಯಾಟದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತುಚ್ಛವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿದನಲ್ಲದೇ, ಪಗಡೆಯ ದಾಳದಿಂದಲೇ ಪ್ರಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಅವರು ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ಪಾಂಡವರೆಂದು ತಿಳಿದನಂತರ ವಿರಾಟನಿಗೆ ಭಯವೇ ಆಯಿತು. ಅವರನ್ನು ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸಲು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನೇ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡುವುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿ ಸಿದನು. ಈ ನಿರ್ಧಾರವು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಭಯದಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಧಾರವೇ ಹೊರತು ಸಾವಧಾನತೆಯಿಂದ ಕುಲ- ಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಇತ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಅರ್ಜುನನು ಸತ್ಪಾತ್ರ ನಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು ; ಸದ್ವಂಶಸಂಭೂತನಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟನು ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಧಾರವು ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಯವೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿದೆ.)

೭೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೭೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ವೈವಾಹಿಕಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಸೊಸೆಯನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದು : ಅಭಿಮನ್ಯು–ಉತ್ತರೆಯರ ವಿವಾಹ

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ತಾನಾಗಿಯೇ ಹೆಣ್ಣುಕೊಡಲು ಬಂದರೂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿ ಸದೇ ಆ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತನ್ನ ಸೊಸೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿದ

ಅರ್ಜುನನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತನಾದ ವಿರಾಟನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

ಕಿಮರ್ಥಂ ಪಾಣ್ಡವಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಾರ್ಯಾಂ ದುಹಿತರಂ ಮಮ ।
ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತುಂ ನೇಮಾಂ ತ್ವಂ ಮಯಾ ದತ್ತಾಮಿಹೇಚ್ಛಸಿ ॥೧॥

"ಪಾಂಡವಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ನಾನಾಗಿಯೇ ನನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ನಿನಗೆ ದಾನ ಮಾಡಲು ಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವೆನು. (ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧ ನಾಗಿರುವೆನು.) ನಾನಾಗಿಯೇ ನನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ನಿನಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿ ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೂ ನೀನು ನನ್ನ ಮಗಳನ್ನೇಕೆ ಮದುವೆಯಾಗಲು ಅಥವಾ ನನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ?"

ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ನಾನು ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗದಿರಲು ಅನೇಕಕಾರಣ ಗಳಿವೆ, ಮಹಾರಾಜ! ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ : ನಾನು ನಿನ್ನ ಅಂತಃಪುರ ದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ವರ್ಷವನ್ನು ಕಳೆದೆನು. ಆಗವಳು ನನ್ನಲ್ಲಿ ತಂದೆಯಲ್ಲಿಡು ವಂತೆಯೇ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಅವಳು ಹಲವು ಬಾರಿ ತನ್ನ ಗೆಳತಿಯ ರೊಡನೆಯೂ ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು. ಏಕಾಕಿನಿಯಾಗಿಯೂ ಬರು ತ್ತಿದ್ದಳು. ನಾನೂ ಕೂಡ ಅವಳನ್ನು ಮಗಳಂತೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಕಾಣು ತ್ತಿದ್ದೆನು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ : ನಾನು ನರ್ತಕನೂ, ಗೀತಕೋವಿದನೂ ಆಗಿದ್ದೆನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನವಳು ಆಚಾರ್ಯನೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಗೌರವಿಸು ತ್ತಿದ್ದಳು.

ವಯಃಸ್ಥಯಾ ತಯಾ ರಾಜನ್ಸಹ ಸಂವತ್ಸರೋಷಿತಃ ।
ಅತಿಶಙ್ಕಾ ಭವೇತ್ಸ್ಥಾನೇ ತವ ಲೋಕಸ್ಯ ವಾ ವಿಭೋ ॥೪॥

ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕಳಾದ ಅವಳೊಡನೆ ನಾನು ಒಂದು ವರ್ಷಪರ್ಯಂತ ವಾಗಿ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟೆನು. ಈಗೇನಾದರೂ ನಾನು ನಿನ್ನ ಮಾತಿನಂತೆ ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾದರೆ–ನಿನಗಾದರೂ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಾದರೂ ಸಂದೇಹ ವುಂಟಾಗಬಹುದು. ('ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ರಾಜಕುಮಾರಿಯ

ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವು ಕಳೆದನಂತರ ಇಬ್ಬರೂ ಮದುವೆಯಾಗಿಬಿಟ್ಟರು'–ಎಂದು ಆಪಾದಿಸಲು ಅವಕಾಶವಾಗುವುದು.) ಮನುಜಾಧಿಪನೇ! ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾನು ನಿನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ನಿಮಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನಾನವಳನ್ನು ನನ್ನ ಸೊಸೆಯನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅವಳು ಪರಮಪರಿಶುದ್ಧಳಾಗಿರುವಳೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ನಾನು ಶುದ್ಧನಾಗಿಯೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಅವಳನ್ನು ಸೊಸೆಯನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದೆನೆಂದರೆ ಅವಳ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾನೇ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ನುಷಾಯಾಂ ದುಹಿತುರ್ವಾಪಿ ಪುತ್ರೇ ಚಾತ್ಮನಿ ವಾ ಪುನಃ ।
ಅತ್ರ ಶಙ್ಕಾಂ ನ ಪಶ್ಯಾಮಿ ತೇನ ಶುದ್ಧಿರ್ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥೬॥

ಸೊಸೆಗೂ-ಮಗಳಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆಯೇ ಮಗನಿಗೂ ತಂದೆಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭೇದವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ನಿನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಾಗಲೀ, ನಿನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಾಗಲೀ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂಶಯವೂ ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ನಮ್ಮ ವರ್ತನೆಯೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲಾಗಿ ನನ್ನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವೂ ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ.

ಸ್ವಸ್ರೀಯೋ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾದ್ದೇವಶಿಶುರ್ಯಥಾ ।
ದಯಿತಶ್ಚಕ್ರಹಸ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರೇಷು ಚ ಕೋವಿದಃ ॥೭॥

ಅಭಿಮನ್ಯುರ್ಮಹಾಬಾಹುಃ ಪುತ್ರೋ ಮಮ ವಿಶಾಮ್ಪತೇ ।
ಜಾಮಾತಾ ತವ ಯುಕ್ತೋ ವೈ ಭರ್ತಾ ಚ ದುಹಿತುಸ್ತವ ॥೮॥

ಚಕ್ರಪಾಣಿಯಾದ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಸೋದರಳಿಯನು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇವಶಿಶುವಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣನಿಗಂತೂ ಅವನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣ. ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾರಾಜ! ಮಹಾಬಾಹು

ವಾದ ನನ್ನ ಮಗ ಅಭಿಮನ್ಯುವು ನಿನಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಳಿಯ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾದ ಪತಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ."

ವಿರಾಟರಾಜನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಹಾನಂದ ವಾಯಿತು. ತನ್ನ ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ ರಾಜನು ಹೇಳಿದನು :

"ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ, ಕುರುಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಧನಂಜಯನು ಹೀಗೆ ಹೇಳು ವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಪಾಂಡವನು ಧರ್ಮನಿತ್ಯನೂ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪನ್ನನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಾನು ಹೇಳುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಪಾರ್ಥ! ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ನೀನು ಭಾವಿಸುವೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ಮಾಡುವವನಾಗು. ಅರ್ಜುನನು ಯಾವಾಗ ನನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದನೋ ಆಗಲೇ ನನ್ನ ಸರ್ವಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಗಿದೆ."

ಜನಮೇಜಯ! ವಿರಾಟರಾಜನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಕುಂತೀ ಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ವಿರಾಟ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕನ್ಯಾ ಪ್ರದಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ತಾನೂ ಅಂಗೀಕಾರವನ್ನಿತ್ತನು.

ಅನಂತರ ಪಾಂಡವರೂ ಮತ್ತು ಮತ್ಸ್ಯರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಂಧು-ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲರಿಗೂ ವಿವಾಹಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು.

ಹದಿಮೂರನೆಯ ವರ್ಷವು ಕಳೆದನಂತರ ಪಾಂಡವರೆಲ್ಲರೂ ವಿರಾಟ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಉಪಪ್ಲವ್ಯವೆಂಬ ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತೊಡಗಿದರು.

ಅರ್ಜುನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನೂ ಕರೆಯಿಸಿ ಕೊಂಡನು. ಆನರ್ತದೇಶದಿಂದ ದಾಶಾರ್ಹರನ್ನೂ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಿದ್ದ ಕಾಶೀರಾಜ ಮತ್ತು ಶೈಬ್ಯರು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯಸಹಿತರಾಗಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಿವಾಹ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಮಹಾಬಲನಾದ, ಪಾಂಡವರ ಮಾವನಾದ ಯಜ್ಞಸೇನನು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದನು. ಅವನೊಡನೆ ದ್ರೌಪದಿಯ ಐವರು ಮಕ್ಕಳೂ, ಅಪರಾಜಿತನಾದ ಶಿಖಂಡಿಯೂ,

ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶಾರದನಾದ, ದುರ್ಧರ್ಷನಾದ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನೂ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಇವರುಗಳಲ್ಲದೇ ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯದ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಯಜ್ಞಶೀಲರಾದ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ದಕ್ಷಿಣೆಗಳನ್ನು ಋತ್ವಿಜರು ಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ, ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವಭೃಥಸ್ನಾನಮಾಡಿದ್ದ, ಶೂರರಾದ, ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ವನ್ನಾದರೂ ಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದ ಅನೇಕರಾಜರು ಧರ್ಮರಾಜನ ಆಮಂತ್ರಣವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಸಭೃತ್ಯಬಲವಾಹನರಾಗಿ ಅನೇಕರಾಜರು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವು ದನ್ನು ಕಂಡು ಮತ್ಸ್ಯರಾಜನು ಆ ಎಲ್ಲ ರಾಜರನ್ನೂ, ಅವರ ಪರಿವಾರ ದವರನ್ನೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ಪಾಂಡವರ ಬಾಂಧವ್ಯದಿಂದ ವಿರಾಟನಿಗೂ ಬಂಧುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದರು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಮತ್ಸ್ಯರಾಜನು ಆನಂದಭರಿತನಾದನು. ಅಭಿಮನ್ಯುವಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿರಾಟನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲವಾಯಿತು. ವಿರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ವಿವಾಹಾರ್ಥ ವಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಆದರದ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಪಡೆದು ತಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದ ಬಿಡಾರಗಳಿಗೆ ತೆರಳಿದನಂತರ, ವನಮಾಲಾಧರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಬಲರಾಮ, ಕೃತವರ್ಮ, ಹಾರ್ದಿಕ್ಯ, ಯುಯುಧಾನ, ಸಾತ್ಯಕಿ, ಅನಾಧೃಷ್ಟಿ, ಅಕ್ರೂರ, ಸಾಂಬ, ನಿಶಠ–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನೂ ಅವನ ತಾಯಿಯಾದ ಸುಭದ್ರೆಯನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ವಿರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪರಿವಾರ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂದ್ರಸೇನಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ರಾಜನ ನಿರ್ದೇಶನದಂತೆ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ದ್ವಾರವತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸರ್ವಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿರಾಟರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಅವರೇ ಅಲ್ಲದೇ ವೃಷ್ಣಿಶಾರ್ದೂಲನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಗಜಸೈನಿಕರೂ, ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ

ಅಶ್ವಸೈನಿಕರೂ, ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ರಥಿಕರೂ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಕಾಲಾಳು ಗಳೂ ವೃಷ್ಣಿ ಮತ್ತು ಅಂಧಕವಂಶಗಳ ವೀರ-ಮಹಾವೀರರೂ, ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳೆಂದು ವಿಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದ ಭೋಜರೂ ವಿರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರೈವರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ-ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ದಾಸಿಯರನ್ನೂ, ಅನರ್ಘವಾದ ರತ್ನಗಳನ್ನೂ, ದಿವ್ಯಾಂಬರಗಳನ್ನೂ ಪಾರಿತೋಷಿಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿದ್ದ ಬಂಧುಗಳೂ ಮಿತ್ರರಾಜರೂ ಆಗಮಿಸಿದನಂತರ, ಶುಭತಿಥಿ-ಶುಭನಕ್ಷತ್ರ-ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಥಕುಲಗಳ ನಡುವೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧವೇರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪಾರ್ಥರಿಗೂ ಮತ್ಸ್ಯರಿಗೂ ವಿವಾಹವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಂಖ-ಭೇರೀ-ಗೋಮುಖ-ಡಮರು ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ ಗಳು ಮೊಳಗಿದುವು. ಆಗಮಿಸಿದ್ದ ಅತಿಥಿಗಳು ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯ-ಲೇಹ್ಯ-ಅನ್ನ-ಪಾನೀಯಗಳಿಂದ ಸಂತೃಪ್ತರಾದರು. ಗಾಯಕರು, ಪ್ರಾಚೀನೋಪಾ ಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವರು, ನಟ-ವೈತಾಲಿಕರು (ಹಾಡುಕಟ್ಟುವವರು), ಮಾಗಧರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಸೂತರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮತ್ಸ್ಯ ಮತ್ತು ಕುರುವಂಶಗಳ ಇತಿಹಾಸಗಳನ್ನೂ, ವಿರಾಟ-ಪಾಂಡವರ ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ತಾಳ-ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನರ್ತಕರು ಅಭಿನಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನರ್ತನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಮಣಿಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ, ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿಯರಾದ ಮತ್ಸ್ಯನ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿದ್ದ ವರಸ್ತ್ರೀ ಯರು ವಿರಾಟನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸುದೇಷ್ಣೆಯನ್ನು ಮುಂದುಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿವಾಹಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಅವರ ವರ್ಣವು ನಯನಾಹ್ಲಾದಕರ ವಾಗಿದ್ದಿತು. ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ರೂಪವತಿಯರಾಗಿದ್ದರು. ಮೇಲಾಗಿ ಅವರು ನೈಪುಣ್ಯದಿಂದ ಅಲಂಕಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣೆಯು ಮಾತ್ರ ರೂಪ, ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಯಶಸ್ಸು–ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕಳಾಗಿದ್ದಳು. ಅವಳ ರೂಪವು ಉಳಿದವರ ರೂಪವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ–ಎಂಬಂತಿದ್ದಿತು. ಆ ವರ ನಾರಿಯರೆಲ್ಲರೂ ವಿವಾಹಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ, ಮಹೇಂದ್ರನ ಪುತ್ರಿಯಂತೆ

ಶೋಭಾಯಮಾನಳಾಗಿದ್ದ, ಸಾಲಂಕೃತೆಯಾದ, ವಿವಾಹವಧುವಾದ, ರಾಜ ಕುಮಾರಿಯಾದ ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಮುಂದೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವಳ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಧನಂಜಯನು ಕಳಂಕರಹಿತಳಾದ ವಿರಾಟಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಿದನು. ವಿವಾಹಮಂಟಪವಿದ್ದ ಆ ಮಹಾಸಭಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ರೂಪವನ್ನೇ ಧರಿಸಿ (ಇಂದ್ರಸದೃಶನಾಗಿ) ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಅವನೂ ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಸೊಸೆಯನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥನು ಉತ್ತರೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮನ್ಯು ಮತ್ತು ಉತ್ತರೆಯರ ವಿವಾಹಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದರು.

ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟನು ತನ್ನ ಅಳಿಯನಿಗೆ ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳ ಏಳುಸಾವಿರ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ, ಎರಡುನೂರು ಸಲಗಗಳನ್ನೂ, ಅಪಾರ ವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಬಳುವಳಿಯನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ವಿರಾಟನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಆಜ್ಯ-ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ, ವೇದವಿದರನ್ನು ಸಂಪೂಜಿಸಿ, ತನ್ನ ರಾಜ್ಯ-ಬಲ-ಕೋಶಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನಲ್ಲದೇ ತನ್ನನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟನು. ವಿವಾಹಮಹೋತ್ಸವವು ವಿಧ್ಯುಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಯಾದನಂತರ ಧರ್ಮಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು, ಅಚ್ಯುತನು ತಂದಿದ್ದ ಅಪಾರಧನದಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸಾವಿರಾರು ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಅಪಾರವಾದ ರತ್ನ ಗಳನ್ನೂ, ವಿಧ-ವಿಧವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ, ಯಾನಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶಯ್ಯಾಪರಿಕರಗಳನ್ನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನಲ್ಲದೇ–ಹೃದ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನದ ಭೋಜನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಹೃಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಟವಾದ ಜನಸ್ತೋಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ವಿರಾಟರಾಜನ ಆ ರಾಜಧಾನಿಯು

ಮಹೋತ್ಸವವೇ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದೋ ಎಂಬಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ತ್ತಿದ್ದಿತು."

೭೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ವಿರಾಟಪರ್ವವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಹರಿಃ ಓಂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಶ್ರೀಸದ್ಗುರುಚರಣಾರವಿನ್ದಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಓಂ ತತ್ಸತ್

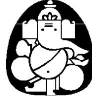

ವಿರಾಟಪರ್ವದ ಶ್ರವಣಮಹಿಮೆ

ಶ್ರುತ್ವಾ ತು ಚರಿತಂ ಪುಣ್ಯಂ ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಮ್ ।
ನಾಧಿವ್ಯಾಧಿಭಯಂ ತೇಷಾಂ ಜಾಯತೇ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಮ್ ॥೧॥

ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಿಗಳಾದ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರ ಪುಣ್ಯಕಥಾಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದರೆ ಆಧಿ-ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ದುರ್ಗತೇಸ್ತರಣೇ ತೇಷಾಮಾಯತಂ ತರಣಂ ಭವೇತ್ ।
ಸುಭಿಕ್ಷಂ ಕ್ಷೇಮಮಾರೋಗ್ಯಂ ಪುಣ್ಯವೃದ್ಧಿಃ ಪ್ರಜಾಯತೇ ॥೨॥

ಪಾಂಡವರು ತಮಗೊದಗಿದ್ದ ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ ಈ ಕಥೆ ಯನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ–ಕೇಳುವವರ ದುರ್ಗತಿಯು ಬಹುಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ದುರ್ಗತಿಯು ದೂರವಾಗುವುದಲ್ಲದೇ-ಸುಭಿಕ್ಷ, ಕ್ಷೇಮ, ಆರೋಗ್ಯ, ಪುಣ್ಯ–ಇವುಗಳ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಪಾಪಾನಿ ನಶ್ಯನ್ತಿ ಜಾಯನ್ತೇ ಸರ್ವಸಮ್ಪದಃ ।
ಏಕಾಕೀ ವಿಜಯೇಚ್ಛತ್ರೂನ್ ಸ್ಮೃತ್ವಾ ಫಾಲ್ಗುನಕರ್ಮ ಚ ।
ಈತಯಃ ಸಮ್ಪ್ರಣಶ್ಯನ್ತಿ ನ ವಿಯೋಗಃ ಪ್ರಿಯೇ ಜನೇ ॥೩॥

ಸರ್ವಪಾಪಗಳೂ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಫಾಲ್ಗುಣನಿಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಸಾಹಸವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದವನು ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಜಯಗಳಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈತಿಬಾಧೆಗಳು ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಪ್ರಿಯಜನರ ವಿಯೋಗವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತ್ವಾ ವೈರಾಟಕಂ ಪರ್ವ ವಾಸಾಂಸಿ ವಿವಿಧಾನಿ ಚ ।
ಹಿರಣ್ಯಂ ಧಾನ್ಯಂ ಗಾವಶ್ಚ ದದ್ಯಾದ್ವಿತ್ತಾನುಸಾರತಃ ॥೪॥

ವಿರಾಟಪರ್ವವನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ನಾನಾವಿಧವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಹಿರಣ್ಯವನ್ನೂ, ಧಾನ್ಯವನ್ನೂ, ಹಸುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಸಾರ ವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರೀತಯೇ ದೇವತಾನಾಂ ವೈ ದದ್ಯಾದ್ವೈ ದ್ವಿಜಮುಖ್ಯಕೇ ।
ವಾಚಕೇ ತು ಸುಸಂತುಷ್ಟೇ ತುಷ್ಟಾಃ ಸ್ಯುಃ ಸರ್ವದೇವತಾಃ ॥೫॥

ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ವಿರಾಟಪರ್ವವನ್ನು ಪ್ರವಚನಮಾಡುವ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠನಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರವಚನಮಾಡುವವನು ಸಂತುಷ್ಟನಾದರೆ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ಭೋಜಯೇಚ್ಛಕ್ತ್ಯಾ ಪಾಯಸೈಃ ಸರ್ಪಿಷಾ ಸಿತೈಃ ।
ಏವಂ ಶ್ರುತೇ ಚ ವೈರಾಟೇ ಸಮ್ಯಕ್ಫಲಮವಾಪ್ನುಯಾತ್ ॥೬॥

ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವ ಪಾಯಸಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡಿಸಬೇಕು. ವಿರಾಟ ಪರ್ವವನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಶುಭಫಲಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿ ಪ್ರಜಾಭ್ಯಃ ಪರಿಪಾಲಯನ್ತಾಂ
ನ್ಯಾಯ್ಯೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಮಹೀಂ ಮಹೀಶಾಃ ।
ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯಃ ಶುಭಮಸ್ತು ನಿತ್ಯಂ
ಲೋಕಾಃ ಸಮಸ್ತಾಃ ಸುಖಿನೋ ಭವನ್ತು ॥

ಕಾಲೇ ವರ್ಷತು ಪರ್ಜನ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ ಸಸ್ಯಶಾಲಿನೀ ।
ದೇಶೋಽಯಂ ಕ್ಷೋಭರಹಿತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಸನ್ತು ನಿರ್ಭಯಾಃ ॥

ಅಪುತ್ರಾಃ ಪುತ್ರಿಣಃ ಸನ್ತು ಪುತ್ರಿಣಃ ಸನ್ತು ಪೌತ್ರಿಣಃ ।
ಅಧನಾಃ ಸಧನಾಃ ಸನ್ತು ಜೀವನ್ತು ಶರದಾಂ ಶತಮ್ ॥

ಕಾಯೇನ ವಾಚಾ ಮನಸೇನ್ದ್ರಿಯೈರ್ವಾ
ಬುದ್ಧ್ಯಾತ್ಮನಾ ವಾ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಸ್ವಭಾವಾತ್ ।
ಕರೋಮಿ ಯದ್ಯತ್ಸಕಲಂ ಪರಸ್ಮೈ
ನಾರಾಯಣಾಯೇತಿ ಸಮರ್ಪಯಾಮಿ ॥

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಶ್ರೀಸದ್ಗುರುಚರಣಾರವಿನ್ದಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಓಂ ತತ್ಸತ್

ಶ್ರೀಮಹಾಗಣಪತಯೇ ನಮಃ ಶ್ರೀಮಹಾಸರಸ್ವತ್ಯೈ ನಮಃ ಶ್ರೀಸದ್ಗುರವೇ ನಮಃ

ನಾರಾಯಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ನರಂ ಚೈವ ನರೋತ್ತಮಮ್ ।
ದೇವೀಂ ಸರಸ್ವತೀಂ ಚೈವ ತತೋ ಜಯಮುದೀರಯೇತ್ ॥

ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವ

೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ

ವಿರಾಟರಾಜನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಭಾಷಣ

ವೈಶಂಪಾಯನಮಹರ್ಷಿಗಳು ಪ್ರಣವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉದ್ಯೋಗ ಪರ್ವದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು :

ಕೃತ್ವಾ ವಿವಾಹಂ ತು ಕುರುಪ್ರವೀರಾ -
ಸ್ತದಾಭಿಮನ್ಯೋರ್ಮುದಿತಾಃ ಸ್ವಪಕ್ಷಾಃ ।
ವಿಶ್ರಮ್ಯ ರಾತ್ರಾವುಷಸಿ ಪ್ರತೀತಾಃ
ಸಭಾಂ ವಿರಾಟಸ್ಯ ತತೋಽಭಿಜಗ್ಮುಃ ॥೧॥

“ಜನಮೇಜಯ! ಕುರುಪ್ರವೀರರು ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಿವಾಹ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷದವರಾದ ಯಾದವ-ಪಾಂಚಾಲರೊಡನೆ ಅತ್ಯಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು. (ಅಜ್ಞಾತ ವಾಸವು ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ ವಿವಾಹಸಮಾರಂಭವು ನಡೆದಿದ್ದುದ ರಿಂದಲೂ, ಆ ಸಮಾರಂಭದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ಬಂಧು ವರ್ಗದವರನ್ನು ಒಡನೆಯೇ ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪಾಂಡವ ರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆನಂದವುಂಟಾದುದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಬಹಳ ದಿವಸಗಳನಂತರ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕಂಡುದರಿಂದಲೂ, ಅರಣ್ಯವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮುಗಿಸಿಬಂದರೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ

ಅವರ ಬಂಧುವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಆನಂದವುಂಟಾದುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಿಲ್ಲ.)

ಆನಂದದಿಂದಲೂ, ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಲೂ ವಿವಾಹಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೇ ನಿತ್ಯ-ನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡವರಾಗಿ, ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ವಿರಾಟರಾಜನ ಸಭೆಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟರಾಜನ ಸಭಾಮಂದಿರವನ್ನು ನಯನಮನೋಹರವಾಗಿ ಸಿಂಗರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಸಕಲವಿಧವಾದ ಮನೋಹರದೃಶ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಆ ಮಹಾಸಭಾಮಂದಿರವು ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ರತ್ನಗಳಿಂದಲೂ, ವಜ್ರ-ವೈಡೂರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸಭಾಭವನದ ಗೋಡೆಗಳನ್ನೂ, ಕಿಟಕಿಗಳನ್ನೂ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ರಾಜಾಧಿರಾಜರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನಗಳನ್ನು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಸಭಾಮಂದಿರದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಪನ್ನೀರನ್ನು ಚುಮುಕಿಸಿ ಸುಗಂಧಮಯವಾದ ಪುಷ್ಪಹಾರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅಂತಹ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿದ್ದ ಸಭಾಮಂದಿರವನ್ನು ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ರಾಜರೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.

ಮುಂಭಾಗದ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧರೂ, ರಾಜರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮಾನ್ಯರೂ ಆದ ವಿರಾಟ-ದ್ರುಪದರು ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಅವರು ಕುಳಿತನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ-ಬಲರಾಮರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಾದ ವಸುದೇವನೊಡನೆ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಶಿನಿಪ್ರವೀರನಾದ ಸಾತ್ಯಕಿಯೂ ಪಾಂಚಾಲರಾಜನಾದ ದ್ರುಪದನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮನೊಡನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಮತ್ಸ್ಯರಾಜನಾದ ವಿರಾಟನಿಗೆ ಅತಿಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಜನಾರ್ದನ-ಯುಧಿಷ್ಠಿರರು ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ದ್ರುಪದನ ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳೂ, ಭೀಮಾರ್ಜುನರೂ, ನಕುಲ-ಸಹದೇವರೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಹಾಶೂರರೆನಿಸಿದ್ದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ-ಸಾಂಬರೂ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ವಿರಾಟನ ಪುತ್ರರೂ–ಅಭಿಮನ್ಯುವೂ ಸುವರ್ಣಮಯವಾಗಿಯೂ, ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿಯೂ

ಇದ್ದ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ವೀರ್ಯ-ರೂಪ-ಬಲಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಿದ್ದ, ಮಹಾಶೂರರಾದ, ದ್ರೌಪದಿಯ ಐವರು ಮಕ್ಕಳೂ ಅನರ್ಘವಾದ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಅತಿರಥ-ಮಹಾರಥರೆಲ್ಲರೂ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿದ್ದ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ, ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಆ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರಲಾಗಿ, ರಾಜಾಧಿ ರಾಜರಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಆ ಮಹಾಸಭೆಯು ವಿಮಲವಾದ ಗ್ರಹ-ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆಕಾಶದಂತೆಯೇ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಉಪವಿಷ್ಟರಾಗಿದ್ದ ರಾಜರು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ-ಕೋಶಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಾ, ಮುಹೂರ್ತಕಾಲದವರೆಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಪಾಂಡವರ ಹಿತಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರಸಂಗಾನುಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯವನ್ನೇ ನೆರೆದಿದ್ದ ರಾಜರ ಮುಂದಿಟ್ಟನು. ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯವನ್ನೆತ್ತಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಾತನಾಡುತ್ತಲೇ ನೆರೆದಿದ್ದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಾವೂ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಲಿರುವ ಮುಂದಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಉತ್ಸುಕರಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ರಾಜಸಿಂಹರು ಮಹಾರ್ಥಯುಕ್ತವಾದ, ಸಾರಗರ್ಭಿತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠಫಲದಾಯಕವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಆಸಕ್ತರಾದರು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ರಾಜಸಭೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾತನಾಡತೊಡಗಿದನು :

"ವಿರಾಟರಾಜ! ಪಾಂಚಾಲೇಶ್ವರ! ಈ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನ ಗಳನ್ನಲಂಕರಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯಪಾಲರೇ! ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಗಡೆಯಾಡಿದನು? ಯಾರೊಡನೆ ಪಗಡೆಯಾಡಿ ದನು? ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದ ಶಕುನಿಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಪರಾಜಿತನಾದನು? ಪರಾಜಿತನಾದ ಇವನ ರಾಜ್ಯ-ಕೋಶಾದಿಗಳನ್ನು ದುರಾತ್ಮರು ಹೇಗೆ ಅಪಹರಿಸಿದರು?–ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳೂ ನಿಮಗೆ

ತಿಳಿದಿವೆ. ಅವರಂದು ಆಡಿದ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋತವರು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವನವಾಸವನ್ನೂ, ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಬಂಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಪಾಂಡವರ ಪರಾಕ್ರಮವೆಷ್ಟೆಂಬುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷ ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವರು ಅಖಂಡಭೂಮಂಡಲವನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಭುಜಬಲ ದಿಂದ ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಷ್ಟು ಪರಾಕ್ರಮ ಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸತ್ಯದಿಂದಲೂ, ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ ಚ್ಯುತರಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಸತ್ಯವನ್ನೇ ತಮ್ಮ ವ್ರತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತಾವು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ, ವೀರಾಗ್ರಗಣ್ಯರಾದ ಪಾಂಡುವಿನ ಈ ಐವರು ಮಕ್ಕಳೂ ಉಗ್ರತಮವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸ ವನ್ನೂ–ಅತ್ಯಂತಕಠಿಣವಾದ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನೂ ಮುಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹದಿಮೂರನೆಯ ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವು ಸುದುಸ್ತರ ವಾದುದು. ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆಯೇ ಇವರು ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ಇದ್ದರು. ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವಾದ ಪರಿಚಾರಕವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದರು. ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಮಹಾತ್ಮರಾದ, ಸತ್ಯರತರಾದ ಇವರು ಈ ಕಷ್ಟಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸಮಾಡಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಹುದುಸ್ತರವಾದ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನೂ ಇವರು ಮಾಡಲೇಬೇಕಾಯಿತು. ಇವರೇಕೆ ಇಷ್ಟು ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರೆಂಬು ದನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಿಬಂಧನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನೂ ಮುಗಿಸಿದನಂತರ ಇವರು ಪರಂಪರಾಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವು ತಮಗೆ ಪುನಃ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದಲೇ ಇವರು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರರ ಸೇವೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲು ಕೂಡ ಹಿಂಜರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇವರ ಹಿತಚಿಂತಕರಾದ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಧರ್ಮಸುತನಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಸಮಾಲೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಸುತನ ಹಿತವು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ! ದುರ್ಯೋಧನನ ಹಿತದ ವಿಷಯ ವಾಗಿಯೂ ನಾವು ಸಮಾಲೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಹಿತವಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿರಿ. ನಾವು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವು ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ; ಯಶಸ್ಕರವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ :

ಅಧರ್ಮಯುಕ್ತಂ ನ ಚ ಕಾಮಯೇತ ।
ರಾಜ್ಯಂ ಸುರಾಣಾಮಪಿ ಧರ್ಮರಾಜಃ ॥೧೪॥

ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೇ ಲಭಿಸುವ ಸಂಭವವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆ ಮಾರ್ಗವು ಅಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದಾದರೆ ಧರ್ಮಜನು ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ ಅಭಿಲಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಧರ್ಮಾರ್ಥಯುಕ್ತವಾಗಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಮಹೀಪತಿತ್ವವು ಲಭಿಸುವುದಾದರೆ ಆ ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಮಹೀಪತಿತ್ವವನ್ನೇ ಪಡೆದು ಧರ್ಮರಾಜನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿರುವನು. ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದಾದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವೂ ಇವನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪರಂಪರಾನುಗತವಾಗಿ ಇವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಹೇಗೆ ಅಪಹರಿಸಿದರೆಂಬುದು ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಜೂಜಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅವರು ಈ ಧರ್ಮಾತ್ಮನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದರು. ಅವರಾಡಿದ ದ್ಯೂತವೂ ಸಹ ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಪಟಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆ ಕಪಟದ್ಯೂತದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಧರ್ಮಜನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನಲ್ಲದೇ ಮಹತ್ತರವಾದ ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯರಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ವಂಚಕರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭುಜಬಲ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಪಾರ್ಥನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ಇವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ. (ಹಾಗೇನಾದರೂ ಅವರು ಪಡೆದಿದ್ದರೆ ನಾವು ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಯೋಚಿಸುವ ಕಾರಣವಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಮೋಸಮಾರ್ಗದಿಂದ ಅವರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು, ಇವರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದರು.) ಆದರೂ ಸುಹೃದರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ, ರಾಜನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಕೋರುವವನಾಗಿಲ್ಲ. ಅವರ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನೇ ಆಶಿಸುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕುಂತಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಧರ್ಮ-ಭೀಮಾರ್ಜುನರೂ, ಮಾದ್ರಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ನಕುಲ-ಸಹದೇವರೂ

ತಮ್ಮ ಭುಜಬಲ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಪರರಾಜರನ್ನು ಪೀಡಿಸಿ ಜಯಿಸಿ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಅಪಹರಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಆ ದುಷ್ಟ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ ಮುಖ್ಯಧ್ಯೇಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇವರಿನ್ನೂ ಬಾಲಕರಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಇವರನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕಠಿನ ಹೃದಯರಾದ, ಅಸತ್ಪುರುಷರಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳು ಹಲವು ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅನೇಕಾನೇಕ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ದೈವವಶಾತ್ ಅವರ ಯೋಜನೆಗಳಾವುವೂ ಫಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿದೇ ಇವೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಪಾಂಡವರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ನಮಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ-ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಮುಂದೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಾವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳಿವು :

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ರಾಜ್ಯಲೋಭವು ಎಷ್ಟಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮನಗಾಣಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಲೋಭವು ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವರೆಷ್ಟೇ ರಾಜ್ಯಲೋಭಿಗಳಾಗಿ ರಾಜ್ಯದಾಹದಿಂದ ಎಷ್ಟೇ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ–'ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಧರ್ಮಪರತೆ ಎಷ್ಟು? ಇವನು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಲೋಪಬಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ?'–ಎಂಬುದನ್ನೂ ನಾವು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಯೋಚಿಸಿ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಈ ಪಾಂಡವರಾದರೋ ಯಾವಾಗಲೂ ಸತ್ಯ-ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತರಾಗಿರತಕ್ಕವರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪಾಲನವು ಎಷ್ಟೇ

ಕಷ್ಟತರವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅದನ್ನು ಅವರು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಪರಿಪಾಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ದ್ಯೂತದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಬಂಧನೆಯಂತೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸವನ್ನೂ, ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನೂ ಪಾಂಡವರು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಲೋಪ-ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮುಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಇವರದೇ ಆಗಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿಕೊಡುವುದು ಧರ್ಮವೂ ಆಗಿದೆ ; ನ್ಯಾಯಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರಾಜ್ಯದ ಲೋಭದಿಂದ ಕೌರವರೇನಾದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದರೆ–ಪರಿಣಾಮವು ಬಹುಘೋರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಬಹುದು! ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ನೂರು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಪಾಂಡವರು ಕೊಂದೇಬಿಡಬಹುದು! ಪಾಂಡವರಿಗೆ ನ್ಯಾಯಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನೇನಾದರೂ ಕೌರವರು ಕೊಡಲೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ–ಸುಹೃಜ್ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವುದೂ ನಿಶ್ಚಯ. ಕೌರವರು ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಪ್ರಾಣದ ಹಂಗನ್ನೇ ತೊರೆದು ಇವರು ಕಾದಾಡುವರು. ಧರ್ಮದ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ತೊರೆಯುವರು. ಧರ್ಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಪಾಂಡವರು ಸಾವಿರಾರು ಯೋಧರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುವರು. ಆದರೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಜಯವು ಲಭಿಸುವುದೇ?–ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ನಿಮ್ಮ ಮನದಲ್ಲಿ ಮೂಡಬಹುದು. ಇವರು ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಶಯವು ಮೂಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಜಯಾಪಜಯಗಳನ್ನು ನಾವಿಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಜಯಾಪಜಯಗಳು ಕೆಲವು ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತಬಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೌರವರು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸದಿದ್ದರೆ–ಪಾಂಡವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕಿನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯುದ್ಧವೊಂದೇ ಉಳಿದಿರುವ ಮಾರ್ಗವಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ಸುಹೃಜ್ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಕೌರವರ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನೂ ಇವರು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ನಾವೀಗ ದುರ್ಯೋಧನನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯದವರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ಅವನು ಯಾವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾ

ನೆಂಬುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ. ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಂತಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯದೇ ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನೂ ಕೈಗೊಳ್ಳಬಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಳಿಗೆ ರಾಯಭಾರಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು ಸಮಂಜಸವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

ಧರ್ಮಶೀಲನಾದ, ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣನಾದ, ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ, ಅಪ್ರಮತ್ತನಾದ, ಸಂಧಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸಮರ್ಥನಾದ ರಾಯಭಾರಿಯೊಬ್ಬನು ಕೌರವನ ರಾಜ್ಯದಾಹವನ್ನು ಉಪಶಮನಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿಯೂ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿಬರಲಿ.”

ಜನಮೇಜಯ! ಧರ್ಮಾರ್ಥಯುಕ್ತವಾದ, ಸುಮಧುರವಾದ, ಪಕ್ಷಪಾತರಹಿತವಾದ ಜನಾರ್ದನನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನ ಅಗ್ರಜನಾದ ಬಲರಾಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಾಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ, ತಾನೂ ಒಂದೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು.

೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಬಲರಾಮನ ಭಾಷಣ

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ಜನಮೇಜಯ! ಬಲರಾಮನು ಮಾತನಾಡಲು ತೊಡಗಿದನು :

ಶ್ರುತಂ ಭವದ್ಭಿರ್ಗದಪೂರ್ವಜಸ್ಯ
ವಾಕ್ಯಂ ಯಥಾ ಧರ್ಮವದರ್ಥವಚ್ಚ ।
ಅಜಾತಶತ್ರೋಶ್ಚ ಹಿತಂ ಹಿತಂ ಚ
ದುರ್ಯೋಧನಸ್ಯಾಪಿ ತಥೈವ ರಾಜ್ಞಃ ॥೧॥

“ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರೂ, ವಯೋವೃದ್ಧರೂ ಆದ ವಿರಾಟ-ದ್ರುಪದರೇ! ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳೇ! ಸಭಾಮಂದಿರವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿರುವ ರಾಜಾಧಿರಾಜರೇ! ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ, ಗದಾಗ್ರಜನು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಕೇಳಿರುತ್ತೀರಿ.

ನನ್ನ ತಮ್ಮ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳು ಅಜಾತಶತ್ರುವಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತವಾದುವುಗಳಾಗಿವೆ. ರಾಜನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೂ ಈ ಮಾತುಗಳು ಹಿತವಾದುವುಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ತಮ್ಮ ದಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಪಾಂಡವರು ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಯಥಾಶ್ರುತವಾಗಿ ಪೂರಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೌರವ-ಪ್ರೀತಿಗಳೊಡನೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಧೃತ ರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ದುರ್ಯೋ ಧನನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರೊಡನೆಯೂ ಪ್ರೀತಿ ಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮೊಡನೆಯೂ ಆನಂದದಿಂದ ಇರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪುರುಷಪ್ರವೀರರಾದ ಪಾಂಡವರೂ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದು ಧಾರ್ಮಿಕತೆಯಿಂದಲೂ, ಮಾನವೀಯತೆಯಿಂದಲೂ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅನುದ್ವಿಗ್ನರಾಗಿಯೂ-ಪ್ರಶಾಂತರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು. ದುರ್ಯೋ ಧನನು ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ (ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕೊಡು ವುದರಿಂದ) ಪಾಂಡವರು-ಕೌರವರು ಪ್ರಶಾಂತರಾಗುವರಲ್ಲದೇ ಇವರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೊಳಪಡುವ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಸುಖ-ಸಂತೋಷಗಳಿಂದಿರುವರು. ಪ್ರಜೆ ಗಳಿಗೂ ಹಿತವುಂಟಾಗುವುದು.

ನನ್ನ ಅನುಜನು ಹೇಳಿದಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಯಾವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಿಷಯವು ನಮಗೆ ತಿಳಿಯದು. ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೂ, ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯನ್ನೇರ್ಪಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನೂ, ವಿವೇಕಿಯೂ, ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ರಾಯಭಾರಿಯೊಬ್ಬನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಂತಾದರೆ ಇದು ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನು ನನ್ನ ತಮ್ಮನ ಸಲಹೆಯನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತೇನೆ.

ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋಗಲಿರುವ ರಾಯಭಾರಿಯು ಕುರುಪ್ರವೀರನಾದ, ಭೀಷ್ಮನನ್ನೂ, ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನೂ, ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ದ್ರೋಣರನ್ನೂ, ದ್ರೋಣಪುತ್ರನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನೂ, ವಿದುರನನ್ನೂ, ಕೃಪರನ್ನೂ, ಗಾಂಧಾರರಾಜನಾದ ಶಕುನಿಯನ್ನೂ, ಕರ್ಣನನ್ನೂ ಸಭೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಬೇಕು. ಬಲಪ್ರಧಾನರಾದ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಪ್ರಧಾನರಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ–ಸ್ವಧರ್ಮನಿರತರಾದ, ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರಾದ ಮತ್ತು ವಯೋವೃದ್ಧರಾದ, ಸ್ವಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ಪುರಜನರನ್ನೂ ಆ ಮಹಾಸಭೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಬೇಕು. ಭೀಷ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಕುರುಪುಂಗವರೂ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರಾದ–ವಯೋವೃದ್ಧರಾದ ಪುರಜನರೂ ಮಹಾಸಭೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿದನಂತರ ನಮ್ಮ ರಾಯಭಾರಿಯು ನಯ-ವಿನಯಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಬೇಕು.

ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ರಾಯಭಾರಿಯು ಯಾವುದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಕುರುಪ್ರವೀರರಿಗೆ ಕೋಪವುಂಟಾಗುವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಲೇಬಾರದೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ಪ್ರಸಕ್ತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಭುಜಬಲ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಆಗಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೂ ಬಹುವ್ಯಸನಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇವನಿಗೆ ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಿತು. ಇವನು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಇವನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರು ಅಪಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇವನಿಗೆ ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯಿದ್ದಿತೇ ಹೊರತು ನಿಪುಣತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ಇವನ ಸುಹೃದರನೇಕರು ತಡೆದರು. ತನಗೆ ಸಮಾನರಾದವರಲ್ಲಿ ಇವನು ಪಗಡೆಯಾಡಲು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಮಹಾನಿಪುಣನಾದ ಶಕುನಿಯೊಡನೆ ದ್ಯೂತವಾಡಿದನು. ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಿದ್ದನು. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಮಾನನೆನಿಸಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನಿದ್ದನು. ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ರಾಜಕುಮಾರರೂ ಆ ಸಭಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅವರೊಡನೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು

ದ್ಯೂತವಾಡಿದ್ದರೆ ಜಯಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ದುರದೃಷ್ಟವಶದಿಂದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಬಹು ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದ ಶಕುನಿಯನ್ನೇ ಆಟಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಅವನೊಡನೆ ದ್ಯೂತವಾಡಿ ಸೋತುಹೋದನು. ಶಕುನಿಯೊಡನೆ ಆಡಿದ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಅಡಿಗಡಿಗೂ ಸೋಲುಂಟಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮಜನು ಆಟವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಅಥವಾ ಶಕುನಿಯೊಡನೆ ಆಟವಾಡದಿರಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನೊಡನೆ ಆಟವನ್ನು ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಆಡಿ ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ಕಳೆದುಕೊಂಡನು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಕುನಿಯ ಅಪರಾಧವೇನೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಹು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಲೇ ವರ್ತಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲಿರುವ ನಮ್ಮ ರಾಯಭಾರಿಯು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿನಮ್ರತಾಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಹುವಿನೀತನಾಗಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ನಮ್ಮ ಅರ್ಥಸಾಧನೆಯ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತರಲು ನಾವು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವ ರಾಯಭಾರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಕೌರವರೊಡನೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಕೂಡದೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದಲೇ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಬೇಕು. ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ ಸಾಧಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವೇ ನಡೆದರೆ ಅದರಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧದ ಮಾತನ್ನೇ ಎತ್ತದೇ ಕೇವಲ ಸೌಜನ್ಯದಿಂದಿದ್ದು ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದಲೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸಬೇಕು."

ಜನಮೇಜಯ! ಯದುಪ್ರವೀರನಾದ ಬಲರಾಮನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಶಿನಿಪ್ರವೀರನಾದ ಸಾತ್ಯಕಿಯು ರಭಸದಿಂದ ಮೇಲೆದ್ದು ನಿಂತನು. ಕೋಪಾವಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ಸಾತ್ಯಕಿಯು ಬಲರಾಮನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಭೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟನು.

೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಸಾತ್ಯಕಿಯ ವೀರವಾಣಿ

ಯಾದೃಶಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾತ್ಮಾ ತಾದೃಶಂ ಸಮ್ಪ್ರಭಾಷತೇ ।
ಯಥಾರೂಪೋಽನ್ತರಾತ್ಮಾ ತೇ ತಥಾರೂಪಂ ಪ್ರಭಾಷಸೇ ॥೧॥

"ಬಲಭದ್ರ! ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಾಕುಮಾಡು. ಮಾನವನು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಡಗಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ

ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೆಯೇ ನೀನೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢ

ವಾಗಿ ಅಡಗಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಶೂರಪುರುಷರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಕಾಪುರುಷರೂ (ನೀಚ ಸ್ವಭಾವದವರೂ) ಇದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದವರನ್ನೂ ನಾವು ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕುಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪುರುಷರೇ ಹುಟ್ಟ ಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಜಾಯೇತೇ ಕುಲೇ ಕ್ಲೀಬಮಹಾಬಲೌ ।
ಫಲಾಫಲವತೀ ಶಾಖೇ ಯಥೈಕಸ್ಮಿನ್ವನಸ್ಪತೌ ॥೩॥

ಒಂದೇ ಕುಲ ಅಥವಾ ವಂಶದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ವೀರ್ಯರಾದ ನಪುಂಸಕರೂ (ನೀಚಸ್ವಭಾವದ ಕಾಪುರುಷರೂ) ಮತ್ತು ಮಹಾಬಲಶಾಲಿ ಗಳಾದ ಮಹಾಪುರುಷರೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೇ ಮರದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಕೊಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯು ಫಲ-ಪುಷ್ಪಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕೊಂಬೆಯು ಫಲ-ಪುಷ್ಪವಿಹೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ.

ಹಲಧ್ವಜನೇ! ಕಾಪುರುಷನ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನೀನು ನಿನಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಮಾತನಾಡಿರುವೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಈ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟರಾಗಿರುವ ವೀರ-ಮಹಾವೀರರೂ ಮಹಾಪುರುಷರೂ ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿರುವುದಕ್ಕೆ ನಾನು ಕುಪಿತನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಇದು ಮಾತ್ರ ನನಗೆ ಸಹ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಾವೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನೂ ಕೂಡ ಇಂತಹ ಪರಿಷನ್ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ರಾಜನ ದೋಷಲೇಶವನ್ನೂ ಎತ್ತಲು ಧೈರ್ಯಮಾಡಲಾರನು. ಹಾಗಿರುವಾಗ ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಭಯವಾಗಲೀ, ಖೇದವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಧರ್ಮರಾಜನ ಮೇಲೆ ಅಪಾರವಾದ ಆಪಾದನೆಗಳನ್ನೇ ಹೊರಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಕಾಪುರುಷನೊಬ್ಬನ ಹೊರತಾಗಿ ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯ ವಿಲ್ಲ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ : ಧರ್ಮಜನು 'ವ್ಯಸನೀ, ದ್ಯೂತಪ್ರಿಯ'–ಎಂದು ಆಪಾದಿಸಿದೆ. ರಾಜರು ದ್ಯೂತವಾಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಆದರೆ ಧರ್ಮಜನೇ

ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ದ್ಯೂತಕ್ಕೆ ಕರೆಯಲಿಲ್ಲ. ದ್ಯೂತವು ನಡೆದುದು ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿ ; ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಲ್ಲ. ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗಿದ್ದ ಅಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದೇ ಅಕ್ಷಕೋವಿದರಾದ ಶಕುನಿ-ದುರ್ಯೋಧನರು ಮಹಾತ್ಮನಾದ, ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಅನಾಸಕ್ತನಾದ ಧರ್ಮಜನನ್ನು ದ್ಯೂತಕ್ಕಾಗಿ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರು. ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರು. ಇದು ಅವರ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ವಿಜಯವೇ? ಕೌರವರು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಧರ್ಮರಾಜನ ಅರಮನೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿ ಹೋಗಿ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ ಪಗಡೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಧರ್ಮರಾಜ ನೊಡನೆ ಪಗಡೆಯಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ವಿಜಯವು ಧರ್ಮಸಮ್ಮತವಾದ ವಿಜಯವೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ರಾಜನು ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮರತ ನೆಂಬುದನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ. ದ್ಯೂತಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿತನಾದರೆ ರಾಜನಾದವನು ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಕೂಡದೆಂಬುದು ರಾಜಧರ್ಮ. ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞನಾಗಿದ್ದರೂ ರಾಜಧರ್ಮದ ಪ್ರಕಾರ ಧರ್ಮಜನು ದ್ಯೂತದ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಹಸ್ತಿನೆಗೆ ಹೋದನು. ಆಟವು ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದಿತೇ? ಕೇವಲ ಮೋಸದಿಂದ ಅವರು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಜಯಗಳಿಸಿದರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಾದರೂ ಏನಿದೆ? ಅವರು ಶುಭಕರವಾದ ಧರ್ಮಸಮ್ಮತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗಿ ದ್ದಾರೆಯೇ? ಶಕುನಿಯದು ತಪ್ಪೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನೀನು ಈ ರಾಜಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಘೋಷಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಅದೂ ಇರಲಿ. ಈಗ ಧರ್ಮಜನು ವಿನಮ್ರನಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಕಾರಣವೇನಿದೆ? ದ್ಯೂತಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಬಂಧನೆಯಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಮುಗಿಸಿದನೋ–ಆಗಲೇ ಅವನು ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಅನ್ಯಾಯದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ರಾಜ್ಯ ವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೂ–ಇವನು ಶತ್ರುಗಳ ಎದುರಿ

ನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಯಾಚಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರಣವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಯಾಚಿಸುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯೋಗ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ. ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳು ಧಾರ್ಮಿಕರೆಂದೂ, ರಾಜ್ಯಲೋಭಿಗಳಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವಾಗಿರಬಹುದು. ಅವರು ಧಾರ್ಮಿಕರೂ ಆಗಿದ್ದು ರಾಜ್ಯಲೋಭಿಗಳೂ ಆಗಿರದಿದ್ದರೆ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಹೊರಬಂದಿರುವ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸುಳ್ಳುಸುದ್ದಿಗಳನ್ನೇಕೆ ಹರಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ? 'ಅಜ್ಞಾತವಾಸವು ಮುಗಿಯುವುದರೊಳಗಾಗಿಯೇ ನಾವು ಅವರನ್ನು ಕಂಡುಬಿಟ್ಟೆವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಪುನಃ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವನವಾಸವನ್ನೂ, ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು'–ಎಂದು ಕಂಡ-ಕಂಡವರ ಸಂಗಡ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದೇಕೆ?

ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿರುವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕೊಡ ಬೇಕೆಂದು ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣ-ವಿದುರರು ನಯ-ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಲಹೆಮಾಡಿದರೂ–ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಲು ಕೌರವರು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ವನ್ನೂ ಕೈಗೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನನಗೆ ಬಹುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ನಯ-ವಿನಯಯುಕ್ತವಾದ ಸಲಹೆಗಳಿಗೆ ಖಂಡಿತ ವಾಗಿಯೂ ಒಪ್ಪತಕ್ಕವರಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾನು ಅವರನ್ನು ಯುದ್ಧ ದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ನಿಶಿತವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸೆಳೆದುತಂದು, ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಾದಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆಡಹುತ್ತೇನೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವರು ಧೀಮಂತನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಶರಣಾಗತರಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸದೇ ಹೋದರೆ ಅಮಾತ್ಯ-ಸೇನಾಪತಿಗಳೊಡನೆ ಯಮಾಲಯಕ್ಕೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತಗಳೂ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಪ್ರಹಾರವೇಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಹಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲಾರವೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಪಾವೇಶದಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿ ರುವ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವರು ಖಂಡಿತ ವಾಗಿಯು ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗಾಂಡೀವಧನುರ್ಧರನಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವವರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಚಕ್ರಧಾರಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತು

ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ? ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಸಂಕ್ರುದ್ಧನಾದ ನಾನು ಬಿಡುವ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಮರ್ಥರಾರು? ದುರಾಸದನಾದ ಭೀಮನನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವರೇ? ಯಮ ಮತ್ತು ಮಹಾಕಾಲರಂತೆ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ, ದೃಢಮುಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯಮಳರಾದ ನಕುಲ-ಸಹ ದೇವರನ್ನಾದರೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವವರು ಕೌರವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಯೇ? ವೃದ್ಧರಾದರೂ ವಿರಾಟ-ದ್ರುಪದರೇನೂ ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲ. ಯಮ ಮತ್ತು ಕಾಲರಂತೆ ಅಮಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದ್ರುಪದನ ಮಗನಾದ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು, ಬದುಕಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಯಾರಾದರೂ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುವರೇ? ಕೌರವಯೋಧರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆದುರಾಗಿ ಯಾರೇ ಬಂದರೂ ಅವರಿಗೆ ಪರಾಜಯವೆಂಬುದು ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧ.

ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ದ್ರೌಪದಿಯ ಕೀರ್ತಿವರ್ಧಕರಾದ ಪಾಂಡವೇಯ ರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೈವರೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿ ಪಂಚಪಾಂಡವರಂತೆಯೇ ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮದಿಸಿದ ಆನೆಗಳಂತೆ ರಣೋನ್ಮತ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಐವರನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವ ಒಬ್ಬ ವೀರನಾದರೂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಯೇ? ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಲು ದುರಾಸದನಾದ, ಮಹಾಧನುಷ್ಮಂತನಾದ, ಸುಭದ್ರಾದೇವಿಯ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲತಕ್ಕವರಾರು? ಕಾಲ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞೇಶ್ವರರಂತೆ ಅಮಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಯುದ್ಧದುರ್ಮದರಾದ ಗದ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಂಬರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವವರಾರಿದ್ದಾರೆ?

ತೇ ವಯಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ಶಕುನಿನಾ ಸಹ ।
ಕರ್ಣಂ ಚೈವ ನಿಹತ್ಯಾಜಾವಭಿಷೇಕ್ಷ್ಯಾಮ ಪಾಣ್ಡವಮ್ ॥೧೯॥

ವೀರಾಧಿವೀರರಾದ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಶಕುನಿಯ ಸಮೇತ ಸಂಹರಿಸೋಣ. ಕರ್ಣನನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟೋಣ.

ನಾಧರ್ಮೋ ವಿದ್ಯತೇ ಕಶ್ಚಿಚ್ಛತ್ರೂನ್ಹತ್ವಾತತಾಯಿನಃ ।
ಅಧರ್ಮ್ಯಮಯಶಸ್ಯಂ ಚ ಶಾತ್ರವಾಣಾಂ ಪ್ರಯಾಚನಮ್ ॥೨೦॥

ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇರುವ ಆತತಾಯಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವುದು ಅಧರ್ಮವೂ ಅಲ್ಲ ; ಪಾಪಭೂಯಿಷ್ಠವೂ ಅಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಆತತಾಯಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯಾಚನೆ ಮಾಡಲು ಹೋಗುವುದು ಅಧರ್ಮವೂ, ಅಯಶಸ್ಕರವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹೃದ್ಗತಸ್ತಸ್ಯ ಯಃ ಕಾಮಸ್ತಂ ಕುರುಧ್ವಮತನ್ದ್ರಿತಾಃ ।
ನಿಸೃಷ್ಟಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೇಣ ರಾಜ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ಪಾಣ್ಡವಃ ॥೨೧॥

ಅದ್ಯ ಪಾಣ್ಡುಸುತೋ ರಾಜ್ಯಂ ಲಭತಾಂ ವಾ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಃ ।
ನಿಹತಾ ವಾ ರಣೇ ಸರ್ವೇ ಸ್ವಪ್ಸ್ಯನ್ತಿ ವಸುಧಾತಲೇ ॥೨೩॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇನಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ತೊರೆದು, ಅವನ ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಒಡನೆಯೇ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿರುವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಾದರೆ ಈಗಲೇ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡುಬಿಡಲಿ. ಹಾಗಾಗದಿದ್ದರೆ ಕೌರವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಹೃತರಾಗಿ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದಂತೂ ನಿಶ್ಚಯ. ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಈ ಕೂಡಲೇ ನಡೆದುಹೋಗಲಿ."

ಖನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ದ್ರುಪದರಾಜನ ಸಮ್ಮತಿ

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಸಾತ್ಯಕಿಯು ತನ್ನ ದೃಢಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನಂತರ ದ್ರುಪದನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಭೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟನು :

“ಮಹಾಬಾಹುವಾದ ಸಾತ್ಯಕಿಯೇ! ನೀನು ಹೇಳಿರುವುದು ಶತಾಂಶ ಸತ್ಯವಾದುದು. ಇದು ಹೀಗೆಯೇ ಸರಿ.

ಏವಮೇತನ್ಮಹಾಬಾಹೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ ನ ಸಂಶಯಃ ।
ನ ಹಿ ದುರ್ಯೋಧನೋ ರಾಜ್ಯಂ ಮಧುರೇಣ ಪ್ರದಾಸ್ಯತಿ ॥೧॥

ಅನುವರ್ತ್ಸ್ಯತಿ ತಂ ವಾಪಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಸುತಪ್ರಿಯಃ ।
ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣೌ ಚ ಕಾರ್ಪಣ್ಯಾನ್ಮೌರ್ಖ್ಯಾದ್ರಾಧೇಯಸೌಬಲೌ ॥೨॥

ಮಧುರವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪುತ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಕ್ಕರೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೂ ಮಗನು ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೇ ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ದೀನತೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸೊಲ್ಲೆತ್ತುವುದಿಲ್ಲ. ಶಕುನಿ-ಕರ್ಣರು ಕೇವಲ ಮೂರ್ಖತೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನ ನೀತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಲಭದ್ರನು ಹೇಳಿರುವುದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಹಿಡಿಸಲಿಲ್ಲ. ಪರಪಕ್ಷದವರಿಂದ ಸುನೀತಿಯನ್ನೂ, ಸೌಜನ್ಯವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು–ನಾನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು.

ನ ತು ವಾಚ್ಯೋ ಮೃದುವಚೋ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಕಥಞ್ಚನ ।
ನ ಹಿ ಮಾರ್ದವಸಾಧ್ಯೋಽಸೌ ಪಾಪಬುದ್ಧಿರ್ಮತೋ ಮಮ ॥೩॥

ದುರ್ಯೋಧನನೊಡನೆ ಮೃದುವಾದ ಅಥವಾ ಸೌಜನ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಂದಿಗೂ ಆಡಲೇಕೂಡದು. ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮೃದುವಾದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಬಗ್ಗತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಖಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

ಬಲಭದ್ರನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮಾತುಗಳು ನನಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಚಿತ್ರ ವಿಷಯದ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುತ್ತಿದೆ.

ಗರ್ದಭೇ ಮಾರ್ದವಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಗೋಷು ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಸಮಾಚರೇತ್ ।
ಮೃದು ದುರ್ಯೋಧನೇ ವಾಕ್ಯಂ ಯೋ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪಾಪಚೇತಸಿ ॥

ಪಾಪಚಿತ್ತನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೃದುತ್ವದಿಂದ ಯಾವನು ಮಾತನಾಡುವನೋ ಅಂತಹವನು ಕತ್ತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೃದುತ್ವದಿಂದಲೂ ಹಸುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾಠಿನ್ಯದಿಂದಲೂ ವರ್ತಿಸು ತ್ತಾನೆ. (ಅಂತಹ ಸ್ವಭಾವವಿರುವವನು ಮಾತ್ರವೇ ದುರ್ಯೋಧನನೊಡನೆ ಮೃದುತ್ವದಿಂದ ಮಾತನಾಡಬಲ್ಲನು.)

ಮೃದುಂ ವೈ ಮನ್ಯತೇ ಪಾಪೋ ಭಾಷಮಾಣಮಶಕ್ತಿಕಮ್ ।
ಜಿತಮರ್ಥಂ ವಿಜಾನೀಯಾದಬುಧೋ ಮಾರ್ದವೇ ಸತಿ ॥೬॥

ಮೃದುತ್ವದಿಂದ, ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವುದನ್ನು ಆ ಪಾಪಿಯು ದುರ್ಬಲದ್ಯೋತಕವೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಾವೇನಾದರೂ ಸೌಜನ್ಯದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಹೋದರೆ ಅವಿವೇಕಿಯಾದ ಅವನು ತಾನು ಜಯಗಳಿಸಿಬಿಟ್ಟೆನೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತ ವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ : ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಧಾನದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡೋಣ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರರಾಜರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ನಿರೂಪಗಳನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸೋಣ. ಶಲ್ಯ, ಧೃಷ್ಟ ಕೇತು, ಜಯತ್ಸೇನ ಮತ್ತು ಕೇಕಯರಾಜಕುಮಾರರು–ಇವರ ಬಳಿಗೆ ಈಗಲೇ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ರಾಜಭಟರು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ನಿರೂಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಲಿ. ದುರ್ಯೋಧನನೂ ಸುಮ್ಮನೇ ಕುಳಿತಿರುವನೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡಿರಿ. ಅವನೂ ಈ ಎಲ್ಲ ರಾಜರ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ ದೂತರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ನಾನು ಹೇಳಿದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳು ಮತ್ತು ಸತ್ಪುರುಷರು. ಯಾರು ಮೊದಲು ಹೋಗಿ ಕರೆದರೆ ಅವರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಸೈನ್ಯರಾಗಿ ಬಂದುಬಿಡುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಜಾಧಿರಾಜರನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಪ್ರಚೋದಿಸಲು ಈಗಲೇ ಯೋಗ್ಯರಾದ ರಾಯಭಾರಿಗಳನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ಮಹತ್ತಾದ ಕಾರ್ಯವೊಂದರ ಭಾರವನ್ನು ನಾವಿಂದು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಶಲ್ಯನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ನಾವು ಒಡನೆಯೇ ರಾಯಭಾರಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸ ಬೇಕು. ಶಲ್ಯನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ ಅವನನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಯವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡನಂತರ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ರಾಜರನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ ಮಾತ ನಾಡಬೇಕು. ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರದ ತೀರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ರಾಜನಾಗಿರುವ ಭಗದತ್ತ ರಾಜನ ಬಳಿಗೂ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಮಿತೌಜಸ್ಕನಾದ ಉಗ್ರನಿಗೂ, ಹಾರ್ದಿಕ್ಯನಿಗೂ (ಕೃತವರ್ಮನಿಗೂ), ಅಂಧಕನಿಗೂ, ದೀರ್ಘಪ್ರಜ್ಞನಿಗೂ, ಶೂರನಿಗೂ, ರೋಚಮಾನನಿಗೂ ನಿರೂಪವನ್ನು ರಾಜಭಟರೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡ ಬೇಕು. ನನಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರಾಜರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಕೂಡಲೇ ನಿರೂಪವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ಬೃಹಂತ, ರಾಜನಾದ ಸೇನಾಬಿಂದು, ಸೇನಜಿತ್, ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯ, ಚಿತ್ರವರ್ಮಾ, ಸುವಾಸ್ತುಕ, ಬಾಹ್ಲೀಕ, ಮುಂಜಕೇಶ, ಚೈದ್ಯರಾಜ, ಸುಪಾರ್ಶ್ವ, ಸುಬಾಹು, ಮಹಾರಥನಾದ ಪೌರವ, ಶಕನರೇಶ, ಪಹ್ಲವರಾಜ, ದರದದೇಶದ ರಾಜ, ಸುರಾರಿ, ನದೀಜ, ಕರ್ಣವೇಷ್ಟ, ನೀಲ, ವೀರಧರ್ಮಾ, ಭೂಮಿಪಾಲ, ದಂತವಕ್ತ್ರ, ರುಕ್ಮೀ, ಜನಮೇಜಯ, ಆಷಾಢ, ವಾಯುವೇಗ, ಪೂರ್ವಪಾಲೀ, ಭೂರಿತೇಜಸ, ದೇವಕ, ಏಕಲವ್ಯ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಕ್ಕಳು, ಕಾರೂಷಕರು, ಕ್ಷೇಮಧೂರ್ತಿ, ಕಾಂಬೋಜ, ಋಷಿಕರಾಜ, ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರತೀರದ ರಾಜ, ಜಯತ್ಸೇನ, ಕಾಶ್ಯ, ಪಂಚನದಪ್ರದೇಶದ ರಾಜರು, ದುರ್ಧರ್ಷನಾದ ಕ್ರಾಥಪುತ್ರ, ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶದ ರಾಜರು. ಜಾನಕಿ, ಸುಶರ್ಮಾ, ಮಣಿಮಂತ, ಯೋತಿಮತ್ತಿಕ, ಪಾಂಶುರಾಷ್ಟ್ರಾಧಿಪ, ವೀರ್ಯವಂತನಾದ ಧೃಷ್ಟಕೇತು, ತುಂಡ, ದಂಡಧಾರ, ಬೃಹತ್ಸೇನ, ಅಪರಾಜಿತ, ನಿಷಾದ, ಶ್ರೇಣಿಮಂತ, ವಸುಮಂತ, ಬೃಹದ್ಬಲ, ಮಹೌಜಸ, ಪರಪುರಂಜಯನಾದ ಬಾಹು, ಸಮುದ್ರಸೇನ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ, ಉದ್ಭವ, ಕ್ಷೇಮಕ, ವಾಟಧಾನ, ಶ್ರುತಾಯು, ದೃಢಾಯು, ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ

ಶಾಲ್ವಪುತ್ರ, ಕುಮಾರ, ಯುದ್ಧದುರ್ಮದನಾದ ಕಲಿಂಗೇಶ್ವರ–ಈ ಎಲ್ಲರ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ ಈ ಕೂಡಲೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ.”

ದ್ರುಪದನು ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳಿದನು :

“ಮತ್ಸ್ಯರಾಜ! ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನನ್ನ ಪುರೋಹಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ನೀನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ದುರ್ಯೋಧನನೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಮಾತನಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ದ್ರೋಣರೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಮಾತನಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವ ಯಾವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು?–ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಈ ನನ್ನ ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಹಾಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.”

೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ದ್ವಾರಾವತಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದುದು : ವಿರಾಟ–ದ್ರುಪದರಿಂದ ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ರಾಜರಿಗೂ ಆಮಂತ್ರಣ ಮತ್ತು ಅವರ ಆಗಮನ

ಜನಮೇಜಯ! ದ್ರುಪದನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಭೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮುಕ್ತಾಯಭಾಷಣಮಾಡುತ್ತಾ ಸಭಾಸದರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಉಪಪನ್ನಮಿಮಂ ವಾಕ್ಯಂ ಸೋಮಕಾನಾಂ ಧುರಂಧರೇ ।
ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಕರಂ ರಾಜ್ಞಃ ಪಾಣ್ಡವಸ್ಯಾಮಿತೌಜಸಃ ॥೧॥

“ಸೋಮಕವಂಶಧುರಂಧರನಾದ ದ್ರುಪದನಾಡಿದ ಮಾತುಗಳು ಅವನ ವೀರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪ ವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಈ ಮಾತುಗಳು ದೀಪ್ತಿಮಂತನಾದ

ಯುಧಿಷ್ಠಿರರಾಜನಿಗೆ ಅಭೀಷ್ಟಫಲದಾಯಕಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ನೀತಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ ನಮಗೆ ದ್ರುಪದನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವುದು ಆದ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವನು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯದೇ ಬೇರೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೋದರೆ–ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನು ಮೂರ್ಖನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನಮ್ಮ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅವರವರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಧವಾದ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದರೂ ಪಾಂಡವ-ಕೌರವರೊಡನೆ ನಮ್ಮ ನೇರವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಗಿದೆ. (ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾವು ಸ್ನೇಹದಿಂದಲೇ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಬ್ಬರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಗೌರವಿಸು ತ್ತಾರೆ.)

ಪಾಂಡವರು ನಮ್ಮನ್ನು ವಿವಾಹಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದರು. (ದ್ರುಪದನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ) ನೀನೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿರುವೆ. ವಿವಾಹಸಮಾರಂಭವು ಮುಗಿದು ಹೋಯಿತು. ಸಂತೋಷಭರಿತರಾದ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತೇವೆ. ನೀನು ಇಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿರುವ ರಾಜರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವೃದ್ಧನಾಗಿರುವೆ. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಶಿಷ್ಯಸಮಾನರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನ್ನನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೂ ಬಹುವಾಗಿ ಗೌರವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೇಲಾಗಿ ನೀನು ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಕೃಪ-ದ್ರೋಣರಿಗೂ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ನೀನು ಪಾಂಡವರ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗು ವಂತಹ ಸಂದೇಶವೊಂದನ್ನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸು. ನೀನು ಯಾವ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವೆಯೋ ಆ ಸಂದೇಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಒಮ್ಮತವಾದ ಸಮ್ಮತಿಯಿರುವುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ದುರ್ಯೋ ಧನನು–ನೀನು ಕಳುಹಲಿರುವ ಸಂದೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾಂಡವ ರೊಡನೆ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನವನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಂಡನಾದರೆ–ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಸೌಭ್ರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಧಕ್ಕೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಮಹಾಜನಕ್ಷಯವೂ ತಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗದೇ ದರ್ಪಾನ್ವಿತ ನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ತಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಗಳಿಸುವೆನೆಂಬ

ಭ್ರಾಂತಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನಕ್ಕೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ–ಪಾಂಡವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲ ರಾಜರನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನಿಸಿರಿ. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನಂತರ ನಮಗೂ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿರಿ. ಅನಂತರದ ಪರಿಣಾಮವು ತಿಳಿದೇ ಇರುವುದು. ಗಾಂಡೀವಧನುರ್ಧರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಕೋಪಗೊಂಡನೆಂದರೆ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಬಂಧುಗಳು ಮತ್ತು ಅಮಾತ್ಯರಿಂದೊಡಗೂಡಿ ವಿನಾಶಹೊಂದುವನು."

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಮುಕ್ತಾಯಭಾಷಣವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದನಂತರ, ಪೃಥಿವೀಪತಿಯಾದ ವಿರಾಟನು ವೃಷ್ಣಿವಂಶೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ, ಬಂಧು-ಭೃತ್ಯಗಣಸಮೇತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ದ್ವಾರವತಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋದನಂತರ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೇ ಮೊದಲಾದ ಪಾಂಡವರೂ ಮತ್ತು ವಿರಾಟನೂ ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ದ್ರುಪದ-ವಿರಾಟರು ತಮ್ಮ ಬಂಧು-ಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ, ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ರಾಜರಿಗೂ ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಆಮಂತ್ರಣವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಕುರುಸಿಂಹರಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ದ್ರುಪದ-ವಿರಾಟರ ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಮಹಾಬಲರಾದ, ಉತ್ಸಾಹಭರಿತರಾದ ಅನೇಕ ಮಹೀಪಾಲರು ದೂರ ದೂರ ದೇಶಗಳಿಂದ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಪಾಂಡುನಂದನರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜಾಗುತ್ತಿರುವರೆಂಬ ಮತ್ತು ನಾನಾದೇಶಗಳ ರಾಜರು ಸಸೈನ್ಯರಾಗಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಲು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ದೇಶಗಳಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಿರುವರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ದುರ್ಯೋಧನ-ಯುಯುತ್ಸು-ದುಃಶಾಸನಾದಿಗಳೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ನಯ-ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಆಹ್ವಾನಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ರಾಜರಿಗೂ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು.

ಜನಮೇಜಯ! ಪಾಂಡವರ ಮತ್ತು ಕೌರವರ ಸಲುವಾಗಿ ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ರಾಜರ ಚತುರಂಗಬಲಗಳ ಚಲನ-ವಲನಗಳ ಆರಂಭವಾಯಿತು.

ವಿಶ್ವಾದ್ಯಂತವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಸಮವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಚತುರಂಗಸೇನೆಗಳ ಪ್ರಯಾಣಕಾರ್ಯವೇ ನಡೆದಿತ್ತು. ವೀರಾಧಿವೀರರ ನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ರಾಜರ ಸೈನ್ಯಗಳೂ ಕೌರವರ ಅಥವಾ ಪಾಂಡವರ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ–ಆ ಸೈನ್ಯಗಳು ಇಡುತ್ತಿದ್ದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಸಪ್ಪಳಗಳಿಂದಲೂ, ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಜಯಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಪರ್ವತ-ವನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭೂದೇವಿಯೇ ಪ್ರಕಂಪನಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರು ವಳೋ–ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದ್ರುಪದನು–ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರಾದ ಮತ್ತು ವಯೋವೃದ್ಧರಾದ ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತರಿಗೆ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಕೌರವರ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.

೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ದ್ರುಪದನು ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ರಾಯಭಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದುದು

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ದ್ರುಪದನು ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡುವ ಮೊದಲು ಅವರು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡಿದನು :

ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಃ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಬುದ್ಧಿಜೀವಿನಃ ।
ಬುದ್ಧಿಮತ್ಸು ನರಾಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ನರೇಷ್ವಪಿ ದ್ವಿಜಾತಯಃ ॥೧॥

ದ್ವಿಜೇಷು ವೈದ್ಯಾಃ ಶ್ರೇಯಾಂಸೋ ವೈದ್ಯೇಷು ಕೃತಬುದ್ಧಯಃ ।
ಕೃತಬುದ್ಧಿಷು ಕರ್ತಾರಃ ಕರ್ತೃಷು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ॥೨॥

ಸ ಭವಾನ್ಕೃತಬುದ್ಧೀನಾಂ ಪ್ರಧಾನ ಇತಿ ಮೇ ಮತಿಃ ।
ಕುಲೇನ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟೋಽಸಿ ವಯಸಾ ಚ ಶ್ರುತೇನ ಚ ॥೩॥

“ಭಗವನ್! ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚರಾಚರವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವುಗಳು. ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವುಗಳು. ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಜರು ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ದ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾವಂತ ರಾದವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ 'ಇದಮಿತ್ಥಂ', ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವಿರುವವ ರಲ್ಲಿಯೂ ತಾವು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಚರಣೆಗೆ ತರುವವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಆಚರಣೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೀವು ಅಂತಹ ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನರಾಗಿದ್ದೀರೆಂಬುದು ನನ್ನ ಭಾವನೆಯಾಗಿದೆ. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತರಾಗಿರು ವಿರಿ. ವಯೋವೃದ್ಧರೂ ಆಗಿರುವಿರಿ. ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರೆನಿಸಿರುವಿರಿ. ಮೇಲಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿದಿವೆ. ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಎಂತಹ ಸದಾಚಾರ-ಸದ್ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವ ನೆಂಬ ವಿಷಯವೂ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಪಾಂಡವರು ದಾಯಾದರಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವಿದುರನು ನ್ಯಾಯ-ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಯ-ವಿನಯಗಳಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಯಹೇಳಿದರೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ರಾಜನು ಮಗನನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸು ತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಶಕುನಿಯು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ನನ್ನು ಪಗಡೆಯಾಟಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಶ್ರಮವಿರಲಿಲ್ಲ. ಶಕುನಿಯು ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾಗಿದ್ದನು. ಯದ್ಯಪಿ ತನಗೆ ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿದ್ದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಪಗಡೆಯಾಡಲು ಆಹ್ವಾನವು ಬಂದನಂತರ ಆಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಫಲಿತಾಂಶವು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ಅವರು ರಾಜ್ಯಾಪಹರಣಮಾಡಿ

ದರು. ಧರ್ಮರಾಜನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಂಡರೂ ಅವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿಕೊಡಲು ಈಗ ಅವರು ಸಿದ್ಧರಾಗಿಲ್ಲ.

ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಹೀಗಿರುವಾಗ ನೀವು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ಬಹಳ ಮಹತ್ತ್ವಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನೀವು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ,

ಮಂತ್ರಿ-ಸೇನಾಪತಿಗಳ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಬೇಕು. (ನಿಮ್ಮ ಮಾತಿನಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಯಿಸಬಹುದು ; ಬದಲಾಯಿಸದೆಯೂ ಇರಬಹುದು) ಆದರೆ :

ಮನಾಂಸಿ ತಸ್ಯ ಯೋಧಾನಾಂ ಧ್ರುವಮಾವರ್ತಯಿಷ್ಯತಿ ||೮||

ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಅವನ ಸೇನಾಪತಿಗಳ ಮನಸ್ಸು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನೀವು ಹೇಳಲಿರುವ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ವಿದುರನೂ ಅನುಮೋದಿಸುವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣ-ಕೃಪಾದಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ನೀವು ಹೇಳುವ ಮಾತು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಮಾತ್ಯರೂ, ಯೋಧರೂ, ಸೇನಾಪ್ರಮುಖರೂ ನಿಮ್ಮ ಮಾತಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ವಿಮುಖರಾದರೆಂದರೆ ಅವರನ್ನು ಪುನಃ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಬಹಳವಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥರು ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಾ ಅಪಾರವಾದ ಸೇನೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಅಪಾರವಾದ ಹಣವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿಮ್ಮ ಮಾತಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿರುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ಸಂಧಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ನೀವೂ ಅಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ, ಅವರು ಎಷ್ಟು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸೇನೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹಣ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಷ್ಟು ಅವಸರದಿಂದ ಸೇನಾಸಂಗ್ರಹಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ನೀವಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಇದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೂಬಹುದು. ಆದರೆ ತಮ್ಮ ರಾಯಭಾರದ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವು ಅವರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸೈನ್ಯಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೂ ತಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆಗಿದೆ.

ಧರ್ಮಪರಾಯಣರಾದ ನೀವು ಅವರೊಂದಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ, ಕೃಪಾಳುಗಳಾದವರೊಡನೆ ಪಾಂಡವರು ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಾಯಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಬಗೆ-ಬಗೆಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾ, ವೃದ್ಧರಾದವರೊಡನೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ನಡೆದುಬಂದಿರುವ ಕುಲಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾ, ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ವೈಧೀಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ.

ದುರ್ಯೋಧನನೇನಾದರೂ ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಇಂಗಿತವನ್ನರಿತು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿಯಾನೆಂದು ಭಯಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ನ ಚ ತೇಭ್ಯೋ ಭಯಂ ತೇಽಸ್ತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಹ್ಯಸಿ ವೇದವಿತ್ ।
ದೂತಕರ್ಮಣಿ ಯುಕ್ತಶ್ಚ ಸ್ಥವಿರಶ್ಚ ವಿಶೇಷತಃ ॥೧೬॥

ಅವರಿಂದ ತಮಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ : ನೀವು ವೇದವಿದರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಮೇಲಾಗಿ ಸಂಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾಗಿ (ದೂತರಾಗಿ) ನೀವಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೇಲಾಗಿ ನೀವು ವಯೋವೃದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಅವರು ನಿಮಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಾರರು.

ಕೌಂತೇಯನ ವಿಜಯದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ತಾವು ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರಯುಕ್ತವಾದ ವಿಜಯನಾಮಕಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿರಿ."

ಜನಮೇಜಯ! ಮಹಾತ್ಮನಾದ ದ್ರುಪದನಿಂದ ಹೀಗೆ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾದ ದ್ರುಪದಪುರೋಹಿತರು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಹೊರಟರು. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದರಾದ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಅನೇಕಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪರಿವೃತರಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ಹಿತಾರ್ಥ ವಾಗಿ ಕೌರವರ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ತೆರಳಿದರು.

ಆನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಅರ್ಜುನ-ದುರ್ಯೋಧನರಿಬ್ಬರೂ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಒಡಂಬಡಿಸಿದುದು

ವೈಶಂಪಾಯನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :

ಪುರೋಹಿತಂ ತೇ ಪ್ರಸ್ಥಾಪ್ಯ ನಗರಂ ನಾಗಸಾಹ್ವಯಮ್ ।
ದೂತಾನ್ಪ್ರಸ್ಥಾಪಯಾಮಾಸುಃ ಪಾರ್ಥಿವೇಭ್ಯಸ್ತತಸ್ತತಃ ॥೧॥

ಜನಮೇಜಯ! ದ್ರುಪದನು ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನಂತರ ಪಾಂಡವರು ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ರಾಜರನ್ನೂ ಕರೆತರಲು ರಾಜದೂತರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು.

ಎಲ್ಲ ರಾಜರನ್ನೂ ಕರೆತರಲು ಪಾಂಡವರು ದೂತರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಲು ಪುರುಷರ್ಷಭನಾದ, ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರನಾದ ಧನಂಜಯನೇ ದ್ವಾರಾವತಿಗೆ ಹೊರಟನು.

ಮಧುಕುಲನಂದನರಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ-ಬಲರಾಮರು ನೂರಾರು ಮಂದಿ ವೃಷ್ಣ್ಯಂಧಕ-ಭೋಜವಂಶೀಯರಾದ ಯಾದವರಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ವಿರಾಟನಗರದಿಂದ ದ್ವಾರವತಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದುದನ್ನೂ, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಮಾಲೋಚನೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸಮಾಲೋಚನೆಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಪಾಂಡವರು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ದುರ್ಯೋಧನನು ಗೂಢಚಾರರ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು. ಮಾಧವನು ವಿರಾಟನಗರದಿಂದ ದ್ವಾರವತಿಗೆ ಹೊರಟನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ದುರ್ಯೋಧನನು ವೇಗದಲ್ಲಿ ಅನಿಲೋಪಮಗಳಾಗಿದ್ದ (ವಾಯುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ) ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಯೋಜಿತವಾಗಿದ್ದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಅತ್ಯಲ್ಪಸೇನೆಯನ್ನು ಬೆಂಗಾವಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಧಾವಿಸಿದನು. ಅದೇ ದಿವಸವೇ ಪಾಂಡುನಂದನನಾದ ಕೌಂತೇಯನೂ ರಮ್ಯವಾಗಿದ್ದ ದ್ವಾರವತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನು. ದುರ್ಯೋಧನ-ಧನಂಜಯರಿಬ್ಬರೂ ದ್ವಾರಕೆಯನ್ನು ಸೇರಿ,

ಕೃಷ್ಣನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯು ತಿಳಿದುಬಂದಿತು. ದುರ್ಯೋಧನ-ಧನಂಜಯರಿಬ್ಬರೂ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಶಯನಮಂದಿರಕ್ಕೇ ಧಾವಿಸಿದರು. ಶಯನಮಂದಿರವನ್ನು ಮೊದಲು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಲೆದಿಂಬಿನ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ (ಕಾಲುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ) ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದನು. ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನನಂತರ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ತನ್ನೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕಂಡನು. ಅನಂತರ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಕಡೆ ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನೂ ಕಂಡನು. ರಾಜಕುಮಾರರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸ್ವಾಗತವನ್ನಿತ್ತು ಸತ್ಕರಿಸಿ, ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳಾದನಂತರ ಅವರ ಆಗಮನದ ಕಾರಣವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

ಮಂದಸ್ಮಿತನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು: "ಕೃಷ್ಣ! ಮುಂದೆ ನಡೆಯಲಿರುವ ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೀನು ನನಗೆ ಸಹಾಯನೀಡುವುದೇ ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ನಾನು ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನ ಇಬ್ಬರೂ ನಿನಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಮಿತ್ರರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ನಿನಗೆ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯವೂ ಇದೆ. ಆದರೆ :

ಅಹಂ ಚಾಭಿಗತಃ ಪೂರ್ವಂ ತ್ವಾಮದ್ಯ ಮಧುಸೂದನ ।
ಪೂರ್ವಂ ಚಾಭಿಗತಂ ಸನ್ತೋ ಭಜನ್ತೇ ಪೂರ್ವಸಾರಿಣಃ ॥೧೩॥

ತ್ವಂ ಚ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮೋ ಲೋಕೇ ಸತಾಮದ್ಯ ಜನಾರ್ದನ ।
ಸತತಂ ಸಮ್ಮತಶ್ಚೈವ ಸದ್ವೃತ್ತಮನುಪಾಲಯ ॥೧೪॥

ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೇ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಾನು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಮೊದಲು ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಪೂರ್ವಿಕರ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನೂ, ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸುವ ಸತ್ಪುರುಷರು ಯಾವಾಗಲೂ ಮೊದಲು

ಬಂದವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೇ ಪುರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೀನಾದರೋ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮನಾದವನು ; ಸರ್ವಸಮ್ಮತನಾದವನು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸದಾಚಾರವನ್ನೇ ಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನಾಗು."

ಭವಾನಭಿಗತಃ ಪೂರ್ವಮತ್ರ ಮೇ ನಾಸ್ತಿ ಸಂಶಯಃ ।
ದೃಷ್ಟಸ್ತು ಪ್ರಥಮಂ ರಾಜನ್ಮಯಾ ಪಾರ್ಥೋ ಧನಂಜಯಃ ॥೧೫॥

"ದುರ್ಯೋಧನ! ನೀನು ಮೊದಲು ಬಂದಿರುವೆಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೊದಲು ನಾನು ಧನಂಜಯನನ್ನೇ ನೋಡಿದೆನು.

ತವ ಪೂರ್ವಾಭಿಗಮನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಚಾಪ್ಯಸ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್ ।
ಸಾಹಾಯ್ಯಮುಭಯೋರೇವ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿ ಸುಯೋಧನ ॥೧೬॥

ಸುಯೋಧನ! ನೀನು ಮೊದಲು ಬಂದಿರುವೆ ; ನಾನಿವನನ್ನು ಮೊದಲು ನೋಡಿರುವೆನು. ಪ್ರಾಥಮ್ಯಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರೂ ಭಾಗಿಗಳಾಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಪ್ರವಾರಣಂ ತು ಬಾಲಾನಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಶ್ರುತಿಃ ।
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರವಾರಣಂ ಪೂರ್ವಮರ್ಹಃ ಪಾರ್ಥೋ ಧನಂಜಯಃ ॥೧೭॥

ಆದರೆ ಮೊದಲು ಪಾರ್ಥನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನಾನು ನಡೆಸಿಕೊಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅರ್ಜುನನು ಮೊದಲು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. ಏಕೆಂದರೆ : ಬಾಲಕರ (ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವರ) ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಮೊದಲು ನಡೆಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯೇನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೊದಲು ಪಾರ್ಥನಿಗೆ ಅವಕಾಶಕೊಡುತ್ತೇನೆ. (ನಿನಗಿಂತ ಪಾರ್ಥನು ಚಿಕ್ಕವನಲ್ಲವೇ?)"

ಆ ಮಾತಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಸುಮ್ಮನಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪಾರ್ಥನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

ಮತ್ಸಂಹನನತುಲ್ಯಾನಾಂ ಗೋಪಾನಾಮರ್ಬುದಂ ಮಹತ್ ।
ನಾರಾಯಣಾ ಇತಿ ಖ್ಯಾತಾಃ ಸರ್ವೇ ಸಂಗ್ರಾಮಯೋಧಿನಃ ॥೧೮॥

ತೇ ವಾ ಯುಧಿ ದುರಾಧರ್ಷಾ ಭವನ್ತ್ವೇಕಸ್ಯ ಸೈನಿಕಾಃ ।
ಅಯುಧ್ಯಮಾನಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ನ್ಯಸ್ತಶಸ್ತ್ರೋಽಹಮೇಕತಃ ॥೧೯॥

ಆಭ್ಯಾಮನ್ಯತರಂ ಪಾರ್ಥ ಯತ್ತೇ ಹೃದ್ಯತರಂ ಮತಮ್ ।
ತದ್ವೃಣೀತಾಂ ಭವಾನಗ್ರೇ ಪ್ರವಾರ್ಯಸ್ತ್ವಂ ಹಿ ಧರ್ಮತಃ ॥೨೦॥

"ಅರ್ಜುನ! ನನ್ನಂತೆಯೇ ಶರೀರದಾರ್ಢ್ಯವೂ–ಬಲವೂ ಇರುವ ನಾರಾಯಣರೆಂಬ ಹತ್ತು ಕೋಟಿ ಗೋಪಾಲಸೈನಿಕರು ನನ್ನ ಬಳಿ ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಯುದ್ಧ

ದಲ್ಲಿ ದುರಾಧರ್ಷರಾದ ಆ ಸೈನಿಕರು ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸದ–ಯುದ್ಧಮಾಡದ ನಾನಿರುತ್ತೇನೆ.

ಪಾರ್ಥ! ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯತರವೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆಯೋ ಅದನ್ನು ನೀನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಭಿಲಾಷಿಸಿ ಆಗಮಿಸಿರುವ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ನೀನು ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ನೀನು ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಧರ್ಮಸಮ್ಮತ ವಾಗಿದೆ.”

ಜನಮೇಜಯ! ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ, ಕುಂತೀಪುತ್ರ ನಾದ ಧನಂಜಯನು–ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ, ನಿರಾಯುಧನಾಗಿರುವೆನೆಂದೂ ಹೇಳಿದ–ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆರಿಸಿಕೊಂಡನು.

ನಾರಾಯಣಮಮಿತ್ರಘ್ನಂ ಕಾಮಾಜ್ಜಾತಮಜಂ ನೃಷು ।
ಸರ್ವಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಪುರತೋ ದೇವದಾನವಯೋರಪಿ ॥೨೨॥

ಶತ್ರುಹಂತಕನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಹುಟ್ಟು-ಸಾವುಗಳಿಲ್ಲ ವೆಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೂ ದೇವ-ದಾನವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸರ್ವ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಜನ್ಮತಾಳಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನನಾಗಿರುವ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪಾರ್ಥನು ಆರಿಸಿ ಕೊಂಡನು.

ನಿರಾಯುಧನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಪಾರ್ಥನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ರಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಅಸಮಾಧಾನವೇನೂ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೋಟ್ಯನುಕೋಟಿ ಯಾದವಸೇನೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯುದ್ಧದಿಂದಲೂ ಆಯುಧದಿಂದಲೂ ರಿಕ್ತನಾದನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಅಮಿತಾನಂದ ವುಂಟಾಯಿತು. ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ನಾರಾಯಣಸೇನೆಯನ್ನು ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನಂತರ ಮಹಾಬಲನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಭೀಮಬಲನಾದ ಬಲರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ತೆರಳಿದನು. ದುರ್ಯೋಧನನು ತಾನು ಬಂದ

ಕಾರಣವನ್ನು ಬಲಭದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನಂತರ ಶೂರವಂಶೀಯನಾದ ಬಲರಾಮನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸುತನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ನರವ್ಯಾಘ್ರನೇ! ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ವಿವಾಹದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ವಿರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ವಿವಾಹದನಂತರ ನಡೆದ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಾನೇನು ಹೇಳಿದೆನೆಂಬುದು ನಿನಗೀಗಾಗಲೇ ಗೊತ್ತಿದ್ದರೂ ಗೊತ್ತಿರಬಹುದು. ನಾನಂದು ನಿನ್ನ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಹೃಷೀಕೇಶನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಮಾತನಾಡಿದೆನು. ನಮಗೆ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ (ಪಾಂಡವ-ಕೌರವರ) ಸಂಬಂಧವು ಸಮಾನವೆಂದು ಒತ್ತಿಯೊತ್ತಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳಿದೆನು. ಆದರೆ ಕೇಶವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಮಾತುಗಳು ಹಿತಕರವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳೇನೇ ಇದ್ದರೂ ನಾನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಬಿಟ್ಟಿರಲಾರೆನು. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನದಿಂದಾಗಿ ನಾನು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವ ಇಷ್ಟವುಳ್ಳವನಾಗಿಲ್ಲ.

ನಾಹಂ ಸಹಾಯಃ ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ನಾಪಿ ದುರ್ಯೋಧನಸ್ಯ ವೈ ।
ಇತಿ ಮೇ ನಿಶ್ಚಿತಾ ಬುದ್ಧಿರ್ವಾಸುದೇವಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಹ ॥೨೯॥

ವಾಸುದೇವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದನಂತರದಲ್ಲಿ ನಾನು ಪಾರ್ಥನಿಗಾಗಲೀ, ದುರ್ಯೋಧನನಿಗಾಗಲೀ–ಸಹಾಯಕನಾಗಿರಲಾರೆನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ದುರ್ಯೋಧನ! ಕಡೆಯದಾಗಿ ಇದೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿನಗೆ ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇನೆ :

ಜಾತೋಽಸಿ ಭಾರತೇ ವಂಶೇ ಸರ್ವಪಾರ್ಥಿವಪೂಜಿತೇ ।
ಗಚ್ಛ ಯುಧ್ಯಸ್ವ ಧರ್ಮೇಣ ಕ್ಷಾತ್ರೇಣ ಪುರುಷರ್ಷಭ ॥೩೦॥

ಪುರುಷರ್ಷಭನೇ! ವಿಶ್ವದ ಸಕಲರಾಜರಿಂದಲೂ ಸಮ್ಮಾನಿತವಾದ ಭರತವಂಶದಲ್ಲಿ ನೀನು ಜನ್ಮತಾಳಿರುವೆ. ಹೋಗು ; ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡು."

ಜನಮೇಜಯ! ಬಲರಾಮನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಅವನನ್ನು ಬಾಚಿ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡನು. ಬಲರಾಮನು ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ

ಸೇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸಿಕೊಂಡನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯುದ್ಧದಿಂದಲೂ ಆಯುಧದಿಂದಲೂ ರಿಕ್ತನಾಗಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ (ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದ ನಿರಾಯುಧನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರವೇ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನೆಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ) ದುರ್ಯೋಧನನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ವಿಜಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದನು.

ಬಲಭದ್ರನ ಸಂದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೃತವರ್ಮನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ತನ್ನ ಆಗಮನದ ಕಾರಣವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಕೃತವರ್ಮನೂ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಭಯಂಕರವಾದ ಆ ಸೇನಾಬಲದಿಂದ ಪರಿವೃತನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತೆಂದು ತಾನೂ ಹೃಷ್ಟನಾಗಿ, ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಿಗೂ ಅಮಿತಾನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಹಸ್ತಿನಾಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

ದುರ್ಯೋಧನನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನಂತರ ಪೀತಾಂಬರಧರನಾದ, ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ, ಜನಾರ್ದನನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕಿರೀಟಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಅಯುಧ್ಯಮಾನಃ ಕಾಂ ಬುದ್ಧಿಮಾಸ್ಥಾಯಾಹಂ ವೃತಸ್ತ್ವಯಾ ॥೩೪॥

"ಪಾರ್ಥ! ನಾನು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಿರಾಯುಧನಾದ ನನ್ನನ್ನೇ ನೀನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡೆ?"

ಭವಾನ್ಸಮರ್ಥಸ್ತಾನ್ಸರ್ವಾನ್ನಿಹಂತುಂ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ ।
ನಿಹಂತುಮಹಮಪ್ಯೇಕಃ ಸಮರ್ಥಃ ಪುರುಷರ್ಷಭ ॥೩೫॥

ಭವಾಂಸ್ತು ಕೀರ್ತಿಮಾಲ್ಲೋಕೇ ತದ್ಯಶಸ್ತ್ವಾಂ ಗಮಿಷ್ಯತಿ ।
ಯಶಸಾಂ ಚಾಹಮಪ್ಯರ್ಥೀ ತಸ್ಮಾದಪಿ ಮಯಾ ವೃತಃ ॥೩೬॥

ಸಾರಥ್ಯಂ ತು ತ್ವಯಾ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಮೇ ಮಾನಸಂ ಸದಾ ।
ಚಿರರಾತ್ರೇಪ್ಸಿತಂ ಕಾಮಂ ತದ್ಭವಾನ್ಕರ್ತುಮರ್ಹತಿ ॥೩೭॥

"ಪುರುಷರ್ಷಭನೇ! ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಆಯುಧವಿರಲಿ ; ಇಲ್ಲದಿರಲಿ. ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಶತ್ರುಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಹಾರಮಾಡಬಲ್ಲೆನು. ಆದರೆ ನೀನಿಂದು ಮಹಾಶಕ್ತಿಮಂತನೆಂದೂ, ಶತ್ರುಹಂತಕನೆಂದೂ, ಕೀರ್ತಿಮಂತ ನಾಗಿರುವೆ. ಕೀರ್ತಿದೇವತೆಯು ನಿನ್ನ ಹಿಂದೆಯೇ ಓಡಿಬರುತ್ತಾಳೆ. ನಾನೂ ಸಹ ಕೀರ್ತಿಮಂತನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯದಿಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಈ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ನೀನು ನನಗೆ ಸಾರಥಿ ಯಾಗಬೇಕು. ನಿನ್ನ ಸಾರಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯವು ನನಗೆ ಬಹಳ ದಿವಸಗಳಿಂದಲೂ ಇದೆ. ಅನೇಕದಿವಸಗಳಿಂದಿರುವ ನನ್ನ ಈ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ನೀನಿಂದು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ, ಕೃಷ್ಣ!"

ಉಪಪನ್ನಮಿದಂ ಪಾರ್ಥ ಯತ್ಸ್ಪರ್ಧಸಿ ಮಯಾ ಸಹ |
ಸಾರಥ್ಯಂ ತೇ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿ ಕಾಮಃ ಸಮ್ಪದ್ಯತಾಂ ತವ ||೩೮||

"ಪಾರ್ಥ! ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ನನ್ನೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧೆಮಾಡುವುದು ನಿನ್ನಂತಹ ವೀರನಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ನಾನು ನಿನ್ನ ಸಾರಥಿಯಾಗುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಲಿ."

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಸಾರಥಿಯಾಗಲು ಒಪ್ಪಿದೊಡನೆಯೇ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅಮಿತವಾದ ಆನಂದವುಂಟಾಯಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದೊಡಗೂಡಿ, ಇತರ ಯಾದವಪ್ರಮುಖರಿಂದಲೂ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಬಳಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು.

ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಅನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ತಂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಶಲ್ಯನು ಕೌರವಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಲು ಒಪ್ಪಿದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಪಾಂಡವರ ದೂತರಿಂದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಶಲ್ಯರಾಜನು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಮಹಾರಥರಾದ ತನ್ನ ಪುತ್ರರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಪಾಂಡವರಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಪ್ರಯಾಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಡಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸೇನಾಸಮೂಹವು ತಂಗಲು ಒಂದೂವರೆ ಯೋಜನಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಆವರಣವು ಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅಷ್ಟೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಶಲ್ಯನು ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಮಹಾವೀರ್ಯನೂ, ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ ಆಗಿದ್ದ ಶಲ್ಯನು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿಸೈನ್ಯದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಅವನ ಸೈನಿಕರು ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕವಚಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿದ್ದರು. ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ರಥಗಳೂ ವಾಹನಗಳೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇದ್ದುವು. ವಿಚಿತ್ರತರವಾದ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸೈನಿಕರು ಶಲ್ಯನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಪರಮಾದ್ಭುತವಾದ ಆ ಸೇನಾಸಮೂಹವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಸೈನಿಕರ ಪಾದಾಘಾತಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯೇ ನಡುಗುತ್ತಿರುವುದೋ–ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಶಲ್ಯನು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾ ಪಾಂಡವರಿದ್ದೆಡೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಮಹಾತ್ಮನಾದ, ಮಹಾರಥನಾದ ಶಲ್ಯನು ಅಪಾರಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸೇರಲು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ತಿಳಿದೊಡನೆಯೇ ಅವನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಲು ತಾನೇ ಮುಂದಾಗಿ ಹೋದನು. ಆದರೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ನೇರವಾಗಿ ಶಲ್ಯನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಅಮಾತ್ಯರನ್ನೂ ಸೇವಕರನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿ ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ

ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಶಲ್ಯನಿಗೆ ಹಾದಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಸ್ವಾಗತಕ್ಕಾಗಿ, ಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನೇಕಾನೇಕ ಸ್ವಾಗತಸಮಿತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ರಾಜನ ಪರಿವಾರದವರ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿ-ಸೇನಾಪತಿಗಳ ಸತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ರಮಣೀಯವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ, ನಯನಮನೋಹರವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಭಾ ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಚತುರರಾದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಆ ಸಭಾಭವನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಾಂಗಣಗಳನ್ನೂ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರು. ರಾಜೋಚಿತವಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ದಿವ್ಯಮಾಲೆಗಳು, ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯಗಳು, ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾನೀಯಗಳು–ಎಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು. ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿದ್ದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆ ಗಳಿದ್ದುವು. ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಆಕಾರಗಳುಳ್ಳ ಸರೋವರಗಳಿದ್ದುವು. ಮಜ್ಜನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿನ ಮನೆಗಳಿದ್ದುವು. ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಇದ್ದ ಅಂತಹ ಸಭಾಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಶಲ್ಯನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಪರಿವಾರದವರನ್ನೂ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಚಿವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸು ವಂತೆಯೇ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಶಲ್ಯನು ಮುಂದೆ-ಮುಂದೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ–ಅಲ್ಲಿ ದೇವಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದ ಸಭಾ ಮಂದಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲವನಿಗೆ ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರದವರಿಂದ ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುವು. ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ತಾನು ಅಧಿಕನೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಶಲ್ಯನಿಗುಂಟಾಯಿತು. ತಾನಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಸುಖವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂದೇ ಶಲ್ಯನು ಭಾವಿಸಿದನು. ಪ್ರಹೃಷ್ಟನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ್ಷಭನಾದ ಶಲ್ಯನು ತನ್ನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೇವಕರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

ಯುಧಿಷ್ಠಿರಸ್ಯ ಪುರುಷಾಃ ಕೇಽತ್ರ ಚಕ್ರುಃ ಸಭಾ ಇಮಾಃ ।
ಆನೀಯನ್ತಾಂ ಸಭಾಕಾರಾಃ ಪ್ರದೇಯಾರ್ಹಾ ಹಿ ಮೇ ಮತಾಃ ।
ಪ್ರಸಾದಮೇಷಾಂ ದಾಸ್ಯಾಮಿ ಕುನ್ತೀಪುತ್ರೋಽನುಮನ್ಯತಾಮ್ ॥

"ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಇಂತಹ ಪರಮಾದ್ಭುತವಾದ, ಸಕಲವಿಧವಾದ, ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸಭಾ

ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು? ಈ ಸಭಾಮಂದಿರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಮಹಾನುಭಾವರನ್ನು ಕರೆತನ್ನಿರಿ. ಅವರನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ.

ಅವರಿಗೆ ನಾನು ಪಾರಿತೋಷಿಕಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಈ ಪಾರಿತೋಷಿಕಪ್ರದಾನವನ್ನು ಕುಂತೀಪುತ್ರನೂ ಅನುಮೋದಿಸದೇ ಇರಲಾರನು."

ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಸ್ಮಿತರಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸೇವಕರು ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಸೇವಕರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಶಲ್ಯನಿಗೆ ಮಹಾನಂದವಾಯಿತು.

ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಂಗಲು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಮಹಾನುಭಾವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಪಾರಿತೋಷಿಕವನ್ನಾಗಿ ಕೊಡಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುವಷ್ಟು ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಗೂಢ ನಾಗಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮಾವನಾದ ಶಲ್ಯನಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು. ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ 'ಇವನು ನನ್ನನ್ನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ತಂತ್ರವಿದು'–ಎಂದು ಶಲ್ಯನಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಿತು. ಆದರೂ ಶಲ್ಯನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಕೊಂಡು, ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೇಳಿಪಡೆಯ ಬಹುದೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ದುರ್ಯೋಧನನು :

ಸತ್ಯವಾಗ್ಭವ ಕಲ್ಯಾಣ ವರೋ ವೈ ಮಮ ದೀಯತಾಮ್ ।
ಸರ್ವಸೇನಾಪ್ರಣೇತಾ ವೈ ಭವಾನ್ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ॥೧೮॥

"ಮಂಗಳಸ್ವರೂಪನೇ! ಸತ್ಯವಚನನಾಗು. ನಿನ್ನ ಮಾತಿನಂತೆ ನನಗೆ ವರವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸು. ನನ್ನ ಅಖಂಡಸೇನೆಗೂ ನೀನೇ ದಂಡನಾಯಕ ನಾಗಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವೆ. ಈ ಒಂದು ವರವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸು. ಮಾವ!"

ದುರ್ಯೋಧನನು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಲ್ಯನು 'ಕೃತಂ' "ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೇನಾದರೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಿರುವುದೇ?"–ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಆನಂದಭರಿತನಾಗಿ "ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸಾಕು, ಮಾವ! ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ನಾನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಈ ವಾಗ್ದಾನ ದಿಂದಲೇ ನಾನು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ"–ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳಿದನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕುರಿತು "ದುರ್ಯೋಧನ! ನೀನಿನ್ನು ನಿನ್ನ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡು. ನಾನು ಶತ್ರುದಮನನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ನನ್ನು ಕಂಡು ಒಡನೆಯೇ ನಾನು ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತೇನೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನೂ ನಾನು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಬೇಕಾಗಿದೆ"–ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ನೋಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳುವ ಧೈರ್ಯವು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಶಲ್ಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನೆಲ್ಲಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಬಿಡುವನೋ–ಎಂಬ ಸಂಶಯವೂ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗಿಲ್ಲದಿರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಅದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನಿಟ್ಟು ದುರ್ಯೋಧನನು ಶಲ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಕ್ಷಿಪ್ರಮಾಗಮ್ಯತಾಂ ರಾಜನ್ಪಾಣ್ಡವಂ ವೀಕ್ಷ್ಯ ಪಾರ್ಥಿವ ।
ತ್ವಯ್ಯಧೀನಾಃ ಸ್ಮ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ವರದಾನಂ ಸ್ಮರಸ್ವ ನಃ ॥೨೨॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಪಾಂಡವನನ್ನು ನೋಡಿ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಬೇಗ ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸು. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಈಗ ನಿನ್ನ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನೀನು ದಯಪಾಲಿಸಿರುವ ವರದಾನವು ನಿನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲಿರಲಿ."

"ಬಹಳ ಬೇಗ ಬಂದುಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ನೀನು ಊರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು"–ಎಂದು ಶಲ್ಯನು ಆಶ್ವಾಸನೆಯಿತ್ತನಂತರ ಇಬ್ಬರೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಗಾಢಾಲಿಂಗನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು.

ಜನಮೇಜಯ! ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಶಲ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದನು. ಇತ್ತಲಾಗಿ ಶಲ್ಯನೂ ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಮತ್ತು ಅವನ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಲು ಉಪಪ್ಲಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದನು. (ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯವು ದುರ್ಯೋಧನನ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೊರಟುಹೋಯಿತು.)

ಶಲ್ಯನು ಉಪಪ್ಲಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಪಾಂಡವರ ನಿವಾಸವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಪಾಂಡವರನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಶಲ್ಯರಾಜನು ಆಗಮಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಪಾಂಡುನಂದನರು ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನಮಾಡಿ, ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಬಯಸಿ, ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಗೋಮಧುಪರ್ಕದಿಂದಲೂ ಶಲ್ಯನನ್ನೂ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದರು. ಅರಿಸೂದನನಾದ ಮದ್ರಾಧಿಪತಿಯು ಪಾಂಡವರ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು

ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನ ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸಿದನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರನ್ನೂ, ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ನಕುಲ-ಸಹದೇವರನ್ನೂ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡನು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿತ್ತ ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

"ಕುರುನಂದನ! ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವೆಯಾ? ಅದೃಷ್ಟದ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ ಬಹುದುಃಖಕರವಾದ ಅರಣ್ಯವಾಸದಿಂದ ನೀನು ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ರುವೆ. ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣೆಯೊಡನೆಯೂ, ನಿನ್ನ ಅನುಜರೊಡ ನೆಯೂ ನಿರ್ಜನವಾದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ಅತ್ಯಂತ ದುಷ್ಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವೊಂದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುವೆ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ವನವಾಸವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೂ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಘೋರತರವಾದ ಅಜ್ಞಾತ ವಾಸವನ್ನೂ ಮುಗಿಸಿ, ವನವಾಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುಷ್ಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಿರುವೆ. ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾದ ನಿನಗೆ ಸರ್ವದಾ ದುಃಖವೇ ಹೊರತು ಸುಖವೆಂಬುದೆಲ್ಲಿದೆ? ಆದರೂ ನಿರಾಶನಾಗುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ದುರ್ಯೋ ಧನನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಈ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿ ಸುಖಿಯಾಗುವೆ, ನರಾಧಿಪ! ನಿನಗೆ ಲೋಕತಂತ್ರ ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿವೆ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವಿವೇಚನೆಯು ನಿನಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನೀನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಭವೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ರಾಜರ್ಷಿಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸು, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಅದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು. ದಾನ, ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಯಾವಾಗಲೂ ಲೀನವಾಗಿರಲಿ. ಕ್ಷಮೆ, ದಮ, ಸತ್ಯ, ಅಹಿಂಸೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ಭುತವಿಷಯಗಳು—ಈ ಎಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿವೆ. ನೀನು ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನು ; ಉದಾರೀ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂಜಕ ; ದಾನೀ ; ಧರ್ಮಪರಾಯಣ. ಲೋಕ ಸಾಕ್ಷಿಕಗಳಾದ ಅನೇಕವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿವೆ. ಯಾವ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಾರು ಯಾರು ಹೇಗೆ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆಂಬುದೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿ

ದಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ನೀನು ಅಂತಹ ಕಷ್ಟಪರಂಪರೆಗಳನ್ನೂ ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾಯಿತು. ರಾಜೇಂದ್ರ! ನೀನು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನಿಧಿಪ್ರಾಯನಾಗಿರುವೆ. ಅನುಜರೊಡನೆ ಸಕಲಸಂಕಷ್ಟಗಳಿಂದಲೂ ಪಾರಾಗಿ ಹೊರಬಂದಿರುವ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾನಿಂದು ನನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಸಂದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ."

ಶಲ್ಯನು ಇವೇ ಮುಂತಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಹೇಳಿ, ದುರ್ಯೋಧನ ನೊಡನೆ ಆದ ಸಮಾಗಮವನ್ನೂ, ಅವನು ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತಾನು ಮಾರುಹೋದುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವರದಾನವನ್ನೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು.

ಶಲ್ಯನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಖಿನ್ನನಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಸುಕೃತಂ ತೇ ಕೃತಂ ರಾಜನ್ಪ್ರಹೃಷ್ಟೇನಾನ್ತರಾತ್ಮನಾ ।
ದುರ್ಯೋಧನಸ್ಯ ಯದ್ವೀರ ತ್ವಯಾ ವಾಚಾ ಪ್ರತಿಶ್ರುತಮ್ ॥೪೨॥

"ವೀರಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ದುರ್ಯೋಧನನ ಸತ್ಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಹೃಷ್ಟಾಂತರಾತ್ಮನಾದ ನೀನು ಅವನಿಗೆ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಲು ಅಭಯಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿರುವುದು ಅಥವಾ ಮಾತುಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ, ಮಹಾರಾಜ! ನಾನೂ ಸಹ ನಿನ್ನಿಂದ ಒಂದೇ ಒಂದು ವರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಸಿಕೊಡುವುದು ಅನುಚಿತವೆಂದೆನಿಸಿದರೂ ನೀನು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನನಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಡಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ನನಗಿರುವ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆನು ಕೇಳು, ಮಹಾರಾಜ :

ಭವಾನಿಹ ಚ ಸಾರಥ್ಯೇ ವಾಸುದೇವಸಮೋ ಯುಧಿ ।
ಕರ್ಣಾರ್ಜುನಾಭ್ಯಾಂ ಸಮ್ಪ್ರಾಪ್ತೇ ದ್ವೈರಥೇ ರಾಜಸತ್ತಮ ।
ಕರ್ಣಸ್ಯ ಭವತಾ ಕಾರ್ಯಂ ಸಾರಥ್ಯಂ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ ॥೪೩॥

ತತ್ರ ಪಾಲ್ಯೋಽರ್ಜುನೋ ರಾಜನ್ಯದಿ ಮತ್ಪ್ರಿಯಮಿಚ್ಛಸಿ ।
ತೇಜೋವಧಶ್ಚ ತೇ ಕಾರ್ಯಃ ಸೌತೇರಸ್ಮಜ್ಜಯಾವಹಃ ।
ಅಕರ್ತವ್ಯಮಪಿ ಹ್ಯೇತತ್ಕರ್ತುಮರ್ಹಸಿ ಮಾತುಲ ॥೪೪॥

ಮಾತುಲ! ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಸಮನಾಗಿ ನೀನು ಸಾರಥ್ಯ ಮಾಡುವೆಯೆಂಬ ವಿಷಯವು ನನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರಿಬ್ಬರಿಗೂ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧವು ನಡೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಬೇಕಾದರೆ ಕರ್ಣನಿಗೆ ನಿನ್ನ ಸಾರಥ್ಯವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ನನಗೆ ಏನಾದರೂ ಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಶ ಯವು ನಿನಗಿದ್ದರೆ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸೂತಪುತ್ರನ ತೇಜೋವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅವನ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಜಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ

ಮಾಡುವುದು ಅನುಚಿತವೂ-ಅಕರ್ತವ್ಯವೂ ಆದರೂ ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ನೀನೀ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು."

ಶೃಣು ಪಾಣ್ಡವ ತೇ ಭದ್ರಂ ಯದ್ಬ್ರವೀಷಿ ಮಹಾತ್ಮನಃ ।
ತೇಜೋವಧನಿಮಿತ್ತಂ ಮಾಂ ಸೂತಪುತ್ರಸ್ಯ ಸಙ್ಗಮೇ ॥೪೫॥

ಅಹಂ ತಸ್ಯ ಭವಿಷ್ಯಾಮಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಸಾರಥಿರ್ಧ್ರುವಮ್ ।
ವಾಸುದೇವೇನ ಹಿ ಸಮಂ ನಾನ್ಯಂ ಮಾಂ ಸ ಹಿ ಮನ್ಯತೇ ॥೪೬॥

ತಸ್ಯಾಹಂ ಕುರುಶಾರ್ದೂಲ ಪ್ರತೀಪಮಹಿತಂ ವಚಃ ।
ಧ್ರುವಂ ಸಂಕಥಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಯೋದ್ಧುಕಾಮಸ್ಯ ಸಂಯುಗೇ ॥೪೭॥

ಯಥಾ ಸ ಹೃತದರ್ಪಶ್ಚ ಹೃತತೇಜಾಶ್ಚ ಪಾಣ್ಡವ ।
ಭವಿಷ್ಯತಿ ಸುಖಂ ಹನ್ತುಂ ಸತ್ಯಮೇತದ್ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ॥೪೮॥

"ಪಾಂಡುಪುತ್ರ! ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ಸೂತಪುತ್ರನಿಗೆ ನಾನು ಸಾರಥ್ಯಮಾಡುವಾಗ ಅವನ ತೇಜೋವಧೆಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮತ್ತು ಅವನ ರಣೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಸಮೀಚೀನವಾಗಿದೆ. ನೀನು ಊಹಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ನಾನು ಸೂತಪುತ್ರನಿಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಸಾರಥ್ಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನೆಂದು ಸೂತಪುತ್ರನೂ ಭಾವಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕರ್ಣನು ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹೋಗುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ಅಹಿತಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಮಾತುಗಳಿಂದಾಗಿ ಅವನ ಅಭಿಮಾನವೂ ಮತ್ತು ರಣೋತ್ಸಾಹವೂ ಕುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಉತ್ಸಾಹಹೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆನಾದರೆ ಪಾರ್ಥನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಹರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಇದು ಸತ್ಯ, ಧರ್ಮಜ! ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ನಾನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗುವ ಕಾರ್ಯವು ಮತ್ತಾವುದಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಹೇಳು, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಅದನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ದ್ಯೂತದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯೊಡನೆ ನೀನು ಎಂತಹ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದೆ? ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೂತಪುತ್ರನು ಹೇಳಿದ ಬಹುಕಠೋರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು

ನೀನು ಕೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಜಟಾಸುರನಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಕೀಚಕನಿಂದಲೂ ಸಹ ದ್ರೌಪದಿಯು ಬಹುವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿದಳು. ನಳನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ದಮಯಂತಿಯು ಅನುಭವಿಸಿದಂತೆಯೇ ದ್ರೌಪದಿಯು ಅನೇಕಾನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿದಳು. ಆದರೆ ಆ ಎಲ್ಲ ದುಃಖಗಳೂ ಶುಭೋದಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತವೆ. ಕಳೆದುಹೋದ ವಿಚಾರಗಳಿಂದಾಗಿ ಖೇದಪಡುವ ಅಥವಾ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ವಿಧಿಯ ನಿಯಮದಂತೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. 'ವಿಧಿರ್ಹಿ ಬಲವತ್ತರಃ' ವಿಧಿ ಯೆಂಬುದು ಬಲವತ್ತರವಾದುದು. ವಿಧಿಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ!

ದುಃಖಾನಿ ಹಿ ಮಹಾತ್ಮಾನಃ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ತಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ।
ದೇವೈರಪಿ ಹಿ ದುಃಖಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಜಗತೀಪತೇ ॥೫೩॥

ಮಹಾತ್ಮರಾದವರಿಗೂ ವಿಧಿಚೋದಿತವಾದ ದುಃಖಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತವೆ. ವಿಧಿನಿಯಮಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಹೊರತಾ ಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಇಂತಹ ದುಃಖಗಳು ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಮಹಾರಾಜ!

ದೇವರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನೂ ಒಮ್ಮೆ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಹತ್ತರ ವಾದ ದುಃಖವನ್ನು (ಕಷ್ಟವನ್ನು) ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತೆಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. (ದೇವಾಧಿಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಈ ವಿಧವಾದ ಆಪತ್ತುಗಳು ಒದಗಿದ್ದವೆಂದಮೇಲೆ ಮಾನವರಿಗೆ ಕಷ್ಟಗಳು ಒದಗಿಬರುವುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಿದೆ?)"

(ಈ ಪ್ರಸಂಗದ ಸಂಕಥನದಿಂದ ನಾವು ದೈವದ ವಿಚಿತ್ರಗತಿಯನ್ನು ಮನಗಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಶಲ್ಯನು ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ನಕುಲ-ಸಹದೇವರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೇ ಸೇರ ಬೇಕೆಂದು ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ–ಕುಟಿಲನೀತಿವಿಶಾರದನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಉಪಾಯಾಂತರದಿಂದ ಶಲ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೇ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು.

ಇದು ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನ ಚತುರತೆಯ ಫಲ. ತನ್ನ ಕುಟಿಲನೀತಿಗೆ ಫಲಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಆನಂದಭರಿತನಾದನು. ಆದರೆ ಇದನ್ನೇ ದೈವವೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿತ್ತು. ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಚಾತುರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೀರಿದುದು ದೈವ. ಮನುಷ್ಯನ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿಬಿಡುತ್ತವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನವು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಕುಟಿಲೋಪಾಯದಿಂದ ಶಲ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡನು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಕುಟಿಲೋಪಾಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೇ ಆಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ಶಲ್ಯನು ಎದುರುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡನು. ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯನು ಎದುರು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದೇ ಉತ್ತಮವಾಯಿತೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದಿದ್ದರೂ–ಎದುರು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅವನಿಂದಲೂ ಉಪಕಾರ ಪಡೆಯುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡೇಬಿಟ್ಟನು. ಇದನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಚಾಣಾಕ್ಷತನವೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಯೋಚಿಸುವುದೇ ಒಂದು ; ಆಗುವುದೇ ಒಂದು–ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಉತ್ತಮನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ.)

ಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಇಂದ್ರನಿಂದ ತ್ರಿಶಿರಸನ ವಧೆ : ವೃತ್ರಾಸುರನ ಉತ್ಪತ್ತಿ : ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಇಂದ್ರನ ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಪರಾಜಯ

ಜನಮೇಜಯ! ಶಲ್ಯನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಉತ್ಸುಕತೆಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು : "ಮಾವ! ಪತ್ನೀಸಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದುಃಖವೇಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು? ಮೇಲಾಗಿ ಘೋರವಾದ ಮಹಾದುಃಖವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನಿನ್ನಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಶಯದಿಂದಿದ್ದೇನೆ."

“ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಸಪತ್ನೀಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು. ಇದು ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ನಡೆದ, ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹೇಳಿ ತಿಳಿದುಬಂದಿರುವ ಇತಿಹಾಸ. ಬಹಳ ಪುರಾತನವಾದ ಕಥೆ.

ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ ತ್ವಷ್ಟೃವೆಂಬ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಯಿದ್ದನು. ಅವನು ಇಂದ್ರನ ಮೇಲಿನ ದ್ರೋಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮೂರು ತಲೆಗಳಿರುವ ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬ ಮಗನೊಬ್ಬನನ್ನು ಪಡೆದನು. ತ್ವಷ್ಟೃಸುತ ನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನಿಗೆ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ-ಯಜ್ಞೇಶ್ವರರಂತೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಘೋರವಾದ ಮೂರು ಮುಖಗಳಿದ್ದುವು. ಮಹಾದ್ಯುತಿಯಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನು ಇಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಒಂದು ಮುಖದಿಂದ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಎರಡನೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಸುರಾಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಮೂರನೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಹೀರುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ವಿಶ್ವರೂಪನು ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನಾ ಗಿಯೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದನು. ಧಾರ್ಮಿಕನಾಗಿದ್ದನು. ಯಾವಾಗಲೂ ತಪಶ್ಚರಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಬಹಳ ಕಠಿನವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಂತಹ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಇತರರಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನ ಉಗ್ರತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆತಂಕ ವುಂಟಾಯಿತು.

(ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪಡೆಯಲಾಗದ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ. ಸ್ವರ್ಗಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಸಿಕ್ಕಲೇಬೇಕು. ಇಂದ್ರನ ಪದವಿಗಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ಇಂದ್ರನ ಪದವಿಯೂ ಸಿಕ್ಕಲೇಬೇಕು. ಇಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಸೂಯೆಯುಂಟಾಗುವುದು ಸಹಜವಲ್ಲವೇ? ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸಿದ್ಧನಾಗುವನು?)

ವಿಶ್ವರೂಪನು ಇಂದ್ರನಾಗುವುದು ಶತಕ್ರತುವಿಗೆ ಬೇಡವೆನ್ನಿಸಿತು. ಆದರೆ ಅವನ ತಪಸ್ಸು ಮುಂದುವರಿದರೆ ವಿಶ್ವರೂಪನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವುದನ್ನೇ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇಂದ್ರನು ಯೋಚಿಸತೊಡಗಿದನು :

ಕಥಂ ಸಜ್ಜೇತ ಭೋಗೇಷು ನ ಚ ತಪ್ಯೇನ್ಮಹತ್ತಪಃ ।
ವಿವರ್ಧಮಾನಸ್ತ್ರಿಶಿರಾಃ ಸರ್ವಂ ಹಿ ಭುವನಂ ಗ್ರಸೇತ್ ॥೮॥

"ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಮುಖಗೊಳಿಸಿ ಭೋಗಾಸಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ? ಅವನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಹಾತಪಸ್ಸನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸದಿರಲು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂವರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವ ತ್ರಿಶಿರಸನು ಎಲ್ಲ ಭುವನಗಳನ್ನೂ ನುಂಗಿಬಿಡಬಹುದು. (ಎಲ್ಲ ಭುವನಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.)"

ಬುದ್ಧಿಮಂತನಾದ ವಜ್ರಪಾಣಿಯು ಹೀಗೆ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನಗೊಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅಪ್ಸರೆಯರಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು.

"ಅಪ್ಸರೆಯರೇ! ತ್ರಿಶಿರಸನು ಕಾಮೋಪಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಮಾಡಬೇಕೋ–ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಈ ಕೂಡಲೇ ಮಾಡಿರಿ. ಅವನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನಗೊಳಿಸಿರಿ ; ಸಾವಕಾಶಮಾಡಬೇಡಿರಿ.

ಸುಂದರಿಯರಾಗಿರುವ ನೀವು ನಯನಮನೋಹರವಾಗಿ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಕಟಿಪ್ರದೇಶವು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣಲಿ. ಸುಮನೋಹರವಾದ ಮುಕ್ತಾಹಾರಗಳನ್ನೂ, ಘಮ-ಘಮಿಸುವ ಪುಷ್ಪ ಮಾಲಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರಿ. ಶರೀರಕಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಶೃಂಗಾರದಿಂದಲೂ ಸುಶೋಭಿತರಾದ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಹಾವ-ಭಾವ-ವಿಲಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನಗೊಳಿಸಿರಿ. ಅವನು ನಿಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರುಹೋಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ

ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನನ್ನ ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿರಿ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಅವನ ತಪಸ್ಸಿನ ವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಅಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಅವನ ತಪಸ್ಸು ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಘೋರವಾದ ಭಯವು ಉತ್ಪನ್ನ ವಾಗುತ್ತಿದೆ. ನೀವು ಅಬಲೆಯರೆಂಬುದೇನೋ ನಿಜ. ಆದರೂ ನನ್ನ ಈ ಭಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವಿರಿ. ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನನ್ನ ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿರಿ."

"ದೇವೇಂದ್ರ! ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಮೋಹಪರವಶನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ನಾವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅವನಿಂದ ನಿನ್ನ ಪದವಿಗೆ ಚ್ಯುತಿಬಾರದಂತೆಯೂ, ನಿನ್ನ ಭಯವು ನಾಶವಾಗುವಂತೆಯೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು ತ್ತೇವೆ. ಆ ತಪೋಧನನಾದರೋ ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ. ತನ್ನೆರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಮುಂದಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸಿಬಿಡುವನೋ—ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣು ತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಪ್ರಲೋಭನಗೊಳಿಸಲು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿಯೇ ಅವನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇವೆ. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೂ, ಅವನನ್ನು ನಮ್ಮ ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಅಪ್ಸರೆಯರು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿಶಿರಸನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹಾವ-ಭಾವ-ವಿಲಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ತ್ರಿಶಿರಸನನ್ನು ಪ್ರಲೋ ಭನಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅನುದಿನವೂ ಅವನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಮುಂದೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ತ್ತಿದ್ದರು. ಅಪ್ಸರೆಯರ ಬಹುಸುಂದರವಾದ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸೌಷ್ಠವವನ್ನು ಪದೇ-ಪದೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ತ್ರಿಶಿರಸನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿಕಾರವೂ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಹಾವ-ಭಾವಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಕಾಮದಿಂದ ಉದ್ರಿಕ್ತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಗಿ ತನ್ನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರದಂತೆ ಶಾಂತ ನಾಗಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು. ಅಪ್ಸರೆಯರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನ ಭಯವನ್ನು

ತಪ್ಪಿಸಲು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಸೋಲನ್ನೊಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದು ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಪುಟರಾಗಿ ನಿಂತು, ದೇವರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು :

ನ ಸ ಶಕ್ಯಃ ಸುದುರ್ಧರ್ಷೋ ಧೈರ್ಯಾಚ್ಚಾಲಯಿತುಂ ಪ್ರಭೋ ।
ಯತ್ತೇ ಕಾರ್ಯಂ ಮಹಾಭಾಗ ಕ್ರಿಯತಾಂ ತದನನ್ತರಮ್ ॥೧೮॥

"ಮಹೇಂದ್ರ! ತ್ರಿಶಿರಸನು ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ವಿಚಲಿತನಾಗದ ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನು ಕದಲಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾವೆಷ್ಟೇ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ನಮ್ಮಿಂದ

ಈ ಕಾರ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಕರ್ತವ್ಯವು ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ."

ಅಪ್ಸರೆಯರು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಅವರನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು. ಇಂದ್ರನ ಮಾನಸಿಕವಾದ ಆತಂಕವು ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಅಪ್ಸರೆಯರಿಂದಲೂ ತ್ರಿಶಿರಸನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದಮೇಲೆ–ಅವನು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮುಂದು ವರಿಸಿ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಯೇ ಬಿಡುವನೆಂಬ ಭಯವು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಮಹಾಮತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿಶಿರಸನನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಯೋಚಿಸತೊಡಗಿದನು. ಪ್ರತಾಪವಂತನಾದ, ಬುದ್ಧಿಮಂತನಾದ, ವೀರ ನಾದ ದೇವರಾಜನು ಬಹುಗೂಢವಾಗಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದು ತ್ರಿಶಿರಸನ ವಧೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ಒಂದು ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು.

ವಜ್ರಮಸ್ಯ ಕ್ಷಿಪಾಮ್ಯದ್ಯ ಸ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಶತ್ರುಃ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ನೋಪೇಕ್ಷ್ಯೋ ದುರ್ಬಲೋಽಪಿ ಬಲೀಯಸಾ ॥

"ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ತ್ರಿಶಿರಸನ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ವಜ್ರಾಯುಧದ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ದಲ್ಲವನು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಶತ್ರುವು ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದರೂ– ಯಾವುದೋ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರೆ–ಆ ಶತ್ರುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದಿಗೂ ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡಲೇಬಾರದು."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೀಗೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ಸಂಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿಶಿರಸನ ವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂದು ದೃಢವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಬಳಿಕ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರಸದೃಶವಾದ ಘೋರರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ, ಭಯಾವಹವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿಶಿರಸನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ವಜ್ರಾ ಯುಧದಿಂದ ದೃಢವಾಗಿ ಪ್ರಹೃತನಾದ ತ್ರಿಶಿರಸನು–ಪರ್ವತದ ಶಿಖರವು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ–ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹತನಾಗಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು.

ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹತನಾಗಿ ಪರ್ವತೋಪಮನಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ತ್ರಿಶಿರಸನನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶಾಂತಿಯುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ತ್ರಿಶಿರಸನು ಸತ್ತುಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಅವನ ತೇಜಸ್ಸು ಅಪಾರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿದ್ದ ತ್ರಿಶಿರಸನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನು ಸಂತಪ್ತನಾಗಿ ಹೋದನು.

ಹತೋಽಪಿ ದೀಪ್ತತೇಜಾಃ ಸ ಜೀವನ್ನಿವ ಹಿ ದೃಶ್ಯತೇ ।
ಘಾತಿತಸ್ಯ ಶಿರಾಂಸ್ಯಾಜೌ ಜೀವನ್ತೀವಾದ್ಭುತಾನಿ ವೈ ॥೨೬॥

"ಸತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ತ್ರಿಶಿರಸನು ಅದ್ಭುತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರು ತಲೆಗಳೂ ಜೀವಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ಇವು ಪರಮಾದ್ಭುತವಾಗಿವೆ!"–ಎಂದು ದೇವೇಂದ್ರನು ತನಗೆ ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು.

ತ್ರಿಶಿರಸನನ್ನು ಕೊಂದುದರಿಂದ ದೇವೇಂದ್ರನ ಭಯವು ದೂರವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅವನ ತೇಜಃಪುಂಜಪೂರ್ಣವಾದ ಮೂರು ಮುಖಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಭಯವೇ ಆಯಿತು. ಅವನಿಗೆ ಮುಂದೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತನು. ಆ ವೇಳೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಕ್ಷನೊಬ್ಬನು ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹೃತನಾದ ತ್ರಿಶಿರಸನು ಯಾವ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದನೋ–ಅದೇ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಡಗಿಯು ಬಂದನು. ಭೀತನಾಗಿದ್ದ ಶಚೀಪತಿಯು ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದ ಬಡಗಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಹಳ ಆತುರದಿಂದ ಹೇಳಿದನು :

"ತಕ್ಷ! ಈ ಮೂರು ತಲೆಗಳನ್ನೂ ಈಗಲೇ ನಿನ್ನ ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ತುಂಡು-ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಡು. ನನ್ನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೂಡಲೇ ನಡೆಸಿಕೊಡು."

ಸತ್ತುಬಿದ್ದಿರುವ ತ್ರಿಶಿರಸನ ತಲೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಚೂರು-

ಚೂರಾಗಿ ಮಾಡಿಬಿಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಲಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬಡಗಿಯು ಉತ್ತರಿಸಿದನು :

"ಇವನು ಬಹಳ ವಿಶಾಲವಾದ ಮತ್ತು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ ಹೆಗಲು ಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ : ಇವನ ರುಂಡ ಗಳನ್ನು ಮುಂಡದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಲು ನನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (ಕೊಡಲಿಯೇ ಮುರಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ.) ಎರಡನೆಯದಾಗಿ : ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಅವಹೇಳನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಈ ಕುತ್ಸಿತಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ನಾನು ಕೂಡ ಸಿದ್ಧನಾಗಿಲ್ಲ."

ಆದರೆ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿಮರ್ಶೆಯಾಗಲೀ ಅಥವಾ ವಿವೇಚನೆಯಾಗಲೀ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ತೇಜಃಪುಂಜಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತುಂಡುಮಾಡುವುದೊಂದೇ ಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಬಡಗಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿದನು :

"ಹೆದರಬೇಡ, ತಕ್ಷ! ಇದು ಕಾರ್ಯವೇ-ಅಕಾರ್ಯವೇ?– ಎಂಬು ದನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಹೋಗಬೇಡ. ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೇಗ ಮುಗಿಸಿಬಿಡು. ನಿನ್ನ ಕೊಡಲಿಗೆ ಇದನ್ನು ಛೇದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಸಂಶಯಿಸುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಾಗಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕೊಡಲಿಯು ವಜ್ರಾಯುಧಸದೃಶವಾಗುವುದು."

ಇಂದ್ರನ ಆ ಮಾತಿಗೂ ಮರಕಡಿಯುವವನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

"ಇಂತಹ ಕ್ರೂರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಕ್ರೂರಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಚೋದಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿ? ನೀನಾರೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳು. (ನಿನ್ನ ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಡು.)"

ಇಂದ್ರನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧಾವಂತವಿದ್ದಿತು. ತಕ್ಷನು ಎಷ್ಟು ಬೇಗ ತ್ರಿಶಿರಸನ ತಲೆಗಳನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕುವನೋ ಎಂಬ ಕಾತರತೆಯಿಂದಿದ್ದನು.

ತಕ್ಷನು ಪದೇ-ಪದೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದೂ ಅವನಿಗೆ ಬೇಡವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ತಕ್ಷನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸದೇ ವಿಧಿಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತುರದಿಂದಲೂ ಅಸಹನೆ ಯಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿದನು :

"ತಕ್ಷ! ನಾನು ಇಂದ್ರ. ದೇವರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ನಾನೆಂದು ತಿಳಿ. ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಬಿಡು. ಕಾರ್ಯದ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಲು ಹೋಗಬೇಡ."

ಆ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ತಕ್ಷನು ಇಂದ್ರನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ತಿರಸ್ಕಾರಭಾವದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಕ್ರೂರೇಣ ನಾಪತ್ರಪಸೇ ಕಥಂ ಶಕ್ರೇಹ ಕರ್ಮಣಾ ।
ಋಷಿಪುತ್ರಮಿಮಂ ಹತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಭಯಂ ನ ತೇ ॥೩೪॥

"ಶಕ್ರ! ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಮತ್ತು ಕ್ರೂರವಾದ ಈ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಿನಗೆ ನಾಚಿಕೆಯೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಋಷಿಪುತ್ರನಾದ ಇವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ನಿನಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದೆನೆಂಬ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ. (ಈ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೀನು ಮಾಡಿದ್ದೂ ಅಲ್ಲದೇ–ಸತ್ತುಬಿದ್ದಿರುವವನ ತಲೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಬಿಡುವಂತೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನಾಚಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ನನಗೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವೆ.)"

ಪಶ್ಚಾದ್ಧರ್ಮಂ ಚರಿಷ್ಯಾಮಿ ಪಾವನಾರ್ಥಂ ಸುದುಶ್ಚರಮ್ ।
ಶತ್ರುರೇಷ ಮಹಾವೀರ್ಯೋ ವಜ್ರೇಣ ನಿಹತೋ ಮಯಾ ॥೩೫॥

"ತಕ್ಷ! ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಮಾಡುವುದು ಅಧರ್ಮ. ಆದರೆ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾನು ಇದನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಇಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇವನು ನನ್ನ ಶತ್ರು. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಹತ್ತರವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾನಿವನನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆನು. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಅನಂತರ ಈ

ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಹುಕಠೋರವಾದ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನೂ ಮಾಡು ತ್ತೇನೆ.

ತ್ರಿಶಿರಸನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಬಹಳ ಉದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಇವನನ್ನು ನಾನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸಂಹರಿಸಿದ್ದರೂ :

ಅದ್ಯಾಪಿ ಚಾಹಮುದ್ವಿಗ್ನಸ್ತಕ್ಷನ್ನಸ್ಮಾದ್ಬಿಭೇಮಿ ವೈ ।
ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಛಿನ್ಧಿ ಶಿರಾಂಸಿ ತ್ವಂ ಕರಿಷ್ಯೇಽನುಗ್ರಹಂ ತವ ॥೩೬॥

ಈಗಲೂ ನಾನು ಉದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಇವನ ತೇಜಃಪುಂಜಯುಕ್ತ ವಾದ ಮುಖಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ನೋಡಲು ಭಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವನ ಈ ಮೂರು ತಲೆಗಳನ್ನೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಡು. ನಿನಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಶಿರಃ ಪಶೋಸ್ತೇ ದಾಸ್ಯನ್ತಿ ಭಾಗಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಮಾನವಾಃ ।
ಏಷ ತೇಽನುಗ್ರಹಸ್ತಕ್ಷನ್ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಕುರು ಮಮ ಪ್ರಿಯಮ್ ॥೩೭॥

ಮನುಷ್ಯರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಪಶುವಿನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ನಿನಗೆ ಹವಿ ರ್ಭಾಗವನ್ನಾಗಿ ಕೊಡುವಂತೆ ನಾನು ಇಂದು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಅನುಗ್ರಹಿಸು ತ್ತೇನೆ. (ವರಪ್ರದಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ.) ಆದುದರಿಂದ ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯ ವಾಗಿರುವ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೇಗ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿಬಿಡು, ತಕ್ಷ!"

ಧರ್ಮಜ! ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿದ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ತಕ್ಷನು ತ್ರಿಶಿರಸನ ತಲೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ತ್ರಿಶಿರಸನ ಮೂರು ತಲೆಗಳನ್ನೂ ಮುಂಡದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಕಪಿಂಜಲ, ತಿತ್ತಿರ ಮತ್ತು ಕಲವಿಂಕ–ಎಂಬ ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೊರ ಬಂದುವು.

ಯೇನ ವೇದಾನಧೀತೇ ಸ್ಮ ಪಿಬತೇ ಸೋಮಮೇವ ಚ ।
ತಸ್ಮಾದ್ವಕ್ತ್ರಾದ್ವಿನಿಶ್ಚೇರುಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತಸ್ಯ ಕಪಿಞ್ಜಲಾಃ ॥೪೦॥

ತ್ರಿಶಿರಸನು ಯಾವ ಮುಖದಿಂದ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದನೋ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದನೋ ಆ ಮುಖದಿಂದ ಚಾತಕಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೊರಬಂದುವು.

ಯೇನ ಸರ್ವಾ ದಿಶೋ ರಾಜನ್ಪಿಬನ್ನಿವ ನಿರೀಕ್ಷತೇ ।
ತಸ್ಮಾದ್ವಕ್ತ್ರಾದ್ವಿನಿಶ್ಚೇರುಸ್ತಿತ್ತಿರಾಸ್ತಸ್ಯ ಪಾಣ್ಡವ ॥೪೧॥

ತ್ರಿಶಿರಸನು ಯಾವ ಮುಖದಿಂದ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ದೃಷ್ಟಿಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವವನಂತೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನೋ–ಅವನ ಆ ಮುಖದಿಂದ ತಿತ್ತಿರಪಕ್ಷಿಗಳು (ಕೆಂಡವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಹೊರ ಬಂದುವು.

ಯತ್ಸುರಾಪಂ ತು ತಸ್ಯಾಸೀದ್ವಕ್ತ್ರಂ ತ್ರಿಶಿರಸಸ್ತದಾ ।
ಕಲವಿಙ್ಕಾಃ ಸಮುತ್ಪೇತುಃ ಶ್ಯೇನಾಶ್ಚ ಭರತರ್ಷಭ ॥೪೨॥

ತ್ರಿಶಿರಸನ ಯಾವ ಮುಖವು ಅನವರತವಾಗಿ ಸುರೆಯನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತೋ–ಆ ಮುಖದಿಂದ ಅಗಣಿತವಾದ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಗಿಡಗಗಳೂ ಹೊರಬಂದುವು. ತಲೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನಂತರ ಉದ್ವಿಗ್ನತೆಯಿಂದ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಇಂದ್ರನಿಂದ ವರಪಡೆದ ತಕ್ಷನೂ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ತೆರಳಿದನು.

ಶತ್ರುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನಂತರ ಇಂದ್ರನು ತಾನು ಕೃತಾರ್ಥನಾದೆನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದನು :

ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿಶಿರಸನನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷಯವು ತ್ರಿಶಿರಸನ ತಂದೆಯಾದ ತ್ವಷ್ಟೃಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ತಿಳಿದು ತ್ವಷ್ಟೃವು ಬಹಳ ಕುಪಿತನಾದನು. ಕೋಪದಿಂದ ರಕ್ತಲೋಚನನಾಗಿ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು :

ತಪ್ಯಮಾನಂ ತಪೋ ನಿತ್ಯಂ ಕ್ಷಾನ್ತಂ ದಾನ್ತಂ ಜಿತೇನ್ದ್ರಿಯಮ್ ।
ವಿನಾಪರಾಧೇನ ಯತಃ ಪುತ್ರಂ ಹಿಂಸಿತವಾನ್ಮಮ ॥೪೫॥

ತಸ್ಮಾಚ್ಛಕ್ರವಿನಾಶಾಯ ಪುತ್ರಮುತ್ಪಾದಯಾಮ್ಯಹಮ್ ।
ಲೋಕಾಃ ಪಶ್ಯನ್ತು ಮೇ ವೀರ್ಯಂ ತಪಸಶ್ಚ ಬಲಂ ಮಹತ್ ।
ಸ ಚ ಪಶ್ಯತು ದೇವೇನ್ದ್ರೋ ದುರಾತ್ಮಾ ಪಾಪಚೇತನಃ ॥೪೬॥

“ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ, ಕ್ಷಮಾಶೀಲನಾದ, ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ-ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ್ದ ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಯಾವುದೊಂದು

ಅಪರಾಧವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟನಲ್ಲವೇ? ಇದೇ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ ನಾನು ದೇವೇಂದ್ರನ ವಿನಾಶಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಗನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳೂ ನನ್ನ ವೀರ್ಯವೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನೂ, ತಪೋಬಲವೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಪಾಪಚೇತನನಾದ, ದುರಾತ್ಮ ನಾದ ದೇವೇಂದ್ರನೂ ನನ್ನ ತಪೋಬಲವೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನಾದರೂ ನೋಡಲಿ."

ಮಹಾಯಶಸ್ವಿಯಾದ, ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ ಮತ್ತು ಬಹುಕ್ರುದ್ಧ ನಾಗಿದ್ದ ತ್ವಷ್ಟೃವು ಹೀಗೆ ಆರ್ಭಟದಿಂದ ಹೇಳಿ, ಶುದ್ಧಾಚಮನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರಶತ್ರುವಾದ ವೃತ್ರನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ

ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದನು. ಘೋರರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಂದ ಹೊರಬಂದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ತ್ವಷ್ಟೃವು ಹೇಳಿದನು:

ಇನ್ದ್ರಶತ್ರೋ ವಿವರ್ಧಸ್ವ ಪ್ರಭಾವಾತ್ತಪಸೋ ಮಮ ॥೪೮॥

"ಇಂದ್ರಶತ್ರುವೇ! ನನ್ನ ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನೀನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು."

ತ್ವಷ್ಟೃವು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ವೃತ್ರನು ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, ಆಕಾಶವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಕಾಲಸೂರ್ಯನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಾ, ಕೃತಾಂಜಲಿಪುಟನಾಗಿ ನಿಂತು ತ್ವಷ್ಟೃವನ್ನು ಕುರಿತು ಕೇಳಿದನು : 'ನಾನೀಗ ಏನುಮಾಡಲಿ?'

ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು 'ಶಕ್ರಂ ಜಹಿ'–'ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ವೃತ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ವೃತ್ರ-ವಾಸವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.

ಜನಮೇಜಯ! ವಾಸವ-ವೃತ್ರರಿಬ್ಬರೂ ಕೋಪಾವಿಷ್ಟರಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ, ವೀರನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನು ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು ತನ್ನೆರಡು ಬಾಹುಗಳಿಂದಲೂ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆತ್ತಿ, ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಬಾಯ್ದೆರೆದು, ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟನು. ಕ್ರೋಧಮೂರ್ಛಿತನಾದ ವೃತ್ರನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನುಂಗಿಬಿಡಲಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಭಯದಿಂದ ಭ್ರಾಂತರಾದರು. ಒಡನೆಯೇ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಸತ್ತ್ವಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ, ವೃತ್ರನಾಶಿನಿಯಾದ 'ಜೃಂಭಿಕಾ' ಎಂಬುವಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ವೃತ್ರಾಸುರನಿಗೆದುರಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಜೃಂಭಿಕೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಅಗಲವಾಗಿ ಬಾಯ್ತೆರೆದು ಆಕಳಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಆಕಳಿಸುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸಿ, ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸುದೀರ್ಘವಾದ ಆಕಳಿಕೆಯೊಡನೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟನು.

ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಲೋಕಸ್ಯ ಜೃಮ್ಭಿಕಾ ಪ್ರಾಣಸಂಶ್ರಿತಾ ॥

ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಿನಾಶಕ್ಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೃಂಭಿಕೆಯು ಅಂದು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿಬಿಟ್ಟಳು. ಜೃಂಭಿಕೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಅಂದಿನಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಳಿಕೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ವೃತ್ರಾಸುರನ ಆಕಳಿಕೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡು ದೇವತೆಗಳು ಸಂತುಷ್ಟರಾದರು. ಇಂದ್ರನು ಹೊರಬಂದೊಡನೆಯೇ ಪುನಃ ವೃತ್ರ-ವಾಸವರಿಗೆ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಕ್ರೋಧಮೂರ್ಛಿತರಾಗಿದ್ದ ವೃತ್ರ-ವಾಸವರ ಘೋರಯುದ್ಧವು ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ನಡೆಯಿತು. ಆದರೆ ವೃತ್ರಾಸುರನು ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಲಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಗೆದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ವಾಸವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದನು. ತಮ್ಮ ನಾಯಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಲಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಖಿನ್ನರಾದರು. ತ್ವಷ್ಟೃ-ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಅಪಾರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಭೀತಿಗೊಂಡ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮೊಡೆಯನಾದ ಇಂದ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ಋಷಿ-ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ಮುಂದೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸಮಾಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದರು. '**ಕಿಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ?**' 'ಮುಂದಿನ ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವೇನು?'–ಎಂಬುದನ್ನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಮಂದರಪರ್ವತದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ವೃತ್ರವಧೇಪ್ಸುಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅವ್ಯಯನಾದ, ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು."

೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳು ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡುದು : ಸಮಯನೋಡಿ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದುದು : ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ಭಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡುದು

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಇಂದ್ರನು ಮಂದರಪರ್ವತದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತ ರಾಗಿದ್ದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ದೇವತೆಗಳೇ! ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದ ಈ ಅಖಂಡವಿಶ್ವವೇ ದುರುಳನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿಹೋಗಿದೆ. ಅವನನ್ನು ವಿನಾಶಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಾದವರೇ ಆಗಲೀ, ಸಮರ್ಥವಾದ ಆಯುಧವೇ ಆಗಲೀ ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವಿರುವ ಮತ್ತು ಅವನೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವ ವೀರರೇ ಈ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ನಾನೇನೋ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೆನು. ಈಗ ಮಾತ್ರ ಅವನನ್ನೆದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ನಾನೂ ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನಿಮಗೆ ಶುಭೋದಯ ವುಂಟಾಗುವ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಾನೇ ನಾನೀಗ ಮಾಡಲಿ? ಅವನ ಉಪಟಳವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ನಿಮಗೆ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ನಾನು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಿ? ವೃತ್ರನು ಮಾತ್ರ ದುರ್ಜಯನೆಂಬುದೂ, ದುರ್ಧರ್ಷನೆಂಬುದೂ, ಎದುರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯನಾದವನೆಂಬುದೂ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಅವನು ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಮಹಾತ್ಮನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ದೇವಾಸುರ-ಮಾನವರಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ರಿಭುವನಗಳನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನುಂಗಿಹಾಕಲೂ ಅವನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನೀ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಕೇಳಿರಿ.

ವಿಷ್ಣೋಃ ಕ್ಷಯಮುಪಾಗಮ್ಯ ಸಮೇತ್ಯ ಚ ಮಹಾತ್ಮನಾ ।
ತೇನ ಸಮ್ಮನ್ತ್ರ್ಯ ವೇತ್ಸ್ಯಾಮೋ ವಧೋಪಾಯಂ ದುರಾತ್ಮನಃ ॥

ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕಲೆತು, ದುರಾತ್ಮನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧೆಗೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸೋಣ."

ಧರ್ಮಜ! ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ, ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಋಷಿ-ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ, ಮಹಾಬಲನಾದ, ಶರಣ್ಯನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಮೊರೆಹೊಕ್ಕರು. ವೃತ್ರಾಸುರನ ಭಯದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳು ದೇವೇಶನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು :

ತ್ರಯೋ ಲೋಕಾಸ್ತ್ವಯಾ ಕ್ರಾನ್ತಾಸ್ತ್ರಿಭಿರ್ವಿಕ್ರಮಣೈಃ ಪುರಾ ।
ಅಮೃತಂ ಚಾಹೃತಂ ವಿಷ್ಣೋ ದೈತ್ಯಾಶ್ಚ ನಿಹತಾ ರಣೇ ॥೭॥

ಬಲಿಂ ಬದ್ಧ್ವಾ ಮಹಾದೈತ್ಯಂ ಶಕ್ರೋ ದೇವಾಧಿಪಃ ಕೃತಃ ।
ತ್ವಂ ಪ್ರಭುಃ ಸರ್ವದೇವಾನಾಂ ತ್ವಯಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ತತಮ್ ॥೮॥

ತ್ವಂ ಹಿ ದೇವೋ ಮಹಾದೇವ ಸರ್ವಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಃ ।
ಗತಿರ್ಭವ ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಂ ಸೇನ್ದ್ರಾಣಾಮಮರೋತ್ತಮ ।
ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ತಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ವೃತ್ರೇಣಾಸುರಸೂದನ ॥೯॥

"ಭಗವನ್! ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ! ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು ಅಪಾರ ವಾದುದು. ಹಿಂದೆ ಮೂರೇ ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಅಳೆದ ಮಹಾನುಭಾವನು ನೀನು. ಮೋಹಿನಿಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ನೀನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸದೆಬಡಿದವನು ನೀನು. ಮಹಾದೈತ್ಯನಾದ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ಯನ್ನು ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿಟ್ಟು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದೇವಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು (ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದ ಪಟ್ಟವನ್ನು) ದಯಪಾಲಿಸಿದ ದಯಾಮಯನು ನೀನು. ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನೀನು ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವೆ. ಈ ಸಂಪೂರ್ಣಜಗತ್ತೂ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಯು ನೀನು. ದೇವೋತ್ತಮ! ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನೀನು ಶರಣ್ಯನಾಗು. ಅಸುರಸೂದನನೇ! ಇಂದು ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ."

ದೇವತೆಗಳ ಆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳೇ! ನಿಮಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು ನನ್ನ ಮುಖ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ನಿಮಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನೀವೀಗಲೇ ಗಂಧರ್ವರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ವಿಶ್ವರೂಪಧರನಾಗಿರುವ

ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಿ. ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಾಮೋಪಾಯದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅವನೊಡನೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಅವನೊಡನೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನಂತರವೇ ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ನಿಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ದೇವತೆಗಳೇ! ನನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಜಯವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಆಯುಧವಾದ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಲ್ಲಿ ನಾನು ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ, ನೀವು ಋಷಿಗಳಿಂದಲೂ, ಗಂಧರ್ವರಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾಗಿ ವೃತ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿರಿ. ವಾಸವ-ವೃತ್ರರಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರಿ. ತಡಮಾಡಬೇಡಿರಿ. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗಿರಿ."

ಧರ್ಮಜ! ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಹೇಳಿದಂತೆ ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಋಷಿಗಳೂ, ಗಂಧರ್ವರೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮುಂದೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಬಳಿಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅಮಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರು ತಮ್ಮ ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಬೆಳಗುವಂತೆ–ತನ್ನ ಅಪಾರ ವಾದ ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ನುಂಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರಸಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ವೀಕ್ಷಿಸಿದರು.

ಶಮ-ದಮಪ್ರಧಾನರಾದ ದೇವರ್ಷಿಗಳು ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಸವಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದರು :

ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಜಗದಿದಂ ಸರ್ವಂ ತೇಜಸಾ ತವ ದುರ್ಜಯ ।
ನ ಚ ಶಕ್ನೋಷಿ ನಿರ್ಜೇತುಂ ವಾಸವಂ ಬಲಿನಾಂ ವರ ।
ಯುಧ್ಯತೋಶ್ಚಾಪಿ ವಾಂ ಕಾಲೋ ವ್ಯತೀತಃ ಸುಮಹಾನಿಹ ॥೧೮॥

ಪೀಡ್ಯನ್ತೇ ಚ ಪ್ರಜಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಸದೇವಾಸುರಮಾನುಷಾಃ ।
ಸಖ್ಯಂ ಭವತು ತೇ ವೃತ್ರ ಶಕ್ರೇಣ ಸಹ ನಿತ್ಯದಾ ॥೧೯॥

"ಯಾರಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಲಸಾಧ್ಯನಾದ ವೃತ್ರನೇ! ನಿನ್ನ ಅಮಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ನೀನು ಬಲಿಷ್ಠರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬುದು

ನಿಶ್ಚಯವಾದರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲಂತೂ ನಿನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲವೇ? ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಅನೇಕಾನೇಕ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದುಹೋದುವು. ಯಾರು ಜಯಗಳಿಸುವರೆಂಬುದು ಇನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ ; ಇತ್ಯರ್ಥವಾಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮವುಂಟಾಗಿದೆ. ದೇವಾಸುರ-ಮಾನವರು ನಿಮ್ಮೀ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಬಹಳ ಪೀಡಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸಖ್ಯವುಂಟಾಗಲೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಆಶಯವಾಗಿದೆ. ಶಕ್ರನಿಗೂ ಮತ್ತು ನಿನಗೂ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೈತ್ರಿಯು ಬೆಳೆಯಲಿ. ಇದರಿಂದ ನೀನೂ ಸುಖಿಯಾಗುವೆ. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಇಂದ್ರಲೋಕವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವೆ. ಆಗಬಹುದಲ್ಲವೇ?"

ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸಂಧಿಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಮಹಾ ಬಲನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಶಿರಸಾ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಮಹಾಭಾಗರಾದ ನೀವೂ ಮತ್ತು ಗಂಧರ್ವರೂ ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳಿದೆನು. ಪಾಪರಹಿತರಾದ ಋಷಿಸತ್ತಮರೇ! ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ; ಲಾಲಿಸಿರಿ :

ಸಂಧಿಃ ಕಥಂ ವೈ ಭವಿತಾ ಮಮ ಶಕ್ರಸ್ಯ ಚೋಭಯೋಃ ।
ತೇಜಸೋರ್ಹಿ ದ್ವಯೋರ್ದೇವಾಃ ಸಖ್ಯಂ ವೈ ಭವಿತಾ ಕಥಮ್ ॥

ನನ್ನ ಮತ್ತು ಶಕ್ರನ ನಡುವೆ ಸಂಧಿಯು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು? ಎರಡು ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳಾದ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ) ಮೈತ್ರಿಯು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಉಂಟಾದೀತು? ಒಂದು ಅಸುರ ತೇಜಸ್ಸು ; ಮತ್ತೊಂದು ದೈವತೇಜಸ್ಸು–ಈ ಎರಡರ ನಡುವೆ ಮೈತ್ರಿಯು ಎಂದಿಗಾದರೂ ಊರ್ಜಿತವಾಗುವುದೇ? (ಮತ್ತೊಂದು ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತುಳಿಯುವುದೇ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ವಭಾವ.)"

ವೃತ್ರನು ಹೇಳಿದುದು ತಾತ್ತ್ವಿಕವಾದ ವಿಷಯ. ಆಸುರೀಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು

ದೈವೀಶಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಮೈತ್ರಿಯ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಕೈಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಮಾತನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು :

ಸಕೃತ್ಸತಾಂ ಸಂಗತಂ ಲಿಪ್ಸಿತವ್ಯಂ
ತತಃ ಪರಂ ಭವಿತಾ ಭವ್ಯಮೇವ ।
ನಾತಿಕ್ರಾಮೇತ್ಸತ್ಪುರುಷೇಣ ಸಂಗತಂ
ತಸ್ಮಾತ್ಸತಾಂ ಸಂಗತಂ ಲಿಪ್ಸಿತವ್ಯಮ್ ॥೨೩॥

ದೃಢಂ ಸತಾಂ ಸಂಗತಂ ಚಾಪಿ ನಿತ್ಯಂ
ಬ್ರೂಯಾಚ್ಚಾರ್ಥಂ ಹ್ಯರ್ಥಕೃಚ್ಛ್ರೇಷು ಧೀರಃ ।
ಮಹಾರ್ಥವತ್ಸತ್ಪುರುಷೇಣ ಸಂಗತಂ
ತಸ್ಮಾತ್ಸನ್ತಂ ನ ಜಿಘಾಂಸೇತ ಧೀರಃ ॥೨೪॥

ಇನ್ದ್ರಃ ಸತಾಂ ಸಮ್ಮತಶ್ಚ ನಿವಾಸಶ್ಚ ಮಹಾತ್ಮನಾಮ್ ।
ಸತ್ಯವಾದೀ ಹ್ಯನಿನ್ದ್ಯಶ್ಚ ಧರ್ಮವಿತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿಶ್ಚಯಃ ॥೨೫॥

ತೇನ ತೇ ಸಹ ಶಕ್ರೇಣ ಸಂಧಿರ್ಭವತು ನಿತ್ಯದಾ ।
ಏವಂ ವಿಶ್ವಾಸಮಾಗಚ್ಛ ಮಾ ತೇಭೂದ್ಬುದ್ಧಿರನ್ಯಥಾ ॥೨೬॥

"ವೃತ್ರಾಸುರ! ನಾವು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲಾದರೊಮ್ಮೆ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಂಪರ್ಕವು ಲಭ್ಯವಾದೊಡನೆಯೇ ಅವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಿಬಿಡಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿಗೇ ಅವರ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ನೇಹಾನಂತರದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾದುದು ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ತಾನಾಗಿಯೇ ಒದಗಿಬಂದಿರುವ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಂಗತಿಯಾದೊಡನೆಯೇ ಅವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಬೇಕು. ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಸ್ನೇಹವು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿರುವುದು. ಸಂಕಟದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಪುರುಷರು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು

ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅಭೀಷ್ಟದಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಧೀರನಾದವನು ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ವಿನಾಶಮಾಡಲೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇವನು ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಸಮ್ಮತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಸತ್ಪುರುಷನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸತ್ಯವಾದಿಯೂ, ಅನಿಂದ್ಯನೂ, ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯವನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ನಿನಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಧಿಯುಂಟಾಗಲಿ. ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡು. ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯು ಈ ಸಲಹೆಗೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಯೋಚಿಸದಿರಲಿ."

ಪಾಂಡವ! ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಹಾದ್ಯುತಿಮಂತನಾದ ವೃತ್ರನು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪರೇ! ತಪಸ್ವಿಗಳಾದ ತಾವೆಲ್ಲರೂ ನನಗೆ ಮಾನನೀಯರಾಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿ ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಗೌರವಿಸಲೇಬೇಕು. ನಾನೀಗ ಏನು ಹೇಳುವೆನೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳು ನಡೆಸಿಕೊಡುವುದಾದರೆ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ನಾನು ನೀವು ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ನ ಶುಷ್ಕೇಣ ನ ಚಾರ್ದ್ರೇಣ ನಾಶ್ಮನಾ ನ ಚ ದಾರುಣಾ ।
ನ ಶಸ್ತ್ರೇಣ ನ ಚಾಸ್ತ್ರೇಣ ನ ದಿವಾ ನ ತಥಾ ನಿಶಿ ॥೨೯॥
ವಧ್ಯೋ ಭವೇಯಂ ವಿಪ್ರೇನ್ದ್ರಾಃ ಶಕ್ರಸ್ಯ ಸಹ ದೈವತೈಃ ।
ಏವಂ ಮೇ ರೋಚತೇ ಸಂಧಿಃ ಶಕ್ರೇಣ ಸಹ ನಿತ್ಯದಾ ॥೩೦॥

ಒಣಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥದಿಂದಾಗಲೀ, ಹಸಿಯಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥದಿಂದಾಗಲೀ, ಕಲ್ಲಿನಿಂದಾಗಲೀ, ಮರದಿಂದಾಗಲೀ, ಶಸ್ತ್ರದಿಂದಾಗಲೀ, ಅಸ್ತ್ರದಿಂದಾಗಲೀ, ಹಗಲಿನಲ್ಲಾಗಲೀ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ–ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ನನ್ನ ವಧೆಯಾಗಬಾರದು. ಈ ನಿಬಂಧನೆಗಳೊಡನೆ ನಾನು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವೆನು."

ವೃತ್ರನು ಹಾಕಿದ ಎಲ್ಲ ನಿಬಂಧನೆಗಳಿಗೂ ಋಷಿಗಳು ಒಪ್ಪಿಯೇ ಬಿಟ್ಟರು. 'ಬಾಢಂ'–ಎಂದು ಹೇಳಿ ತಮ್ಮ ಅಂಗೀಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಸಂಧಾನದಿಂದಾಗಿ ವೃತ್ರಾಸುರನೂ ಅತ್ಯಂತಸಂತುಷ್ಟನಾದನು. ಈ ಸಂಧಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ ಸಂತುಷ್ಟನಾದರೂ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ವಧೆಮಾಡುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದನು. ವೃತ್ರನನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇಂದ್ರನ ಸದಾಕಾಲದ ಯೋಚನೆಯೂ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬಹು ದೆಂದು ವಾಸವನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದನು. ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಬಂಧನೆ ಯನ್ನು ಮುರಿದು ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಒಮ್ಮೆ ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಾಸುರ ನಿರುವುದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನೋಡಿದನು. ಆ ಸಮಯವು ಅತಿದಾರುಣವಾದ ಸಂಧ್ಯಾಮುಹೂರ್ತವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವರದಾನವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿದನು. ಆ ಸಮಯವು ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಬಂಧನೆಗೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನು ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿದನು :

ಸಂಧ್ಯೇಯಂ ವರ್ತತೇ ರೌದ್ರಾ ನ ರಾತ್ರಿರ್ದಿವಸಂ ನ ಚ ।
ವೃತ್ರಶ್ಚಾವಶ್ಯವಧ್ಯೋಽಯಂ ಮಮ ಸರ್ವಹರೋ ರಿಪುಃ ॥೩೫॥

ಯದಿ ವೃತ್ರಂ ನ ಹನ್ಮ್ಯದ್ಯ ವಞ್ಚಯಿತ್ವಾ ಮಹಾಸುರಮ್ ।
ಮಹಾಬಲಂ ಮಹಾಕಾಯಂ ನ ಮೇ ಶ್ರೇಯೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥೩೬॥

“ಮಹಾಭಯಂಕರವಾದ ಸಂಧ್ಯೆಯೀಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವು ಹಗಲಿಗೂ ಸೇರಿಲ್ಲ ; ರಾತ್ರಿಗೂ ಸೇರಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವ ವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿರುವ ಶತ್ರುವಾದ ವೃತ್ರನ ವಧೆಯು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಲೇಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಾನೇನಾದರೂ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಕಾಯನಾದ, ಮಹಾಬಲನಾದ, ಮಹಾಸುರನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ಯಾದರೂ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ–ನನಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಉಂಟಾ

ಗುವುದಿಲ್ಲ.” ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದನು. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಮುದ್ರದ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರ್ವತೋಪಮವಾದ ನೊರೆಯನ್ನೂ ಕಂಡನು. ನಿಬಂಧನೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾಗಲಾರದೆಂದು ಶಕ್ರನು ಒಡನೆಯೇ ಭಾವಿಸಿದನು.

ನಾಯಂ ಶುಷ್ಕೋ ನ ಚಾರ್ದ್ರೋಽಯಂ ನ ಚ ಶಸ್ತ್ರಮಿದಂ ತಥಾ ।
ಏನಂ ಕ್ಷೇಪ್ಸ್ಯಾಮಿ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಕ್ಷಣಾದೇವ ನಶಿಷ್ಯತಿ ॥೩೮॥

“ನಾವು ಇವನೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ನಿಬಂಧನೆಯಂತೆ

ಸಮುದ್ರದ ಈ ನೊರೆಯು ಶುಷ್ಕವಾದುದೂ ಅಲ್ಲ ; ಹಸಿಯಾದುದೂ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಲ್ಲೂ ಅಲ್ಲ ; ವೃಕ್ಷವೂ ಅಲ್ಲ ; ಅಸ್ತ್ರವೂ ಅಲ್ಲ ; ಶಸ್ತ್ರವೂ ಅಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ಇವನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಹೃತ ನಾದ ವೃತ್ರನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ." ಇಂದ್ರನು ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ವಜ್ರಾಯುಧಸಹಿತವಾಗಿದ್ದ ನೊರೆಯನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ವಿಷ್ಣುವು ಅಭಯ ವನ್ನಿತ್ತಿದ್ದಂತೆ ನೊರೆಯೊಳಗೆ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸಿ ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರವನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧೆಯಾಗಲಾಗಿ, ದಶದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದ್ದ ಅಂಧಕಾರವು ದೂರ ಸರಿಯಿತು. ವಾಯುವು ಮಂದ-ಮಂದವಾಗಿ ಮಂಗಳಕರವಾಗಿ ಬೀಸ ತೊಡಗಿದನು. ವಾತಾವರಣವು ಸುಖಕರವಾಯಿತು. ಪ್ರಜೆಗಳು ಹರ್ಷಿತ ರಾದರು. ದೇವ-ಗಂಧರ್ವ-ಯಕ್ಷ-ರಾಕ್ಷಸ-ಮಹಾನಾಗರೂ, ಮಹರ್ಷಿ ಗಳೂ ಮಹೇಂದ್ರನನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದರು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದುವು. ಧರ್ಮವಿದನಾದ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಂತೈಸಿ, ಶತ್ರುವನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದನು.

ಶತ್ರುವಿನ ಸಂಹಾರವಾಯಿತೆಂಬ ಸಂತೋಷವಿದ್ದರೂ—ವೃತ್ರಾಸುರ ನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ್ವವೇ ತನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದರೂ—ಇಂದ್ರನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ : ದೇವತೆಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ತನ್ನ ವಧೆಯಾಗಕೂಡದೆಂಬುದೂ ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಬಂಧನೆಯ ಒಂದಂಶವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಂದ್ರನೇ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ತಾನೇ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ದೇವಭಯಂಕರ ನಾದ, ಮಹಾವೀರ್ಯನಾದ ವೃತ್ರನು ಹತನಾದನಂತರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತಾನು ಅಸತ್ಯವಾದಿಯಾದೆನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಆಧಿಗೀಡಾದನು. ಆ ಮೊದಲೇ ತ್ರಿಶಿರಸನ ವಧೆಮಾಡಿದ್ದನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಭೂತವೂ ಹಿಡಿಯಿತು. ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ

ಸುಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಲೋಕಗಳ ಅಂತಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸಂಜ್ಞಾಹೀನನಾಗಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು. ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಗಳಿಂದ ತೇಜೋವಿಹೀನನಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲು ಕೂಡ ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿಷ ರಹಿತವಾದ ನೀರುಹಾವಿನಂತೆ–ಇಂದ್ರನು ನಷ್ಟತೇಜಸ್ಕನಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು.

ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಭಯದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣ ದಂತೆ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಲಾಗಿ, ನಾಯಕನಿಲ್ಲದ ಪೃಥ್ವಿಯು ವಿಧ್ವಸ್ತಪ್ರಾಯ ವಾಯಿತು. ಸ್ವರ್ಗವು ವಿರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಅರಣ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶುಷ್ಕವಾಗಿ ಹೋದುವು. ಭೂಮಿಯು ವೃಕ್ಷರಹಿತವಾಯಿತು.

ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವು ಸ್ಥಗಿತವಾಯಿತು. ಸರಸ್ಸುಗಳೂ, ತಟಾಕಗಳೂ ಬತ್ತಿಹೋದುವು. ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕ್ಷುಭಿತವಾದುವು. ದೇವತೆಗಳೂ ಮತ್ತು ದೇವರ್ಷಿಗಳೂ ಭಯೋದ್ವಿಗ್ನ ರಾದರು. ವಿಶ್ವವೇ ಅರಾಜಕವಾಯಿತು. ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪದ್ರವಗಳು ತಲೆದೋರಿದುವು. ದೇವರಾಜನಿಂದ ಪರಿತ್ಯಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಮತ್ತು ದೇವರ್ಷಿಗಳೂ ಭಯೋದ್ವಿಗ್ನರಾದರು. ಮುಂದೆ ಯಾರು ತಮಗೆ ರಾಜನಾಗುವನೆಂದು ಚಿಂತಿಸತೊಡಗಿದರು. ಆದರೆ ದೇವರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುವ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ."

೧೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಅನುರೋಧದಂತೆ ನಹುಷನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದುದು : ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕಾಮಿಸಿದುದು : ದುಃಖಿತಳಾದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದುದು

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಶಲ್ಯನು ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಪಾಂಡವ! ಇಂದ್ರನಿಲ್ಲದಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅರಾಜಕತೆ ಯುಂಟಾಗಲಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ದೇವರ್ಷಿಗಳೂ ಮತ್ತು ದೇವೇಶ್ವರರೂ ಸೇರಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಒಂದು ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದರು :

ಅಯಂ ವೈ ನಹುಷಃ ಶ್ರೀಮಾನ್ದೇವರಾಜ್ಯೇಽಭಿಷಿಚ್ಯತಾಮ್ ।
ತೇಜಸ್ವೀ ಚ ಯಶಸ್ವೀ ಚ ಧಾರ್ಮಿಕಶ್ಚೈವ ನಿತ್ಯದಾ ॥೧॥

"ಈ ನಹುಷನು ಶ್ರೀಮಂತನಾಗಿಯೂ, ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ, ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಧಾರ್ಮಿಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಇವನನ್ನೇ ದೇವರಾಜ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡೋಣ."

ದೇವತೆಗಳೂ, ದೇವರ್ಷಿಗಳೂ ಹೀಗೆ ಒಮ್ಮತವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ನಹುಷನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿದರು :

ರಾಜಾ ನೋ ಭವ ಪಾರ್ಥಿವ

"ಪೃಥಿವೀಪತೇ! ನೀನು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ರಾಜನಾಗು."

ದುರ್ಬಲೋಽಹಂ ನ ಮೇ ಶಕ್ತಿರ್ಭವತಾಂ ಪರಿಪಾಲನೇ ।
ಬಲವಾಞ್ಜಾಯತೇ ರಾಜಾ ಬಲಂ ಶಕ್ರೇ ಹಿ ನಿತ್ಯದಾ ॥೪॥

"ನಾನು ದುರ್ಬಲನು. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯು ನನ್ನಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವನು ಬಲಿಷ್ಠನೋ–ಅವನೇ ರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಶಕ್ರನಲ್ಲಿ ಬಲವು ಅಧಿಷ್ಠಾನಹೊಂದಿದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಶಕ್ರನೇ ನಿಮ್ಮ ರಾಜನಾಗಲು ಅರ್ಹನೇ ಹೊರತು ನನ್ನಂತಹ ದುರ್ಬಲನಿಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪರಿಪಾಲನೆಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)"

ಋಷಿಪುರಃಸರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪುನಃ ನಹುಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು :

ಅಸ್ಮಾಕಂ ತಪಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಪಾಹಿ ರಾಜ್ಯಂ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪೇ ।
ಪರಸ್ಪರಭಯಂ ಘೋರಮಸ್ಮಾಕಂ ಹಿ ನ ಸಂಶಯಃ ।
ಅಭಿಷಿಚ್ಯಸ್ವ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಭವ ರಾಜಾ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪೇ ॥೬॥

"ನಹುಷ! ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನಾಳುವಷ್ಟು ಬಲಿಷ್ಠನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವೆಯಾದರೆ–ನಮ್ಮ ತಪಃಫಲದಿಂದ ಪರಿಪುಷ್ಟನಾಗು. ಅನಂತರ ನೀನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನಾಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವೆ. ರಾಜನೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ವೈಮನಸ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಕದನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದೆಂಬ ಭಯವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗಲೇ ಸ್ವರ್ಗದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗು. ನೀನು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿನಗೆ ಈ ವರವನ್ನೂ ನಾವು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

ದೇವದಾನವಯಕ್ಷಾಣಾಮೃಷೀಣಾಂ ರಕ್ಷಸಾಂ ತಥಾ ।
ಪಿತೃಗನ್ಧರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಚಕ್ಷುರ್ವಿಷಯವರ್ತಿನಾಮ್ ।
ತೇಜ ಆದಾಸ್ಯಸೇ ಪಶ್ಯನ್ಬಲವಾಂಶ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಸಿ ॥೭॥

ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ವಿಷಯರಾಗುವ ದೇವ-ದಾನವ-ಯಕ್ಷ-ರಾಕ್ಷಸ- ಪಿತೃ - ಭೂತ- ಗಂಧರ್ವ-ಮಹರ್ಷಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನೀನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾಗುವೆ.

ಧರ್ಮಂ ಪುರಸ್ಕೃತ್ಯ ಸದಾ ಸರ್ವಲೋಕಾಧಿಪೋ ಭವ ।
ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷೀಂಶ್ಚಾಪಿ ದೇವಾಂಶ್ಚ ಗೋಪಾಯಸ್ವ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪೇ ॥೮॥

ಆದರೆ ನೀನು ಸದಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಸರ್ವಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಪರಿಪಾಲನೆಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ವರ್ಗದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡು."

ಸುದುರ್ಲಭವಾದ ಈ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ ನಹುಷನು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗಲು ಒಪ್ಪಿದನು. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ನಹುಷ ರಾಜೇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳೂ, ದೇವರ್ಷಿಗಳೂ ಹೇಳಿದ್ದಂತೆ ಧರ್ಮ ವನ್ನೇ ಮುಂದುಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು.

ಧರ್ಮಜ! ಆದರೆ, ಸುದುರ್ಲಭವಾದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು, ತ್ರಿಲೋಕ

ಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೂ ಆಗಿ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದ ನಹುಷನು ಕಾಲಚಕ್ರವು ಉರುಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ, ಕಾಮಾತ್ಮನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತನಾದನು. ದೇವೋದ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ, ನಂದನವನದಲ್ಲಿ, ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದ ಸಾನುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಮಂದರಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ, ಶ್ವೇತಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ, ಸಹ್ಯ-ಮಹೇಂದ್ರ-ಮಲಯಪರ್ವತಗಳ ತಪ್ಪಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಸಮುದ್ರತೀರಗಳಲ್ಲಿ, ನದಿಗಳ ದಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ–ಅಪ್ಸರೆಯರೊಡನೆಯೂ, ದೇವಕನ್ಯೆಯರೊಡನೆಯೂ ದೇವರಾಜನಾದ ನಹುಷನು ಬಹುವಿಧವಾದ ರತಿಕ್ರೀಡೆಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಗಂಧರ್ವರಿಂದ ಕಿವಿಗಳಿಗಿಂಪಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವಿಧವಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನೂ, ವೀಣಾ-ಮೃದಂಗ-ತಾಳವಾದ್ಯಗಳ ಸುಮಧುರ ನಿನಾದವನ್ನೂ, ಮಧುರಸ್ವರಯುಕ್ತವಾದ ಗಾಯನವನ್ನೂ ಕೇಳಿ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿಶ್ವಾವಸು, ನಾರದ, ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರೆಯರು–ಈ ಎಲ್ಲರೂ ನಹುಷನ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾದಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ವಸಂತಾದಿ ಆರು ಋತುಗಳೂ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ಬಂದು ನಹುಷನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗಿದ್ದುವು.

ಮಾರುತನೂ ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಮಂದ-ಮಂದವಾಗಿ, ಶೀತಲನಾಗಿ, ಮನೋಜ್ಞನಾಗಿ, ರಾಜನಿಗೆ ಬೇಕೆನಿಸಿದಾಗ ಅವನಿಗೆ ಹಿತವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಹತ್ತಿರ ಸುಳಿದಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ನಹುಷನು–ಇಂದ್ರನು ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ವರ್ಗದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾ ಅಪ್ಸರೆಯರೊಡನೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ–ಅಧಿಕಾರದ ದರ್ಪದಿಂದಲೂ ದುರಭಿಮಾನದಿಂದಲೂ ಮತ್ತನಾಗಿದ್ದ ನಹುಷನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಶಕ್ರನಿಗೆ ಬಹುಪ್ರಿಯಳಾಗಿಯೂ, ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ಶಚೀದೇವಿಯ ಮೇಲೂ ಒಮ್ಮೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಅಪ್ಸರೆಯರನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವಂತೆ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನೂ ಉಪಭೋಗಿಸಬಹುದೆಂದೇ ಅವನು ಭಾವಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ದರ್ಪದುರ್ವಿದಗ್ಧನಾಗಿದ್ದ ಅವನಿಗೆ ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯೇ ಹೊರಟುಹೋಗಿತ್ತು. ಶಚಿದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ದುಷ್ಟಾತ್ಮನಾದ ನಹುಷನು ಸಭಾಸದರನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದೇ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು :

ಇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಮಹಿಷೀ ದೇವೀ ಕಸ್ಮಾನ್ಮಾಂ ನೋಪತಿಷ್ಠತಿ ।
ಅಹಮಿನ್ದ್ರೋಽಸ್ಮಿ ದೇವಾನಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಚ ತಥೇಶ್ವರಃ ।
ಆಗಚ್ಛತು ಶಚೀ ಮಹ್ಯಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಮದ್ಯ ನಿವೇಶನಮ್ ॥೧೯॥

“ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯಾದ ಶಚಿಯು ಇದುವರೆಗೂ ನನ್ನ ಅಂತಃ ಪುರಕ್ಕೆ ಬರದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು? ನಾನೇ ಇಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರ ನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕೂಡಲೇ ಶಚೀದೇವಿಯು ನನ್ನ ಅರಮನೆಗೆ ಆಗಮಿಸಲಿ.”

ನಹುಷನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಚೀದೇವಿಯ ಮನಸ್ಸು ದುಃಖದಿಂದ ಪರಿತಪ್ತವಾಯಿತು. ಒಡನೆಯೇ ಅವಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿದಳು :

ರಕ್ಷ ಮಾಂ ನಹುಷಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಂಸ್ತ್ವಾಮಸ್ಮಿ ಶರಣಂ ಗತಾ ।
ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಸಮ್ಪನ್ನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಂಸ್ತ್ವಂ ಮಾಂ ಪ್ರಭಾಷಸೇ ॥೨೦॥

ದೇವರಾಜಸ್ಯ ದಯಿತಾಮತ್ಯನ್ತಂ ಸುಖಭಾಗಿನೀಮ್ ।
ಅವೈಧವ್ಯೇನ ಯುಕ್ತಾಂ ಚಾಪ್ಯೇಕಪತ್ನೀಂ ಪತಿವ್ರತಾಮ್ ॥೨೧॥

ಉಕ್ತವಾನಸಿ ಮಾಂ ಪೂರ್ವಮೃತಾಂ ತಾಂ ಕುರು ವೈ ಗಿರಮ್ ।
ನೋಕ್ತಪೂರ್ವಂ ಚ ಭಗವನ್ಮೃಥಾ ತೇ ಕಿಂಚಿದೀಶ್ವರ ।
ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಭವೇತ್ಸತ್ಯಂ ತ್ವಯೋಕ್ತಂ ದ್ವಿಜಸತ್ತಮ ॥೨೨॥

“ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ನನ್ನನ್ನು ಈ ನಹುಷನಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿಸು. ನಾನು ನಿನಗೆ ಶರಣಾಗತಳಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಹಿಂದೆ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ‘ನೀನು ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನೆ ಯೆಂದೂ, ದೇವರಾಜನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದವಳೆಂದೂ, ಸರ್ವ ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೂ ಯೋಗ್ಯಳಾಗಿರತಕ್ಕವಳೆಂದೂ, ವೈಧವ್ಯರಹಿತಳಾದವ ಳೆಂದೂ, ಏಕಪತ್ನಿಯೆಂದೂ, ಪತಿವ್ರತೆಯೆಂದೂ’–ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆಯಲ್ಲವೇ? ಆ ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳು ಸತ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು, ಗುರುದೇವ! ನೀನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸತ್ಯವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ : ಹಿಂದೆ ನೀನು

ಯಾವಾಗಲೂ ಹುಸಿಮಾತನ್ನಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ನೀನಂದು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲಿ.”

ಭಯವಿಹ್ವಲಳಾಗಿದ್ದ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಹೇಳಿದನು :

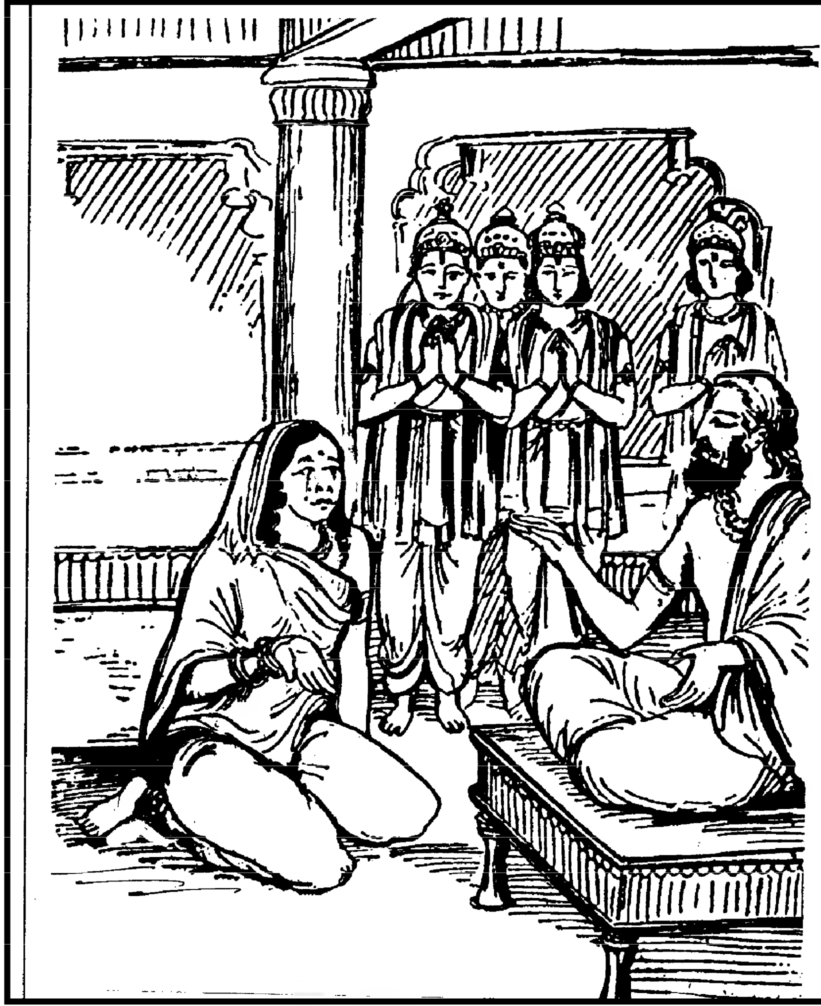

ಯದುಕ್ತಾಸಿ ಮಯಾ ದೇವಿ ಸತ್ಯಂ ತದ್ಭವಿತಾ ಧ್ರುವಮ್ ।
ದ್ರಕ್ಷ್ಯಸೇ ದೇವರಾಜಾನಮಿನ್ದ್ರಂ ಶೀಘ್ರಮಿಹಾಗತಮ್ ॥೨೪॥

ನ ಭೇತವ್ಯಂ ಚ ನಹುಷಾತ್ಸತ್ಯಮೇತದ್ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ।
ಸಮಾನಯಿಷ್ಯೇ ಶಕ್ರೇಣ ನ ಚಿರಾದ್ಭವತೀಮಹಮ್ ॥೨೫॥

“ಕಲ್ಯಾಣಿ! ಈ ಹಿಂದೆ ನಾನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ. ಇದು ನಿಶ್ಚಯ. ದೇವರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅತಿಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸುವುದನ್ನು ನೀನೇ ಕಾಣುವೆ. ನಹುಷನ ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಿ ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಭಯಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯವಾದ ಈ ಮಾತನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ನಿನ್ನ ಸಮಾಗಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವೆನು.”

ಆ ವೇಳೆಗೆ, ಶಕ್ರಾಣಿಯು ಅಂಗೀರಸನ ಪುತ್ರನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಶರಣುಹೊಕ್ಕಿರುವಳೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯು ನಹುಷನಿಗೆ ತಿಳಿದು ಅವನು ಅತ್ಯಂತ ಕುಪಿತನಾದನು.”

೧೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ)

ನಹುಷ-ದೇವತೆಗಳ ಸಂವಾದ : ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಕಾಲಾವಕಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ನಹುಷನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಹೋದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಶಲ್ಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

“ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಕೋಪಾಭಿಭೂತನಾಗಿದ್ದ, ಕೋಪಾವೇಶದಿಂದ ಭಯಂಕರದರ್ಶನನಾಗಿದ್ದ ನಹುಷನನ್ನು ಕಂಡು ಭೀತರಾದ, ದೇವರ್ಷಿ ಪುರಸ್ಸರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು :

ದೇವರಾಜ ಜಹಿ ಕ್ರೋಧಂ ತ್ವಯಿ ಕ್ರುದ್ಧೇ ಜಗದ್ವಿಭೋ ।
ತ್ರಸ್ತಂ ಸಾಸುರಗನ್ಧರ್ವಂ ಸಕಿನ್ನರಮಹೋರಗಮ್ ॥೨॥

ಜಹಿ ಕ್ರೋಧಮಿಮಂ ಸಾಧೋ ನ ಕುಪ್ಯನ್ತಿ ಭವದ್ವಿಧಾಃ ।
ಪರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ಸಾ ದೇವೀ ಪ್ರಸೀದಸ್ವ ಸುರೇಶ್ವರ ॥೩॥

ನಿವರ್ತಯ ಮನಃ ಪಾಪಾತ್ಪರದಾರಾಭಿಮರ್ಶನಾತ್ ।
ದೇವರಾಜೋಽಸಿ ಭದ್ರಂ ತೇ ಪ್ರಜಾ ಧರ್ಮೇಣ ಪಾಲಯ ॥೪॥

"ದೇವರಾಜ! ವಿಭುವೇ! ಕೋಪವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸು. ನೀನು ಕುಪಿತನಾದರೆ ಅಸುರ-ಗಂಧರ್ವ-ಕಿನ್ನರ-ಮಹೋರಗರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವವೇ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಪುರುಷನೇ! ಕೋಪವನ್ನು ದೂರಮಾಡು. ನಿನ್ನಂತಹ ಸತ್ಪುರುಷರು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಈ ಅಲ್ಪವಿಷಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳಬಾರದು. ನೀನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರುವ ಶಚೀದೇವಿಯು ಪರಪತ್ನಿಯಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವುದು ಮಹಾಪಾಪ. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಈ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಲಿ. ಮೇಲಾಗಿ ನೀನು ದೇವರಾಜನಾಗಿರುವೆ. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿಸು."

ದೇವರ್ಷಿಗಳು ಇಷ್ಟು ವಿನೀತರಾಗಿ ವಿನಮ್ರವಾದ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಕಾಮಮೋಹಿತನಾದ ನಹುಷನು ಅವರ ಮಾತಿಗೆ ಪುರಸ್ಕಾರ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹಿಂದಿನ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ಕೆಲವು ಆಕ್ಷೇಪಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದನು :

ಅಹಲ್ಯಾ ಧರ್ಷಿತಾ ಪೂರ್ವಮೃಷಿಪತ್ನೀ ಯಶಸ್ವಿನೀ ।
ಜೀವತೋ ಭರ್ತುರಿನ್ದ್ರೇಣ ಸ ವಃ ಕಿಂ ನ ನಿವಾರಿತಃ ॥೬॥

"ಈಗ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಪರದಾರಾಭಿಮರ್ಶನವು ಪಾಪವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬಂದಿರುವಿರಲ್ಲವೇ? ಹಿಂದೆ ನಿಮ್ಮ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಋಷಿಪತ್ನಿಯಾದ, ಯಶಸ್ವಿನಿಯಾದ ಅಹಲ್ಯೆಯು–ಅವಳ ಪತಿಯಾದ ಗೌತಮನು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗಲೇ–ಸತೀತ್ವದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟಳಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೇ? ಆ ಸಮಯದಲ್ಲೇಕೆ ನೀವು ಪರದಾರಾಭಿಮರ್ಶನವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ? ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ; ಅವನು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕ್ರೌರ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೋಸ-ಕಪಟ-ವಂಚನೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನೇ

ಮಾಡಿದ ಆ ಎಲ್ಲ ದುಷ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ನೀವೇಕೆ ತಡೆಯಲು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ? ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಈಗ ನೀವು ತಡೆಯಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಈ ಕೂಡಲೇ ಶಚೀದೇವಿಯು ಬಂದು ನನ್ನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾಗಲಿ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದು ಅವಳಿಗೂ ಪರಮಹಿತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ನಿಮಗೂ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣವೇ ಆಗುತ್ತದೆ."

(ದೇವರ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧಾರೆಯೆರೆದು ನಹುಷನನ್ನು ಅತ್ಯಂತಬಲಿಷ್ಠನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವಾಗ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇನಿದೆ? ಅವನ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ.)

ದೇವತೆಗಳು ನಹುಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು :

"ದಿವಸ್ಪತಿಯೇ! ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ತಂದುಬಿಡುತ್ತೇವೆ. ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಂತೆ ಮಾಡು. ಈ ನಿನ್ನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ದೂರಮಾಡು. ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರೀತನಾಗು."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ದೇವತೆಗಳು ನಹುಷನೊಡನೆ ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಅಶುಭವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಇಂದ್ರಾಣಿಗೆ ಹೇಳಲು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮನೆಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದಳಲ್ಲವೇ? ದೇವತೆಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು : "ವಿಪ್ರೇಂದ್ರ! ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಶರಣಾಗತಳಾಗಿ ನಿನ್ನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವಳಿಗೆ ನೀನು ಅಭಯಪ್ರದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದನ್ನೂ ನಾವು ತಿಳಿದಿರುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಇದರಿಂದಾಗಿ ನಹುಷನು ಬಹಳ ಕುಪಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜನು ಕುಪಿತನಾದರೆ ನಮಗಾರಿಗೂ ಉಳಿಗಾಲವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ, ಮಹಾದ್ಯುತಿಮಂತನೇ! ದೇವ-ಗಂಧರ್ವ-ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಕೃತಾಂಜಲಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ನಹುಷನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಬಿಡು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಹುಷನು ದೇವರಾಜನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿ ಮಹಾದ್ಯುತಿಮಂತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರಿಂದಲೇ ಅವನು

ಹಿಂದಿನ ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ವರಾರೋಹೆಯಾದ, ವರವರ್ಣಿನಿಯಾದ ಈ ಶಚೀದೇವಿಯು ನಹುಷನನ್ನೇ ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ.”

ದೇವತೆಗಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಶಚೀದೇವಿಯು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗೋಳಾಡುತ್ತಾ, ಕಂಬನಿಗರೆಯುತ್ತಾ, ಬಹುದೀನಳಾಗಿ, ಅಳುತ್ತಳುತ್ತಲೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಳು :

ನಾಹಮಿಚ್ಛಾಮಿ ನಹುಷಂ ಪತಿಂ ದೇವರ್ಷಿಸತ್ತಮ ।
ಶರಣಾಗತಾಸ್ಮಿ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಂಸ್ತ್ರಾಯಸ್ವ ಮಹತೋ ಭಯಾತ್ ॥೧೫॥

“ದೇವರ್ಷಿಸತ್ತಮ! ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಹುಷನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ ! ನಾನು ನಿನಗೆ ಶರಣಾಗತಳಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಮಹಾಭಯದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡು. ನನ್ನ ಸತೀತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಡು. ಕೈಬಿಡಬೇಡ, ನಿನ್ನನ್ನು ಅಂಗಲಾಚಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವೆನು.”

ಶಚೀದೇವಿಯ ರೋದನವು ಕರುಣಾಜನಕವಾಗಿದ್ದಿತು. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಸಹಾಯಕರಾಗಿ ನಿಂತು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅನುದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಶರಣಾಗತಂ ನ ತ್ಯಜೇಯಮಿನ್ದ್ರಾಣಿ ಮಮ ನಿಶ್ಚಯಃ ।
ಧರ್ಮಜ್ಞಾಂ ಸತ್ಯಶೀಲಾಂ ಚ ನ ತ್ಯಜೇಯಮನಿನ್ದಿತೇ ॥೧೬॥

“ಮಗಳೇ! ಇಂದ್ರಾಣಿ! ಶರಣಾಗತರನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಕೂಡದೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ನಿಶ್ಚಯವೂ ಆಗಿದೆ ; ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಜ್ಞಳೂ, ಸತ್ಯಶೀಲಳೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ, ಕಳಂಕರಹಿತಳೇ!

ನಾಕಾರ್ಯಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛಾಮಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸನ್ವಿಶೇಷತಃ ।
ಶ್ರುತಧರ್ಮಾ ಸತ್ಯಶೀಲೋ ಜಾನನ್ಧರ್ಮಾನುಶಾಸನಮ್ ।
ನಾಹಮೇತತ್ಕರಿಷ್ಯಾಮಿ ಗಚ್ಛಧ್ವಂ ವೈ ಸುರೋತ್ತಮಾ ॥೧೭॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಚ್ಛೆಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಧರ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಸತ್ಯಶೀಲನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಧರ್ಮದ ವಿಧಿ-ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಶರಣಾಗತರಾದವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾನೆಂದಿಗೂ ಮಾಡಲಾರೆನು. ದೇವತೆಗಳೇ! ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನಿಮ್ಮ ಪಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿರಿ. ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೇ ಕುರಿತು ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಿರುವ ಗೀತವನ್ನೇ ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುವೆನು ; ಕೇಳಿರಿ :

ನ ತಸ್ಯ ಬೀಜಂ ರೋಹತಿ ರೋಹಕಾಲೇ
ನ ತಸ್ಯ ವರ್ಷಂ ವರ್ಷತಿ ವರ್ಷಕಾಲೇ ।
ಭೀತಂ ಪ್ರಪನ್ನಂ ಪ್ರದದಾತಿ ಶತ್ರವೇ
ನ ಸ ತ್ರಾತಾರಂ ಲಭತೇ ತ್ರಾಣಮಿಚ್ಛನ್ ॥೧೯॥

'ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಾ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಬಂದವನನ್ನು ಯಾವನು ಶರಣಾಗತನಾದವನ ಶತ್ರುವಿಗೇ ಒಪ್ಪಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಬೀಜವು, ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹುಸಿಯಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೆ ಮಳೆಯು ಬೇಕಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮಳೆಗರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ರಕ್ಷಕರು ಬೇಕಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕರೂ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ.

ಮೋಘಮನ್ನಂ ವಿನ್ದತಿ ಚಾಪ್ಯಚೇತಾಃ
ಸ್ವರ್ಗಾಲ್ಲೋಕಾದ್ಭ್ರಶ್ಯತಿ ನಷ್ಟಚೇಷ್ಟಃ ।
ಭೀತಂ ಪ್ರಪನ್ನಂ ಪ್ರದದಾತಿ ಯೋ ವೈ
ನ ತಸ್ಯ ಹವ್ಯಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣನ್ತಿ ದೇವಾಃ ॥೨೦॥

ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಾ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಬಂದವನನ್ನು ಯಾವನು ಶತ್ರುವಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಸೇವಿಸುವ ಆಹಾರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದುರ್ಬಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಅವನು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೂ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಫಲವು ಶೂನ್ಯವಾಗು

ತ್ತದೆ. ಅವನು ಗತಪ್ರಜ್ಞನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳು ಅವನು ಕೊಡುವ ಹವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಮೀಯತೇ ಚಾಸ್ಯ ಪ್ರಜಾ ಹ್ಯಕಾಲೇ
ಸದಾ ವಿವಾಸಂ ಪಿತರೋಽಸ್ಯ ಕುರ್ವತೇ ।
ಭೀತಂ ಪ್ರಪನ್ನಂ ಪ್ರದದಾತಿ ಶತ್ರವೇ
ಸೇನ್ದ್ರಾ ದೇವಾಃ ಪ್ರಹರನ್ತ್ಯಸ್ಯ ವಜ್ರಮ್ ॥೨೧॥

ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಭೀತ-ಭೀತನಾಗಿ ಬರುವ ಶರಣಾಗತನನ್ನು ಯಾವನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೇ ಪುನಃ ಒಪ್ಪಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನ ಮಕ್ಕಳು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಯುವರು. ಅವನ ಪಿತೃಗಳು ನಿರಂತರವಾಗಿ ನರಕವಾಸವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಸಮಯಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅವನ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿ ಸುವರು.'

ಶರಣಾಗತರಕ್ಷಣೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ನಾನು ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತಳಾದ, ಶಕ್ರದಯಿತೆಯಾದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ನಹುಷನಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ದೇವತೆಗಳೇ! ಇವಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಹಿತವೋ, ನನಗೂ ಯಾವುದು ಹಿತವಾಗುವುದೋ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿರಿ. ನಾನು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿಲ್ಲ."

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನಂತರ ದೇವರ್ಷಿ-ಗಂಧರ್ವರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು :

"ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ! ಶರಣಾಗತಳಾಗಿರುವ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನೀನು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವುದಾದರೆ–ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ಶುಭಪರಿಣಾಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ನೀನೇ ಸೂಚಿಸು."

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಯೋಚಿಸಿ ಹೇಳಿದನು :

"ದೇವರ್ಷಿಗಳೇ! ಶುಭಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಳಾದ ಈ ಶಚೀದೇವಿಯು ನಹುಷನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಿ. ಇದರಿಂದ ಅವಳಿಗೂ ಸಮಾಧಾನವಾಗುವುದು ; ನಮಗೂ ಹಿತವುಂಟಾಗುವುದು.

ಬಹುವಿಘ್ನಃ ಸುರಾಃ ಕಾಲಃ ಕಾಲಃ ಕಾಲಂ ನಯಿಷ್ಯತಿ ।
ಗರ್ವಿತೋ ಬಲವಾಂಶ್ಚಾಪಿ ನಹುಷೋ ವರಸಂಶ್ರಯಾತ್ ॥೨೬॥

ದೇವತೆಗಳೇ! ಕಾಲವೆಂಬುದು ಅನೇಕವಿಘ್ನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ನಹುಷನೀಗ ನಮ್ಮ ವರಪ್ರದಾನದಿಂದ ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನೂ, ಗರ್ವಿಷ್ಠನೂ ಆಗಿರುವನು. ಈಗ ನಾವು ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಧಾನಮಾಡಿದೆವಾದರೆ ಕಾಲವೇ ಎಲ್ಲ ವನ್ನೂ ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ದೇವತೆಗಳು ಸುಪ್ರೀತರಾಗಿ ದೇವಗುರುವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು :

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ನೀನೀಗ ಹೇಳಿರುವುದು ಸಮೀಚೀನವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ನೀನು ಸೂಚಿಸಿರುವ ಈ ಉಪಾಯವು ಹಿತಕರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ನಹುಷನಲ್ಲಿಗೆ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಹೋಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಿ." ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ, ಸಮಾಧಾನಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಲೋಕಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು :

ತ್ವಯಾ ಜಗದಿದಂ ಸರ್ವಂ ಧೃತಂ ಸ್ಥಾವರಜಙ್ಗಮಮ್ ।
ಏಕಪತ್ನ್ಯಸಿ ಸತ್ಯಾ ಚ ಗಚ್ಛಸ್ವ ನಹುಷಂ ಪ್ರತಿ ॥೨೯॥

ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತ್ವಾಮಭಿಕಾಮಶ್ಚ ವಿನಶಿಷ್ಯತಿ ಪಾಪಕೃತ್ ।
ನಹುಷೋ ದೇವಿ ಶಕ್ರಶ್ಚ ಸುರೈಶ್ವರ್ಯಮವಾಪ್ಸ್ಯತಿ ॥೩೦॥

"ದೇವಿ! ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಸ್ಥಾವರ-ಜಂಗಮಯುಕ್ತವಾದ ಈ ವಿಶ್ವವು ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೀನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಏಕಮಾತ್ರಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವೆ. ಪತಿವ್ರತೆ

ಯಾಗಿರುವೆ. ಸತ್ಯಪರಾಯಣಳಾಗಿರುವೆ. ದೇವಗುರುವು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಹುಷನ ಬಳಿಗೆ ನೀನೇ ಹೋಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. ಪತಿವ್ರತಾಶಿರೋಮಣಿಯಾಗಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಮಿಸಿರುವ, ಪಾಪಿಷ್ಠನಾದ ನಹುಷನು ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ನಿನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಶಕ್ರನು ದೇವಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ."

ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಈ ವಿಧವಾದ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನಂತರ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು–ಘೋರದರ್ಶನನಾದ ನಹುಷನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡೇ ಹೋದಳು. ಯುವತಿಯೂ, ರೂಪಸಂಪನ್ನೆಯೂ ಆಗಿದ್ದ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುಷ್ಟಾತ್ಮನಾದ, ಕಾಮಾಭಿಭೂತನಾದ ನಹುಷನು ಬಹುಸಂತುಷ್ಟನಾದನು."

೧೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೧೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ)

ಶಚೀದೇವಿಯು ನಹುಷನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆದುದು : ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಪಾಪದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪುನಃ ಅದೃಶ್ಯನಾದುದು : ಶಚೀದೇವಿಯು ರಾತ್ರೀದೇವಿಯಾದ ಉಪಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದುದು.

ಶಲ್ಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ತಸ್ಯ ತಾಮಬ್ರವೀದ್ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಹುಷೋ ದೇವರಾಟ್ ತದಾ ।
ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ಲೋಕಾನಾಮಹಮಿನ್ದ್ರಃ ಶುಚಿಸ್ಮಿತೇ ।
ಭಜಸ್ವ ಮಾಂ ವರಾರೋಹೇ ಪತಿತ್ವೇ ವರವರ್ಣಿನಿ ॥೧॥

ಧರ್ಮಜ! ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ನತಶಿರಳಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ನಿರ್ಲಜ್ಜನಾದ, ದೇವರಾಜನಾದ ನಹುಷನು ಹೇಳಿದನು:

"ಶುಚಿಸ್ಮಿತೇ! ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ನಾನೇ ಇಂದು ಇಂದ್ರ

ನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ವರಾರೋಹೇ! ವರವರ್ಣಿನಿ! ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸು."

ನಹುಷನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಶಚೀ ದೇವಿಯು–ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ಬಾಳೆಯ ಗಿಡವು ಹೊಯ್ದಾಡುವಂತೆ–ಭಯೋದ್ವಿಗ್ನಳಾಗಿ ನಡುಗಿದಳು. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಮರಿಸಿ ಪ್ರಣಾಮಮಾಡಿ ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಘೋರದರ್ಶನನಾಗಿದ್ದ, ದೇವರಾಜನಾದ ನಹುಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದಳು :

"ದೇವರಾಜ! ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆನು. ನನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು–ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ? ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ?–ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಇದುವರೆಗೂ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನಿನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದವರೆಗೆ ಕಾದಿದ್ದು ಅವ ನೇನಾದನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅವನ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳಾವುವೂ ತಿಳಿಯದೆಯೇ ಹೋದರೆ ಅನಂತರ ನಾನು ಖಂಡಿತ ವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ (ಸೇವೆ) ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತೇನೆ. ಸತ್ಯವಾದ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನನಗೆ ನನ್ನ ಪತಿಯ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲಾವಕಾಶವು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಶಚೀದೇವಿಯ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ನಹುಷನು ಸುಪ್ರೀತನಾದನು. ಇಂದ್ರನು ಪುನಃ ಬರುವನೆಂಬ ಸಂಶಯಲೇಶ ವಾದರೂ ನಹುಷನಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಸಂತಸವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ ನಹುಷನು ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

ಏವಂ ಭವತು ಸುಶ್ರೋಣಿ ಯಥಾ ಮಾಮಿಹ ಭಾಷಸೇ ।
ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಚಾಗಮನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸತ್ಯಮೇತದನುಸ್ಮರೇಃ ॥೭॥

"ಸುಶ್ರೋಣಿ! ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆಯೇ ನಿನ್ನ ಪತಿಯ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸು. ಅವನ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳಾವುವೂ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಒಡನೆಯೇ ನೀನು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದುಬಿಡ

ಬೇಕು. ಸತ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೀನು ಸರ್ವದಾ ಸ್ಮರಣೆ ಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ತಿಳಿಯಿತೇ?"–ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ನಹುಷನು ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಶುಭಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನೆಯಾದ ಶಚೀದೇವಿಯು ನಹುಷ ನಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವಳಾಗಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದಳು. ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ತನಗೂ–ನಹುಷನಿಗೂ ನಡೆದ ಮಾತು ಕತೆಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಶಚಿಯು ತಿಳಿಸಿದಳು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ರನೆಲ್ಲಿ ರುವನೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ಅಗ್ನಿಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಶಚೀದೇವಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಸಲುವಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿದರು. ಅವರು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ದೇವದೇವನಾದ, ನಿಖಿಲಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಲಯಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢ ನಾಗಿದ್ದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ವಾಕ್ಯವಿಶಾರದರಾದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಉದ್ವಿಗ್ನತೆಯನ್ನು ಮುಖಭಾವದಿಂದಲೇ ತೋರುತ್ತಾ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು :

"ದೇವೇಶ! ನಮ್ಮ ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ಶಕ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಪಾಪದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿ ಪಾಪಾಭಿಭೂತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ತೋರಿಸ ಲಿಚ್ಛಿಸದೇ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಹೋಗಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಜನಾದ, ಸನಾತನನಾದ, ಪ್ರಭುವಾದ ನೀನೇ ನಮಗೆ ಶರಣ್ಯನು. ಸರ್ವಭೂತಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೇ ನೀನು ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವೆ. ಯದ್ಯಪಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಹತನಾದರೂ ವಾಸವನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವೃತ್ರನ ಹತ್ಯೆಯು ನಡೆಯಿತಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಂದು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದ ಕಲುಷಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸುರಗಣಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ನೀನೀಗ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದ ವಿಮೋಚನಗೊಳಿಸು. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷವು ಹೇಗೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕೃಪೆಮಾಡು."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಅಗ್ನಿಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಅಗ್ನಿಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳೇ! ನನ್ನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿ. ನಾನವನನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ನನ್ನನ್ನು ಸಂಪೂಜಿಸಿದರೆ ದೇವರಾಜಪದವಿಯನ್ನು ಅವನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ಅವನಿಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಭಯವೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ದುರ್ಮತಿಯಾದ ನಹುಷನು ತನ್ನ ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಬೇಸರಪಡದೆ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಈ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಭಗವಂತನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಹೇಳಿದ ಶುಭಾವಹ ವಾದ, ಸತ್ಯವಾದ, ಅಮೃತೋಪಮವಾದ ವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಎಲ್ಲ

ದೇವತೆಗಳೂ ಪುರೋಹಿತರಿಂದಲೂ, ಋಷಿ-ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಭಯೋದ್ವಿಗ್ನನಾಗಿದ್ದ ಶಕ್ರನು ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿದರು. ಆ ಪವಿತ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಮಹೇಂದ್ರನ ಪಾವನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಮಹಾಪಾಪವಿಮೋಚಕವಾದ ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಇಂದ್ರನ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಪಾಪವು–ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪರ್ವತಗಳ ಲ್ಲಿಯೂ, ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಭಜಿಸಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ ಸುರೇಶ್ವರನು ಪಾಪದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಾದನು. ಬಲಸೂದನನು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪುನರಾಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಬರಲಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದ, ವರದಾನದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಬಹುಪ್ರಬಲನಾಗಿದ್ದ, ದುಃಸಹನಾಗಿದ್ದ ನಹುಷನನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರಕಂಪಿಸಿದನು. (ಭಯೋದ್ವಿಗ್ನನಾದನು) ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪುನರಾಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಾಲವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಪಥದಿಂದ ಪುನಃ ಅಗೋಚರನಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಕಾಣದೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಮಾಡಿ, ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು, ತೇಜಃಪುಂಜಯುಕ್ತನಾಗಿ ಹೊರಬಂದ ಇಂದ್ರನು ಪುನಃ ಅದೃಶ್ಯನಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಶೋಕಾಭಿಭೂತ ಳಾದ ಶಚೀದೇವಿಯು–'ಹಾ ಶಕ್ರ!' 'ಹಾ ಇಂದ್ರ!'–ಎಂದು ಕೂಗಿಕೊಂಡು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳತೊಡಗಿದಳು. ಶೋಕಾರ್ತಳಾದ ಶಚೀದೇವಿಯು ಗದ್ಗದಧ್ವನಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದಳು :

ಯದಿ ದತ್ತಂ ಯದಿ ಹುತಂ ಗುರವಸ್ತೋಷಿತಾ ಯದಿ ।
ಏಕಭರ್ತೃತ್ವಮೇವಾಸ್ತು ಸತ್ಯಂ ಯದ್ಯಸ್ತಿ ವಾ ಮಯಿ ॥೨೪॥

"ನಾನೇನಾದರೂ ದಾನಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆ, ನಾನೇನಾದರೂ ಹೋಮ-ಹವನಾದಿಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದ್ದರೆ, ಗುರು-ಹಿರಿಯರನ್ನು ಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದ್ದರೆ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಿದ್ದರೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಏಕಭರ್ತೃತ್ವವು (ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವು) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿ.

ಪುಣ್ಯಾಂ ಚೇಮಾಮಹಂ ದಿವ್ಯಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಾಮುತ್ತರಾಯಣೇ ।
ದೇವೀಂ ರಾತ್ರಿಂ ನಮಸ್ಯಾಮಿ ಸಿಧ್ಯತಾಂ ಮೇ ಮನೋರಥಃ ॥೨೫॥

ಉತ್ತರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಮತ್ತು ದಿವ್ಯವಾದ ಈ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ರಾತ್ರ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನು ವಿಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಮನೋರಥವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ರಾತ್ರಿದೇವಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ"–ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಶಚೀದೇವಿಯು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತಳಾಗಿ ನಿಶಾದೇವಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದಳು. ಪತಿವ್ರತಾ ಪರಾಯಣೆಯಾದ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠಳಾದ ಶಚೀದೇವಿಯು 'ಉಪಶ್ರುತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾತ್ರಿದೇವಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಕುಳಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳು: (ಉಪಶ್ರುತಿಃ: ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತು : ತದಭಿಮಾನಿದೇವತೆ)

ಯತ್ರಾಸ್ತೇ ದೇವರಾಜೋಽಸೌ ತಂ ದೇಶಂ ದರ್ಶಯಸ್ವ ಮೇ ।
ಇತ್ಯಾಹೋಪಶ್ರುತಿಂ ದೇವೀಂ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯೇನ ದೃಶ್ಯತೇ ॥೨೬॥

"ರಾತ್ರಿದೇವಿ! ನನ್ನ ಪತಿಯಾದ ದೇವರಾಜನೆಲ್ಲಿರುವನು? ಅವನಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನನಗೆ ತೋರಿಸು. ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸತ್ಯದ ದರ್ಶನವಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಳಾದ ನೀನೇ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ನನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥಳಾಗಿರುವೆ. ದಯಮಾಡಿ ಅವನಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡು, ದೇವಿ!"

ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ)

ಉಪಶ್ರುತಿದೇವಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರಾಣಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಸಂದರ್ಶನ

ಶಲ್ಯನು ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಂಪನ್ನಳಾದ, ಸಾಧ್ವಿಯಾದ

ಉಪಶ್ರುತಿಯು (ರಾತ್ರಿದೇವಿಯು) ಶಚೀದೇವಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಳು. ವಯೋರೂಪಸಂಪನ್ನಳಾದ, ತನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕಾಗಮಿಸಿದ ದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಹೇಳಿದಳು :

"ದೇವಿ! ನೀನಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಾನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. ವರಾನನೇ! ನೀನಾರೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳು."

"ದೇವಿ! ನಾನು 'ಉಪಶ್ರುತಿ' ಎಂಬುವಳು. ನಿನ್ನ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತಳಾದ ನಾನು ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ದರ್ಶನವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುತ್ತೇನೆ. ನೀನು ಪತಿವ್ರತೆಯಾಗಿರುವೆ. ಯಮ-ನಿಯಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ. ವ್ರತನಿಷ್ಠಳಾದ ಮತ್ತು ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ನಿನಗೆ ನಾನು ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳ ವಾಗಲಿ. ಬೇಗ ನನ್ನೊಡನೆ ಬಾ. ನನ್ನನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದೆಯಾದರೆ ಸುರಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೇವರಾಜನನ್ನು ಕಾಣುವೆ."

ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಇಂದ್ರಾಣಿಯೂ ಹೊರಟಳು.

ಉಪಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾಣಿಯರಿಬ್ಬರೂ ದೇವಾರಣ್ಯವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದ ಅನೇಕಾನೇಕಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ದಾಟಿ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತವನ್ನೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ, ಹಿಮವಂತನ ಉತ್ತರ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಹುಯೋಜನವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ, ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾನಾವೃಕ್ಷ ಗಳಿಂದಲೂ–ಲತೆಗಳಿಂದಲೂ ನಿಬಿಡವಾಗಿದ್ದ ಮಹಾದ್ವೀಪವೊಂದನ್ನು ಸೇರಿ ದರು. ಆ ಮಹಾದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಣೀ ಮತ್ತು ಉಪಶ್ರುತಿಯರು ಒಂದು ದಿವ್ಯವಾದ ಸರೋವರವನ್ನು ಕಂಡರು. ಆ ಸರೋವರವು ನೂರು ಯೋಜನ ಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ, ನೂರು ಯೋಜನಗಳಷ್ಟು ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು, ಅನೇಕಾನೇಕ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ (ಹಂಸ-ಕಾರಂಡವಾದಿಗಳಿಂದ) ತುಂಬಿ ಹೋಗಿತ್ತು. ಆ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಐದು ಬಣ್ಣಗಳ ಕಮಲಗಳಿದ್ದುವು. ಆ

ಕಮಲಗಳ ಮೇಲೆ ದುಂಬಿಗಳು ಕುಳಿತು, ಪುಷ್ಪರಸವನ್ನು ಹೀರುತ್ತಾ ಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ವಿಕಸಿತವಾದ, ದುಂಬಿಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅಂತಹ ಕಮಲಗಳು ಆ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದುವು. ದಿವ್ಯವಾದ ಆ ಸರಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಲುದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು ಕಮಲವಿದ್ದಿತು. ಆ ಕಮಲಪುಷ್ಪದ ಕಾಂಡವು ನೀಳವಾಗಿಯೂ–ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು, ತನ್ನ ಮೇಲೆ ವಿಶಾಲವಾದ ದೊಡ್ಡದಾದ ಕಮಲಪುಷ್ಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಿತು. ಆ ನಾಳವನ್ನು (ಕಾಂಡವನ್ನು) ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಉಪಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾಣಿಯರು ಒಳಹೊಕ್ಕರು. ಕಮಲದ ಕಾಂಡದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಶತಕ್ರತುವನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಸಂದರ್ಶಿಸಿದರು. ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಶತಕ್ರತುವು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ತಾನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವನ್ನೇ ಧರಿಸಿದಳು. ಇಂದ್ರಾಣಿ ಯಂತೆಯೇ ಉಪಶ್ರುತಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದಳು.

ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಧಾರಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ, ಹಿಂದೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ್ದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪುನಃ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿದಳು. ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪುರಂದರನು ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಶಚೀದೇವಿ! ನೀನೇಕಿಲ್ಲಿ ಬಂದೆ? ನಾನಿಲ್ಲಿರುವೆನೆಂದು ನಿನಗಾರು ಹೇಳಿದರು?"

ಶಚೀದೇವಿಯು ತನಗೆ ಉಪಶ್ರುತಿಯು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ನಹುಷನ ದುಶ್ಚರಿತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಪತಿಯೊಡನೆ ಹೇಳಿದಳು :

"ಶತಕ್ರತುವೇ! ವೀರ್ಯಸಮ್ಮತನಾದ ನಹುಷನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನಾದನು. ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದೊಡನೆಯೇ ದರ್ಪಿತನೂ, ದುಷ್ಟಾತ್ಮನೂ ಆದ ಅವನು ತನ್ನ ಸೇವೆಮಾಡುವಂತೆ ನನಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. 'ನನ್ನ ಪತಿಯ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ

ವಿಚಾರಿಸಿ, ಅವನ ಸುಳಿವೇ ತಿಳಿಯದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾನು ನಿನ್ನವಳಾಗುವೆನು'–ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ನಹುಷನು ಒಪ್ಪಿರುವನು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನೇನಾದರೂ ನೀನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಆ ದುಷ್ಟನು

ನನ್ನನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡುಬಿಡುವನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾನು ಅತ್ಯಾತುರದಿಂದ ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವೆನು. ಪಾಪನಿಶ್ಚಯನಾದ ಮತ್ತು ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಯಾದ ನಹುಷನನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಸಂಹರಿಸು, ದೇವ! ದೈತ್ಯ-ದಾನವಭಂಜಕನೇ! ಈ ಏಕಾಂತಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರಬಂದು, ಸರ್ವ

ರಿಗೂ ಸಂದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡು. ತೇಜೋವಂತನಾಗು. ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ನೀನು ಪುನಃ ದೇವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶಾಸನಮಾಡು."

೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೧೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ)

ಪತಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಋಷಿಗಳು ಹೊತ್ತ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ನಹುಷನಿಗೆ ಹೇಳಿದುದು : ಅಗ್ನಿ-ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳ ಸಂವಾದ

ಶಲ್ಯನು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಧರ್ಮಜ! ಶಚೀದೇವಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಇಂದ್ರನು ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದನು :

"ದೇವಿ! ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಇಂದ್ರಪದವಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಹುಷನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಇದು ಸಕಾಲವಲ್ಲ. ನಹುಷನಿಂದು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಋಷಿ-ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ದೇವಯಜ್ಞ-ಪಿತೃಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಹವ್ಯ-ಕವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿ, ಅವನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ರಾಜನೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತೇನೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ನಾನು ಹೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು. ನಾನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಿರುವ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಲೇಬಾರದು. ನಹುಷನನ್ನು ನೀನು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಸಬೇಕು. ಅವನನ್ನು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು :

ಋಷಿಯಾನೇನ ದಿವ್ಯೇನ ಮಾಮುಪೈಹಿ ಜಗತ್ಪತೇ ।
ಏವಂ ತವ ವಶೇ ಪ್ರೀತಾ ಭವಿಷ್ಯಾಮೀತಿ ತಂ ವದ ॥೪॥

'ಜಗತ್ಪತಿಯೇ! ನೀನು ದಿವ್ಯವಾದ ಋಷಿಯಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ

ನನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರು. ನೀನು ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಂದೆಯಾದರೆ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತೇನೆ ಮತ್ತು ಒಡನೆಯೇ ನಿನ್ನ ವಶಳೂ ಆಗುತ್ತೇನೆ'–ಹೀಗೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಹೇಳು."

ಧರ್ಮಜ! ದೇವರಾಜನು ಶಚೀದೇವಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನಂತರ ಕಮಲೇಕ್ಷಣೆಯಾದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಿ, ನಹುಷ ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಳು. ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಂದ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಹುಷ ನಿಗೆ ಅಮಿತಾನಂದವಾಯಿತು. ನಹುಷನು ವಿಕಸಿತವಾದ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಶಚೀದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ವರಾರೋಹೇ! ಶುಚಿಸ್ಮಿತೇ! ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ನಾನೇನು ಮಾಡಲಿ? ಹೇಳು. ನಾನು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸು. ನೀನೇನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆ? ಕಲ್ಯಾಣಿ! ನೀನಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆಯೋ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವೆನು. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಆಶಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಾಚಿಕೆಗೊಳ್ಳಬೇಡ, ಭಾಮಿನಿ! ನನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡು. ನಾನು ಸತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಆಣೆಯಿಟ್ಟು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಆಶಯವನ್ನು ತಪ್ಪದೇ ನಡೆಸಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ."

"ಜಗತ್ಪತಿಯೇ! ನಿನ್ನೊಡನೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲ ವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಅನಂತರ ನೀನೇ ನನಗೆ ಪತಿಯಾಗಲಿರುವೆ. ಆದರೆ ನೀನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವೊಂದಿದೆ. ದೇವರಾಜನೇ! ನನ್ನ ಹೃದಯದ ಆಶಯವನ್ನು ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಹೇಳ ಲಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ನನಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದುದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಣಯಯುಕ್ತ ವಾದ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ನೀನು ತಪ್ಪದೇ ನಡೆಸಿಕೊಡುವೆಯಾದರೆ ನಾನು ನಿನ್ನ ವಶಳಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಇದುವರೆವಿಗೂ ನನ್ನ ಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕುದುರೆಗಳು, ಆನೆಗಳು, ರಥಗಳು–ಇವುಗಳೇ ವಾಹನಗಳಾಗಿದ್ದುವು. ಆದರೆ ನೀನು ಅಪೂರ್ವವಾದ ವಾಹನವೊಂದರ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಲು ನಾನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನೀನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿರುವ ವಾಹನವು ವಿಷ್ಣುವಿನದೂ ಆಗಿರಬಾರದು! ರುದ್ರನದೂ ಆಗಿರಬಾರದು ; ಅಸುರ-

ರಾಕ್ಷಸರ ವಾಹನವೂ ಆಗಿರಬಾರದು ; ಅಷ್ಟು ಅಪೂರ್ವವಾದುದಾಗಿರ ಬೇಕು.

ವಹನ್ತು ತ್ವಾಂ ಮಹಾಭಾಗಾ ಋಷಯಃ ಸಂಗತಾ ವಿಭೋ ।
ಸರ್ವೇ ಶಿಬಿಕಯಾ ರಾಜನ್ನೇತದ್ಧಿ ಮಮ ರೋಚತೇ ॥೧೩॥

ನಾಸುರೇಷು ನ ದೇವೇಷು ತುಲ್ಯೋ ಭವಿತುಮರ್ಹಸಿ ।
ಸರ್ವೇಷಾಂ ತೇಜ ಆದತ್ಸೇ ಸ್ವೇನ ವೀರ್ಯೇಣ ದರ್ಶನಾತ್ ।
ನ ತೇ ಪ್ರಮುಖತಃ ಸ್ಥಾತುಂ ಕಶ್ಚಿಚ್ಛಕ್ನೋತಿ ವೀರ್ಯವಾನ್ ॥೧೪॥

ಮಹಾರಾಜ! ಎಲ್ಲ ಋಷಿಗಳೂ ಸೇರಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಶಿಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ, ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು. ಋಷಿಗಳು ನಿನ್ನ ವಾಹನಕ್ಕೆ ವಾಹಕ ರಾಗಿರಬೇಕು. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಲು ನನಗೆ ಬಹಳ ಆನಂದವಾಗುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯಂತೆ ನೀನೇನಾದರೂ ಋಷಿವಾಹನನೇ ಆದರೆ–ನಿನಗೆ ಸಮಾನರಾದವರು ಅಸುರರಲ್ಲಾಗಲೀ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ ಯಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಪಾತಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ನೀನು ಎಲ್ಲರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವೆ. ಎಂತಹ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೇ ಆದರೂ ನಿನ್ನ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಲಾರನು."

ಧರ್ಮಜ! ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನಹುಷನಿಗೆ ಪರಮಾನಂದವುಂಟಾಯಿತು. ಕಾಮಾಭಿಭೂತನಾಗಿದ್ದ ಅವನಿಗೆ ತಾನು ಋಷಿವಾಹನನಾಗುವುದು ಉಚಿತವೇ–ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆಯೂ ಉಂಟಾಗ ಲಿಲ್ಲ. ಸುರೇಂದ್ರನಾದ ನಹುಷನು ಅನಿಂದಿತೆಯಾದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ನೀನು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲ, ದೇವಿ! ಅಪೂರ್ವಮುನಿವಾಹನ–ಇದು ನಿನಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ನನಗೂ ಬಹುಪ್ರಿಯಕರವಾದುದೆಂದು ಎನಿಸುತ್ತಿದೆ. ನಿನ್ನ ವಶನಾಗಿರುವ ನಾನು ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿಯೇ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು ತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಋಷಿವಾಹನನಾಗಿ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬವನ್ನುಂಟುಮಾಡು

ತ್ತೇನೆ. ಅಲ್ಪವೀರ್ಯರಾದವರು ಋಷಿಗಳನ್ನು ವಾಹಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಾನು ಮಾತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ. ನಾನು ಮಹಾತಪಸ್ವೀ ; ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠ ; ಭೂತ-ಭವ್ಯ-ವರ್ತಮಾನಗಳಿಗೆ ನಾನೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಇಂದ್ರಾಣಿ! ನಾನೇನಾದರೂ ಕೋಪಗೊಂಡೆನೆಂದರೆ ಜಗತ್ತೇ ಉಳಿಯಲಾರದು. ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಭುವನತ್ರಯಗಳೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವಾಗಿವೆ. ದೇವ-ದಾನವ-ಗಂಧರ್ವರೂ, ಕಿನ್ನರೋರಗರಾಕ್ಷಸರೂ, ಸಕಲ ಲೋಕಗಳೂ ಕೂಡ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ನನ್ನ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಲಾರವು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಟೇ ದೇವಿ? ನಾನು ಯಾರನ್ನು ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತೇನೆಯೋ– ಅವರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೇ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನಾನು ನಿನ್ನ ಮಾತನ್ನು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಡುವೆನು. ಎಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳೂ, ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡಿಯೇ ನನ್ನ ಶಿಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರುತ್ತಾರೆ. ನನ್ನ ಮಹಿಮೆ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧಿಗಳೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ನೀನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುವೆ, ದೇವಿ!"

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ನಹುಷನು ಇಂದ್ರಾಣಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಮಾನಿನಿಯಾದ ಅವಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ನಿಯಮ-ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾತೃಗಳಾದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳನ್ನು ಶಿಬಿಕೆಯ ವಾಹಕರನ್ನಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸಿದನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ್ರೋಹಿಯಾದ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ, ಮದಾನ್ವಿತನಾದ, ಕಾಮಾಭಿಭೂತನಾದ, ದುಷ್ಟಾತ್ಮನಾದ ನಹುಷನು ತನಗಿದ್ದ ಬಲದ ದುರಭಿಮಾನದಿಂದ ಶಿಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು.

ಇತ್ತಲಾಗಿ ನಹುಷನಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದಳು :

"ದೇವಗುರುವೇ! ನಾನು ನಹುಷನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದ ಕಾಲಾವಧಿಯು ಕಳೆದುಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿದೆ. ಶಕ್ರನೆಲ್ಲಿರುವನೆಂದು ಬೇಗ ತಿಳಿಯಿರಿ. ಭಕ್ತಳಾದ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ದಯೆತೋರಿರಿ."

ದೇವಗುರುವು ದೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು

ಕೇಳಿ 'ಬಾಢಂ' ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ–ಎಂದು ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನಿತ್ತು ಅವಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು:

"ವತ್ಸೇ! ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯಾದ ನಹುಷನಿಂದ ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಭಯಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಅವನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರ ತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ಅವನ ದುರುಳತನದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವನು ಇಂದ್ರಪದವಿ ಯಿಂದ ಈಗಾಗಲೇ ಚ್ಯುತನಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ದುರಭಿಮಾನದಿಂದಾಗಿ ಇಂದವನು ಧರ್ಮ ವೆಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನೇ ತಿಳಿಯದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ತಾನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಶಿಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರಲು ಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಅವನ ಅಧಃಪತನವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ನಾನೂ ಸಹ ದುರ್ಮತಿಯಾದ ಅವನ ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಇಷ್ಟಿಯೊಂದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಭಯಪಡಬೇಡ. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ."

ಹೀಗೆಂದು ಇಂದ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಶಚೀಪತಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿ ಶಕ್ರನನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಸಶರೀರನಾದ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಧಗ-ಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಪರಮಾದ್ಭುತವಾದ ಸ್ತ್ರೀವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಧಾನಹೊಂದಿದನು. ಅಗ್ನಿದೇವನು ಮನೋವೇಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ, ಪರ್ವತ-ವನಗಳನ್ನೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಗಳನ್ನೂ ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಪುನಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದನು :

"ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ! ವಿಶ್ವದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನು ಶತಕ್ರತು ವನ್ನು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಹುಡುಕದೇ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳವೆಂದರೆ ಜಲಪ್ರದೇಶ ವೊಂದೇ. ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಾನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಉತ್ಸುಕನಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ : ನೀರಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಲು ನಾನು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ .ಬೇರೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸು. ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ನಡೆಸಿಕೊಡುವೆನು."

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು ಕುರಿತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪುನಃ ಹೇಳಿದನು:

"ಮಹಾದ್ಯುತಿಮಂತನೇ! ನೀರನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸು." (ಜಲಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ, ಜಲಾಂತರ್ಗತನಾಗಿರಬಹುದಾದ ಶತಕ್ರತುವನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಾ.)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಉದ್ವಿಗ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಜಲಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಲು ತನಗಿರುವ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಹೇಳಿಕೊಂಡನು :

ನಾಪಃ ಪ್ರವೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಕ್ಷಯೋ ಮೇಽತ್ರ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಶರಣಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರಪನ್ನೋಽಸ್ಮಿ ಸ್ವಸ್ತಿ ತೇಽಸ್ತು ಮಹಾದ್ಯುತೇ ॥೩೩॥

"ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ದೇವಗುರುವೇ! ನೀರಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅಸಮರ್ಥನು. ನೀರಿನೊಳಗೆ ನಾನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ ನನ್ನ ಅವಸಾನವಾದಂತೆಯೇ ಸರಿ. ನನ್ನ ಅವಸಾನವಾದನಂತರ ನಾನು ಶಕ್ರನನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಕುವುದೆಂತು? ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ನನಗೆ ಜಲಪ್ರವೇಶಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಬೇಡ. ನಾನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ.

ಅದ್ಭ್ಯೋಽಗ್ನಿರ್ಬ್ರಹ್ಮತಃ ಕ್ಷತ್ರಮಶ್ಮನೋ ಲೋಹಮುತ್ಥಿತಮ್ ।
ತೇಷಾಂ ಸರ್ವತ್ರಗಂ ತೇಜಃ ಸ್ವಾಸು ಯೋನಿಷು ಶಾಮ್ಯತಿ ॥೩೪॥

ಅಗ್ನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವೇ ನೀರು. ಯದ್ಯಪಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ಸರ್ವತ್ರ ಇದ್ದರೂ ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ–ಅರ್ಥಾತ್ ನೀರಿನಲ್ಲಿ–ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಡಗುತ್ತದೆ.) ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಪ್ರಭಾವವು ಸರ್ವತ್ರ ಇದ್ದರೂ ಅವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಲೆ ಅವರ ಪ್ರಭಾವವು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಹಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು ಕಲ್ಲು. ಲೋಹದ ಪ್ರಭಾವವು ಸರ್ವತ್ರ ಇದ್ದರೂ ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಲೋಹದ ಪ್ರಭಾವವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ! ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪ್ರಭಾವವೇನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ.)"

ಹದಿನೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದುದು : ಲೋಕಪಾಲಕರೊಡನೆ ಇಂದ್ರನ ಸಂಭಾಷಣೆ

"ಧರ್ಮಜ! ಅಗ್ನಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ಅವನ ಪ್ರಭಾವವು ಭೂಮಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಸೀಮಿತ ವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಪರಿ-ಪರಿಯಾಗಿ ಹೊಗಳಿದನು.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸರ್ವದೇವಾನಾಂ ಮುಖಂ ತ್ವಮಸಿ ಹವ್ಯವಾಟ್ ।
ತ್ವಮನ್ತಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಗೂಢಶ್ಚರಸಿ ಸಾಕ್ಷಿವತ್ ॥೧॥

ತ್ವಾಮಾಹುರೇಕಂ ಕವಯಸ್ತ್ವಾಮಾಹುಸ್ತ್ರಿವಿಧಂ ಪುನಃ ।
ತ್ವಯಾ ತ್ಯಕ್ತಂ ಜಗಚ್ಚೇದಂ ಸದ್ಯೋ ನಶ್ಯೇದ್ಧುತಾಶನ ॥೨॥

ಕೃತ್ವಾ ತುಭ್ಯಂ ನಮೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಸ್ವಕರ್ಮವಿಜಿತಾಂ ಗತಿಮ್ ।
ಗಚ್ಛನ್ತಿ ಸಹ ಪತ್ನೀಭಿಃ ಸುತೈರಪಿ ಚ ಶಾಶ್ವತೀಮ್ ॥೩॥

ತ್ವಮೇವಾಗ್ನೇ ಹವ್ಯವಾಹಸ್ತ್ವಮೇವ ಪರಮಂ ಹವಿಃ ।
ಯಜನ್ತಿ ಸತ್ರೈಸ್ತ್ವಾಮೇವ ಯಜ್ಞೈಶ್ಚ ಪರಮಾಧ್ವರೇ ॥೪॥

ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಲೋಕಾಂಸ್ತ್ರೀನಿಮಾನ್ಹವ್ಯವಾಹ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಕಾಲೇ ಪಚಸಿ ಪುನಃ ಸಮಿದ್ಧಃ ।
ತ್ವಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ಪ್ರಸೂತಿ-
ಸ್ತ್ವಮೇವಾಗ್ನೇ ಭವಸಿ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ॥೫॥

ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಜಲದಾನಾಹುರ್ವಿದ್ಯುತಶ್ಚ ಮನೀಷಿಣಃ ।
ದಹನ್ತಿ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ತ್ವತ್ತೋ ನಿಷ್ಕ್ರಮ್ಯ ಹೇತಯಃ ॥೬॥

ತ್ವಯ್ಯಾಪೋ ನಿಹಿತಾಸ್ಸರ್ವಾಸ್ತ್ವಯಿ ಸರ್ವಮಿದಂ ಜಗತ್ ।
ನ ತೇಽಸ್ತ್ಯವಿದಿತಂ ಕಿಂಚಿತ್ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ಪಾವಕ ॥೭॥

ಸ್ವಯೋನಿಂ ಭಜತೇ ಸರ್ವೋ ವಿಶಸ್ವಾಪೋಽವಿಶಙ್ಕಿತಃ ।
ಅಹಂ ತ್ವಾಂ ವರ್ಧಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೈರ್ಮನ್ತ್ರೈಃ ಸನಾತನೈಃ ॥೮॥

"ಅಗ್ನಿದೇವ! ನೀನು ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ರುವೆ. (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಖಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ.) ನೀನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ನೀನು ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಗೂಢನಾಗಿದ್ದು ಆ ಪ್ರಾಣಿ ಗಳು ಮಾಡುವ ಪಾಪ-ಪುಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿರುವೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದವರು ನಿನ್ನನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಪುನಃ ನಿನ್ನನ್ನು ದಿವ್ಯ, ಭೌಮ, ಜಠರಾನಲ–ಈ ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನೀನಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತು ಉಳಿದಿರುವುದು. ನೀನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದರೆ ಜಗತ್ತು ಒಡನೆಯೇ ವಿನಾಶಹೊಂದುವುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನಿನ್ನನ್ನು ಔಪಾಸನ-ವೈಶ್ವದೇವಾದಿ ಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿ, ಪತ್ನೀ-ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ, ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿದೇವ! ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕವನೂ ನೀನೇ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸೂ ನೀನೇ ಆಗಿರುತ್ತೀಯೆ. ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯಾಜಕರು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಸಂಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಹವ್ಯವಾಹನನೇ! ನೀನು ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಪುನಃ ಸಂಹಾರಕಾಲವು ಬಂದಾಗ ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಸಂಹಾರಮಾಡುವೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣ ನಾಗಿಯೂ, ಪುನಃ ಲಯಕರ್ತನಾಗಿಯೂ ನೀನೇ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಮಿಂಚುಗಳೆಂದೂ ಮೇಘಗಳೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಿನ್ನ ಅಪಾರವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಭಸ್ಮಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ನೀರೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿದೆ. ಈ ಸಕಲಜಗತ್ತೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯದೇ ಇರುವ ಸ್ಥಳವಾಗಲೀ, ತಿಳಿಯದೇ

ಇರುವ ವಿಷಯವಾಗಲೀ ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹುಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಪ್ರಭಾವವು ಇರದಿದ್ದರೂ, ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಶಂಕರಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಹುಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಾನವಾದ ನೀರನ್ನು ನೀನು ಯಾವ ಶಂಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರವೇಶಿಸು. ನಾನೂ ಸಹ ಸನಾತನವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತೇನೆ."

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ ಸಂಸ್ತುತನಾದ, ಹವ್ಯವಾಹನನಾದ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಭಗವಂತನಾದ, ಅಗ್ನಿದೇವನು ಪರಮಸುಪ್ರೀತನಾಗಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು :

ದರ್ಶಯಿಷ್ಯಾಮಿ ತೇ ಶಕ್ರಂ ಸತ್ಯಮೇತದ್ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ॥೯॥

"ಸತ್ಯವಾದ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವನು ಹಳ್ಳ-ಕೊಳ್ಳಗಳು, ಸರಸ್ಸುಗಳು, ನದೀ-ನದಗಳು, ಸಮುದ್ರಗಳು–ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ಶತಕ್ರತುವು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಸರೋವರಕ್ಕೂ ಆಗಮಿಸಿದನು. ಕಮಲಪುಷ್ಪಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಕಮಲಪುಷ್ಪದ ನಾಳದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ನೋಡಿದನು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ಇಂದ್ರನು ಅಣುರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಮಲದ ಕಾಂಡವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವ-ಗಂಧರ್ವರಿಂದ ಸಮೇತನಾಗಿ ಮಹಾಸರೋವರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಇಂದ್ರನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಗೈದನು :

ಮಹಾಸುರೋ ಹತಃ ಶಕ್ರ ನಮುಚಿರ್ದಾರುಣಸ್ತ್ವಯಾ ।
ಶಮ್ಬರಶ್ಚ ಬಲಶ್ಚೈವ ತಥೋಭೌ ಘೋರವಿಕ್ರಮೌ ॥೧೪॥

ಶತಕ್ರತೋ ವಿವರ್ಧಸ್ವ ಸರ್ವಾಞ್ಛತ್ರೂನ್ನಿಷೂದಯ ।
ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಶಕ್ರ ಸಂಪಶ್ಯ ದೇವರ್ಷೀಂಶ್ಚ ಸಮಾಗತಾನ್ ॥೧೫॥

ಮಹೇನ್ದ್ರ ದಾನವಾನ್ಹತ್ವಾ
ಲೋಕಾಸ್ತ್ರಾತಾಸ್ತ್ವಯಾ ವಿಭೋ ।
ಅಪಾಂ ಫೇನಂ ಸಮಾಸಾದ್ಯ
ವಿಷ್ಣುತೇಜೋಽತಿಬೃಂಹಿತಮ್ ॥
ತ್ವಯಾ ವೃತ್ರೋ ಹತಃ ಪೂರ್ವಂ ದೇವರಾಜ ಜಗತ್ಪತೇ ॥೧೬॥

ತ್ವಂ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಶರಣ್ಯ ಈಡ್ಯ -
ಸ್ತ್ವಯಾ ಸಮಂ ವಿದ್ಯತೇ ನೇಹ ಭೂತಮ್ ।
ತ್ವಯಾ ಧಾರ್ಯನ್ತೇ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಶಕ್ರ
ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಚಕರ್ಥ ॥೧೭॥

ಪಾಹಿ ಸರ್ವಾಂಶ್ಚ ಲೋಕಾಂಶ್ಚ ಮಹೇನ್ದ್ರ ಬಲಮಾಪ್ನುಹಿ ॥

"ಶಕ್ರನೇ! ನಮುಚಿಯೆಂಬ ಭಯಂಕರನಾದ ಮಹಾಸುರನು ನಿನ್ನಿಂದ ಹತನಾದನು. ಘೋರವಿಕ್ರಮರಾದ ಶಂಬರಾಸುರ ಮತ್ತು ಬಲ–ಇಬ್ಬರೂ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಹತರಾದರು. ಶತಕ್ರತುವೇ! ಅಣುವಿನಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪ ನಾಗಿರುವ ನೀನು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ಎಲ್ಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ವಿನಾಶ ಮಾಡು. ಸರೋವರದಿಂದ ಮೇಲೆದ್ದು ಬಾ. ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯಲೆಂದೇ ಬಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ವೀಕ್ಷಿಸು.

ಮಹೇಂದ್ರನೇ! ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಉಪಟಳಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ದೈತ್ಯ-ದಾನವ-ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ನೀನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಂರಕ್ಷಿಸಿರುವೆ. ಜಗತ್ಪತಿಯೇ! ದೇವರಾಜನೇ! ವಿಷ್ಣುವಿನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಉಪಬೃಂಹಿತವಾಗಿದ್ದ (ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿದ್ದ) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆಯಿಂದಲೇ ನೀನು ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿ ಗಳಿಗೂ ಶರಣ್ಯನೆಂದರೆ ನೀನೊಬ್ಬನೇ. ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. ನಿನಗೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಅಥವಾ ಸಮಾನನಾದವನು

ತ್ರಿಭುವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಮಹೇಂದ್ರ! ನೀನೇ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವೆ. ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದವನೂ ನೀನೇ ಆಗಿರುವೆ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ನೀನು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗು. ಸರ್ವಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಂರಕ್ಷಿಸು."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಸಂವರ್ಧಿಸಿದನು. ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ತನ್ನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ತನಗೆ ಹಿಂದಿದ್ದ ಬಲದಿಂದಲೇ ಪರಿಪುಷ್ಟನಾದ, ದೇವದೇವನಾದ ಮಹೇಂದ್ರನು ಗುರುವಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಭಗವನ್! ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರೇ! ತ್ವಷ್ಟ್ರುವಿನ ಮಗನಾದ ಮಹಾಸುರನಾದ ತ್ರಿಶಿರಸನು ಹತನಾದನು. ಸಕಲಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವಿನಾಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾಕಾಯನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧೆಯೂ ಆಯಿತು. ನಿಮಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪೂರ್ಣವಾಗದೇ ಉಳಿದಿದೆ? (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟಿರುವೆನೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.)"

ದೇವಗುರುವು ಹೇಳಿದನು :

"ಸುರೇಂದ್ರ! ದೇವರ್ಷಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಮಾನವನಾಗಿದ್ದ ನಹುಷನು ದೇವರಾಜ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಪಡೆದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ."

ಅದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿದನು :

"ಬಹುದುರ್ಲಭವಾದ ದೇವರಾಜ್ಯಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ನಹುಷನು ಹೇಗೆ ಪಡೆದನು? ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾತಪಸ್ಸಾವುದು? ಅವನ ವೀರ್ಯ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳೆಷ್ಟು?"

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಉತ್ತರಿಸಿದನು :

"ಮಹೇಂದ್ರ! ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನೇ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ನೀನು

ಹೊರಟುಹೋದೆ. ದೇವತೆಗಳು ಭೀತರಾಗಿ ತಮಗೊಬ್ಬ ರಾಜನಿರಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಲಾಷಿಸಿದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳೂ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳೂ, ಋಷಿಗಳೂ, ಗಂಧರ್ವಮುಖ್ಯರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ನಹುಷನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮೆಲ್ಲರ ರಾಜನಾಗುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಹುಷನು ತಾನು ಇಂದ್ರಪದವಿಗೆ ಅಸಮರ್ಥನೆಂದೂ, ಒಂದು ವೇಳೆ ತಾನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಋಷಿಗಳು ತಪಃಫಲಗಳಿಂದಲೂ, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ತನ್ನನ್ನು ಪುಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ—ಹೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ದೇವರ್ಷಿ ಗಳೂ ಒಪ್ಪಿದರು. ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳ ಅಪಾರವಾದ ತಪಃಫಲ ಗಳನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ನಹುಷನು ಮಹಾವೀರ್ಯನಾಗಿ ದೇವತೆ ಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾದನು. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ತಪಃಫಲದಿಂದಲೂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ನಹುಷನು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದುರಾತ್ಮನಾಗಿ—ತನಗೆ ತಪಃಫಲವನ್ನಿತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಪದವಿಗೇರಿಸಿದ ಋಷಿಗಳನ್ನೇ ತನ್ನ ಶಿಬಿಕೆಯ ವಾಹಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು—ಇಂದು ಅವನು ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿಷಯರಾದವರೆಲ್ಲರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಅವನು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಮಾತ್ರ ನಹುಷನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗಬೇಡ. ಅವನನ್ನು ನೋಡಲೂ ಹೋಗಬೇಡ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬಹಳ ಆರ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳದಂತೆ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಲೋಕಪಾಲಕರಾದ ಕುಬೇರ, ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಯಮ, ಸೋಮ, ವರುಣ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು :

"ಮಹೇಂದ್ರ! ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದ ತ್ರಿಶಿರಸನೂ ಮತ್ತು ವೃತ್ರನೂ

ನಿನ್ನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅದೃಷ್ಟದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾವಿಂದು ಅಕ್ಷತನಾದ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ, ಕುಶಲಿಯಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೇವೆ."

ಧರ್ಮಜ! ಯಥಾಪೂರ್ವವಾಗಿ ಲೋಕಪಾಲಕರೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಇಂದ್ರನು ಬಹುಸುಪ್ರೀತನಾದನು. ಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೆ ನಹುಷನಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದನು :

"ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾಗಿರುವ ನಹುಷನು ಇಂದು ಬಹುಭಯಂಕರ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನನ್ನು ದೇವಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿಸಲು ನನಗೆ ನೀವು ಸಹಕಾರ ನೀಡಿರಿ."

ದೇವೇಂದ್ರನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಲೋಕಪಾಲಕರು ಹೇಳಿದರು :

"ದೇವೇಶ! ನಹುಷನು ಘೋರರೂಪನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ–ವಿಷ ಪೂರಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೀತರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನೀನೇನಾದರೂ ನಮ್ಮ ಸಹಾಯದಿಂದ ದೇವರಾಜನಾಗಿರುವ ನಹುಷನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ–ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹ ರಾಗುವೆವು."

"ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ! ಅಪಾಂಪತಿಯಾಗಿರುವ ನೀನೂ ಮತ್ತು ಯಮ, ಕುಬೇರರೂ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತರಾಗಿರಿ. ಈಗಲೇ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಘೋರದೃಷ್ಟಿಯಿರುವ ನಹುಷನನ್ನು ಜಯಿಸೋಣ."

ಇಂದ್ರನು ಲೋಕಪಾಲಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನಂತರ ಅಗ್ನಿದೇವನು ಹೇಳಿದನು :

"ಮಹೇಂದ್ರ! ನನಗೂ ಯಜ್ಞದ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸು. ನಾನೂ ನಹುಷನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೇನೆ."

"ನಿನಗೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. 'ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಗ್ಂ ಸ್ವಾಹಾ'–ಎಂಬ ಒಂದೇ ಮಂತ್ರದಿಂದ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಮಹಾಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿನಗೂ ಭಾಗವು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಭಗವಾನ್ ಮಹೇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ, ಸರ್ವಯಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಗಳ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕುಬೇರನಿಗೂ, ಪಿತೃಗಳ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಯಮನಿಗೂ, ನೀರಿನ ಹಾಗೂ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ವರುಣನಿಗೂ ದಯಪಾಲಿಸಿದನು."

೧೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಅಗಸ್ತ್ಯರು ನಹುಷನ ಪತನವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದುದು

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಶಲ್ಯನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಮತ್ತು ಲೋಕಪಾಲರೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಹುಷನ ವಧೋಪಾಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ–ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳಾದ ಭಗವಾನ್ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ದೇವಾಧಿಪತಿಯಾದ ಮಹೇಂದ್ರನಿಗೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಹೇಳಿದರು :

"ಮಹೇಂದ್ರ! ನೀನು ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದು ಸೌಭಾಗ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವರೂಪನು ಹತನಾದನು. ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧೆಯಾಯಿತು. ಸೌಭಾಗ್ಯವಶಾತ್ ದೇವರಾಜ್ಯದಿಂದ ನಹುಷನೂ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಹೋದನು. ಬಲಸೂದನನೇ! ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದಲೇ ನಾನಿಂದು ಜಿತಶತ್ರುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನಿನಗಿಂದು ಶತ್ರುಗಳೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿದ್ದಾರೆ."

"ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ! ತಮಗೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ತಮ್ಮ ಸಂದರ್ಶನದಿಂದಾಗಿ ನಾನು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯಾಚಮನೀಯಗಳನ್ನೂ, ಗೋಮಧುಪರ್ಕವನ್ನೂ ದಯಮಾಡಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಿ."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯರನ್ನು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದನಂತರದಲ್ಲಿ, ಪೂಜಿತರಾದ ಮತ್ತು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯರನ್ನು ದೇವೇಶನಾದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು:

"ದ್ವಿಜಸತ್ತಮರೇ! ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ನಹುಷನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಹೇಗೆ ಚ್ಯುತನಾದನೆಂಬುದನ್ನು ಸವಿಸ್ತರವಾಗಿ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ದಯಮಾಡಿ ಹೇಳಿರಿ."

"ಮಹೇಂದ್ರ! ದುರಾತ್ಮನಾದ, ದುರಾಚಾರನಾದ, ಬಲದರ್ಪಿತನಾದ ನಹುಷನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪತಿತನಾದನೆಂಬ, ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯಕರವಾದ ಈ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ; ಕೇಳು. ಮಹಾಭಾಗರಾದ ದೇವರ್ಷಿಗಳೂ, ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳೂ ಪಾಪಕಾರಿಯಾದ ನಹುಷನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಗಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಸುತ್ತಾಡಿ ಬಹುಶ್ರಾಂತರಾಗಿ ಹೋದರು.

ದೇವದೇವ! ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಹುಷನು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರಲ್ಲುಂಟಾದ ಒಂದು ಸಂಶಯದ ನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಹುಷನನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು :

ಯ ಇಮೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ
ಮನ್ತ್ರಾ ವೈ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೇ ಗವಾಮ್ ।
ಏತೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವತ
ಉತಾಹೋ ನೇತಿ ವಾಸವ ॥೧೦॥

"ವಾಸವ! ಹಸುಗಳನ್ನು ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳು ನಿನಗೆ ಪ್ರಮಾಣಭೂತಗಳಾಗಿವೆಯೋ? ಇಲ್ಲವೋ?"

ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗಿ ಮೋಹಗೊಂಡಿದ್ದ ನಹುಷನು 'ನ' 'ಆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ'–ಎಂದೇ ಉತ್ತರಿಸಿದನು.

ಅವನ ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕುಪಿತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದರು:

ಅಧರ್ಮೇ ಸಮ್ಪ್ರವೃತ್ತಸ್ತ್ವಂ
ಧರ್ಮಂ ನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಸೇ ।
ಪ್ರಮಾಣಮೇತದಸ್ಮಾಕಂ
ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮಹರ್ಷಿಭಿಃ ॥೧೧॥

"ನಹುಷ! ನೀನು ಅಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಧರ್ಮದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವೇದಮಂತ್ರಗಳು ನಮಗೆ ಪ್ರಮಾಣಭೂತಗಳಾಗಿವೆ. 'ವೇದಾಃ ಪ್ರಮಾಣಂ' ಎಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂದಿನ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ."

ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಆ ಮಾತನ್ನೂ ನಹುಷನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳು 'ಪ್ರಮಾಣಭೂತಗಳಲ್ಲ' ಎಂದೇ ವಾದಿಸತೊಡಗಿದನು. ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೂ–ನಹುಷನಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ವಾದ-ವಿವಾದಗಳು ಮುಂದುವರಿದುವು.

ಅಧರ್ಮಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದ ನಹುಷನು ಸ್ಥೈರಣೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನು. ತನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಋಷಿಗಳು ಪ್ರತಿಹೇಳುತ್ತಿರುವರೆಂಬ ಕೋಪದಿಂದ ನಹುಷನು ಕಾಲಿನಿಂದ ನನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಕಾಲಿನಿಂದ ನನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿದೊಡನೆಯೇ ಅವನ ತೇಜಸ್ಸೆಲ್ಲವೂ ನಷ್ಟವಾಗಿಹೋಯಿತು. ಕಾಂತಿ ಹೀನನಾದನು. ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಭಿಭೂತನಾಗಿದ್ದ, ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕುತ್ಸಿತ

ಕಾರ್ಯದಿಂದಲೇ ಬಹುವಾಗಿ ಪೀಡಿತನಾಗಿದ್ದ ನಹುಷನನ್ನು ಕುರಿತು ನಾನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದೆನು :

ಯಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವೈಃ ಕೃತಂ ರಾಜನ್ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಭಿರನುಷ್ಠಿತಮ್ ।
ಅದುಷ್ಟಂ ದೂಷಯಸಿ ಮೇ ಯಚ್ಚ ಮೂರ್ಧ್ನ್ಯಸ್ಪೃಶಃ ಪದಾ ॥೧೪॥

ಯಚ್ಚಾಪಿ ತ್ವಮೃಷೀನ್ಮೂಢ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಾನ್ದುರಾಸದಾನ್ ।
ವಾಹಾನ್ಕೃತ್ವಾ ವಾಹಯಸಿ ತೇನ ಸ್ವರ್ಗಾದ್ಧತಪ್ರಭಃ ॥೧೫॥

ಧ್ವಂಸ ಪಾಪ ಪರಿಭ್ರಷ್ಟಃ ಕ್ಷೀಣಪುಣ್ಯೋ ಮಹೀತಲೇ ॥೧೬॥

"ನಹುಷರಾಜ! ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾಗಿ

ಬಂದಿರತಕ್ಕ, ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದೋಷರಹಿತ ವಾದ ವೇದಗಳು ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ನಿನ್ನ ಕಾಲುಗಳಿಂದ ನನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಸದೃಶರಾದ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ವಾಹಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ–ನೀನು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಹೀನನಾಗಿರುವೆ. ನೀನು ಆರ್ಜಿಸಿದ್ದ ಪುಣ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗಲೇ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಚ್ಯುತನಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳು. ನಿನಗೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿನ್ನು ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ.

ದಶವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ ಸರ್ಪರೂಪಧರೋ ಮಹಾನ್ ।
ವಿಚರಿಷ್ಯಸಿ ಪೂರ್ಣೇಷು ಪುನಃ ಸ್ವರ್ಗಮವಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ॥೧೭॥

ಹತ್ತುಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಹಾಸರ್ಪದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರುವೆ."

ಮಹೇಂದ್ರ! ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದುರಾತ್ಮನಾದ ನಹುಷನು ದೇವರಾಜ್ಯ ದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಹೋದನು. ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಂಟಕನಾಗಿದ್ದ ನಹುಷನು ವಿನಾಶಹೊಂದಿದನು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಶಮಪ್ರಧಾನರಾದ ನಾವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಆಶಯದಿಂದಿರುತ್ತೇವೆ.

ಶಚೀಪತಿಯೇ! ನೀನೀಗ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೂ, ಜಿತಶತ್ರುವೂ ಆಗಿರುವೆ. ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗಲೇ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿಸು. ಸ್ವರ್ಗದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಂರಕ್ಷಿಸು."

ಧರ್ಮಜ! ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ನಹುಷನ ವಿನಾಶದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಪರಿವೃತರಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಅವರನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳೂ, ಯಕ್ಷರೂ, ಭುಜಗರೂ, ರಾಕ್ಷ ಸರೂ, ಗಂಧರ್ವರೂ, ದೇವಕನ್ಯೆಯರೂ, ಎಲ್ಲ ಅಪ್ಸರೆಯರೂ, ಸರಸ್ಸಿನ

ಅಧಿದೇವತೆಗಳೂ, ನದೀ-ಶೈಲ-ಸಾಗರಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು :

"ಶತ್ರುಹಂತಕನೇ! ಮಹೇಂದ್ರ! ನೀನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಪಾಪದಿಂದಲೂ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೆ. ಇದು ನಮ್ಮ ಸೌಭಾಗ್ಯವೇ ಸರಿ. ಅದೃಷ್ಟದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ಪಾಪಿಷ್ಠನಾದ ನಹುಷನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಮಹಾಸರ್ಪದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗಲೇ ಸ್ವರ್ಗದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನೂ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ."

೧೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದುದು : ಶಲ್ಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಳಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಶಲ್ಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಧರ್ಮಜ! ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಾಸುರಹಂತಕನಾದ ಭಗವಾನ್ ಇಂದ್ರನು ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರೆಯರಿಂದ ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನನಾಗಿ, ಸರ್ವಲಕ್ಷಣ ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದ ಗಜೇಂದ್ರನಾದ ಐರಾವತವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತು ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿದೇವ, ಮಹರ್ಷಿಗಳು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಯಮ, ವರುಣ, ಧನೇಶ್ವರನಾದ ಕುಬೇರ–ಇವರುಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ದೇವರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ಆಗಮನವನ್ನೇ ಕಾತರದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸಂತೋಷಭರಿತನಾಗಿ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಯಥಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರಿಪಾಲಿಸತೊಡಗಿದನು. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಅಂಗಿರಸಮಹರ್ಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಸಭೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ, ಅಥರ್ವವೇದಮಂತ್ರ ಗಳಿಂದ ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂಜಿಸಿದನು. ಆ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸನಿಗೆ ಈ ವರವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದನು.

ಅಥರ್ವಾಙ್ಗಿರಸೋ ನಾಮ ವೇದೇಽಸ್ಮಿನ್ವೈ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಉದಾಹರಣಮೇತದ್ಧಿ ಯಜ್ಞಭಾಗಂ ಚ ಲಪ್ಸ್ಯಸೇ ॥೭॥

“ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವಿಖ್ಯಾತವಾಗುತ್ತವೆ. ನಾನು ಹೇಳಿದ ಈ ಮಾತೇ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನೀನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವೆ.”

ದೇವರಾಜನಾದ, ಶತಕ್ರತುವಾದ ಭಗವಾನ್ ಇಂದ್ರನು, ಅತ್ಯಮೋಘವಾದ ಈ ವರಪ್ರದಾನಮಾಡಿ, ಮಹರ್ಷಿಯಾದ ಅಂಗಿರಸನನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಂಪೂಜಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ತಪೋಧನರಾದ ಎಲ್ಲ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಂಪೂಜಿಸಿ ಆನಂದಭರಿತನಾಗಿ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಪರಿಪಾಲನೆಮಾಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಿನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಒಂದೇ ಉದ್ದೇಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ದೇವದೇವನಾದ, ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ದುಃಖವನ್ನನುಭವಿಸಿದನಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬೇಕಾಯಿತು. ದ್ರೌಪದಿಯಿಂದಲೂ, ಅನುಜರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನೀನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿರುವುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ಕುಪಿತನಾಗಬೇಡ. ಪರಿತಾಪವನ್ನೂ ಹೊಂದಬೇಡ. ಕುರುನಂದನ! ಶಕ್ರನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅನೇಕಕಷ್ಟಕಾರ್ಪಣ್ಯ ಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿ ಪುನಃ ದೇವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೀನೂ ಪುನಃ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವೆ. ಇದರಲ್ಲಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ದುರಾಚಾರಿಯಾದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ್ವೇಷಿಯಾದ, ಪಾಪಚೇತನನಾದ

ನಹುಷನು ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಶಾಪದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಅನಂತಾನಂತಕಾಲದವರೆಗೂ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಳಾಗಿಹೋದನೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದುರಾತ್ಮರಾದ ದುರ್ಯೋಧನ-ಕರ್ಣಾದಿ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳೂ ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ನೀನು ಸಾಗರಮೇಖಲೆಯಾದ ಈ ಮೇದಿನಿಯನ್ನು ನಿನ್ನ ಅನುಜರೊಡನೆಯೂ ಮತ್ತು ದ್ರೌಪದಿಯೊಡನೆಯೂ ಉಪಭೋಗಿಸುವೆ.

ಉಪಾಖ್ಯಾನಮಿದಂ ಶಕ್ರವಿಜಯಂ ವೇದಸಮ್ಮಿತಮ್ ।
ರಾಜ್ಞಾ ವ್ಯೂಢೇಷ್ವನೀಕೇಷು ಶ್ರೋತವ್ಯಂ ಜಯಮಿಚ್ಛತಾ ॥೧೬॥

ಶಕ್ರವಿಜಯವೆಂಬ ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ವೇದತುಲ್ಯವಾದುದು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನಿಚ್ಛಿಸುವ ರಾಜನು–ಸೇನೆಗಳು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ–ಶಕ್ರವಿಜಯವೆಂಬ ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾನು ಶಕ್ರವಿಜಯೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದೆನು.

ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನಾ ವರ್ಧನ್ತೇ ಮಹಾತ್ಮಾನೋ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ॥೧೭॥

ಮಹಾತ್ಮರಾದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆನಂದಭರಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆನಂದಭರಿತರಾದ ಅವರು ಮಾನವನ (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದವನ) ಉನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಶಕ್ರವಿಜಯ ಕಥನದಿಂದಾಗಿ ಶಕ್ರನು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಕಾಲವಿದು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಅಪರಾಧ ಮತ್ತು ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಪರಾಕ್ರಮ–ಈ ಎರಡರಿಂದಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ವಿನಾಶವಾಗುವುದು.

ಆಖ್ಯಾನಮಿನ್ದ್ರವಿಜಯಂ ಯ ಇದಂ ನಿಯತಃ ಪಠೇತ್ ।
ಧೂತಪಾಪ್ಮಾ ಜಿತಸ್ವರ್ಗಃ ಪರತ್ರೇಹ ಚ ಮೋದತೇ ॥೧೯॥

ಧರ್ಮಜ! ಈ ಶಕ್ರವಿಜಯೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಯಾರು ನಿಯಮ

ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ–ಅವರು ತಮ್ಮ ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವರಾಗಿ (ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು) ಇಹ-ಪರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ಚಾರಿಜಂ ಭಯಂ ತಸ್ಯ ನಾಪುತ್ರೋ ವಾ ಭವೇನ್ನರಃ ।
ನಾಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ಕಾಂಚಿದ್ದೀರ್ಘಮಾಯುಶ್ಚ ವಿನ್ದತಿ ।
ಸರ್ವತ್ರ ಜಯಮಾಪ್ನೋತಿ ನ ಕದಾಚಿತ್ಪರಾಜಯಮ್ ॥೨೦॥

ಈ ಶಕ್ರವಿಜಯೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ ಪಠನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳ ಭಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹವನು ಅಪುತ್ರವಂತನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಪತ್ತುಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತನಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಹೋದೆಡೆಗಳ ಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಜಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಶಕ್ರವಿಜಯವನ್ನು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಓದಿದ ಮಹಾನುಭಾವನಿಗೆ ಅಪಜಯವೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.”

ಜನಮೇಜಯ! ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಶಲ್ಯನಿಂದ ಸಂತೈಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮಜನು ಧರ್ಮಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶಲ್ಯನನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದನು. ಶಲ್ಯನು ಹೇಳಿದ ಶಕ್ರವಿಜಯವನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ, ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮದ್ರರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು:

ಭವಾನ್ಕರ್ಣಸ್ಯ ಸಾರಥ್ಯಂ ಕರಿಷ್ಯತಿ ನ ಸಂಶಯಃ ।
ತತ್ರ ತೇಜೋವಧಃ ಕಾರ್ಯಃ ಕರ್ಣಸ್ಯಾರ್ಜುನಸಂಸ್ತವಃ ॥೨೩॥

“ಮಾತುಲ! ನೀನು ಮುಂದೆ ನಡೆಯಲಿರುವ ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಿಗೆ ಸಾರಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ನೀನು ಮಾತ್ರ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ಣನ ತೇಜೋವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಈ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಡು ; ಮಾವ!”

“ಧರ್ಮಜ! ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ನಾನು ಮಾಡುವೆನು. ನಿನಗೆ

ಹಿತಕರವಾದ ಬೇರಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವೆನು."

ಜನಮೇಜಯ! ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮದ್ರರಾಜನು ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನೊಡನೆ ಬಂದಿದ್ದ ಸೇನಾಪ್ರಮುಖರಿಂದೊಡಗೂಡಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಳಿಗೆ ಹೊರಟುಹೋದನು.

೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೧೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸೇನೋದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸೇನೆಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಿವರಣೆ

ಜನಮೇಜಯ! ಸಾತ್ವತವಂಶದ ಮಹಾರಥನಾದ, ಮಹಾವೀರ್ಯನಾದ ಯುಯುಧಾನನು ದೊಡ್ಡದಾದ ಚತುರಂಗಬಲದೊಡನೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಅವನ ಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾವೀರ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಒಂದೇ ದೇಶದವರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾನಾದೇಶಗಳ ಯೋಧರು ಅವನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಸ್ತ್ರ- ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರಾಗಿದ್ದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಯುಯುಧಾನನ ಚತುರಂಗಬಲವನ್ನು ಶೋಭಾಯಮಾನಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. (ಸೇನೆಗೆ ತಿಲಕಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದರು.) ಪರಶ್ವಧ, ಭಿಂದಿಪಾಲ, ಶೂಲ, ತೋಮರ, ಮುದ್ಗರ, ಪರಿಘ, ಯಷ್ಟಿ, ಪಾಶ, ಒಂದು ಕಚ್ಚಾದರೂ ಬೀಳದಿರುವ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕತ್ತಿ, ಈಟಿ, ಧನುಸ್ಸುಗಳು, ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಾಣಗಳು, ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದ್ದ ನಾನಾವಿಧಶಸ್ತ್ರಗಳು– ಇವುಗಳಿಂದ ಆ ಚತುರಂಗಬಲಸೈನ್ಯವು ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆ ಮಹಾಸೈನ್ಯವು ಸಾವಿರಾರು ಗಜಸೈನಿಕರಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಿತು. ಸೈನಿಕರು ಕಪ್ಪಾದ ಸಮವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಸೈನಿಕರು ಧರಿಸಿದ್ದ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಆಭರಣಗಳು ಥಳ-ಥಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹದಂತೆಯೇ ಆ ಮಹಾಸೈನ್ಯವು

ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸಂಖ್ಯಾಕವಾಗಿದ್ದ ಆ ಮಹಾಸೇನೆಯು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನದಿಯಂತೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಹಾಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿಹೋಯಿತು.

ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ, ಚೇದಿರಾಜನಾದ ಧೃಷ್ಟಕೇತುವು ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಮಿತೌಜಸ್ಕರಾದ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿದನು.

ಮಾಗಧವೀರನಾದ ಜಯತ್ಸೇನನೂ, ಜರಾಸಂಧನ ಮಗನಾದ ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಸಹದೇವನೂ ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ

ಪಾಂಡ್ಯರಾಜನು ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಬಗೆ-ಬಗೆಯ ವೀರ ಭಟರಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಬಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದನು. ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಆ ಸೈನ್ಯವು ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಿತು. ಆ ಸೈನಿಕರು ನಾನಾವಿಧವಾದ ನಯನಮನೋಹರವಾದ ಸಮವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಸೈನ್ಯಸಮೂಹವು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯವೂ ಆಗಿದ್ದಿತು.

ದ್ರುಪದನ ಸೈನ್ಯವೂ ನಾನಾದೇಶಗಳ ಯೋಧರಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. ಮಹಾರಥರಾದ ಪುರುಷಪ್ರವೀರರಾದ ದ್ರುಪದನ ಮಕ್ಕಳು ಆ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಶೋಭಾಯ ಮಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದರು. ದ್ರುಪದನೂ ತನ್ನ ಮಹಾಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯದೇಶಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾದ ವಿರಾಟನು ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳ ರಾಜರೊಡನೆ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಿಂದ ವಿಧ-ವಿಧವಾದ ಧ್ವಜಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕೌರವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಏಳು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನಿಕರು ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಆ ಸೈನಿಕರ ಆಗಮನದಿಂದ ಪಾಂಡವರು ಅತಿ ಸಂತಸಗೊಂಡರು.

ಅತ್ತಲಾಗಿ ಭಗದತ್ತನೆಂಬ ಮಹೀಪಾಲನು ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅವನ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದನು. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಭಗದತ್ತನ ಚೀನೀ ಮತ್ತು ಕಿರಾತಸೈನಿಕರು ಎದುರಿಸಲು ಅಸದಳರಾಗಿದ್ದರು. ಕರ್ಣಿಕಾರವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಅರಣ್ಯದಂತೆ ಅವರು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭೂರಿಶ್ರವಸ ಮತ್ತು ಶಲ್ಯರು ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ದರು. ಹೃದಿಕಪುತ್ರನಾದ ಕೃತವರ್ಮನು ಭೋಜ, ಅಂಧಕ ಮತ್ತು ಕುಕುರವಂಶಗಳ ವೀರರೊಡನೆ ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿ

ಕೊಂಡನು. ವನಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರರಿದ್ದ (ಭೋಜ, ಅಂಧಕ, ಕುಕುರವೀರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ್ದ) ಆ ಮಹಾಸೈನ್ಯವು–ಆಟವಾಡು ತ್ತಿರುವ ಮದಿಸಿದ ಆನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಅರಣ್ಯದಂತೆಯೇ–ಶೋಭಿಸು ತ್ತಿದ್ದಿತು. ಜಯದ್ರಥಪ್ರಮುಖರಾದ, ಸಿಂಧು-ಸೌವೀರವಾಸಿಗಳಾದ ಅನೇಕ ಪೃಥಿವೀಪಾಲರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸೇನೆಗಳೊಡನೆ–ಪರ್ವತವನ್ನೇ ನಡುಗಿಸು ತ್ತಿರುವರೋ ಎಂಬಂತೆ–ವೀರಗರ್ಜನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದರು. ಆ ರಾಜರ ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೇನೆಯು–ಗಾಳಿಯಿಂದ ನಾನಾವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮೋಡದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ–ನಾನಾವಿಧವಾದ ರೂಪ-ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಕಾಂಭೋಜಾಧಿಪತಿಯಾದ ಸುದಕ್ಷಿಣನು ಯವನವೀರರಿಂದಲೂ, ಶಕವೀರರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡವನಾಗಿ ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ಅವನ ಸೇನಾಸಮೂಹವು ಶಲಭಸಮೂಹದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು.

ಆ ಅಪಾರಸೇನೆಯೂ ಕೌರವಸೇನೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಲೀನ ವಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಹಿಷ್ಮತೀಪತ್ತನವಾಸಿಯಾದ ನೀಲನು ದಕ್ಷಿಣದೇಶವಾಸಿಗಳಾದ, ನೀಲಾಯುಧಧರರಾದ, ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ಸೈನಿಕರಿಂದೊಡಗೂಡಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಕೊಂಡನು. ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಅವಂತೀದೇಶದ ರಾಜ್ಯಪಾಲರಾದ ವಿಂದ ಮತ್ತು ಅನುವಿಂದರು ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ನರವ್ಯಾಘ್ರರಾದ ಕೇಕಯದೇಶದ ಐವರು ಸಹೋದರರು ಸಸೈನ್ಯರಾಗಿ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ದುರ್ಯೋ ಧನನ ಆನಂದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾ ಅವನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ ದಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಇತರ ಕಡೆಗಳಿಂದ ಅನೇಕರಾಜರು ಸಸೈನ್ಯರಾಗಿ ದುರ್ಯೋ ಧನನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಅವರ ಸೈನಿಕರ ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆ ಮೂರು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾನಾದೇಶಗಳ ಧ್ವಜಗಳಿಂದ ಪರಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನಿಕರು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ

ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯವೂ, ಸಾವಿರಾರು ಬಲಮುಖ್ಯರೂ (ಸೇನಾಪ್ರಮುಖರೂ) ತಂಗಲು ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶವಿಲ್ಲವಾಯಿತು. ಪಂಚನದಪ್ರದೇಶ (ಪಂಜಾಬ್), ಕುರುಜಾಂಗಲ, ರೋಹಿತಕಾರಣ್ಯ, ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಮರುಭೂಮಿಗಳು, ಅಹಿಚ್ಛತ್ರ, ಕಾಲಕೂಟ, ಗಂಗಾತಟ, ವಾರಣ, ವಾಟಧಾನ, ಯಾಮುನಾಪರ್ವತ–ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೌರವಪಕ್ಷದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಯಿತು. ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಬಹುವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದುವಲ್ಲದೇ ಧನ-ಧಾನ್ಯಸಮೃದ್ಧವೂ ಆಗಿದ್ದುವು. ದ್ರುಪದನಿಂದ ಕೌರವರ ಬಳಿಗೆ ಪ್ರೇಷಿತರಾದ ಪುರೋಹಿತರು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಆ ಮಹಾಸೈನ್ಯಸಮೂಹವನ್ನು ನೋಡಿದರು.

೧೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ

ಕೌರವಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರುಪದಪುರೋಹಿತರ ಭಾಷಣ

ಜನಮೇಜಯ! ದ್ರುಪದಪುರೋಹಿತರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ, ಭೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ವಿದುರರಿಂದ ಸತ್ಕೃತರಾಗಿ, ಸಬಾಂಧವ ರಾದ ಪಾಂಡವರು ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ಮೊದಲಾದವರ ಅನಾಮಯವನ್ನೂ (ಕುಶಲವನ್ನೂ) ವಿಚಾರಿಸಿ, ಅನೇಕದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಸೇನಾ ನಾಯಕರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು :

"ಮಾನ್ಯರೇ! ಸನಾತನವಾದ ರಾಜಧರ್ಮವು ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದೇ ಇರುವುದು. ತಮಗೆ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ನಾನು ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ ಮತ್ತು ನಾನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡು ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬನೇ ತಂದೆಯ ಮಕ್ಕಳು. ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದ ರಾಜ್ಯವು ಈ

ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹಂಚಲ್ಪಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂಶಯವೂ ಇರಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು?

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ. ದುರ್ಯೋಧನನೇ ಮೊದಲಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ರಾಜ್ಯದ ಲೋಭದಿಂದ ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಯೇ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಆಯುಷ್ಯದ ಶೇಷವಿನ್ನೂ ಇದ್ದಿತಾದ ಕಾರಣ ಯಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಅವರನ್ನು ಯಮಾಲಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಬಲದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದರು. ಆಗಲೂ ಕೂಡ ಅವರು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದಿರಲು ಕ್ಷುದ್ರರಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಸೌಬಲಸಮೇತರಾದ, ಕ್ಷುದ್ರರಾದ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರರು ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಪಗಡೆಯಾಟಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿ, ಮೋಸದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಅವರ ರಾಜ್ಯ-ಕೋಶಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ಈ ಕುತ್ಸಿತಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಅನುಮತಿಯೂ ಇದ್ದಿತು. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಬಂಧನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಪಾಂಡವರು ಮಹಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆಯೇ ದ್ಯೂತಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಾರ್ಯಾಸಮೇತರಾದ ಪಾಂಡವರು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿದರು. ಒಡನೆಯೇ ಅವರು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೂ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ಸುದಾರುಣವಾದ,

ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿದರು. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ; ಹದಿಮೂರನೆಯ ವರ್ಷ ಪಾಂಡವರನುಭವಿಸಿದ ಕ್ಲೇಶಗಳು ವರ್ಣನಾತೀತವಾಗಿದ್ದುವು. ಕುತ್ಸಿತಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದ ಪಾಪಿಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಮಹಾತ್ಮರು ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವಾಸದಂತಹ ಪರಮದಾರುಣವಾದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿದರು. ಕುರುಪುಂಗವರಾದ ಪಾಂಡವರು ಹಿಂದೆ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರರು ಮಾಡಿದ್ದ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮರೆತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಶಾಂತಿಯಿಂದಲೂ, ಸೌಜನ್ಯದಿಂದಲೂ ಇರಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಾಂಡವರ ಸದ್ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನ ಅಸದ್ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಸುಹೃಜ್ಜನರಾದ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ದುರ್ಯೋಧನ ನನ್ನು ಶಾಂತಿಯ ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಲು ಅರ್ಹರಾಗಿರುತ್ತೀರಿ. ವೀರರಾದ ಪಾಂಡವರು ಕುರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರು ಲೋಕವಿನಾಶಕ್ಕೆಡೆಗೊಡದೇ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇದನ್ನೇ ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಾನು ಪ್ರಬಲನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲೆಂದೇ ಉತ್ಸುಕನಾಗಿರುವುದಾದರೆ–ಆ ಕಾರಣವು ಯಥಾರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಯುದ್ಧದಿಂದಿವನು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಆಸ್ತಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಲಾರನು.) ಪಾಂಡವರು ಇವನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಕುರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಉತ್ಸುಕರಾಗಿರುವ ಏಳು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನಿಕರು ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾತ್ಯಕಿ, ಭೀಮಸೇನ, ನಕುಲ-ಸಹದೇವರು ಮತ್ತು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಪುರುಷಪ್ರವೀರರು ಸಾವಿರ ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಬಲಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೌರವರ ಕಡೆ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀಸೈನಿಕರು ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಬಹುರೂಪಿಯಾದ ಧನಂಜಯನೊಬ್ಬನೇ ಈ ಅಗಾಧಸೇನೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಕಿರೀಟಿಯು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಕಲಸೇನೆಗಳನ್ನೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಿಂತಿರುವನೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ

ಮಹಾಬಾಹುವಾದ, ಮಹಾದ್ಯುತಿಯಾದ ವಾಸುದೇವನೂ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ನಿಂತಿರುವನು. ಅವನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿರುವನು.

ಬಹುಲತ್ವಂ ಚ ಸೇನಾನಾಂ ವಿಕ್ರಮಂ ಚ ಕಿರೀಟಿನಃ ।
ಬುದ್ಧಿಮತ್ತ್ವಂ ಚ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಬುದ್ಧ್ವಾ ಯುಧ್ಯೇತ ಕೋ ನರಃ ॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತಸೈನ್ಯವನ್ನೂ, ಕಿರೀಟಿಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೇ ಅವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ?

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿರುವ ನೀವು–ಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ, ದ್ಯೂತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಬಂಧನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ–ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿರುವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಲಹೆ ನೀಡಿರಿ. ಈ ಸುಸಂದರ್ಭವು ಮಿಂಚಿಹೋಗ ದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.”

೨೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಭೀಷ್ಮನು ದ್ರುಪದಪುರೋಹಿತರ ನಿಲುವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದುದು : ಭೀಷ್ಮನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕರ್ಣನ ಆರ್ಭಟ : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ದ್ರುಪದಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಸಮ್ಮಾನಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟುದು

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ದ್ರುಪದಪುರೋಹಿತರಾಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಪ್ರಜ್ಞಾವೃದ್ಧನಾದ, ಮಹಾದ್ಯುತಿಮಂತನಾದ ಭೀಷ್ಮನು ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಂಪೂಜಿಸಿ, ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು :

“ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರೇ! ಸೌಭಾಗ್ಯವಶಾತ್ ದಾಮೋದರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾಂಡವರು ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದ ಅವರಿಗೆ

ಅನೇಕರಿಂದ ಸಹಾಯ-ಸೌಲಭ್ಯಗಳೂ ಲಬ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸೌಭಾಗ್ಯವಶದಿಂದ ಅವರು ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಕುರುವಂಶಕ್ಕೇ ಆನಂದ ದಾಯಕರಾದ ಪಂಚಪಾಂಡವರು ಅದೃಷ್ಟವಶದಿಂದಲೇ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಪಾಂಡವರು ಯುದ್ಧಮನಸ್ಕರಾಗದೇ ಇರುವುದೂ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ವಿಷಯವೇ ಆಗಿದೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರೇ! ನೀವು ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವಾದ ವಿಷಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಲೇಶಮಾತ್ರವೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನೀವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕಾಠಿನ್ಯವಿದೆ. ಪಾಂಡವರು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿಯೂ

ಕ್ಲೇಶಿತರಾದರೆಂಬುದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಅವರು ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಧರ್ಮತಃ ಅಧಿಕಾರಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ನೀವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಿರೀಟಿಯು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನು ; ಮಹಾರಥನು ; ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನು. ಪಾಂಡುವಿನ ಮಗನಾದ ಧನಂಜಯನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತು, ಅವನ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯಾರು ತಾನೇ ಸಮರ್ಥರಾಗುವರು? ವಜ್ರಧರನಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇವೇಂದ್ರನೇ ಅರ್ಜುನನಿಗೆದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಅಸಮರ್ಥನೆಂದ ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಅರ್ಜುನನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ ಸೋಲಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು.”

ಜನಮೇಜಯ! ಭೀಷ್ಮನ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕರ್ಣನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಕೋಪದಿಂದ ಕಿಡಿ-ಕಿಡಿಯಾದನು. ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನೊಮ್ಮೆ ನೋಡಿ, ಭೀಷ್ಮನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ಣನು ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

“ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಘಟನೆಗಳು ನಡೆದಿವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ವಿಷಯಗಳೇನಲ್ಲ. ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವಾದರೂ ಏನು? ದುರ್ಯೋಧನನಿಗಾಗಿ ಶಕುನಿಯು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೊಡನೆ ದ್ಯೂತವಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಯಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋದನು. ಅವನಿಂದು ನಿಯಮವನ್ನೇ ಮುಂದೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಮೂರ್ಖನಂತೆ ಮತ್ಸ್ಯರ ಮತ್ತು ಪಾಂಚಾಲರ ಬಲವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ದುರ್ಯೋಧನನು ಭಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನಲ್ಲ ; ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ನೆಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ಆದರೆ ಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗಾದರೂ ಅಖಂಡಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ

ವಾದ ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರು ಧರ್ಮತಃ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೇ ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಯಮದಂತೆ ಪುನಃ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸ ವನ್ನೂ, ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನೂ ಮುಗಿಸಿ ಬರಲಿ. (ಹದಿ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳು ಮುಗಿಯುವ ಮೊದಲೇ ಪಾಂಡವರು ಹೊರಬಂದಿ ದ್ದಾರೆ.) ಅನಂತರದಲ್ಲವರು ದುರ್ಯೋಧನನ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಸುಖದಿಂದಿರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡದೇ ಕೇವಲ ಮೂರ್ಖತೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರು ಅಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರಲಿ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವರು ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯಲೋಭದಿಂದ ಕೌರವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಇಚ್ಛಿಸುವುದಾದರೆ–ಈ ಕುರುಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವ ಅವರು ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ."

ಕರ್ಣನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಭೀಷ್ಮನು ಹೇಳಿದನು :

"ನಿನ್ನ ಈ ಪೌರುಷದ ಮಾತಿನಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ? ರಾಧೇಯ! ಕೃತಿಯಲ್ಲೇನಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿರಾಟನಗರಕ್ಕೆ ಗೋಗ್ರಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಪಾರ್ಥನೊಬ್ಬನೇ ಆರು ಮಂದಿ ಅತಿರಥರನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಲಿಲ್ಲವೇ? ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನೂ ನಾವು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಅವನನ್ನೆದುರಿಸಿ ನಿಂತರೂ ಅವನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ನೀನೇ ಸೋತು ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಾವೇನಾದರೂ ಈಗ ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ವೀರನಾದ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಹತರಾಗಿ ಮಣ್ಣುಮುಕ್ಕುವುದು ನಿಶ್ಚಯ."

ಜನಮೇಜಯ! ಅನಂತರ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಭೀಷ್ಮರ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅವನನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ, ಕರ್ಣನ ಔದ್ಧತ್ಯವನ್ನೂ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು : 'ಭೀಷ್ಮನು ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಹಿತವೂ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತವೂ ಇದೆ.' ಪುರೋಹಿತರನ್ನು

ಸಂಬೋಧಿಸಿ : 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರೇ! ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ, ಪಾಂಡವರ ಬಳಿಗೆ ಸಂಜಯನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ತಾವು ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿರಿ'–ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪಾಂಡವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅನಂತರ ಸಭಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಜಯನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಹೇಳತೊಡಗಿದನು.

೨೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯನಿಗೆ ಪಾಂಡವರ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅವರಿಗೆ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದುದು

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಸಂಜಯ! ಪಾಂಡವರು ಉಪಪ್ಲವ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದಾಗಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನೀನೀಗಲೇ ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನಾಗು. ಅಜಾತಶತ್ರುವನ್ನು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು–'ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಸೌಭಾಗ್ಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ ನೀನಿಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿರುವೆ'–ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ, ನಾವಿಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಮಂತರಾಗಿರುವ (ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವ) ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕು. ಸಂಜಯ! ಪಾಂಡವರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಅವರು ಪರೋಪಕಾರಿಗಳೂ, ಸತ್ಪುರುಷರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ರಾಜಕುಮಾರರಾದ ಅವರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ವನವಾಸಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದವರಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅವರು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾಗಿದ್ದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ವನವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಅವರು ನಮ್ಮ ಮೇಲಿರುವ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಮರೆತು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೌಜನ್ಯದಿಂದಲೇ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಜಯ! ನಾನಿದುವರೆಗೆ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪಾಂಡವರು ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಭುಜ

ಬಲ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಿದ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಿಯಮದಂತೆ ನನಗೇ ಒಪ್ಪಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ನಾನವರನ್ನು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೂ ಕೂಡ ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದೋಷವನ್ನೂ ಕಾಣದವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಅವರನ್ನು ನಿಂದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವರ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳನ್ನು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಎಷ್ಟೇ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು

ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ನಾನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ (ಅರ್ಥವನ್ನು ಧರ್ಮಮೂಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು) ಅವರು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಮೋಪಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಸುಖವನ್ನೂ ತಮಗೆ ಪ್ರಿಯವೆನಿಸಿದುದನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗತಕ್ಕವರಲ್ಲ. ಸುಖದ ಕಾರಣದಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನೆಂದಿಗೂ ಅವರು ಪರಿತ್ಯಜಿಸತಕ್ಕವರಲ್ಲ.

ಘರ್ಮಂ ಶೀತಂ ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸೇ ತಥೈವ
ನಿದ್ರಾಂ ತನ್ದ್ರೀಂ ಕ್ರೋಧಹರ್ಷೌ ಪ್ರಮಾದಮ್ ।

ಧೃತ್ಯಾ ಚೈವ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಚಾಭಿಭೂಯ
ಧರ್ಮಾರ್ಥಯೋಗಾತ್ಪ್ರಯತನ್ತಿ ಪಾರ್ಥಾಃ ॥೫॥

ಶೀತ-ಉಷ್ಣ, ಹಸಿವು-ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನಿದ್ರೆ-ಆಲಸ್ಯ, ಕ್ರೋಧ-ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾದ–ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರು ಧೈರ್ಯದಿಂದಲೂ, ವಿವೇಕ ಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಿ, ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ಸಹಯೋಗ ದಿಂದ (ಅರ್ಥವನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸದೇ) ಪಾರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ಯಜನ್ತಿ ಮಿತ್ರೇಷು ಧನಾನಿ ಕಾಲೇ
ನ ಸಂವಾಸಾಜ್ಜೀರ್ಯತಿ ತೇಷು ಮೈತ್ರೀ ।
ಯಥಾರ್ಹಮಾನಾರ್ಥಕರಾ ಹಿ ಪಾರ್ಥಾ-
ಸ್ತೇಷಾಂ ದ್ವೇಷ್ಟಾ ನಾಸ್ತ್ಯಾಜಮೀಢಸ್ಯ ಪಕ್ಷೇ ॥೬॥

ಅನ್ಯತ್ರ ಪಾಪಾದ್ವಿಷಮಾನ್ಮನ್ದಬುದ್ಧೇ-
ರ್ದುರ್ಯೋಧನಾತ್ಕ್ಷುದ್ರತರಾಚ್ಚ ಕರ್ಣಾತ್ ।
ತೇಷಾಂ ಹೀಮೌ ಹೀನಸುಖಪ್ರಿಯಾಣಾಂ
ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಸಂಜನಯತೋ ಹಿ ತೇಜಃ ॥೭॥

ಕುಂತೀಪುತ್ರರು ತಮಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿರುವ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛ ವಾಗಿ ಧನ-ಕನಕಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಮೈತ್ರಿಯು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದುಹೋದರೂ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಪರಿಚಯಸ್ಥರನ್ನೂ ಕಾಲ-ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಿ ಸುತ್ತಾ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುವರೇ ಹೊರತು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮೈತ್ರಿಯು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾರು- ಯಾರಿಗೆ, ಯಾವ-ಯಾವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ಯಾವ-ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಅಲಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾಪಿಷ್ಠನಾದ, ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ಮತ್ತು ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವ ನಾದ ದುರ್ಯೋಧನ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತಕ್ಷುದ್ರನಾದ ಕರ್ಣ–ಈ ಇಬ್ಬರನ್ನು

ಬಿಟ್ಟರೆ ಪಾಂಡವರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸತಕ್ಕವನು ಈ ನಮ್ಮ ಅಜಮೀಢವಂಶದಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಸುಖದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಹೀನರಾಗಿರುವ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈ ಇಬ್ಬರು ದುಷ್ಟರೇ ಕೋಪವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂರ್ಖನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದೆಂಬುದು ಇವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇವನು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದಲೂ ಬಹಳ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಬೆಳೆದವನು. ಕಷ್ಟವೆಂಬುದನ್ನೇ ಇವನು ಅರಿಯದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಇವನು ಮೋಸದಿಂದಲೇ ಗೆದ್ದನಾದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಪರಿಮಿತಿಯೆಷ್ಟೆಂಬುದೂ ಇವನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ.) ಪಾಂಡವರು ಜೀವಿಸಿರುವವರೆಗೆ ಅವರಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಬೇಕಾಗಿರುವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನು ಏನೂ ತಿಳಿಯದ ಹುಡುಗನೇ ಸರಿ. ಈ ದುರ್ಯೋಧನನೂ ಅಂತಹವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ಮೂರ್ಖನು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತಮಕಾರ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮಾರ್ಗದ ಅನುಸರಣೆಯಿಂದಲೇ ತನಗೆ ಸುಕೃತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೆಂದೂ ನಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಅಜಾತಶತ್ರುವಾದ ಯಾವ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನ, ಕೇಶವ, ವೃಕೋದರ, ಸಾತ್ಯಕಿ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವ ಮತ್ತು ಸೃಂಜಯವೀರರು ಇದ್ದಾರೆಯೋ–ಅಂತಹವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವುದೇ ಸಾಧುವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಗಾಂಡೀವಧನುರ್ಧರನಾದ ಅರ್ಜುನನೊಬ್ಬನೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿಶ್ವವನ್ನು ಜಯಿಸಬಲ್ಲನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ, ಲೋಕತ್ರಯಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ, ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅಪ್ರಧೃಷ್ಯನು. (ಅವನಿಗೆದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

ಯಾವನು ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಏಕೈಕವೀರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನೋ–ಅಂತಹ ಸವ್ಯಸಾಚಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಯಾವ ಮಾನವನು ತಾನೇ ಯುದ್ಧಮಾಡಬಲ್ಲನು? ಗುಡುಗಿನಂತೆ ಗರ್ಜನೆ

ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹದಂತೆ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಅನವರತವಾಗಿ ಬಿಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಅರ್ಜುನನಿಗೆದುರಾಗಿ ಯಾರೂ ನಿಲ್ಲಲಾರರು. ಏಕರಥನಾದ (ಏಕಾಕಿಯಾದ) ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದಾಗ ಯಾರಿಂದಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಉತ್ತರಕುರುಗಳ ದೇಶವನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ, ಅವರಿಂದಲೂ ಕಪ್ಪ-ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ತಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ದಕ್ಷಿಣದ ತುದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ದ್ರವಿಡರಾಜರನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಸೇನೆಯ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನಾಗಿ (ಆಶ್ರಿತರಾಜರನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. (ಅಖಂಡಭಾರತವನ್ನೂ ತನ್ನ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡನು.) ಮಾನವವೀರರನ್ನೇ ಅಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ, ಅವರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದ ಮಹಾವೀರನವನು. ಸವ್ಯಸಾಚಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನು ಖಾಂಡವವನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಧಗ-ಧಗನೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ–ತಕ್ಷಕನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಂದ ಇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ, ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಖಂಡವಾದ ಖಾಂಡವವನವನ್ನೂ ಉಪಾಹಾರರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ, ಪಾಂಡವರ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಗೌರವವನ್ನೂ ಸಂವರ್ಧಿಸಿದ ಮಹಾವೀರನು. ಆದರೆ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮೀ ಎನಿಸಿದವನು ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡ. ಅವನಣ್ಣನಾದ ಭೀಮಸೇನನೂ ಅತುಲಪರಾಕ್ರಮೀ. ಗದಾಧಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನರಾದವರು ಬೇರಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಹುನಿಷ್ಣಾತನು. ಭೀಮನಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಗಜಯೋಧರು ಬೇರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಧನುರ್ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಭೀಮನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯವನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಆನೆಗಳಿಗಿರುವ ಬಲವಿದೆ. ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಸುಶಿಕ್ಷಿತನು. ಭೀಮಸೇನನು ಶೀಘ್ರಕೋಪೀ. ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗವನು ಬದ್ಧ ವೈರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕ್ಷುದ್ರರಾದ ಈ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನವನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮಮಾಡಿಬಿಡಬಹುದು. ಅವನು ಯಾವಾ

ಗಲೂ ಮಹಾಕೋಪಿಷ್ಠನು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಾಸವನಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ನಕುಲ-ಸಹದೇವರೂ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳು ; ಶುದ್ಧಹಸ್ತರು ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತರು ; ಬಲಿಷ್ಠರು, ಬಾಣಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರಹಸ್ತರು. ಅರ್ಜುನನಿಂದಲೇ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದ ಸುಶಿಕ್ಷಿತರವರು. ಎರಡೇ ಎರಡು ಗಿಡಗಗಳು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೇ ಧ್ವಂಸಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಇಬ್ಬರು ಮಹಾವೀರರೇ ಎಲ್ಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಧ್ವಂಸಮಾಡುವರು.

ಸಂಜಯ! ನಮ್ಮ ಬಲವೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಪಾಂಡವರ ಕಡೆ ಇರುವ ಯೋಧರೊಡನೆ ಮತ್ತು ಸೈನಿಕರೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಅವರ ಬಲಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಬಲವು ಕಡಿಮೆಯೆಂದೂ ಅವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ನಾನೂ ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆ ಬಲಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಬಲವು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸಾಟಿಯಾಗಲಾರದು. ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಮಹಾವೀರನಿದ್ದಾನೆ. ಸೋಮಕವಂಶೀಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ, ಬಹುಶೀಘ್ರವೇಗವುಳ್ಳ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು ತನ್ನ ಅಮಾತ್ಯ ರೊಡನೆ ಪಾಂಡವರ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರಾಣದ ಹಂಗನ್ನೇ ತೊರೆದು ಅವರೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದೆನು. ವೃಷ್ಣಿವಂಶಕ್ಕೆ ಸಿಂಹ ಪ್ರಾಯನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದ ನಿರ್ದೇಶಕನಾಗಿರುವಾಗ, ಅಗ್ರೇಸರನಾಗಿರುವಾಗ–ಅಜಾತಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಲು ಯಾರು ತಾನೇ ಸಮರ್ಥರಾಗುವರು? ಮತ್ಸ್ಯರ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ವಿರಾಟನೂ ಪಾಂಡವರ ಸಲುವಾಗಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಅವರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿ ದ್ದಾನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅವನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮಹಾಭಕ್ತನೆಂದೂ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ವಿರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಅಜ್ಞಾತ ವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದುದೂ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದುದೂ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರು ತನ್ನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದುದರಿಂದ ಕೃತಾರ್ಥ ನಾದ ವಿರಾಟನು ವಯೋವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಸಹಾಯ

ಮಾಡುವ ಆಶಯದಿಂದ ಪುತ್ರಸಮೇತನಾಗಿ ಉಪಪ್ಲವ್ಯಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನೂ ನಾನು ಕೇಳಿದೆನು.

ಮಹಾರಥರಾದ, ಮಹಾಧನುರ್ಧರರಾದ, ಕೇಕಯದೇಶದಿಂದ ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಐವರು ಕೇಕಯರಾಜಕುಮಾರರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಪಾಂಡವರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರು ಯುದ್ಧಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥ್ವೀಪಾಲರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ವೀರಪುರುಷರಿರುವರೋ ಆ ಎಲ್ಲ ವೀರಪುರುಷರೂ ಪಾಂಡವರ ಸಲುವಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನೂ ಕೇಳಿದೆನು. ಸಂಜಯ! ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾಶೂರರಾಗಿಯೂ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ, ಅವನ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿಯೂ ಇರುವರೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ನಾನು ಕೇಳಿದೆನು. ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿರತಕ್ಕವರೂ, ದುರ್ಗನಿವಾಸಿಗಳೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಲುವಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿರುವರಂತೆ. ಅವನ ಕಡೆಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಯೋಧರೆಲ್ಲರೂ ಕುಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶುದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರೇ ಅಲ್ಲದೇ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಮ್ಲೇಚ್ಛರೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಲುವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಶಯದಿಂದ ಆಗಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕಪ್ರವೀರನಾದ, ಅಪ್ರತಿಮನಾದ, ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಮಹಾತ್ಮನಾದ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಸದೃಶನಾದ ಪಾಂಡ್ಯರಾಜನು ಅನೇಕಾನೇಕ ಯೋಧಪ್ರವೀರರಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ಸಲುವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಗನಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಸಾತ್ಯಕಿಯೂ ಕೂಡ ಪಾಂಡವರ ಸಲುವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಚಾರ್ಯನಿಂದ ಕಲಿತವನಲ್ಲ. ದ್ರೋಣ, ಅರ್ಜುನ, ವಾಸುದೇವ, ಕೃಪ, ಭೀಷ್ಮ–ಇವರೆಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕಲಿತು ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾನಿಷ್ಣಾತನಾಗಿರುವನೆಂದು ನಾವು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮಾಡಿದ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚೇದಿ ಮತ್ತು ಕರೂಷರಾಜರು ಸಕಲಸಿದ್ಧತೆಗಳಿಂದಲೂ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ಅವರೊಡನೆ ಅನೇಕರಾಜರೂ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೇದಿರಾಜನಾದ ಶಿಶುಪಾಲನು ಸೂರ್ಯನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಧನುರ್ಧರರಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಮಾನರಾದ ವರು ಈ ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರತಿರೋಧಿಸಲು ಯಾರೂ ಸಮರ್ಥರಲ್ಲವೆಂದೂ–ಶಿಶುಪಾಲನು ಭಾವಿಸಿ ದ್ದನು. ಅವನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ರಾಜರು ಉತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಶಿಶುಪಾಲನನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿ ರಾಜರೆಲ್ಲರ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿದ್ದ ಶಿಶುಪಾಲನನ್ನು ನೋಡಿ, ಯಾವ ಶಿಶುಪಾಲನ ಗೌರವವನ್ನು ಕರೂಷರಾಜಪ್ರಮುಖರಾದ ನರೇಂದ್ರರು ಸಂವರ್ಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ–ಅಂತಹ ಶಿಶುಪಾಲನನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು, ಪಾಂಡವರ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಗೌರವವನ್ನೂ ಸಂವರ್ಧಿಸುತ್ತಾ, ಮೊದಲೇ ಸಂಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ಶೈಬ್ಯ-ಸುಗ್ರೀವಾದಿ ಕುದುರೆ ಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣರೂಪಿ ಯಾದ ಕೇಶವನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ–ಸಿಂಹವನ್ನು ಕಂಡು ಇತರ ಕ್ಷುದ್ರಮೃಗಗಳು ಪಲಾಯನಮಾಡುವಂತೆ–ಅಳಿದುಳಿದಿದ್ದ ಶಿಶುಪಾಲನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಚೇದಿರಾಜನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ಪಲಾಯನಮಾಡಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಶುಪಾಲನು ದ್ವೈರಥಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವೆನೆಂಬ ಆಶಯದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೆದುರಿಸಿ ನಿಂತನು. ಕರ್ಣಿಕಾರ ವೃಕ್ಷವು ಸುಂಟರಗಾಳಿಯಿಂದ ಬುಡಮೇಲಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ–ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದನು.

ಸಂಜಯ! ಪಾಂಡವರ ಸಲುವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆ ರಾಜಸಭೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಗೂಢಚಾರರು ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರೂಪನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ವೀರಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸರ್ವದಾ

ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶಾಂತಿಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಸಂಜಯ! ಯಾರಿಗೆ ವೃಷ್ಣಿಸಿಂಹನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ನಾಯಕನಾಗಿರುವನೋ–ಅವರನ್ನು (ಪಾಂಡವರನ್ನು) ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಲಾರನು. ಕೃಷ್ಣರಿಬ್ಬರೂ (ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರು) ಒಂದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಭಯದಿಂದ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ಸುಖ-ಶಾಂತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯ ಬಹುದು.

ಹಾಗಲ್ಲದೇ ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾರ್ಥ-ಕೃಷ್ಣರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದುದೇ ಆದರೆ–ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ದೈತ್ಯಸೇನೆಯನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದಂತೆ–ನಮ್ಮ ಸೇನೆಯನ್ನು ಆ ಇಬ್ಬರೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮತೋ ಹಿ ಮೇ ಶಕ್ರಸಮೋ ಧನಂಜಯಃ ।
ಸನಾತನೋ ವೃಷ್ಣಿವೀರಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ।
ಧರ್ಮಾರಾಮೋ ಹ್ರೀನಿಷೇವಸ್ತರಸ್ವೀ
ಕುನ್ತೀಪುತ್ರಃ ಪಾಣ್ಡವೋಽಜಾತಶತ್ರುಃ ॥೩೩॥

ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವಾಗಿದೆ. ವೃಷ್ಣಿವೀರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಸನಾತನನಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು. ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನು ಧರ್ಮಾಚರಣೆ ಯಲ್ಲಿಯೇ ಸುಖವನ್ನು ಕಾಣತಕ್ಕವನು. ಅವನು ಲಜ್ಜಾಶೀಲನೂ, ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆಯೂ ಶತ್ರುಭಾವವಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಶತ್ರುವೆಂಬುವನೇ ಇದುವರೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ದುರ್ಯೋಧನೇನ ನಿಕೃತೋ ಮನಸ್ವೀ
ನೋ ಚೇತ್ಕ್ರುದ್ಧಃ ಪ್ರದಹೇದ್ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ।
ನಾಹಂ ತಥಾ ಹ್ಯರ್ಜುನಾದ್ವಾಸುದೇವಾ-
ದ್ಭೀಮಾದ್ವಾಹಂ ಯಮಯೋರ್ವಾ ಬಿಭೇಮಿ ॥೩೪॥

ಯಥಾ ರಾಜ್ಞಃ ಕ್ರೋಧದೀಪ್ತಸ್ಯ ಸೂತ
ಮನ್ಯೋರಹಂ ಭೀತತರಃ ಸದೈವ ।
ಮಹಾತಪಾ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣ ಯುಕ್ತಃ
ಸಂಕಲ್ಪೋಽಯಂ ಮಾನಸಸ್ತಸ್ಯ ಸಿಧ್ಯೇತ್ ॥೩೫॥

ಒಂದು ವೇಳೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ಹಗೆತನವೇ ಇದ್ದು, ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ವಂಚಿತನಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕಷ್ಟ-ಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳನ್ನನುಭವಿಸಿದ ಧರ್ಮಜನು ಕೋಪಗೊಂಡನಾದರೆ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಧರ್ಮರಾಜನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೆದರುವಷ್ಟು ಅರ್ಜುನನಿಗಾಗಲೀ, ವಾಸುದೇವನಿಗಾಗಲೀ, ಭೀಮ-ನಕುಲ-ಸಹದೇವರಿಗಾಗಲೀ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ.

ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಕೋಪವು ಬರುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನೆನೆಯುವುದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಭಯದಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದಿರುವ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದರೂ ಅದು ಸಿದ್ಧಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ. ಅವನು ಕುಪಿತನಾಗಿರುವನೆಂಬುದನ್ನೂ ಮನದಲ್ಲಿಯೇ ನೆನೆದು, ಅವನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಕಾರಣಗಳಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನೂ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನಾನು ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. (ಯದ್ಯಪಿ ಅವನು ಅಜಾತಶತ್ರುವಾಗಿ ಕೋಪಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಡೆಗೊಡದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ನನ್ನ ಮಗನ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟರೆ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದುದು.) ಇದೇ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸದಾ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಸಂಜಯ! ನನ್ನಿಂದ ಪ್ರೇಷಿತನಾದ ನೀನು ಈ ಕೂಡಲೇ ಶೀಘ್ರವಾದ ಗತಿಯುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಪಾಂಚಾಲರಾಜನ ಸೈನ್ಯವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ನೀನು ಅಜಾತಶತ್ರುವಿನ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು. ಪುನಃ ಪುನಃ ಆದರಪೂರ್ವಕವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನೀನು ಅವನೊಡನೆ ಹೇಳ

ಬೇಕು. ಮಹಾಭಾಗನಾದ, ವೀರ್ಯವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜನಾರ್ದನ ನನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಂಧಿಸಿ, ಅವನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಿನ್ನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಆಶಿಸುವನೆಂದೂ ನೀನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ನ ತಸ್ಯ ಕಿಂಚಿದ್ವಚನಂ ನ ಕುರ್ಯಾ-
ತ್ಕುನ್ತೀಪುತ್ರೋ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಸೂತ ।
ಪ್ರಿಯಶ್ಚೈಷಾಮಾತ್ಮಸಮಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣೋ
ವಿದ್ವಾಂಶ್ಚೈಷಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ನಿತ್ಯಯುಕ್ತಃ ॥೩೮॥

ಸೂತ! ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ವಾಸುದೇವನ ಯಾವ ಮಾತನ್ನೇ ಆದರೂ ನಡೆಸಿಕೊಡದೇ ಇರಲಾರನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಪರಮಪ್ರಿಯನು. ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆತ್ಮಸಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪಾಂಡವರ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಂಜಯ! ನೀನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಏಕತ್ರ ಕುಳಿತಿರುವ ಪಾಂಡವರನ್ನೂ, ಸೃಂಜಯರನ್ನೂ, ಜನಾರ್ದನನನ್ನೂ, ಸಾತ್ಯಕಿಯನ್ನೂ, ವಿರಾಟನನ್ನೂ, ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡು. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳಾದನಂತರ ನೀನು ಅವರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡ ಬೇಕಾದರೆ ಭಾರತವಂಶೀಯರಿಗೆ ಹಿತವಾಗಬಹುದೆಂದು ತೋರುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಬೇಕು. ರಾಜರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಾತುಗಳು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕೆರಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ನೀನು ಹೇಳಬೇಕು."

೨೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಸಂಜಯನು ಪಾಂಡವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅವರ ಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳಿದುದು : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಾದಿಗಳ ಕ್ಷೇಮಸಮಾಚಾರವನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿ ಸಾರಗರ್ಭಿತವಾಗಿ ಸಂಜಯನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂಜಯನು ಅಮಿತೌಜಸ್ಕರಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕಾಣಲು ಉಪಪ್ಲವ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದನು. ಉಪಪ್ಲವ್ಯವನ್ನು ತಲುಪಿದೊಡನೆಯೇ ಸಂಜಯನು ಕುಂತೀ ಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವನಿಗೆ ಅಭಿವಾದನಪೂರ್ವಕ ವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಸೂತವಂಶೀಯನಾದ, ಗವಲ್ಗಣನ ಮಗನಾದ ಸಂಜಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದನು: "ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಸೌಭಾಗ್ಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ ದೇವರಾಜಸದೃಶನಾಗಿರುವ, ಅನೇಕರ ಸಹಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ನೀರೋಗದೃಢಕಾಯನಾಗಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ವೃದ್ಧನಾಗಿರುವ, ಮನನಶೀಲನಾಗಿರುವ, ಅಂಬಿಕೆಯ ಮಗನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನು ನಿನ್ನ ಕುಶಲವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಭೀಮನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವನಲ್ಲವೇ? ಅಂತೆಯೇ ಪಾಂಡವಪ್ರವರನಾದ ಅರ್ಜುನನೂ ಮತ್ತು ಮಾದ್ರಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ನಕುಲ-ಸಹದೇವರೂ ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವರಲ್ಲವೇ? ರಾಜಪುತ್ರಿಯಾದ, ಸತ್ಯವ್ರತಳಾದ ವೀರಪತ್ನಿಯಾದ, ಪುತ್ರವತಿಯಾದ, ಮನಸ್ವಿನಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣೆಯೂ ಕುಶಲಿ ಯಾಗಿರುವಳಲ್ಲವೇ? ಈ ಎಲ್ಲರ ಕುಶಲಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿಚಾರಿಸುವಂತೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಮನಾದ ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟಕಾಮನೆ ಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಧನ-ವೈಭವ-ವಾಹನಾದಿಗಳೂ ಸುರಕ್ಷಿತ ವಾಗಿರುವುವೇ?"

ಜನಮೇಜಯ! ಸಂಜಯನಾಡಿದ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದನು :

"ಗಾವಲ್ಗಣೇ! ಸಂಜಯ! ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ದರ್ಶನದಿಂದ ನಾವೂ ಸುಪ್ರೀತರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಿನ್ನ ಕುಶಲವನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆನು. ಅನುಜರೊಡನೆ ನಾನೂ ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುತ್ತೇನೆ.

ಸಂಜಯ! ಬಹಳ ಕಾಲದನಂತರ ಭರತವಂಶಪ್ರದೀಪನಾದ, ಕುರುವೃದ್ಧನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನ ಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಪರಸ್ಪರ ವಾಗಿದ್ದ ಆಂತರ್ಯದ ಪ್ರೀತಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನಿಂದು ನೋಡಿದ ನಾನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನೇ ನೋಡಿದಂತೆ ಭಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಪಿತಾಮಹನಾದ, ವೃದ್ಧನಾದ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ, ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞ ನಾದ, ಸಮಸ್ತಧರ್ಮರಹಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ, ಕುರುವಂಶಪ್ರದೀಪನಾದ ಭೀಷ್ಮನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವನಲ್ಲವೇ? ಅವನು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಯಥಾ ಪೂರ್ವವಾಗಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವನಲ್ಲವೇ? ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಮಗನಾದ, ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವನೇ? ಅವನ ಮಕ್ಕಳು ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವರೇ? ಪ್ರತೀಪನ ಮಗನಾದ, ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಬಾಹ್ಲಿಕ ಮಹಾರಾಜನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವನೇ? ಸೋಮದತ್ತನು ಕುಶಲಿ ಯಾಗಿರುವನೇ? ಭೂರಿಶ್ರವಸನೂ, ಸತ್ಯಸಂಧನಾದ ಶಲನೂ ಕುಶಲಿಗಳಾ ಗಿರುವರೇ? ಪುತ್ರಸಮೇತರಾದ ದ್ರೋಣರೂ, ಮಹಾಧನುಷ್ಮಂತರಾದ, ವಿಪ್ರಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಕೃಪರೂ ನೀರೋಗದೃಢಕಾಯರಾಗಿರುವರೇ? ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಭೂತರಾಗಿರುವ, ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ, ಸಕಲವಿಧವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತಮರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಗಿರುವ ಮಹಾ-ಮಹಾಧನುಷ್ಮಂತರು ಕುರುರಾಜನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ದಿಂದಿರುವರೇ?

ಕಚ್ಚಿನ್ಮಾನಂ ತಾತ ಲಭನ್ತ ಏತೇ
ಧನುರ್ಭೃತಃ ಕಚ್ಚಿದೇತೇಽಪ್ಯರೋಗಾಃ ।

ಯೇಷಾಂ ರಾಷ್ಟ್ರೇ ನಿವಸತಿ ದರ್ಶನೀಯೋ
ಮಹೇಷ್ವಾಸಃ ಶೀಲವಾನ್ದ್ರೋಣಪುತ್ರಃ ॥೧೨॥

ಯಾವನ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ದರ್ಶನೀಯನಾದ, ಮಹಾಧನುಷ್ಮಂತನಾದ, ಶೀಲವಂತನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿರುವನೋ–ಆ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪುರಸ್ಕೃತರಾಗಿರುವರೇ ಮತ್ತು ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವರೇ? (ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿ ವೀರರು ಕುಶಲಿ ಗಳಾಗಿರುವರೇ?)

ವೈಶ್ಯಾಪುತ್ರಃ ಕುಶಲೀ ತಾತ ಕಚ್ಚಿ-
ನ್ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞೋ ರಾಜಪುತ್ರೋ ಯುಯುತ್ಸುಃ ।
ಕರ್ಣೋಽಮಾತ್ಯಃ ಕುಶಲೀ ತಾತ ಕಚ್ಚಿ-
ತ್ಸುಯೋಧನೋ ಯಸ್ಯ ಮನ್ದೋ ವಿಧೇಯಃ ॥೧೩॥

ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ, ರಾಜಪುತ್ರನಾದ, ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಯುತ್ಸುವು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವನೇ? ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಯಾವನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತವಿಧೇಯನಾಗಿರುವನೋ–ಅಮಾತ್ಯ ನಾದ ಆ ಕರ್ಣನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವನೇ?

ಭರತವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ವೃದ್ಧರು, ಮಾತೆಯರು, ಅಡಿಗೆಯವರು, ಸೇವಕ-ಸೇವಕಿಯರು, ಸೊಸೆಯರು, ಮಕ್ಕಳು, ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರ ಮಕ್ಕಳು, ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರು, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಮಕ್ಕಳು–ಇವರೆ ಲ್ಲರೂ ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವರೇ?

ಕಚ್ಚಿದ್ರಾಜಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಯಥಾವ-
ತ್ಪ್ರವರ್ತತೇ ಪೂರ್ವವತ್ತಾತ ವೃತ್ತಿಮ್ ।
ಕಚ್ಚಿದ್ದಾಯಾನ್ಮಾಮಕಾನ್ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರೋ
ದ್ವಿಜಾತೀನಾಂ ಸಂಜಯ ನೋಪಹನ್ತಿ ॥೧೪॥

ರಾಜನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹಿಂದೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನೇ? ನಾನು

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದತ್ತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಧನವನ್ನೂ ಅವನು ಅಪಹರಿಸಿಲ್ಲ ತಾನೇ?

ಕಚ್ಚಿದ್ರಾಜಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಸಪುತ್ರ
ಉಪೇಕ್ಷತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾತಿಕ್ರಮಾನ್ವೈ ।
ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಕಚ್ಚಿನ್ನ ತಥಾ ವರ್ತ್ಮಭೂತಾ-
ಮುಪೇಕ್ಷತೇ ತೇಷು ಸದೈವ ವೃತ್ತಿಮ್ ॥೧೬॥

ಸಂಜಯ! ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಬಹುದಾದ ಅಪಚಾರಗಳನ್ನು ಪುತ್ರಸಹಿತನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನೇ? ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪಚಾರವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೋಪಾನವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಪರಮಪಾವನರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದ್ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಉಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ತಾನೇ?

ಏತಜ್ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚೋತ್ತಮಂ ಜೀವಲೋಕೇ
ಶುಕ್ಲಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ವಿಹಿತಂ ವಿಧಾತ್ರಾ ।
ತೇ ಚೇದ್ದೋಷಂ ನ ನಿಯಚ್ಛನ್ತಿ ಮನ್ದಾಃ
ಕೃತ್ಸ್ನೋ ನಾಶೋ ಭವಿತಾ ಕೌರವಾಣಾಮ್ ॥೧೭॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವುದು ಸ್ವರ್ಗದ್ವಾರವನ್ನು ತೋರಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಯಿದ್ದಂತೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ (ರಾಜರ) ಯಶಃಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಂರಕ್ಷಣಾಧರ್ಮವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಂದರಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಲೆ ಆಗಬಹುದಾದ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟದಿದ್ದರೆ ಕೌರವರ ವಿನಾಶವು ಬಹಳ ಬೇಗ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ತಪಃಸ್ವಾಧ್ಯಾಯನಿರತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದು ರಾಜನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ.)

ಕಚ್ಚಿದ್ರಾಜಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಸಪುತ್ರೋ
ಬುಭೂಷತೇ ವೃತ್ತಿಮಮಾತ್ಯವರ್ಗೇ ।
ಕಚ್ಚಿನ್ನ ಭೇದೇನ ಜಿಜೀವಿಷನ್ತಿ
ಸುಹೃದ್ರೂಪಾ ದುರ್ಹೃದೈಶ್ಚೈಕಮತ್ಯಾತ್ ॥೧೮॥

ಮಕ್ಕಳಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನು ತನ್ನ ಅಮಾತ್ಯವರ್ಗದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೌಜನ್ಯದಿಂದಿರುತ್ತಾ ಅವರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವನೇ? ಮಂತ್ರಿವರ್ಗದವರಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಮಂದಿ ತೋರಿಕೆಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಸುಹೃದರಂತಿದ್ದು ದುರ್ಹೃದರಾದ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಕೌರವರ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಹವಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ತಾನೇ?

ಕಚ್ಚಿನ್ನ ಪಾಪಂ ಕಥಯನ್ತಿ ತಾತ
ತೇ ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ ಕುರವಃ ಸರ್ವ ಏವ ।
ದ್ರೋಣಃ ಸಪುತ್ರಶ್ಚ ಕೃಪಶ್ಚ ವೀರೋ
ನಾಸ್ಮಾಸು ಪಾಪಾನಿ ವದನ್ತಿ ಕಚ್ಚಿತ್ ॥೧೯॥

ಕುರುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ–ಪಾಂಡವರು ಇಂತಹ ಅಪರಾಧಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ತಾನೇ? ದ್ರೋಣರೇ ಆಗಲೀ, ಅವರ ಮಗ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನೇ ಆಗಲೀ, ವೀರರಾದ ಕೃಪರೇ ಆಗಲೀ–ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷಾರೋಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ ತಾನೇ?

ಕಚ್ಚಿದ್ರಾಜ್ಯೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂ ಸಪುತ್ರಂ
ಸಮೇತ್ಯಾಹುಃ ಕುರವಃ ಸರ್ವ ಏವ ।
ಕಚ್ಚಿದ್ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದಸ್ಯುಸಙ್ಘಾನ್ಸಮೇತಾನ್
ಸ್ಮರನ್ತಿ ಪಾರ್ಥಸ್ಯ ಯುಧಾಂ ಪ್ರಣೇತುಃ ॥೨೦॥

ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳ-ಕಾಕರ ಭಯವು ತೋರಿದಾಗ ಎಲ್ಲ ಕುರುಗಳೂ ಒಂದಾಗಿ ಸಪುತ್ರನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರಲ್ಲವೇ? ಕಳ್ಳ-ಕಾಕರನ್ನು ನೋಡಿದ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲವರು ಹಿಂದೆ ದಸ್ಯುನಿಗ್ರಹಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಜಯಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರಲ್ಲವೇ?

ಮೌರ್ವೀಭುಜಾಗ್ರಪ್ರಹಿತಾನ್ ಸ್ಮ ತಾತ
ದೋಧೂಯಮಾನೇನ ಧನುರ್ಗುಣೇನ ।
ಗಾಣ್ಡೀವನುನ್ನಾನ್ ಸ್ತನಯಿತ್ನುಘೋಷಾ-
ನಜಿಹ್ಮಗಾನ್ಕಚ್ಚಿದನುಸ್ಮರನ್ತಿ ॥೨೦॥

ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಧನುಸ್ಸಿನ ಶಿಂಜಿನಿಯಿಂದ ಚ್ಯುತ ವಾದ, ಮೌರ್ವಿಯಿಂದಾದ ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭುಜಾಗ್ರದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಹಾಧನುಸ್ಸಾದ ಗಾಂಡೀವದಿಂದ ಹೊರಬಂದ, ಮೇಘದಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ನೇರವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಅರ್ಜುನನ ಬಾಣಗಳನ್ನೇನಾದರೂ ಅವರು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ? ಸಂಜಯ!

ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಸೂತ! ನಾನು ಇದುವರೆಗೆ ಅರ್ಜುನನಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವವರನ್ನಾಗಲೀ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವವರನ್ನಾಗಲೀ ನೋಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಲುಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಸುಮನೋಹರವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಾಯ ಮಾನವಾಗಿರುವ ಅರುವತ್ತೊಂದು ಬಾಣಗಳು ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ಬತ್ತಳಿಕೆ ಯಿಂದ ಇವನ ಕೈಗೆ ಬರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಷ್ಟನ್ನೂ ಅರ್ಜುನನು ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ, ಶಿಂಜಿನಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಣಾಂತವಾಗಿ ಸೆಳೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಗದಾಪಾಣಿರ್ಭೀಮಸೇನಸ್ತರಸ್ವೀ
ಪ್ರವೇಪಯಞ್ಛತ್ರುಸಙ್ಘಾನನೀಕೇ ।
ನಾಗಃ ಪ್ರಭಿನ್ನ ಇವ ನಡ್ವಲೇಷು
ಚಂಕ್ರಮ್ಯತೇ ಕಚ್ಚಿದೇನಂ ಸ್ಮರನ್ತಿ ॥೨೩॥

ಮಹಾವೇಗವಂತನಾದ, ಗದಾಪಾಣಿಯಾದ ಭೀಮಸೇನನು–ಮದಿ ಸಿದ ಆನೆಯೊಂದು ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸುತ್ತಾಡುವಂತೆ–ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಸಮೂಹವನ್ನು ಪ್ರಕಂಪನ ಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುವುದನ್ನು ಆ ಕೌರವರು ಸ್ಮರಿಸುವರೇ?

ಮಾದ್ರೀಪುತ್ರಃ ಸಹದೇವಃ ಕಲಿಙ್ಗಾ-
ನ್ಸಮಾಗತಾನಜಯದ್ದನ್ತಕೂರೇ ।
ವಾಮೇನಾಸ್ಯನ್ದಕ್ಷಿಣೇನೈವ ಯೋ ವೈ
ಮಹಾಬಲಂ ಕಚ್ಚಿದೇನಂ ಸ್ಮರನ್ತಿ ॥೨೪॥

ಮಾದ್ರಿಯ ಮಗನಾದ ಸಹದೇವನು ದಂತಕೂರವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಬಂದ ಕಳಿಂಗರನ್ನು ತನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಬಾಣ ಗಳನ್ನು ಸತತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದನು. ಮಹಾ ಬಲನಾದ ಸಹದೇವನನ್ನು ಕೌರವರೇನಾದರೂ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ?

ಪುರಾ ಜೇತುಂ ನಕುಲಃ ಪ್ರೇಷಿತೋಽಯಂ
ಶಿಬೀಂಸ್ತ್ರಿಗರ್ತಾನ್ಸಂಜಯ ಪಶ್ಯತಸ್ತೇ ।
ದಿಶಂ ಪ್ರತೀಚೀಂ ವಶಮಾನಯನ್ಮೇ
ಮಾದ್ರೀಸುತಂ ಕಚ್ಚಿದೇನಂ ಸ್ಮರನ್ತಿ ॥೨೫॥

ಸಂಜಯ! ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಪಾಂಡವ ತುರೀಯನಾದ ನಕುಲನನ್ನು ನಿನ್ನ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಶಿಬಿಗಳನ್ನೂ ತ್ರಿಗರ್ತರನ್ನೂ ಜಯಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದೆನು. ವೀರನಾದ ನಕುಲನು ನನ್ನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶಿಬಿಗಳನ್ನೂ-ತ್ರಿಗರ್ತರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ, ಪಶ್ಚಿಮದೇಶಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನನ್ನ ವಶಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಇಂತಹ ಮಹಾವೀರ ನಾದ ನಕುಲನನ್ನು ಅವರು ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ಸ್ಮರಿಸುವರೇ?

ಪರಾಭವೋ ದ್ವೈತವನೇ ಯ ಆಸೀ-
ದ್ದುರ್ಮನ್ತ್ರಿತೇ ಘೋಷಯಾತ್ರಾಗತಾನಾಮ್ ।
ಯತ್ರ ಮನ್ದಾಞ್ಶತ್ರುವಶಂ ಪ್ರಯಾತಾ-
ನಮೋಚಯದ್ಭೀಮಸೇನೋ ಜಯಶ್ಚ ॥೨೬॥

ಅಹಂ ಪಶ್ಚಾದರ್ಜುನಮಭ್ಯರಕ್ಷಂ
ಮಾದ್ರೀಪುತ್ರೌ ಭೀಮಸೇನೋಽಪ್ಯರಕ್ಷತ್ ।
ಗಾಣ್ಡೀವಧನ್ವಾ ಶತ್ರುಸಙ್ಘಾನುದಸ್ಯ
ಸ್ವಸ್ತ್ಯಾಗಮತ್ಕಚ್ಚಿದೇನಂ ಸ್ಮರನ್ತಿ ॥೨೭॥

ಕರ್ಣಾದಿಗಳ ದುರ್ಬೋಧನೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ದ್ವೈತವನಕ್ಕೆ ಘೋಷಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ ಪರಾಭವ ವಾಯಿತು. ಶತ್ರುವಶನಾಗಿದ್ದ, ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಭೀಮಸೇನ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ವಿಮೋಚನಗೊಳಿಸಿದರು. (ಅವರಿಗೆ ಇದರ ಸ್ಮರಣೆಯೇನಾದರೂ ಇರುವುದೇ?) ಅಂದು ನಡೆದ ಆ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹಿಂದೆ ನಿಂತು ಅರ್ಜುನನ ರಥವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆನು. ನಕುಲ-ಸಹದೇವರನ್ನು ಭೀಮನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದನು. ಗಾಂಡೀವಧನ್ವನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಶತ್ರುಸಮೂಹವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ ಬಂಧವಿಮೋಚನೆಮಾಡಿ ವಿಜಯಿಯಾಗಿ ಬಂದನು. ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನೆಸಗಿದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕೌರವರು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಸ್ಮರಿಸುವರೇ?

ನ ಕರ್ಮಣಾ ಸಾಧುನೈಕೇನ ನೂನಂ
ಸುಖಂ ಶಕ್ಯಂ ವೈ ಭವತೀಹ ಸಂಜಯ ।
ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿಜೇತುಂ ವಯಂ ಚೇ-
ನ್ನ ಶಕ್ನುಮೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಮ್ ॥೨೮॥

ಸಂಜಯ! ಒಂದೇ ಒಂದು ಸತ್ಕಾರ್ಯಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸುಖ ವೆಂಬುದು ಲಭ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಜ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೂ ಅವನ ಮಗನಿಗೂ ನಾವು ಅನೇಕರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಕರಿಸಿದೆವು. ಆದರೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲ ಸತ್ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದಲೂ ನಾವು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಲಿಲ್ಲ."

೨೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಜಯನ ಉತ್ತರ

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಸಂಜಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಕುರುಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ನೀನು ಕುರುಜನರ ಯೋಗ-

ಕ್ಷೇಮಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ನೀನು ಯಾವ ಯಾವ ಕುರುಶ್ರೇಷ್ಠರ ಕುಶಲವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆಯೋ ಮನನಶೀಲರಾದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನೀರೋಗದೃಢಕಾಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸನ್ತ್ಯೇವ ವೃದ್ಧಾಃ ಸಾಧವೋ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರೇ
ಸನ್ತ್ಯೇವ ಪಾಪಾಃ ಪಾಣ್ಡವ ತಸ್ಯ ವಿದ್ಧಿ ।
ದದ್ಯಾದ್ರಿಪುಭ್ಯೋಽಪಿ ಹಿ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಃ
ಕುತೋ ದಾಯಾಲ್ಲೋಪಯೇದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಮ್ ॥೨॥

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರನ (ದುರ್ಯೋಧನನ) ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧರೂ, ಸಾಧುಗಳೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಅಂತೆಯೇ ಪಾಪಿಷ್ಠರೂ ಅವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನಾಗು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ ಧನ-ಕನಕ-ವಸ್ತು-ವಾಹನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿರುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ದತ್ತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲೋಪವನ್ನೇಕೆ ಮಾಡಿಯಾನು?

ಯದ್ಯುಷ್ಮಾಕಂ ವರ್ತತೇಽಸೌ ನ ಧರ್ಮ್ಯ-
ಮದ್ರುಗ್ಧೇಷು ದ್ರುಗ್ಧವತ್ತನ್ನ ಸಾಧು ।
ಮಿತ್ರಧ್ರುಕ್ಸ್ಯಾದ್ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಸಪುತ್ರೋ
ಯುಷ್ಮಾನ್ದ್ವಿಷನ್ಸಾಧುವೃತ್ತಾನಸಾಧುಃ ॥೩॥

ಆದರೆ ಅವನು ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿರುವ ವರ್ತನೆಯು ಮಾತ್ರ ಧರ್ಮಹೀನವಾಗಿದೆ. ದ್ರೋಹಿಗಳಲ್ಲದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹವನ್ನೆಣಿಸುವುದು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಸದ್ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಪುತ್ರನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿಯೆಂದೂ, ಅಸತ್ಪುರುಷನೆಂದೂ ಪ್ರಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ನ ಚಾನುಜಾನಾತಿ ಭೃಶಂ ಚ ತಪ್ಯತೇ
ಶೋಚತ್ಯನ್ತಃ ಸ್ಥವಿರೋಽಜಾತಶತ್ರೋ ।
ಶೃಣೋತಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಸಮೇತ್ಯ
ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಃ ಪಾತಕೇಭ್ಯೋ ಗರೀಯಾನ್ ॥೪॥

ಆದರೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ದ್ವೇಷವನ್ನೇ ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ರಾಜನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಗನಾಡಿದ ದ್ರೋಹಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಜನು ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮುದುಕನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬಹಳವಾಗಿ ದುಃಖ ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮಿತ್ರದ್ರೋಹವು ಎಲ್ಲ ಪಾಪಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾಪಕಾರ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಕೇಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೌರವರು ನಿಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ವೀರಾಗ್ರಣಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿನ ದುಂದುಭಿನಾದವೂ ಮತ್ತು ಶಂಖಧ್ವನಿಯೂ ಕೇಳಿಬಂದೊಡ ನೆಯೇ ಗದಾಪಾಣಿಯಾದ ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ ಅವರು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಣರಂಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿ ನಿಂತು ಸೇನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಾಣಗಳ ಮಳೆಯನ್ನು ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಸುರಿಸುವ, ಮಹಾರಥರಾದ, ಭಯವೆಂಬುದನ್ನೇ ಅರಿಯದ ಮಾದ್ರಿಯ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಅವರು ಪದೇ-ಪದೇ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ನ ತ್ವೇನ ಮನ್ಯೇ ಪುರುಷಸ್ಯ ರಾಜ-
ನ್ನನಾಗತಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ಯದ್ಭವಿಷ್ಯಮ್ ।
ತ್ವಂ ಚೇತ್ತಥಾ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪನ್ನಃ
ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಕ್ಲೇಶಂ ಪಾಣ್ಡವ ಕೃಚ್ಛ್ರರೂಪಮ್ ।
ತ್ವಮೇವೈತತ್ಪುನರ್ಚ್ಛ್ರಗತಶ್ಚ ಭೂಯಃ
ಸಮೀಕುರ್ಯಾಃ ಪ್ರಜ್ಞಯಾಜಾತಶತ್ರೋ ॥೭॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಆಗು-ಹೋಗುಗಳು– ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲವು ಬರುವ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿಯಲಾರದೆಂಬುದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ ಯಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ನೀನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಅವುಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಬಹುಕಷ್ಟಕರವಾದ ಕ್ಲೇಶ

ವನ್ನನುಭವಿಸಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರೂ ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯು ವಿಪರ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗಲೂ ನೀನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿಯೇ ಮಾಡುವೆ. (ಈಗ ನಿನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.)

ನ ಕಾಮಾರ್ಥಂ ಸಂತ್ಯಜೇಯುರ್ಹಿ ಧರ್ಮಂ
ಪಾಣ್ಡೋಃ ಸುತಾಃ ಸರ್ವ ಏವೇನ್ದ್ರಕಲ್ಪಾಃ ।
ತ್ವಮೇತತ್ಪ್ರಜ್ಞಯಾಜಾತಶತ್ರೋ
ಸಮೀಕುರ್ಯಾ ಯೇನ ಶರ್ಮಾಪ್ನುಯುಸ್ತೇ ॥೮॥

ಪಾಂಡುಪುತ್ರರು ಕೇವಲ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸತಕ್ಕವರಲ್ಲ. ಪಾಂಡುಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರಸದೃಶರಾಗಿರತಕ್ಕವರು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು, ಪಾಂಡವರು, ಸೃಂಜಯರು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷ-ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿರುವ ಇತರ ರಾಜರು–ಈ ಎಲ್ಲರೂ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖ-ಶಾಂತಿಗಳಿಂದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೋ–ಅದನ್ನು ನೀನು ನಿನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಮಾಡುವವನಾಗು. ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ನೀನೇ ಪರಿಹರಿಸು. ಅಜಾತಶತ್ರುವೇ! ಸಾಮಾತ್ಯನಾದ, ಸಪುತ್ರನಾದ, ನಿನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಏನೆಂದು ಹೇಳಿದನೋ ಅದನ್ನೇ ನಾನೀಗ ನಿನಗೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ತಂದೆಯು ಹೇಳಿದ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಾವಧಾನಚಿತ್ತನಾಗಿ ಕೇಳು.”

೨೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಸಂಜಯನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಧರ್ಮರಾಜನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

“ಗಾವಲ್ಗಣೇ! ಸೂತಪುತ್ರ! ಪಾಂಡವರು, ಸೃಂಜಯರು, ಜನಾರ್ದನ,

ಯುಯುಧಾನ, ವಿರಾಟ–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇಲ್ಲಿ ಏಕತ್ರ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಅನುಶಿಷ್ಟವಾದ ಮಾತೇನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳು."

ಸಂಜಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಅಜಾತಶತ್ರುವನ್ನೂ, ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ, ಧನಂಜಯನನ್ನೂ, ಮಾದ್ರಿಯ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ, ಸಾತ್ಯಕಿಯನ್ನೂ,

ಚೇಕಿತಾನನನ್ನೂ, ವಿರಾಟನನ್ನೂ, ಪಾಂಚಾಲರ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ವೃದ್ಧನಾದ ದ್ರುಪದನನ್ನೂ, ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನ್ನೂ–ಈ ಸಭಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕುರುವಂಶೀಯರಿಗೆ ಶುಭೋದಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ನಾನು ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳಿರಿ. ಶಾಂತಿಯನ್ನೇ ಬಹುವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಾನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದ ರಥವನ್ನು ಬಹಳ ತ್ವರೆಯಿಂದ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದನು. ಭ್ರಾತೃ-

ಪುತ್ರ-ಸುಹೃಜ್ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೇಳಿರುವ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಈ ಸಂದೇಶವು ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಸಮಾಧಾನಕರವೆನಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಪಾಂಡವ-ಕೌರವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಂತಿಯೇರ್ಪಡಲೆಂದು ನಾನು ಅಭಿಲಾಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸರ್ವೈರ್ಧರ್ಮೈಃ ಸಮುಪೇತಾಸ್ತು ಪಾರ್ಥಾಃ
ಸಂಸ್ಥಾನೇನ ಮಾರ್ದವೇನಾರ್ಜವೇನ ।
ಜಾತಾಃ ಕುಲೇ ಹ್ಯನೃಶಂಸಾ ವದಾನ್ಯಾ
ಹ್ರೀನಿಷೇವಾಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾಃ ॥೫॥

ನ ಯುಜ್ಯತೇ ಕರ್ಮ ಯುಷ್ಮಾಸು ಹೀನಂ
ಸತ್ತ್ವಂ ಹಿ ವಸ್ತಾದೃಶಂ ಭೀಮಸೇನಾಃ ।
ಉದ್ಭಾಸತೇ ಹ್ಯಞ್ಜನಬಿನ್ದುವತ್ತ-
ಚ್ಛುಭ್ರೇ ವಸ್ತ್ರೇ ಯದ್ಭವೇತ್ಕಿಲ್ಬಿಷಂ ವಃ ॥೬॥

ಈ ಕುಂತೀಪುತ್ರರು ಸಕಲಸದ್ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ದ್ದಾರೆ. ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ, ದಯಾಳುತ್ವದಿಂದಲೂ, ಕೋಮಲಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ, ಸರಳಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರತೆಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ. ದಾನಶೀಲರಾಗಿಯೂ, ಲಜ್ಜಾಶೀಲರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಣಾಮವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಭಯಂಕರವಾದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪಾಂಡವರೇ! ನೀವು ಸತ್ತ್ವಗುಣಪ್ರಧಾನರಾಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಆದುದರಿಂದ ಹೀನಕಾರ್ಯಮಾಡಲು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಾಲಕರ್ಮಸಂಯೋಗದಿಂದ ನೀವು ಕಿಂಚಿದ್ದೋಷವನ್ನು ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೂ–ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಕಾಡಿಗೆಯ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕೆಯೂ ಎದ್ದುಕಾಣುವಂತೆ–ಆ ಅಲ್ಪದೋಷವೇ ನಿಮಗೆ ಕಳಂಕಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವಕ್ಷಯೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಯತ್ರ ಕೃತ್ಸ್ನಃ
ಪಾಪೋದಯೋ ನಿರಯೋಽಭಾವಸಂಸ್ಥಃ ।

ಕಸ್ತತ್ಕುರ್ಯಾಜ್ಜಾತು ಕರ್ಮ ಪ್ರಜಾನ-
ನ್ಪರಾಜಯೋ ಯತ್ರ ಸಮೋ ಜಯಶ್ಚ ॥೭॥

ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಶವೇ ಆಗುವುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದರಿಂದ ಪಾಪದ ಉದಯ ವಾಗುವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ನರಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗುವುದೋ– ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದೂ-ತಿಳಿದೂ ಯಾರು ತಾನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ? ಸರ್ವವಿನಾಶವಾದನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದಾದ ಜಯಾಪಜಯಗಳೆ ರಡೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ತೇ ವೈ ಧನ್ಯಾ ಯೈಃ ಕೃತಂ ಜ್ಞಾತಿಕಾರ್ಯಂ
ತೇ ವೈ ಪುತ್ರಾಃ ಸುಹೃದೋ ಬಾನ್ಧವಾಶ್ಚ ।
ಉಪಕ್ರುಷ್ಟಂ ಜೀವಿತಂ ಸಂತ್ಯಜೇಯು-
ರ್ಯತಃ ಕುರೂಣಾಂ ನಿಯತೋ ವೈಭವಃ ಸ್ಯಾತ್ ॥೮॥

ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಗಳ ಹಿತಚಿಂತನೆಗಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವರೇ ಧನ್ಯರು; ಅವರೇ ನಿಜವಾದ ಪುತ್ರರು ; ಸುಹೃದರು ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳು. ಮುಂದೆ ಆಗಬಹುದಾದ ಅನಾಹುತಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮತ್ತು ಕೌರವರ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧದಿಂದ ವಿಮುಖರಾಗಿರಿ.

ತೇ ಚೇತ್ಕುರೂನನುಶಿಷ್ಯಾಥ ಪಾರ್ಥಾ
ನಿರ್ಣೀಯ ಸರ್ವಾನ್ದ್ವಿಷತೋ ನಿಗೃಹ್ಯ ।
ಸಮಂ ವಸ್ತಜ್ಜೀವಿತಂ ಮೃತ್ಯುನಾ ಸ್ಯಾ-
ದ್ಯಜ್ಜೀವಧ್ವಂ ಜ್ಞಾತಿವಧೇ ನ ಸಾಧು ॥೯॥

ಕುಂತೀಕುಮಾರರೇ! ನೀವೇನಾದರೂ ಸಮಸ್ತಕುರುರಾಜಕುಮಾರ ರನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ನಿಜವಾದ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ಸಂಹರಿಸಿದರೆ–ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಜೀವನವೂ ಮೃತಸಮಾನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ನೀವೂ ಮೃತಪ್ರಾಯರೇ ಆಗುವಿರಿ. ಜ್ಞಾತಿ-ಬಾಂಧವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ವಧಿಸಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ನೀವು ಜೀವಿಸಿರುವುದು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಕೇಶವನೊಡನಿರುವ, ಸಾತ್ಯಕಿಯೊಡನಿರುವ, ದ್ರುಪದನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿರುವ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ದೇವೇಂದ್ರನ ಸಾಚಿವ್ಯವನ್ನೂ, ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಂಡರೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವವರಾರಿದ್ದಾರೆ? ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಂದಲೂ, ಶಲ್ಯ-ಕೃಪ ರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ, ಭೂಪಾಲಕರಿಂದ ಪರಿವೃತವಾಗಿರುವ, ರಾಧೇಯ ನಿಂದಲೂ ಅಭಿರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಕುರುಸೇನೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಲೂ ಕೂಡ ಯಾರು ತಾನೇ ಸಮರ್ಥರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ?

ಮಹದ್ಬಲಂ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ
ಕೋ ವೈ ಶಕ್ತೋ ಹನ್ತುಮಕ್ಷೀಯಮಾಣಃ ।
ಸೋಽಹಂ ಜಯೇ ಚೈವ ಪರಾಜಯೇ ಚ
ನಿಃಶ್ರೇಯಸಂ ನಾಧಿಗಚ್ಛಾಮಿ ಕಿಂಚಿತ್ ॥೧೨॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸೇನೆಯು ಅಪಾರವಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ಸೇನೆಯು ಕ್ಷೀಣವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಅಪಾರಸೇನೆಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಲು ಅಥವಾ ಸಂಹರಿಸಲು ಯಾರು ತಾನೇ ಶಕ್ತರಾಗಿ ದ್ದಾರೆ? (ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇನಾನಷ್ಟವು ಅನಿವಾರ್ಯ.) ಆದುದ ರಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಗಳಿಸಿದರೂ ಅಥವಾ ಪರಾಜಯಹೊಂದಿದರೂ ಫಲವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಜಯಾಪಜಯಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ನಾನು ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಾಣದವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಜಯವನ್ನೇ ಪಡೆಯಲಿ ; ಪರಾಜಯ ವನ್ನೇ ಪಡೆಯಲಿ–ಯಾವ ಒಂದು ಪಕ್ಷವೂ ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರದು.

ಕಥಂ ಹಿ ನೀಚಾ ಇವ ದೌಷ್ಕುಲೇಯಾ
ನಿರ್ಧರ್ಮಾರ್ಥಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಯುಶ್ಚ ಪಾರ್ಥಾಃ ।
ಸೋಽಹಂ ಪ್ರಸಾದ್ಯ ಪ್ರಣತೋ ವಾಸುದೇವಂ
ಪಾಞ್ಚಾಲಾನಾಮಧಿಪಂ ಚೈವ ವೃದ್ಧಮ್ ॥೧೩॥

ಕೃತಾಞ್ಜಲೀ ಶರಣಂ ವಃ ಪ್ರಪದ್ಯೇ
ಕಥಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸ್ಯಾತ್ಕುರುಸೃಂಜಯಾನಾಮ್ ।

ನ ಹ್ಯೇವಮೇವಂ ವಚನಂ ವಾಸುದೇವೋ
ಧನಂಜಯೋ ವಾ ಜಾತು ಕಿಂಚಿನ್ನ ಕುರ್ಯಾತ್ ॥
ಪ್ರಾಣಾನ್ದದ್ಯಾದ್ಯಾಚಮಾನಃ ಕುತೋಽನ್ಯ-
ದೇತದ್ವಿದ್ವನ್ಸಾಧನಾರ್ಥಂ ಬ್ರವೀಮಿ ।
ಏತದ್ರಾಜ್ಞೋ ಭೀಷ್ಮಪುರೋಗಮಸ್ಯ
ಮತಂ ಯದ್ವಃ ಶಾನ್ತಿರಿಹೋತ್ತಮಾ ಸ್ಯಾತ್ ॥೧೫॥

ದುಷ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನೀಚರಂತೆ–ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ, ಅರ್ಥ ದಿಂದಲೂ ಹೀನವಾದ ಈ ಕುತ್ಸಿತಕಾರ್ಯವನ್ನು (ಯುದ್ಧವನ್ನು) ಪೃಥೆಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪಾರ್ಥರು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಮಾಡಿಯಾರು? ನಾನಾದರೋ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ನಮಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ವೃದ್ಧನಾದ, ಪಾಂಚಾಲರ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ದ್ರುಪದನನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಪುಟನಾಗಿ ನಿಮ್ಮಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಕುರುವಂಶೀಯರಿಗೂ-ಸೃಂಜಯರಿಗೂ ಮಂಗಳವೂ-ಶುಭೋದಯವೂ ಹೇಗಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಯೋಚಿಸಿ ಹೇಳಿರಿ. ನಾನು ಕೈಜೋಡಿಸಿ ನಿಂತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿದನಂತರ ವಾಸುದೇವನೇ ಆಗಲೀ, ಧನಂಜಯನೇ ಆಗಲೀ–ಪ್ರತಿಯಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭರವಸೆಯು ನನಗಿರುವುದು. ನಾನೇನಾದರೂ ಯಾಚನೆಮಾಡಿದರೆ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಲು ಕಿರೀಟಿಯು ಹಿಂಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಶಾಂತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅವನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡದಿರುವನೇ?"

ಭೀಷ್ಮನ ಮತಾನುವರ್ತಿಯಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಸತ್ಪುರುಷರಾದ ಪಾಂಡವರು ಕಾಪುರುಷರಂತೆ ಯುದ್ಧ ವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸದಿದ್ದರೆ ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಶಾಂತಿಯುಂಟಾಗು ವುದೆಂಬುದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ!"

ಇಖನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಉತ್ತರ

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಸಂಜಯ! ನೀನು ನನ್ನ ಯಾವ ಮಾತಿನಿಂದ ನಾನು ಯುದ್ಧವನ್ನಿಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆ ಯುದ್ಧದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವೆ? ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಯುದ್ಧಮಾಡದಿರು ವುದೇ ಉತ್ತಮಪಕ್ಷವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳ್ಳುವುದೇ ಆದರೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಯಾರು ತಾನೇ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ?

ಅಕುರ್ವತಶ್ಚೇತ್ಪುರುಷಸ್ಯ ಸಂಜಯ
ಸಿದ್ಧ್ಯೇತ್ಸಂಕಲ್ಪೋ ಮನಸಾ ಯಂ ಯಮಿಚ್ಛೇತ್ ।
ನ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಯಾದ್ವಿದಿತಂ ಮಮೈತ-
ದನ್ಯತ್ರ ಯುದ್ಧಾದ್ಬಹು ಯಲ್ಲಘೀಯಃ ॥೨॥

ಪುರುಷನಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಮನೆಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡದೇ (ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಇಲ್ಲದೆ) ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೇ ಆದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಕಾರ್ಯಮಾಡಲೇ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ಯುದ್ಧಮಾಡದೆಯೇ ಕೇವಲ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಇಚ್ಛೆಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಬಹಳ ಶ್ಲಾಘ ನೀಯವೇ ಸರಿ.

ಕುತೋ ಯುದ್ಧಂ ಜಾತು ನರೋಽವಗಚ್ಛೇ-
ತ್ಕೋ ದೇವಶಪ್ತೋ ಹಿ ವೃಣೀತ ಯುದ್ಧಮ್ ।
ಸುಖೈಷಿಣಃ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವನ್ತಿ ಪಾರ್ಥಾ
ಧರ್ಮಾದಹೀನಂ ಯಚ್ಚ ಲೋಕಸ್ಯ ಪಥ್ಯಮ್ ॥೩॥

ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂಬರುವ ತೊಂದರೆಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಜಾಗ

ರೂಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವನು ಸರ್ವವಿನಾಶಕರವಾದ ಯುದ್ಧ ವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವನೇ? ದೇವತೆಗಳ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದವನು ಮಾತ್ರವೇ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವನು.

ಪಾರ್ಥರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ : ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಇವರೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸುಖವು ಬೇಡವೆಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳಲಾರರು. ಆದರೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಸುಖಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಹೀನವಾಗಿರಬಾರದು ಮತ್ತು ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪಥ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು–ಎಂಬುದು ಅವರ ಇಚ್ಛೆಯಾಗಿದೆ.

ಧರ್ಮೋದಯಂ ಸುಖಮಾಶಂಸಮಾನಾಃ
 ಕೃಚ್ಛ್ರೋಪಾಯಂ ತತ್ತ್ವತಃ ಕರ್ಮ ದುಃಖಮ್ ।
ಸುಖಂ ಪ್ರೇಪ್ಸುರ್ವಿಜಿಘಾಂಸುಶ್ಚ ದುಃಖಂ
 ಯ ಇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಪ್ರೀತಿರಸಾನುಗಾಮೀ ॥೪॥

ಸಂಜಯ! ನಾವುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಧರ್ಮಮೂಲವಾದ, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಸುಖವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ. (ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಗಳು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ.) ಕೇವಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ರಸಾನುಭವದ ಸುಖವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ತಮ್ಮ ಸುಖಾಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಪ್ರತಿ ಬಂಧಕವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಲು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ. ಅವರು ಮಾಡುವ ಉಪಾಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದುಃಖದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಕಾಮಾಭಿಧ್ಯಾ ಸ್ವಶರೀರಂ ದುನೋತಿ
 ಯಯಾ ಪ್ರಮುಕ್ತೋ ನ ಕರೋತಿ ದುಃಖಮ್ ।
ಯಥೇಧ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸಮಿದ್ಧತೇಜಸೋ
 ಭೂಯೋ ಬಲಂ ವರ್ಧತೇ ಪಾವಕಸ್ಯ ।
ಕಾಮಾರ್ಥಲಾಭೇನ ತಥೈವ ಭೂಯೋ
 ನ ತೃಪ್ಯತೇ ಸರ್ಪಿಷೇವಾಗ್ನಿರಿದ್ಧಃ ॥೫॥

ಕಾಮವಿಷಯಗಳ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಗಳ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದೂ ಸುಖಿಯಾಗಲಾರನು. ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಗಳನ್ನಪೇಕ್ಷಿ ಸದವನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ದುಃಖಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಕಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಪಟ್ಟು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ ಉರಿಯುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನ ಬಲವು ಸಂವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆಜ್ಯದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಹೋಮಮಾಡಿದರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಳ್ಳು ವುದಿಲ್ಲವೋ–ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಮಾರ್ಥಗಳ ಲಾಭವು ಎಷ್ಟೇ ಆದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. (ಒಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಯಿ ತೆಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯ ವೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) ಸಂಜಯ! ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನರೂಪನಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಇಂದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತುಲನೆಮಾಡಿ ನೋಡು. ಇಂದವನಲ್ಲಿ ಭೋಗವಸ್ತುಗಳ ರಾಶಿಯೇ ಇದೆ. ನಮಗೆ ಸೇರಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಅವನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಅವನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ.

ನಾಶ್ರೇಯಾನೀಶ್ವರೋ ವಿಗ್ರಹಾಣಾಂ
ನಾಶ್ರೇಯಾನ್ವೈ ಗೀತಶಬ್ದಂ ಶೃಣೋತಿ ।
ನಾಶ್ರೇಯಾನ್ವೈ ಸೇವತೇ ಮಾಲ್ಯಗನ್ಧಾ-
ನ್ನ ಚಾಪ್ಯಶ್ರೇಯಾನನುಲೇಪನಾನಿ ॥೬॥

ನಾಶ್ರೇಯಾನ್ವೈ ಪ್ರಾವಾರಾನ್ಸಂವಿವಸ್ತೇ
ಕಥಂ ತ್ವಸ್ಮಾನ್ಸಮ್ಪ್ರಣುದೇತ್ಕುರುಭ್ಯಃ ।
ಅತ್ರೈವ ಸ್ಯಾದಬುಧಸ್ಯೈವ ಕಾಮಃ
ಪ್ರಾಯಃ ಶರೀರೇ ಹೃದಯಂ ದುನೋತಿ ॥೭॥

ಸಂಜಯ! ರಾಜ್ಯ, ಅಧಿಕಾರ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸೈನ್ಯ–ಇವುಗಳಿಂದ ಹೀನನಾದವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಗಳಿಸಲಾರನು. ಈ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಲ್ಲದವನು ಮಧುರಗೀತಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಾರನು. ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲ

ದವನು ಸುಗಂಧವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರನು. ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಲಾರನು. ಈ ಒಂದು ಭಾವನೆಯಿಂದಲ್ಲದೇ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಾಂತ ದಿಂದಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರುದೇಶದಿಂದ ಬಹುದೂರ ದೂಡಿದನು? ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಐಶ್ವರ್ಯಕಾಮನೆಯೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಾಯಃ ಈ ಐಶ್ವರ್ಯಕಾಮನೆಯೇ ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಕಾಡಿಸುತ್ತಿರಬಹುದು.

ಸ್ವಯಂ ರಾಜಾ ವಿಷಮಸ್ಥಃ ಪರೇಷು
ಸಾಮಸ್ಥ್ಯಮನ್ವಿಚ್ಛತಿ ತನ್ನ ಸಾಧು ।
ಯಥಾಽತ್ಮನಃ ಪಶ್ಯತಿ ವೃತ್ತಮೇವ
ತಥಾ ಪರೇಷಾಮಪಿ ಸೋಽಭ್ಯುಪೈತು ॥೯॥

ಅಸಮವಾದ (ಅನ್ಯಾಯದ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನೇ–ಇತರರು ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾಗಿಯೂ ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವ ರಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸಾಧುವಲ್ಲ. ಅವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಂಡನೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರೂ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವರೆಂಬುದನ್ನು ಅವನು ಮನಗಾಣಬೇಕು." (ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸದಾಚಾರ-ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು ತಾನೂ ಸದಾಚಾರತತ್ಪರ ನಾಗಿಯೂ, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. **ಪರಬೋಧನವೇಳಾಯಾಂ ಸರ್ವೇಽಪಿ ವಿಬುಧಾ ಮತಾಃ । ಸ್ವಾನುಷ್ಠಾನಸ್ಯ ಸಮಯೇ ಮುನಯೋಽಪಿ ನ ಪಣ್ಡಿತಾಃ ॥** ಇತರರಿಗೆ ಬೋಧನೆಮಾಡುವಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ವಿದ್ವಾಂಸರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ಹೇಳುವುದನ್ನು ತಾವೇ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರುವ ಸಮಯವು ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ಋಷಿಗಳಾದರೂ ಪಂಡಿತರಲ್ಲದವರಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಬಾರದು.)

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಆಸನ್ನಮಗ್ನಿಂ ತು ನಿದಾಘಕಾಲೇ
ಗಮ್ಭೀರಕಕ್ಷೇ ಗಹನೇ ವಿಸೃಜ್ಯ ।
ಯಥಾ ವಿವೃದ್ಧಂ ವಾಯುವಶೇನ ಶೋಚೇ-
ತ್ಕ್ಷೇಮಂ ಮುಮುಕ್ಷುಃ ಶಿಶಿರವ್ಯಪಾಯೇ ॥೧೦॥

"ಶಿಶಿರರ್ತುವು ಕಳೆದನಂತರ ಬರುವ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗಹನವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ (ಪೊದರಿನಲ್ಲಿ) ಬೆಂಕಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಆ ಬೆಂಕಿಯು ವಾಯುವಿನ ಸಂಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಅರಣ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಅದರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಶೋಕಿಸಿದರೆ ಪ್ರಯೋಜನ ವೇನು?

ಪ್ರಾಪ್ತೈಶ್ವರ್ಯೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೋಽದ್ಯ ರಾಜಾ
ಲಾಲಪ್ಯತೇ ಸಂಜಯ ಕಸ್ಯ ಹೇತೋಃ ।
ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಮನಾರ್ಜವೇ ರತಂ
ಪುತ್ರಂ ಮನ್ದಂ ಮೂಢಮಮನ್ತ್ರಿಣಂ ತು ॥೧೧॥

ಸಂಜಯ! ಈಗ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಿದೆ. ಅತುಲೈಶ್ವರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅವನು ಯಾರಿಗೋಸುಗ ಈಗ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ? ಕುಟಿಲನಾದ, ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯವನಾದ, ಮಂದನಾದ ಮತ್ತು ಮೂಢನಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಲ್ಲದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ–ಅವನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಂದು ನಡೆದುಕೊಂಡು–ದುಷ್ಕಾರ್ಯದ ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗಾಗಿಯೇ ಶೋಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ದುರ್ಯೋಧನನು, ತನಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಆಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ವಿದುರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು– ಅವನು ಆಪ್ತನಲ್ಲವೋ ಎಂಬಂತೆ–ಅನಾಪ್ತನಾದವನೊಬ್ಬನು ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವನೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ–ವಿದುರನ ಸೂಕ್ತವಾದ ಸಲಹೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬದಿಗೊತ್ತಿದನು. ಮಗನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ ರಾಜಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ತನ್ನ ಮಗನು ಕೆಟ್ಟಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರು ವನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ

ಅವನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಮೇಧಾವಿನಂ ಹ್ಯರ್ಥಕಾಮಂ ಕುರೂಣಾಂ
ಬಹುಶ್ರುತಂ ವಾಗ್ಮಿನಂ ಶೀಲವನ್ತಮ್ ।
ಸ ತಂ ರಾಜಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಕುರುಭ್ಯೋ
ನ ಸಸ್ಮಾರ ವಿದುರಂ ಪುತ್ರಕಾಮ್ಯಾತ್ ॥೧೩॥

ಕೇವಲ ಪುತ್ರವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನು–ಮೇಧಾವಿಯಾದ, ಕುರುಗಳ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಭಿಲಾಷಿಸುವ, ಬಹುಶ್ರುತನಾದ, ವಾಗ್ಮಿಯಾದ, ಶೀಲವಂತನಾದ ವಿದುರನನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಮಾನಘ್ನಸ್ಯಾಸೌ ಮಾನಕಾಮಸ್ಯ ಚೇರ್ಷೋಃ
ಸಂರಮ್ಭಿಣಶ್ಚಾರ್ಥಧರ್ಮಾತಿಗಸ್ಯ ।
ದುರ್ಭಾಷಿಣೋ ಮನ್ಯುವಶಾನುಗಸ್ಯ
ಕಾಮಾತ್ಮನೋ ದೌರ್ಹೃದೈರ್ಭಾವಿತಸ್ಯ ॥೧೪॥

ಅನೇಯಸ್ಯಾಶ್ರೇಯಸೋ ದೀರ್ಘಮನ್ಯೋ-
ರ್ಮಿತ್ರದ್ರುಹಃ ಸಂಜಯ ಪಾಪಬುದ್ಧೇಃ ।
ಸುತಸ್ಯ ರಾಜಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಪ್ರಿಯೈಷೀ
ಪ್ರಪಶ್ಯಮಾನಃ ಪ್ರಾಜಹಾದ್ಧರ್ಮಕಾಮೌ ॥೧೫॥

ಸಂಜಯ! ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮುಖಭಂಗವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮಾನ-ಗೌರವಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿರುವ, ಅಸೂಯಾಪರನಾದ, ಕೋಪಿಷ್ಠನಾದ, ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಷ್ಠುರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡುವ, ಕ್ರೋಧವಶನಾದ, ಭೋಗಾಸಕ್ತನಾದ, ಪಾಪಿಷ್ಠರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಸಮ್ಮಾನಿತನಾದ, ಅಶಿಕ್ಷಿತನಾದ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ, ದೀರ್ಘಕೋಪಿಯಾದ, ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿಯಾದ, ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ಮಗನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನು ತಿಳಿದೂ-ತಿಳಿದೂ ಧರ್ಮ-ಕಾಮಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದನು.

ಸಂಜಯ! ನಾನು ಶಕುನಿಯೊಡನೆ ಪಗಡೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ದ್ಯೂತದಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿದುರನು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಶುಕ್ರನೀತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅವನ ಮಾತನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ ; ಅವನ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯಲೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂದೇ ಕುರುವಂಶೀಯರ ವಿನಾಶಕಾಲವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಭಾಸವಾಯಿತು.

ಸಂಜಯ! ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಕೌರವರು ವಿದುರನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೋ–ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಕೌರವರ ಸರ್ವತೋಮುಖ ವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ವಿದುರನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಣೆ ಮಾಡುವ ಸೌಜನ್ಯವನ್ನು ಕುರುಗಳು ಯಾವಾಗ ತೊರೆದರೋ–ಆಗಲೇ ಕುರುಗಳನ್ನು ಸಂಕಷ್ಟಗಳು ಆವರಿಸಿದುವು. ಅರ್ಥಲುಬ್ಧನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಂತ್ರಿಗಳಾರೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು ; ಸಂಜಯ! ದುಃಶಾಸನ, ಶಕುನಿ ಮತ್ತು ಸೂತಪುತ್ರನಾದ ಕರ್ಣ–ಇವರೇ ಅವನಿಗೆ ಸಲಹೆ ನೀಡುವ ಮಂತ್ರಿಗಳು. ಇಂತಹ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯರಾದ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ದುರ್ಯೋಧನನು ಎಷ್ಟು ಮೂರ್ಖನೆಂಬುದನ್ನೂ ನೀನೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಸೋಽಹಂ ನ ಪಶ್ಯಾಮಿ ಪರೀಕ್ಷಮಾಣಃ
ಕಥಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸ್ಯಾತ್ಕುರುಸೃಂಜಯಾನಾಮ್ ।
ಆತ್ತೈಶ್ವರ್ಯೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಪರೇಭ್ಯಃ
ಪ್ರವ್ರಾಜಿತೇ ವಿದುರೇ ದೀರ್ಘದೃಷ್ಟೌ ॥೧೯॥

ಆಶಂಸತೇ ವೈ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಸುಪುತ್ರೋ
ಮಹಾರಾಜ್ಯಮಸಪತ್ನಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್ ।
ತಸ್ಮಿಞ್ಶಮಃ ಕೇವಲಂ ನೋಪಲಭ್ಯಃ
ಸರ್ವಂ ಸ್ವಕಂ ಮದ್ಗತೇ ಮನ್ಯತೇಽರ್ಥಮ್ ॥೨೦॥

ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ನಾನು ಎಷ್ಟೇ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಸೃಂಜಯರಿಗೂ ಕುರುಗಳಿಗೂ ಸ್ವಸ್ತಿಯ (ಮಂಗಳದ) ಹಾದಿಯನ್ನೇ ಕಾಣದವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಈಗಾಗಲೇ ಇತರರ ಐಶ್ವರ್ಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ದೀರ್ಘದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ವಿದುರನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹೊರಹಾಕಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಪುತ್ರಸಹಿತನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಿಃಸ್ಸಪತ್ನವಾದ ಮಹಾಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಲೋಭಿಯೊಡನೆ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನವು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನನ್ನದಾಗಿದ್ದ ಸಕಲ ದೇಶಗಳೂ ತನ್ನವುಗಳೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿವೆಯೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಜುನನೇನಾದರೂ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದನಾದರೆ ಅವನನ್ನೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವೆನೆಂದೂ, ಅವನನ್ನೂ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ–ಕರ್ಣನೇನೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಹಾಗೆಯೇ ಭಾವಿಸಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಸಂಜಯ! ಆದರೆ ಈ ಹಿಂದೆಯೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಂತೆಯೇ ಅನೇಕಾನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆದು ಹೋದುವು. ಆ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನೇಕೆ ಕೌರವರಿಗೆ ದ್ವೀಪಪ್ರಾಯನಾಗ ಲಿಲ್ಲ? (ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿಲ್ಲ?) ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವರೇ ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಬೇಕು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳು ಬೇರೊಬ್ಬ ರಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಕರ್ಣನಿಗೂ ತಿಳಿದಿದೆ. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಿಗೂ ಈ ವಿಷಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತು. ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅರಿಂದಮನಾದ ಫಾಲ್ಗುನನಿರಲಾಗಿ ದುರ್ಯೋ ಧನನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕೌರವರೂ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಎಲ್ಲ ರಾಜರೂ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. (ವೀರತ್ವದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಕೇವಲ ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟದ ಮೂಲಕವೇ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ ವಾಯಿತೆಂದೂ ಎಲ್ಲರೂ ಭಾವಿಸಿದ್ದಾರೆ.) ಪಾಂಡವರ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು ಅಷ್ಟು ಸುಲಭವೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು

ಭಾವಿಸಿಬಿಟ್ಟಿರುವನೇನು? ನಾಲ್ಕು ಮೊಳಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದವಿರುವ ಏಕಮಾತ್ರ ಧನುಸ್ಸನ್ನು (ಗಾಂಡೀವವನ್ನು) ಧರಿಸಿರುವ, ಧನುರ್ವೇದನಿಷ್ಣಾತನಾದ ಕಿರೀಟಿಯೊಡನೆ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾಗು ವುದು. ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹೊರತಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ನಮಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಕೊಡಲಾರನು. ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸಿನ ಟೇಂಕಾರದ ಮಹಾರವವನ್ನು ಕೇಳುವವರೆಗೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಜೀವಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಯುದ್ಧವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಗಾಂಡೀವಿಯು ರಣರಂಗ ಕ್ಕಿಳಿದರೆ ಮುಂದೆ ಅವರು ಬದುಕಲಾರರು. ದುರ್ಯೋಧನನು, ಸಂಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡುವ ಭೀಮಸೇನನನ್ನು ನೋಡದಿರುವ ವರೆಗೆ ತನಗೆ ಸರ್ವಸ್ವವೂ ಸಿದ್ಧಿಸಿರುವುದೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಸಂಜಯ! ನಿನಗಿನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು ಕೇಳು. ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಭೀಮಸೇನ, ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ, ಸಹಿಷ್ಣುವಾದ ಮತ್ತು ಮಹಾವೀರನಾದ ಸಹದೇವ–ಇವರು ಜೀವಿಸಿರುವರೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇಂದ್ರನೂ ನಮ್ಮ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಉತ್ಸುಕನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಸಮರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

ಸ ಚೇದೇತಾಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತ ಬುದ್ಧಿಂ
ವೃದ್ಧೋ ರಾಜಾ ಸಹ ಪುತ್ರೇಣ ಸೂತ ।
ಏವಂ ರಣೇ ಪಾಣ್ಡವಕೋಪದಗ್ಧಾ
ನ ನಶ್ಯೇಯುಃ ಸಂಜಯ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಃ ॥೨೭॥

ಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವೃದ್ಧನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಈ ಸತ್ಯವನ್ನರಿ ಯದೇ ತನ್ನ ಮಗನಲ್ಲಿಯೇ ಅಪಾರಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ನಮ್ಮ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ಪಾಂಡವರ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧರಾಗಿ ಹೋಗುವರು! ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದೆಂಬ ಈ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಪುತ್ರಸಹಿತನಾದ ವೃದ್ಧನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರೆ

ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಪಾಂಡವರ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ದಗ್ಧರಾಗದೇ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಜಾನಾಸಿ ತ್ವಂ ಕ್ಲೇಶಮಸ್ಮಾಸು ವೃತ್ತಂ
ತ್ವಾಂ ಪೂಜಯನ್ಸಂಜಯಾಹಂ ಕ್ಷಮೇಯಮ್ ।
ಯಚ್ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ಕೌರವೈರ್ಭೂತಪೂರ್ವಂ
ಯಾ ನೋ ವೃತ್ತಿರ್ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರೇ ತದಾಸೀತ್ ॥೨೮॥

ಸಂಜಯ! ಕೌರವರ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಾವು ಎಷ್ಟು ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದೆವೆಂಬ ವಿಷಯವು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದೇ ಇರುವುದು. ನಿನಗೆ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಗೌರವಕೊಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಾನು ಅವರು ಮಾಡಿರುವ ಅಪರಾಧಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಮಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಹಿಂದೆ ದ್ಯೂತದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೌರವರು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಿದರು? ನಾವು ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಂಡೆವು?–ಎಂಬೆಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿವೆ.

ಅದ್ಯಾಪಿ ತತ್ತತ್ರ ತಥೈವ ವರ್ತತಾಂ
ಶಾನ್ತಿಂ ಗಮಿಷ್ಯಾಮಿ ಯಥಾ ತ್ವಮಾತ್ಥ ।
ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥೇ ಭವತು ಮಮೈವ ರಾಜ್ಯಂ
ದುರ್ಯೋಧನೋ ಯಚ್ಛತು ಭಾರತಾಗ್ರ್ಯಃ ॥೨೯॥

ಈಗಲಾದರೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲದರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಆಗಲಿ. ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ನಾನು ಶಾಂತಿಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುತ್ತೇನೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ನನ್ನ ರಾಜ್ಯವು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ. ಭರತಕುಲಾಗ್ರಣಿಯಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಆ ನನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನಿಂದು ನನಗೆ ವಹಿಸಿ ಕೊಡಲಿ.”

ಎ೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಸಂಜಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಿಂದಾಗುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದು

(ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥವನ್ನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೊಪ್ಪಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಸಂಜಯನಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ವಿಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೊಂದೇ ಸಂಜಯನ ರಾಯಭಾರದ ಉದ್ದೇಶ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸಂಜಯನನ್ನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಂಜಯನಿಗೆ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನದ ಆಶಯವೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಮಾತುಕತೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥರಾಜ್ಯವನ್ನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವಂತೆ–'ಪಾಂಡವರೈವರೂ ಪ್ರಾಣತೊರೆದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ ; ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ; ಸರ್ವವಿನಾಶಕರವಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶನೀಡಬಾರದು. ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರು ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ದುರಾತ್ಮರನ್ನು ಪಳಗಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾತ್ಮರು ಪ್ರಾಣತೊರೆದಾದರೂ ಧರ್ಮವನ್ನುಳಿಸಬೇಕು'–ಎಂಬುದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅಥವಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಆಶಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸಂಜಯನು ಮಾತನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬೇಕಾಯಿತು.)

ಸಂಜಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಧರ್ಮನಿತ್ಯಾ ಪಾಣ್ಡವ ತೇ ವಿಚೇಷ್ಟಾ
ಲೋಕೇ ಶ್ರುತಾ ದೃಶ್ಯತೇ ಚಾಪಿ ಪಾರ್ಥ ।
ಮಹಾಸ್ರಾವಂ ಜೀವಿತಂ ಚಾಪ್ಯನಿತ್ಯಂ
ಸಮ್ಪಶ್ಯ ತ್ವಂ ಪಾಣ್ಡವ ಮಾ ವ್ಯನೀನಶಃ ॥೧॥

"ಧರ್ಮಜ! ನಿನ್ನ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರ ವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ. (ಮೂರು ಲೋಕಗಳೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದಾದರೂ ನೀನು

ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ.) ಅನೇಕಾನೇಕ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ, ಆಸೆ-ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಜೀವನವೇ ಅನಿತ್ಯವಾದುದು. ಶರೀರವು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬು ದನ್ನೂ, ಕೀರ್ತಿಯೇ ಶಾಶ್ವತವೆಂಬುದನ್ನೂ ನೀನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋ ಚಿಸಬೇಕು. ಕೀರ್ತಿಗೆ ಕಳಂಕವುಂಟಾದರೆ ಜನ್ಮವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೋದಂತೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಈಗ ಗಳಿಸಿರುವ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಕುಂದುಬರುವಂತೆ ವರ್ತಿಸಿ ನಾಶಹೊಂದಬೇಡ.

ನೀನು ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರುವೆ. ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಉಪಭೋಗಿಸು.

ನ ಚೇದ್ಭಾಗಂ ಕುರವೋಽನ್ಯತ್ರ ಯುದ್ಧಾ-
ತ್ಪ್ರಯಚ್ಛೇರಂಸ್ತುಭ್ಯಮಜಾತಶತ್ರೋ ।
ಭೈಕ್ಷಚರ್ಯಾಮನ್ಧಕವೃಷ್ಣಿರಾಜ್ಯೇ
ಶ್ರೇಯೋ ಮನ್ಯೇ ನ ತು ಯುದ್ಧೇನ ರಾಜ್ಯಮ್ ॥೭॥

ಒಂದು ವೇಳೆ ಕೌರವರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ, ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿಯೇ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅವರು ಹೇಳುವುದಾದರೆ–ಧರ್ಮಾತ್ಮ ನಾದ ನೀನು ಸರ್ವನಾಶಕರವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನೀನು ಗಳಿಸಿರುವ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅಂಧಕ-ವೃಷ್ಣಿಗಳ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನೆತ್ತಿ ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯುದ್ಧವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹೋಗುವುದು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಲ್ಲ.

ಅಲ್ಪಕಾಲಂ ಜೀವಿತಂ ಯನ್ಮನುಷ್ಯೇ
ಮಹಾಸ್ರಾವಂ ನಿತ್ಯದುಃಖಂ ಚಲಂ ಚ ।
ಭೂಯಶ್ಚ ತದ್ಯಶಸೋ ನಾನುರೂಪಂ
ತಸ್ಮಾತ್ಪಾಪಂ ಪಾಣ್ಡವ ಮಾ ಕೃಥಾಸ್ತ್ವಮ್ ॥೩॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಿತವೇ ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದ್ದು. ಆದರಲ್ಲಿಯೂ

ಬಹುಭಾಗವು ಅನೇಕಾನೇಕ ಕಷ್ಟ-ಕಾರ್ಪಣ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಜೀವನವು ನಿತ್ಯದುಃಖಭೂಯಿಷ್ಠವಾದುದು ; ಮೇಲಾಗಿ ಅತಿಚಂಚಲವಾದುದು. ಈ ಮನುಷ್ಯಜೀವನವು ಹೇಗಿದ್ದರೇನು? (ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸರ್ವನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳ ಬಹುದು? ಜೀವನವು ನಶ್ವರವಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇಹವು ಯಾವಾಗಲಾ ದರೂ ಬಿದ್ದು ಹೋಗಬಹುದು. ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರೂ ರಾಜ್ಯವಾಳುವ ಮೊದಲೇ ಈ ದೇಹವೇ ಬಿದ್ದೂಹೋಗಬಹುದು.) ಆದರೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು ನೀನು ಆರ್ಜಿಸಿರುವ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಸರಿಸಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧದಿಂದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಹಾಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವೆ. ಜಯಾಪಜಯಗಳೂ ಅನಿಶ್ಚಿತ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಕೀರ್ತಿಕರವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗಳಿಸಿರುವ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಭಿಕ್ಷೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಲೇಸು. ಆದುದರಿಂದ, ಪಾಂಡವ! ನೀನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಮಹಾಪಾಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಬೇಡ.

ಕಾಮಾ ಮನುಷ್ಯಂ ಪ್ರಸೃಜನ್ತ ಏತೇ
ಧರ್ಮಸ್ಯ ಯೇ ವಿಘ್ನಮೂಲಂ ನರೇನ್ದ್ರ ।
ಪೂರ್ವಂ ನರಸ್ತಾನ್ಮತಿಮಾನ್ಪ್ರಣಿಘ್ನ-
ನ್ಲೋಕೇ ಪ್ರಶಂಸಾಂ ಲಭತೇಽನವದ್ಯಾಮ್ ॥೪॥

ರಾಜ್ಯಕಾಮನೆ, ಐಶ್ವರ್ಯಕಾಮನೆ, ಸ್ತ್ರೀಕಾಮನೆ–ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕಾಮನೆಗಳು ಮಾನವನನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೇ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು ತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಕಾಮನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ ಮೂಲಕಾರಣಗಳೆಂಬುದನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯಬೇಕು. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಇಂತಹ ಕಾಮನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತೊಡೆದುಹಾಕಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ನಿಷ್ಕಾಮನಾದ ಅಂತಹ ಧರ್ಮಾತ್ಮನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ನಿಬನ್ಧನೀ ಹ್ಯರ್ಥತೃಷ್ಣೇಹ ಪಾರ್ಥ
ತಾಮಿಚ್ಛತಾಂ ಬಾಧ್ಯತೇ ಧರ್ಮ ಏವ ।
ಧರ್ಮಂ ತು ಯಃ ಪ್ರವೃಣೀತೇ ಸ ಬುದ್ಧಃ
ಕಾಮೇ ಗೃಧ್ನೋ ಹೀಯತೇಽರ್ಥಾನುರೋಧಾತ್ ॥೫॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಅರ್ಥಕ್ಕೆ (ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ) ಹಾತೊರೆಯುವುದೇ ಒಂದು ಬಂಧನ. ಯಾವಾಗಲೂ ಅರ್ಥಪರರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಧರ್ಮವು ನಷ್ಟವಾಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವನು ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರ್ಥ-ಕಾಮಗಳನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿರುವನೋ–ಅವನೇ ಜ್ಞಾನಿಯು. ಅವನನ್ನೇ ಬುದ್ಧನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ ಅವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹಣಕ್ಕೆ ಹಾತೊರೆಯುವವನು ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಥದ ವ್ಯಾಮೋಹವು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರಿಸುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಮಂ ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ತಾತ ಮುಖ್ಯಂ
ಮಹಾಪ್ರತಾಪಃ ಸವಿತೇವ ಭಾತಿ ।
ಹೀನೋ ಹಿ ಧರ್ಮೇಣ ಮಹೀಮಪೀಮಾಂ
ಲಬ್ಧ್ವಾ ನರಃ ಸೀದತಿ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಃ ॥೬॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಧರ್ಮಾರ್ಥ-ಕಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನು ಮಹಾಪ್ರತಾಪಿಯಾಗಿ, ಮಹಾಯಶೋವಂತನಾಗಿ, ಸೂರ್ಯನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಧರ್ಮಹೀನನಾದವನು ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದರೂ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ವೇದೋಽಧೀತಶ್ಚರಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ
ಯಜ್ಞೈರಿಷ್ಟಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯಶ್ಚ ದತ್ತಮ್ ।

ಪರಂ ಸ್ಥಾನಂ ಮನ್ಯಮಾನೇನ ಭೂಯ
ಆತ್ಮಾ ದತ್ತೋ ವರ್ಷಪೂಗಂ ಸುಖೇಭ್ಯಃ ||೭||

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ನೀನು ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪರಿಪಾಲಿಸಿರುವೆ. ಅನೇಕಾನೇಕ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿರುವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿರುವೆ. ಧರ್ಮದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವ ನೀನು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಸರ್ವಸುಖಗಳನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ, ಆತ್ಮವನ್ನೇ ದಾನಮಾಡಿರುವೆ.

ಸುಖಪ್ರಿಯೇ ಸೇವಮಾನೋಽತಿವೇಲಂ
ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸೇ ಯೋ ನ ಕರೋತಿ ಕರ್ಮ ।
ವಿತ್ತಕ್ಷಯೇ ಹೀನಸುಖೋಽತಿವೇಲಂ
ದುಃಖಂ ಶೇತೇ ಕಾಮವೇಗಪ್ರಣುನ್ನಃ ||೮||

ಯಾವನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಐಹಿಕಸುಖದ ಕಡೆಗೇ ಒಲವಿತ್ತು ತನ್ನ ಶರೀರಸುಖಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ತನಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದವರ (ಪತ್ನೀ-ಪುತ್ರರ) ಸುಖಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆಮುಷ್ಮಿಕಫಲದಾಯಕವಾದ ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತಸುಖವಾದ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅವನು ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ವಿತ್ತವು ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋದನಂತರ ಮತ್ತು ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯರಾದವರು ತೀರಿಹೋದನಂತರ ಮೇರೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ದುಃಖದಲ್ಲಿರುವ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸಮಾಧಾನವಿರು ವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಆಸೆ-ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳೊಂದೂ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳದೇ ಅವುಗಳು ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಚುಚ್ಚುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ವಿತ್ತವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದರಿಂದಲೂ, ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಕಷ್ಟ ಮತ್ತು ಆಸೆಗಳು ತೀರದೇ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾನಸಿಕವ್ಯಥೆ–ಈ ಎರಡರಿಂದಲೂ ಅವನು ಪೀಡಿತ ನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಏವಂ ಪುನರ್ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಪ್ರಸಕ್ತೋ
ಹಿತ್ವಾ ಧರ್ಮಂ ಯಃ ಪ್ರಕರೋತ್ಯಧರ್ಮಮ್ ।
ಅಶ್ರದ್ದಧತ್ಪರಲೋಕಾಯ ಮೂಢೋ
ಹಿತ್ವಾ ದೇಹಂ ತಪ್ಯತೇ ಪ್ರೇತ್ಯ ಮನ್ದಃ ॥೯॥

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಅಧರ್ಮವನ್ನೇ ಆಚರಿಸುವನೋ–ಅಂತಹ ಮಂದಭಾಗ್ಯನು ದೇಹತ್ಯಾಗಮಾಡಿದನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿರಲಿ ; ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರಲಿ–ಪರಲೋಕ-ಪುನರ್ಜನ್ಮಗಳುಂಟೇ ಉಂಟು. ಪುನರ್ಜನ್ಮಗಳಾಗಲೀ, ಪರಲೋಕಗಳಾಗಲೀ ಕೇವಲ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಉದ್ಭೂತವಾದುವುಗಳಲ್ಲ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರೂ ಪುನರ್ಜನ್ಮಗಳುಂಟೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ವೃತ್ತಾಂತಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಸುವವರೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಪುನರ್ಜನ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಯಿತೆಂದರೆ ಪರಲೋಕವೂ ಸಿದ್ಧವಾದಂತೆಯೇ ಸರಿ.)

ನ ಕರ್ಮಣಾಂ ವಿಪ್ರಣಾಶೋಽಸ್ತ್ಯಮುತ್ರ
ಪುಣ್ಯಾನಾಂ ವಾಪ್ಯಥವಾ ಪಾಪಕಾನಾಮ್ ।
ಪೂರ್ವಂ ಕರ್ತುರ್ಗಚ್ಛತಿ ಪುಣ್ಯಪಾಪಂ
ಪಶ್ಚಾತ್ತ್ವೇನಮನುಯಾತ್ಯೇವ ಕರ್ತಾ ॥೧೦॥

ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಅಥವಾ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳ ವಿನಾಶವು ಪರಲೋಕದಲ್ಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಕರ್ಮಗಳು, ಅವುಗಳ ಕರ್ತೃವು ಹೋಗುವ ಮೊದಲೇ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳ ಕರ್ತೃವು ಕರ್ಮಗಳ ಹಿಂದೆ ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ನ್ಯಾಯೋಪೇತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯೋಽಥ ದತ್ತಂ
ಶ್ರದ್ಧಾಪೂತಂ ಗನ್ಧರಸೋಪಪನ್ನಮ್ ।

ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯೇಷೂತ್ತಮದಕ್ಷಿಣೇಷು
ತಥಾರೂಪಂ ಕರ್ಮ ವಿಖ್ಯಾಯತೇ ತೇ ॥೧೧॥

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೀನು ಅನೇಕಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆ. ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವೆ. ನ್ಯಾಯೋಪಾತ್ತವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿರುವೆ. ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉತ್ತಮಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ರುಚಿಕರವಾದ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿರುವೆ. ಮಾಸಿಶ್ರಾದ್ಧ ಮತ್ತು ಅಮಾಶ್ರಾದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ದಾನ-ದಕ್ಷಿಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕವಾದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆಯೆಂದು ನೀನು ವಿಖ್ಯಾತನಾಗಿರುವೆ.

ಇಹ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಕ್ರಿಯತೇ ಪಾರ್ಥ ಕಾರ್ಯಂ
ನ ವೈ ಕಿಂಚಿತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಪ್ರೇತ್ಯ ಕಾರ್ಯಮ್ ।
ಕೃತಂ ತ್ವಯಾ ಪಾರಲೌಕ್ಯಂ ಚ ಕರ್ಮ
ಪುಣ್ಯಂ ಮಹತ್ಸದ್ಭಿರತಿಪ್ರಶಸ್ತಮ್ ॥೧೨॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಇದು ಕರ್ಮಭೂಮಿ. ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಆಗಲೀ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಆಗಲೀ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಆಗಲೀ ಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. (ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪ-ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಭವಿಸುವ ಸ್ಥಳವದು.) ನೀನು ಪಾರಲೌಕಿಕವಾದ (ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕಗಳಾದ) ಅನೇಕಾನೇಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆ. ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವ ಅನೇಕಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ನೀನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿರುವೆ.

ಜಹಾತಿ ಮೃತ್ಯುಂ ಚ ಜರಾಂ ಭಯಂ ಚ
ನ ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸೇ ಮನಸೋಽಪ್ರಿಯಾಣಿ ।
ನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ವಿದ್ಯತೇ ತತ್ರ ಕಿಂಚಿ-
ದನ್ಯತ್ರ ವೈ ಚೇನ್ದ್ರಿಯಪ್ರೀಣನಾದ್ಧಿ ॥೧೩॥

ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾವೂ ಇಲ್ಲ ; ಮುಪ್ಪೂ ಇಲ್ಲ ; ಭಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಹಸಿವು-ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಪ್ರಿಯವಾಗುವುದೊಂದೂ ಅಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು-ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಅನ್ನಗತಪ್ರಾಣನಾದುದರಿಂದ ಅವನು ಕಾರ್ಯಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು-ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಮೃತ್ಯುಭಯವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಲ್ಲೇನು ಕಾರ್ಯ? ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಅನೇಕಸಾಧನಗಳು ಅಲ್ಲಿವೆ. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ ಅಪ್ಸರೆಯರು–ಇತ್ಯಾದಿ. ಅವುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಯು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಇದು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸುಖ.)

ಏವಂರೂಪಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ನರೇನ್ದ್ರ
ಮಾತ್ರಾವಹಂ ಹೃದಯಸ್ಯ ಪ್ರಿಯೇಣ ।
ಸ ಕ್ರೋಧಜಂ ಪಾಣ್ಡವ ಹರ್ಷಜಂ ಚ
ಲೋಕಾವುಭೌ ಮಾ ಪ್ರಹಾಸೀಶ್ಚಿರಾಯ ॥೧೪॥

ಮಹಾರಾಜ! ಕರ್ಮದ ಫಲಗಳು ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಕರ್ಮಫಲಗಳು ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಫಲಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸ್ವರ್ಗ ಅಥವಾ ನರಕಲೋಕಗಳ ವಾಸವು ಸೀಮಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಾನವನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯದ ಪರಿಮಿತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಷ್ಟು ಕಾಲ ಅವನು ಭೋಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುಣ್ಯಫಲವು ಕ್ಷಯಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಅವನು ಪುನಃ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮತಾಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಪಮಾಡಿದವನು ನರಕಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲೇಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ನರಕವು ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು. ಸ್ವರ್ಗವು

ಹರ್ಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಸಲಹೆಯೇನೆಂದರೆ : ಈ ಎರಡ ರಲ್ಲಿಯೂ ನೀನು ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಇರಲು ಇಚ್ಛಿಸಬೇಡ. ಈ ಎರಡು ಲೋಕಗಳೂ ಅಶಾಶ್ವತವಾದುವುಗಳು. ಸನಾತನವಾದ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡಬೇಡ.

ಅನ್ತಂ ಗತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಮಾ ಪ್ರಜಹ್ಯಾಃ
ಸತ್ಯಂ ದಮಂ ಚಾರ್ಜವಮಾನೃಶಂಸ್ಯಮ್ ।
ಅಶ್ವಮೇಧಂ ರಾಜಸೂಯಂ ತಥೇಜ್ಯಾಃ
ಪಾಪಸ್ಯಾನ್ತಂ ಕರ್ಮಣೋ ಮಾ ಪುನರ್ಗಾಃ ॥೧೫॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಕರ್ಮದ ಪರಿತ್ಯಾಗವೆಂದರೆ ದುಷ್ಕರ್ಮದ ಪರಿತ್ಯಾಗ. ಉಳಿದ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ನಿಷ್ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಮಾಡ ಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಗಳ ಅಂತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಸತ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಋಜುತ್ವ–ಇವುಗಳನ್ನೂ, ಅಶ್ವಮೇಧ-ರಾಜಸೂಯ ಮತ್ತು ಇತರ ಯಾಗಗಳನ್ನೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಬಿಡಬೇಡ. ಪಾಪಕರ್ಮದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೂ ಹೋಗಬೇಡ. (ನಿಷ್ಕಾಮವಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯ-ದಮ-ದಯೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಅವಿನಾಶಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಹುದಾಗಿದೆ.)

ತಚ್ಚೇದೇವಂ ದ್ವೇಷರೂಪೇಣ ಪಾರ್ಥಾಃ
ಕರಿಷ್ಯಧ್ವಂ ಕರ್ಮ ಪಾಪಂ ಚಿರಾಯ ।
ನಿವಸಧ್ವಂ ವರ್ಷಪೂಗಾನ್ವನೇಷು
ದುಃಖಂ ವಾಸಂ ಪಾಣ್ಡವಾ ಧರ್ಮ ಏವ ॥೧೬॥

ಬಹುಕಾಲದನಂತರ ವನವಾಸದಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದಿರುವ ನೀವು ದ್ವೇಷಮೂಲವಾದ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿರಿ; ಇನ್ನೂ ಅನೇಕವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಃಖದಿಂದಲೇ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಲಾದರೂ ಇರಿ. (ಆದರೆ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಮಹಾ ಪಾಪಕರವಾದ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳ

ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ ವನವಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು ಧರ್ಮ ವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.)

ಅಪ್ಯವಜ್ಯೇಮಾ ಸ್ಮ ಹಿತ್ವಾಽಪುರಸ್ತಾ-
ದಾತ್ಮಾಧೀನಂ ಯದ್ಬಲಂ ಹ್ಯೇತದಾಸೀತ್ ।
ನಿತ್ಯಂ ಚ ವಶ್ಯಾಃ ಸಚಿವಾಸ್ತವೇಮೇ
ಜನಾರ್ದನೋ ಯುಯುಧಾನಶ್ಚ ವೀರಃ ॥೧೭॥

ಮತ್ಸ್ಯೋ ರಾಜಾ ರುಕ್ಮರಥಃ ಸಪುತ್ರಃ
ಪ್ರಹಾರಿಭಿಃ ಸಹ ವೀರೈರ್ವಿರಾಟಃ ।
ರಾಜಾನಶ್ಚ ಯೇ ವಿಜಿತಾಃ ಪುರಸ್ತಾ-
ತ್ತ್ವಾಮೇವ ತೇ ಸಂಶ್ರಯೇಯುಃ ಸಮಸ್ತಾಃ ॥೧೮॥

ಮಹಾಸಹಾಯಃ ಪ್ರತಪನ್ಬಲಸ್ಥಃ
ಪುರಸ್ಕೃತೋ ವಾಸುದೇವಾರ್ಜುನಾಭ್ಯಾಮ್ ।
ವರಾನ್ಹನಿಷ್ಯನ್ದ್ವಿಷತೋ ರಙ್ಗಮಧ್ಯೇ
ವ್ಯನೇಷ್ಯಥಾ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ದರ್ಪಮ್ ॥೧೯॥

ಹಾಗೇನಾದರೂ ನೀವು ಪಾಪಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ಯುದ್ಧದಿಂದಲೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ–ನೀವು ಈ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸವನ್ನೂ, ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ವನ್ನೂ ಮಾಡಿದುದರ ಪ್ರಯೋಜನವಾದರೂ ಏನು? ನೀವು ಹಾಗೆ ಮಾಡ ಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವೇನಿತ್ತು? ಇಂದು ನೀವು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಪಾರವಾದ ಈ ಸಮಸ್ತಸೇನೆಯೂ ಅಂದೂ ನಿಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿತು. ಜನಾರ್ದನ, ಸಾತ್ಯಕಿ–ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ವೀರರೂ ಮತ್ತು ಸಚಿವರೂ ಆಗಲೂ ನಿಮ್ಮ ಅಧೀನರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗ ದೆಯೇ ನೀನು ಅವರೆಲ್ಲರ ಬಲದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿ ತ್ತಲ್ಲವೇ? ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ವಿಶ್ವದ ರಾಜರೆಲ್ಲ ರನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ನಿನ್ನ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೆಯಲ್ಲವೇ? ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಆಗ

ನಿನ್ನ ಪಕ್ಷದವರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಮತ್ಸ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾದ, ರುಕ್ಮರಥನಾದ, ವೀರಾಗ್ರಣಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಯಾದ, ಸಪುತ್ರನಾದ ವಿರಾಟನೂ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಷ ದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ನೀನು ಪ್ರಬಲಸಹಾಯನಾಗಿದ್ದೆ. ನಿನ್ನ ಸಹಾಯಕರು ಅಪಾರಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಸೇನಾಬಲವೂ ಇದ್ದಿತು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ವಾಸುದೇವನಿಂದಲೂ, ಅರ್ಜುನನಿಂದಲೂ ಪುರಸ್ಕೃತನಾಗಿ ಸಮರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕ್ರೀಡಾಂಗಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ನಿನ್ನ ಪ್ರಬಲಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ, ದುರ್ಯೋಧನನ ದರ್ಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಅಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುಬಿಟ್ಟೆ. ಅದರ ಪರಿಣಾಮವೇನಾಗಿದೆ ಯೆಂಬುದನ್ನು ಬಲ್ಲೆಯಾ?

ಬಲಂ ಕಸ್ಮಾದ್ವರ್ಧಯಿತ್ವಾ ಪರಸ್ಯ
ನಿಜಾನ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಶಯಿತ್ವಾ ಸಹಾಯಾನ್ ।
ನಿರುಷ್ಯ ಕಸ್ಮಾದ್ವರ್ಷಪೂಗಾನ್ವನೇಷು
ಯುಯುತ್ಸಸೇ ಪಾಣ್ಡವ ಹೀನಕಾಲಮ್ ॥೨೦॥

ಶತ್ರುವು ತನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುದುದೇಕೆ? ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸಂಪರ್ಕ ವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ದುರ್ಬಲರನ್ನಾಗಿಸಿದುದೇಕೆ? ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ವನವಾಸವನ್ನೂ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಶಕ್ತಿಗುಂದಿರುವ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಏಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿರುವೆ? (ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಿಂದಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಷೀಯರೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಇಲ್ಲದೇ ದುರ್ಬಲರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇಕರು ದುರ್ಯೋಧನನ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿ ದ್ದಾರೆ. ನಿನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ದುರ್ಬಲತೆಯಿರುವಾಗ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.)"

ಸಂಜಯನು ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಅಪ್ರಾಜ್ಞೋ ವಾ ಪಾಣ್ಡವ ಯುಧ್ಯಮಾನೋಽ
ಧರ್ಮಜ್ಞೋ ವಾ ಭೂತಿಮಥೋಽಭ್ಯುಪೈತಿ ।

ಪ್ರಜ್ಞಾವಾನ್ವಾ ಬುಧ್ಯಮಾನೋऽಪಿ ಧರ್ಮಂ
ಸಂಸ್ತಮ್ಭಾದ್ವಾ ಸೋऽಪಿ ಭೂತೇರಪೈತಿ ॥೨೧॥

(ಜಯಾಪಜಯಗಳು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬರತಕ್ಕುವು ಗಳಲ್ಲ. ಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾದವನು ವಿಜಯಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಅನೇಕಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕತೆಯೂ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವೂ ಪರಾಜಯಕ್ಕೇ ಎಡೆಗೊಡುವುವು.)

"ಅಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರಲಿ; ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನೇ ಆಗಿರಲಿ– ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾಗಿದ್ದರೂ, ಧರ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದರೂ, ಅನೇಕರ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೂ ವಿಧಿಯ ವಿಪರ್ಯಾಸದಿಂದ ಪರಾಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

(ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಧರ್ಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಬುದ್ಧಿವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ನಿನಗೆ ಬೆಂಬಲಿಗರನೇಕರಿದ್ದರೂ ವಿಜಯಿಯಾಗುವೆಯೆಂಬ ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲ.)

ಪಾರ್ಥ! ನಿನಗೆ ಈಗ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಬಂದಿ ತೆಂಬುದೇ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ. ಇದರ ಕಾರಣವನ್ನು ನಾನು ಊಹಿಸಲೂ ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ನಾಧರ್ಮೇ ತೇ ಧೀಯತೇ ಪಾರ್ಥ ಬುದ್ಧಿ-
ರ್ನ ಸಂರಮ್ಭಾತ್ಕರ್ಮ ಚಕರ್ಥ ಪಾಪಮ್ ।
ಅತ್ಥ ಕಿಂ ತತ್ಕಾರಣಂ ಯಸ್ಯ ಹೇತೋಃ
ಪ್ರಜ್ಞಾವಿರುದ್ಧಂ ಕರ್ಮ ಚಿಕೀರ್ಷಸೀದಮ್ ॥೨೨॥

ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನಗೆ ಕೋಪವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕೋಪಬಂದರೂ ಅದನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ನೀನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ. ಕೋಪಕ್ಕೆ ವಶ ನಾಗಿ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಂದಿಗೂ ಮಾಡಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ

ಯಾವ ಪ್ರಬಲಕಾರಣದಿಂದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಬಹುವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು (ಪಾಪಕರವಾದ ಯುದ್ಧ ವನ್ನು ಮಾಡಲು) ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವೆ?

ಅವ್ಯಾಧಿಜಂ ಕಟುಕಂ ಶೀರ್ಷರೋಗಿ
ಯಶೋಮುಷಂ ಪಾಪಫಲೋದಯಂ ವಾ ।
ಸತಾಂ ಪೇಯಂ ಯನ್ನ ಪಿಬನ್ತ್ಯಸನ್ತೋ
ಮನ್ಯುಂ ಮಹಾರಾಜ ಪಿಬ ಪ್ರಶಾಮ್ಯ ॥೨೬॥

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ಕೋಪವೆಂಬುದು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಖಾಯಿಲೆ ಯಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೋಪವು ಬಹಳ ಕಟು ವಾದುದು. (ಕಹಿಯಾದುದು.) ಇದು ತಾನೇತಾನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಂದೊಡನೆಯೇ ತಲೆಗೇರುತ್ತದೆ ; ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಾಗುತ್ತವೆ ; ಹುಬ್ಬುಗಳು ಗಂಟಿಕ್ಕುತ್ತವೆ ; ತುಟಿಗಳು ಅದುರುತ್ತವೆ ; ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಟಗುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ತಲೆಗೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ರೋಗವು ಹಿಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು. ಕೋಪಗೊಂಡವನು ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನೇ ತೊರೆದು ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೋಪವು ಪಾಪಫಲವನ್ನೀಯುತ್ತದೆ. ಕೋಪಗೊಂಡವನು ಮಾಡದಿರುವ ಅಕಾರ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ; ಆಡದಿರುವ ಕೆಟ್ಟಮಾತುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಪಾಪದ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಇರದು. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಘೋರವಾದ ಕೋಪವನ್ನೂ ಸತ್ಪುರುಷರು ನುಂಗಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಎಂತಹ ಕೋಪಬರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ (ದುರ್ಜನರಿಗೆ) ಕೋಪವನ್ನು ನುಂಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಅವರದನ್ನು ನುಂಗಲಾರರು. ಅಂತಹವರ ಮೇಲೆ ಕೋಪವು ತಾಂಡವವಾಡುವುದು. ಹಲವು ಬಗೆಯ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡು ವುದು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ನೀನು ಸತ್ಪುರುಷನಾಗಿರುವೆ. ಇಂತಹ ಕೋಪವನ್ನು ನುಂಗಲು ನೀನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿನಗಿಂದು ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭೂತವಾಗಿರುವ ಕೋಪವನ್ನು ನೀನು ನುಂಗಿಬಿಡು. (ಶಾಂತನಾಗು.)

ಪಾಪಾನುಬನ್ಧಂ ಕೋ ನು ತಂ ಕಾಮಯೇತ
ಕ್ಷಮೈವ ತೇ ಜ್ಯಾಯಸೀ ನೋತ ಭೋಗಾಃ ।
ಯತ್ರ ಭೀಷ್ಮಃ ಶಾನ್ತನವೋ ಹತಃ ಸ್ಯಾ-
ದ್ಯತ್ರ ದ್ರೋಣಃ ಸಹಪುತ್ರೋ ಹತಃ ಸ್ಯಾತ್ ॥೨೪॥

ಕೃಪಃ ಶಲ್ಯಃ ಸೌಮದತ್ತಿರ್ವಿಕರ್ಣೋ
ವಿವಿಂಶತಿಃ ಕರ್ಣದುರ್ಯೋಧನೌ ಚ ।
ಏತಾನ್ಹತ್ವಾ ಕೀದೃಶಂ ತತ್ಸುಖಂ ಸ್ಯಾ-
ದ್ಯದ್ವಿನ್ದೇಥಾಸ್ತದನು ಬ್ರೂಹಿ ಪಾರ್ಥ ॥೨೫॥

ಧರ್ಮಜ! ಪಾಪದೊಡನೆ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಕೋಪವನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ? ನಿನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕ್ಷಮೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ನಿನಗೆ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಾವುವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲ. ಯಾವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಾಂತನುವಿನ ಮಗನಾದ ಭೀಷ್ಮನೂ, ದ್ರೋಣರೂ, ಗುರುಪುತ್ರನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನೂ ಹತರಾಗಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಕೋಪದ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಶಿಸುವುದು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ನಿನಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಯುಕ್ತವಾದುದಲ್ಲ. ಕೃಪ, ಶಲ್ಯ, ಸೌಮದತ್ತಿ, ವಿಕರ್ಣ, ವಿವಿಂಶತಿ, ಕರ್ಣ, ದುರ್ಯೋಧನ–ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಕೊಂದು ನೀನು ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ಸುಖವಾದರೂ ಎಂತಹುದು? ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆಯಾ? ಪಾರ್ಥ! ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಹೇಳು.

ಲಬ್ಧ್ವಾಪೀಮಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸಾಗರಾನ್ತಾಂ
ಜರಾಮೃತ್ಯೂ ನೈವ ಹಿ ತ್ವಂ ಪ್ರಜಹ್ಯಾಃ ।
ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸುಖದುಃಖೇ ಚ ರಾಜ-
ನ್ನೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ನೈವ ಯುದ್ಧಂ ಕುರು ತ್ವಮ್ ॥೨೬॥

ಒಂದು ವೇಳೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಪಿತಾಮಹ, ಗುರುಗಳು, ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರು–ಈ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿ ಸಾಗರಾಂತವಾದ ಈ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಮುಪ್ಪು-ಸಾವುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಬಿಟ್ಟು

ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. (ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ನೀನು ಮುಪ್ಪು-ಸಾವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲಾರೆ.) ನಿನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯಗಳು ನಡೆದೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಸುಖ-ದುಃಖಗಳು ಉಂಟಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (ಬಂಧು-ಮಿತ್ರರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಪಾಪವು ಮಾತ್ರ ನಿನಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.) ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಮಹಾಪಾಪಫಲೋದಯವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಬೇಡ.

ಅಮಾತ್ಯಾನಾಂ ಯದಿ ಕಾಮಸ್ಯ ಹೇತೋ-
ರೇವಂ ಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ ತ್ವಮ್ ।
ಅಪಕ್ರಾಮೇಃ ಸ್ವಂ ಪ್ರದಾಯೈವ ತೇಷಾಂ
ಮಾ ಗಾಸ್ತ್ವಂ ವೈ ದೇವಯಾನಾತ್ಪಥೋದ್ಯ ॥೨೭॥

ಅಮಾತ್ಯರ (ಮಂತ್ರಿಗಳ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳ) ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಅವರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಈ ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸಿರುವೆಯೇನು? ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿನ್ನ ಅಮಾತ್ಯರೂ ಮತ್ತು ಬಂಧು-ಮಿತ್ರರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಒತ್ತಾಯಮಾಡುವುದಾದರೆ ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಭಾರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರಿಗೇ ವಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು, ನೀನು ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬಿಡು. ಆದರೆ ಮಾತ್ರ, ಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವ ನೀನು, ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಈ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಆ ದೇವಮಾರ್ಗದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಹೋಗಬೇಡ."

ಌ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಸಂಜಯನಿಗೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಉತ್ತರ

(ಸಂಜಯನಾಡಿದ ಮಾತುಗಳು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಧರ್ಮಭೀರುವಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಈ ವಿಧವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿಬಿಡುವನೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಸಂಜಯನಿಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಧರ್ಮಜನೂ ಸಂಜಯನಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ.)

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಅಸಂಶಯಂ ಸಂಜಯ ಸತ್ಯಮೇತ-
ದ್ಧರ್ಮೋ ವರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ಯತ್ತ್ವಮಾತ್ಥ ।
ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತು ಮಾಂ ಸಂಜಯ ಗರ್ಹಯೇಸ್ತ್ವಂ
ಯದಿ ಧರ್ಮಂ ಯದ್ಯಧರ್ಮಂ ಚರೇಯಮ್ ॥೧॥

“ಸಂಜಯ! ನೀನು ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ನಿಜವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ. ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಆದರೆ ನಾನು ಇದುವರೆಗೆ ಧರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಿರುವೆನೇ? ಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದು ಕೊಂಡಿರುವೆನೇ? ಅಥವಾ ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಿರುವೆನೇ? ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ, ನಾನು ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರುವೆನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನಂತರ ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ನಿಂದಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು.

ಯತ್ರಾಧರ್ಮೋ ಧರ್ಮರೂಪಾಣಿ ಧತ್ತೇ
ಧರ್ಮಃ ಕೃತ್ಸ್ನೋ ದೃಶ್ಯತೇಽಧರ್ಮರೂಪಃ ।
ಬಿಭ್ರದ್ಧರ್ಮೋ ಧರ್ಮರೂಪಂ ತಥಾ ಚ
ವಿದ್ವಾಂಸಸ್ತಂ ಸಮ್ಪ್ರಪಶ್ಯನ್ತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ॥೨॥

ಸೂತ! ಕೆಲವು ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವು ಧರ್ಮದ ರೂಪಗಳನ್ನು

ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧರ್ಮದಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಧರ್ಮವು ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತದೆ. 'ಯಾವುದು ಧರ್ಮ? ಯಾವುದು ಅಧರ್ಮ?'–ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರಾದವರು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾರರು. ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮಾತ್ರವೇ ತಮ್ಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ–'ಯಾವುದು ಧರ್ಮ? ಯಾವುದು ಅಧರ್ಮ'–ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಏವಂ ತಥೈವಾಪದಿ ಲಿಙ್ಗಮೇತ–
ದ್ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ ನಿತ್ಯವೃತ್ತೀ ಭಜೇತಾಮ್ ।
ಆದ್ಯಂ ಲಿಙ್ಗಂ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣ–
ಮಾಪದ್ಧರ್ಮಂ ಸಂಜಯ ತಂ ನಿಬೋಧ ॥೩॥

ಸೂತ! ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು ಶಾಶ್ವತವಾದುವುಗಳು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹುದೇ ಧರ್ಮ, ಇಂತಹುದೇ ಅಧರ್ಮ–ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ. ಆದರೂ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಪರ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ಧರ್ಮವೆಂಬುದು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮ-ಕ್ಷತ್ರ-ವೈಶ್ಯ-ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಇಂತಹುದೇ ಧರ್ಮವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆಯಾ ವರ್ಣದವರು ಅವರವರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನವನ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಪ್ರಮಾಣಭೂತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಧರ್ಮಗಳು ಮಾತ್ರ ವಿಪರ್ಯಾಸ ಹೊಂದಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆ ಆಪದ್ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರೇ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದ ಆಪದ್ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು, ಕೇಳು :

ಲುಪ್ತಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಕೃತೌ ಯೇನ ಕರ್ಮ
ನಿಷ್ಪಾದಯೇತ್ತತ್ಪರೀಪ್ಸೇದ್ವಿಹೀನಃ ।

ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಶ್ಚಾಪದಿ ವರ್ತಮಾನ
ಉಭೌ ಗರ್ಹ್ಯೌ ಭವತಃ ಸಂಜಯೈತೌ ॥೪॥

ಕೆಲವು ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವವನಿಗೆ ಅವನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಯಜನ-ಯಾಜನ, ಅಧ್ಯಯನ-ಅಧ್ಯಾಪನ, ದಾನ-ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಷಟ್ಕರ್ಮನಿರತನಾದ ಅವನಿಗೆ ಯಾಜನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ಸಮಸ್ಯೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭವೊದಗಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಪತ್ಕಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ವಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವ ಕಾಲವೇ ಆಪತ್ಕಾಲ. ಅಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಶಸ್ತ್ರಧಾರಣೆಮಾಡಬಹುದು. (ಕ್ಷತ್ರಿಯನಂತೆ ವರ್ತಿಸಬಹುದು.) ಕೃಷಿ-ಗೋರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡ ಬಹುದು. ಆದರೆ ತನ್ನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡ ಕೂಡದೆಂಬ ಮೌಢ್ಯದಿಂದ ಜೀವಗಳ್ಳನಾಗಕೂಡದು. ಯಾವ ಧರ್ಮವ ನ್ನಾದರೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದೆ– ತನ್ನನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವರನ್ನೂ ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಬೇಕು. ವೃದ್ಧರಾದ ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳನ್ನೂ, ಪತ್ನೀ-ಪುತ್ರರನ್ನೂ, ತನ್ನನ್ನೂ ಯಾವ ಧರ್ಮವ ನ್ನಾದರೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದು ಮುಖ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಆಪ ದ್ಧರ್ಮವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನವನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವಗಳ್ಳನಾಗದೇ ಆಪದ್ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಜೀವಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವನು ನಿಂದ್ಯನಾಗುವನು. ಆದರೆ ಆಪದ್ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಜೀವನಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಅನುಸರಿಸಲು ಹೋಗಬಾರದು. ಅಂತಹ ವನೂ ನಿಂದ್ಯನಾಗುವನು. ಸ್ವಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜೀವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದೊಡನೆಯೇ ಸ್ವಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಜೀವನ ವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು.

ಅವಿನಾಶವಿಚ್ಛತಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಂ ವಿಹಿತಂ ಯದ್ವಿಧಾತ್ರಾ ।
ಸಮ್ಪಶ್ಯೇಥಾಃ ಕರ್ಮಸು ವರ್ತಮಾನಾ-
ನ್ವಿಕರ್ಮಸ್ಥಾನ್ಸಂಜಯ ಗರ್ಹಯೇಸ್ತ್ವಮ್ ॥೫॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಯಾವಾಗಲೂ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನೇ ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವರು. ಅವರ ಜೀವಿತದ ಗುರಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. ಅವರಿಗೂ ಅನೇಕ ಆಪತ್ತುಗಳು ಬರಬಹುದು. ಜೀವನಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅನೇಕವಾದ ಎಡರು-ತೊಡರುಗಳು ಬರಬಹುದು. ಜೀವನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನೂ ವಿಧಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ಲೋಪ-ದೋಷಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕೆಂಬುದೇ ಇದರ ಆಶಯ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿಧಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳಿವೆ. ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗಗಳೂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಸಕ್ತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾವು ಸ್ವಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೀನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವೆ. ನೀನು ಕರ್ಮಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿರುವವರನ್ನು ನಿಂದಿಸು. ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಂದಿಸಬೇಡ.

ಮನೀಷಿಣಾಂ ಸತ್ತ್ವವಿಚ್ಛೇದನಾಯ
ವಿಧೀಯತೇ ಸತ್ಸು ವೃತ್ತಿಃ ಸದೈವ ।
ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಸನ್ತಿ ತು ಯೇ ನ ವೈದ್ಯಾಃ
ಸರ್ವೋತ್ಸಙ್ಗಂ ಸಾಧು ಮನ್ಯೇತ ತೇಭ್ಯಃ ॥೬॥

ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವರು ಯಾರೇ ಆಗಿರಲಿ ; ಅವರಿಗೆ ಸತ್ತ್ವಾದಿ ತ್ರಿಗುಣಗಳನ್ನೂ ತೊರೆಯಲು (ಜನ್ಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲು) ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆ ಸಹವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಜೀವನವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಾರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ

ವಿದ್ಯೆಯು ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅವರು ಸಮಾಜದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಅವರವರ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದೇ ಸಾಧುವಾದುದು–ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠನು ಯಾವುದೇ ವರ್ಣ ದವನಾಗಿದ್ದರೂ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಹವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಹುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತನ್ನ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.)

ತದಧ್ವಾನಃ ಪಿತರೋ ಯೇ ಚ ಪೂರ್ವೇ
ಪಿತಾಮಹಾ ಯೇ ಚ ತೇಭ್ಯಃ ಪರೇಽನ್ಯೇ ।
ಯಜ್ಞೈಷಿಣೋ ಯೇ ಚ ಹಿ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಯು-
ರ್ನಾನ್ಯಂ ತತೋ ನಾಸ್ತಿಕೋಽಸ್ಮೀತಿ ಮನ್ಯೇ ॥೭॥

ಇದು ನಾನು ನೂತನವಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿರುವ ಮಾರ್ಗವಲ್ಲ. ಈ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ನನ್ನ ಪಿತೃಗಳೂ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದರು. ಪಿತಾಮಹ-ಪ್ರಪಿತಾ ಮಹರೂ ಇದೇ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದರು. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು ಅದನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. (ಕರ್ಮಮಾಡಿದರೂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾಗಿಯೂ, ಸಂಯಮಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು.) ನಾನಾದರೂ ಅವರು ಅನುಸರಿಸಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚ್ಯುತ ನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ನಾಸ್ತಿಕನಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ನಾನು ಅಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತನೂ ಅಲ್ಲ ; ನಾಸ್ತಿಕನೂ ಅಲ್ಲ.

ಯತ್ಕಿಂಚ ನೇದಂ ವಿತ್ತಮಸ್ಯಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
ಯದ್ದೇವಾನಾಂ ತ್ರಿದಶಾನಾಂ ಪರಂ ಯತ್ ।
ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ತ್ರಿದಿವಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ
ನಾಧರ್ಮತಃ ಸಂಜಯ ಕಾಮಯೇಯಮ್ ॥೮॥

ಈ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಯಾವ ಐಶ್ವರ್ಯ

ವಿರುವುದೋ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಾವ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವುದೋ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗಳನ್ನೂ ನಾನು ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗ ಬಹುದಾದ ಯಾವ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ನನಗೆ ಬೇಡ.) ಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವೆನೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ; ನಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವೆನೆಂದೇ ಕಾಣಬಹುದು– ಆದರೆ ಇದರ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕವನು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಮತನಾದವನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಬಹುಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನಾದರೋ ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ :

ಧರ್ಮೇಶ್ವರಃ ಕುಶಲೋ ನೀತಿಮಾಂಶ್ಚಾ-
ಪ್ಯುಪಾಸಿತಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಮನೀಷೀ ।
ನಾನಾವಿಧಾಂಶ್ಚೈವ ಮಹಾಬಲಾಂಶ್ಚ
ರಾಜನ್ಯಭೋಜಾನನುಶಾಸ್ತಿ ಕೃಷ್ಣಃ ॥೯॥

ಯದಿ ಹ್ಯಹಂ ವಿಸೃಜನ್ಸಾಮ ಗರ್ಹ್ಯೋ
ನಿಯುಧ್ಯಮಾನೋ ಯದಿ ಜಹ್ಯಾಂ ಸ್ವಧರ್ಮಮ್ ।
ಮಹಾಯಶಾಃ ಕೇಶವಸ್ತದ್ಬ್ರವೀತು
ವಾಸುದೇವಸ್ತೂಭಯೋರರ್ಥಕಾಮಃ ॥೧೦॥

ಇವನು ಧರ್ಮೇಶ್ವರನು ; ಬಹುಕುಶಲನು ; ನೀತಿಮಂತನು. ಸರ್ವದಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಉಪಾಸಕನು ; ಜಿತಮನಸ್ಕನು. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮಹಾಬಲರಾದ ರಾಜರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಭೋಜವಂಶೀ ಯರನ್ನೂ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಎರಡು ಪಕ್ಷದವರಿಗೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕಾಮನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನೇ ಹೇಳಿಬಿಡಲಿ. ನಾನು ಶಾಂತಿಯ ಅಥವಾ ಸಂಧಾನದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿ ನಿಂದ್ಯನಾ ಗಿರುವೆನೇ? ಯುದ್ಧದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ

ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂದ ಚ್ಯುತನಾಗಿರುವೆನೇ?–ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಹಾಯಶಸ್ಕನಾದ ಶ್ರೀಕೇಶವನೇ ಹೇಳಿಬಿಡಲಿ.

ಸಾತ್ಯಕಿ, ಚೇದಿದೇಶದ ರಾಜರು, ಅಂಧಕರು, ವಾರ್ಷ್ಣೇಯರು, ಭೋಜರು, ಕುಕುರರು, ಸೃಂಜಯರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವಾಸುದೇವನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ ನೀತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ವೃಷ್ಣ್ಯಂಧಕ-ಯಾದವರೂ, ಉಗ್ರಸೇನನೇ ಮೊದಲಾದ ರಾಜರೂ ಇಂದ್ರಸಮಾನರಾಗಿಯೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾಗಿಯೂ, ಸತ್ಯಧರ್ಮಪರಾಯಣರಾಗಿಯೂ, ಮಹಾಬಲರಾಗಿಯೂ, ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಪೌಂಡ್ರಕವಾಸುದೇವನ ಕಿರಿಯ ತಮ್ಮನಾದ, ಕಾಶಿಯ ರಾಜನಾಗಿರುವ ಬಭ್ರುವು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ತನ್ನ ಹಿರಿಯಣ್ಣನೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ, ಅವನ ಅನುಶಾಸನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟವನಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವು ಕಳೆಯಲು, ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘವು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ–ದಯಾಮಯನಾದ ವಾಸುದೇವನು ತನ್ನ ಅನುಶಾಸನಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ತನ್ನನ್ನು ಅಣ್ಣನೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿರುವ ಬಭ್ರುವಿಗೆ ಸಕಲಕಾಮನೆಗಳನ್ನೂ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಈದೃಶೋಽಯಂ ಕೇಶವಸ್ತಾತ ವಿದ್ವಾ-
ನ್ವಿದ್ಧಿ ಹ್ಯೇನಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಮ್ ।
ಪ್ರಿಯಶ್ಚ ನಃ ಸಾಧುತಮಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣೋ
ನಾತಿಕ್ರಾಮೇ ವಚನಂ ಕೇಶವಸ್ಯ ॥೧೪॥

ತಾತ ಸಂಜಯ! ಶ್ರೀಕೇಶವನು ಸಾಮಾನ್ಯನೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡ. ಇವನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮೇಶ್ವರ. ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸನು. ಯಾವ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿದರೆ ಏನಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದು ಹೇಳುವ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. ನಮಗಂತೂ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯನಾದವನು. ಸಾಧು-ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ

ನಾದವನು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತನ್ನು ನಾನೆಂದಿಗೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಇವನ ನಿರ್ಧಾರವೇ ಕಡೆಯದು.)”

೨೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೨೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಸಂಜಯ-ವಾಸುದೇವರ ಸಂಭಾಷಣೆ
(ಭಗವದ್ವಾಣೀ)

ಜನಮೇಜಯ! ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಅವಿನಾಶಂ ಸಂಜಯ ಪಾಣ್ಡವಾನಾ-
ಮಿಚ್ಛಾಮ್ಯಹಂ ಭೂತಿಮೇಷಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಚ ।
ತಥಾ ರಾಜ್ಞೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಸೂತ
ಸಮಾಶಂಸೇ ಬಹುಪುತ್ರಸ್ಯ ವೃದ್ಧಿಮ್ ॥೧॥

“ಸಂಜಯ! ಪಾಂಡವರು ನಾಶವಾಗುವ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನಾನೆಂದಿಗೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. (ಪಾಂಡವರ ವಿನಾಶದಿಂದ ವಿಶ್ವಶಾಂತಿಯು ನೆಲೆಸುವುದೆಂಬುದು ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದರೂ ಅದು ನನಗೆ ಹಿತವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.) ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರು ನಾಶರಹಿತರಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜೀವಿಸಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. (‘ಪಾಂಡವರು ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯಿಂದಲಾದರೂ ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರಲಿ’–ಎಂಬ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ನಾನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.) ಇವರು ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾಗಿರಬೇಕು. ಪಾಂಡವರು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು. ಆದರೆ ಇವರು ಮಾತ್ರ ಉದ್ಧಾರವಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೂ ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳೂ ಹಾಳಾಗಬೇಕೆಂಬುದೂ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಬಹುಪುತ್ರನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ನಾನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕಾಮೋ ಹಿ ಮೇ ಸಂಜಯ ನಿತ್ಯಮೇವ
ನಾನ್ಯದ್ಬ್ರೂಯಾಂ ತಾನ್ಪ್ರತಿ ಶಾಮ್ಯತೇತಿ ।

ರಾಜ್ಞಶ್ಚ ಹಿ ಪ್ರಿಯಮೇತಚ್ಛೃಣೋಮಿ
ಮನ್ಯೇ ಚೈತತ್ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ ಸಮಕ್ಷಮ್ ॥೨॥

'ಶಾಂತಿ, ಶಾಂತಿ' ಎಂಬುದೇ ನನ್ನ ನಿತ್ಯದ ಪಾರಾಯಣವಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕುರಿತು ನಾನು ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರೆಂಬ ಸಲಹೆಯನ್ನೇ ನೀಡುತ್ತಿರುತ್ತೇನೆ. ಬೇರಾವ ಸಲಹೆಯನ್ನೂ ನಾನಿದುವರೆಗೆ ಇವರಿಗೆ ನೀಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಜನ ಮುಖದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯವಾದ ಈ ಶಾಂತಿಯ ಮಾತನ್ನೇ ನಾನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಅವನಿಗೂ ಕೂಡ ಶಾಂತಿಸಂಧಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವುದೇ ಹೊರತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡವರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ನಾನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ.

ಸುದುಷ್ಕರಸ್ತತ್ರ ಶಮೋ ಹಿ ನೂನಂ
ಪ್ರದರ್ಶಿತಃ ಸಂಜಯ ಪಾಣ್ಡವೇನ ।
ಯಸ್ಮಿನ್ಗೃದ್ಧೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಸಪುತ್ರಃ
ಕಸ್ಮಾದೇಷಾಂ ಕಲಹೋ ನಾವಮೂರ್ಛೇತ್ ॥೩॥

ಸಂಜಯ! ಇಂದು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿರುವ ಶಮವು (ಶಾಂತಿಯ ಪ್ರಯತ್ನವು) ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಸುದುಷ್ಕರವಾದುದು ಮತ್ತು ಸಾಧಿಸಲು ಸುದುಷ್ಕರವಾದುದು–ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಇವರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕಾಗಿರುವ ರಾಜ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪುತ್ರನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ದುರಾಶೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೇ ವಿರಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅಖಂಡರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ತಾನೇ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಮುಂದುವರಿಸುವುದಾದರೆ ಪಾಂಡವ-ಕೌರವರ ಕಲಹವು ಘೋರ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇನಿದೆ? ಮೇಲಾಗಿ ಸಂಜಯ!

ನ ತ್ವಂ ಧರ್ಮಂ ವಿಚರಂ ಸಂಜಯೇಹ
ಮತ್ತಶ್ಚ ಜಾನಾಸಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾಚ್ಚ ।

ಅಥೋ ಕಸ್ಮಾತ್ಸಂಜಯ ಪಾಣ್ಡವಸ್ಯ
ಉತ್ಸಾಹಿನಃ ಪೂರಯತಃ ಸ್ವಕರ್ಮ ॥೪॥

ಯಥಾಖ್ಯಾತಮಾವಸತಃ ಕುಟುಮ್ಬೇ
ಪುರಾ ಕಸ್ಮಾತ್ಸಾಧುವಿಲೋಪಮಾತ್ಥ ।
ಅಸ್ಮಿನ್ವಿಧೌ ವರ್ತಮಾನೇ ಯಥಾವ-
ದುಚ್ಚಾವಚಾ ಮತಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಮ್ ॥೫॥

ನನ್ನಿಂದಲೇ ಆಗಲೀ, ಧರ್ಮಪುತ್ರನಿಂದಲೇ ಆಗಲೀ–ಧರ್ಮಲೋಪ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವು ನಿನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವಧರ್ಮಪರಿಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಸುಕನಾಗಿರುವ ಧರ್ಮಜನು

ಸ್ವಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಹೇಳುವೆ? ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯೋ–ಅವನ್ನೇ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೂ ಕರ್ಮಲೋಪವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಲೋಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ನೀನು

ಹೇಗೆ ಹೇಳುವೆ? 'ಸರ್ವಸಂಗಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೇ? ಅಥವಾ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಆಶ್ರಮಯೋಗ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕೇ?'–ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇದಜ್ಞರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳಿವೆ.

ಕರ್ಮಣಾಹುಃ ಸಿದ್ಧಿಮೇಕೇ ಪರತ್ರ
ಹಿತ್ವಾ ಕರ್ಮ ವಿದ್ಯಯಾ ಸಿದ್ಧಿಮೇಕೇ ।
ನಾಭುಞ್ಜಾನೋ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಸ್ಯ ತೃಪ್ಯೇ-
ದ್ವಿದ್ವಾನಪೀಹ ವಿಹಿತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಮ್ ॥೬॥

ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಕರ್ಮ ದಿಂದಲೇ ಜನಕಾದಿಗಳು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದರು.) ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯ ಬಹುದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. 'ನ ಕರ್ಮಣಾ ನ ಪ್ರಜಯಾ ಧನೇನ ತ್ಯಾಗೇನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶುಃ' ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ತ್ಯಾಗದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಗಳೆರಡೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಆ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ. ವಿದ್ವಾಂಸನೂ ಶರೀರಧಾರಣಕ್ಕೆ ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಲೇಬೇಕು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಗೃಹಸ್ಥನೇ ಭಿಕ್ಷೆನೀಡಬೇಕೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಸಂಗಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದವನೂ ಗೃಹಸ್ಥನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿಯೇ

ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. (ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ : ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳ ರುಚಿಯೇನೆಂಬುದನ್ನು ಸವಿದನಂತರವೇ 'ತೃಪ್ತಿ' ಎಂಬುದುಂಟಾಗುವುದು. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದಲೇ–ವಿಷಯಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ ದಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವೇ ಸಾಲದು. ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಭಕ್ಷಣಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ಅನಿವಾರ್ಯ.)

> ಯಾ ವೈ ವಿದ್ಯಾಃ ಸಾಧಯನ್ತೀಹ ಕರ್ಮ
> ತಾಸಾಂ ಫಲಂ ವಿದ್ಯತೇ ನೇತರಾಸಾಮ್ ।
> ತತ್ರೇಹ ವೈ ದೃಷ್ಟಫಲಂ ತು ಕರ್ಮ
> ಪೀತ್ವೋದಕಂ ಶಾಮ್ಯತಿ ತೃಷ್ಣಯಾರ್ತಃ ॥೭॥

ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಯಾವುಗಳಿವೆಯೋ– ಆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಆಯಾ ಕರ್ಮಫಲಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗ ತಕ್ಕುವುಗಳು. ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನು ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ತಾನೂ ಉದ್ಧಾರವಾಗುವುದಲ್ಲದೇ–ತನ್ನ ವಂಶದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕುಟುಂಬದ ರಕ್ಷಣೆ, ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆ–ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿವೆ. (ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳು.) ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕರ್ಮಮಾಡಿದರೆ ದೃಷ್ಟಫಲವಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದೇ ಸಾಕ್ಷಿ ಸಾಕು. ಬಾಯಾರಿದವನು ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಕರ್ಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲನು. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಮಾಡುವುದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. (ಕರ್ಮದ ಫಲವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದೆ ; ಆದರೆ ಜ್ಞಾನದ ಫಲವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲ. ಕರ್ಮಬೋಧಕವಾದ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಫಲವಿದೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಬೋಧಕವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಫಲವಿಲ್ಲ–ಇದು ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತ.)

ಸೋಽಯಂ ವಿಧಿರ್ವಿಹಿತಃ ಕರ್ಮಣೈವ
ಸಂವರ್ತತೇ ಸಂಜಯ ತತ್ರ ಕರ್ಮ ।
ತತ್ರ ಯೋಽನ್ಯತ್ಕರ್ಮಣಃ ಸಾಧು ಮನ್ಯೇ-
ನ್ಮೋಘಂ ತಸ್ಯಾಲಪಿತಂ ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ॥೮॥

ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನೂ ಕರ್ಮರಹಿತನಾಗಿರಲಾರನು. ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮ ಮಾರ್ಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಸರಿ. ವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ದುರ್ಬಲನಾದವನು ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳುವ ಮಾತಿದು.

ಕರ್ಮಣಾಮೀ ಭಾನ್ತಿ ದೇವಾಃ ಪರತ್ರ
ಕರ್ಮಣೈವೇಹ ಪ್ಲವತೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ।
ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವಿದಧತ್ಕರ್ಮಣೈವ
ಅತನ್ದ್ರಿತೋ ನಿತ್ಯಮುದೇತಿ ಸೂರ್ಯಃ ॥೯॥

ತಾವು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾಗಿಯೇ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ತನ್ನ ಕರ್ಮದ ಅಥವಾ ಕರ್ತವ್ಯದ ಅನುಸಾರ ವಾಗಿಯೇ ವಾಯುದೇವನು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸೂರ್ಯ ದೇವನೂ ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ತನ್ನ ಅನುದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯದಂತೆ ಕರ್ಮಮಾಡುತ್ತಾ ದಿನವನ್ನು (ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮಾಸಾರ್ಧಮಾಸಾನಥ ನಕ್ಷತ್ರಯೋಗಾ-
ನತನ್ದ್ರಿತಶ್ಚನ್ದ್ರಮಾಶ್ಚಾಭ್ಯುಪೈತಿ ।
ಅತನ್ದ್ರಿತೋ ದಹತೇ ಜಾತವೇದಾಃ
ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವನ್ಪ್ರಜಾಭ್ಯಃ ॥೧೦॥

ಚಂದ್ರನೂ ವಿಧಿವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ

ಅಲಸಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಮಾಡುತ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಯೋಗಕ್ಕೂ, ಅರ್ಧಮಾಸ (ಪಕ್ಷ)ಗಳಿಗೂ, ಮಾಸಗಳಿಗೂ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿದೇವನೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ಸದಾ ತನ್ನ ದಹನಕ್ರಿಯೆ ಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಅತನ್ದ್ರಿತಾ ಭಾರಮಿಮಂ ಮಹಾನ್ತಂ
ಬಿಭರ್ತಿ ದೇವೀ ಪೃಥಿವೀ ಬಲೇನ ।
ಅತನ್ದ್ರಿತಾಃ ಶೀಘ್ರಮಪೋ ವಹನ್ತಿ
ಸಂತರ್ಪಯನ್ತ್ಯಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ನದ್ಯಃ ॥೧೧॥

ಭೂದೇವಿಯು ಆಲಸ್ಯಶೂನ್ಯಳಾಗಿ ತನ್ನ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತತ್ಪರಳಾಗಿರುತ್ತಾ ಮಹಾಬಲಯುಕ್ತಳಾಗಿ ವಿಶ್ವದ ಈ ಮಹಾಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ನದಿಗಳು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಬೇಸರಪಡದೇ ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಅತನ್ದ್ರಿತೋ ವರ್ಷತಿ ಭೂರಿತೇಜಾಃ
ಸಂನಾದಯನ್ನನ್ತರಿಕ್ಷಂ ದಿಶಶ್ಚ ।
ಅತನ್ದ್ರಿತೋ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ಚಚಾರ
ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವಮಿಚ್ಛನ್ಬಲಭಿದ್ದೇವತಾನಾಮ್ ॥೧೨॥

ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅಲಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ, ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಗುಡುಗು-ಸಿಡಿಲುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುತ್ತಾ ಮಳೆಗರೆಯುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ವ್ರತದಿಂದಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ಹಿತ್ವಾ ಸುಖಂ ಮನಸಶ್ಚ ಪ್ರಿಯಾಣಿ
ತೇನ ಶಕ್ರಃ ಕರ್ಮಣಾ ಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯಮಾಪ ।
ಸತ್ಯಂ ಧರ್ಮಂ ಪಾಲಯನ್ನಪ್ರಮತ್ತೋ
ದಮಂ ತಿತಿಕ್ಷಾಂ ಸಮತಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಚ ॥೧೩॥

ಏತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯುಪಸೇವಮಾನಃ
ಸ ದೇವರಾಜ್ಯಂ ಮಘವಾನ್ಪ್ರಾಪ ಮುಖ್ಯಮ್ ।

ಸಂಜಯ! ಶಕ್ರನು ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೇ ಕಾರಣ. ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವನು ಸುಖಲೋಲುಪತೆಯನ್ನೂ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಿಯವೆನಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದನು. ಅಪ್ರಮತ್ತನಾಗಿ ಸತ್ಯ-ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದನು. ಸಂಯಮ, ಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಸಮದರ್ಶಿತ್ವ, ಎಲ್ಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಿಯತೆ–ಈ ಎಲ್ಲ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವೋಚ್ಚವಾದ ದೇವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ಚಚಾರ
ಸಮಾಹಿತಃ ಸಂಶಿತಾತ್ಮಾ ಯಥಾವತ್ ॥೧೪॥
ಹಿತ್ವಾ ಸುಖಂ ಪ್ರತಿರುಧ್ಯೇನ್ದ್ರಿಯಾಣಿ
ತೇನ ದೇವಾನಾಮಗಮದ್ಗೌರವಂ ಸಃ ।

ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿ, ಕಠಿನವ್ರತನಿಷ್ಠನಾಗಿ, ಸುಖವನ್ನು ತೊರೆದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿರೋಧಿಸಿ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತವನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪರಿಪಾಲನೆಮಾಡಿದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದೇವಗುರುವೆಂಬ ಗೌರವವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಡೆದನು.

ತಥಾ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ಕರ್ಮಣಾಮುತ್ರ ಭಾನ್ತಿ
ರುದ್ರಾದಿತ್ಯಾ ವಸವೋಽಥಾಪಿ ವಿಶ್ವೇ ॥೧೫॥

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ತಾವು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಫಲ ಗಳಿಂದಲೇ ಥಳ-ಥಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ರುದ್ರರು, ಆದಿತ್ಯರು, ಅಷ್ಟವಸುಗಳು, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು–ಈ ಎಲ್ಲರೂ ಕರ್ಮಮಾಡಿಯೇ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಮೋ ರಾಜಾ ವೈಶ್ರವಣಃ ಕುಬೇರೋ
ಗನ್ಧರ್ವಯಕ್ಷಾಪ್ಸರಸಶ್ಚ ಸೂತ ।

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾಂ ಚ
ನಿಷೇವಮಾಣಾ ಋಷಯೋಽಮುತ್ರ ಭಾನ್ತಿ ॥೧೬॥

ಸೂತ! ಯಮರಾಜ, ಕುಬೇರ, ಗಂಧರ್ವರು, ಯಕ್ಷರು, ಅಪ್ಸರೆಯರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕರ್ಮಮಾಡಿಯೇ ಆಯಾ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತನಿಷ್ಠರಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಜಾನನ್ನಿಮಂ ಸರ್ವಲೋಕಸ್ಯ ಧರ್ಮಂ
ವಿಪ್ರೇನ್ದ್ರಾಣಾಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣಾಂ ವಿಶಾಂ ಚ ।
ಸ ಕಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಜಾನತಾಂ ಜಾನವಾನ್ಸ-
ನ್ವ್ಯಾಯಚ್ಛಸೇ ಸಂಜಯ ಕೌರವಾರ್ಥೇ ॥೧೭॥

ಸಂಜಯ! ನೀನು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವೆ. ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯದಿರುವ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಒಂದು ಲೋಕದ ಧರ್ಮಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಸಕಲಲೋಕಗಳ ಸಕಲಧರ್ಮಗಳೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿವೆ. ವಿಪ್ರೇಂದ್ರರ ಧರ್ಮ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಧರ್ಮ), ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮ, ವೈಶ್ಯಧರ್ಮ–ಈ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳೂ ನಿನಗೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿದಿವೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವೆಯೇಕೆ?

ವೇದ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಂಯೋಗವಿದೆ. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ವಮೇಧ-ರಾಜಸೂಯಾದಿ ಯಾಗಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಧನುಸ್ಸು-ಕವಚಗಳಿಂದಲೂ ಸಜ್ಜಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆನೆ-ಕುದುರೆಗಳೂ, ರಥ-ಶಸ್ತ್ರಗಳೂ ಇವನಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾಗಿವೆ. ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಇವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಕೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಸ್ವತಃ ವೇದಪಾರಂಗತನು. ಕರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಇವನಿಗೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಹೇಳುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯಯೋಗ್ಯವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಇವನಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾಗಿವೆ. ಸ್ವತಃ ಯೋಧನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಕೌರವರ ವಧೆಯಾಗದೇ ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯವೇನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಹೇಳು.

ನೂರು ಮಂದಿ ಕೌರವರನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸುವೆನೆಂದು ಪಣತೊಟ್ಟಿರುವ ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ ಸತ್ಪುರುಷರ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದು ತಂದು (ಅವನನ್ನೂ ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ) ಧರ್ಮರಕ್ಷಣಾರೂಪವಾದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ತೇ ಚೇತ್ಪಿತ್ರ್ಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ವರ್ತಮಾನಾ
ಆಪದ್ಯೇರನ್ದಿಷ್ಟವಶೇನ ಮೃತ್ಯುಮ್ ।
ಯಥಾಶಕ್ತ್ಯಾ ಪೂರಯನ್ತಃ ಸ್ವಕರ್ಮ
ತದಪ್ಯೇಷಾಂ ನಿಧನಂ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಶಸ್ತಮ್ ॥೨೦॥

ತಮ್ಮ ಪಿತೃ-ಪಿತಾಮಹರಿಂದ ಅನುಸೃತವಾದ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು, ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ದೈವವಶಾತ್ ಇವರು ಮರಣವನ್ನೂ ಹೊಂದಬಹುದು. ಸ್ವಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಇವರಿಗೆ (ಸ್ವಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಇವರಿಗೆ) ನಿಧನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದೂ ಸಹ ಪ್ರಶಸ್ತವೇ ಸರಿ. ಸ್ವಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಮಾಡದೇ ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಧರ್ಮೋಚಿತವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸ್ವಧರ್ಮೋಚಿತವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ತತ್ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮೃತ್ಯುವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೇ ಸರಿ.

ಉತಾಹೋ ತ್ವಂ ಮನ್ಯಸೇ ಶಾಮ್ಯಮೇವ
ರಾಜ್ಞಾ ಯುದ್ಧೇ ವರ್ತತೇ ಧರ್ಮತನ್ತ್ರಮ್ ।
ಅಯುದ್ಧೇ ವಾ ವರ್ತತೇ ಧರ್ಮತನ್ತ್ರಂ
ತಥೈವ ತೇ ವಾಚಮಿಮಾಂ ಶೃಣೋಮಿ ॥೨೧॥

ಶಾಂತಿಪರಿಪಾಲನೆಯೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವೆಯಾ? ಸಂಜಯ! ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ರಾಜಧರ್ಮವು 'ಧರ್ಮದ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ' ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿರುವುದೋ? ಅಥವಾ 'ಶಾಂತಿಯ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ' ಯುದ್ಧಮಾಡದೇ ಓಡಿ ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿರುವುದೋ? ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಹೇಳು. (ರಾಜನಾದವನು

ಧರ್ಮದ ಪರಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ-ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆಗಳಿಗಾಗಿ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದು ರಾಜಧರ್ಮವಲ್ಲವೇ?)

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಂ ಸಂವಿಭಾಗ-
ಮವೇಕ್ಷ್ಯ ತ್ವಂ ಸಂಜಯ ಸ್ವಂ ಚ ಕರ್ಮ ।
ನಿಶಮ್ಯಾಥೋ ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ ಚ ಕರ್ಮ
ಪ್ರಶಂಸ ವಾ ನಿನ್ದ ವಾ ಯಾ ಮತಿಸ್ತೇ ॥೨೨॥

ಸಂಜಯ! ಮೊದಲು ನೀನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಕ್ಷತ್ರಿಯ-ವೈಶ್ಯ-ಶೂದ್ರರ ವಿಭಜನೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಆಯಾ ವರ್ಣದವರಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸು. ನಾನೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನನ್ನಿಂದಲೇ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ಪಾಂಡವರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸು. ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವರು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರೇ?–ಎಂಬುದನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ತುಲನೆಮಾಡಿ ನೋಡು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಇವರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದರೆ ಆಗ ಇವರನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು ; ಶ್ಲಾಘಿಸು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇವರನ್ನು ನಿಂದಿಸು. ಆಗಬಹುದೇ? ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಗಳು ಹೇಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ; ಕೇಳು :

ಅಧೀಯೀತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವೈ ಯಜೇತ
ದದ್ಯಾದೀಯಾತ್ತೀರ್ಥಮುಖ್ಯಾನಿ ಚೈವ ।
ಅಧ್ಯಾಪಯೇದ್ಯಾಜಯೇಚ್ಚಾಪಿ ಯಾಜ್ಯಾ-
ನ್ಪ್ರತಿಗೃಹಾನ್ವಾ ವಿಹಿತಾನ್ಪ್ರತೀಚ್ಛೇತ್ ॥೨೩॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕು. ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಧಾನವಾದ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. (ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಡಬೇಕು.) ಯಜಮಾನನಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕು.

ತಥಾ ರಾಜನ್ಯೋ ರಕ್ಷಣಂ ವೈ ಪ್ರಜಾನಾಂ
ಕೃತ್ವಾ ಧರ್ಮೇಣಾಪ್ರಮತ್ತೋಽಥ ದತ್ವಾ ।
ಯಜ್ಞೈರಿಷ್ಟ್ವಾ ಸರ್ವವೇದಾನಧೀತ್ಯ
ದಾರಾನ್ಕೃತ್ವಾ ಪುಣ್ಯಕೃದಾವಸೇದ್ಗೃಹಾನ್ ।
ಸ ಧರ್ಮಾತ್ಮಾ ಧರ್ಮಮಧೀತ್ಯ ಪುಣ್ಯಂ
ಯದಿಚ್ಛಯಾ ವ್ರಜತಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮ್ ॥೨೪॥

ರಾಜನಾದವನಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯೆಂಬುದೇ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಧರ್ಮ. ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ರಮತ್ತನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯಪರಿಪಾಲನೆಮಾಡಬೇಕು. ಸತ್ಪಾತ್ರರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು. ಯಜ್ಞ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ವೇದಗಳನ್ನೂ (ವೇದ-ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನೂ) ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. ಮದುವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದ ಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಚಿತವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸುವ, ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದ ಸ್ವಧರ್ಮೋಕ್ತವಾದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. (ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯೋಗ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.)

ವೈಶ್ಯೋಽಧೀತ್ಯ ಕೃಷಿಗೋರಕ್ಷಪಣ್ಯೈ-
ರ್ವಿತ್ತಂ ಚಿನ್ವನ್ಪಾಲಯನ್ನಪ್ರಮತ್ತಃ ।
ಪ್ರಿಯಂ ಕುರ್ವನ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣಾಂ
ಧರ್ಮಶೀಲಃ ಪುಣ್ಯಕೃದಾವಸೇದ್ಗೃಹಾನ್ ॥೨೫॥

ವೈಶ್ಯನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕು. ಕೃಷಿ ಮತ್ತು ಗೋರಕ್ಷಣೆಗಳೂ ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಪ್ರಮತ್ತನಾಗಿದ್ದು ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೂಲಕ

ವಾಗಿ ಅವನು ಧನಾರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾ ಧರ್ಮಶೀಲನಾಗಿ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಇದು ವೈಶ್ಯನ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಪರಿಚರ್ಯಾ ವನ್ದನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ
ನಾಧೀಯೀತ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೋಽಸ್ಯ ಯಜ್ಞಃ ।
ನಿತ್ಯೋತ್ಥಿತೋ ಭೂತಯೇಽತನ್ದ್ರಿತಃ ಸ್ಯಾ-
ದೇವಂ ಸ್ಮೃತಃ ಶೂದ್ರಧರ್ಮಃ ಪುರಾಣಃ ॥೨೬॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಂದನೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಸೇವೆಗಳೇ ಶೂದ್ರರ ಮುಖ್ಯ ಧರ್ಮ. ಅವನು ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದೂ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಮುಂಜಾನೆ ಎದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆಲಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ತನ್ನ ಉನ್ನತಿಗಾಗಿ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ದುಡಿಯುವುದು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬಹುಪುರಾತನವಾದ ಶೂದ್ರಧರ್ಮದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಈ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಹೊಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನದು.

ಏತಾನ್ರಾಜಾ ಪಾಲಯನ್ನಪ್ರಮತ್ತೋ
ನಿಯೋಜಯನ್ಸರ್ವವರ್ಣಾನ್ಸ್ವಧರ್ಮೇ ।
ಅಕಾಮಾತ್ಮಾ ಸಮವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಜಾಸು
ನಾಧಾರ್ಮಿಕಾನನುರುಧ್ಯೇತ ಕಾಮಾನ್ ॥೨೭॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ವೈಶ್ಯ-ಶೂದ್ರರನ್ನು ಪರಿಪಾಲನೆಮಾಡುವ ಕರ್ತವ್ಯವು ಕ್ಷತ್ರಿಯನದು. ಅಪ್ರಮತ್ತನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಮೂರು ವರ್ಣದವರನ್ನೂ ರಾಜನು ಕಾಪಾಡುವುದಲ್ಲದೇ ಆಯಾ ವರ್ಣದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವನಿಗೆ ಕಾಮ-ಭೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿರಬಾರದು. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಸಮಭಾವದಿಂದ ಕಾಣಬೇಕು. ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಇಚ್ಛೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರಲೇಬಾರದು.

ಶ್ರೇಯಾಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯದಿ ವಿದ್ಯೇತ ಕಶ್ಚಿ-
ದಭಿಜ್ಞಾತಃ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪನ್ನಃ ।
ಸ ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಮನುಶಿಷ್ಯಾತ್ಪ್ರಜಾನಾಂ
ನ ಚೈತದ್ಬುಧ್ಯೇದಿತಿ ತಸ್ಮಿನ್ನಸಾಧುಃ ॥೨೮॥

ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪುರುಷನಿರುವನೆಂಬ ವಿಷಯವು ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದರೆ ಕೂಡಲೇ ಅವನನ್ನು ಕರೆಸಿ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳಿಗಾಗಿ ಅಂತಹವನು ಕಾರ್ಯಮಾಡಬೇಕು. ಅಸತ್ಪುರುಷರು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರುವರೇ ಎಂಬು ದನ್ನೂ ರಾಜನು ಅವನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಸೌಖ್ಯ ದಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಯದಾ ಗೃಧ್ಯೇತ್ಪರಭೂತೌ ನೃಶಂಸೋ
ವಿಧಿಪ್ರಕೋಪಾದ್ಬಲಮಾದದಾನಃ ।
ತತೋ ರಾಜ್ಞಾಮಭವದ್ಯುದ್ಧಮೇತ-
ತ್ತತ್ರ ಜಾತಂ ವರ್ಮ ಶಸ್ತ್ರಂ ಧನುಶ್ಚ ॥೨೯॥

ಸಂಜಯ! 'ಯುದ್ಧ' ಎಂಬುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗ ನಡೆಯುವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಹೇಳುವೆನು ; ಕೇಳು. ಕ್ರೂರಿಯಾದ ರಾಜ ನೊಬ್ಬನು ಯಾವಾಗ ಇತರರ ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸೆಪಡುವನೋ ಮತ್ತು ವಿಧಿಯ ಪ್ರಕೋಪದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪರರ ವಿತ್ತಾಪಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇನೆಯ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನೋ–ಅಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ 'ಯುದ್ಧ' ವೆಂಬ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆಯೇ ಕವಚ, ಶಸ್ತ್ರ, ಧನುಸ್ಸು–ಮುಂತಾದ ಯುದ್ಧೋಪಯೋಗಿಗಳಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ದಸ್ಯುವಧರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಚೀಪತಿಯೇ ಕವಚ, ಶಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

ತತ್ರ ಪುಣ್ಯಂ ದಸ್ಯುವಧೇನ ಲಭ್ಯತೇ
ಸೋಽಯಂ ದೋಷಃ ಕುರುಭಿಸ್ತೀವ್ರರೂಪಃ ।
ಅಧರ್ಮಜ್ಞೈರ್ಧರ್ಮಮಬುಧ್ಯಮಾನೈಃ
ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಸಂಜಯ ಸಾಧು ತನ್ನ ॥೩೧॥

ಪರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವ ಕಳ್ಳ-ಕಾಕರನ್ನು ವಧೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪುಣ್ಯವೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ವಾಪಹಾರರೂಪವಾದ ಈ ದೋಷವು ತೀವ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದು ರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಅವರು ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿಲ್ಲ ; ಅವರಿಗೆ ಧರ್ಮ ವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಮಾತ್ರ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ.

ಸಂಜಯ! ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನು ತನ್ನ ಮಗನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪಾಂಡವರ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸು ತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಉಳಿದ ಕೌರವರಾಜಕುಮಾರರೂ ಅವರ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನು ಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. (ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ, ಧರ್ಮ ವಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳುವವನು ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬನೂ ಇಲ್ಲ.) ಅವರು ಸನಾತನ ವಾದ ರಾಜಧರ್ಮವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಲೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. (ರಾಜಧರ್ಮದಂತೆ ನಡೆಯಲೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿಲ್ಲ.)

ಸ್ತೇನೋ ಹರೇದ್ಯತ್ರ ಧನಂ ಹ್ಯದೃಷ್ಟಃ
ಪ್ರಸಹ್ಯ ವಾ ಯತ್ರ ಹರೇತ ದೃಷ್ಟಃ ।
ಉಭೌ ಗರ್ಹ್ಯೌ ಭವತಃ ಸಂಜಯೈತೌ
ಕಿಂ ವೈ ಪೃಥಕ್ತ್ವಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರೇ ॥೩೩॥

ಕಳ್ಳನಾದವನು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಬಂದು ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸು ತ್ತಾನೆ. ದರೋಡೆಕಾರನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಬಂದು ಹಣವನ್ನು ದೋಚಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದಲೂ ನಿಂದ್ಯವೇ ಅಲ್ಲವೇ ? ಚೋರರಿಗೂ, ದರೋಡೆಕಾರರಿಗೂ ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೂ ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆಯಾ ? ಸಂಜಯ!

ಸೋಽಯಂ ಲೋಭಾನ್ಮನ್ಯತೇ ಧರ್ಮಮೇತಂ
ಯಮಿಚ್ಛತಿ ಕ್ರೋಧವಶಾನುಗಾಮೀ ।
ಭಾಗಃ ಪುನಃ ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ ನಿವಿಷ್ಟ-
ಸ್ತಂ ನಃ ಕಸ್ಮಾದಾದದೀರನ್ಪರೇ ವೈ ॥೩೪॥

ಕೋಪಕ್ಕೆ ಅಡಿಯಾಳಾಗಿರುವವರ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೇವಲ ಲೋಭದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಹೀಗೆ ಪರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದೂ ರಾಜಧರ್ಮವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ನಿನಗೂ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವರ ರಾಜ್ಯವು ಅವರಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸಭೂತವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾಗಿದ್ದ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳು ಮುಗಿದನಂತರ ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರು ಇವರಿಗೇಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿಲ್ಲ? ತಾವೇ ಏಕೆ ದಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ?

ಅಸ್ಮಿನ್ಪದೇ ಯುಧ್ಯತಾಂ ನೋ ವಧೋಽಪಿ
ಶ್ಲಾಘ್ಯಃ ಪಿತ್ರ್ಯಂ ಪರರಾಜ್ಯಾದ್ವಿಶಿಷ್ಟಮ್ ।
ಏತಾನ್ಧರ್ಮಾನ್ಕೌರವಾಣಾಂ ಪುರಾಣಾ-
ನಾಚಕ್ಷೀಥಾಃ ಸಂಜಯ ರಾಜಮಧ್ಯೇ ॥೩೫॥

ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಾಯುವುದಾದರೂ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದುದು. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯು–ಸಕಲಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅನ್ಯರ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಸಂಜಯ! ನೀನು ಸಕಲರಾಜರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೌರವರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸನಾತನವಾದ ಈ ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳು.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗನಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಮೂಢರಾದ ಆ ರಾಜಕುಮಾರರು ಮದದ ಕಾರಣದಿಂದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸದೇ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮೃತ್ಯುವಶ

ರಾಗಿರುವರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಸಂಜಯ! ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೌರವರು ಮಾಡಿರುವ ಹೇಯವಾದ ಮತ್ತು ಪಾಪಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ದುರಾಚಾರವನ್ನು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ನೀನಾದರೂ ಪರಿಶೀಲಿಸು.

ಪ್ರಿಯಾಂ ಭಾರ್ಯಾಂ ದ್ರೌಪದೀಂ ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ
ಯಶಸ್ವಿನೀಂ ಶೀಲವೃತ್ತೋಪಪನ್ನಾಮ್ ।
ಯದುಪೈಕ್ಷನ್ತ ಕುರವೋ ಭೀಷ್ಮಮುಖ್ಯಾಃ
ಕಾಮಾನುಗೇನೋಪರುದ್ಧಾಂ ವ್ರಜನ್ತೀಮ್ ॥೩೭॥

ಪಾಂಡವರ ಪ್ರಿಯಭಾರ್ಯೆಯಾದ, ಯಶಸ್ವಿನಿಯಾದ, ಶೀಲ-ಸದಾ ಚಾರಸಂಪನ್ನೆಯಾದ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗಿರುವಾಗ ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ಚಾರಿಯಾದ ದುಃಶಾಸನನು ಸಭಾಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಭೀಷ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಕುರುಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಔದಾಸೀನ್ಯದಿಂದ ಆ ಭೀಕರ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು.

ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದುತರುತ್ತಿದ್ದ ದುಃಶಾಸನನನ್ನು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಬಾಲವೃದ್ಧರಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲಕುರುಗಳೂ ಸೇರಿ ತಡೆದಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಬಹು ಪ್ರಿಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಅವನ ಪುತ್ರರಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. (ಅಂದು ದುಃಶಾಸನನನ್ನು ದುಷ್ಟಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಡೆಯದ ಕಾರಣ ಇಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪುತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ವಿನಾಶಹೊಂದುವುದು ನಿಶ್ಚಯ.) ದುಃಶಾಸನನು ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಸಭೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುರುಜನರ ಮುಂದೆ ಸೆಳೆದು ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ದುಃಶಾಸನನಿಂದ ಸಭಾಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸೆಳೆದುತರಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರೌಪದಿಯು ಭೀತ-ಭೀತಳಾಗಿ ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಸಭಾಭವನದ ಸುತ್ತಲೂ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನೋಡಿದಳು. ವಿದುರನೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರಾರನ್ನೂ ಅವಳು ತನ್ನ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಆ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ. (ವಿದುರನೊಬ್ಬನ ಹೊರತಾಗಿ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಅವಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ.) ಅಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಬಹಳ ದೀನರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರು ಆ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಆಡಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಲಿಲ್ಲ. ವಿದುರ

ನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರವೇ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಮನಗಂಡವನಾಗಿ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯಾದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟನು. (ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದನು.)

ಸಂಜಯ! ದ್ಯೂತಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮೇಲೆ ಆ ದುಷ್ಟರು ನಡೆಸಿದ ದೌರ್ಜನ್ಯವನ್ನು ಮರೆತು ನೀನಿಂದು ಧರ್ಮಜನಿಗೆ ಶಾಂತಿಯ ಉಪದೇಶಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿರುವೆಯಲ್ಲವೇ?

ಕೃಷ್ಣಾ ತ್ವೇತತ್ಕರ್ಮ ಚಕಾರ ಶುದ್ಧಂ
ಸುದುಷ್ಕರಂ ತತ್ರ ಸಭಾಂ ಸಮೇತ್ಯ ।
ಯೇನ ಕೃಚ್ಛ್ರಾತ್ಪಾಣ್ಡವಾನುಜ್ಜಹಾರ
ತಥಾತ್ಮಾನಂ ನೌರಿವ ಸಾಗರೌಘಾತ್ ॥೪೨॥

ಆದರೆ ಸಭೆಗೆ ಸೆಳೆದು ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣೆಯು ಮಾತ್ರ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದುಷ್ಕರವಾದ ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡಿದಳು. ತುಂಬಿದ ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಹಡಗೊಂದು ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ–ಅಂದಿನ ಸಂಕಟದಿಂದ ತಾನೂ ಪಾರಾದಳು ; ಪಾಂಡವರನ್ನೂ ಪಾರುಮಾಡಿದಳು.

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳಾದರೂ ನಿನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲಿರುವುದೇ? ಸಂಜಯ! ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಮಾವಂದಿರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ರೋದನಮಾಡುತ್ತಾ ನಿಂತಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮದಾಂಧನಾದ ಕರ್ಣನು ಏನೆಂದು ಹೇಳಿದನು?

ನ ತೇ ಗತಿರ್ವಿದ್ಯತೇ ಯಾಜ್ಞಸೇನಿ
ಪ್ರಪದ್ಯ ದಾಸೀ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ವೇಶ್ಮ ।
ಪರಾಜಿತಾಸ್ತೇ ಪತಯೋ ನ ಸನ್ತಿ
ಪತಿಂ ಚಾನ್ಯಂ ಭಾಮಿನಿ ತ್ವಂ ವೃಣೀಷ್ವ ॥೪೩॥

'ಯಾಜ್ಞಸೇನಿ! ನಿನಗೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾರೂ ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಅನಾಥೆಯಾಗಿಬಿಟ್ಟೆ. ನಿನ್ನ ಪತಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪರಾಜಿತರಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಪಗಡೆಯಾಟದ ಮೂಲಕ ದುರ್ಯೋಧನನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರೀಗ ನಿನ್ನ ಪತಿಗಳಲ್ಲ. ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅವರಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದಾಸಿಯಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗು. ಅಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಬೇರೆಯವನೊಬ್ಬನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸು.' ಈ ಕರ್ಣಕಠೋರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕರ್ಣ ನಾಡಿದನು, ಸಂಜಯ!

ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಣನ ವಾಗ್ರೂಪವಾದ, ಸುಘೋರವಾದ, ಮರ್ಮಘಾತಿಯಾದ ಆ ಬಾಣವು ಅರ್ಜುನನ ಕಿವಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮೂಳೆಗಳನ್ನೂ ಕೊರೆದುಕೊಂಡು ಮರ್ಮಸ್ಥಳದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಸಿಬಿಟ್ಟಿರುವುದು.

ಪಾಂಡವರು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಮೊದಲು ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದುಃಶಾಸನನು ಕರ್ಣಕಠೋರವಾದ ಹಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದನು.

ಏತೇ ಸರ್ವೇ ಷಣ್ಡತಿಲಾ ವಿನಿಷ್ಟಾಃ
ಕ್ಷಯಂ ಗತಾ ನರಕಂ ದೀರ್ಘಕಾಲಮ್ ॥೪೫॥

'ಈ ಎಲ್ಲ ನಪುಂಸಕಾಧಮರೂ ಹಾಳಾಗಿಹೋದರು. ಬಹಳ ದೀರ್ಘ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಇವರು ನರಕಕ್ಕೆ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟರು'–ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಣಕಠೋರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ದುಷ್ಟದುಃಶಾಸನನಾಡಿದುದು ನಿನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲಿರುವುದೇ? ಸಂಜಯ!

ಮೋಸದಿಂದ ಪಗಡೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಗಾಂಧಾರರಾಜನಾದ ಶಕುನಿಯು ದ್ಯೂತದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಏನು ಹೇಳಿದನೆಂಬು ದನ್ನೂ ಹೇಳುವೆನು ; ಕೇಳು :

ಪರಾಜಿತೋ ನನ್ದನಃ ಕಿಂ ತವಾಸ್ತಿ
ಕೃಷ್ಣಯಾ ತ್ವಂ ದೀವ್ಯ ವೈ ಯಾಜ್ಞಸೇನ್ಯಾ ॥೪೬॥

'ಯುಧಿಷ್ಠಿರ! ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪರಮಪ್ರಿಯನಾದ ಸಹದೇವನನ್ನೂ ಪಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು ನೀನು ಸೋತುಹೋದೆ. ನಿನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಾವ

ವಸ್ತುವು ತಾನೇ ಉಳಿದಿರುವುದು? ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗ ಕೃಷ್ಣೆಯನ್ನೇ ಪಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು ಆಟವಾಡು."

ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಿದನು.

ಸಂಜಯ! ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ದ್ಯೂತದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ದುಷ್ಟರು ಬಹಳ ನಿಂದ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರೆಂಬ ವಿಷಯವು ನಿನಗೂ ತಿಳಿದೇ ಇರುವುದು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ನಾನೇ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಹುಕ್ಲಿಷ್ಟಕರವಾದ ಈ ಸಂಧಾನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ನಷ್ಟವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೌರವ ರೊಡನೆ ಈ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಪುಣ್ಯಪ್ರದವೂ, ಸಕಲರ ಅಭ್ಯುದಯ-ನಿಃಶ್ರೇಯಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೂ ಆದ ಮಹಾಕಾರ್ಯವು ನನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಧಿಕಾರ್ಯವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವುದ ರಿಂದ ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರೂ ಮೃತ್ಯುಪಾಶದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸಂಜಯ! ನಾನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕುರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೇಳುವ, ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ, ಹಿಂಸಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಹೀನವಾದ, ಶುಕ್ರನೀತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೇಳುವರೇ? ದೌತ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲಿರುವ ನನ್ನನ್ನವರು ಗೌರವಿಸುವರೇ? ಸಂಜಯ! ನನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನವರು ಕೇಳಿಯೇ ತೀರಬೇಕು ಮತ್ತು ನನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸಲೇಬೇಕು.

ಅತೋಽನ್ಯಥಾ ರಥಿನಾ ಫಾಲ್ಗುನೇನ
ಭೀಮೇನ ಚೈವಾಹವದಂಶಿತೇನ ।
ಪರಾಸಿಕ್ತಾನ್ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂಶ್ಚ ವಿದ್ಧಿ
ಪ್ರದಹ್ಯಮಾನಾನ್ಕರ್ಮಣಾ ಸ್ವೇನ ಪಾಪಾನ್ ॥೫೦॥

ಹಾಗೇನಾದರೂ ಅವರು ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ

ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನೂ ಹೇಳಿಬಿಡುವೆನು ; ಕೇಳು. ಮಹಾರಥಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನಿಂದಲೂ, ಯುದ್ಧಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿರುವ ಭೀಮನಿಂದಲೂ ತಾವು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ದಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದ ಆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಪರಾಜಿತರಾದರೆಂದೇ ಭಾವಿಸು. (ಅವರಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಉಳಿಗಾಲವಿಲ್ಲ.) ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಹೋದ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಭಯಾನಕವೂ, ಕರ್ಣಕಠೋರವೂ ಆದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದನಲ್ಲವೇ? ಗದಾಪಾಣಿಯಾದ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಮತ್ತನಾದ ಭೀಮಸೇನನು ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ನಿಷ್ಠುರೋಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರುತ್ತಾನೆ.

ಸುಯೋಧನೋ ಮನ್ಯುಮಯೋ ಮಹಾದ್ರುಮಃ
ಸ್ಕನ್ಧಃ ಕರ್ಣಃ ಶಕುನಿಸ್ತಸ್ಯ ಶಾಖಾಃ ।
ದುಃಶಾಸನಃ ಪುಷ್ಪಫಲೇ ಸಮೃದ್ಧೇ
ಮೂಲಂ ರಾಜಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೋಽಮನೀಷೀ ॥೫೨॥

ಸಂಜಯ! ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಮನ್ಯುರೂಪವಾದ ಮಹಾವೃಕ್ಷವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನಾಗು. ಕರ್ಣನೇ ಆ ಕೋಪವೆಂಬ ವೃಕ್ಷದ ನಡುಭಾಗ. (ಕಾಂಡ.) ಶಕುನಿಯೇ ಆ ವೃಕ್ಷದ ರೆಂಬೆಗಳು. ದುಃಶಾಸನನೇ ಆ ಕೋಪವೃಕ್ಷದ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಫಲ-ಪುಷ್ಪಗಳು. ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ಆ ಕೋಪವೃಕ್ಷದ ಬೇರು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರೋ ಧರ್ಮಮಯೋ ಮಹಾದ್ರುಮಃ
ಸ್ಕನ್ಧೋಽರ್ಜುನೋ ಭೀಮಸೇನೋಽಸ್ಯ ಶಾಖಾಃ ।
ಮಾದ್ರೀಪುತ್ರೌ ಪುಷ್ಪಫಲೇ ಸಮೃದ್ಧೇ
ಮೂಲಂ ತ್ವಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಶ್ಚ ॥೫೩॥

ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೋಪಮಹಾವೃಕ್ಷವಾದರೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಧರ್ಮಮಯವಾದ ಮಹಾವೃಕ್ಷ. ಆ ಧರ್ಮವೃಕ್ಷದ ನಡುಭಾಗವೇ ಅರ್ಜುನ. ಇದರ ರೆಂಬೆಗಳೇ ಭೀಮಸೇನ. ಧರ್ಮಮಹಾವೃಕ್ಷದ ಪುಷ್ಪ-

ಫಲಗಳು ನಕುಲ-ಸಹದೇವರು. ನಾನೂ, ವೇದಗಳೂ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಆ ಧರ್ಮಮಹಾವೃಕ್ಷದ ಬೇರುಗಳು.

ವನಂ ರಾಜಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಸಪುತ್ರೋ
ವ್ಯಾಘ್ರಾಸ್ತೇ ವೈ ಸಂಜಯ ಪಾಣ್ಡುಪುತ್ರಾಃ ।
ಸಿಂಹಾಭಿಗುಪ್ತಂ ನ ವನಂ ವಿನಶ್ಯೇ-
ತ್ಸಿಂಹೋ ನ ನಶ್ಯೇತ ವನಾಭಿಗುಪ್ತಃ ॥೫೪॥

ಸಂಜಯ! ಪುತ್ರಸಹಿತನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ಮಹಾರಣ್ಯ. (ಸಪುತ್ರನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ದಟ್ಟವಾದೊಂದು ಅರಣ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸು.) ಪಾಂಡುಪುತ್ರರು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಾಘ್ರಗಳಂತೆ. ಅರಣ್ಯ ಮತ್ತು ಸಿಂಹಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಎರಡೂ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಂಹದಿಂದ ಅಭಿರಕ್ಷಿತವಾದ ಅರಣ್ಯವೆಂದೂ ನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಂಹವಿದೆಯೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿಯಲು ಯಾರೂ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅರಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಸಿಂಹದ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅರಣ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಿಂಹವು ಉಳಿಯಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಅರಣ್ಯ ಮತ್ತು ಸಿಂಹಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅವಲಂಬನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ನೀವೂ ಮತ್ತು ಪಂಚಪಾಂಡವರೂ ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನೆಯಿಂದ ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ.

ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಂತಿಯು ಮೂಡಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಷ್ಟೆ.

ನಿರ್ವನೋ ವಧ್ಯತೇ ವ್ಯಾಘ್ರೋ
ನಿರ್ವ್ಯಾಘ್ರಂ ಛಿದ್ಯತೇ ವನಮ್ ।
ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾಘ್ರೋ ವನಂ ರಕ್ಷೇ-
ದ್ವನಂ ವ್ಯಾಘ್ರಂ ಚ ಪಾಲಯೇತ್ ॥೫೫॥

ಕಾಡೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹುಲಿಯು ಬೇಟೆಗಾರನಿಂದ ವಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಘ್ರವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದೊಡನೆಯೇ ಮಾನವರು ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯವನ್ನೇ

ಕಡಿದುಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಲಿಯು ವನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅರಣ್ಯವು ಹುಲಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. (ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರು ವ್ಯಾಘ್ರಾರಣ್ಯ ನ್ಯಾಯದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ. ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತರಾಗಿರಬೇಕು.)

ಲತಾಧರ್ಮಾ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಃ
ಶಾಲಾಃ ಸಂಜಯ ಪಾಣ್ಡವಾಃ ।
ನ ಲತಾ ವರ್ಧತೇ ಜಾತು
ಮಹಾದ್ರುಮಮನಾಶ್ರಿತಾ ॥೫೬॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಸುಕೋಮಲವಾದ ಲತೆಗಳಿದ್ದಂತೆ ; ಪಾಂಡವರು ಶಾಲವೃಕ್ಷಗಳಂತೆ. ಮಹಾದ್ರುಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವ ಲತೆಗಳು ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲಾರವು. (ಆದುದರಿಂದ ಪಾಂಡವರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೌರವರು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ.)

ಸಂಜಯ! ಪಾಂಡವರು 'ಶಾಂತಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧ' ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಥಿತಾಃ ಶುಶ್ರೂಷಿತುಂ ಪಾರ್ಥಾಃ
ಸ್ಥಿತಾ ಯೋದ್ಧುಮರಿಂದಮಾಃ ।
ಯತ್ಕೃತ್ಯಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ
ತತ್ಕರೋತು ನರಾಧಿಪಃ ॥೫೭॥

ಪಾರ್ಥರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಲೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದಮನಗೊಳಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಇವರು ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಂದ ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಥವಾ ಇವರಿಗೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಕೊಡುವುದು–ಈ ಎರಡೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿವೆ. ನರಾಧಿಪನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ಉಚಿತವೆಂದು ತೋರುವುದೋ–ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲಿ.

ಸ್ಥಿತಾಃ ಶಮೇ ಮಹಾತ್ಮಾನಃ
ಪಾಣ್ಡವಾ ಧರ್ಮಚಾರಿಣಃ ।
ಯೋಧಾಃ ಸಮರ್ಥಾಸ್ತದ್ವಿದ್ವ-
ನ್ನಾಚಕ್ಷೀಥಾ ಯಥಾತಥಮ್ ॥೫೮॥

ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಸಂಜಯನೇ! ಧರ್ಮಚಾರಿಗಳಾದ, ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರು ಶಾಂತಿಗಾದರೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿವರು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಉತ್ತಮಯೋಧರಾಗಿಯೂ, ಸಮರ್ಥರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಸು."

೨೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೩೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಸಂಜಯನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಂದೇಶ

(ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಗೀತರೂಪವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಸಂಜಯನು ಮುಂದೆ ಮಾತನಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ತಾನು ಆಡಿದ ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಿರಬಹುದು.)

ಸಂಜಯನು ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದವನಾಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ನರದೇವದೇವನೇ! ಪಾಂಡವ! ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ಹಸ್ತಿನಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿಬರಲು ನಿನ್ನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಈ ಮೊದಲು ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳುವುದಿದೆ. ಸರ್ವವಿನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುವುದೆಂಬ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಆವೇಗದಿಂದಾಗಿ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೇನಾದರೂ ನೋವುಂಟಾಗಿರುವುದೇ?

ಜನಾರ್ದನನನ್ನೂ, ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ, ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ, ಮಾದ್ರೀಪುತ್ರರನ್ನೂ, ಸಾತ್ಯಕಿಯನ್ನೂ, ಚೇಕಿತಾನನನ್ನೂ ನಾನು ನನ್ನ

ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ನಾನು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮಂಗಳವೂ, ಸುಖವೂ ಲಭಿಸಲಿ. ರಾಜಾಧಿರಾಜರೇ! ನನ್ನನ್ನು ನೀವು ಸೌಮ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಕಾಣಿರಿ. (ಮನಸ್ಸಿನ ಆವೇಗದಿಂದಾಗಿ ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕುಪಿತರಾಗಬೇಡಿರಿ.)"

ಸಂಜಯನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಹೇಳಿದನು :

"ಸಂಜಯ! ನಾನು ನಿನಗೆ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತೇನೆ. ನೀನಿನ್ನು ಹಸ್ತಿನೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಬಹುದು. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ನೀನಾಡಿದ ಮಾತುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ–ಅದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನೋವೂ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ. ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಮಗೆ ಅಪ್ರಿಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸತಕ್ಕವನಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇವೆ. ಅಂತೆಯೇ ಕೌರವರೂ ನಿನ್ನ ವಿಷಯವನ್ನೂ, ನಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ನೀನು ಶುದ್ಧಾತ್ಮನು. ಯಾವುದೊಂದೂ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದ ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾದ ಸಭಾಸದಸ್ಯನೆಂಬುದನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲೆವು. ಸಂಜಯ! ನೀನು ಅತ್ಯಂತಾಪ್ತನಾದ ದೂತನಾಗಿರುವೆ. ನಮಗೆ ಬಹುಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವೆ. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡಿರುವೆ. ಶೀಲವಂತನಾಗಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯು ಮೋಹವಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ದುರುಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಡಿದರೂ ನೀನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂತ! ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮರ್ಮವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಕರ್ಣಕಠೋರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮಾತು ನೀರಸವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನೀಗ ಆಡಿರುವ ಮಾತುಗಳು ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ, ಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿಯೂ, ಹಿಂಸಾಭಾವದಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುವೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದಿರುತ್ತೇವೆ. ಸಂಜಯ! ನೀನು ನಮಗೆ ಪ್ರಿಯತಮದೂತನಾಗಿರುವೆ. ದೂತನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಬೇಕಾ

ದರೆ ಸಂಜಯನೊಬ್ಬ ; ವಿದುರನೊಬ್ಬ. ಮೂರನೆಯವರು ಬರಲಾರರು. ಹಿಂದೆಯೂ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಲವಾರು ಬಾರಿ ನೋಡಿರುತ್ತೇವೆ. ಸಂಜಯ! ನೀನು ಅರ್ಜುನನ ಗೆಳೆಯನೂ ಆಗಿರುವೆ. ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ವೇದಾಧ್ಯಯನಶೀಲರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಭಿಕ್ಷುಗಳು, ತಪಸ್ವಿಗಳು, ವನವಾಸಿಗಳಾದ ಮುನಿಗಳು–ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಅಭಿವಾದನಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿರುವ ವೃದ್ಧರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಕುಶಲವನ್ನು ಹೇಳು. ಬಳಿಕ ಅವರ ಕುಶಲವನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪುರೋಹಿತರನ್ನೂ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಜರನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ, ಅವರಿಗೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಅಭಿವಂದನೆಮಾಡಿ ನಾನವರ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದೆನೆಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕು. ಶ್ರೋತ್ರಿಯರಲ್ಲದವರು, ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವೃದ್ಧರು, ಧರ್ಮಶೀಲರು, ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವರು, ನಮ್ಮ ಶುಭೋದಯವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವರು, ನಮ್ಮನ್ನು ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿರುವವರು ಮತ್ತು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು–ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಾವು ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವೆವೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನಾನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನೀಚವರ್ಣದವರನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ ನಾನವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದು ಅವರೊಡನೆಯೂ ಹೇಳಬೇಕು. ಯಾರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ-ಗೋರಕ್ಷಣೆ-ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವರೋ ಅವರುಗಳನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ ನಾನವರ ಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳಿದೆನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಯಾರು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತದಿಂದಿದ್ದರೋ, ಯಾರು ಮಂತ್ರ, ಉಪಚಾರ, ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರೋ, ಯಾರು ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರಿಯರಾಗಿರುವರೋ, ಯಾರು ನೀತಿಜ್ಞರೋ, ವಿನಯಶೀಲರೋ, ಸದಾ ಪ್ರಸನ್ನಚಿತ್ತರಾಗಿರು

ವರೋ–ಅಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ದ್ರೋಣರಿಗೆ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ನೀನು ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿ ಅವರ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸು.

ದ್ರೋಣರ ಪುತ್ರನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನ ನಾಗಿರುವನು. ಸದಾಚಾರಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿರುವನು. ಗಂಧರ್ವಪುತ್ರನಿಗೆ ಸಮನಾದ ರೂಪಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವನು. ಮಹಾ ವೇಗಶಾಲಿಯಾಗಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸಕಲಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ನನ್ನೂ ನೀನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡು."

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಸಂಜಯ! ನೀನು ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಶಾರದ್ವತರ ಮನೆಗೂ ಹೋಗ ಬೇಕು. ಮಹಾರಥರಾದ, ಆತ್ಮವಿದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಕೃಪರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ 'ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಪರವಾದ ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮೂಲಕ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವನು'–ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ ನಿನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಅವರ ಪಾದಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಬೇಕು.

ಯಾರಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯ, ದಯೆ, ತಪಸ್ಸು, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಶೀಲ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಸತ್ವಗುಣ, ಧೈರ್ಯ–ಇವುಗಳು ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ನೆಲೆಸಿವೆಯೋ ಅಂತಹ ಕುರುಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನನ್ನ ತಾತ ಭೀಷ್ಮನ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೀನು ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನನ್ನ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವನ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಯಾವನು ಪ್ರಜ್ಞಾಚಕ್ಷುವಾಗಿರುವನೋ, ಕೌರವರ ನಾಯಕನಾಗಿ ರುವನೋ, ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿರುವನೋ, ಯಾವಾ ಗಲೂ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ-ವಯೋವೃದ್ಧರ ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ, ಮನನ ಶೀಲನೋ–ಅಂತಹ ವೃದ್ಧನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನಿಗೆ ನನ್ನ ಪರವಾದ ಅಭಿವಾದನಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ನಾನು ಆರೋಗ್ಯವಂತನಾಗಿರುವೆನೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಯನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಹಿರಿಯಮಗನು ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನು ; ಮೂರ್ಖನು ; ಹಠಮಾರಿಯು ; ಪಾಪಶೀಲನು ; ಅಖಂಡಭೂಮಂಡಲವನ್ನೂ ಈಗ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಸುಯೋಧನನನ್ನೂ ನೀನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಬೇಕು.

ಅವನ ಹಿರಿಯ ತಮ್ಮನಾದ ದುಃಶಾಸನನೂ ಅಣ್ಣನ (ದುರ್ಯೋಧನನ) ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನೂ ಕೂಡ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯೂ, ಪಾಪಿಷ್ಠನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಮಹಾಧನುರ್ಧರನು. ಕುರುಕುಮಾರರಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾಶೂರನು. ಆ ದುಃಶಾಸನನನ್ನೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಬೇಕು.

ಯಾವನಿಗೆ ಭಾರತರಾಜಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯು ನೆಲೆಸಬೇಕೆಂಬ ಏಕೈಕಕಾಮನೆಯಿರುವುದೋ–ಅಂತಹ ಸಾಧುಸ್ವಭಾವದವನಾದ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ, ಬಾಹ್ಲಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಾಹ್ಲಿಕರಾಜನಿಗೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ನೀನು ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿ ಅವನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ನಾನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದೂ ಹೇಳಬೇಕು.

ಬಾಹ್ಲಿಕಪುತ್ರನೂ, ಗುಣವಂತನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನೂ, ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೋಪವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲವನೂ ಆದ ಸೋಮದತ್ತನನ್ನೂ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಗೌರವಿಸಬೇಕು.

ಸೋಮದತ್ತನ ಪುತ್ರನಾದ ಭೂರಿಶ್ರವಸನು ಕುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ನಮಗೆ ಭ್ರಾತೃಸಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಅವನು ನನ್ನ ಪ್ರಿಯಸಖನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಧನುರ್ಧರನಾದ, ರಥಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಆದರಣೀಯನಾದ, ಸಹಾಮಾತ್ಯನಾದ, ಸೌಮದತ್ತಿಯನ್ನೂ ನೀನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಬೇಕು.

ಅವರೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯ ಕುರುಮುಖ್ಯರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಯುವಕರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ, ನಮ್ಮ ಪುತ್ರ-ಪೌತ್ರ-ಭ್ರಾತೃಗಳು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ–ಅವರೆಲ್ಲರೊಡನೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿ

ಅವರೆಲ್ಲರ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಪಾಂಡವರು ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿ ದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ರಾಜರು ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿ ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಆಗಮಿ ಸಿರುವರೋ, ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ, ಪಾಂಡವರು ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವ ರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲದೇ ಅವರ ಕುಶಲವನ್ನೂ ನಾನು ಆದರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನನಗೆ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ವಸಾತಿಗಳು, ಶಾಲ್ವಕರು, ಕೇಕಯರು, ಅಂಬಷ್ಠರು, ತ್ರಿಗರ್ತಮುಖ್ಯರು, ಪೂರ್ವದೇಶದ ರಾಜರು, ಉತ್ತರದೇಶದ ರಾಜರು, ಮಹಾಶೂರರಾದ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರು, ಪಶ್ಚಿಮದೇಶದ ರಾಜರು, ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳ ರಾಜರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ದಯಾಳುಗಳಾಗಿಯೂ, ಶೀಲ-ವೃತ್ತ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರ ಕುಶಲಗಳನ್ನೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು.

ಕುದುರೆಸವಾರರು, ರಥಿಕರು, ಗಜಸೈನಿಕರು, ಪದಾತಿಗಳು, ಸಾಧು-ಸತ್ಪುರುಷರ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಮುದಾಯಗಳು–ಇವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ ಹೋಗಿ ನೀನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರು ಕುಶಲಿಗಳಾಗಿರುವರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ನೀನು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕು.

ಅಂತೆಯೇ ರಾಜನಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ನಿಯುಕ್ತ ರಾಗಿರುವರೋ–ಅಂತಹ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನೂ, ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನೂ ಸೇನಾ ನಾಯಕರನ್ನೂ, ರಾಜ್ಯದ ಆದಾಯ-ವೆಚ್ಚಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಪರಿಣತ ರನ್ನೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಜ್ಯದ ಆರ್ಥಿಕವಿಷಯವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸು ತ್ತಿರುವವರನ್ನೂ ನೀನು ಸಂಧಿಸಿ, ಅವರ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ನಾನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವೆನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅವರೊಡನೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಮಸ್ತಕೌರವರಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ವೀರ್ಯವಂತನಾದ, ಮಹಾ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ, ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ, ಸಕಲಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ,

ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀಪುತ್ರನಾದ ಯುಯುತ್ಸುವನ್ನೂ ನೀನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ ನಾವು ಕುಶಲಿಗಳೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಲ್ಲದೇ–ಅವನ ಕುಶಲವನ್ನೂ ನಾನು ಆದರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಸಂಜಯ! ಕೌರವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುಯುತ್ಸುವೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸರ್ವಥಾ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ.

ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಅದ್ವಿತೀಯನೆನಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವನೋ, ಮೋಸದ ಆಟವಾಡಿಯೂ ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವೆನೆಂದು ಯಾವನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೋ, ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನೋ, ಯಾವಾತನನ್ನು ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿ ಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ಜಯನೋ–ಅಂತಹ ಚಿತ್ರಸೇನನನ್ನೂ ನೀನು ಸಂಧಿಸಿ ಅವನ ಕುಶಲವನ್ನೂ ನಾನು ಕೇಳಿದೆನೆಂದು ತಿಳಿಸಬೇಕು.

ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಗಾಂಧಾರರಾಜ್ಯದ ರಾಜನಾದ ಶಕುನಿಯೂ ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯನು. ಪಾಪಬುದ್ಧಿ ಯವನಾದ ಅವನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನೇ ಸದಾ ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯನಾದ ಶಕುನಿಯನ್ನೂ ನೀನು ಸಂಧಿಸಿ ಅವನ ಕುಶಲ ವನ್ನೂ ನಾನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಬೇರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯರಾಗದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಯಾವನು ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಗೆಲ್ಲಲು ಇಚ್ಛಿಸಿರುವನೋ, ಯಾವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಳ್ಳದವರನ್ನೂ ಮೋಹಗೊಳಿಸಬಲ್ಲನೋ–ಅಂತಹ ಅದ್ವಿತೀಯ ಶೂರನಾದ ಕರ್ಣನನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ ಅವನ ಕುಶಲವನ್ನು ನಾನು ವಿಚಾರಿಸಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸ ಏವ ಭಕ್ತಃ ಸ ಗುರುಃ ಸ ಭರ್ತಾ
ಸ ವೈ ಪಿತಾ ಸ ಚ ಮಾತಾ ಸುಹೃಚ್ಚ ।
ಅಗಾಧಬುದ್ಧಿರ್ವಿದುರೋ ದೀರ್ಘದರ್ಶೀ
ಸ ನೋ ಮನ್ತ್ರೀ ಕುಶಲಂ ತಂ ಸ್ಮ ಪೃಚ್ಛೇಃ ॥೩೧॥

ಸಂಜಯ! ಅಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಹಾನುಭಾವನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ನಮ್ಮ ಭಕ್ತ. ನಮ್ಮ ಹಿತಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು. ಅವನೇ ನಮ್ಮ ಗುರು. ಅವನೇ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮೀ. ನಮ್ಮ ತಂದೆ-ತಾಯಿಯೂ ಅವನೇ ಸರಿ. ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಅವನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಗಾಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನವನು. ಬಹುದಿನಗಳನಂತರ ಆಗುವುದನ್ನು ಈಗಲೇ ಹೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಅವನೇ ನಮ್ಮ ಮಂತ್ರೀ. ಅಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ವಿದುರನನ್ನೂ ನೀನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಅವನ ಕುಶಲವನ್ನೂ ನಾನು ಆದರದಿಂದ ಕೇಳಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಗುಣಸಂಪನ್ನೆಯರಾದ, ವೃದ್ಧೆಯರಾದ, ನಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ–ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ನೀನು ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿ ಅವರ ಕುಶಲವನ್ನು ನಾನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಂಜಯ! ವೃದ್ಧಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿದನಂತರ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು :

ಕಚ್ಚಿತ್ಪುತ್ರಾ ಜೀವಪುತ್ರಾಃ ಸುಸಮ್ಯ-
ಗ್ವರ್ತನ್ತೇ ವೋ ವೃತ್ತಿಮನೃಶಂಸರೂಪಾಃ ।
ಇತಿ ಸ್ಮೋಕ್ತ್ವಾ ಸಂಜಯ ಬ್ರೂಹಿ ಪಶ್ಚಾ-
ದಜಾತಶತ್ರುಃ ಕುಶಲೀ ಸಪುತ್ರಃ ॥೩೩॥

'ಪುತ್ರವತಿಯರೇ! ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರಲ್ಲವೇ? ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲವರು ಕ್ರೌರ್ಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ತಾನೇ? ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತರಾದ ಪುತ್ರರಿರುವರಲ್ಲವೇ?'–ಹೀಗೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನಂತರ ಸಪುತ್ರನಾದ ಅಜಾತಶತ್ರುವೂ ಕುಶಲಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅವರೊಡನೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿರುವ ನಮ್ಮ ತಮ್ಮಂದಿರ ಭಾರ್ಯೆಯರನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ ಅವರ ಕುಶಲವನ್ನೂ ನಾನು ಕೇಳಿದೆನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ

ಅವರೊಡನೆ ನೀನು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು :

ಸುಸಂಗುಪ್ತಾಃ ಸುರಭಯೋಽನವದ್ಯಾಃ
ಕಚ್ಚಿದ್ಗೃಹಾನಾವಸಥಾಪ್ರಮತ್ತಾಃ ॥೩೪॥

ಕಚ್ಚಿದ್ವೃತ್ತಿಂ ಶ್ವಶುರೇಷು ಭದ್ರಾಃ
ಕಲ್ಯಾಣೀಂ ವರ್ತಧ್ವಮನೃಶಂಸರೂಪಾಮ್ ।
ಯಥಾ ಚ ವಃ ಸ್ಯುಃ ಪತಯೋಽನುಕೂಲಾ-
ಸ್ತಥಾ ವೃತ್ತಿಮಾತ್ಮನಃ ಸ್ಥಾಪಯಧ್ವಮ್ ॥೩೫॥

'ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸುರಕ್ಷಿತರಾಗಿರುವಿರಲ್ಲವೇ? ದೋಷರಹಿತವಾದ ಸುಖಮಯ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವಿರಲ್ಲವೇ? ಅಪ್ರಮತ್ತರಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಆಯಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪತಿಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡುತ್ತಾ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಅಂತಃಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿರುವಿರಲ್ಲವೇ? ಭದ್ರೆಯರೇ! ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಅತ್ತೆ-ಮಾವಂದಿರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರೌರ್ಯದಿಂದಿರದೇ ಸೌಹಾರ್ದ ಯುತರಾಗಿರುವಿರಲ್ಲವೇ? ನಿಮ್ಮ ಪತಿಗಳು ನಿಮಗೆ ಅನುಕೂಲರಾಗಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೀವು ಅವರಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಿರಲ್ಲವೇ?'

ಅಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸೊಸೆಯರೂ ಇದ್ದಾರೆ, ಸಂಜಯ! ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಉತ್ತಮಕುಲದಿಂದ ಬಂದವರಾಗಿದ್ದು ಸಕಲಸದ್ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣೆಯ ರಾಗಿಯೂ ಪುತ್ರವತಿಯರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಬಳಿಗೂ ನೀನು ಹೋಗಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪ್ರಸನ್ನಮನಸ್ಕನಾಗಿ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ನೀನು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕ-ಚಿಕ್ಕ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಆದರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸಿ 'ನೀವು ಆರೋಗ್ಯವತಿಯರಾಗಿರುವಿರಾ?'–ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ :

ಕಲ್ಯಾಣಾ ವಃ ಸನ್ತು ಪತಯೋಽನುಕೂಲಾ
ಯೂಯಂ ಪತೀನಾಂ ಭವತಾನುಕೂಲಾಃ ॥೩೭॥

'ನಿಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಲಿ. ಅನುರೂಪರಾದ ಮತ್ತು ಅನುಕೂಲರಾದ ಪತಿಗಳು ಸಿಕ್ಕಲಿ'–ಎಂದು ಹರಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಆ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ 'ಮದುವೆಯಾದ ಮೇಲೆ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಪತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ರಾಗಿರಿ ; ವಿಧೇಯರಾಗಿರಿ'–ಎಂದು ಬೋಧಿಸಬೇಕು.

ಯಾರ ದರ್ಶನವು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾರ ಮಾತುಗಳು ಕಿವಿಗಳಿಗೂ ಇಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವೋ– ಅಂತಹ ವೇಷ-ಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತೆಯರಾದ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸುಶೋಭಿತೆಯರಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ ಗಂಧವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ, ಕ್ರೌರ್ಯದಿಂದ ವಿಹೀನರಾಗಿರುವ, ಸುಖಿಗಳಾಗಿರುವ, ಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿರುವ ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರ ಕುಶಲವನ್ನೂ ನೀನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು.

ಕುರುರಾಜಪುತ್ರರ ದಾಸ-ದಾಸಿಯರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ ಮತ್ತು ಅವರನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಕುಳ್ಳರು ಮತ್ತು ಕುಂಟರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ ಅವರನ್ನೂ ನೀನು ಸಂಧಿಸಿ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಅವರ ಕುಶಲವನ್ನು ವಿಚಾರಿ ಸುವುದಲ್ಲದೇ–ನಾನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವೆನೆಂಬ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ನೀನು ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೂ ಕೇಳಬೇಕು :

ಕಚ್ಚಿದ್ವೃತ್ತಿಂ ವರ್ತತೇ ವೈ ಪುರಾಣೀಂ
ಕಚ್ಚಿದ್ಭೋಗಾನ್ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರೋ ದದಾತಿ ।
ಅಙ್ಗಹೀನಾನ್ಕೃಪಣಾನ್ವಾಮನಾನ್ವಾ
ಯಾನಾನೃಶಂಸ್ಯೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೋ ಬಿಭರ್ತಿ ॥೪೦॥

ದುರ್ಯೋಧನನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರು ವನೇ? ನೀವು ಸುಖವಾಗಿರಲು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಸುಖೋಪಭೋಗವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಾಲ-ಕಾಲಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವನೇ?

ಅಂಗಹೀನರನ್ನೂ, ದೀನರನ್ನೂ, ಕುಳ್ಳರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕುಂಟರನ್ನೂ ದಯಾಮಯನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಿರುವನೇ?'

ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾವಿರಾರು ಮಾವಟಿಗರನ್ನೂ, ಹೆಳವರನ್ನೂ, ಕುರುಡರನ್ನೂ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧರನ್ನೂ ನೀನು ಸಂಧಿಸಿ ನಾನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವೆನೆಂಬ ಶುಭವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವರ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ನೀನು ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು. ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ನಾನು ಹೇಳಲಿರುವ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು :

ಮಾ ಭೈಷ್ಟ ದುಃಖೇನ ಕುಜೀವಿತೇನ
ನೂನಂ ಕೃತಂ ಪರಲೋಕೇಷು ಪಾಪಮ್ ।
ನಿಗೃಹ್ಯ ಶತ್ರೂನ್ಸುಹೃದೋಽನುಗೃಹ್ಯ
ವಾಸೋಭಿರನ್ನೇನ ಚ ವೋ ಭರಿಷ್ಯೇ ॥೪೨॥

'ನಿಮ್ಮ ಇಂದಿನ ಕುತ್ಸಿತಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ನೀವು ಬೇಸರಗೊಳ್ಳಬೇಡಿರಿ. ಯಾವುದೋ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಈ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ನಾನಿನ್ನು ಕೆಲವೇ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ, ಸುಹೃದರನ್ನು ಪಾರಿತೋಷಿಕಗಳಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವೆನು. ನಿಮ್ಮನ್ನು ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅನ್ನ-ಪಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪೋಷಿಸುವೆನು.'

ಸಂಜಯ! ನೀನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಒಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಹೇಳಬೇಕು : 'ನಾನು ಕೆಲವು ಸ್ವಕರ್ಮನಿಷ್ಠರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಾರ್ಷಿಕಸಂಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೆನು. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಚಾರಿಗಳು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಅವರಿಗೆ ಯಥಾಪೂರ್ವವಾಗಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನೊದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನೀನು ಒಬ್ಬ ದೂತನ ಮೂಲಕ ನನಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕು.'

ಇವರಲ್ಲದೇ ಹಸ್ತಿನಾಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿರುವ ಅನಾಥರು, ದುರ್ಬಲರು,

ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಶರೀರಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತರಾದ ಮೂಢರು ಇವರನ್ನೂ ಮತ್ತು ದೀನಜನರನ್ನೂ ನೀನು ಸಂಧಿಸಿ ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಬೇಕು.

ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ, ನಾನಾದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ಆಗಮಿಸಿರುವವರನ್ನೂ, ದುರ್ಯೋಧನರಾಜನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅರ್ಹರಾದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನೀನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಸಂದರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಅವರ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ನಾನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವೆನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕು.

ಸಂಜಯ! ಆಹ್ವಾನದ ಮೇಲೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಆಗಮಿಸಿರುವವರು, ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ತಾವಾಗಿಯೇ ಬಂದಿರುವ ರಾಜರು ಮತ್ತು ಆ ರಾಜರ ದೂತರು–ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನೀನು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಸಂದರ್ಶಿಸಬೇಕು. ನೀನು ಅವರ ಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕಲ್ಲದೇ ನಾನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವೆನೆಂದೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕು.

ಸಂಜಯ! ಈ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳುವೆನು, ಕೇಳು :

ನ ಹೀದೃಶಾಃ ಸನ್ತ್ಯಪರೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
ಯೇ ಯೋಧಕಾ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರೇಣ ಲಬ್ಧಾಃ ।
ಧರ್ಮಸ್ತು ನಿತ್ಯೋ ಮಮ ಧರ್ಮ ಏವ
ಮಹಾಬಲಃ ಶತ್ರುನಿಬರ್ಹಣಾಯ ॥೪೭॥

ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಯೋಧರು ಅಜಯ್ಯರು ; ಅವರಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಬೇರೆಯ ಯೋಧರೇ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಮಾನವಾದ ಯೋಧಶಕ್ತಿಯನ್ನಿಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಧರ್ಮವೆಂಬುದು ನಿತ್ಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದುದು. ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ನನಗೆ ಆ ಧರ್ಮವೊಂದೇ ಮಹಾಬಲವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ. (ನಾನು ಧರ್ಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಆ ಧರ್ಮವೊಂದೇ ನನ್ನನ್ನು ವಿಜಯಿಯನ್ನಾಗಿ

ಮಾಡುವುದೆಂಬ ಭರವಸೆಯಿದೆ.) ಕಡೆಯ ಈ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಮಾತ್ರ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ನೀನು ತಪ್ಪದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಯಸ್ತೇ ಶರೀರೇ ಹೃದಯಂ ದುನೋತಿ
ಕಾಮಃ ಕುರೂನಸಪತ್ನೋಽನುಶಿಷ್ಯಾಮ್ ।
ನ ವಿದ್ಯತೇ ಯುಕ್ತಿರೇತಸ್ಯ ಕಾಚಿ-
ನ್ನೈವಂವಿಧಾಃ ಸ್ಯಾಮ ಯಥಾ ಪ್ರಿಯಂ ತೇ ।
ದದಸ್ವ ವಾ ಶಕ್ರಪುರೀಂ ಮಮೈವ
ಯುಧ್ಯಸ್ವ ವಾ ಭಾರತಮುಖ್ಯ ವೀರ ॥೪೯॥

"ಕುರುಗಳ ಈ ಅಖಂಡಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೂಡ ನಿಷ್ಕಂಟಕನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಆಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿನ್ನ ಹೃದಯಾಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾಗಿ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ನಿನಗೆ ಯಾವ ಉಪಾಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಇಚ್ಛೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಗೊಡಲು ನಾವು ಪೌರುಷಹೀನರಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈಗ ನಿನಗುಳಿದಿರುವುದು ಎರಡೇ ಮಾರ್ಗ. ನನಗೆ ನನ್ನ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು ; ಅಥವಾ ವೀರನೇ! ಭಾರತಮುಖ್ಯನೇ! ನಮ್ಮೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡು."

ಇ೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಇ೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಕುರುಮುಖ್ಯರಿಗೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ವಿಶೇಷ ಸಂದೇಶ

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಉತ ಸನ್ತಮಸನ್ತಂ ವಾ ಬಾಲಂ ವೃದ್ಧಂ ಚ ಸಂಜಯ ।
ಉತಾಬಲಂ ಬಲೀಯಾಂಸಂ ಧಾತಾ ಪ್ರಕುರುತೇ ವಶೇ ॥೧॥

"ಸಂಜಯ! ವಿಧಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭೇದಭಾವನೆಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಸತ್ಪುರುಷನನ್ನೂ–ದುಷ್ಟನನ್ನೂ, ಬಾಲಕನನ್ನೂ–ವೃದ್ಧನನ್ನೂ, ನಿರ್ಬಲನನ್ನೂ–ಬಲಿಷ್ಠನನ್ನೂ ವಿಧಿಯು ತನ್ನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಉತ ಬಾಲಾಯ ಪಾಣ್ಡಿತ್ಯಂ ಪಣ್ಡಿತಾಯೋತ ಬಾಲತಾಮ್ ।
ದದಾತಿ ಸರ್ವಮೀಶಾನಃ ಪುರಸ್ತಾಚ್ಛುಕ್ರಮುಚ್ಚರನ್ ॥೨॥

ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಿಯಂತೃವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವನು ಮೂರ್ಖನಾದವನಿಗೆ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲನು. ಪಂಡಿತನಾದವನನ್ನು ಮೂರ್ಖನನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಬಲ್ಲನು.

ದುರ್ಯೋಧನನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಾಗಲೀ ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಬಲದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ನೀನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮರೆಮಾಚಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಸೇನಾಬಲವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು. ಇದರಿಂದವರು ಯಥಾರ್ಥ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು, ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿ-ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ, ಮುಂದಿನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಜಯ! ನೀನು ಕುರುದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ರಾಜನಾದ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿ ಅವನ ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿ ಅವನ ಕ್ಷೇಮಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ಅನಂತರ ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು :

ತವೈವ ರಾಜನ್ವೀರ್ಯೇಣ ಸುಖಂ ಜೀವನ್ತಿ ಪಾಣ್ಡವಾಃ ॥೩॥

'ರಾಜನೇ! ಪಾಂಡವರು ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅರಿಂದಮನೇ! ಅವರು ಬಾಲಕರಾಗಿದ್ದಾಗ ನಿನ್ನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಮೊದಲು ಅವರನ್ನು

ರಾಜ್ಯಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದ ನೀನು ಈಗವರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡು ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಡ.

ಸರ್ವಮಪ್ಯೇತದೇಕಸ್ಯ ನಾಲಂ ಸಂಜಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ।
ತಾತ ಸಂಹತ್ಯ ಜೀವಾಮೋ ದ್ವಿಷತಾಂ ಮಾ ವಶಂ ಗಮಃ ॥೭॥

ಅಖಂಡಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸಾಕಾಗದಿರಬಹುದು. ಆಸೆಗೆ ಮಿತಿಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಒಂದಾಗೋಣ. ಕೂಡಿ ಬಾಳೋಣ. ನೀನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ (ನಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವರಿಗೆ) ಅಧೀನನಾಗಬೇಡ. (ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಜಗಳವಾಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸು ತ್ತಾರೆ.) ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ಶತ್ರುಗಳ ವಶವಾಗುವುದು ಬೇಡ.'

ಹೀಗೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ನೀನು ಭಾರತರ ಪಿತಾಮಹನಾದ, ಶಾಂತನುವಿನ ಮಗನಾದ ಭೀಷ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನಿಗೂ ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿ, ನನ್ನ ನಾಮಧೇಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ನನ್ನ ಪರವಾದ ಅಭಿವಾದನವನ್ನೂ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಅಭಿವಾದನಮಾಡಿದನಂತರದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪಿತಾಮಹನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು :

ಭವತಾ ಶನ್ತನೋರ್ವಂಶೋ ನಿಮಗ್ನಃ ಪುನರುದ್ಧೃತಃ ।
ಸ ತ್ವಂ ಕುರು ತಥಾ ತಾತ ಸ್ವಮತೇನ ಪಿತಾಮಹ ।
ಯಥಾ ಜೀವನ್ತಿ ತೇ ಪೌತ್ರಾಃ ಪ್ರೀತಿಮನ್ತಃ ಪರಸ್ಪರಮ್ ॥೧೦॥

'ತಾತ! ಶಾಂತನುವಿನ ವಂಶವೇ ಮುಳುಗಿಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನೀನದನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾಪುರುಷನಾದ ನೀನಿಂದು ನಿನ್ನ ಪೌತ್ರರು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಬಾಳಲು ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ, ಅದು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಶ್ರಮಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.' ಹೀಗೆಂದು ಭೀಷ್ಮನೊಡನೆ ಹೇಳಿ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೌರವರ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿರುವ ವಿದುರನಿಗೂ ಹೇಳಬೇಕು :

ಅಯುದ್ಧಂ ಸೌಮ್ಯ ಭಾಷಸ್ವ ಹಿತಕಾಮೋ ಯುಧಿಷ್ಠಿರೇ ॥೧೧॥

'ಸೌಮ್ಯನೇ! ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿತವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನೀನು ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನೀಡು.'

ಸಂಜಯ! ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ವಿದುರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಬೇಕು. ಅನಂತರ ರಾಜಪುತ್ರನಾದ, ಶೀಘ್ರಕೋಪಿಯಾದ, ಕುರುವೀರರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವ ಸುಯೋಧನನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿನಯೋಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾ, ಪುನಃ ಪುನಃ ನಯವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂತೈಸುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು :

ಅಪಾಪಾಂ ಯದುಪೈಕ್ಷಸ್ತ್ವಂ ಕೃಷ್ಣಾಮೇತಾಂ ಸಭಾಗತಾಮ್ ।
ತದ್ದುಃಖಮತಿತಿಕ್ಷಾಮ ಮಾ ವಧಿಷ್ಮ ಕುರೂನಿತಿ ॥೧೩॥

'ನಿರಪರಾಧಿನಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಸಭೆಗೆ ಸೆಳೆದು ತಂದು ಅವಮಾನ ಮಾಡಿದ ಮಹಾದುಃಖವನ್ನು ನಾವಂದು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡೆವು. ಕುರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಕೂಡದೆಂಬುದೇ ಅಂದಿನ ನಮ್ಮ ಆ ತಾಳ್ಮೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿತು.'

ಸಂಜಯ! ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕೊಟ್ಟ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನೂ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದನಂತರ ಕೊಟ್ಟ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನೂ–ಪಾಂಡವರು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ (ಅವನನ್ನು ಆಗಲೇ ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ) ಸಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕುರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದೆಂಬುದೇ ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳೂ ಕೌರವರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿದಿವೆ.

ಯನ್ನಃ ಪ್ರಾವ್ರಾಜಯಃ ಸೌಮ್ಯ ಅಜಿನೈಃ ಪ್ರತಿವಾಸಿತಾನ್ ।
ತದ್ದುಃಖಮತಿತಿಕ್ಷಾಮ ಮಾ ವಧಿಷ್ಮ ಕುರೂನಿತಿ ॥೧೫॥

'ಸೌಮ್ಯನೇ! ನಮಗೆ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಗಳನ್ನು ಹೊದ್ದಿಸಿ ಅಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಡಿಗಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟೆ. ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳ ಮಹಾದುಃಖವನ್ನೂ ನಾವು–ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರನ್ನು

ವಧಿಸಕೂಡದೆಂಬ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ–ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇವೆ.

ಯತ್ಕುನ್ತೀಂ ಸಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾಂ ಕೇಶೇಷ್ವಧರ್ಷಯತ್ ।
ದುಃಶಾಸನಸ್ತೇಽನುಮತೇ ತಚ್ಚಾಸ್ಮಾಭಿರುಪೇಕ್ಷಿತಮ್ ॥೧೬॥

ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ದುಃಶಾಸನನು ವೃದ್ಧೆಯಾದ ಕುಂತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿ, ಅವಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೃಷ್ಣೆಯ ಮುಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಭೆಗೆ ಸೆಳೆದುತಂದುದನ್ನೂ ನಾವು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡೆವು. ಕುರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಕೂಡದೆಂಬ ನಮ್ಮ ಸದ್ಭಾವನೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿತು.

ಅಥೋಚಿತಂ ಸ್ವಕಂ ಭಾಗಂ ಲಭೇಮಹಿ ಪರಂತಪ ।
ನಿವರ್ತಯ ಪರದ್ರವ್ಯಾದ್ಬುದ್ಧಿಂ ಗೃದ್ಧಾಂ ನರರ್ಷಭ ॥೧೭॥

(ಕುರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಕೂಡದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪುನಃ ನಾವು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ನಿನಗಿರಬಹುದು.) ಆದರೆ ಪರಂತಪನೇ! ನಮಗೆ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸೇರಬೇಕಾಗಿರುವ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಪಡೆದೇ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನೀನು ಸಂಶಯಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪರದ್ರವ್ಯದ ಮೇಲೆ ನಿನಗಿರುವ ದುರಾಸೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು. (ಇದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಕ್ಷೇಮವುಂಟಾಗುವುದು.)

ಶಾನ್ತಿರೇವಂ ಭವೇದ್ರಾಜನ್ಪ್ರೀತಿಶ್ಚೈವ ಪರಸ್ಪರಮ್ ।
ರಾಜ್ಯೈಕದೇಶಮಪಿ ನಃ ಪ್ರಯಚ್ಛ ಶಮಮಿಚ್ಛತಾಮ್ ॥೧೮॥

ಪರರ ಸ್ವತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ನಿನಗಿರುವ ದುರಾಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ನಮಗೆ ನೀನಾಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಪರಸ್ಪರಪ್ರೀತಿಯೂ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಶಾಂತಿಯನ್ನೇ ಬಯಸುವ ನಮಗೆ ಅಖಂಡಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭಾಗವನ್ನಾದರೂ ವಹಿಸಿಕೊಡು.

ಅವಿಸ್ಥಲಂ ವೃಕಸ್ಥಲಂ ಮಾಕನ್ದೀಂ ವಾರಣಾವತಮ್ ।
ಅವಸಾನಂ ಭವತ್ವತ್ರ ಕಿಂಚಿದೇಕಂ ಚ ಪಞ್ಚಮಮ್ ॥೧೯॥

ಅವಿಸ್ಥಲ, ವೃಕಸ್ಥಲ, ಮಾಕನ್ದೀ, ವಾರಣಾವತ–ಈ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯದಾಗಿ ನಿನಗಿಚ್ಛೆಬಂದ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ–ಇಷ್ಟನ್ನಾದರೂ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು, ದುರ್ಯೋಧನ! ಇದರಿಂದಾದರೂ ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವು ನಿಂತುಹೋಗಲಿ.

ಭ್ರಾತೄಣಾಂ ದೇಹಿ ಪಞ್ಚಾನಾಂ ಪಞ್ಚ ಗ್ರಾಮಾನ್ಸುಯೋಧನ ।
ಶಾನ್ತಿರ್ನೋಽಸ್ತು ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞ ಜ್ಞಾತಿಭಿಃ ಸಹ ಸಂಜಯ ॥೨೦॥

ಹೀಗೆ ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ನಮ್ಮೈವರಿಗೂ ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನಾದರೂ ದಯಪಾಲಿಸು, ದುರ್ಯೋಧನ!'–ಹೀಗೆಂದು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನೆಂದು ಕುರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನಾಗಿರುವ ದುರ್ಯೋ ಧನನನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನು ಹೇಳಬೇಕು. ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನೇ! ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿ- ಬಾಂಧವರೊಡನೆ ನಮಗೆ ಶಾಂತಿಯು ಏರ್ಪಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಶಯವಾಗಿದೆ.

ಭ್ರಾತಾ ಭ್ರಾತರಮನ್ವೇತು ಪಿತಾ ಪುತ್ರೇಣ ಯುಜ್ಯತಾಮ್ ।
ಸ್ಮಯಮಾನಾಃ ಸಮಾಯಾನ್ತು ಪಾಞ್ಚಾಲಾಃ ಕುರುಭಿಃ ಸಹ ॥೨೧॥

ಅಕ್ಷತಾನ್ಕುರುಪಾಞ್ಚಾಲಾನ್ಪಶ್ಯೇಯಮಿತಿ ಕಾಮಯೇ ।
ಸರ್ವೇ ಸುಮನಸಸ್ತಾತ ಶಾಮ್ಯಾಮ ಭರತರ್ಷಭ ॥೨೨॥

ಸಹೋದರನು ಸಹೋದರನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಂಧಿಸಲಿ. ತಂದೆಯು ಮಗನೊಡನೆ ಸಮಾಗಮಹೊಂದಲಿ. ನಗು-ನಗುತ್ತಾ ಕುರು-ಪಾಂಚಾಲರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಲಿ. ಯುದ್ಧಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದೇ ಅಕ್ಷತರಾದ ಕುರು-ಪಾಂಚಾಲರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬುದು ನನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಾಗಿದೆ. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಸನ್ನಚಿತ್ತರಾಗೋಣ ; ಶಾಂತಿಯಿಂದಿರೋಣ.

ಸಂಜಯ! ಕಟ್ಟಕಡೆಯದಾಗಿ ಈ ಒಂದು ಮಾತನ್ನೂ ನಾನು ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುವೆನು.

ಅಲಮೇವ ಶಮಾಯಾಸ್ಮಿ ತಥಾ ಯುದ್ಧಾಯ ಸಂಜಯ ।
ಧರ್ಮಾರ್ಥಯೋರಲಂ ಚಾಹಂ ಮೃದವೇ ದಾರುಣಾಯ ಚ ॥೨೩॥

ನಾನು ಶಾಂತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲೂ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೇನೆ. (ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಶಾಂತಿಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಿರುವೆನೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡ.) ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಧರ್ಮಮೂಲವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಸಮಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ವರ್ತಿಸ ಬಲ್ಲೆನು ; ಕಠಿನಪ್ರಕೃತಿಯವನೂ ಆಗಬಲ್ಲೆನು."

ಇ೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಇ೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಜಯಯಾನಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಸಂಜಯನ ನಿರ್ಗಮನ : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೊಡನೆ ಸಮಾಗಮ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಕ್ಷೇಮಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದುದು : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಂಜಯನು ಖಂಡಿಸಿದುದು

ಜನಮೇಜಯ! ಸಂಜಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಆದೇಶವನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಹಸ್ತಿನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು. ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ತಲುಪಿ, ಅಂತಃಪುರದ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ದ್ವಾರಪಾಲಕನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ದ್ವಾರಪಾಲಕನೇ! ನೀನೀಗಲೇ ಮಹಾರಾಜನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ 'ನಿನ್ನ ನಿರ್ದೇಶದಂತೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಬಳಿಗೆ ತೆರಳಿದ್ದ ಸಂಜಯನು ಬಂದಿರು ವನು'–ಎಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸು. ತಡಮಾಡಬೇಡ. ದ್ವಾರಪಾಲಕ! ನೀನೀಗಲೇ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡು. ರಾಜನು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಪರವಾದ ಅಭಿವಾದನವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ನಾನು ಬಂದಿರುವೆನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸು. ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯು ಸಿಕ್ಕಿದನಂತರ ನಾನು ಅಂತಃಪುರದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೇನೆ. ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದಾದ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯವೊಂದನ್ನು ರಾಜನ ಸಂಗಡ ಹೇಳುವುದಿದೆ."

ಸಂಜಯನಾಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಅವಸರದಿಂದಲೇ ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿದ್ದ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಮಹಾರಾಜ! ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಸಂಜಯನು ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಅಂತಃಪುರದ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಪಾಂಡವರ ಬಳಿಗೆ ರಾಯಭಾರಿಯಾಗಿ ನಿನ್ನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಆತನು ಪಾಂಡವರ ಸಮೀಪದಿಂದ ಈಗ ತಾನೇ ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವನೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ದಯಮಾಡಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸು, ಮಹಾರಾಜ!"

"ದ್ವಾರಪಾಲಕ! ನೀನೀಗಲೇ ಸಂಜಯನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಾನು ಕುಶಲಿಯಾಗಿರುವೆನೆಂದು ಹೇಳು. ಅವನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಲು ಉತ್ಸುಕನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಸಂಜಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಬಯಸಿ ಒಳಗೆ ಬಿಡು. ಅವನನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡಲು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿ-ಆತಂಕಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಾದರೂ ಅವನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಂತಃಪುರಪ್ರವೇಶದಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಂತೆ ಸಂಜಯನೇಕೆ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ?"

ಜನಮೇಜಯ! ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ರಾಜನ ಆಶಯದಂತೆ ಸಂಜಯನು ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಂದಲೂ, ಶೂರರಿಂದಲೂ, ವೀರರಿಂದಲೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷರಿಂದಲೂ ಸಂರಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದ ವಿಶಾಲವಾದ ರಾಜಭವನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕೈಜೋಡಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಹೇಳಿದನು :

"ಮಹಾರಾಜ! ಸಂಜಯನಾಮಕನಾದ ನಾನು ನಿನಗೆ ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ನರದೇವ! ನಿನ್ನ ನಿರ್ದೇಶದಂತೆ ಪಾಂಡವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ

ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಉದಾರಚಿತ್ತನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಭಿವಾದನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ನಿನ್ನ ಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳುವಂತೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸುಪ್ರೀತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿದನು. 'ಪುತ್ರರು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯ ವಾಗುವಂತಹ ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಯೇ?'–ಎಂದೂ ಕೇಳಿದನು. 'ನಿನ್ನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೂ, ಸ್ನೇಹಿತರೂ, ಅಮಾತ್ಯರೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಆಶ್ರಯ ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ–ಈ ಎಲ್ಲರೂ ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗುವಂತಹ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರೇ? ಅವರು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ನೀನು ಸುಪ್ರೀತ ನಾಗಿರುವೆಯಾ?'–ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾನೆ."

"ಸಂಜಯ! ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸುಖವಾಗಿದ್ದಾನೆಯೇ? ಕೌರವರ ರಾಜನಾದ ಅಜಾತಶತ್ರುವು ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ, ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಮತ್ತು ಅಮಾತ್ಯರೊಡನೆ ಕುಶಲಿ ಯಾಗಿರುವನೇ?"

ಸಂಜಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಮಹಾರಾಜ! ಪಾಂಡುಪುತ್ರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಅಮಾತ್ಯರೊಡನೆ, ಅನುಜರೊಡನೆ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಕುಶಲಿಯಾಗಿ ದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದೆ ನೀನು ಅವನಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ರಾಜ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನುಪುನಃ ಅವನು ನಿನ್ನಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಅನಿಂದ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧಕನು. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನು. ಹೆಚ್ಚು ತಿಳಿದವನು. ದೂರದೃಷ್ಟಿಯಿರುವವನು ಮತ್ತು ಶೀಲವಂತನು.

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳಿಗಿಂತಲೂ ದಯೆಯೇ ಅಥವಾ ಕರುಣೆಯೇ ಮಿಗಿಲಾದುದು. ಧನಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಿಂತಲೂ ಧರ್ಮ ಪಾಲನೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಅವನ ಬುದ್ಧಿಯು ಧರ್ಮಹೀನವಾದ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿರು ವುದಿಲ್ಲ.

ಪರಪ್ರಯುಕ್ತಃ ಪುರುಷೋ ವಿಚೇಷ್ಟತೇ
ಸೂತ್ರಪ್ರೋತಾ ದಾರುಮಯೀವ ಯೋಷಾ ।
ಇಮಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಿಯಮಂ ಪಾಣ್ಡವಸ್ಯ
ಮನ್ಯೇ ಪರಂ ಕರ್ಮ ದೈವಂ ಮನುಷ್ಯಾತ್ ॥೧೩॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಬದ್ಧವಾದ ಹೆಣ್ಣುಗೊಂಬೆಯೊಂದು ಆಟಗಾರನಿಂದ ಹೇಗೆ ಕುಣಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯಾಗಿ ಆಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಇಂದಿನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನೋಡಿ ನಾನು ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೈವಸಂಕಲ್ಪವೇ ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ.

ಮಹಾರಾಜ! ನೀನು ಮಾಡಿರುವ ಕುತ್ಸಿತಕಾರ್ಯಗಳ ದೋಷವು ಅಪಾರವಾದುದು ; ಅವರ್ಣನೀಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಭಯಂಕರವಾದುದು. ನೀನು ಮಾಡಿರುವ ಇಂತಹ ಹೇಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡಿರುವ ನಾನು ದೈವಸಂಕಲ್ಪವೇ ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂಬ ದೃಢನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ.

ಇಂತಹ ಹೇಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೂ ನೀನಿಂದು ಅಖಂಡ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಏಕಾಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವೆನೆಂದು ಭಾವಿಸಿರಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಆದರೆ, ಮಹಾರಾಜ!

ಯಾವತ್ಪರಃ ಕಾಮಯತೇಽತಿವೇಲಂ
ತಾವನ್ನರೋಽಯಂ ಲಭತೇ ಪ್ರಶಂಸಾಮ್ ॥೧೪॥

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನ ಹೆಚ್ಚಳವನ್ನು (ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು) ಇಚ್ಛಿಸುವನೋ–ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಎಲ್ಲರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪಾದೃಷ್ಟಿಯು ಸರಿದೊಡನೆಯೇ ಪರಾಭವವುಂಟಾಗುವುದೂ ನಿಶ್ಚಯ.)

ಅಜಾತಶತ್ರುಸ್ತು ವಿಹಾಯ ಪಾಪಂ
ಜೀರ್ಣಾಂ ತ್ವಚಂ ಸರ್ಪ ಇವಾಸಮರ್ಥಾಮ್ ।

ವಿರೋಚತೇऽಹಾರ್ಯವೃತ್ತೇನ ವೀರೋ
ಯುಧಿಷ್ಠಿರಸ್ತ್ವಯಿ ಪಾಪಂ ವಿಸೃಜ್ಯ ॥೧೫॥

ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವು ಹಳೆಯದಾದ, ಜೀರ್ಣವಾದ ಪೊರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಥಳ-ಥಳಿಸುತ್ತಾ ಹೊರಬರುವುದೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಜಾತಶತ್ರುವು ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತನ್ನ ನಿಯತವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸದಾಚಾರಗಳಿಂದ ಸುಶೋಭಿತನಾಗಿ ರುವ, ವೀರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಂದು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಾಪಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿ ವಿರಾಜಮಾನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

(**'ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾದಾಯಮುಪಯನ್ತಿ ಸಾಧುಕೃತ್ಯಾಂ ದ್ವಿಷನ್ತಃ ಪಾಪಕೃತ್ಯಾಮಿತಿ'**–ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪ-ಪುಣ್ಯಗಳ ಫಲಗಳು ಎಂದೂ ವಿನಾಶವಾಗತಕ್ಕುವುಗಳಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯದ ಫಲಗಳು ಪುತ್ರ-ದಾಯಾದ-ಸುಹೃದರನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಅವನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಪಾಪಗಳ ನಿವಾರಣೆಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಪಾಪಗಳು ಅಥವಾ ಪಾಪಗಳ ಫಲವು ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯ.)

ಮಹಾರಾಜ! ನೀನಿದುವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಸ್ಮರಿಸಿಕೋ. ನಿನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಧರ್ಮಾರ್ಥಯುಕ್ತವಾದುವುಗಳೂ ಅಲ್ಲ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷರಿಂದ ಅನುಸೃತವಾದುವುಗಳೂ ಅಲ್ಲ. ಸತ್ಪುರುಷರ ಆಚರಣೆಗೆ ಇವು ಬಹಳ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನೀನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಂದೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವೆ. ಇದೇ ಪಾಪವು ನಿನ್ನನ್ನು ನರಕಕ್ಕೂ ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಇಹದಲ್ಲಿ ನಿಂದೆಯನ್ನೂ, ಪರದಲ್ಲಿ ನರಕವಾಸದ ದುಃಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ತ್ವಮರ್ಥಂ ಸಂಶಯಿತಂ ವಿನಾ ತೈ-
ರಾಶಂಸಸೇ ಪುತ್ರವಶಾನುಗೋऽಸ್ಯ ।

ಅಧರ್ಮಶಬ್ದಶ್ಚ ಮಹಾನ್ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
ನೇದಂ ಕರ್ಮ ತ್ವತ್ಸಮಂ ಭಾರತಾಗ್ರ್ಯ ॥೧೭॥

ಭರತವಂಶಶಿರೋಮಣಿಯೇ! ದುಷ್ಟಪುತ್ರನ ವಶವರ್ತಿಯಾಗಿರುವ ನೀನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ದೂರವಾಗಿಯೇ ಇರಿಸಿ ಅಖಂಡಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಆಳಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ನೀನಿದನ್ನು ಆಶಿಸಿದರೂ ಅದು ಕಾರ್ಯಗತವಾಗುವುದು ಸಂದೇಹ. (ಲಬ್ಧವಾಗುವುದೋ, ಇಲ್ಲವೋ– ಎಂಬ ಸಂದೇಹವಿರುವಾಗ ಅದರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಸರಿ.) ನೀನು ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಅಪವಾದವು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಂತಹವನು ಖಂಡಿತ ವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಬಾರದು. (ಈ ಕೆಲಸವು ನಿನಗೆ ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ.)

ಹೀನಪ್ರಜ್ಞೋ ದೌಷ್ಕುಲೇಯೋ ನೃಶಂಸೋ
ದೀರ್ಘಂ ವೈರೀ ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾಸ್ವಧೀರಃ ।
ಏವಂಧರ್ಮಾನಾಪದಃ ಸಂಶ್ರಯೇಯು–
ರ್ಹೀನವೀರ್ಯೋ ಯಶ್ಚ ಭವೇದಶಿಷ್ಟಃ ॥೧೮॥

ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟವನು, ನೀಚಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಕ್ರೂರಿಯು, ಮರಣಾಂತವಾದ ವೈರವುಳ್ಳವನು, ಕ್ಷತ್ರಿಯೋಚಿತವಾದ ಯುದ್ಧವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ಪರಾಕ್ರಮಹೀನನು, ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವಿಲ್ಲದವನು– ಇಂತಹವರನ್ನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಆಪತ್ತುಗಳೂ ಮುತ್ತಿಬಿಡುತ್ತವೆ.

ಕುಲೇ ಜಾತೋ ಬಲವಾನ್ಯೋ ಯಶಸ್ವೀ
ಬಹುಶ್ರುತಃ ಸುಖಜೀವೀ ಯತಾತ್ಮಾ ।
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ ಗ್ರಥಿತೌ ಯೋ ಬಿಭರ್ತಿ
ಸ ಹ್ಯಸ್ಯ ದಿಷ್ಟಸ್ಯ ವಶಾದುಪೈತಿ ॥೧೯॥

ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದವನು, ಬಲಿಷ್ಠನು, ಯಶೋವಂತನು, ಬಹು ಶ್ರುತನು, ಸುಖವಾಗಿ ಜೀವಿಸತಕ್ಕವನು, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನು, ಹಾಸು-

ಹೊಕ್ಕುಗಳಂತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಅಧರ್ಮ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವೇಚನಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು–ಇಂತಹ ಗುಣಸಂಪನ್ನನು ದೈವಯೋಗದಿಂದ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಕಥಂ ಹಿ ಮನ್ತ್ರಾಗ್ರ್ಯಧರೋ ಮನೀಷೀ
ಧರ್ಮಾರ್ಥಯೋರಾಪದಿ ಸಮ್ಪ್ರಣೇತಾ ।
ಏವಂ ಯುಕ್ತಃ ಸರ್ವಮನ್ತ್ರೈರಹೀನೋ
ನರೋ ನೃಶಂಸಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಯಾದಮೂಢಃ ॥೨೦॥

ನೀನಾದರೋ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮವಾದ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಪಡೆಯು ತ್ತಿರುವೆ. ಸ್ವಯಂ ಬುದ್ಧಿವಂತನೂ ಆಗಿರುವೆ. ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕ, ಮೂಢನಲ್ಲದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೇ ಅತ್ಯಂತಕ್ರೂರವೆನಿಸುವ ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ?

ಈ ನಿನ್ನ ಮಂತ್ರಿಗಳು (ಕರ್ಣಾದಿಗಳು) ಒಗ್ಗಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನಿನ್ನ (ರಾಜ್ಯದ) ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತರಾ ಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಕೂಡ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅವರದೇ ಆದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದೆಂಬುದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವರ ಈ ನಿಶ್ಚಯವು ಮುಂದೆ ಕೌರವರ ವಿನಾಶಕ್ಕೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಕಾಲಿಕಂ ಕುರವೋ ನಾಭವಿಷ್ಯ-
ನ್ಪಾಪೇನ ಚೇತ್ಪಾಪಮಜಾತಶತ್ರುಃ ।
ಇಚ್ಛೇಜ್ಜಾತು ತ್ವಯಿ ಪಾಪಂ ವಿಸೃಜ್ಯ
ನಿನ್ದಾ ಚೇಯಂ ತವ ಲೋಕೇಽಭವಿಷ್ಯತ್ ॥೨೧॥

ಪಾಪಿಷ್ಠರನ್ನು ಪಾಪಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ತೊಡೆದುಹಾಕಬೇಕೆನ್ನುವ ಉದ್ದೇಶವು ಅಜಾತಶತ್ರುವಿಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರೆಲ್ಲರೂ ಈ

ವೇಳೆಗೆ ಇರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ತಪ್ಪುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊರಿಸಿ, ಕೌರವರನ್ನೂ ನಾಶಗೊಳಿಸಿ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೀನು ಅಪನಿಂದೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವಂತೆಯೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. (ಆದರೆ ನೀವು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪಾಪಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲ. ನೀವು ಅನುಚಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಸದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಷ್ಟಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ದುಷ್ಟರ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಧರ್ಮದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನೀವು ಇದುವರೆಗೆ ಬದುಕಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.)

ಕಿಮನ್ಯತ್ರ ವಿಷಯಾದೀಶ್ವರಾಣಾಂ
ಯತ್ರ ಪಾರ್ಥಃ ಪರಲೋಕಂ ಸ್ಮ ದ್ರಷ್ಟುಮ್ ।
ಅತ್ಯಕ್ರಾಮತ್ಸ ತಥಾ ಸಮ್ಮತಃ ಸ್ಯಾ-
ನ್ನ ಸಂಶಯೋ ನಾಸ್ತಿ ಮನುಷ್ಯಕಾರಃ ॥೨೩॥

ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೈವಶಕ್ತಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ನಿದರ್ಶನವೇ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ! ಪಾರ್ಥನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ನೋಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಸಶರೀರನಾಗಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಗೌರವ-ವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅನೇಕಾನೇಕ ಮಹಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವನು. ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಯಾವನಿಗಾದರೂ ಸಶರೀರನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿರುವುದೇ? ದೈವೇಚ್ಛೆ, ದೈವಸಂಕಲ್ಪ ಅಥವಾ ದೈವಾನುಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಏನನ್ನಾದರೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದು.

ಏತಾನುಗ್ಗಾನ್ಕರ್ಮಕೃತಾನವೇಕ್ಷ್ಯ
ಭಾವಾಭಾವೌ ವರ್ತಮಾನಾವನಿತ್ಯೌ ।
ಬಲಿರ್ಹಿ ರಾಜಾ ಪಾರಮವಿನ್ದಮಾನೋ
ನಾನ್ಯತ್ಕಾಲಾತ್ಕಾರಣಂ ತತ್ರ ಮೇನೇ ॥೨೪॥

ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾನವನಿಗೆ ಗುಣ-ಕರ್ಮ ಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ, ಸತ್ಪುರುಷರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ದುಷ್ಕುಲದಲ್ಲಿ, ದುಷ್ಟರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪಶು-ಪಕ್ಷಿಗಳ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲು ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಫಲಗಳೇ ಕಾರಣ. ಇದು ಒಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಸತ್ಪುರುಷ ನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ನಾನಾರೀತಿಯ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಉನ್ನತಿ-ಅವನತಿಗಳು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ ಸತ್ಪುರುಷನಾಗಿ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮಫಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಯೂ ಕಷ್ಟವನ್ನೇಕೆ ಅನುಭವಿಸಬೇಕು? ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವೇ ಸರಿ. ದುರ್ವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ದುಷ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಅವರು ಸುಖಿಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ರಾಜನಾದ ಬಲಿಯೂ ಇದರ ರಹಸ್ಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರದೆ ಈ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಾಲ (ದೈವ) ವೊಂದೇ ಕಾರಣವೇ ಹೊರತು ಮತ್ತಾವುದೂ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು.

ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರೇ ನಾಸಿಕಾ ತ್ವಕ್ಚ ಜಿಹ್ವಾ
ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈತಾನ್ಯಾಯತನಾನಿ ಜನ್ತೋಃ ।
ತಾನಿ ಪ್ರೀತಾನ್ಯೇವ ತೃಷ್ಣಾಕ್ಷಯಾನ್ತೇ
ತಾನ್ಯವ್ಯಥೋ ದುಃಖಹೀನಃ ಪ್ರಣುದ್ಯಾತ್ ॥೨೫॥

ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ಚರ್ಮ, ನಾಲಿಗೆ–ಇವು ಮನುಷ್ಯನ ರೂಪಾದಿ ವಿಷಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾದುವುಗಳು. ಇವುಗಳ ಆಸೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದೇ ದುಃಖ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ವಿಷಯಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಕೂಡ ಇವುಗಳ ಆಸೆಗೆ ಅಂತ್ಯವೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ತೃಷ್ಣೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನ ದುಃಖಕ್ಕೂ ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ದುಃಖಹೀನನಾಗಬೇಕಾದರೆ, ನಾನಾವಿಧವಾದ ವ್ಯಸನಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಬೇಕಾದರೆ–ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ

ಬೇಕು. ಇವುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಇವುಗಳನ್ನು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದೆಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಇವೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಆತ್ಮಾನಂದದ ಅಮೃತವನ್ನು ಸವಿದು ತೃಪ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುವು.

ನ ತ್ವೇವ ಮನ್ಯೇ ಪುರುಷಸ್ಯ ಕರ್ಮ
ಸಂವರ್ತತೇ ಸುಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಯಥಾವತ್ ।
ಮಾತುಃ ಪಿತುಃ ಕರ್ಮಣಾಭಿಪ್ರಸೂತಃ
ಸಂವರ್ಧತೇ ವಿಧಿವದ್ಭೋಜನೇನ ॥೨೬॥

ಹುಟ್ಟಿದ ಶಿಶುವು ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮತ್ತು ಭೋಜನಾದಿಗಳಿಂದ (ಯಥೋಚಿತವಾದ ಆಹಾರಗಳಿಂದ) ಸಂವರ್ಧಿಸುವಂತೆ–ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳು ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಈಗಲೇ ಕೊಟ್ಟೇ ಕೊಡುತ್ತವೆ–ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನದು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಎಷ್ಟೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿದರೂ–ಫಲಕೊಡುವುದು ದೈವವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ. (ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಎಷ್ಟೋ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹಾಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಂಡಿದ್ದೇವೆ. ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಕಂಡಿದ್ದೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ ಫಲಕೊಡುವವನು ದೈವವೇ ಹೊರತು ಕರ್ಮವೇ ಫಲಕೊಡುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ಅನೇಕ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾಗುವುದು.)

ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸುಖದುಃಖೇ ಚ ರಾಜ-
ನ್ನಿನ್ದಾಪ್ರಶಂಸೇ ಚ ಭಜನ್ತ ಏವ ।
ಪರಸ್ತ್ವೇನಂ ಗರ್ಹಯತೇಽಪರಾಧೇ
ಪ್ರಶಂಸತೇ ಸಾಧುವೃತ್ತಂ ತಮೇವ ॥೨೭॥

ಪ್ರಿಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಅಪ್ರಿಯವಾದುದು, ಸುಖ ಮತ್ತು ದುಃಖ, ನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಂಸೆ–ಇವುಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಅಪರಾಧಮಾಡಿದಾಗ ಅವನನ್ನು ಜನವು

ತೆಗಳುತ್ತದೆ. ಆ ಮನುಷ್ಯನೇ ಸದ್ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ಅವನನ್ನು ಅದೇ ಜನವೇ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸ ತ್ವಾಂ ಗರ್ಹೇ ಭಾರತಾನಾಂ ವಿರೋಧಾ-
ದನ್ತೋ ನೂನಂ ಭವಿತಾಯಂ ಪ್ರಜಾನಾಮ್ ।
ನೋ ಚೇದಿದಂ ತವ ಕರ್ಮಾಪರಾಧಾ-
ತ್ಕುರೂನ್ದಹೇತ್ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮೇವ ಕಕ್ಷಮ್ ॥೨೮॥

ಭಾರತವಂಶೀಯರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಾದ ವಿರೋಧದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸರ್ವನಾಶವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಆಗಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನೀನೇ ಮೂಲಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನೇ ನಿಂದಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ನೀನೇನಾದರೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿ ರುವ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಅಪರಾಧದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ–ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಹುಲ್ಲಿನ ಬಣವೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಡುವಂತೆ–ಕೃಷ್ಣನ ನಿರ್ದೇಶದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಅರ್ಜುನನು ಕುರುಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ದಹಿಸಿಬಿಡುವನು. (ನಿನ್ನ ಅಪರಾಧವು ಕುರುಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು.)

ತ್ವಮೇವೈಕೋ ಜಾತು ಪುತ್ರಸ್ಯ ರಾಜ-
ನ್ವಶಂ ಗತ್ವಾ ಸರ್ವಲೋಕೇ ನರೇನ್ದ್ರ ।
ಕಾಮಾತ್ಮನಃ ಶ್ಲಾಘನೋ ದ್ಯೂತಕಾಲೇ
ನಾಗಾಃ ಶಮಂ ಪಶ್ಯ ವಿಪಾಕಮಸ್ಯ ॥೨೯॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಯೇ ನಿನ್ನಂತಹವನು ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾಗಿದ್ದರೂ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯ ದುಷ್ಪುತ್ರನಿಗೆ ವಶನಾಗಿರುವವ ನೆಂದರೆ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾರೇ ಆಗಲೀ–ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು ದುಷ್ಪುತ್ರರೆಂದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಅವರ ಅಧೀನರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಮಕ್ಕಳು ಹಿತೋಪದೇಶ ದಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಅವರನ್ನೇ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವರು.) ಆದರೆ ನೀನು

ಮಾತ್ರ ದುಷ್ಪುತ್ರನ ವಶವರ್ತಿಯೂ ಆಗಿರುವುದಲ್ಲದೇ–ಕಾಮಾತ್ಮನಾದ ಅವನನ್ನು, ಪಗಡೆಯಾಟದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೋಸದ ಮೂಲಕ ಪಾಂಡವ ರನ್ನು ಗೆದ್ದುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿದೆ. ನಿನ್ನ ಮಗನು ಗೆದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದೊಡ ನೆಯೇ ನಿನ್ನ ಮುಖವರಳಿತು. ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮಗನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಅವರನ್ನು ಕಾಡಿಗಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದೆ. ಆದರೆ ಇಂದು ಅದರ ಪರಿಣಾಮ ವನ್ನಾದರೂ ನೋಡು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ!

ಅನಾಪ್ತಾನಾಂ ಸಂಗ್ರಹಾತ್ತ್ವಂ ನರೇನ್ದ್ರ
ತಥಾಪ್ತಾನಾಂ ನಿಗ್ರಹಾಚ್ಚೈವ ರಾಜನ್ ।
ಭೂಮಿಂ ಸ್ಫೀತಾಂ ದುರ್ಬಲತ್ವಾದನನ್ತಾ-
ಮಶಕ್ತಸ್ತ್ವಂ ರಕ್ಷಿತುಂ ಕೌರವೇಯ ॥೩೦॥

ಆಪ್ತರಲ್ಲದ ಶಕುನಿ-ಕರ್ಣಾದಿಗಳೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದೆ. ಆಪ್ತರಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ನಿಗ್ರಹಿಸಿದೆ. (ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದೆ.) ಈ ವಿಧವಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ದೌರ್ಬಲ್ಯದ ಕಾರಣ ದಿಂದಾಗಿ, ಸೂಕ್ತಾಸೂಕ್ತವಿವೇಚನೆಯ ರಾಹಿತ್ಯದಿಂದಾಗಿ ವಿಶಾಲವಾದ, ಸಕಲಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ನೀನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ.

ನರಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ರಥವು ಬಹುವೇಗವಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶರೀರಾ ದ್ಯಂತವಾಗಿ ಕುಲುಕಿಹೋಗಿ ನಾನು ಬಹು ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ವಿಶ್ರಮಿಸಲು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ನಾಳೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತರಾಗುವ ಕೌರವರೆಲ್ಲರೂ ಅಜಾತಶತ್ರುವಿನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಲಿದ್ದಾರೆ. (ನಾಳಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅಜಾತಶತ್ರುವು ಏನು ಹೇಳಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಕೌರವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.)"

ಸಂಜಯನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಸಂಜಯ! ನಾನು ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಆಯಾಸ ಗೊಂಡಿರುವ ನೀನೀಗಲೇ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊ. ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆ ಯಂತೆಯೇ ನಾಳಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೌರವರು ಅಜಾತಶತ್ರುವಿನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ನಿನ್ನಿಂದ ಕೇಳಲಿ."

೩೨ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೩೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಾಗರಪರ್ವ

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ-ವಿದುರರ ಸಂವಾದ (ವಿದುರನೀತಿ)

ಜನಮೇಜಯ! ಸಂಜಯನು ಹೊರಟುಹೋದೊಡನೆಯೇ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ದ್ವಾರಪಾಲಕನನ್ನು ಕರೆದು ಹೇಳಿದನು :

"ದ್ವಾರಪಾಲಕ! ನಾನು ವಿದುರನನ್ನು ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಸಾವಕಾಶಮಾಡದೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ."

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಒಡನೆಯೇ ವಿದುರನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನೇ! ವಿದುರ! ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ, ಮಹಾರಾಜನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದ್ದಾನೆ."

ಹೀಗೆಂದು ದ್ವಾರಪಾಲಕನಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿತನಾದ ವಿದುರನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ರಾಜಭವನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪ್ರಹರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಾನು ಬಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಪ್ರಹರಿಯು ಅಂತಃಪುರದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

"ರಾಜೇಂದ್ರ! ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿದುರನು ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಿನ್ನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಒಳಗೆ ಬರಬಹುದೇ? ನಾನೀಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸು."

"ದೀರ್ಘದರ್ಶಿಯಾದ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ವಿದುರನನ್ನು ಈಗಲೇ

ಒಳಗೆ ಬಿಡು. ವಿದುರನು ನನ್ನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ನಾನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಯಾವಾಗ ಬೇಕಾದರೂ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ನನ್ನನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ."

ಪ್ರಹರಿಯು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ವಿದುರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು:

"ವಿದುರ! ಧೀಮಂತನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರಾಜನ ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು. ರಾಜನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ನಿನಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ರಾಜನೇ ಹೇಳಿರುವನು."

ಜನಮೇಜಯ! ಪ್ರಹರಿಯು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದನಂತರ ವಿದುರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಯಾಗಿ ನಿಂತು, ಚಿಂತಾಪರನಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು:

"ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನೇ! ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿದುರನಾಮಕನಾದ ನಾನು ಆಗಮಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವೇನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸು. ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ಮಾಡುವೆನು."

"ವಿದುರ! ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಸಂಜಯನು ನನ್ನ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ನಾಳೆ ಅವನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕೌರವಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿದ್ದಾನೆ. ಕುರುವೀರನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಸಂದೇಶವೇನೆಂಬುದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ನಾನು ಒಡನೆಯೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವನೇನು ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿರುವನೋ ಎಂಬ ಯೋಚನೆಯು ನನ್ನ ಶರೀರವನ್ನೇ ದಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ಅವನು ಏನು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿರುವನೋ ಎಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಕಾತರಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಕಾತರವೇ ನನ್ನನ್ನು ಸುಡುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ನಾನು ನಿದ್ದೆಯನ್ನೂ ಮಾಡದೇ ಜಾಗ್ರತನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದೇನೆ. ವಿದುರ! ನೀನು ಧರ್ಮಾರ್ಥಕುಶಲನಾಗಿರುವೆ. ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ವರೂಪವೂ ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಂಟಾಗುವ ಮಾರ್ಗವು ಯಾವುದಾದರೂ ಇರುವುದಾದರೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸು.

ವಿದುರ! ಪಾಂಡವರ ಸಮೀಪದಿಂದ ಸಂಜಯನು ಬಂದಾಗಿನಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಶಾಂತಿಯೇ ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ. ನನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿವೆ. ಸಂಜಯನು ನಾಳಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳಿಬಿಡುವನೋ ಎಂಬುದೇ ನನ್ನ ಅಗಾಧವಾದ ಚಿಂತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ."

ವಿದುರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಅಭಿಯುಕ್ತಂ ಬಲವತಾ ದುರ್ಬಲಂ ಹೀನಸಾಧನಮ್ ।
ಹೃತಸ್ವಂ ಕಾಮಿನಂ ಚೋರಮಾವಿಶನ್ತಿ ಪ್ರಜಾಗರಾಃ ॥೧೩॥

ಕಚ್ಚಿದೇತೈರ್ಮಹಾದೋಷೈರ್ನ ಸ್ಪೃಷ್ಟೋಽಸಿ ನರಾಧಿಪ ।
ಕಚ್ಚಿಚ್ಚ ಪರವಿತ್ತೇಷು ಗೃಧ್ಯನ್ನ ಪರಿತಪ್ಯಸೇ ॥೧೪॥

"ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನಿಂದ ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನನ್ನೂ, ದುರ್ಬಲನನ್ನೂ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯ-ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವನನ್ನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವವನನ್ನೂ, ಕಾಮಿಯನ್ನೂ, ಕಳ್ಳನನ್ನೂ ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು (ಜಾಗರಣೆಯು) ಆವರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಹಾದೋಷಗಳೊಡನೆ ನೀನು ಸಂಪರ್ಕಹೊಂದಿಲ್ಲ ತಾನೇ? ಪರಸ್ವತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಆಸೆಪಟ್ಟು ಹಗಲಿರುಳೂ ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದೇ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ತಾನೇ?"

ವಿದುರನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನೇರವಾದ ಯಾವ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ.

"ವಿದುರ! ನಿನ್ನಿಂದ ನಾನು ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೆ. ಈ ನಮ್ಮ ರಾಜವಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರಿಗೆ ಸಮ್ಮತನಾಗಿರುವವನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಜ್ಞರಿಂದ ಮಾನನೀಯನಾಗಿರುವವನೂ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವೆ."

(ಅನೇಕರು ಧರ್ಮಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಒಂದು ಶೋಚನೀಯ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ : ಹತ್ತಾರು

ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ನೂರಾರು ಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಅವರ ನಡೆ-ನುಡಿ-ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿ, ಪ್ರವಚನಕಾರರ ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆಸಕ್ತರಾಗುವರೇ ಹೊರತು ಪ್ರವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನಾದರೂ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊತ್ತುಕಳೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ತೋರಿಕೆಯ ಕರ್ತವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೋ ಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯೇ ಹೊರತು ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೀತಿಯು ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಚನಕಾರರದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದೇ ಲಕ್ಷಣ. ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿರುವ ಆಸಕ್ತಿಯು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಅವರ ಪ್ರವಚನವೂ ಕೂಡ ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವಯುತವೂ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.)

ವಿದುರನು ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠನು. ರಾಜಾಜ್ಞೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕವನು. ತನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಉತ್ತರಿಸದಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ರಾಜನ ಆಶಯದಂತೆ ಧರ್ಮಪ್ರವಚನಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು :

"ರಾಜಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮೂರುಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಲು ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದನು. ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞಾಧಾರಕನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಅಂತಹವನನ್ನು ನೀನು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದೆ.

ನೀನು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದರೂ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ–ಧರ್ಮದ ರಹಸ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾದರೂ, ಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವರೂಪವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲದೇ ರಾಜಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವಿಹೀನನಾದ ಕಾರಣ ರಾಜ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ನೀನು ಅರ್ಹನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡುವು ರಾಜನಾದನು.

ಪಾಂಡುವಿನ ಬಳಿಕ ಅವನ ಮಗನಾದ, ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನನಾದ

ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೇ ಈ ರಾಜ್ಯವು ಸೇರಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಅವನನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿ, ಅದೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದುರ್ಗುಣ ಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತರಾದ ದುರ್ಯೋಧನ-ಸೌಬಲ-ಕರ್ಣ-ದುಃಶಾಸನರಿ ಗೊಪ್ಪಿಸಿರುವ ನೀನು ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಬಯಸುವೆ? (ದುರ್ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಂತೆಯೇ ಸರಿ.)

ಅಕ್ರೂರತ್ವ, ದಯೆ, ಧರ್ಮ, ಸತ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ನಿನ್ನ ಮೇಲಿನ ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆ–ಈ ಎಲ್ಲ ಸದ್ಗುಣಗಳೂ ಧರ್ಮರಾಜನಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವನು ನೀನು ಕೊಟ್ಟ ಕ್ಲೇಶಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡನು.

(ಮುಂದೆ ವಿದುರನು ಪಂಡಿತನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :)

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಸಮಾರಮ್ಭಸ್ತಿತಿಕ್ಷಾ ಧರ್ಮನಿತ್ಯತಾ ।
ಯಮರ್ಥಾನ್ನಾಪಕರ್ಷನ್ತಿ ಸ ವೈ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೧೫॥

ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲತೆ, ದುಃಖಗಳನ್ನೂ–ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ, ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತೆ–ಈ ಗುಣಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪುರುಷನನ್ನು ಚತುರ್ವಿಧಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಚ್ಯುತನಾಗಲು ಅವಕಾಶಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಪಂಡಿತನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ನಿಷೇವತೇ ಪ್ರಶಸ್ತಾನಿ ನಿನ್ದಿತಾನಿ ನ ಸೇವತೇ ।
ಅನಾಸ್ತಿಕಃ ಶ್ರದ್ದಧಾನ ಏತತ್ಪಣ್ಡಿತಲಕ್ಷಣಮ್ ॥೧೬॥

ಯಾವನು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೋ, ದುಷ್ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ದೂರವಿರುವನೋ, ಯಾವನು ನಾಸ್ತಿಕನಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಶ್ರದ್ಧಾಳುವಾಗಿರುವನೋ–ಅವನೇ ಪಂಡಿತನು. (ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಯಿರುವಿಕೆ, ನಿಂದಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾಸಕ್ತಿ, ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧಾಳುತ್ವ–ಇವೇ ಪಂಡಿತನ ಲಕ್ಷಣಗಳು.)

(ಪರಲೋಕವಿದೆಯೆಂದು ನಂಬುವುದೇ ಆಸ್ತಿಕ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕ ವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವೇದಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದೇ ಶ್ರದ್ಧೆ.)

ಕ್ರೋಧೋ ಹರ್ಷಶ್ಚ ದರ್ಪಶ್ಚ ಹ್ರೀರ್ದರ್ಮ್ಭೋ ಮಾನ್ಯಮಾನಿತಾ ।
ಯಮರ್ಥಾನ್ನಾಪಕರ್ಷನ್ತಿ ಸ ವೈ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೧೭॥

ಕ್ರೋಧ, ಹರ್ಷ, ದರ್ಪ (ಇತರರನ್ನು ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವ ಮನೋಭಾವ), ಲಜ್ಜೆ (ತೋರಿಕೆಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯ), ಉದ್ಧಟತನ, ತಾನೇ ದೊಡ್ಡವನೆಂಬ ಭಾವನೆ–ಇವುಗಳು ಯಾವನನ್ನು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅವನೇ ಪಂಡಿತನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡು ತ್ತಾನೆ.

ಯಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಂ ನ ಜಾನನ್ತಿ ಮನ್ತ್ರಂ ವಾ ಮನ್ತ್ರಿತಂ ಪರೇ ।
ಕೃತಮೇವಾಸ್ಯ ಜಾನನ್ತಿ ಸ ವೈ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೧೮॥

ಯಾವನ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ, ಆ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅವನು ತಜ್ಞರೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಸಮಾಲೋಚನೆ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ವಿಧಾನ–ಇವುಗಳು ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಆ ಮಹಾಕಾರ್ಯವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅದು ತಿಳಿಯುವುದೋ–ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವಿಚಕ್ಷಣನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ಯ ಕೃತ್ಯಂ ನ ವಿಘ್ನನ್ತಿ ಶೀತಮುಷ್ಣಂ ಭಯಂ ರತಿಃ ।
ಸಮೃದ್ಧಿರಸಮೃದ್ಧಿರ್ವಾ ಸ ವೈ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೧೯॥

ಶೀತೋಷ್ಣಗಳಾಗಲೀ, ಭಯಾನುರಾಗಗಳಾಗಲೀ, ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಕೊರತೆಗಳಾಗಲೀ ಯಾವನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಏನೇ ಅಡಚಣೆಗಳು ಬಂದರೂ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಾವನು ಸಾಧಿಸುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ಯ ಸಂಸಾರಿಣೀ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಧರ್ಮಾರ್ಥಾವನುವರ್ತತೇ ।
ಕಾಮಾದರ್ಥಂ ವೃಣೀತೇ ಯಃ ಸ ವೈ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೨೦॥

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಯಾವನ ಬುದ್ಧಿಯು ವಿವೇಚನೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದೋ ಮತ್ತು ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಯಾವನು ಕಾಮವನ್ನು (ಭೋಗವನ್ನು) ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧನಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವನೋ–ಅವನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಚಿಕೀರ್ಷನ್ತಿ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಚ ಕುರ್ವತೇ ।
ನ ಕಿಂಚಿದವಮನ್ಯನ್ತೇ ನರಾಃ ಪಣ್ಡಿತಬುದ್ಧಯಃ ॥೨೧॥

ವಿವೇಕಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಕ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇತರರು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೀಯಾಳಿಸಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ವಿಜಾನಾತಿ ಚಿರಂ ಶೃಣೋತಿ
ವಿಜ್ಞಾಯ ಚಾರ್ಥಂ ಭಜತೇ ನ ಕಾಮಾನ್ ।
ನಾಸಮ್ಪೃಷ್ಟೋ ವ್ಯುಪಯುಙ್ಕ್ತೇ ಪರಾರ್ಥೇ
ತತ್ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪಣ್ಡಿತಸ್ಯ ॥೨೨॥

ಬಹುಬೇಗ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಬಹುಕಾಲ ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡನಂತರ ಅರ್ಥಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನಗೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಸೆಯುಂಟಾಯಿತೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧಕ-ಬಾಧಕ ಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವನೇ ಹೊರತು ಕೇವಲ ಕಾಮನೆಯಿಂದ ದುಡುಕಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಳದೇ-ಕೇಳದೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಹಾಕಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಪಂಡಿತನೆನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ನಾಪ್ರಾಪ್ಯಮಭಿವಾಞ್ಛನ್ತಿ ನಷ್ಟಂ ನೇಚ್ಛನ್ತಿ ಶೋಚಿತುಮ್ ।
ಆಪತ್ಸು ಚ ನ ಮುಹ್ಯನ್ತಿ ನರಾಃ ಪಣ್ಡಿತಬುದ್ಧಯಃ ॥೨೩॥

ಪಂಡಿತರಾದವರು ದುರ್ಲಭವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆಶಿಸಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಳೆದುಹೋದ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಶೋಕಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆಪತ್ಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಭ್ರಾಂತರೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಕ್ರಮತೇ ನಾನ್ತರ್ವಸತಿ ಕರ್ಮಣಃ ।
ಅವನ್ಧ್ಯಕಾಲೋ ವಶ್ಯಾತ್ಮಾ ಸ ವೈ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೨೪॥

ಯಾವನು ಮೊದಲು ಸಾಧಕ-ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವನೋ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನಂತರ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಯಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರುವನೋ– ಅವನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಆರ್ಯಕರ್ಮಣಿ ರಜ್ಯನ್ತೇ ಭೂತಿಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವತೇ ।
ಹಿತಂ ಚ ನಾಭ್ಯಸೂಯನ್ತಿ ಪಣ್ಡಿತಾ ಭರತರ್ಷಭ ॥೨೫॥

ಭರತಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ಪಂಡಿತರಾದವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಆನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾರಾದರೂ ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಆ ಮಾತು ಹಿತಕರವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಸೂಯೆಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಅವರಲ್ಲಿ ದೋಷವೆಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.)

ನ ಹೃಷ್ಯತ್ಯಾತ್ಮಸಮ್ಮಾನೇ ನಾವಮಾನೇನ ತಪ್ಯತೇ ।
ಗಾಙ್ಗೋ ಹ್ರದ ಇವಾಕ್ಷೋಭ್ಯೋ ಯಃ ಸ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೨೬॥

ತನ್ನನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಗೌರವಿಸಿದರೆ ಯಾವನು ಆನಂದದಿಂದ ಉಬ್ಬಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತನ್ನನ್ನು ಯಾವನಾದರೂ ಅವಮಾನಿಸಿದರೆ ಪರಿತಾಪದಿಂದ ಯಾವನು ಕುಗ್ಗಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಗಂಗಾನದಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ಮಡುವಿನಂತೆ ಯಾವನು ಪ್ರಶಾಂತಮನಸ್ಕನಾಗಿರುವನೋ– ಅವನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಯೋಗಜ್ಞಃ ಸರ್ವಕರ್ಮಣಾಮ್ ।
ಉಪಾಯಜ್ಞೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನರಃ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೨೭॥

ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವಗುಣಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕವನು, (ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಯೋತಿಃಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕವನು), ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ (ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆಯೆಂಬ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕವನು) ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರು ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ (ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಾಧನೆಗೆ) ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು (ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು) ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕವನು–ಮಾನವರ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರವೃತ್ತವಾಕ್ಚಿತ್ರಕಥ ಊಹವಾನ್ಪ್ರತಿಭಾನವಾನ್ ।
ಆಶು ಗ್ರನ್ಥಸ್ಯ ವಕ್ತಾ ಚ ಯಃ ಸ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೨೮॥

ಯಾವನು ಅಡೆ-ತಡೆಗಳಿಲ್ಲದೆಯೇ ಮಾತನಾಡುವನೋ, ಮನೋ ರಂಜಕವಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವನೋ, ಊಹವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ (ತರ್ಕವಿದ್ಯೆ ಯಲ್ಲಿ) ನಿಪುಣನೋ, ಯಾವನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪನ್ನಮತಿಯಾಗಿರುವನೋ (ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾರಸ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಡುವನೋ) ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳ ನೆರವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಕೇವಲ ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅನೇಕಾನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಪಂಡಿತ ನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರುತಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನುಗಂ ಯಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಚೈವ ಶ್ರುತಾನುಗಾ ।
ಅಸಮ್ಭಿನ್ನಾರ್ಯಮರ್ಯಾದಃ ಪಣ್ಡಿತಾಖ್ಯಾಂ ಲಭೇತ ಸಃ ॥೨೯॥

ಯಾವನ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವುದೋ (ಬುದ್ಧಿಯ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವುದೋ), ಯಾವನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು (ಬುದ್ಧಿಯು) ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದೋ, ಯಾವನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ-ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥಗಳುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ

(ಶಿಷ್ಟರಾದವರ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಯಾರು ಮೀರುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಅಂತಹವ ನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

(ಮುಂದೆ ವಿದುರನು ಮೂಢರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :)

ಅಶ್ರುತಶ್ಚ ಸಮುನ್ನದ್ಧೋ ದರಿದ್ರಶ್ಚ ಮಹಾಮನಾಃ ।
ಅರ್ಥಾಂಶ್ಚಾಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರೇಪ್ಸುರ್ಮೂಢ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಬುಧೈಃ ॥೩೦॥

ಯಾವನು ಶ್ರುತಿ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡದೆಯೇ ಗರ್ವಿಷ್ಟ ನಾಗಿರುವನೋ, ಯಾವನು ದರಿದ್ರನಾಗಿದ್ದರೂ ಮಹತ್ತರವಾದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಕೆಲಸಮಾಡದೆಯೇ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು (ಫಲವನ್ನು) ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವನೋ–ಅವನನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮೂಢನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಮರ್ಥಂ ಯಃ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಪರಾರ್ಥಮನುತಿಷ್ಠತಿ ।
ಮಿಥ್ಯಾ ಚರತಿ ಮಿತ್ರಾರ್ಥೇ ಯಶ್ಚ ಮೂಢಃ ಸ ಉಚ್ಯತೇ ॥೩೧॥

ಯಾವನು ತನ್ನ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ, ಸ್ನೇಹಿತರ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ದ್ರೋಹವನ್ನೆಸಗುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅಕಾಮಾನ್ಕಾಮಯತಿ ಯಃ ಕಾಮಯಾನಾನ್ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ ।
ಬಲವನ್ತಂ ಚ ಯೋ ದ್ವೇಷ್ಟಿ ತಮಾಹುರ್ಮೂಢಚೇತಸಮ್ ॥೩೨॥

ಯಾವನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ, ಯಾವನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸು ವನೋ ಮತ್ತು ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನೊಡನೆ ಯಾವನು ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಳ್ಳುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅಮಿತ್ರಂ ಕುರುತೇ ಮಿತ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ದ್ವೇಷ್ಟಿ ಹಿನಸ್ತಿ ಚ ।
ಕರ್ಮ ಚಾರಭತೇ ದುಷ್ಟಂ ತಮಾಹುರ್ಮೂಢಚೇತಸಮ್ ॥೩೩॥

ಯಾವನು ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುವನೋ, ಪ್ರಿಯಸಖನನ್ನೂ, ಹಿತೈಷಿಯನ್ನೂ ಯಾವನು ದ್ವೇಷಿಸುವನೋ ಹಾಗೂ

ಅವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವನೋ ಮತ್ತು ಸಕಲರಿಂದಲೂ ದುಷ್ಟವಾದುದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಾವನು ಆರಂಭಿಸುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಸಾರಯತಿ ಕೃತ್ಯಾನಿ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಚಿಕಿತ್ಸತೇ ।
ಚಿರಂ ಕರೋತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಾರ್ಥೇ ಸ ಮೂಢೋ ಭರತರ್ಷಭ ॥೩೪॥

ತಾನು ಮಾಡಲಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಂದಾಗಿಯೇ ಯಾವನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವನೋ, ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವನು ಸಂದೇಹಿಸುವನೋ ಮತ್ತು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಾವನು ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಮಾಡುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರಾದ್ಧಂ ಪಿತೃಭ್ಯೋ ನ ದದಾತಿ ದೈವತಾನಿ ನ ಚಾರ್ಚತಿ ।
ಸುಹೃನ್ಮಿತ್ರಂ ನ ಲಭತೇ ತಮಾಹುರ್ಮೂಢಚೇತಸಮ್ ॥೩೫॥

ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಯಾರು ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾರು ಪೂಜಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಸುಹೃದರಾದ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಯಾರು ಪಡೆದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಅನಾಹೂತಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಅಪೃಷ್ಟೋ ಬಹು ಭಾಷತೇ ।
ಅವಿಶ್ವಸ್ತೇ ವಿಶ್ವಸಿತಿ ಮೂಢಚೇತಾ ನರಾಧಮಃ ॥೩೬॥

ಯಾವನು ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಸಮಾರಂಭಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವನೋ, ಯಾರು ಕೇಳದಿದ್ದರೂ ತಾನೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವನೋ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹನಾದವನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪರಂ ಕ್ಷಿಪತಿ ದೋಷೇಣ ವರ್ತಮಾನಃ ಸ್ವಯಂ ತಥಾ ।
ಯಶ್ಚ ಕ್ರುಧ್ಯತ್ಯನೀಶಾನಃ ಸ ಚ ಮೂಢತಮೋ ನರಃ ॥೩೭॥

ಯಾವನು ತಾನೇ ದೋಷಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದು ಇತರರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅಲ್ಪದೋಷವನ್ನೇ ಎತ್ತಿತೋರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ದೂಷಿಸುವನೋ, ತಾನು

ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಆತ್ಮನೋ ಬಲಮಜ್ಞಾಯ ಧರ್ಮಾರ್ಥಪರಿವರ್ಜಿತಮ್ ।
ಅಲಭ್ಯಮಿಚ್ಛನ್ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಾನ್ಮೂಢಬುದ್ಧಿರಿಹೋಚ್ಯತೇ ॥೩೮॥

ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಷ್ಟಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ–ಈ ಎರಡರಿಂದಲೂ ವಿವರ್ಜಿತವಾದ (ಧರ್ಮಸಾಧನೆಯೂ ಅರ್ಥ ಸಾಧನೆಯೂ ಆಗದ) ಅಲಭ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವೊಂದನ್ನು ಕೆಲಸಮಾಡದೆಯೇ ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನು ಮೂಢನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಶಿಷ್ಯಂ ಶಾಸ್ತಿ ಯೋ ರಾಜನ್ಯಶ್ಚ ಶೂನ್ಯಮುಪಾಸತೇ ।
ಕದರ್ಯಂ ಭಜತೇ ಯಶ್ಚ ತಮಾಹುರ್ಮೂಢಚೇತಸಮ್ ॥೩೯॥

ಯಾವನು ಅನಧಿಕಾರಿಯಾದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನಿತ್ತು ಅವನನ್ನು ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನೋ, ಯಾವನು ಶೂನ್ಯೋಪಾಸನೆಮಾಡು ವನೋ, (ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲು ಹೋಗುವನೋ) ಮತ್ತು ಕಡುಲೋಭಿಯನ್ನು ಯಾವನು ಸೇವಿಸುವನೋ–ಅವನನ್ನು ಮೂಢನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅರ್ಥಂ ಮಹಾನ್ತಮಾಸಾದ್ಯ ವಿದ್ಯಾಮೈಶ್ವರ್ಯಮೇವ ವಾ ।
ವಿಚರತ್ಯಸಮುನ್ನದ್ಧೋ ಯಃ ಸ ಪಣ್ಡಿತ ಉಚ್ಯತೇ ॥೪೦॥

ಯಾವನು ಮಹೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೂ, ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅನುದ್ಧತನಾಗಿ (ಅಹಂಕಾರರಹಿತನಾಗಿ) ಇರುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಏಕಃ ಸಮ್ಪನ್ನಮಶ್ನಾತಿ ವಸ್ತೇ ವಾಸಶ್ಚ ಶೋಭನಮ್ ।
ಯೋಽಸಂವಿಭಜ್ಯ ಭೃತ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕೋ ನೃಶಂಸತರಸ್ತತಃ ॥೪೧॥

ಯಾವನು ತನ್ನ ಬಂಧು-ಮಿತ್ರರಿಗೂ, ಸೇವಕರಿಗೂ ಹಂಚಿಕೊಡದೇ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಕುಳಿತು ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು ಭುಂಜಿಸುವನೋ, ಉತ್ತಮೋ

ತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಧರಿಸುವನೋ ಅಂತಹವನಿಗಿಂತಲೂ ಕ್ರೂರಿಯಾದವನು ಯಾವನಿದ್ದಾನೆ?

ಏಕಃ ಪಾಪಾನಿ ಕುರುತೇ ಫಲಂ ಭುಙ್ಕ್ತೇ ಮಹಾಜನಾಃ ।
ಭೋಕ್ತಾರೋ ವಿಪ್ರಮುಚ್ಯನ್ತೇ ಕರ್ತಾ ದೋಷೇಣ ಲಿಪ್ಯತೇ ॥೪೨॥

ಒಬ್ಬನು ಅಪಾರದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಬಹುವಿಧವಾದ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪಾಪಮಾಡಿ ಆರ್ಜಿಸಿದ ಧನದ ಫಲವನ್ನು ಅನೇಕರು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪಾಪದಿಂದ ಆರ್ಜಿಸಿದ ಧನವೆಂಬ ಫಲವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವವರಿಗೆ ಪಾಪದ ಲೇಪ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಪಾಪವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕರ್ತೃವನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ಏಕಂ ಹನ್ಯಾನ್ನ ವಾ ಹನ್ಯಾದಿಷುರ್ಮುಕ್ತೋ ಧನುಷ್ಮತಾ ।
ಬುದ್ಧಿರ್ಬುದ್ಧಿಮತೋತ್ಸೃಷ್ಟಾ ಹನ್ಯಾದ್ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಸರಾಜಕಮ್ ॥೪೩॥

ಮಹಾರಾಜ! ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತನಾದವನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಣವು ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬಹುದು ಅಥವಾ ಯಾವೊಬ್ಬನನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲ ದೆಯೂ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಚಾತುರ್ಯವೆಂಬ ಬಾಣವು ರಾಜನಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನೇ ಧ್ವಂಸಮಾಡಬಲ್ಲುದು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜನಾದವನು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. (ಶತ್ರುಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಚಾತುರ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಸೈನ್ಯಬಲವಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಗಳಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಚತುರತೆಯಿರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನದು.)

ಏಕಯಾ ದ್ವೇ ವಿನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ತ್ರೀಂಶ್ಚತುರ್ಭಿರ್ವಶೇ ಕುರು ।
ಪಞ್ಚ ಜಿತ್ವಾ ವಿದಿತ್ವಾ ಷಟ್ ಸಪ್ತ ಹಿತ್ವಾ ಸುಖೀ ಭವ ॥೪೪॥

ಒಂದರಿಂದ ಎರಡನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಮೂರನ್ನು ನಾಲ್ಕರಿಂದ ವಶಪಡಿ

ಸಿಕೋ. ಐದನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಆರನ್ನು ತಿಳಿ. ಏಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಸುಖಿಯಾಗು. (ಒಂದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಎರಡನ್ನು ಎಂದರೆ ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸು. ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿವೇಚನೆಮಾಡದೇ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಹೋಗಬಾರದು. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮೂವರು ಅನುಬಂಧಿಗಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶತ್ರು, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಉದಾಸೀನ–ಇವರೇ ಆ ಮೂವರು ಅನುಬಂಧಿಗಳು. ಆ ಮೂವರನ್ನೂ ನಾಲ್ಕರಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ ಮತ್ತು ದಂಡ ಈ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳೇ ಮೂರನ್ನು ಅಥವಾ ಮೂವರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಮಯವರಿತು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗಲೂ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಬುದ್ಧಿಯ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆದೇ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಸಾಗದು. ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಮೂರನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಐದನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು : ತ್ವಕ್, ಚಕ್ಷುಸ್, ಶ್ರೋತ್ರ, ಜಿಹ್ವೆ, ಘ್ರಾಣ–ಇವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕು. ಇದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಮಹತ್ತರವಾದ ಸಾಧನೆಯು ಬೇಕು. ಆರನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಮತ್ತು ಸಮಾಶ್ರಯ–ಈ ಆರು ರಾಜಗುಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಏಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಖಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀ, ಜೂಜು, ಬೇಟೆ, ಮದ್ಯ, ಕಠೋರವಚನ, ಕಠಿನ ಶಿಕ್ಷೆ, ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಧನಾರ್ಜನೆ–ಈ ಏಳನ್ನು ರಾಜನಾದವನು ವರ್ಜಿಸ ಬೇಕು. ಇವುಗಳು ರಾಜವ್ಯಸನಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.)

ಏಕಂ ವಿಷರಸೋ ಹನ್ತಿ ಶಸ್ತ್ರೇಣೈಕಶ್ಚ ವಧ್ಯತೇ ।
ಸರಾಷ್ಟ್ರಂ ಸಪ್ರಜಂ ಹನ್ತಿ ರಾಜಾನಂ ಮನ್ತ್ರವಿಪ್ಲವಃ ॥೪೫॥

ವಿಷರಸವು (ವಿಷವು) ವಿಷಸೇವನೆ ಮಾಡಿದವನನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಕೊಲ್ಲಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಶಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಕತ್ತಿಯು ಒಂದು ಬಾರಿಗೆ ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಕೊಲ್ಲಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಿಗೂಢವಾಗಿರಬೇಕಾದ ರಾಜರಹಸ್ಯವು ಬಹಿರಂಗವಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಮಾತ್ರ ರಾಜನನ್ನೂ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಏಕಃ ಸ್ವಾದು ನ ಭುಞ್ಜೀತ ಏಕಶ್ಚಾರ್ಥಾನ್ನ ಚಿನ್ತಯೇತ್ ।
ಏಕೋ ನ ಗಚ್ಛೇದಧ್ವಾನಂ ನೈಕಃ ಸುಪ್ತೇಷು ಜಾಗೃಯಾತ್ ॥೪೬॥

ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಊಟಮಾಡಬಾರದು. ಒಬ್ಬನೇ ಕುಳಿತು (ರಾಜ್ಯದ ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ) ಚಿಂತೆಮಾಡಬಾರದು ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲೂ ಹೋಗಬಾರದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಡಬಾರದು. ಎಲ್ಲರೂ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬನೇ ಎಚ್ಚರ ಗೊಂಡಿರಬಾರದು.

ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ ತದ್ಯದ್ರಾಜನ್ನಾವಬುಧ್ಯಸೇ ।
ಸತ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಸೋಪಾನಂ ಪಾರಾವಾರಸ್ಯ ನೌರಿವ ॥೪೭॥

ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲು ನಾವೆಯು ಏಕಮಾತ್ರವಾದ ಸಾಧನ ವಾಗಿರುವಂತೆ–ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯವೇ (ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯೇ) ಏಕಮಾತ್ರ ಸೋಪಾನವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎರಡನೆಯ ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಮಹತ್ತ್ವದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೀನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ!

ಏಕಃ ಕ್ಷಮಾವತಾಂ ದೋಷೋ ದ್ವಿತೀಯೋ ನೋಪಪದ್ಯತೇ ।
ಯದೇನಂ ಕ್ಷಮಯಾ ಯುಕ್ತಮಶಕ್ತಂ ಮನ್ಯತೇ ಜನಃ ॥೪೮॥

ಮಹಾರಾಜ! ಕ್ಷಮಾವಂತರಾಗಿರುವವರ ಮೇಲೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ದೋಷದ ಆರೋಪಣೆಯಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ದೋಷವು ಅವರಲ್ಲಿರಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಮಾಯುಕ್ತನಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಜನರು 'ಅಶಕ್ತ' 'ದುರ್ಬಲ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅಶಕ್ತತೆಯ ದೋಷವನ್ನು ಅವನ ಮೇಲೆ ಜನರು ಆರೋಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೋಽಸ್ಯ ದೋಷೋ ನ ಮನ್ತವ್ಯಃ ಕ್ಷಮಾ ಹಿ ಪರಮಂ ಬಲಮ್ ।
ಕ್ಷಮಾ ಗುಣೋ ಹ್ಯಶಕ್ತಾನಾಂ ವೀರಾಣಾಂ ಭೂಷಣಂ ಕ್ಷಮಾ ॥೪೯॥

ಕ್ಷಮಾ ವಶೀಕೃತಿರ್ಲೋಕೇ ಕ್ಷಮಯಾಂ ಕಿಂ ನ ಸಾಧ್ಯತೇ ॥೫೦॥

ಆದರೆ ಬೇರೆಯವರು ಅಶಕ್ತನೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಮೆಯಿರತಕ್ಕವನು ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಕ್ಷಮೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಶಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮಾಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಅಶಕ್ತರಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಕ್ಷಮಾವಂತರೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಶಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಕ್ಷಮೆಯು ಗುಣವಾಗಿಯೂ, ಶಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಮಹಾರಾಜ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮಾಗುಣವು ವಶೀಕರಣರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಕ್ಷಮಾಗುಣದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲಾಗದ ಕಾರ್ಯವು ಯಾವುದು ತಾನೇ ಇರುವುದು?

ಶಾನ್ತಿಖಡ್ಗಃ ಕರೇ ಯಸ್ಯ ಕಿಂ ಕರಿಷ್ಯತಿ ದುರ್ಜನಃ ।
ಅತೃಣೇ ಪತಿತೋ ವಹ್ನಿಃ ಸ್ವಯಮೇವೋಪಶಾಮ್ಯತಿ ।
ಅಕ್ಷಮಾವಾನ್ಪರಂ ದೋಷೈರಾತ್ಮಾನಂ ಚೈವ ಯೋಜಯೇತ್ ॥

ಯಾವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ 'ಶಾಂತಿ' ಎಂಬ ಖಡ್ಗವಿರುವುದೋ ಅಂತಹವನನ್ನು ದುರ್ಜನನು ಏನು ತಾನೇ ಮಾಡಿಯಾನು? ಬೆಂಕಿಯು ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೆ ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಉರಿಯುವುದೇ ಹೊರತು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಆರಿಹೋಗುತ್ತದೆ. (ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವವನೂ ಕೋಪದಿಂದುರಿದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ದುರ್ಜನನು ಹೊಡೆಯಲು ಬಂದಾಗ ಎದುರಾಳಿಯು ಶಾಂತನಾಗಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದರೆ ಬಹುಶಃ ದುರ್ಜನನು ಶಾಂತಿಮಂತ್ರೋಪಾಸಕನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಲಾರನು. ಪ್ರಹರಿಸಿದರೂ ಕ್ಷಮಾಗುಣದವನು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುಬಿಟ್ಟರೆ ದುಷ್ಟನ ಕೋಪವು ಒಡನೆಯೇ ಶಾಂತವಾಗಲೇ ಬೇಕಾಗುವುದು.) ಕ್ಷಮಾವಂತನಲ್ಲದವನು ತನ್ನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇತರರನ್ನೂ ದೋಷಭಾಗಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಏಕೋ ಧರ್ಮಃ ಪರಂ ಶ್ರೇಯಃ ಕ್ಷಮೈಕಾ ಶಾನ್ತಿರುತ್ತಮಾ ।
ವಿದ್ಯೈಕಾ ಪರಮಾ ತೃಪ್ತಿರಹಿಂಸೈಕಾ ಸುಖಾವಹಾ ॥೫೨॥

ಧರ್ಮವೊಂದೇ ಪರಮಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದು. ಕ್ಷಮಾಗುಣ ವೊಂದೇ ಶಾಂತಿಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಏಕಮಾತ್ರವಾದ ಉಪಾಯವಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯೆ ಯೊಂದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾನಸಿಕತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಲ್ಲುದು. ಅಹಿಂಸೆಯೊಂದೇ ಸುಖಾವಹವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಸಾಗರಾನ್ತಾಯಾಂ ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷಾಧಮೌ ।
ಗೃಹಸ್ಥಶ್ಚ ನಿರಾರಮ್ಭಃ ಸಾರಮ್ಭಶ್ಚೈವ ಭಿಕ್ಷುಕಃ ॥

ಸಾಗರಾಂತವಾದ ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಪುರುಷಾಧಮ ರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಮಾಡದಿರುವ ಗೃಹಸ್ಥ ; ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸೀ–ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಪುರುಷಾಧಮರು.

ದ್ವಾವಿಮೌ ಗ್ರಸತೇ ಭೂಮಿಃ ಸರ್ಪೋ ಬಿಲಶಯಾನಿವ ।
ರಾಜಾನಂ ಚಾವಿರೋದ್ಧಾರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚಾಪ್ರವಾಸಿನಮ್ ॥೫೩॥

ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸದಿರುವ (ಎದುರಿಸದಿರುವ) ರಾಜನನ್ನೂ ದೇಶಾಟನೆ ಮಾಡದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನೂ–ಬಿಲದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸರ್ಪವು ನುಂಗಿಹಾಕಿಬಿಡುವಂತೆ–ಭೂಮಿಯೇ ನುಂಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಶತ್ರು ಗಳನ್ನೆದುರಿಸದ ರಾಜನಿಗೂ ದೇಶಾಟನೆಯನ್ನು ಮಾಡದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಉಳಿಗಾಲವಿಲ್ಲ. (ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆದುರಿಸದಿದ್ದರೆ ರಾಜನು ಉಳಿಯಲಾರನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ದೇಶಾಟನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಉಳಿಯಲಾರನು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ದೇಶ-ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದೂ ರಾಜರ ಮನ್ನಣೆ ಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು.)

ದ್ವೇ ಕರ್ಮಣೀ ನರಃ ಕುರ್ವನ್ನಸ್ಮಿಲ್ಲೋಕೇ ವಿರೋಚತೇ ।
ಅಬ್ರುವನ್ಪರುಷಂ ಕಿಂಚಿದಸತೋಽನರ್ಚಯಂಸ್ತಥಾ ॥೫೪॥

ಕೇವಲ ಎರಡೇ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಖ್ಯಾತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ವಿನಯೋಕ್ತಿ ; (ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಕಾಠಿಣ್ಯದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡದಿರುವುದು.) ಎರಡನೆಯದು ; ಸತ್ಸಂಗ, ಅಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ದುರ್ಜನರನ್ನು ಗೌರವಿಸದಿರುವುದು.

ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ ಪರಪ್ರತ್ಯಯಕಾರಿಣೌ ।
ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಕಾಮಿತಕಾಮಿನ್ಯೋ ಲೋಕಃ ಪೂಜಿತಪೂಜಕಃ ॥೫೫॥

ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರನೇ! ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಕಾಮಿತನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಾಮಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮತ್ತು ಪೂಜಿತಪೂಜಕ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಇತರರನ್ನೂ ನಂಬಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಮೋಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವಳ ಗೆಳತಿಯರು ಕೂಡ ಅದೇ ಪುರುಷನನ್ನು ಮೋಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯವಳು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಮೋಹವೇ ಅವಳ ಸಖಿಯರ ವ್ಯಾಮೋಹಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಅಥವಾ ದೇವತೆಯನ್ನು ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಗೌರವಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಇತರರೂ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಆ ದೇವತೆಯನ್ನು ಗೌರವಿಸಲು ಅಥವಾ ಪೂಜಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದಾಗುವ ಫಲದ ಕಡೆಗೆ ಯಾರೂ ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವುಕಾಲ ಕಳೆದನಂತರ ಯಾರಿದನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಲು ಕೂಡ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಹೀಗೆಯೇ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಾವಿಮೌ ಕಣ್ಟಕೌ ತೀಕ್ಷ್ಣೌ ಶರೀರಪರಿಶೋಷಿಣೌ ।
ಯಶ್ಚಾಧನಃ ಕಾಮಯತೇ ಯಶ್ಚ ಕುಪ್ಯತ್ಯನೀಶ್ವರಃ ॥೫೬॥

ದರಿದ್ರನಾಗಿರತಕ್ಕವನು ಅಮೂಲ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಭಿಲಾಷಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅಸಮರ್ಥನಾದವನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವುದು–ಈ ಎರಡೂ ತಮಗೇ ತೀಕ್ಷ್ಣಕಂಟಕಗಳೂ, ಶರೀರವನ್ನು ಶೋಷಿಸತಕ್ಕುವುಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ. (ಯದ್ಯಪಿ ದರಿದ್ರರಾದವರಿಗೆ ಮನೋರಥಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ಭೋಗವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥರಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರೂ ಆಶಿಸದೇ ಇರುವುದನ್ನೂ ದರಿದ್ರರಾದವರು ಆಶಿಸಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಶೆಯು ಹೆಚ್ಚುವುದೇ ಹೊರತು ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯು ಅವರಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಶಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ವ್ಯಥೆಯಿಂದಲೇ ಅವರು ಕೃಶರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆಶೆಯೇ ಅವರಿಗೆ ಕಂಟಕವೂ ಅಥವಾ ಮೃತ್ಯುವೂ ಆಗಬಹುದು. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನ ಕೋಪವು ಅವನನ್ನೇ ಸುಟ್ಟುಬಿಡುವುದು. ಬೇರೆಯವರ ಮೇಲೆ ಆ ಕೋಪದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯೇನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ಬಡವನ ಕೋಪ ದವಡೆಗೆ ಮೂಲ' ಎಂಬ ಗಾದೆಯೇ ಇದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ದರಿದ್ರನಾದವನು ಅಮೂಲ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಶಿಸಲೂ ಹೋಗಬಾರದು ; ಅಸಮರ್ಥನಾದವನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೂಬಾರದು.)

ದ್ವಾವೇವ ನ ವಿರಾಜೇತೇ ವಿಪರೀತೇನ ಕರ್ಮಣಾ ।
ಗೃಹಸ್ಥಶ್ಚ ನಿರಾರಮ್ಭಃ ಕಾರ್ಯವಾಂಶ್ಚೈವ ಭಿಕ್ಷುಕಃ ॥೫೭॥

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಈ ಇಬ್ಬರು ತಮಗೆ ಸಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲನೆಯವನು ಕರ್ಮಮಾಡದ ಗೃಹಸ್ಥ. (ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮೋಕ್ತವಾದ ಯಾವ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದೇ ಹೆಂಡತಿ- ಮಕ್ಕಳ ಮತ್ತು ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನೂ ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೇ ಶುಷ್ಕವಾದ ವೇದಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆಯುವವನು.) ಎರಡನೆಯವನು : ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸದೇ 'ಲೋಕ ಸಂಗ್ರಹ' ವೆಂಬ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿ

ಕೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸೀ.

ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ರಾಜನ್ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯೋಪರಿ ತಿಷ್ಠತಃ ।
ಪ್ರಭುಶ್ಚ ಕ್ಷಮಯಾ ಯುಕ್ತೋ ದರಿದ್ರಶ್ಚ ಪ್ರದಾನವಾನ್ ॥೫೮॥

ಮಹಾರಾಜ! ಕ್ಷಮಾಗುಣಯುಕ್ತನಾದ, ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ರಾಜ ಮತ್ತು ದಾನಶೀಲನಾದ ದರಿದ್ರ–ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಾಗತಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಬೋದ್ಧವ್ಯೌ ದ್ವಾವತಿಕ್ರಮೌ ।
ಅಪಾತ್ರೇ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಶ್ಚ ಪಾತ್ರೇ ಚಾಪ್ರತಿಪಾದನಮ್ ॥೫೯॥

ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಉಪಾರ್ಜಿತವಾದ ಹಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ವ್ಯತಿಕ್ರಮಗಳು ಅಥವಾ ದುರುಪಯೋಗವಾಗಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದು : ಅಪಾತ್ರನಲ್ಲಿ ದಾನ, ಎರಡನೆಯದು : ಸತ್ಪಾತ್ರನಿಗೆ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣವೂ ದುರುಪಯೋಗವಾದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಾವಮ್ಭಸಿ ನಿವೇಷ್ಟವ್ಯೌ ಗಲೇ ಬದ್ಧ್ವಾ ದೃಢಾಂ ಶಿಲಾಮ್ ।
ಧನವನ್ತಮದಾತಾರಂ ದರಿದ್ರಂ ಚಾತಪಸ್ವಿನಮ್ ॥೬೦॥

ಧನವಂತನಾಗಿದ್ದರೂ ದಾನಮಾಡದೇ ಇರತಕ್ಕವನನ್ನೂ, ದರಿದ್ರನಾಗಿದ್ದರೂ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಕೆಲಸಮಾಡದವನನ್ನೂ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿಬಿಡಬೇಕು.

ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ ಸೂರ್ಯಮಣ್ಡಲಭೇದಿನೌ ।
ಪರಿವ್ರಾಡ್ಯೋಗಯುಕ್ತಶ್ಚ ರಣೇ ಚಾಭಿಮುಖೋ ಹತಃ ॥೬೧॥

ಯೋಗನಿಷ್ಠನಾದ ಪರಿವ್ರಾಜಕನು ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನೆದುರಿಸಿ ಕಾದಾಡಿ ಸಾಯುವ ಯೋಧನು–ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಉತ್ತಮಗತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಯೋ ನ್ಯಾಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಶ್ರೂಯನ್ತೇ ಭರತರ್ಷಭ ।
ಕನೀಯಾನ್ಮಧ್ಯಮಃ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಇತಿ ವೇದವಿದೋ ವಿದುಃ ॥೬೨॥

ವೇದವಿದರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಮನುಷ್ಯರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ತ್ರಿವಿಧನ್ಯಾಯಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯುದ್ಧ ಅಥವಾ ದಂಡ, ಭೇದ ಮತ್ತು ಸಾಮ–ಈ ಮೂರೇ ಆ ನ್ಯಾಯಗಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ದಂಡನೀತಿಯು ಅಧಮವಾದುದು. ಭೇದನೀತಿಯು ಮಧ್ಯಮರೀತಿಯದು. ಸಾಮನೀತಿಯು ಉತ್ತಮವಾದುದು. ಹೀಗೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ.

ತ್ರಿವಿಧಾಃ ಪುರುಷಾ ರಾಜನ್ನುತ್ತಮಾಧಮಮಧ್ಯಮಾಃ ।
ನಿಯೋಜಯೇದ್ಯಥಾವತ್ತಾಂಸ್ತ್ರಿವಿಧೇಷ್ವೇವ ಕರ್ಮಸು ॥೬೩॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮನುಷ್ಯರು ಉತ್ತಮಾಧಮ-ಮಧ್ಯಮರೆಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸ ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಂತಹವರನ್ನು ಅವರವರ ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನು ಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ತಮಾಧಮ-ಮಧ್ಯಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿಯೋಜಿಸ ಬೇಕು. (ನೀನು ಇದರಲ್ಲಿ ವ್ಯತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆ. ಅಧಮರಾದ ಕರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಿಪದವಿಯೆಂಬ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವೆ.)

ತ್ರಯ ಏವಾಧನಾ ರಾಜನ್ಭಾರ್ಯಾ ದಾಸಸ್ತಥಾ ಸುತಃ ।
ಯತ್ತೇ ಸಮಧಿಗಚ್ಛನ್ತಿ ಯಸ್ಯ ತೇ ತಸ್ಯ ತದ್ಧನಮ್ ॥೬೪॥

ಹೆಂಡತಿ, ಮಗ ಮತ್ತು ಸೇವಕ–ಈ ಮೂವರೂ ಅಧನರು. ಅರ್ಥಾತ್ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೂಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಅವರು ಸಂಪಾದಿಸಿದುದೆಲ್ಲವೂ ಅವರು ಯಾರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರಿಗೇ ಸೇರುತ್ತದೆ. (ನೀನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ನಿನ್ನ ಮಗ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅಧಿಕಾರವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯ-ಕೋಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ವಿತರಣೆಯಾದರೂ ನಿನಗೇ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಯಾರೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಕೇಳದೇ ಪಾಂಡವ

ರಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರವು ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೇ ಅವರಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡು.)

ಹರಣಂ ಚ ಪರಸ್ವಾನಾಂ ಪರದಾರಾಭಿಮರ್ಶನಮ್ ।
ಸುಹೃದಶ್ಚ ಪರಿತ್ಯಾಗಸ್ತ್ರಯೋ ದೋಷಾಃ ಕ್ಷಯಾವಹಾಃ ॥೬೫॥

ಪರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಣ ಮಾಡುವುದು, ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮತ್ತು ಸುಹೃದರನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದು–ಈ ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಷ್ಯ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ.

ತ್ರಿವಿಧಂ ನರಕಸ್ಯೇದಂ ದ್ವಾರಂ ನಾಶನಮಾತ್ಮನಃ ।
ಕಾಮಃ ಕ್ರೋಧಸ್ತಥಾ ಲೋಭಸ್ತಸ್ಮಾದೇತತ್ತ್ರಯಂ ತ್ಯಜೇತ್ ॥೬೬॥

ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ ಮತ್ತು ಲೋಭಗಳು ಆತ್ಮನಾಶಮಾಡುವುದಲ್ಲದೇ ದೇಹದ ಅಂತ್ಯವಾದ ಮೇಲೆಯೂ ನರಕಕ್ಕೆ ದ್ವಾರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ. (ಇವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಿತ್ತವರಿಗೆ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶತಶಃ ಸಿದ್ಧ.) ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಸರ್ವಥಾ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

ವರಪ್ರದಾನಂ ರಾಜ್ಯಂ ಚ ಪುತ್ರಜನ್ಮ ಚ ಭಾರತ ।
ಶತ್ರೋಶ್ಚ ಮೋಕ್ಷಣಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಾತ್ತ್ರೀಣಿ ಚೈಕಂ ಚ ತತ್ಸಮಮ್ ॥೬೭॥

ವರಪ್ರದಾನ, ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಜನ್ಮ–ಈ ಮೂರೂ ಸಂತೋಷದಾಯಕಗಳು. ಆದರೆ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರುವನ್ನು ವಿಮುಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು ಈ ಮೂರೂ ವಿಧವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿದ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ವರಪ್ರದಾನ, ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಜನ್ಮ ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಭಕ್ತಂ ಚ ಭಜಮಾನಂ ಚ ತವಾಸ್ಮೀತಿ ಚ ವಾದಿನಮ್ ।
ತ್ರೀನೇತಾಂಶ್ಶರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ವಿಷಮೇಽಪಿ ನ ಸಂತ್ಯಜೇತ್ ॥೬೮॥

ಶರಣಾಗತರಾಗಿ ಬಂದ ಭಕ್ತ, ಸೇವಕ, 'ನಾನು ನಿನ್ನವನು. ನನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡು'–ಎಂದು ಹೇಳುವವನು–ಈ ಮೂವರನ್ನೂ ಎಂತಹ ವಿಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೈಬಿಡಬಾರದು.

ಚತ್ವಾರಿ ರಾಜ್ಞಾ ತು ಮಹಾಬಲೇನ
ವರ್ಜ್ಯಾನ್ಯಾಹುಃ ಪಣ್ಡಿತಸ್ತಾನಿ ವಿದ್ಯಾತ್ ।
ಅಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞೈಃ ಸಹ ಮನ್ತ್ರಂ ನ ಕುರ್ಯಾ-
ನ್ನ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರೈ ರಭಸೈಶ್ಚಾರಣೈಶ್ಚ ॥೬೯॥

ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ ರಾಜನು ಈ ನಾಲ್ವರನ್ನು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಪಂಡಿತನಾದವನು ತನ್ನ ಸಲಹೆಗಾರರ ಗುಣ-ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಈ ನಾಲ್ಕು ದುರ್ಗುಣಗಳಿರುವವನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯವರೊಡನೆ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು. ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವಿರುವವರನ್ನೂ ವರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದು-ಮುಂದು ನೋಡದೇ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಹಳ ಅವಸರದಿಂದ ಮಾಡುವವರನ್ನೂ ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ಇಡಬೇಕು. ಸರ್ವದಾ ಹೊಗಳುವವರನ್ನೂ ನಂಬಲೇಬಾರದು ; ವರ್ಜಿಸಬೇಕು.

ಚತ್ವಾರಿ ತೇ ತಾತ ಗೃಹೇ ವಸನ್ತು
ಶ್ರಿಯಾಭಿಜುಷ್ಟಸ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮೇ ।
ವೃದ್ಧೋ ಜ್ಞಾತಿರವಸನ್ನಃ ಕುಲೀನಃ
ಸಖಾ ದರಿದ್ರೋ ಭಗಿನೀ ಚಾನಪತ್ಯಾ ॥೭೦॥

ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧನಾದ ನಿನ್ನ ನಿವಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ವರು ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲಿ. ವೃದ್ಧನಾದ ಜ್ಞಾತಿ, ಸಂಕಟದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ ಮನುಷ್ಯ, ಧನಹೀನನಾದ ಸ್ನೇಹಿತ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಸೋದರಿ–ಈ ನಾಲ್ವರು ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅವರಿಂದ ನಿನಗೆ ಎಲ್ಲ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತವುಂಟಾಗುವುದು.

ಚತ್ವಾರ್ಯಾಹ ಮಹಾರಾಜ ಸಾದ್ಯಸ್ಕಾನಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ।
ಪೃಚ್ಛತೇ ತ್ರಿದಶೇನ್ದ್ರಾಯ ತಾನೀಮಾನಿ ನಿಬೋಧ ಮೇ ॥೭೧॥

ಮಹಾರಾಜ! ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರನಾದ ಇಂದ್ರನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು 'ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಫಲಕೊಡುವುವು ಯಾವುವು?'–ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿ,

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ನಾಲ್ಕೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದನು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ನಾನು ನಿನಗೂ ಹೇಳುವೆನು, ಕೇಳು.

ದೇವತಾನಾಂ ಚ ಸಂಕಲ್ಪಮನುಭಾವಂ ಚ ಧೀಮತಾಮ್ ।
ವಿನಯಂ ಕೃತವಿದ್ಯಾನಾಂ ವಿನಾಶಂ ಪಾಪಕರ್ಮಣಾಮ್ ॥೭೨॥

ದೈವಸಂಕಲ್ಪ, ಮಹಾತ್ಮರ ಪ್ರಭಾವ, ಪೂರ್ಣವಿದ್ಯಾವಂತರ ವಿನಯ, ಪಾಪಿಷ್ಠರ ವಿನಾಶ–ಇವುಗಳು ಸದ್ಯಃ ಫಲದಾಯಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಚತ್ವಾರಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಭಯಙ್ಕರಾಣಿ
ಭಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ತ್ಯಯಥಾಕೃತಾನಿ ।
ಮಾನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮುತ ಮಾನಮೌನಂ
ಮಾನೇನಾಧೀತಮುತ ಮಾನಯಜ್ಞಃ ॥೭೩॥

ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಮಗಳು ಐಹಿಕ ಮತ್ತು ಆಮುಷ್ಮಿಕ್ರಫಲಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಭಯೋತ್ಪಾದಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ನಿಯತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಮೌನ, ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞ–ಇವುಗಳು ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಅಭಯಪ್ರದಾನಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನೇ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ, ಅಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಪಞ್ಚಾಗ್ನಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಣ ಪರಿಚರ್ಯಾಃ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ।
ಪಿತಾ ಮಾತಾಗ್ನಿರಾತ್ಮಾ ಚ ಗುರುಶ್ಚ ಭರತರ್ಷಭ ॥೭೪॥

ಐದು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಮಾನವನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪೂಜಿಸ ಬೇಕು. ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಯಜ್ಞೇಶ್ವರ, ಆತ್ಮಾ ಮತ್ತು ಗುರು–ಈ ಐವರೇ ಆ ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳು.

ಪಞ್ಚೈವ ಪೂಜಯಲ್ಲೋಕೇ ಯಶಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಕೇವಲಮ್ ।
ದೇವಾನ್ಪಿತೄನ್ಮನುಷ್ಯಾಂಶ್ಚ ಭಿಕ್ಷೂನತಿಥಿಪಞ್ಚಮಾನ್ ॥೭೫॥

ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಷ್ವಾತ್ತಾದಿ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ, ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳನ್ನೂ (ಈ ಐವರನ್ನೂ) ಪೂಜಿಸುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಪಞ್ಚ ತ್ವಾನುಗಮಿಷ್ಯನ್ತಿ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಗಮಿಷ್ಯಸಿ ।
ಮಿತ್ರಾಣ್ಯಮಿತ್ರಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ಉಪಜೀವ್ಯೋಪಜೀವಿನಃ ॥೭೬॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸ್ನೇಹಿತರು, ಶತ್ರುಗಳು, ಉದಾಸೀನರು, ನಿನಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಡುವವರು (ಗುರುಗಳು) ಮತ್ತು ನಿನ್ನಿಂದ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರು–ಈ ಐವರೂ ನೀನು ಎಲ್ಲಿಗೇ ಹೋದರೂ ನಿನ್ನ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆಯೇ ಬರುತ್ತಾರೆ.

ಪಞ್ಚೇನ್ದ್ರಿಯಸ್ಯ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯಚ್ಛಿದ್ರಂ ಚೇದೇಕಮಿನ್ದ್ರಿಯಮ್ ।
ತತೋಽಸ್ಯ ಸ್ರವತಿ ಪ್ರಜ್ಞಾ ದೃತೇಃ ಪಾತ್ರಾದಿವೋದಕಮ್ ॥೭೭॥

ಶ್ರೋತ್ರ, ತ್ವಕ್ (ಚರ್ಮ), ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ನಾಸಿಕ ಇವು ಪಂಚಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಮನುಷ್ಯನ ಈ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ತೂತಾದರೂ (ಯಾವುದೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯವು ವಿಷಯಗಳ ಲಾಲಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ) ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೂ–ಚರ್ಮದ ಚೀಲದಲ್ಲುಂಟಾದ ರಂಧ್ರದಿಂದ ನೀರು ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ–ಆ ಇಂದ್ರಿಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹರಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ. (ಅದರೊಡನೆಯೇ ಲೀನವಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ.)

ಷಡ್ದೋಷಾಃ ಪುರುಷೇಣೇಹ ಹಾತವ್ಯಾ ಭೂತಿಮಿಚ್ಛತಾ ।
ನಿದ್ರಾ ತನ್ದ್ರಾ ಭಯಂ ಕ್ರೋಧ ಆಲಸ್ಯಂ ದೀರ್ಘಸೂತ್ರತಾ ॥೭೮॥

ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಈ ಆರು ದೋಷಗಳನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು. ನಿದ್ರೆ, ಸೋಮಾರಿತನ, ಭಯ, ಕ್ರೋಧ ಅಥವಾ ದ್ವೇಷ, ಆಲಸ್ಯ (ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದು) ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಹುನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು–ಇವುಗಳೇ ಆ ಆರು ದೋಷಗಳು ಅಥವಾ ದುರ್ಗುಣಗಳು.

ಷಡಿಮಾನ್ಪುರುಷೋ ಜಹ್ಯಾದ್ಭಿನ್ನಾಂ ನಾವಮಿವಾರ್ಣವೇ ।
ಅಪ್ರವಕ್ತಾರಮಾಚಾರ್ಯಮನಧೀಯಾನಮೃತ್ವಿಜಮ್ ॥೭೯॥

ಅರಕ್ಷಿತಾರಂ ರಾಜಾನಂ ಭಾರ್ಯಾಂ ಚಾಪ್ರಿಯವಾದಿನೀಮ್ ।
ಗ್ರಾಮಕಾಮಂ ಚ ಗೋಪಾಲಂ ವನಕಾಮಂ ಚ ನಾಪಿತಮ್ ॥೮೦॥

ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಡೆದುಹೋದ ನಾವೆಯನ್ನು ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ–ಈ ಆರು ಮಂದಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಉಪದೇಶನೀಡದಿರುವ ಆಚಾರ್ಯ, ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡದಿರುವ ಅಥವಾ ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡದಿರುವ ಋತ್ವಿಜ, ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದ ರಾಜ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡದಿರುವ ಹೆಂಡತಿ, ಸದಾ ಊರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಗೋಪಾಲ ಮತ್ತು ಸದಾ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಕ್ಷೌರಿಕ–ಈ ಆರು ಮಂದಿಯನ್ನೂ ವರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಅರ್ಥಾತ್ ಇಂತಹವರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ.

ಷಡೇವ ತು ಗುಣಾಃ ಪುಂಸಾ ನ ಹಾತವ್ಯಾಃ ಕದಾಚನ ।
ಸತ್ಯಂ ದಾನಮನಾಲಸ್ಯಮನಸೂಯಾ ಕ್ಷಮಾ ಧೃತಿಃ ॥೮೧॥

ಮಾನವನಿಂದ ಈ ಆರು ಗುಣಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬಿಡಲ್ಪಡತಕ್ಕುವುಗಳಲ್ಲ. ಸತ್ಯ, ದಾನ, ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಸೂಯೆಪಡದಿರುವುದು, ಕ್ಷಮೆ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯ–ಈ ಆರು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡಬಾರದು.

ಅರ್ಥಾಗಮೋ ನಿತ್ಯಮರೋಗಿತಾ ಚ
ಪ್ರಿಯಾ ಚ ಭಾರ್ಯಾ ಪ್ರಿಯವಾದಿನೀ ಚ ।
ವಶ್ಯಶ್ಚ ಪುತ್ರೋಽರ್ಥಕರೀ ಚ ವಿದ್ಯಾ
ಷಡ್ಜೀವಲೋಕಸ್ಯ ಸುಖಾನಿ ರಾಜನ್ ॥೮೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರೋಗದೃಢಕಾಯತ್ವ, ಪ್ರಿಯಳಾಗಿಯೂ ಪ್ರಿಯವಾದಿನಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭಾರ್ಯೆ, ವಿಧೇಯನಾದ ಪುತ್ರ, ಧನಸಂಪಾದನೆಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ–ಈ ಆರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸುಖದಾಯಕಗಳು.

ಷಣ್ಣಾಮಾತ್ಮನಿ ನಿತ್ಯಾನಾಮೈಶ್ವರ್ಯಂ ಯೋಽಧಿಗಚ್ಛತಿ ।
ನ ಸ ಪಾಪೈಃ ಕುತೋಽನರ್ಥೈರ್ಯುಜ್ಯತೇ ವಿಜಿತೇನ್ದ್ರಿಯಃ ॥೮೩॥

ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಹುದುಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಆರು ನಿತ್ಯಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ (ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧ-ಲೋಭ-ಮೋಹ-ಮದ-ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ) ಯಾವನು ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ ಮಹಾಪುರುಷನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಲಿಪ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅನರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಎಲ್ಲ ಅನರ್ಥಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಪಾಪಗಳಿಗೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿರುವ ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧಾದಿ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗವೇ ಕಾರಣ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅರ್ಥಾತ್ ಅವುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಷಡಿಮೇ ಷಟ್ಸು ಜೀವನ್ತಿ ಸಪ್ತಮೋ ನೋಪಲಭ್ಯತೇ ।
ಚೋರಾಃ ಪ್ರಮತ್ತೇ ಜೀವನ್ತಿ ವ್ಯಾಧಿತೇಷು ಚಿಕಿತ್ಸಕಾಃ ॥೮೪॥

ಪ್ರಮದಾಃ ಕಾಮಯಾನೇಷು ಯಜಮಾನೇಷು ಯಾಜಕಾಃ ।
ರಾಜಾ ವಿವದಮಾನೇಷು ನಿತ್ಯಂ ಮೂರ್ಖೇಷು ಪಣ್ಡಿತಾಃ ॥೮೫॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಆರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಈ ಆರು ರೀತಿಯ ಮನುಷ್ಯರೂ ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಏಳನೆಯ ವಿಧವಾದ ಜನಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಏಳನೆಯ ರೀತಿಯ ಜೀವನವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಈ ಆರರಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಕವಾಗಿವೆ.

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮತ್ತರಾದ ಅನೇಕ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಮತ್ತರೆಂದರೆ ಧನದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದವರೂ ಆಗಬಹುದು ; ಅಜಾಗರೂಕರೂ ಆಗಬಹುದು. ಈ ಎರಡು ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮತ್ತನಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಕಳ್ಳರಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಜಾಗರೂಕರಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರಲಾರದು. ರೋಗಿಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿ ವೈದ್ಯರು ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ರೋಗಿಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವೈದ್ಯರ ಜೀವನವೇ ಸಾಗಲಾರದು. ರೋಗಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾಲವನ್ನು ನಾವು ಎಂದೂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. (ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅನೇಕ

ರೋಗಗಳನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಿರುವೆವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಇದು ಪ್ರಕೃತಿನಿಯಮ.) ಕಾಮಿನಿಯರು ಕಾಮುಕರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾಗಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪುರೋಹಿತರು ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಯಾಗಮಾಡುವವರು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಪುರೋಹಿತರೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಒಂದು ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.) ರಾಜರು ಪರಸ್ಪರ ಕದನವಾಡುವುದನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನು ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಯುದ್ಧವಾಗುವುದೂ ಪ್ರಕೃತಿ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ 'ಶಾಂತಿ, ಶಾಂತಿ' ಎಂದು ಉದ್ಘೋಷಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಯುದ್ಧವು ಯಾವಾಗ? ಹೇಗೆ?–ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಹೇಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧವೇ ಆಗಕೂಡದೆಂದು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳವರೂ ಒಮ್ಮತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿದರೂ ಆಗುವ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಯಾರೂ ತಪ್ಪಿಸಲಾರರು. ವಿದುರನಂದು ಹೇಳಿರುವ ನೀತಿಯು ಇಂದಿಗೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ.) ವಿವಾದಮಾಡುವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ (ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿವಾದವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ) ರಾಜನು ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೂರ್ಖರಿಂದ ಪಂಡಿತರು ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಮೂರ್ಖರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪಂಡಿತರು ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಷಡಿಮಾನಿ ವಿನಶ್ಯನ್ತಿ ಮುಹೂರ್ತಮನವೇಕ್ಷಣಾತ್ ।
ಗಾವಃ ಸೇವಾ ಕೃಷಿರ್ಭಾರ್ಯಾ ವಿದ್ಯಾ ವೃಷಲಸಂಗತಿಃ ॥೮೬॥

ಹಸುಗಳು, ಸೇವೆ, ಕೃಷಿ, ಭಾರ್ಯೆ, ವಿದ್ಯೆ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರಸಂಗ–ಈ ಆರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡಿದರೂ ಅವು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಹಸುವು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಸೇವೆಮಾಡುವ ಸೇವಕನು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ ತಡಮಾಡಿದರೂ ಯಜಮಾನನು ಸಿಟ್ಟಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತು-ಬಿತ್ತಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬೆಳೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೆಂಡತಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಒಡನೆಯೇ ಕುಪಿತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ.

'ಕ್ಷಣತ್ಯಾಗೇ ಕುತೋ ವಿದ್ಯಾ'–ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಪೋಲುಮಾಡಿದರೂ ವಿದ್ಯೆಯ ಸಾಧನೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವೃಷಲಸಂಗತಿಃ– ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶೂದ್ರನ ಸಹವಾಸವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸೇವಕರನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ಉದಾಸೀನಮಾಡಿದರೆ ಅವರು ಒಡನೆಯೇ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಷಡೇತೇ ಹ್ಯವಮನ್ಯನ್ತೇ ನಿತ್ಯಂ ಪೂರ್ವೋಪಕಾರಿಣಮ್ ।
ಆಚಾರ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಕೃತದಾರಾಶ್ಚ ಮಾತರಮ್ ॥೮೭॥

ನಾರೀಂ ವಿಗತಕಾಮಾಸ್ತು ಕೃತಾರ್ಥಾಶ್ಚ ಪ್ರಯೋಜಕಮ್ ।
ನಾವಂ ನಿಸ್ತೀರ್ಣಕಾನ್ತಾರಾ ಆತುರಾಶ್ಚ ಚಿಕಿತ್ಸಕಮ್ ॥೮೮॥

ಈ ಆರು ಮಂದಿ ತಮಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಕರಿಸಿದವನನ್ನು ಅವಮಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆತುಬಿಡುತ್ತಾರೆ.) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿದನಂತರ ಗುರುವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆತುಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ('ಉಪಾಧ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ವೈದ್ಯಾಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಾನ್ತೇ ಹ್ಯಪ್ರಯೋಜಕಾಃ' ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಮುಗಿದನಂತರ ಗುರುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕನೇ ಆಗುವನೆಂದು ಒಬ್ಬ ಕವಿಯು ಉದ್ಘೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ.) ವಿವಾಹವಾದನಂತರ ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ತಾಯಿಯನ್ನೇ ಮರೆಯುತ್ತಾರೆ. (ಉದಾಸೀನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲಿನ ಮಾತೃಪ್ರೇಮವು ಅವರಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.) (ಕೃತಾಃ ದಾರಾಃ ಯೇಷಾನ್ತೇ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳು ಮದುವೆಯಾದನಂತರ ತಂದೆ- ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೊರಟುಹೋಗುವುದು ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿದೆ.) ಕಾಮದ ಉಪಶಾಂತಿಯಾದನಂತರ (ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆ) ತಾನು ಉಪಭೋಗಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಪುರುಷನು ಪುನಃ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅವಳು ಬೇಡವಾಗುತ್ತಾಳೆ. ತಾನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ (ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ) ಮನುಷ್ಯನು ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ನೆರವು ನೀಡಿದವ ರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆಯುತ್ತಾನೆ. ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ

ಸಾಧಿಸಿಬಿಟ್ಟೆನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ದುರ್ಗಮವಾದ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ ದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿ ತೀರಕ್ಕೊಯ್ದ ನಾವೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ನಾವಿಕನನ್ನು ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಿದವನು ಮರೆಯುತ್ತಾನೆ. 'ಹೊಳೆ ದಾಟಿದ ಮೇಲೆ ಅಂಬಿಗನ ಮಿಂಡ' ಎಂಬ ಗಾದೆಯು ಇದರಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದೆ. ರೋಗಿಗಳು ತಮ್ಮ ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಚಿಕಿತ್ಸಕನನ್ನು ಅಥವಾ ವೈದ್ಯನನ್ನು ಮರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಾರ್ಯಾನಂತರದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನೂ ಅಪ್ರಯೋಜಕನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಆರೋಗ್ಯಮಾನೃಣ್ಯಮವಿಪ್ರವಾಸಃ
ಸದ್ಭಿರ್ಮನುಷ್ಯೈಃ ಸಹ ಸಮ್ಪ್ರಯೋಗಃ ।
ಸ್ವಪ್ರತ್ಯಯಾ ವೃತ್ತಿರಭೀತವಾಸಃ
ಷಡ್ಜೀವಲೋಕಸ್ಯ ಸುಖಾನಿ ರಾಜನ್ ॥೮೯॥

ನೀರೋಗದೃಢಕಾಯನಾಗಿರುವುದು, ಸಾಲಗಾರನಾಗದೇ ಇರುವುದು, ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡದಿರುವುದು, ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆ ಸಹವಾಸ, ಸ್ವವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ (ತನಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿರುವ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ) ಜೀವನ ನಡೆಸುವುದು ಮತ್ತು ಭಯವಿಲ್ಲದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು–ಈ ಆರೂ ಪ್ರಪಂಚದ ಜನಗಳಿಗೆ ಸುಖಾವಹಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಈರ್ಷ್ಯೀ ಘೃಣೀ ನಸಂತುಷ್ಟಃ ಕ್ರೋಧನೋ ನಿತ್ಯಶಙ್ಕಿತಃ ।
ಪರಭಾಗ್ಯೋಪಜೀವೀ ಚ ಷಡೇತೇ ನಿತ್ಯದುಃಖಿತಾಃ ॥೯೦॥

ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು, ಅಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾರುಣ್ಯವುಳ್ಳ ವನು, ಸಂತುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಬಹುಕೋಪವಿರುವವನು, ಎಲ್ಲ ವಿಷಯ ಗಳನ್ನೂ ಸಂದೇಹದಿಂದಲೇ ಕಾಣುವವನು ಮತ್ತು ಇತರರ ಐಶ್ವರ್ಯ ದಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುವವನು–ಈ ಆರು ಜನರೂ ನಿತ್ಯದುಃಖಿಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಪ್ತ ದೋಷಾಃ ಸದಾ ರಾಜ್ಞಾ ಹಾತವ್ಯಾ ವ್ಯಸನೋದಯಾಃ ।
ಪ್ರಾಯಶೋ ಯೈರ್ವಿನಶ್ಯನ್ತಿ ಕೃತಮೂಲಾ ಅಪೀಶ್ವರಾಃ ॥೯೧॥

ಸ್ತ್ರಿಯೋಽಕ್ಷಾಮೃಗಯಾ ಪಾನಂ
ವಾಕ್ಪಾರುಷ್ಯಂ ಚ ಪಞ್ಚಮಮ್ ।
ಮಹಚ್ಚ ದಣ್ಡಪಾರುಷ್ಯ-
ಮರ್ಥದೂಷಣಮೇವ ಚ ॥೯೨॥

ವ್ಯಸನವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಏಳು ದೋಷಗಳನ್ನು ರಾಜನಾದವನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ವರ್ಜಿಸಬೇಕು. ರಾಜರು ದೃಢಮೂಲರಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ದೋಷಗಳಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಯಃ ಅವರೂ ವಿನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಿತಿಮೀರಿದ ಆಸಕ್ತಿ, ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹುಚ್ಚು, ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿ, ಮಿತಿಮೀರಿ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವುದು, ಸರ್ವದಾ ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡುತ್ತಿರುವುದು, ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಡುವ ಅಲ್ಪಾಪರಾಧಕ್ಕೆ ಕಠೋರವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಧನವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗಮಾಡುವುದು–ಈ ಏಳು ಆ ಮಹಾದೋಷಗಳು.

ಅಷ್ಟೌ ಪೂರ್ವನಿಮಿತ್ತಾನಿ ನರಸ್ಯ ವಿನಶಿಷ್ಯತಃ ।
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ಪ್ರಥಮಂ ದ್ವೇಷ್ಟಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಶ್ಚ ವಿರುಧ್ಯತೇ ॥೯೩॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ವಾನಿ ಚಾದತ್ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂಶ್ಚ ಜಿಘಾಂಸತಿ ।
ರಮತೇ ನಿನ್ದಯಾ ಚೈಷಾಂ ಪ್ರಶಂಸಾಂ ನಾಭಿನನ್ದತಿ ॥೯೪॥

ನೈನಾನ್ಸ್ಮರತಿ ಕೃತ್ಯೇಷು ಯಾಚಿತಶ್ಚಾಭ್ಯಸೂಯತಿ ।
ಏತಾನ್ದೋಷಾನ್ನರಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಬುಧ್ಯೇದ್ಬುದ್ಧ್ವಾ ವಿಸರ್ಜಯೇತ್ ॥೯೫॥

ವಿನಾಶಹೊಂದುವವನ ಪೂರ್ವಸೂಚನೆಗಳು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಈ ಎಂಟರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಎಂಟು ದೋಷಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಮತ್ತು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನಂತರ ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಡನೆ ವಿರೋಧವನ್ನು

ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಆನಂದಪಡುವುದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶಂಸೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ದೇವಕಾರ್ಯ-ಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು, ಯಾಚಿಸಲು ಬಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕುಪಿತನಾಗುವುದು–ಇವೇ ಆ ಎಂಟು ದೋಷಗಳು.

ಅಷ್ಟಾವಿಮಾನಿ ಹರ್ಷಸ್ಯ ನವನೀತಾನಿ ಭಾರತ ।
ವರ್ತಮಾನಾನಿ ದೃಶ್ಯನ್ತೇ ತಾನ್ಯೇವ ಸ್ವಸುಖಾನ್ಯಪಿ ॥೯೬॥

ಸಮಾಗಮಶ್ಚ ಸಖಿಭಿರ್ಮಹಾಂಶ್ಚೈವ ಧನಾಗಮಃ ।
ಪುತ್ರೇಣ ಚ ಪರಿಷ್ವಙ್ಗಃ ಸಂನಿಪಾತಶ್ಚ ಮೈಥುನೇ ॥೯೭॥

ಸಮಯೇ ಚ ಪ್ರಿಯಾಲಾಪಃ ಸ್ವಯೂಥ್ಯೇಷು ಸಮುನ್ನತಿಃ ।
ಅಭಿಪ್ರೇತಸ್ಯ ಲಾಭಶ್ಚ ಪೂಜಾ ಚ ಜನಸಂಸದಿ ॥೯೮॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಈ ಎಂಟು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಹರ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾರಭೂತವಾಗಿವೆ. ಹರ್ಷವೆಂಬುದು ಈ ಎಂಟರಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿದೆ. ಇವುಗಳೇ ಐಹಿಕವಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿವೆ. ಸ್ನೇಹಿತರೊಡನೆ ಸಮಾಗಮ, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಧಿಕ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪುತ್ರನ ಆಲಿಂಗನ, ಮೈಥುನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರೋತ್ಸರ್ಜನ, ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು-ಕತೆಗಳು, ತನ್ನ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗಿಂತಲೂ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಜನಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಾನ–ಈ ಎಂಟು ಸಂದರ್ಭಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಅಷ್ಟೌ ಗುಣಾಃ ಪುರುಷಂ ದೀಪಯನ್ತಿ
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಚ ಕೌಲ್ಯಂ ಚ ದಮಃ ಶ್ರುತಂ ಚ ।
ಪರಾಕ್ರಮಶ್ಚ ಬಹುಭಾಷಿತಾ ಚ
ದಾನಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಚ ॥೯೯॥

ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿ, ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತಿ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ,

ಪರಾಕ್ರಮ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡದಿರುವುದು, ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದಷ್ಟು ದಾನ ಕೊಡುವುದು, ಇತರರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿರುವುದು–ಈ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ.

ನವದ್ವಾರಮಿದಂ ವೇಶ್ಮ ತ್ರಿಸ್ಥೂಣಂ ಪಞ್ಚಸಾಕ್ಷಿಕಮ್ ।
ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಾಧಿಷ್ಠಿತಂ ವಿದ್ವಾನ್ಯೋ ವೇದ ಸ ವರಃ ಕವಿಃ ॥೧೦೦॥

ಈ ಶರೀರವೆಂಬ ಮನೆಯು ಒಂಬತ್ತು ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿರುವುದು. (ಕಣ್ಣುಗಳೆರಡು, ಕಿವಿಗಳೆರಡು, ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳೆರಡು, ಬಾಯೊಂದು, ಮೂತ್ರದ್ವಾರ-ಗುದದ್ವಾರಗಳೆರಡು ಒಟ್ಟು ಒಂಬತ್ತು ಬಾಗಿಲುಗಳು.) ಈ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವ-ರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ತಂಭಗಳು. ಐದು ಮಂದಿ ಸಾಕ್ಷಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಈ ದೇಹ. ತ್ವಕ್, ಚಕ್ಷುಸ್, ಶ್ರೋತ್ರ, ಜಿಹ್ವಾ, ಘ್ರಾಣ–ಈ ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಈ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಭೂತವಾದುವುಗಳು. ಈ ದೇಹವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಯಾವನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನೇ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯು.

ದಶ ಧರ್ಮಂ ನ ಜಾನನ್ತಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ನಿಬೋಧ ತಾನ್ ।
ಮತ್ತಃ ಪ್ರಮತ್ತ ಉನ್ಮತ್ತಃ ಶ್ರಾನ್ತಃ ಕ್ರುದ್ಧೋ ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ ॥೧೦೧॥

ತ್ವರಮಾಣಶ್ಚ ಲುಬ್ಧಶ್ಚ ಭೀತಃ ಕಾಮೀ ಚ ತೇ ದಶ ।
ತಸ್ಮಾದೇತೇಷು ಸರ್ವೇಷು ನ ಪ್ರಸಜ್ಜೇತ ಪಣ್ಡಿತಃ ॥೧೦೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ನಾನು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಹತ್ತು ರೀತಿಯ ಜನರು ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಾರೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವೆನು; ಕೇಳು : ಮತ್ತನೆಂದರೆ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು, ಪ್ರಮತ್ತನೆಂದರೆ ಧನಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿರುವವನು, ಉನ್ಮತ್ತನೆಂದರೆ ಹುಚ್ಚ, ಬಹಳ ಬಳಲಿದವನು, ಬಹುವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಂಡಿರುವವನು, ಬಹುವಾಗಿ ಹಸಿದಿರುವವನು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯವಸರದಿಂದಮಾಡಲು ಹೋಗುವವನು, ಲೋಭಿಯು, ಭೀತನಾಗಿರುವವನು ಮತ್ತು ಕಾಮುಕನು.

ಇಂತಹವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದವನು ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸ ಬಾರದು.

ಮಹಾರಾಜ! ಇದೇ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ತನ್ನ ಪುತ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸುಧನ್ವನೊಡನೆ ಹೇಳಿದ, ಪುರಾತನವಾದ, ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗೀತಗಳನ್ನು ಈಗಲೂ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಗೀತಗಳನ್ನೇ ನಾನೂ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳುವೆನು ; ಕೇಳು :

ಯಃ ಕಾಮಮನ್ಯೂ ಪ್ರಜಹಾತಿ ರಾಜಾ
ಪಾತ್ರೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತೇ ಧನಂ ಚ ।
ವಿಶೇಷವಿಚ್ಛ್ರುತವಾನ್ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರೀ
ತಂ ಸರ್ವಲೋಕಃ ಕುರುತೇ ಪ್ರಮಾಣಮ್ ॥೧೦೪॥

ಯಾವ ರಾಜನು ಕಾಮ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸಿರುವನೋ, ಆರ್ಜಿಸಿದ ಧನವನ್ನು ಸತ್ಪಾತ್ರರಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವನೋ, ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರಗಳ ತಾರತಮ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿರುವನೋ, ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನ

ವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೋ, ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಲಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ಶೀಘ್ರ ವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳೂ ಗೌರವಿಸುತ್ತವೆ.

ಜಾನಾತಿ ವಿಶ್ವಾಸಯಿತುಂ ಮನುಷ್ಯಾ-
ನ್ವಿಜ್ಞಾತದೋಷೇಷು ದಧಾತಿ ದಣ್ಡಮ್ ।
ಜಾನಾತಿ ಮಾತ್ರಾಂ ಚ ತಥಾ ಕ್ಷಮಾಂ ಚ
ತಂ ತಾದೃಶಂ ಶ್ರೀರ್ಜುಷತೇ ಸಮಗ್ರಾ ॥೧೦೫॥

ಯಾವ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನೋ, ತಪ್ಪಿತಸ್ಥರೆಂದು ವಿಚಾರಣೆಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬಂದ ನಂತರವೇ ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪಕ್ಷಪಾತವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಶಿಕ್ಷಿಸುವನೋ, ಯಾವ ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂಬ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾದ ಸಂಪತ್ತೂ ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ. (ಅವನು ಸಕಲಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ.)

ಸುದುರ್ಬಲಂ ನಾವಜಾನಾತಿ ಕಂಚಿ-
ದ್ಯುಕ್ತೋ ರಿಪುಂ ಸೇವತೇ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಮ್ ।
ನ ವಿಗ್ರಹಂ ರೋಚಯತೇ ಬಲಸ್ಥೈಃ
ಕಾಲೇ ಚ ಯೋ ವಿಕ್ರಮತೇ ಸ ಧೀರಃ ॥೧೦೬॥

ಯಾವನು ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಬಲನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುವು ದಿಲ್ಲವೋ, ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಣೆಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದು ಸಮಯವು ಬರುವವರೆಗೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಶಯವುಂಟಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೇ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವನೋ, ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ರಾಜರೊಡನೆ ಯಾವನು ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಸಮಯಬಂದಾಗ ಯಾವನು ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡು ವನೋ–ಅಂತಹವನೇ ಧೀರನು.

ಪ್ರಾಪ್ಯಾಪದಂ ನ ವ್ಯಥತೇ ಕದಾಚಿ-
ದುದ್ಯೋಗಮನ್ವಿಚ್ಛತಿ ಚಾಪ್ರಮತ್ತಃ ।
ದುಃಖಂ ಚ ಕಾಲೇ ಸಹತೇ ಮಹಾತ್ಮಾ
ಧುರನ್ಧರಸ್ತಸ್ಯ ಜಿತಾಃ ಸಪತ್ನಾಃ ॥೧೦೭॥

ಅನರ್ಥಕಂ ವಿಪ್ರವಾಸಂ ಗೃಹೇಭ್ಯಃ
ಪಾಪೈಃ ಸನ್ಧಿಂ ಪರದಾರಾಭಿಮರ್ಶಮ್ ।
ದಮ್ಭಂ ಸ್ತೈನ್ಯಂ ಪೈಶುನಂ ಮದ್ಯಪಾನಂ
ನ ಸೇವತೇ ಯಶ್ಚ ಸುಖೀ ಸದೈವ ॥೧೦೮॥

ಕಾರ್ಯಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ ಯಾವ ರಾಜನು ಮಹತ್ತರವಾದ ಆಪತ್ತಿಗೊಳಗಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ದುಃಖಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಸರ್ವದಾ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ, ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೋ–ಅಂತಹ ಮಹಾತ್ಮನ ಶತ್ರುಗಳು ಪರಾಜಿತರಾದಂತೆಯೇ ಸರಿ.

ಯಾವನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದೇ ದೇಶಾಟನೆ ಮಾಡಲು ಮನೆಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದವರೊಡನೆ ಸಹವಾಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಪರಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ನೆನೆಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ದಾಂಭಿಕನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾವನಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಲೋಭಿಯಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನು ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ನ ಸಂರಮ್ಭೇಣಾರಭತೇ ತ್ರಿವರ್ಗ-
ಮಾಕಾರಿತಃ ಶಂಸತಿ ತತ್ತ್ವಮೇವ ।
ನ ಮಿತ್ರಾರ್ಥೇ ರೋಚಯತೇ ವಿವಾದಂ
ನಾಪೂಜಿತಂ ಕುಪ್ಯತಿ ಚಾಪ್ಯಮೂಢಃ ॥೧೦೯॥

ನ ಯೋಽಭ್ಯಸೂಯತ್ಯನುಕಮ್ಪತೇ ಚ
ನ ದುರ್ಬಲಃ ಪ್ರಾತಿಭಾವ್ಯಂ ಕರೋತಿ ।
ನಾತ್ಯಾಹ ಕಿಂಚಿತ್ ಕ್ಷಮತೇ ವಿವಾದಂ
ಸರ್ವತ್ರ ತಾದೃಕ್ ಲಭತೇ ಪ್ರಶಂಸಾಮ್ ॥೧೧೦॥

ಯಾವನು ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅವಸರದಿಂದ ಆರಂಭಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳುವನೋ, ಮಿತ್ರರೊಡನೆ ವಿವಾದಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ ಯಾವನು ಕುಪಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನು ವಿವೇಕಪೂರ್ಣನಾದವನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾವನು ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಇತರರೊಡನೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಬೇರೆಯವರೊಡನೆ ವಿವಾದವುಂಟಾದಾಗ ಎದುರಾಳಿಯದೇ ತಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೂ ಕ್ಷಮಿಸಿ ಬಿಡುವನೋ–ಅಂತಹವನು ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಯೋ ನೋದ್ಧತಂ ಕುರುತೇ ಜಾತು ವೇಷಂ
ನ ಪೌರುಷೇಣಾಪಿ ವಿಕತ್ಥತೇಽನ್ಯಾನ್ ।
ನ ಮೂರ್ಛಿತಃ ಕಟುಕಾನ್ಯಾಹ ಕಿಂಚಿ-
ತ್ಪ್ರಿಯಂ ಸದಾ ತಂ ಕುರುತೇ ಜನೋ ಹಿ ॥೧೧೧॥

ಯಾವನು ಉದ್ಧಟತನದ ವೇಷವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಇತರರ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಶ್ಲಾಘನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಕುಪಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಕಟುವಾಕ್ಯಗಳನ್ನಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜನರು ಪ್ರೀತಿಸುವರು.

ನ ವೈರಮುದ್ದೀಪಯತಿ ಪ್ರಶಾನ್ತಂ
ನ ದರ್ಪಮಾರೋಹತಿ ನಾಸ್ತಮೇತಿ ।

ನ ದುರ್ಗತೋಽಸ್ಮೀತಿ ಕರೋತ್ಯಕಾರ್ಯಂ
ತಮಾರ್ಯಶೀಲಂ ಪರಮಾಹುರಾರ್ಯಾಃ ॥೧೧೨॥

ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿದ್ದ ಹಿಂದಿನ ವೈರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವನು ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಬಹುದರ್ಪಿಷ್ಠನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಬಹುದೀನತೆಯಿಂದಲೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತಾನು ದುರ್ಗತಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಯಾವನು ಅಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಆಚರಣೆಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷನೆಂದು ಆರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ ಸ್ವೇ ಸುಖೇ ವೈ ಕುರುತೇ ಪ್ರಹರ್ಷಂ
ನಾನ್ಯಸ್ಯ ದುಃಖೇ ಭವತಿ ಪ್ರಹೃಷ್ಟಃ ।
ದತ್ತ್ವಾ ನ ಪಶ್ಚಾತ್ಕುರುತೇಽನುತಾಪಂ
ಸ ಕಥ್ಯತೇ ಸತ್ಪುರುಷಾರ್ಯಶೀಲಃ ॥೧೧೩॥

ಯಾವನು ತನ್ನ ಸ್ವಸುಖದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಇತರರು (ಶತ್ರುಗಳೇ ಆದರೂ) ದುಃಖಗೊಂಡಲ್ಲಿ (ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ) ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ದಾನಕೊಟ್ಟನಂತರ ಯಾವನು ಪರಿತಾಪಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನು ಸತ್ಪುರುಷನೆಂದೂ, ಆರ್ಯಗುಣಶೀಲಗಳುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಪರಿಗಣಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ದೇಶಾಚಾರಾನ್ಸಮಯಾಞ್ಜಾತಿಧರ್ಮಾ-
ನ್ಬುಭೂಷತೇ ಯಃ ಸ ಪರಾವರಜ್ಞಃ ।
ಸ ಯತ್ರ ತತ್ರಾಭಿಗತಃ ಸದೈವ
ಮಹಾಜನಸ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಂ ಕರೋತಿ ॥೧೧೪॥

ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಿಚ್ಛಿಸುವ ಯಾವನು ದೇಶ-ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವಿಧ-ವಿಧವಾದ ಆಚಾರ-ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ, ಭಾಷಾಭೇದಗಳನ್ನೂ, ಜಾತಿಭೇದಗಳನ್ನೂ, ಆಯಾ ಜಾತಿಗಳ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅಂತಹವನಿಗೆ ಉತ್ತಮ-ಮಧ್ಯಮಾಧಮಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರ ಕೊರತೆಯಿದೆ ; ಯಾವುದು ಅಧಿಕ

ವಾಗಿದೆ–ಎಂಬ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯು ತಿಳಿದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಅವನು ಯಾವ ದೇಶಕ್ಕೇ ಹೋದರೂ ಆ ದೇಶದ ಜನರ ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳೂ, ಲೋಪ-ದೋಷಗಳೂ ಖಚಿತವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಜನರ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಲು ಆ ಜನರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಲು ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ದಮ್ಭಂ ಮೋಹಂ ಮತ್ಸರಂ ಪಾಪಕೃತ್ಯಂ
ರಾಜದ್ವಿಷ್ಟಂ ಪೈಶುನಂ ಪೂಗವೈರಮ್ ।
ಮತ್ತೋನ್ಮತ್ತೈರ್ದುರ್ಜನೈಶ್ಚಾಪಿ ವಾದಂ
ಯಃ ಪ್ರಜ್ಞಾವಾನ್ವರ್ಜಯೇತ್ಸ ಪ್ರಧಾನಃ ॥೧೧೫॥

ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಅಹಂಕಾರ, ಮೋಹ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಪಾಪಕಾರ್ಯ, ರಾಜದ್ರೋಹ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು, ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹೆಂಡಕುಡಿದವರೊಡನೆಯೂ–ಹುಚ್ಚರೊಡನೆಯೂ–ದುರ್ಜನರೊಡನೆಯೂ ವಾದಮಾಡುವುದು–ಇವುಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ದಾನಂ ಹೋಮಂ ದೈವತಂ ಮಙ್ಗಲಾನಿ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾನ್ವಿವಿಧಾಲ್ಲೋಕವಾದಾನ್ ।
ಏತಾನಿ ಯಃ ಕುರುತೇ ನೈತ್ಯಕಾನಿ
ತಸ್ಯೋತ್ಥಾನಂ ದೇವತಾರಾಧಯನ್ತಿ ॥೧೧೬॥

ದಾನ, ಔಪಾಸನಾದಿಗಳು, ದೇವಪೂಜನ, ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳು, ವಿವಿಧಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳು, ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಲೌಕಿಕಾಚಾರ-ವ್ಯವಹಾರಗಳು–ಈ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಾವಾತನು ತಪ್ಪದೇ ಮಾಡುವನೋ ಅಂತಹವನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸಮೈರ್ವಿವಾಹಂ ಕುರುತೇ ನ ಹೀನೈಃ
ಸಮೈಃ ಸಖ್ಯಂ ವ್ಯವಹಾರಂ ಕಥಾಂ ಚ ।
ಗುಣೈರ್ವಿಶಿಷ್ಟಾಂಶ್ಚ ಪುರೋ ದಧಾತಿ
ವಿಪಶ್ಚಿತಸ್ತಸ್ಯ ನಯಾಃ ಸುನೀತಾಃ ॥೧೧೭॥

ಯಾವನು ತನಗೆ ಸಮಾನರಾದವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ವಿವಾಹಸಂಬಂಧ ವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವನೋ, ತನಗೆ ಸಮಾನರಾದವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಸಖ್ಯವನ್ನೂ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮಾತುಕತೆಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವನೋ– ಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೋ–ಅಂತಹ ವಿದ್ವಾಂಸನ ರೀತಿ-ನೀತಿಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವು ಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಮಿತಂ ಭುಙ್ಕ್ತೇ ಸಂವಿಭಜ್ಯಾಶ್ರಿತೇಭ್ಯೋ
ಮಿತಂ ಸ್ವಪಿತ್ಯಮಿತಂ ಕರ್ಮ ಕೃತ್ವಾ ।
ದದಾತ್ಯಮಿತ್ರೇಷ್ವಪಿ ಯಾಚಿತಃ ಸಂ-
ಸ್ತಮಾತ್ಮವನ್ತಂ ಪ್ರಜಹತ್ಯನರ್ಥಾಃ ॥೧೧೮॥

ಯಾವನು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ತಾನೂ ಕೂಡ ಮಿತಾಹಾರದಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವನೋ, ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಮಾತ್ರವೇ ನಿದ್ರಿಸುವನೋ, ಯಾಚನೆಮಾಡುವವನು ಮಿತ್ರ ನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ–ಶತ್ರುವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವನೋ– ಅಂತಹ ಮನನಶೀಲನಾದ ಪುರುಷನಿಂದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಅನರ್ಥಗಳೂ ದೂರಸರಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ ವಿಪ್ರಕೃತಂ ಚ ಯಸ್ಯ
ನಾನ್ಯೇ ಜನಾಃ ಕರ್ಮ ಜಾನನ್ತಿ ಕಿಂಚಿತ್ ।
ಮನ್ತ್ರೇ ಗುಪ್ತೇ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಿತೇ ಚ
ನಾಲ್ಪೋಽಪ್ಯಸ್ಯ ಚ್ಯವತೇ ಕಶ್ಚಿದರ್ಥಃ ॥೧೧೯॥

ಯಾವನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿರುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಆಗಲೀ, ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಆಗಲೀ ಬೇರೆಯ ಜನರು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರರೋ, ಯಾವನ ಸಮಾಲೋಚನೆ ಮತ್ತು ಅನುಷ್ಠಾನಗಳು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆಯೋ– ಅಂತಹವನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನಿಷ್ಫಲ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಃ ಸರ್ವಭೂತಪ್ರಶಮೇ ನಿವಿಷ್ಟಃ
ಸತ್ಯೋ ಮೃದುರ್ಮಾನಕೃಚ್ಛುದ್ಧಭಾವಃ ।

ಅತೀವ ಸ ಜ್ಞಾಯತೇ ಜ್ಞಾತಿಮಧ್ಯೇ
ಮಹಾಮಣಿರ್ಜಾತ್ಯ ಇವ ಪ್ರಸನ್ನಃ ॥೧೨೦॥

ಯಾವನು ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸೌಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪರನಾಗಿರುವನೋ, ಸತ್ಯಸಂಧನೋ, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನೋ, ಇತರರನ್ನು ಗೌರವಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುವನೋ, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತರಂಗವುಳ್ಳವನೋ–ಅಂತಹವನು ಗಣಿಯಿಂದ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅತ್ಯಮೋಘವಾದ, ಫಳ-ಫಳಿಸುವ ಜಾತಿರತ್ನದಂತೆ–ತನ್ನ ಜ್ಞಾತಿ-ಬಾಂಧವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಯ ಆತ್ಮನಾಪತ್ರಪತೇ ಭೃಶಂ ನರಃ
ಸ ಸರ್ವಲೋಕಸ್ಯ ಗುರುರ್ಭವತ್ಯುತ ।
ಅನನ್ತತೇಜಾಃ ಸುಮನಾಃ ಸಮಾಹಿತಃ
ಸ ತೇಜಸಾ ಸೂರ್ಯ ಇವಾವಭಾಸತೇ ॥೧೨೧॥

ಯಾವಾತನು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳದೇ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ನಾಚಿಕೆಗೊಳ್ಳುವನೋ ಮತ್ತು ಅಪರಾಧವನ್ನು ಪುನಃ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನು ಸರ್ವ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಗುರುವೇ ಆಗಬಲ್ಲನು. (ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡಿದ ಎಲ್ಲ ತಪ್ಪುಗಳೂ ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತಪ್ಪನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ತಪ್ಪುಮಾಡದೆಯೂ ಇರಲಾರನು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ತಾನೇ ಮನನಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತಾನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ನಾಚಿಕೊಂಡು, ಅಂತಹ ತಪ್ಪನ್ನು ಪುನಃ ಮಾಡದವನು ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಒಂದು ಸ್ವಭಾವವು ಅವನಲ್ಲಿರುವುದಾದರೆ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವನು ಯಾವುದೊಂದು ತಪ್ಪನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಪರಾಧವನ್ನಾಗಲೀ ಮಾಡಲಾರನು.) ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತಪ್ಪನ್ನಾಗಲೀ, ಅಪರಾಧವನ್ನಾಗಲೀ ಮಾಡದವನು ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಯಾವಾಗಲೂ ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟರ ಸಹವಾಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆಯೇ

ಅವನ ಏಕೈಕ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾಪುರುಷನು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೇ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ.

ವನೇ ಜಾತಾಃ ಶಾಪದಗ್ಧಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ
ಪಾಣ್ಡೋಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪಞ್ಚ ಪಞ್ಚೇನ್ದ್ರಕಲ್ಪಾಃ ।
ತ್ವಯ್ಯೈವ ಬಾಲಾ ವರ್ಧಿತಾಃ ಶಿಕ್ಷಿತಾಶ್ಚ
ತವಾದೇಶಂ ಪಾಲಯನ್ತ್ಯಮ್ಬಿಕೇಯ ॥೧೨॥

ಅಂಬಿಕಾತನಯ! ಮೃಗರೂಪಧರನಾಗಿದ್ದ ಕಿಂದಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ದಗ್ಧನಾಗಿಹೋಗಿದ್ದ (ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾಗಿದ್ದ) ಪಾಂಡುರಾಜನಿಗೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಕಲ್ಪರಾದ ಪಂಚಪಾಂಡವರು ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಜನಿಸಿದರು. ಆ ಬಾಲಕರು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ವರ್ಧಿತರೂ, ಶಿಕ್ಷಿತರೂ ಆದರು. ಅವರೀಗ ನಿನ್ನ ಆದೇಶವನ್ನು ಪಾಲಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರದಾಯೈಷಾಮುಚಿತಂ ತಾತ ರಾಜ್ಯಂ
ಸುಖೀ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತೋ ಮೋದಮಾನಃ ।
ನ ದೇವಾನಾಂ ನಾಪಿ ಚ ಮಾನುಷಾಣಾಂ
ಭವಿಷ್ಯಸಿ ತ್ವಂ ತರ್ಕಣೀಯೋ ನರೇನ್ದ್ರ ॥೧೩॥

ನರೇಂದ್ರನೇ! ಪಾಂಡವರಿಗೆ ನೀನು ನ್ಯಾಯೋಚಿತವಾದ ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆನಂದವನ್ನನುಭವಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸುಖಿಯಾಗಿರು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೀನು ಮನುಷ್ಯ ರಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ ಕುತ್ಸಿತವಾದ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದಿಲ್ಲ."

ಇಇನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ವಿದುರನ ನೀತಿಯುಕ್ತವಚನ

ವಿದುರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ತಾತ! ವಿದುರ! ಚಿಂತೆಯಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಬೆಂದುಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ನಿದ್ರೆಯೇ ಹತ್ತದೇ ಜಾಗ್ರತನಾಗಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದೆನು. ನಾವು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ನೀನು ನನಗೆ ಹೇಳು. ಏಕೆಂದರೆ : ನೀನು ಧರ್ಮಾರ್ಥಕುಶಲನಾಗಿರುವೆ. ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯದಿರುವ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅದೀನಸತ್ತ್ವನೇ! (ಧೀರನೇ!) ನೀನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನನಗೆ ಯಾವುದು ಹಿತವೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಅನುಶಾಸನಮಾಡು. ಅಜಾತಶತ್ರುವಿಗೆ ಮತ್ತು ಕುರುರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ಯಾವುದು ಪಥ್ಯವೋ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೋ ಅದನ್ನೇ ನನಗೆ ಹೇಳು.

ವಿದುರ! ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಾಪಾಶಙ್ಕೀ ಪಾಪಮೇವಾನುಪಶ್ಯ-
ನ್ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ತ್ವಾಂ ವ್ಯಾಕುಲೇನಾತ್ಮನಾಹಮ್ ।
ಕವೇ ತನ್ಮೇ ಬ್ರೂಹಿ ಸರ್ವಂ ಯಥಾವ-
ನ್ಮನೀಷಿತಂ ಸರ್ವಮಜಾತಶತ್ರೋಃ ॥೩॥

ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟದ ಭೀತಿಯಿದೆ. ಸರ್ವತ್ರ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನೇ ನಾನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳ ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡಿದೆ. ವ್ಯಾಕುಲಾತ್ಮನಾದ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಕವಿಯೇ! (ವಿದ್ವಾಂಸನೇ!) ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ನನಗೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳು. ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮನದ ಅಭಿಲಾಷೆಯೇನೆಂಬುದನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು."

ವಿದುರನು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ :

ಶುಭಂ ವಾ ಯದಿ ವಾ ಪಾಪಂ ದ್ವೇಷ್ಯಂ ವಾ ಯದಿ ವಾ ಪ್ರಿಯಮ್ ।
ಅಪೃಷ್ಟಸ್ತಸ್ಯ ತದ್ಬ್ರೂಯಾದ್ಯಸ್ಯ ನೇಚ್ಛೇತ್ಪರಾಭವಮ್ ॥೪॥

"ಯಾವನು ಮಿತ್ರನೊಬ್ಬನ ಪರಾಭವವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿನಾಶವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ತನ್ನ ಮಿತ್ರನು ಅಥವಾ ಬಂಧುವು ಕೇಳ ದಿದ್ದರೂ ಸಂದರ್ಭವರಿತು ಉಪದೇಶಮಾಡಿಯೇ ತೀರಬೇಕು. ಮಿತ್ರನನ್ನು ಅಥವಾ ಬಂಧುವನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು ಒಳ್ಳೆಯವು ಗಳೇ ಆಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ನಿಷ್ಠುರವಾದುವುಗಳೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಮಾತುಗಳು ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯಾದರೂ ಇರಬಹುದು ; ಮಿತ್ರನ ಅಥವಾ ಬಂಧುವಿನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ (ಕೋಪವನ್ನು ಕೆರಳಿ ಸುವ) ಮಾತುಗಳಾದರೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಇದಾವುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸದೇ ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಅಥವಾ ಬಂಧುವಿಗೆ ಹಿತಬಯಸುವವನು ಸಮಯವರಿತು ಹಿತೋಪದೇಶಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ತಸ್ಮಾದ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತೇ ರಾಜನ್ಹಿತಂ ಯತ್ಸ್ಯಾತ್ಕುರೂನ್ಪ್ರತಿ ।
ವಚಃ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರಂ ಧರ್ಮ್ಯಂ ಬ್ರುವತಸ್ತನ್ನಿಬೋಧ ಮೇ ॥೫॥

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನೀನು ಕೇಳದೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ಹಿಂದೆ ನಾನು ನಿನಗೆ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದೆನು. ನೀನೀಗ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿರುವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಮಸ್ತಕೌರವರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾದ ಮಾತನ್ನು ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಹೇಳಲಿರುವ, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ, ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿ ಕೇಳು :

ಮಿಥ್ಯೋಪೇತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಿಧ್ಯೇಯುರ್ಯಾನಿ ಭಾರತ ।
ಅನುಪಾಯಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ ಮಾ ಸ್ಮ ತೇಷು ಮನಃ ಕೃಥಾಃ ॥೬॥

ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ದ್ಯೂತಾದಿಗಳಿಂದ) ಮತ್ತು ರಾಜರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುವೋ–ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡಬೇಡ.

(ಮೋಸದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಾಗಲೀ, ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದಾಗಲೀ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋಗಬಾರದು.)

ತಥೈವ ಯೋಗವಿಹಿತಂ ಯತ್ತು ಕರ್ಮ ನ ಸಿಧ್ಯತಿ ।
ಉಪಾಯಯುಕ್ತಂ ಮೇಧಾವೀ ನ ತತ್ರ ಗ್ಲಪಯೇನ್ಮನಃ ॥೭॥

ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಸದುಪಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೂ ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಮೇಧಾವಿಯಾದವನು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಂತಿಸ ಬಾರದು. (ಕಾರ್ಯಗಳ ಸಾಧನೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ದುರ್ಮಾರ್ಗದ ಮೂಲಕವೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅನೇಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಋಜುಮಾರ್ಗ ದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯಾಗದಿದ್ದರೂ ಮೇಧಾವಿಯಾದವನು, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತನು–ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಕುತ್ಸಿತಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬಾರದು.)

ಅನುಬನ್ಧಾನಪೇಕ್ಷೇತ ಸಾನುಬನ್ಧೇಷು ಕರ್ಮಸು ।
ಸಮ್ಪ್ರಧಾರ್ಯ ಚ ಕುರ್ವೀತ ನ ವೇಗೇನ ಸಮಾಚರೇತ್ ॥೮॥

ಅಬಾಧಿತವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲು ಆ ಕಾರ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒದಗಬಹುದಾದ ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ) ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಸುದೀರ್ಘಕಾಲದ ಕಾರ್ಯವನ್ನಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಅವಸರದಿಂದ ಮಾಡಲೇ ಬಾರದು. (ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಯವರ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯವರು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥರೇ–ಎಂಬುದನ್ನು ಮನಗಾಣಬೇಕು ಮತ್ತು ಆ ಕಾರ್ಯವು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಫಲವನ್ನು ನೀಡು ವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸ

ಬೇಕು. ಅಂತಹ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅವಸರದಿಂದ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬಾರದು.)

ಅನುಬನ್ಧಂ ಚ ಸಮ್ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ವಿಪಾಕಂ ಚೈವ ಕರ್ಮಣಾಮ್ ।
ಉತ್ಥಾನಮಾತ್ಮನಶ್ಚೈವ ಧೀರಃ ಕುರ್ವೀತ ವಾ ನ ವಾ ॥೯॥

ಧೀರನಾದವನು ಮೊದಲು ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಾರ್ಯಾನಂತರದ ಪರಿಣಾಮವೇನೆಂಬುದನ್ನೂ ಮೊದಲೇ ಊಹಿಸಬೇಕು. ಕಾರ್ಯವು ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಾದನಂತರ ತನ್ನ ಔನ್ನತ್ಯ ಅಥವಾ ಉದ್ಧಾರವಾಗುವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ, ಯಾವುದೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವು ತೋರಿದರೂ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಅನುಬಂಧ (ಪ್ರಯೋಜನ) ವಿಪಾಕ (ಪರಿಣಾಮ) ಮತ್ತು ಉತ್ಥಾನ (ಆತ್ಮೋನ್ನತಿ)–ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಫಲವೇ ಸಿಕ್ಕುವುದೆಂಬ ಭರವಸೆಯು ಸಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬಹುದು.

ಯಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ನ ಜಾನಾತಿ ಸ್ಥಾನೇ ವೃದ್ಧೌ ತಥಾ ಕ್ಷಯೇ ।
ಕೋಶೇ ಜನಪದೇ ದಣ್ಡೇ ನ ಸ ರಾಜ್ಯೇಽವತಿಷ್ಠತೇ ॥೧೦॥

ಯಾವ ರಾಜನು ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ದುರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನೂ, ತನ್ನ ಆಯ-ವ್ಯಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ, ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವ್ಯದ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನೂ, ದೇಶದ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನೂ, ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹರಾದವರು ಯಾರೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹ ರಾಜನು ರಾಜನಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಸ್ತ್ವೇತಾನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಯಥೋಕ್ತಾನ್ಯನುಪಶ್ಯತಿ ।
ಯುಕ್ತೋ ಧರ್ಮಾರ್ಥಯೋರ್ಜ್ಞಾನೇ ಸ ರಾಜ್ಯಮಧಿಗಚ್ಛತಿ ॥೧೧॥

ಯಾವನು ತನ್ನ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ದುರ್ಗ-ಪರ್ವತ-ಕಂದರಾದಿಗಳು, ಆಯ-ವ್ಯಯಗಳು, ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವ್ಯ, ದೇಶದ ಗಡಿ, ದಂಡನೀತಿ–ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವನೋ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವನೋ–ಅವನು ರಾಜಭ್ರಷ್ಟನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ನ ರಾಜ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಿತ್ಯೇವ ವರ್ತಿತವ್ಯಮಸಾಮ್ಪ್ರತಮ್ ।
ಶ್ರಿಯಂ ಹ್ಯವಿನಯೋ ಹನ್ತಿ ಜರಾ ರೂಪಮಿವೋತ್ತಮಮ್ ॥೧೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ರಾಜ್ಯವು ಲಭಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನುಚಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಬಾರದು. ಮುಪ್ಪು ಉತ್ತಮರೂಪವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುವಂತೆ–ಉದ್ಧತತನವು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಭಕ್ಷ್ಯೋತ್ತಮಪ್ರತಿಚ್ಛನ್ನಂ ಮತ್ಸ್ಯೋ ಬಡಿಶಮಾಯಸಮ್ ।
ಲೋಭಾಭಿಪಾತೀ ಗ್ರಸತೇ ನಾನುಬನ್ಧಮವೇಕ್ಷತೇ ॥೧೩॥

ಬೆಸ್ತರವನು ಒಂದು ಕೋಲಿಗೆ ಉದ್ದವಾದ ಹುರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಅದರ ತುದಿಗೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಂಡಿಯೊಂದನ್ನು ಬಿಗಿದು, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ ಅಥವಾ ಮಾಂಸದ ತುಂಡನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿ, ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಮೀನು ಕೊಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿರುವ ಮಾಂಸದ ತುಂಡಿಗೆ ಅಥವಾ ಭಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಟ್ಟು, ಅದನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಹೋಗಿ ಕೊಂಡಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಲೋಭಿಯಾದ ರಾಜನೂ ಮುಂಬರುವ ಅಪಾಯಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸದೇ ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದಲಾದರೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲು ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಳಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ಮೀನಿನಂತೆಯೇ ಅವನೂ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಯಚ್ಛಕ್ಯಂ ಗ್ರಸಿತುಂ ಗ್ರಸ್ಯಂ ಗ್ರಸ್ತಂ ಪರಿಣಮೇಚ್ಚ ಯತ್ ।
ಹಿತಂ ಚ ಪರಿಣಾಮೇ ಯತ್ತದಾದ್ಯಂ ಭೂತಿಮಿಚ್ಛತಾ ॥೧೪॥

ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಕಾಮನಾದವನು ಮೊದಲು ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು (ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು) ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ತಿನ್ನಲು ಅಥವಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವುದೇ

ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಬೇಕು. ತಿಂದಬಳಿಕ ಅದನ್ನು ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯು ತನಗಿದೆಯೇ–ಎಂಬುದನ್ನೂ ವಿವೇಚಿಸಬೇಕು. ಅರಗಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಅದು ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಹಿತವಾಗಬೇಕು. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಮೊದಲೇ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು.

ವನಸ್ಪತೇರಪಕ್ವಾನಿ ಫಲಾನಿ ಪ್ರಚಿನೋತಿ ಯಃ ।
ಸ ನಾಪ್ನೋತಿ ರಸಂ ತೇಭ್ಯೋ ಬೀಜಂ ಚಾಸ್ಯ ವಿನಶ್ಯತಿ ॥೧೫॥

ಯಾವನು ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಪಕ್ವವಾದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೀಳುವನೋ–ಅವನು ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದ ಆಸ್ವಾದನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರನು. ಮೇಲಾಗಿ ಕಾಯಿಗಳನ್ನೇ ಕೊಯ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಬಲಿತ ಬೀಜಗಳೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಸ್ತು ಪಕ್ವಮುಪಾದತ್ತೇ ಕಾಲೇ ಪರಿಣತಂ ಫಲಮ್ ।
ಫಲಾದ್ರಸಂ ಸ ಲಭತೇ ಬೀಜಾಚ್ಚೈವ ಫಲಂ ಪುನಃ ॥೧೬॥

ಯಾವಾತನು ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣನ್ನು ಕೀಳುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನು ಹಣ್ಣಿನ ರಸಾಸ್ವಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಆ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪುನಃ ಗಿಡವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅದರಿಂದಲೂ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಯಥಾ ಮಧು ಸಮಾದತ್ತೇ ರಕ್ಷನ್ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಷಟ್ಪದಃ ।
ತದ್ವದರ್ಥಾನ್ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯ ಆದದ್ಯಾದವಿಹಿಂಸಯಾ ॥೧೭॥

ಪುಷ್ಪಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಧುವನ್ನು ದುಂಬಿಗಳು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಹೂಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಅವು ಮಧುರರಸವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡರೂ ಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನೋವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧುವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಹೂಗಳು ಬಾಡಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಬಾಡಿಹೋಗದಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದುಂಬಿಗಳ ಮಧುಪಾನದಿಂದ ಹೂಗಳಿಗೆ

ನೋವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.) ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜನಾದವನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ರಾಜಾದಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ತೆರಿಗೆಗಳ ಮೂಲಕ ಜನರನ್ನು ಸುಲಿಗೆಮಾಡ ಬಾರದು. ರಾಜಾದಾಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡರೂ ಜನರಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳೂ ಉಂಟಾಗಬಾರದು. ಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಕರವನ್ನು ಅವರು ಭರಿಸುವಂತಾಗಬೇಕು.

ಪುಷ್ಪಂ ಪುಷ್ಪಂ ವಿಚಿನ್ವೀತ ಮೂಲಚ್ಛೇದಂ ನ ಕಾರಯೇತ್ ।
ಮಾಲಾಕಾರ ಇವಾರಾಮೇ ನ ಯಥಾಙ್ಗಾರಕಾರಕಃ ॥೧೮॥

ಹೂವಾಡಿಗನು ಹೂದೋಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೂಗಿಡಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಯಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೇ ಹೂವನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಪುಷ್ಪಗಳ ಮಾಲೆ ಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಜೀವನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಹೂವಿನಾಸೆಯಿಂದ ಗಿಡವನ್ನೇ ಕಿತ್ತುಬಿಸುಡುವುದಿಲ್ಲ. ಗಿಡವನ್ನೇ ಕಿತ್ತುಬಿಟ್ಟರೆ ಅವನ ಜೀವನವೇ ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಕೂಡ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಯಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಬರುವ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಕಿಂಚಿದ್ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೇ ಬುಡ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕಿತ್ತು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಇದ್ದಿಲು ಮಾಡುವವನಂತೆ–ಪ್ರಜೆಗಳ ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಬಾರದು.

ಕಿನ್ನು ಮೇ ಸ್ಯಾದಿದಂ ಕೃತ್ವಾ ಕಿನ್ನು ಮೇ ಸ್ಯಾದಕುರ್ವತಃ ।
ಇತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಂಚಿನ್ತ್ಯ ಕುರ್ಯಾದ್ವಾ ಪುರುಷೋ ನ ವಾ ॥೧೯॥

'ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವ ಪರಿಣಾಮವುಂಟಾಗ ಬಹುದು? ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ಆಗುವ ಸಾಧಕ-ಬಾಧಕಗಳೇನು?'–ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಮೊದಲೇ ಸುದೀರ್ಘ ವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಬೇಕು. ಕಾರ್ಯದ ಸಾಧಕ-ಬಾಧಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿದನಂತರ ಆ ಕಾರ್ಯವು ತನಗೂ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಹಿತಕರವಾಗುವುದಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾಡಬಹುದು ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದು.

ಅನಾರಭ್ಯಾ ಭವನ್ತ್ಯರ್ಥಾಃ ಕೇಚಿನ್ನಿತ್ಯಂ ತಥಾಗತಾಃ ।
ಕೃತಃ ಪುರುಷಕಾರೋ ಹಿ ಭವೇದ್ಯೇಷು ನಿರರ್ಥಕಃ ॥೨೦॥

ಸಾಧನೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಾರದು. (ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವೆನೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಹೊಂದಬಾರದು.) ನಿತ್ಯವೂ ಅಲಭ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ : ಅಲಭ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ತನಗಿಂತಲೂ ನೂರು ಪಾಲು ಪ್ರಬಲನಾದವನನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತವೆ.

(ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಅನುವರ್ತನೆಯಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ : ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಮಾಲೋಚಿಸುವುದೇತಕ್ಕೆ?' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನವು ನಿರರ್ಥಕವಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬಾರದು. ಇಲ್ಲಿ **ಅನಾರಮ್ಭಾಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು '**ಪ್ರಬಲೈಃ ಸಹ ವೈರಾದಯಃ** ಪ್ರಬಲರಾದವರೊಡನೆ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. **ಕೇಚಿನ್ನಿತ್ಯಂ ತಥಾ ಅಗತಾಃ** ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗಮಾಡಿ **ಕದಾಚಿದಪ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಾಃ** ಯಾವಾಗಲೂ ಸಿಕ್ಕದೇ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಾರದು.)

ಪ್ರಸಾದೋ ನಿಷ್ಫಲೋ ಯಸ್ಯ ಕ್ರೋಧಶ್ಚಾಪಿ ನಿರರ್ಥಕಃ ।
ನ ತಂ ಭರ್ತಾರಮಿಚ್ಛನ್ತಿ ಷಣ್ಡಂ ಪತಿಮಿವ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥೨೧॥

(ಈ ಶ್ಲೋಕವೂ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸು

ತ್ತದೆ.) ಒಂದು ವೇಳೆ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೋಗಿ ವಿಫಲನಾದರೆ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮವೇನು?– ಎಂದರೆ : ಸಾಧನೆಮಾಡಲು ಹೊರಟು ಸಾಧಿಸಲಾರದ ರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳು ಅಸಮರ್ಥನೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ಅಂತಹವನ ಅನುಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಪಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗದುದನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲು ಹೊರಟು ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದರೆ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವು ಅಥವಾ ಸಮಾಶ್ವಾಸನೆಯು ನಿಷ್ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಬಲಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಹೋಗಿ ಸೋತು ಹಿಂದಿರುಗಿದರೆ ಅವನ ಕೋಪವೂ ನಿರರ್ಥಕವಾದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಂದಿರಲು ಪ್ರಜೆಗಳು ಇಚ್ಛೆಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಷಂಡನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಲು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇಷ್ಟಪಡದಂತೆ–ಅನಂತವಾದ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಂದಿರಲು ಪ್ರಜೆಗಳು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ರಾಜನ ಅನುಗ್ರಹವೂ ನಿಷ್ಫಲವಾಗಬಾರದು. ಕೋಪವೂ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಬಾರದು.)

ಕಾಂಶ್ಚಿದರ್ಥಾನ್ನರಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಲಘುಮೂಲಾನ್ಮಹಾಫಲಾನ್ ।
ಕ್ಷಿಪ್ರಮಾರಭತೇ ಕರ್ತುಂ ನ ವಿಘ್ನಯತಿ ತಾದೃಶಾನ್ ॥೨೨॥

(ಯೋಚಿಸಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ–ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲೇಕೂಡದೆಂದಲ್ಲ. ತನ್ನ ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಮೀರಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.) ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ರಾಜನು ಅಲ್ಪಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ, ಹೆಚ್ಚು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡದೇ ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆರಂಭಿಸಿದನಂತರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಮುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಋಜು ಪಶ್ಯತಿ ಯಃ ಸರ್ವಂ ಚಕ್ಷುಷಾನುಪಿಬನ್ನಿವ ।
ಆಸೀನಮಪಿ ತೂಷ್ಣೀಕಮನುರಜ್ಯನ್ತಿ ತಂ ಪ್ರಜಾಃ ॥೨೩॥

ರಾಜನಾದವನು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ಕೃಪಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ,

ಕಾರುಣ್ಯಮಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಬೇಕು. ದೃಷ್ಟಿಪಾತಮಾತ್ರ ದಿಂದಲೇ ಪ್ರಜೆಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು ಹೀರಿಬಿಡುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಅಂತಹ ಋಜುದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ತನ್ನನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದವರನ್ನು ಕೇವಲ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ವೀಕ್ಷಣೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅವನು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಅನುರಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಸುಪುಷ್ಪಿತಃ ಸ್ಯಾದಫಲಃ ಫಲಿತಃ ಸ್ಯಾದ್ದುರಾರುಹಃ ।
ಅಪಕ್ವಃ ಪಕ್ವಸಂಕಾಶೋ ನ ಶೀರ್ಯೇತ ಕರ್ಹಿಚಿತ್ ॥೨೪॥

ರಾಜನು ಸರ್ವದಾ ಸುಮುಖನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದು ನೀತಿಯೇ ಹೊರತು ಯಾರು ಬಂದು ಏನು ಕೇಳಿದರೂ ಸುಮುಖನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡ ಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಪುಷ್ಪಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷದಂತಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವರ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಬೇಕೇ ಹೊರತು ರಾಜನ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇಡಲೂಬಾರದು; ಪ್ರಜೆಗಳು ಬೇಡಿದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಾಜನು ಕೊಡಲೂಬಾರದು. ಸಮಯ ವರಿತು ದಾನಮಾಡಬೇಕು. ಮೇಲಾಗಿ ಪುಷ್ಪಭರಿತವಾಗಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಫಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುವಾಗ ರಾಜನು ಪುಷ್ಪ ಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷದಂತೆ ಪ್ರಸನ್ನವದನನಾಗಿರಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ಸಮಯಗಳ ಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಬೇಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಷ್ಪವಿರುವ ವಸಂತಕಾಲವು ಮುಗಿದನಂತರ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಫಲವು ಬಿಡುವುದು ಸಹಜ. ಅಂತೆಯೇ ರಾಜ ನಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವುದೂ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಬರುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನು, ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಫಲವಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಹತ್ತಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಫಲಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷ ದಂತೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ರಾಜನೀತಿಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪಕ್ವವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ರಾಜನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನ್ಯೂನತೆಗಳಿದ್ದರೂ ಪರಿಪಕ್ವತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನಂತೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಿಷಯಾನುಭವವುಳ್ಳವನಂತೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಂತಹ ನಿಪುಣನಾದ ರಾಜನು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ವಿನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

(ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾತಿನಿಂದಲೂ, ದರ್ಶನದಿಂದಲೂ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಭೃತ್ಯರಿಗೆ ಹೇರಳವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಿತ್ತು ವರ್ಧಿಸಬಾರದು. ಫಲಿತ ನಾದರೂ ಭೃತ್ಯರ ವಶನಾಗಕೂಡದು. **ಅಪಕ್ವಃ** ಯದ್ಯಪಿ ರಾಜನು ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದರೂ **ಪಕ್ವಸಂಕಾಶಃ** ತಾನು ಬಹಳ ಬಲಿಷ್ಠನೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವ ರಾಜನು ಎಂದೂ ನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.)

ಚಕ್ಷುಷಾ ಮನಸಾ ವಾಚಾ ಕರ್ಮಣಾ ಚ ಚತುರ್ವಿಧಮ್ ।
ಪ್ರಸಾದಯತಿ ಯೋ ಲೋಕಂ ತಂ ಲೋಕೋऽನುಪ್ರಸೀದತಿ ॥೨೫॥

ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಯಾವ ರಾಜನು ಪ್ರಜೆ ಗಳನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳು ಅನುರಂಜಿ ಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ರಸ್ಯನ್ತಿ ಭೂತಾನಿ ಮೃಗವ್ಯಾಧಾನ್ಮೃಗಾ ಇವ ।
ಸಾಗರಾನ್ತಾಮಪಿ ಮಹೀಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಸ ಪರಿಹೀಯತೇ ॥೨೬॥

ಬೇಟೆಯಾಡುವ ವ್ಯಾಧನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕಾಡಿನ ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಭಯಪಟ್ಟು ಓಡುವಂತೆ–ಯಾವ ರಾಜನಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಭೀತ-ಭೀತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ ರಾಜನು ಸಾಗರಾಂತವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಪರಿತ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರನಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬಾರದು.)

ಪಿತೃಪೈತಾಮಹಂ ರಾಜ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ಸ್ವೇನ ಕರ್ಮಣಾ ।
ವಾಯುರಭ್ರಮಿವಾಸಾದ್ಯ ಭ್ರಂಶಯತ್ಯನಯೇ ಸ್ಥಿತಃ ॥೨೭॥

ಉದ್ಧತತನದಿಂದಿರತಕ್ಕ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪಿತೃ-ಪಿತಾಮಹರಿಂದ ಭರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ (ವಂಶಾನುಗತವಾಗಿ ಲಭಿಸಿದ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ) ಗಾಳಿಯಿಂದ ಮೋಡಗಳು ಚದುರಿಸಲ್ಪಡು

ವಂತೆ (ತನ್ನ ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯಿಂದಾಗಿ) ರಾಜತ್ವದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಉದ್ಧತತನ ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟನಡತೆಗಳು–ರೂಢಮೂಲನಾಗಿರುವ ರಾಜನನ್ನೂ ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಗಾಳಿಯು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಮೋಡಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವಂತೆ ಉದ್ಧತನಾದ ರಾಜನು ಅಖಂಡವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹರಿದು ಹಂಚಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.)

ಧರ್ಮಮಾಚರತೋ ರಾಜ್ಞಃ ಸದ್ಭಿಶ್ಚರಿತಮಾದಿತಃ ।
ವಸುಧಾ ವಸುಸಮ್ಪೂರ್ಣಾ ವರ್ಧತೇ ಭೂತಿವರ್ಧಿನೀ ॥೨೮॥

ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಅನುಸೃತವಾದ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯತಕ್ಕ ರಾಜನ (ಧರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡುವ ರಾಜನ) ರಾಜ್ಯವು ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ರಾಜನ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯು ಐಶ್ವರ್ಯದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

(ರಾಜನು ಉದ್ಧತನಾಗಿರಕೂಡದು ; ಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾಗಿರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ರಾಜ್ಯವೂ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜನೂ ಯಶಃಕೀರ್ತಿ ಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.)

ಅಥ ಸಂತ್ಯಜತೋ ಧರ್ಮಮಧರ್ಮಂ ಚಾನುತಿಷ್ಠತಃ ।
ಪ್ರತಿಸಂವೇಷ್ಟತೇ ಭೂಮಿರಗ್ನೌ ಚರ್ಮಾಹಿತಂ ಯಥಾ ॥೨೯॥

ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ, ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯವು–ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಚರ್ಮದಂತೆ–ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಸಂಕುಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯ ಏವ ಯತ್ನಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಪರರಾಷ್ಟ್ರವಿಮರ್ದನೇ ।
ಸ ಏವ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರಪರಿಪಾಲನೇ ॥೩೦॥

ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಂದ ಯಾವ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ–ಅದೇ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೇ ಅವನು ತನ್ನ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಪರಿಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ರಾಜನ ಮುಖ್ಯಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಮೇಣ ರಾಜ್ಯಂ ವಿನ್ದೇತ ಧರ್ಮೇಣ ಪರಿಪಾಲಯೇತ್ ।
ಧರ್ಮಮೂಲಾಂ ಶ್ರಿಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ನ ಜಹಾತಿ ನ ಹೀಯತೇ ॥೩೧॥

ಮಹಾರಾಜ! ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. (ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ–ದ್ಯೂತಾದಿಗಳಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದನೆಮಾಡಬಾರದು.) ಧರ್ಮದಿಂದ ಪಡೆದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ಪಾಲಿಸಬೇಕು. ಧರ್ಮಮೂಲವಾಗಿಯೇ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದವನು ಆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯಹೀನ ನಾಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪ್ಯುನ್ಮತ್ತಾತ್ಪ್ರಲಪತೋ ಬಾಲಾಚ್ಚ ಪರಿಜಲ್ಪತಃ ।
ಸರ್ವತಃ ಸಾರಮಾದದ್ಯಾದಶ್ಮಭ್ಯ ಇವ ಕಾಞ್ಚನಮ್ ॥೩೨॥

ಯಾರಿಂದಲೇ ಆದರೂ ಗುಣಗ್ರಹಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಒಂದೊಂದು ಗುಣವು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹುಚ್ಚ ನನ್ನೂ ತೆಗಳುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಅವ ನಿಂದಲೂ ಗುಣವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ತೊದಲು ಮಾತನಾಡುವ ಬಾಲಕ ನಿಂದಲೂ ಗುಣವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಕೆಟ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ–ಎಲ್ಲ ರಿಂದಲೂ ಸಾರಭೂತವಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುವ್ಯಾಹೃತಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಸುಕೃತಾನಿ ತತಸ್ತತಃ ।
ಸಂಚಿನ್ವನ್ಧೀರ ಆಸೀತ ಶಿಲಾಹಾರೀ ಶಿಲಂ ಯಥಾ ॥೩೩॥

ಯಾರನ್ನೂ ಯಾಚಿಸದೇ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬತ್ತದ ಕಾಳು ಗಳಿಂದಲೇ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು ಶಿಲಾಹಾರೀ. ರೈತನು ಕಣದಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಯ್ದನಂತರ ಉಳಿದಿರುವ ಒಂದೊಂದು ಕಾಳುಗಳನ್ನಾರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಶಿಲಾಹಾರಿಯು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ–ಧೀರನಾದ ರಾಜನು ಸದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಂದಲೂ, ಸೂಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸಂತರ ಸತ್ಕರ್ಮ ಗಳಿಂದಲೂ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಅದರಂತೆ ಆಚರಿಸಬೇಕು.

ಗನ್ಧೇನ ಗಾವಃ ಪಶ್ಯನ್ತಿ ವೇದೈಃ ಪಶ್ಯನ್ತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ।
ಚಾರೈಃ ಪಶ್ಯನ್ತಿ ರಾಜಾನಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭ್ಯಾಮಿತರೇ ಜನಾಃ ॥೩೪॥

ಮಹಾರಾಜ! ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಾರೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡ. ಹಸುಗಳು ವಾಸನೆಯಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತವೆ. (ವಸ್ತುವಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ.) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಜರು ಚಾರರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಮೂಲೆ-ಮೂಲೆಗಳನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳ ಮೂಲಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

ಭೂಯಾಂಸಂ ಲಭತೇ ಕ್ಲೇಶಂ ಯಾ ಗೌರ್ಭವತಿ ದುರ್ದುಹಾ ।
ಅಥ ಯಾ ಸುದುಹಾ ರಾಜನ್ನೈವ ತಾಂ ವಿತುದನ್ತ್ಯಪಿ ॥೩೫॥

ಮಹಾರಾಜ! ಯಾವ ಹಸುವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹಾಲುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಒದೆಯುವುದೋ–ಆ ಹಸುವು ಮಹತ್ತರವಾದ ಕ್ಲೇಶವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಹಸುವನ್ನು ಜನರು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ದಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಹಸುವು ಒದೆಯದೇ, ತಂಟೆಮಾಡದೇ ಹಾಲುಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ–ಅಂತಹ ಹಸುವನ್ನು ಯಾರೂ ದಂಡಿಸಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಯದತಪ್ತಂ ಪ್ರಣಮತಿ ನತತ್ಸನ್ತಾಪಯನ್ತ್ಯಪಿ ।
ಯಚ್ಚ ಸ್ವಯಂ ನತಂ ದಾರು ನ ತತ್ಸನ್ನಮಯನ್ತ್ಯಪಿ ॥೩೬॥

ಕಾಯಿಸದೆಯೇ ಬಗ್ಗುವ ಲೋಹವನ್ನು ಯಾರೂ ಕಾಯಿಸ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಗ್ಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೋಲನ್ನು ಪುನಃ ಯಾರೂ ಬಗ್ಗಿಸಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಏತಯೋಪಮಯಾ ಧೀರಃ ಸಂನಮೇತ ಬಲೀಯಸೇ ।
ಇನ್ದ್ರಾಯ ಸ ಪ್ರಣಮತೇ ನಮತೇ ಯೋ ಬಲೀಯಸೇ ॥೩೭॥

ಮೃದುಲೋಹದ ಮತ್ತು ಬಗ್ಗಿದ ಕೋಲಿನ ಉಪಮಾನವನ್ನೇ ಮನಗಂಡು ಧೀರನಾದವನು ಬಲಿಷ್ಠನಿಗೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಲೇಬೇಕು. ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನಿಗೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸುವವನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.)

ಪರ್ಜನ್ಯನಾಥಾಃ ಪಶವೋ ರಾಜಾನೋ ಮನ್ತ್ರಿಬಾನ್ಧವಾಃ ।
ಪತಯೋ ಬಾನ್ಧವಾಃ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವೇದಬಾನ್ಧವಾಃ ॥೩೮॥

ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಪರ್ಜನ್ಯನಾಥರು. ಪರ್ಜನ್ಯನೇ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯ. ಪರ್ಜನ್ಯನ ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ಮಳೆಯು ಬಾರದಿದ್ದರೆ) ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ. ರಾಜರು ಮಂತ್ರಿಗಳೇ ಬಂಧುಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು. ರಾಜನಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಬಂಧುಗಳೆಂದರೆ ಮಂತ್ರಿಗಳು. ಅವರು ಸಮಯೋಚಿತ ವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದರಿಂದಲೇ ರಾಜನು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವನು. ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಅವರ ಗಂಡಂದಿರೇ ಬಾಂಧವರು. ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಬೇರೆಯ ಬಂಧುವೇ ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವೇದಗಳೇ ಬಂಧುಗಳು. ವೇದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬೇರೆಯ ಬಂಧುಗಳಿಲ್ಲ. (ವೇದಭ್ರಷ್ಟರಾದವರಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವೇ ಉಳಿಯದು.)

ಸತ್ಯೇನ ರಕ್ಷ್ಯತೇ ಧರ್ಮೋ ವಿದ್ಯಾ ಯೋಗೇನ ರಕ್ಷ್ಯತೇ ।
ಮೃಜಯಾ ರಕ್ಷ್ಯತೇ ರೂಪಂ ಕುಲಂ ವೃತ್ತೇನ ರಕ್ಷ್ಯತೇ ॥೩೯॥

ಸತ್ಯದಿಂದ ಧರ್ಮವು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಿಲ್ಲದೇ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೇ ಅವಲಂಬನ. ವಿದ್ಯೆಯು ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವಿದ್ಯೆಯುಳಿಯದು. ಶರೀರವನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ (ಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಲೇಪನದಿಂದಲೂ) ರೂಪವು ರಕ್ಷಿತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸದಾಚಾರದಿಂದ ವಂಶವು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನರಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಂಶವು ಸದ್ವಂಶವೆಂದು ವಿಖ್ಯಾತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರಿಯು ಜನಿಸಿದರೂ ವಂಶಕ್ಕೇ ಕಳಂಕವನ್ನು ತಂದನೆಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ನಾವೂ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ.)

ಮಾನೇನ ರಕ್ಷ್ಯತೇ ಧಾನ್ಯಮಶ್ವಾನ್ರಕ್ಷತ್ಯನುಕ್ರಮಃ ।
ಅಭೀಕ್ಷ್ಣದರ್ಶನಾದ್ಗಾವಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ರಕ್ಷ್ಯಾಃ ಕುಚೇಲತಃ ॥೪೦॥

ಅಳೆದು ಅಥವಾ ತೂಕಮಾಡಿ ಇಡುವುದರಿಂದ ಧಾನ್ಯವು ರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ರುತ್ತದೆ. ಅಳೆದಿಡದೇ ಇರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಅಪಹರಿಸಿದರೆ

ಎಷ್ಟು ಹೋಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಸುಭದ್ರವಾದ ಕಣಜದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ಧಾನ್ಯವು ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಚಾರದಿಂದ ಕುದುರೆಯು ರಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿರಕೂಡದು. ಅದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಓಡಾಡಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆ. ಅದು ನೀರೋಗದೃಢಕಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಸುಗಳನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ನೋಡದಿದ್ದರೂ ಅವು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತವೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಮಲಿನವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಯರೇ ಸ್ವಭಾವತಃ ಆಕರ್ಷಕರು. ಅವರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಉಡುಪನ್ನು ತೊಡಿಸಿ ಸಿಂಗರಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಕಾಮುಕರ ಕಣ್ಣುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವರ ಮೇಲೆಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹೆಚ್ಚು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡು ತಿರುಗುವುದು ರಕ್ಷಣಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಿತವಲ್ಲ.

ನ ಕುಲಂ ವೃತ್ತಹೀನಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ಮೇ ಮತಿಃ ।
ಅನ್ತೇಷ್ವಪಿ ಜಾತಾನಾಂ ವೃತ್ತಮೇವ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ॥೪೧॥

ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ಆಚಾರಹೀನನಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾನ್ಯ ನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನೀಚಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸದಾಚಾರ-ಸತ್ಕರ್ಮ ಗಳೇ ಉಚ್ಚ-ನೈಚ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುವು. (ಮನುಷ್ಯನ ಉಚ್ಚ-ನೈಚ್ಯಗಳ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಜಾತಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಚ್ಚಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಯೂ ದುರಾಚಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ದೂಷ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನೀಚಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಯೂ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾಗಿದ್ದರೆ ಪುರಸ್ಕೃತ ನಾಗುತ್ತಾನೆ.)

ಯ ಈರ್ಷುಃ ಪರವಿತ್ತೇಷು ರೂಪೇ ವೀರ್ಯೇ ಕುಲಾನ್ವಯೇ ।
ಸುಖಸೌಭಾಗ್ಯಸತ್ಕಾರೇ ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಧಿರನನ್ತಕಃ ॥೪೨॥

ಯಾವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ, ಪರಾಕ್ರಮ, ವಂಶ, ಕುಲ, ಸುಖ, ಸೌಭಾಗ್ಯ ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಪುರಸ್ಕಾರ–ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ಅಸೂಯೆಪಡುವನೋ–ಅಂತಹವನ ಅಸೂಯೆಯೆಂಬ ರೋಗಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯವೇ

ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನ ಆಸೆಗಳೂ ಈಡೇರಲಾರವು. ಅವನ ವ್ಯಾಧಿಯೂ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಲಾರದು.

ಅಕಾರ್ಯಕರಣಾದ್ಭೀತಃ ಕಾರ್ಯಾಣಾಂ ಚ ವಿವರ್ಜನಾತ್ ।
ಅಕಾಲೇ ಮನ್ತ್ರಭೇದಾಚ್ಚ ಯೇನ ಮಾದ್ಯೇನ್ನ ತತ್ಪಿಬೇತ್ ॥೪೩॥

ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ, ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯವು ಮುಗಿಯುವ ಮೊದಲೇ ಗುಟ್ಟು ರಟ್ಟಾಗುವುದರಿಂದ ಭೀತನಾದವನು–ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣಕಾರಕವಾದ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಥವಾ ಮದ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು. ಯಾವುದರಿಂದ ನಿಶೆಯು ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹುದನ್ನು ಅರ್ಥಾತ್ ಮದ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು. (ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿದವನು ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿಬಿಡಬಹುದು. ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಕೈಬಿಡಬಹುದು. ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನೂ ಹೊರಗೆಡಹಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೆದರುವ ವಿವೇಕಿಯು ಮದ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾದಕವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು.)

ವಿದ್ಯಾಮದೋ ಧನಮದಸ್ತೃತೀಯೋಽಭಿಜನೋ ಮದಃ ।
ಮದಾ ಏತೇಽವಲಿಪ್ತಾನಾಮೇತ ಏವ ಸತಾಂ ದಮಾಃ ॥೪೪॥

ವಿದ್ಯಾಮದ, ಧನಮದ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮದ– ಇವು ಮೂರು ಮದಗಳು. ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳು–ಗರ್ವಿಷ್ಠರಾಗಿರುವವರ ಗರ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ಮೂರೇ ಸತ್ಪುರುಷರ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆಗೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾಗಲೂ ಬಹುದು ; ವಿನಯಸಂಪನ್ನನಾಗಲೂ ಬಹುದು. ಧನದಿಂದ ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾಗಲೂ ಬಹುದು ; ಧನದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದು ದಾನಿಯಾಗಲೂ ಬಹುದು. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತಿಯಿಂದ ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾಗಲೂ ಬಹುದು ; ಕುಲದ ಗೌರವವನ್ನುಳಿಸಲು ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವೃತ್ತನೂ ಆಗಬಹುದು. (ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು–ಮದಕ್ಕೂ, ದಮಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು.)

ಅಸನ್ತೋಽಭ್ಯರ್ಥಿತಾಃ ಸದ್ಭಿಃ ಕ್ವಚಿತ್ಕಾರ್ಯೇ ಕದಾಚನ ।
ಮನ್ಯನ್ತೇ ಸನ್ತಮಾತ್ಮಾನಮಸನ್ತಮಪಿ ವಿಶ್ರುತಮ್ ॥೪೫॥

ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಸತ್ಪುರುಷರು ಅಸತ್ಪುರುಷರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತರಾದ ಅಸತ್ಪುರುಷರು–ತಾವು ಅಸತ್ಪುರುಷರೆಂದು ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರೂ ಸತ್ಪುರುಷರೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. (ಕದಾಚಿತ್ ಸತ್ಪುರುಷರು ಬಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಅಸತ್ಪುರುಷರು ಮತ್ತೂ ದುರಹಂಕಾರಿಗಳಾಗುವರೇ ಹೊರತು ಅವರಲ್ಲಿರುವ ದುಷ್ಟಭಾವವು ದೂರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

ಗತಿರಾತ್ಮವತಾಂ ಸನ್ತಃ ಸನ್ತ ಏವ ಸತಾಂ ಗತಿಃ ।
ಅಸತಾಂ ಚ ಗತಿಃ ಸನ್ತೋ ನ ತ್ವಸನ್ತಃ ಸತಾಂ ಗತಿಃ ॥೪೬॥

ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವವರಿಗೆ ಸತ್ಪುರುಷರೇ ಆಶ್ರಯದಾತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೂ–ಅಸತ್ಪುರುಷರಿಗೂ ಸತ್ಪುರುಷರೇ ಆಶ್ರಯದಾತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅಸತ್ಪುರುಷರೆಂದಿಗೂ ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಿತಾ ಸಭಾ ವಸ್ತ್ರವತಾ ಮಿಷ್ಟಾಶಾ ಗೋಮತಾ ಜಿತಾ ।
ಅಧ್ವಾ ಜಿತೋ ಯಾನವತಾ ಸರ್ವಂ ಶೀಲವತಾ ಜಿತಮ್ ॥೪೭॥

ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಮಾನ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಗೋಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಹಾಲು-ತುಪ್ಪ-ಮೊಸರು-ಪೇಡಾಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ತಿಂದು ತನ್ನ ಆಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವಾಹನವಿರುವವನು ದಾರಿಯನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಬಹಳ ಬೇಗ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಬಲ್ಲನು.) ಶೀಲವಂತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಶೀಲವಂತನನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶೀಲವಂತನಾದವನಿಗೆ ಇದ್ದುದರಲ್ಲೇ ತೃಪ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ಆಸೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶೀಲವಂತನು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿಯು ಕಂಟಕರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರದ ಹಾದಿ ಯನ್ನು ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಬಲ್ಲನು. (ಆದುದರಿಂದ ಶೀಲವಂತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.)

ಶೀಲಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಪುರುಷೇ ತದ್ಯಸ್ಯೇಹ ಪ್ರಣಶ್ಯತಿ ।
ನ ತಸ್ಯ ಜೀವಿತೇನಾರ್ಥೋ ನ ಧನೇನ ನ ಬನ್ಧುಭಿಃ ॥೪೮॥

(ಶೀಲವಂತನ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ:) ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಭೂತವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದುದು ಶೀಲ. ಆ ಶೀಲವೇ ಯಾವನಲ್ಲಿ ಲುಪ್ತವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದೋ ಅವನ ಜೀವಿತವೇ ವ್ಯರ್ಥ. ದುಶ್ಶೀಲನಾದವನಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಹಣವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲ. ಬಂಧುಗಳಿಂದಲೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಢ್ಯಾನಾಂ ಮಾಂಸಪರಮಂ ಮಧ್ಯಾನಾಂ ಗೋರಸೋತ್ತರಮ್ ।
ತೈಲೋತ್ತರಂ ದರಿದ್ರಾಣಾಂ ಭೋಜನಂ ಭರತರ್ಷಭ ॥೪೯॥

ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಾದವರು ಮಾಂಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಭುಂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದವರು ಗೋರಸಪ್ರಧಾನವಾದ (ಹಾಲು-ಮೊಸರು-ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವು) ಆಹಾರವನ್ನು ಭುಂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ದರಿದ್ರರಾದವರು ತೈಲಪ್ರಧಾನವಾದ (ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದ) ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಮ್ಪನ್ನತರಮೇವಾನ್ನಂ ದರಿದ್ರಾ ಭುಞ್ಜತೇ ಸದಾ ।
ಕ್ಷುತ್ಸ್ವಾದುತಾಂ ಜನಯತಿ ಸಾ ಚಾಢ್ಯೇಷು ಸುದುರ್ಲಭಾ ॥೫೦॥

ಆದರೆ, ಮಹಾರಾಜ! ಭೋಜನಮಾಡಿ ಸುಖಪಡುವವರು ದರಿದ್ರರೇ. ದರಿದ್ರರಾದವರು ರುಚಿ-ರುಚಿಯಾದ ಆಹಾರವನ್ನೇ ಯಾವಾ ಗಲೂ ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ : ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹಸಿವು ಎಂಬುದು ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಹಸಿವು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರೆಷ್ಟೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಅವರಿಗದರಲ್ಲಿ 'ರುಚಿ' ಎಂಬುದೇ ಇರದು.

ಪ್ರಾಯೇಣ ಶ್ರೀಮತಾಂ ಲೋಕೇ ಭೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ತಿರ್ನ ವಿದ್ಯತೇ ।
ಜೀರ್ಯನ್ತ್ಯಪಿ ಹಿ ಕಾಷ್ಠಾನಿ ದರಿದ್ರಾಣಾಂ ಮಹೀಪತೇ ॥೫೧॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪ್ರಾಯಶಃ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತರಾದವರಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯೇ ಉಡುಗಿ ಹೋಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಡವರ ಜಠರಾಗ್ನಿಯಾದರೋ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನಾದರೂ ಜೀರ್ಣಗೊಳಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಅವೃತ್ತಿರ್ಭಯಮನ್ತ್ಯಾನಾಂ ಮಧ್ಯಾನಾಂ ಮರಣಾದ್ಭಯಮ್ ।
ಉತ್ತಮಾನಾಂ ತು ಮರ್ತ್ಯಾನಾಮವಮಾನಾತ್ಪರಂ ಭಯಮ್ ॥೫೨॥

ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಜನರಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಪಾಡಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸ ಸಿಕ್ಕದಿರುವುದೇ ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದವರಿಗೆ ಸಾವಿನ ಭಯವಿರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮವರ್ಗದವರಿಗೆ ತಮಗೆಲ್ಲಿ ಅವಮಾನವಾಗಿಬಿಡುವುದೋ–ಎಂಬ ಭಯವಿರುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವರು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾನಹಾನಿಯು ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಅವರು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಐಶ್ವರ್ಯಮದಪಾಪಿಷ್ಠಾ ಮದಾಃ ಪಾನಮದಾದಯಃ ।
ಐಶ್ವರ್ಯಮದಮತ್ತೋ ಹಿ ನಾಪತಿತ್ವಾ ವಿಬುಧ್ಯತೇ ॥೫೩॥

ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಬರುವ ಮದಗಳು ನಾನಾರೀತಿಯವು. ಧನಮದ, ವಿದ್ಯಾಮದ, ಯೌವನಮದ, ಪಾನಮದ–ಇತ್ಯಾದಿ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯ ಮದವು ಮಹಾಪಾಪಿಷ್ಠವಾದುದು. ಪಾನಮದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರಮ ಪಾಪಿಷ್ಠವಾದುದು. ಪಾನಮದವು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲಮಾತ್ರವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಐಶ್ವರ್ಯಮದವು ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ಇರತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಆ ನಿಶೆಯು ಇಳಿಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಧನಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದವನು ಐಶ್ವರ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ದುಃಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದನಂತರವೇ ಅವನಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯಮದದ ನಿಶೆಯು ಇಳಿಯುವುದು.

ಇನ್ದ್ರಿಯೈರಿನ್ದ್ರಿಯಾರ್ಥೇಷು ವರ್ತಮಾನೈರನಿಗ್ರಹೈಃ ।
ತೈರಯಂ ತಾಪ್ಯತೇ ಲೋಕೋ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ಗ್ರಹೈರಿವ ॥೫೪॥

ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳೆಂದರೆ ಶಬ್ದ-ಸ್ಪರ್ಶ-ರೂಪ-ರಸ-ಗಂಧಗಳು. ಕಿವಿ, ತ್ವಕ್ (ಚರ್ಮ), ಕಣ್ಣು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೂಗು–ಈ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಶಬ್ದಾದಿಗಳು ವಿಷಯಗಳಾಗಿವೆ. (ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿ ಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದೇ ಮಹಾಭಾರತದ ಮತ್ತು ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪದೇಶವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಎಂದರೆ–ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಕೂಡದು, ಊಟಮಾಡಬಾರದು, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಬಾರದು–ಎಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಯಾವುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಯಾವುದನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನೋಡಬಾರದುದನ್ನು ನೋಡಲು, ಕೇಳಬಾರದು ದನ್ನು ಕೇಳಲು, ತಿನ್ನಬಾರದುದನ್ನು ತಿನ್ನಲು, ಮುಟ್ಟಬಾರದುದನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು, ಮೂಸಬಾರದುದನ್ನು ಮೂಸಲು–ಬಯಸುತ್ತವೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತ್ರಾಸಕೊಡುತ್ತವೆ.) ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವಂತೆ–ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡದ ಈ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿರುವವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಡಿಯಾಳಾಗ ದವನೇ ಇಲ್ಲ.

ಯೋ ಜಿತಃ ಪಞ್ಚವರ್ಗೇಣ ಸಹಜೇನಾತ್ಮಕರ್ಷಿಣಾ ।
ಆಪದಸ್ತಸ್ಯ ವರ್ಧನ್ತೇ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಇವೋಡುರಾಟ್ ॥೫೫॥

ಸಹಜವಾಗಿರುವ, ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಘಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಯಾವನನ್ನು ಜಯಿಸಿವೆಯೋ–ಅಂತಹವನ ಆಪತ್ತುಗಳು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

ಅವಿಜಿತ್ಯ ಯ ಆತ್ಮಾನಮಮಾತ್ಯಾನ್ವಿಜಿಗೀಷತೇ ।
ಅಮಿತ್ರಾನ್ವಾ ಜಿತಾಮಾತ್ಯಃ ಸೋಽವಶಃ ಪರಿಹೀಯತೇ ॥೫೬॥

ಯಾವ ರಾಜನು ತಾನು ಸ್ವತಃ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗದೇ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ರಾಜನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ. ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಹೋಗುವವನು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ವಿಜಯಿಯಾಗಲಾರನು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದೇ ರಾಜನ ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲದ ರಾಜನು ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಪ್ರಥಮಂ ದ್ವೇಷ್ಯರೂಪೇಣ ಯೋ ಜಯೇತ್ ।
ತತೋಽಮಾತ್ಯಾನಮಿತ್ರಾಂಶ್ಚ ನ ಮೋಘಂ ವಿಜಿಗೀಷತೇ ॥೫೭॥

ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ರಾಜನಾದವನು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರವರ್ತಕಗಳಾದ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೇ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅರ್ಥಾತ್ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಬೇಕು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವನು ಅಮಾತ್ಯರನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಮಾತ್ಯರನ್ನು ತನ್ನ ವಶವರ್ತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನಂತರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದವನ ಈ ವಿಜಯದ ಪ್ರಯತ್ನವು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಶ್ಯೇನ್ದ್ರಿಯಂ ಜಿತಾತ್ಮಾನಂ ಧೃತದಣ್ಡಂ ವಿಕಾರಿಷು ।
ಪರೀಕ್ಷ್ಯಕಾರಿಣಂ ಧೀರಮತ್ಯನ್ತಂ ಶ್ರೀರ್ನಿಷೇವತೇ ॥೫೮॥

ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಜಯಿಸಿರುವವನನ್ನೂ, ಅಪರಾಧಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕರುಣೆಯಿಂದಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನನ್ನೂ, ಸರಿಯಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನನ್ನೂ, ಧೀರನನ್ನೂ–ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ಅಂತಹ ರಾಜನು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ.)

ರಥಃ ಶರೀರಂ ಪುರುಷಸ್ಯ ರಾಜ-
ನ್ನಾತ್ಮಾ ನಿಯನ್ತೇನ್ದ್ರಿಯಾಣ್ಯಸ್ಯ ಚಾಶ್ವಾಃ ।
ತೈರಪ್ರಮತ್ತಃ ಕುಶಲೀ ಸದಶ್ವೈ-
ರ್ದಾನ್ತೈಃ ಸುಖಂ ಯಾತಿ ರಥೀವ ಧೀರಃ ॥೫೯॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪುರುಷನಾಗಿ ಜನ್ಮತಾಳಿದವನಿಗೆ ಈ ಶರೀರವೇ ರಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನೇ (ತಾನೇ) ನಿಯಂತೃವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳೇ ಈ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು. ಈ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಬೇಕು. ಇವುಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸದಿದ್ದರೆ ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವದ ಕುದುರೆಗಳು ರಥವನ್ನು ಹಳ್ಳ-ತಿಟ್ಟುಗಳೆಂಬ ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮನಬಂದಲ್ಲಿಗೆ ಒಯ್ದು ಘೋರವಾದ ಪ್ರಪಾತದಲ್ಲಿ ರಥವನ್ನೇ ಬೀಳಿಸಿಬಿಡುವಂತೆ ಪುರುಷನ ಸರ್ವನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಪ್ರಮತ್ತನಾದವನು ಮತ್ತು ಕುಶಲಿಯಾದವನು ಇಂದ್ರಿಯಾಶ್ವಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಇದೇ ಕುದುರೆಗಳೇ ಒಳ್ಳೆಯವುಗಳಾಗಿ, ರಥಿಕನ ಹತೋಟಿಗೊಳಪಟ್ಟ ಒಳ್ಳೆಯ ಕುದುರೆಗಳಂತೆ–ಶರೀರವೆಂಬ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಆತ್ಮನ ಹತೋಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಂಸಾರಸಾಗರವನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ದಾಟಿಸುತ್ತವೆ. ಧೀರನಾದ ರಥಿಕನಂತೆ ಧೀರನಾದ ಮಾನವನು ಶರೀರರಥವನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಏತಾನ್ಯನಿಗೃಹೀತಾನಿ ವ್ಯಾಪಾದಯಿತುಮಪ್ಯಲಮ್ ।
ಅವಿಧೇಯಾ ಇವಾದಾನ್ತಾ ಹಯಾಃ ಪಥಿ ಕುಸಾರಥಿಮ್ ॥೬೦॥

ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಳಗದ ಮತ್ತು ಹತೋಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದ ಕುದುರೆಗಳು ಅಶ್ವನಯನದಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯದ ಕುಸಾರಥಿಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡವಿ ಸಾಯಿಸಲು ಕೂಡ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆಯೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೊಳಪಡದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಶರೀರಿಯನ್ನೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ಬಿಡಬಲ್ಲುವು. ಅರ್ಥಾತ್ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲದವನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಆಘಾತಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಅನರ್ಥಮರ್ಥತಃ ಪಶ್ಯನ್ನರ್ಥಂ ಚೈವಾಪ್ಯನರ್ಥತಃ ।
ಇನ್ದ್ರಿಯೈರಜಿತೈರ್ಬಾಲಃ ಸುದುಃಖಂ ಮನ್ಯತೇ ಸುಖಮ್ ॥೬೧॥

ಹತೋಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಅನರ್ಥಕಾರಿಯಾದುದನ್ನು ಸಮೀಚೀನವಾದುದೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನರ್ಥಕಾರಿಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖಕರವಾದುದನ್ನು (ಈ ಸಂಸಾರವನ್ನು) ಅತ್ಯಂತ ಸುಖದಾಯಕವೆಂದೂ ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಧರ್ಮಾರ್ಥೌ ಯಃ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಸ್ಯಾದಿನ್ದ್ರಿಯವಶಾನುಗಃ ।
ಶ್ರೀಪ್ರಾಣಧನದಾರೇಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಸ ಪರಿಹೀಯತೇ ॥೬೨॥

ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಯಾವನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವಶನಾಗಿರುವನೋ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ದಾಸನಾಗಿರುವನೋ–ಅಂತಹವನು ಸೌಭಾಗ್ಯ, ಪ್ರಾಣ, ಧನ, ಪತ್ನೀ–ಇವರೆಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಬಹುಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿತ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಸರ್ವನಾಶವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.)

ಅರ್ಥಾನಾಮೀಶ್ವರೋ ಯಃ ಸ್ಯಾದಿನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಮನೀಶ್ವರಃ ।
ಇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಮನೈಶ್ವರ್ಯಾದೈಶ್ವರ್ಯಾದ್ಭ್ರಶ್ಯತೇ ಹಿ ಸಃ ॥೬೩॥

ಯಾವನು ಧನಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ದಾಸನಾಗಿರುವನೋ ಅವನು–ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ (ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ)–ಧನೈಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲದವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಧನವೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.)

ಆತ್ಮನಾತ್ಮಾನಮನ್ವಿಚ್ಛೇನ್ಮನೋಬುದ್ಧೀನ್ದ್ರಿಯೈರ್ಯತೈಃ ।
ಆತ್ಮಾ ಹ್ಯೇವಾತ್ಮನೋ ಬನ್ಧುರಾತ್ಮೈವ ರಿಪುರಾತ್ಮನಃ ॥೬೪॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮನಿಂದಲೇ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡಬೇಕು. (ಹೃನ್ಮಂದಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು.) ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಆತ್ಮವೇ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಬಂಧುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. (ತನಗೆ ತಾನೇ ಬಂಧುವಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಹಾಗಿಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಿಯ

ಪರವಶನಾದರೆ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇ ಶತ್ರುವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ತನಗೆ ತಾನೇ ಶತ್ರುವಾಗುತ್ತಾನೆ.

(ಯಾವ ಆತ್ಮದಿಂದ ಆತ್ಮವೇ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಅವನ ಆತ್ಮವೇ ಅವನ ಬಂಧುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಯತವಾದ ಆತ್ಮವೇ ಬಂಧುವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಿಯತವಾದ ಆತ್ಮವು ಶತ್ರುವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯ-ಮನೋಬುದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಜೀವನು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ನಾನು' ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 'ನಾನು' ಎಂಬುವನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಿಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಅದ್ಭುತ ವಸ್ತು. ಇದನ್ನು ಆತ್ಮಾ, ಪರಮಾತ್ಮಾ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಜೀವಾತ್ಮಾ ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆತ್ಮವಸ್ತುವು ಎಲ್ಲ ಚರಾಚರಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದು ಉಪದೇಶಿಸುವಷ್ಟು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಆತ್ಮನ ಸುತ್ತಲೂ ವಿಷಯಸುಖಗಳೆಂಬ ಮಹತ್ತರವಾದ ಕಾಡು ಬೆಳೆದು ಆತ್ಮನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಹಾದಿಯೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಆತ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದರ ದರ್ಶನಮಾಡುವುದು ಪರಮೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮ. ತಾನೇ ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆಯು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ವಿಷಯಸುಖಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಆತ್ಮದ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯಬೇಕು. ಇದು ಸತತವಾದ ಸಾಧನೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ತನಗೆ ತಾನೇ ಬಂಧು ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೂ ಇದೇ ಆಗಿರುವುದು. ವಿಷಯಸುಖಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು (ಆತ್ಮದರ್ಶನಮಾಡಲು) ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಜೀವನು ಪರಮಸುಖವನ್ನೇ ಪಡೆಯುವನು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷಯಸುಖಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಹೋಗಗೊಟ್ಟರೆ ಆತ್ಮನ ವಿಮೋಚನೆಯೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾನೇ ತನಗೆ ವೈರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬಂಧ ವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಬದಲಿಗೆ ಹೊಸ-ಹೊಸ ಬಂಧನಗಳಲ್ಲಿ

ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಇದನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.)

ಬನ್ಧುರಾತ್ಮಾತ್ಮನಸ್ತಸ್ಯ ಯೇನೈವಾತ್ಮಾತ್ಮನಾ ಜಿತಃ ।
ಸ ಏವ ನಿಯತೋ ಬನ್ಧುಃ ಸ ಏವಾನಿಯತೋ ರಿಪುಃ ॥೬೫॥

ಯಾವನು ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಜಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನೇ ಅವನಿಗೆ ಬಂಧುವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ತನ್ನನ್ನು ನಿಯತಗೊಳಿಸಿದರೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಬಂಧುವಾಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನನ್ನೇ ತಾನು ನಿಯತಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ತನಗೆ ತಾನೇ ಶತ್ರುವಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಈ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಷಯದ ಪ್ರತಿಪಾದಕಶ್ಲೋಕಗಳು. ಇದನ್ನು ಲೌಕಿಕವಾದ ಉದಾಹರಣೆ ಯಿಂದಲೂ ನಿರೂಪಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ರೋಗಿಯಾದವನಿಗೆ ಅಪಥ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಪಥ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಅಥವಾ ಬಿಡುವುದು ಅವನಿಗೇ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಥ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಕೂಡದೆಂದು ವೈದ್ಯರೂ, ಹಿತಚಿಂತಕರೂ ಹೇಳಿದರೂ ತಿನ್ನುವುದು ಅಥವಾ ಬಿಡುವುದು ರೋಗಿಗೇ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರೋಗಿಯು ಅಪಥ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ತಿನ್ನುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ವಿವೇಕಿಯಾಗಬೇಕು. ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅಥವಾ ನಾಲಿಗೆ ಅಪಥ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ತಿನ್ನಲು ಹೋಗ ಬಾರದು. ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯಬೇಕು ; ಜಯಿಸಬೇಕು. ಜಯಿಸಿದು ದಾದರೆ ರೋಗವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ತನಗೆ ತಾನೇ ಬಂಧು ವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸದೇ ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯದಿಂದ ಅಪಥ್ಯವಸ್ತು ವನ್ನು ತಿಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ರೋಗವು ಉಲ್ಬಣಿಸುತ್ತದೆ. ತನಗೆ ತಾನೇ ಶತ್ರುವಾಗು ತ್ತಾನೆ. ಅಂತೆಯೇ ವಿಷಯವಾಸನೆಗಳೆಂಬುದೇ ಆತ್ಮಕ್ಕಿರುವ ಮಹಾರೋಗ. ವಿಷಯವಾಸನೆಗಳ ಸುಖವು ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದೆಂದೂ–ಮಾನವನು ನಿತ್ಯಸುಖ ವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸದಾ ಯತ್ನಿಸಬೇಕೆಂದೂ–ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ನಮಗೆ ಇದನ್ನೇ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ

ವಿಷಯಸುಖಗಳಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗಿ ಅವುಗಳನ್ನೇ ಅರಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಬಿಡಲೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ವಿಷಯಸುಖಗಳನ್ನು ಅಪಥ್ಯವಸ್ತುಗಳಂತೆ ತೊರೆದು ಆತ್ಮವಸ್ತುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಸಾಧನೆಮಾಡತಕ್ಕವನು ತನಗೆ ತಾನೇ ಬಂಧುವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷಯಸುಖಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತಲ್ಲೀನನಾಗುವವನು ತನಗೆ ತಾನೇ ಶತ್ರುವಾಗುತ್ತಾನೆ.)

ಕ್ಷುದ್ರಾಕ್ಷೇಣೇವ ಜಾಲೇನ ಝಷಾವಪಿಹಿತಾವುರೂ ।
ಕಾಮಶ್ಚ ರಾಜನ್ಕ್ರೋಧಶ್ಚ ತೌ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ವಿಲುಮ್ಪತಃ ॥೬೬॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬುದು ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಮೀನುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಲೆಯಿದ್ದಂತೆ. ಬಲೆಯೊಳಗೆ ರಂಧ್ರಗಳಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಆದರೆ ರಂಧ್ರಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರಗಳ ಹೆಣಿಗೆಯು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ಮೀನುಗಳು–ತಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಹೆಣಿಗೆಯನ್ನೇ ಮತ್ತೂ ಅಗಲವಾಗಿಮಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂಬ ಬಲೆಯ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧಗಳು ಪ್ರಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಪಾರವಶ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಸಣ್ಣರಂಧ್ರವು ಸಿಕ್ಕಿದರೂ ಆ ಬಲೆಯನ್ನೇ ವಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟುಬಿಡುತ್ತವೆ. ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧಗಳೆಂಬ ಈ ಮೀನುಗಳು ಕಡೆಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಸಮವೇಕ್ಷ್ಯೇಹ ಧರ್ಮಾರ್ಥೌ ಸಮ್ಭಾರಾನ್ಯೋಽಧಿಗಚ್ಛತಿ ।
ಸ ವೈ ಸಮ್ಭೃತಸಮ್ಭಾರಃ ಸತತಂ ಸುಖಮೇಧತೇ ॥೬೭॥

ಯಾವನು, ಧರ್ಮವಾವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಮೂಲವಾದ ಅರ್ಥವಾವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನು ಸಮ್ಭೃತಸಂಭಾರನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಪೂರ್ಣಗಳಿಕೆಯವನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.) ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಹಣಸಂಪಾದಿಸುವುದು ವಿಶೇಷವಲ್ಲ. ಧನಾರ್ಜ

ನೆಯು ಧರ್ಮಮೂಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಧರ್ಮಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣಕ್ಕೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಗಳಿಕೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.)

ಯಃ ಪಞ್ಚಾಭ್ಯನ್ತರಾಞ್ಛತ್ರೂನವಿಜಿತ್ಯ ಮನೋಮಯಾನ್ ।
ಜಿಗೀಷತಿ ರಿಪೂನನ್ಯಾನ್ರಿಪವೋಽಭಿಭವನ್ತಿ ತಮ್ ॥೬೮॥

ಮನೋಮಯವಾಗಿರತಕ್ಕ, ಶರೀರದೊಳಗೇ ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸದೆ ಯಾವಾತನು ಹೊರಗಿರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ಅವನ ಶತ್ರುಗಳೇ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದೃಶ್ಯನ್ತೇ ಹಿ ಮಹಾತ್ಮಾನೋ ಬಧ್ಯಮಾನಾಃ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿಃ ।
ಇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಮನೀಶತ್ವಾದ್ರಾಜಾನೋ ರಾಜ್ಯವಿಭ್ರಮೈಃ ॥೬೯॥

ಮಹಾತ್ಮರೆನಿಸಿಕೊಂಡ ರಾಜರೂ ತಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೇಲೆ ಈಶತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ರಾಜ್ಯಲೋಭದ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ವಿನಾಶಹೊಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿವೆ.

ಅಸಂತ್ಯಾಗಾತ್ಪಾಪಕೃತಾಮಪಾಪಾಂ-
ಸ್ತುಲ್ಯೋ ದಣ್ಡಃ ಸ್ಪೃಶತೇ ಮಿಶ್ರಭಾವಾತ್ ।
ಶುಷ್ಕೇಣಾರ್ದ್ರಂ ದಹ್ಯತೇ ಮಿಶ್ರಭಾವಾ-
ತ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಾಪೈಃ ಸಹ ಸನ್ಧಿಂ ನ ಕುರ್ಯಾತ್ ॥೭೦॥

ಸತ್ಪುರುಷರು ದುಷ್ಟಜನರನ್ನು ದೂರವಿಡದೇ ಅವರೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರೆ–ದುಷ್ಟರ ಸಹವರ್ತನೆಯಿಂದಾಗಿ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಿಕ್ಷೆಯೇ ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೂ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟರೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಣಗಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯೊಡನೆ ಹಸಿಯ ಕಟ್ಟಿಗೆಯೂ ಸುಟ್ಟು ಭಸ್ಮವಾಗಿಬಿಡುವಂತೆ ದುಷ್ಟರೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಸಜ್ಜನರೂ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದವರೊಡನೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸ್ನೇಹಮಾಡಬಾರದು.

ನಿಜಾನುತ್ಪತತಃ ಶತ್ರೂನ್ಪಞ್ಚ ಪಞ್ಚಪ್ರಯೋಜನಾನ್ ।
ಯೋ ಮೋಹಾನ್ನ ನಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ತಮಾಪದ್ಗ್ರಸತೇ ನರಮ್ ॥೭೧॥

ತನ್ನವುಗಳೇ ಆದ, ತನ್ನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವನ್ನೂ ಹೊಂದುವ ಶಬ್ದ-ಸ್ಪರ್ಶ-ರೂಪ-ರಸ-ಗಂಧಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೇ ಸದಾ ಒಯ್ಯುವ ಐವರು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯಾವನು ಕೇವಲ ಕಾಮಪರವಶನಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ವಿಪತ್ತು ನುಂಗಿ ಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಅನಸೂಯಾರ್ಜವಂ ಶೌಚಂ ಸಂತೋಷಃ ಪ್ರಿಯವಾದಿತಾ ।
ದಮಃ ಸತ್ಯಮನಾಯಾಸೋ ನ ಭವನ್ತಿ ದುರಾತ್ಮನಾಮ್ ॥೭೨॥

ಅಸೂಯೆಪಡದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನೆಣಿಸದಿರುವುದು, ಸರಳತೆ, ಶುದ್ಧಿ, ಸಂತೋಷ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದು, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ಅಚಾಂಚಲ್ಯ (ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ)–ಇವುಗಳು ದುರಾತ್ಮರಾದವರಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಮಸಂರಮ್ಭಸ್ತಿತಿಕ್ಷಾ ಧರ್ಮನಿತ್ಯತಾ ।
ವಾಕ್ಚೈವ ಗುಪ್ತಾ ದಾನಂ ಚ ನೈತಾನ್ಯನ್ತ್ಯೇಷು ಭಾರತ ॥೭೩॥

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಅಕ್ರೋಧ, ಸಹನಶೀಲತೆ, ಧರ್ಮಪರಾಯಣತೆ, ವಾಗ್ರಕ್ಷಣೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಸತ್ಪಾತ್ರರಲ್ಲಿ ದಾನ–ಈ ಗುಣಗಳು ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಹೊರತಾಗಿ ನೀಚ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಕ್ರೋಶಪರಿವಾದಾಭ್ಯಾಂ ವಿಹಿಂಸನ್ತ್ಯಬುಧಾ ಬುಧಾನ್ ।
ವಕ್ತಾ ಪಾಪಮುಪಾದತ್ತೇ ಕ್ಷಮಮಾಣೋ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ॥೭೪॥

ಮೂರ್ಖರಾದವರು ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ನಿಂದನೆಗಳಿಂದಲೂ, ಇಲ್ಲ-ಸಲ್ಲದ ಅಪವಾದಗಳ ಆರೋಪಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಪುರುಷರು ವ್ಯಥೆಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.) ಬಯ್ಯುವವನು ಸತ್ಪುರುಷನಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಅಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಬೈಗುಳದ ವಿನಿಮಯ

ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಕ್ಷಮಾವಂತನಾದ ಸತ್ಪುರುಷನು ಪಾಪಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಹಿಂಸಾ ಬಲಮಸಾಧೂನಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ದಣ್ಡವಿಧಿರ್ಬಲಮ್ ।
ಶುಶ್ರೂಷಾ ತು ಬಲಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಕ್ಷಮಾ ಗುಣವತಾಂ ಬಲಮ್ ॥

ಅಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಅಥವಾ ನೀಚರಿಗೆ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯವೇ ಒಂದು ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರಾಜನಿಗೆ ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಣವೇ ಒಂದು ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪತಿ ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡುವುದೇ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗುಣವಂತರಿಗೆ ಕ್ಷಮೆಯೇ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಾಕ್ಸಂಯಮೋ ಹಿ ನೃಪತೇ ಸುದುಷ್ಕರತಮೋ ಮತಃ ।
ಅರ್ಥವಚ್ಚ ವಿಚಿತ್ರಂ ಚ ನ ಶಕ್ಯಂ ಬಹುಭಾಷಿತಮ್ ॥೭೬॥

ಮಹಾರಾಜ! ವಾಙ್ನಿಯಮನ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡದಿರುವುದು ಬಹುದುಷ್ಕರವಾದುದೇ ಸರಿ. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಆಡುವ ಮಾತನ್ನು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಆಡಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ದುಷ್ಕರವೆನಿಸಿದರೂ ವಾಕ್ಸಂಯಮವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು.)

ಅಭ್ಯಾವಹತಿ ಕಲ್ಯಾಣಂ ವಿವಿಧಂ ವಾಕ್ಸುಭಾಷಿತಾ ।
ನೈವ ದುರ್ಭಾಷಿತಾ ರಾಜನ್ನನರ್ಥಾಯೋಪಪದ್ಯತೇ ॥೭೭॥

ಮಧುರವಾದ ಶಬ್ದಜಾಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಾತು ಕೇಳುವವನಿಗೂ ಆಡುವವನಿಗೂ ವಿವಿಧವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಮಾತನ್ನು ಕಟುವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ಆಡಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಅನರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಮನೆಗೆ ಬಂದವರನ್ನು 'ಭೋಜನ ಮಾಡಿ ಹೋಗಿರಿ'–ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ 'ತಿಂದು ಹೋಗು' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಥಿಯ ಮನಸ್ಸು ಕಸಿವಿಸಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಎರಡರ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇ. ಆದರೂ ಸುಭಾಷಿತ ಮತ್ತು ದುರ್ಭಾಷಿತಗಳಿಂದ ಶ್ರೋತೃವಿನ ಮೇಲೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಪರಿಣಾಮವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.)

ರೋಹತೇ ಸಾಯಕೈರ್ವಿದ್ಧಂ ವನಂ ಪರಶುನಾ ಹತಮ್ ।
ವಾಚಾ ದುರುಕ್ತಂ ಬೀಭತ್ಸಂ ನ ಸಂರೋಹತಿ ವಾಕ್‌ಕ್ಷತಮ್ ॥೭೮॥

ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೊಳಗಾದ ಅರಣ್ಯವು (ಅರಣ್ಯದ ವೃಕ್ಷಗಳು) ಪುನಃ ಚಿಗುರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮಾತಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆಡಿದ ಭಯಂಕರವಾದ ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದಜಾಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಪ್ರಹಾರವು ಸಹಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಬಾಣದ ಪ್ರಹಾರವನ್ನಾದರೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಭಯಂಕರವಾದ ದುರುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಗ್ಬಾಣದ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ.)

ಕರ್ಣಿನಾಲೀಕನಾರಾಚಾನ್ನಿರ್ಹರನ್ತಿ ಶರೀರತಃ ।
ವಾಕ್ಶಲ್ಯಸ್ತು ನ ನಿರ್ಹರ್ತುಂ ಶಕ್ಯೋ ಹೃದಿಶಯೋ ಹಿ ಸಃ ॥೭೯॥

ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಕರ್ಣಾಕೃತಿಯ ಬಾಣಗಳನ್ನೂ, ನಲೀಕ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಘೋರಬಾಣಗಳನ್ನೂ, ನಾರಾಚಗಳನ್ನೂ (ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಣಗಳನ್ನೂ) ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಹೃದಯಗಹ್ವರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ವಾಕ್ಶಲ್ಯವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ವಾಕ್ಸಾಯಕಾ ವದನಾನ್ನಿಷ್ಪತನ್ತಿ
ಯೈರಾಹತಃ ಶೋಚತಿ ರಾತ್ರ್ಯಹಾನಿ ।
ಪರಸ್ಯ ನಾಮರ್ಮಸು ತೇ ಪತನ್ತಿ
ತಾನ್ಪಣ್ಡಿತೋ ನಾವಸೃಜೇತ್ಪರೇಭ್ಯಃ ॥೮೦॥

ವಾಗ್ಬಾಣಗಳು (ದುಷ್ಟಮನುಷ್ಯರ) ಮುಖಗಳ ಮೂಲಕ ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ಹೊರಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ವೇಗವು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಿನದು. ಆ ವಾಗ್ಬಾಣಗಳು ಎದುರಾಳಿಯ ಮರ್ಮಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯ ಕಡೆ ಬೀಳುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ವಾಗ್ಬಾಣಪ್ರಯೋಕ್ತೃವಿನ ಗುರಿಯು ಕೂಡ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ; ತಪ್ಪುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಾಗ್ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಹೃತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು (ಎದುರಾಳಿಯ) ವಾಗ್ಬಾಣ

ಪ್ರಹಾರದ ಯಾತನೆಯಿಂದಾಗಿ ಹಗಲಿರುಳುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. (ಈ ಬಾಣವನ್ನು ಯಾವುದೇ ಉಪಾಯದಿಂದಲೂ ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದೆಂದು ಈ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.) ಆದುದರಿಂದ ಪಂಡಿತನಾದವನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ವಾಗ್ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು. (ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಠಿನೋಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಡಬಾರದು.)

ಯಸ್ಮೈ ದೇವಾಃ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ತಿ ಪುರುಷಾಯ ಪರಾಭವಮ್ ।
ಬುದ್ಧಿಂ ತಸ್ಯಾಪಕರ್ಷನ್ತಿ ಸೋಽರ್ವಾಚೀನಾನಿ ಪಶ್ಯತಿ ॥೮೧॥

ದೇವತೆಗಳು ಯಾವಾತನಿಗೆ ಪರಾಭವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವರೋ–ಅಂತಹವನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮೊದಲೇ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡುಬಿಡುತ್ತಾರೆ. (ಅವನಿಗೆ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿವೇಚನೆಮಾಡಲು ಅವಕಾಶವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬುದ್ಧಿಯ ಭ್ರಮಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ.) ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ನೀಚಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಬುದ್ಧೌ ಕಲುಷಭೂತಾಯಾಂ ವಿನಾಶೇ ಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಿತೇ ।
ಅನಯೋ ನಯಸಂಕಾಶೋ ಹೃದಯಾನ್ನಾಪಸರ್ಪತಿ ॥೮೨॥

ವಿನಾಶಕಾಲವು ಸಮುಪಸ್ಥಿತವಾಗಲಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಲುಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸುನೀತಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿಯೇ ತೋರುವ ಅನೀತಿಯು ಹೃದಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೇಯಂ ಬುದ್ಧಿಃ ಪರೀತಾ ತೇ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಭರತರ್ಷಭ ।
ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ ವಿರೋಧೇನ ನ ಚೈನಾನವಬುಧ್ಯಸೇ ॥೮೩॥

ಪಾಂಡವರ ಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷದಿಂದಾಗಿ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಇದೇ ವಿಧವಾದ ವಿಪರೀತಬುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿದೆ. ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಯವೂ ನ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನೀನಿನ್ನೂ ಮನಗಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಜಾ ಲಕ್ಷಣಸಮ್ಪನ್ನಸ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಯೋ ಭವೇತ್ ।
ಶಿಷ್ಯಸ್ತೇ ಶಾಸಿತಾ ಸೋಽಸ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಃ ॥೮೪॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸರ್ವರಾಜಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗಾದರೂ ರಾಜನಾಗಲು ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ, ನಿನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾದ (ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಂತವಿಧೇಯನಾದ) ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಈ ಅಖಂಡ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ಶಾಸಕನಾಗಲಿ. (ರಾಜನಾಗಲಿ.)

ಅತೀತ್ಯ ಸರ್ವಾನ್ಪುತ್ರಾಂಸ್ತೇ ಭಾಗಧೇಯಪುರಸ್ಕೃತಃ ।
ತೇಜಸಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಚೈವ ಯುಕ್ತೋ ಧರ್ಮಾರ್ಥತತ್ತ್ವವಿತ್ ॥೮೫॥

ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ, ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡಿರುವ, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸುಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಧರ್ಮಜನು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅನುಕ್ರೋಶಾದಾನೃಶಂಸ್ಯಾದ್ಯೋಽಸೌ ಧರ್ಮಭೃತಾಂ ವರಃ ।
ಗೌರವಾತ್ತವ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಬಹೂನ್ಕ್ಲೇಶಾಂಸ್ತಿತಿಕ್ಷತಿ ॥೮೬॥

ಧರ್ಮಿಷ್ಠರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿರುವ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲಿನ ದಯೆಯಿಂದಲೂ (ದಯಾಳುತ್ವದಿಂದಲೂ), ಕ್ರೌರ್ಯರಹಿತನಾಗಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ, ಮಿಗಿಲಾಗಿ ನಿನಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ತೋರುವ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ."

ಇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೩೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಾಗರಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ವಿದುರನಿಂದ ಕೇಶಿನೀ-ವಿರೋಚನರ ಮತ್ತು ಸುಧನ್ವ-ವಿರೋಚನರ ಸಂವಾದಕಥನ

ಜನಮೇಜಯ! ವಿದುರನು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪುನಃ ವಿದುರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಮಹಾಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವಿದುರನೇ! ಧರ್ಮಾರ್ಥಸಹಿತವಾದ ಮಾತು ಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಹೇಳು. (ಮುಂದುವರಿಸು.) ನೀನು ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಬಹುವಿಚಿತ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು

ತ್ತಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಲ್ಲಾ ಮತ್ತೂ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಂಟಾಗುವುದೇ ಹೊರತು ತೃಪ್ತಿಯೆಂಬುದೇ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸು, ವಿದುರ!"

ವಿದುರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಸರ್ವತೀರ್ಥೇಷು ವಾ ಸ್ನಾನಂ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಚಾರ್ಜವಮ್ ।
ಉಭೇ ತ್ವೇತೇ ಸಮೇ ಸ್ಯಾತಾಮಾರ್ಜವಂ ವಾ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ॥೨॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಪ್ರಪಂಚದ ಸರ್ವಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರಳತೆಯಿಂದಿರುವುದು ಈ ಎರಡು ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರಳತೆಯಿಂದಿರುವುದೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿನ ಫಲದಾಯಕವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. (ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರಳತೆಯಿಂದಲೂ, ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯದಿಂದಲೂ ಇರಬೇಕು. ಇದು ಶ್ರೇಷ್ಠಧರ್ಮ.)

ಆರ್ಜವಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಸ್ವ ಪುತ್ರೇಷು ಸತತಂ ವಿಭೋ ।
ಇಹ ಕೀರ್ತಿಂ ಪರಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಮವಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ॥೩॥

ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಸರಳತೆಯಿಂದಲೂ, ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯದಿಂದಲೂ ಇರು, ಮಹಾರಾಜ! ಎಲ್ಲ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಸಮಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ನೀನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವೆಯಲ್ಲದೇ–ದೇಹಾವಸಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸುಖದಾಯಕವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವೆ.

ಯಾವತ್ಕೀರ್ತಿರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಪುಣ್ಯಾ ಲೋಕೇ ಪ್ರಗೀಯತೇ ।
ತಾವತ್ಸ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಮಹೀಯತೇ ॥೪॥

ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆಯೂ ಅಪಾರವಾದುದು. ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮನುಷ್ಯನ ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಕೀರ್ತಿಯು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗಾನ

ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವುದೋ (ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಜನರು ಅನೇಕ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರೋ) ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಕೀರ್ತಿಮಂತನಾದ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

ವಿರೋಚನನು ಕೇಶಿನಿಗೋಸ್ಕರ ಸುಧನ್ವನೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಪುರಾತನ ಸಂವಾದವನ್ನೂ, ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ತೀರ್ಪನ್ನೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಮನುಷ್ಯನು ಸತ್ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗಿರಬೇಕು ; ಭೂಮಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಟ್ಟು ಸುಳ್ಳುಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು) ಹಿರಿಯರು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸಂವಾದವನ್ನೇ ನಾನೂ ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಮಹಾರಾಜ! ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ಇತಿಹಾಸವಿದು. ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮಳಾದ ಕೇಶಿನೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕನ್ಯೆಯು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಳಾಗಿದ್ದಳು. ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದ ವಿರೋಚನನು ಕೇಶಿನಿಯನ್ನು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸ್ವಯಂವರಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದನು. ತನ್ನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಲಾಷಿಸಿ ಆಗಮಿಸಿದ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರನನ್ನು ಕೇಶಿನಿಯು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಳು :

ಕಿಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಸ್ವಿಚ್ಛ್ರೇಯಾಂಸೋ ದಿತಿಜಾಃ ಸ್ವಿದ್ವಿರೋಚನ ।
ಅಥ ಕೇನ ಸ್ಮ ಪರ್ಯಙ್ಕಂ ಸುಧನ್ವಾ ನಾಧಿರೋಹತಿ ॥೮॥

"ವಿರೋಚನ! ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೇ? ದೈತ್ಯರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೇ? ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶ್ರೇಷ್ಠರಲ್ಲವೆಂದು ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದಾದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸುಧನ್ವನು ನಿನ್ನ ಮಂಚವನ್ನೇಕೆ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ? (ನಿನ್ನೊಡನೆ ಏಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ?) ನಿನಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವ ನೆಂದೇ? ಅಥವಾ ನಿನಗಿಂತಲೂ ಕನಿಷ್ಠನೆಂದೇ?"

ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾಸ್ತು ವೈ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ವಯಂ ಕೇಶಿನಿ ಸತ್ತಮಾಃ ।
ಅಸ್ಮಾಕಂ ಖಲ್ವಿಮೇ ಲೋಕಾಃ ಕೇ ದೇವಾಃ ಕೇ ದ್ವಿಜಾತಯಃ ॥೯॥

"ಕೇಶಿನೀ! ನಾವು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಕ್ಕಳಾಗಿರುತ್ತೇವೆ.

ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾವು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಸಕಲಲೋಕಗಳೂ ನಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಿ? ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲಿ? (ದೇವತೆಗಳಾಗಲೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಲೀ ನಮಗೆ ಸಮಾನರಲ್ಲ.)"

"ವಿರೋಚನ! ನಾನು ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಗಂಡೆನು. ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸುಧನ್ವನನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸೋಣ. ನಾಳೆಯ

ಪ್ರಾತಃಕಾಲವೇ ಸುಧನ್ವನಿಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ."

"ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಕೇಶಿನಿ! ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ನಾನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನಾಳೆಯ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಸುಧನ್ವನೂ ಮತ್ತು ನಾನೂ ಏಕತ್ರ ಕುಳಿತಿರುವುದನ್ನು ನೀನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ."

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದು ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಲೇ

ಸುಧನ್ವನು ವಿರೋಚನ-ಕೇಶಿನಿಯರು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದನು. ಸುಧನ್ವನು ಕೇಶಿನೀ-ವಿರೋಚನರ ಸಮೀಪಕ್ಕೂ ಬಂದನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಗಮಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆಯೇ ಕೇಶಿನಿಯು ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನಮಾಡಿ, ಸುಧನ್ವನಿಗೆ ಆಸನವನ್ನಿತ್ತು, ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿದಳು.

ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಕೇಶಿನಿಯು ವಿರೋಚನ-ಸುಧನ್ವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿರೋಚನನೊಡನೆ ಹೇಳಿದ್ದಳಲ್ಲವೇ? ಆ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ವಿರೋಚನನು ತನ್ನ ಹಿರಣ್ಮಯಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸುಧನ್ವನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ ಸುಧನ್ವನು ವಿರೋಚನನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು :

“ವಿರೋಚನ! ನಿನ್ನೊಡನೆ ಏಕತ್ವ (ಸಮಾನತೆ) ವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಾನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಾರೆನು. ನಿನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಗೌರವಕೊಡಲು ನೀನು ಕುಳಿತಿರುವ ಹಿರಣ್ಮಯಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ನಾನೊಮ್ಮೆ ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ನಿನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಾನೇನಾದರೂ ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟರೆ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನಭಾವವುಂಟಾಗುವುದು. ನೀನು ನನಗೆ ಸಮಾನನಾದವನೆಂದು ಪರಿಗಣಿತನಾಗುವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ.”

“ಸುಧನ್ವನೇ! ನಾನೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನನ್ನು ಗೌರವಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಹಿರಣ್ಮಯಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ನನ್ನೊಡನೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳಿದೆನೇ ಹೊರತು ನಿನಗೆ ಇಂತಹ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ. ನಿನಗೆ ಮಣೆ, ದರ್ಭಾಸನ, ಚಾಪೆ ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ–ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಯೋಗ್ಯವಾದುವುಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಂತಹ ಅನರ್ಘವಾದ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ನನ್ನೊಡನೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ನೀನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಹನೇ ಅಲ್ಲ.”

ಸುಧನ್ವನು ವಿರೋಚನನಾಡಿದ ಕೊಂಕಿನ ಮಾತನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತಂದು

ಕೊಳ್ಳದೇ ಯಾರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ವಿರೋಚನನೊಡನೆ ಹೇಳಿದನು :

ಪಿತಾಪುತ್ರೌ ಸಹಾಸೀತಾಂ ದ್ವೌ ವಿಪ್ರೌ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾವಪಿ ।
ವೃದ್ಧೌ ವೈಶ್ಯೌ ಚ ಶೂದ್ರೌ ಚ ನ ತ್ವನ್ಯಾವಿತರೇತರಮ್ ॥೧೬॥

"ವಿರೋಚನ! ಯಾವ ವರ್ಣದವರೇ ಆಗಿರಲಿ, ತಂದೆ-ಮಕ್ಕಳು ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇಬ್ಬರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇಬ್ಬರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು, ವೃದ್ಧರಾಗಿರುವಂಥ ಇಬ್ಬರು ವೈಶ್ಯರು ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅಂತೆಯೇ ಇಬ್ಬರು ವೃದ್ಧರಾದ ಶೂದ್ರರೂ ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇದು ಹೊರತಾಗಿ ಒಂದು ವರ್ಣದವರು ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣದವರೊಡನೆ ಏಕಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಾರದು.

ಪಿತಾ ಹಿ ತೇ ಸಮಾಸೀನಮುಪಾಸೀತೈವ ಮಾಮಧಃ ।
ಬಾಲಃ ಸುಖೈಧಿತೋ ಗೇಹೇ ನ ತ್ವಂ ಕಿಂಚನ ಬುಧ್ಯಸೇ ॥೧೭॥

ನಾನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಕುತ್ಸಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿರುವೆ. ನಾನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನವು ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಣೆ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ತಂದೆಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆಯೇ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವವನಾದರೂ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಸೇವೆಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ನೀನಿನ್ನೂ ಬಾಲಕನಾಗಿರುವೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳು ಸುಖದಿಂದ ಬೆಳೆಸಿಬಿಟ್ಟಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ."

ಸುಧನ್ವನ ಮಾತಿಗೆ ವಿರೋಚನನು ಒಡಂಬಡಲಿಲ್ಲ. ಸುಧನ್ವನಿಗಿಂತಲೂ ತಾನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ದೃಢವಿಶ್ವಾಸವು ಅವನಿಗಿದ್ದಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವಿರೋಚನನು ಸುಧನ್ವನೊಡನೆ ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಹೊರಟನು.

ಹಿರಣ್ಯಂ ಚ ಗವಾಶ್ವಂ ಚ ಯದ್ವಿತ್ತಮಸುರೇಷು ನಃ ।
ಸುಧನ್ವನ್ವಿಪಣೇ ತೇನ ಪ್ರಶ್ನಂ ಪೃಚ್ಛಾವ ಯೇ ವಿದುಃ ॥೧೮॥

"ಸುಧನ್ವನೇ! ಅಸುರರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯ, ಹಸುಗಳು, ಕುದುರೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಯಾವ ಯಾವ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿವೆಯೋ–ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಣವನ್ನಾಗಿಡುತ್ತೇನೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಯಾರು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧಾರಮಾಡೋಣ."

ಸುಧನ್ವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಣವನ್ನಾಗಿಡಲು ಹಿರಣ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸುಧನ್ವನು ವಿರೋಚನನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು:

ಹಿರಣ್ಯಂ ಚ ಗವಾಶ್ವಂ ಚ ತವೈವಾಸ್ತು ವಿರೋಚನ ।
ಪ್ರಾಣಯೋಽಸ್ತು ಪಣಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಶ್ನಂ ಪೃಚ್ಛಾವ ಯೇ ವಿದುಃ ॥೧೯॥

"ವಿರೋಚನ! ಹಿರಣ್ಯಾದಿ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿ. ಅದನ್ನು ನೀನು ಪಣವನ್ನಾಗಿಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೇ ಪಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು, ತಿಳಿದವರಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ನಿರ್ಧರಿಸೋಣ. ಆಗಬಹುದೇ?"

ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಪಣವನ್ನಾಗಿಡುವುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಚನನೂ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಯಿತು. ಆದರೆ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಲ್ಲಿ? ತೀರ್ಪುಕೊಡುವವರು ಪಕ್ಷಪಾತದಿಂದ ವರ್ತಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮವು ಬಹಳ ಕಠಿನವಾಗುತ್ತದೆ. ತೀರ್ಪುಗಾರನು ಹೇಗೆ ತೀರ್ಪುಕೊಟ್ಟರೂ ಅದು ಒಂದು ಪಕ್ಷದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ತೀರ್ಪನ್ನು ಯಾವ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನೂ ಕೊಡಲಾರನು. ಆತನ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಸರಿಯೋ ತಪ್ಪೋ–ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ತನಗೇ (ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ) ಉಂಟಾದಾಗ ತೀರ್ಪುಗಾರರಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತವಿರಬಹುದೆಂದು ಸಂಶಯಿಸುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ವಿರೋಚನನು ಸುಧನ್ವನೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಆವಾಂ ಕುತ್ರ ಗಮಿಷ್ಯಾವಃ ಪ್ರಾಣಯೋರ್ವಿಪಣೇ ಕೃತೇ ।
ನ ತು ದೇವೇಷ್ವಹಂ ಸ್ಥಾತಾ ನ ಮನುಷ್ಯೇಷು ಕರ್ಹಿಚಿತ್ ॥೨೦॥

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ನಾನಾದರೂ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಪಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟು ಈ ವಿಷಯದ ನಿರ್ಧಾರಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಈ ಮಹತ್ತಮವಾದ ಪಣವನ್ನಿಟ್ಟು ನಾವು ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಇದರ ತೀರ್ಪಿಗೆ ಯಾರಲ್ಲಿ ಹೋಗೋಣ? ನಾನು ಈ ವಿಷಯದ ತೀರ್ಪಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲತಕ್ಕವನಲ್ಲ; ಯಾವೊಬ್ಬ ಮಾನವನ ಮುಂದೆಯೂ ಬಂದು ನಿಲ್ಲತಕ್ಕವನಲ್ಲ."

ವಿರೋಚನನ ಇಂಗಿತವನ್ನರಿತ ಸುಧನ್ವನು ಒಡನೆಯೇ ಉತ್ತರಿಸಿದನು:

ಪಿತರಂ ತೇ ಗಮಿಷ್ಯಾವಃ ಪ್ರಾಣಯೋರ್ವಿಪಣೇ ಕೃತೇ ।
ಪುತ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಸ ಹೇತೋರ್ಹಿ ಪ್ರಹ್ರಾದೋ ನಾನೃತಂ ವದೇತ್ ॥೨೧॥

"ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೇ ಪಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟನಂತರ ನಾವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೇ ಹೋಗೋಣ. (ನಿಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೆ ಬರಲು ನನ್ನ ಅಭ್ಯಂತರವಿಲ್ಲ.) ಮಗನನ್ನು ಜೀವಂತನನ್ನಾಗಿ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪ್ರಹ್ರಾದನು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಲಾರನು."

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ವಿರೋಚನನ ತಂದೆಯಾದ ಪ್ರಹ್ರಾದನನ್ನೇ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡುವಂತೆ ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಂಡಿದ್ದ ಸುಧನ್ವ-ವಿರೋಚನರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಹ್ರಾದನಿದ್ದೆಡೆಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಅವರು ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ದೂರದಿಂದಲೇ ನೋಡಿದ ಪ್ರಹ್ರಾದನು ತನ್ನೊಳಗೆ ತಾನೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡನು :

'ಸುಧನ್ವ-ವಿರೋಚನರು ಎಂದೂ ಜೊತೆಗೂಡಿದವರೇ ಅಲ್ಲ. ಇಂದು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದುಗೂಡಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಇವರು–ಕೋಪಗೊಂಡ ವಿಷಸರ್ಪಗಳಂತೆ–ಕುಪಿತರಾಗಿಯೂ ಬರುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ.'

ಹೀಗೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ಒಡನೆಯೇ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ವಿರೋಚನನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು :

"ವಿರೋಚನ! ನೀನು ಸುಧನ್ವನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಮಾಡಿಕೊಂಡೆಯೇನು? ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಇಂದು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಏಕೆ ಬಂದಿರುವಿರಿ? ಹಿಂದೆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿದ್ದುದನ್ನೇ ನಾನು ಕಂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಎಂದೂ ಸಂಚರಿಸಿದವರೇ ಅಲ್ಲ. ಇಂದು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬಂದ ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸು."

"ಅಪ್ಪ! ನನಗೆ ಸುಧನ್ವನೊಡನೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಮೈತ್ರಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವುದೋ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೇ ಪಣವನ್ನಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ತೀರ್ಪಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇವೆ. ತಂದೆಯೇ! ನಾನೀ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವೇನೆಂಬುದನ್ನು (ನಿಶ್ಚಯಾಂಶವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು) ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ. ನೀನೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸುಳ್ಳು ತೀರ್ಪು ನೀಡಬಾರದು."

ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಮಗನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಸೇವಕರನ್ನು ಕುರಿತು–'ಸುಧನ್ವನಿಗೆ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನೂ ನೀರನ್ನೂ ತನ್ನಿರಿ'–ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ಸುಧನ್ವನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ ಹೇಳಿದನು :

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ನೀನು ಅರ್ಚನೀಯನಾಗಿರುವೆ ; ಮಧುಪರ್ಕದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡಲು ಬಿಳಿಯದಾದ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡದಾದ ಹಸುವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ."

"ಮಹಾರಾಜ! ನನಗೆ ನೀರೂ ಮತ್ತು ಮಧುಪರ್ಕವೂ ಮಾರ್ಗ ದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟುವು. ಪ್ರಶ್ನೆಕೇಳುತ್ತಿರುವ ನನಗೆ ನೀನು ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು.

ಕಿಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಸ್ವಿಚ್ಛ್ರೇಯಾಂಸ ಉತಾಹೋ ಸ್ವಿದ್ವಿರೋಚನಃ ।

'ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೇ ಅಥವಾ ವಿರೋಚನನು ಶ್ರೇಷ್ಠನೇ?' ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನೀನು ಸತ್ಯವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು."

(ಮಗನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕಂಪವಿರುವುದು ತಂದೆಯಾದವನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಮೇಲಾಗಿ ಏಕಮಾತ್ರಪುತ್ರನ ವಿಷಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ತಾನೇ ಬಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಉತ್ತರನೀಡುವುದೂ ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. ಇದನ್ನೇ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಸುಧನ್ವನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.)

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ನನಗಿರುವವನು ಇವನೊಬ್ಬನೇ ಮಗನು. ನೀನಾದರೋ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿಗೇ ಬಂದಿರುವೆ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ವಿವಾದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತೀರ್ಪನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ನನ್ನಂತಹವನು ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು?"

ಪ್ರಹ್ರಾದನ ಆ ಮಾತಿಗೆ ಸುಧನ್ವನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿರುಸಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರ ನೀಡಿದನು :

"ನಿನ್ನ ಔರಸಪುತ್ರನಾದ ಈ ವಿರೋಚನನಿಗೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ್ಯ ವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು. ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವ ಇನ್ನೂ ಏನಾದರೂ ಐಶ್ವರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು. (ನಾನದಕ್ಕೆ ಬೇಡವೆನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವದು.) ಆದರೆ ಮತಿಮಂತನೇ! ವಿವಾದಮಾಡಿಕೊಂಡು ತೀರ್ಪಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನೀನು ಉತ್ತರವೀಯಲೇ ಬೇಕು. ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು."

"ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮ! ಹಾಗಾದರೆ ನಾನೇ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ನಿನ್ನ ಮುಂದಿಡುತ್ತೇನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನೀನು ಉತ್ತರಿಸಿದನಂತರ ನಿಮ್ಮ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ತೀರ್ಪುಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ತೀರ್ಪುಗಾರನೆಂದು ಉಭಯಪಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕೃತನಾದವನು ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಅಸತ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಹೇಳದೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾಯವಾದ ತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತರೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ದುಃಖ ವಾವುದು?"

ಯಾಂ ರಾತ್ರಿಮಧಿವಿನ್ನಾ ಸ್ತ್ರೀ ಯಾಂ ಚೈವಾಕ್ಷಪರಾಜಿತಃ ।
ಯಾಂ ಚ ಭಾರಾಭಿತಪ್ತಾಙ್ಗೋ ದುರ್ವಿವಕ್ತಾ ಸ್ಮ ತಾಂ ವಸೇತ್ ॥೩೧॥

"ಮಹಾರಾಜ! ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗಂಡನು ಸಪತ್ನಿಯೊಡನಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಒಬ್ಬ ಸಾಧ್ವಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಸಂಕಟವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಸಂಕಟವನ್ನು ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ ತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತವನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ಅನುಭವಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿನ ಯಾತನೆಯನ್ನೇ ತೀರ್ಪುಕೊಡದೆಯೇ ಇರುವವನು ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾಯವಾದ ತೀರ್ಪುಕೊಡುವವನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೊರಲಾರದ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಂಕಟಪಡುವವನ ಕಷ್ಟಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ನಗರೇ ಪ್ರತಿರುದ್ಧಃ ಸನ್ಬಹಿರ್ದ್ವಾರೇ ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ ।
ಅಮಿತ್ರಾನ್ಭೂಯಸಃ ಪಶ್ಯೇದ್ಯಃ ಸಾಕ್ಷ್ಯಮನೃತಂ ವದೇತ್ ॥೩೨॥

ಊರೊಳಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯು ಸಿಕ್ಕದೇ ನಗರದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು, ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನಾಹಾರಗಳಿಲ್ಲದೇ ತೊಳಲುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೂ ಪದೇ-ಪದೇ ಶತ್ರುಗಳ ಉಪಟಳಕ್ಕೊಳಗಾದವನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದುಃಖವುಂಟಾಗುವುದೋ–ಅದೇ ವಿಧವಾದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಈಡಾಗುತ್ತಾನೆ. (ನಗರದ ಹೊರಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಳಲಿ ಶತ್ರುಬಾಧೆಗೂ ಗುರಿಯಾದವನ ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.)

ಪಞ್ಚ ಪಶ್ವನೃತೇ ಹನ್ತಿ ದಶ ಹನ್ತಿ ಗವಾನೃತೇ ।
ಶತಮಶ್ವಾನೃತೇ ಹನ್ತಿ ಸಹಸ್ರಂ ಪುರುಷಾನೃತೇ ॥೩೩॥

ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ಕೇವಲ ಕುರಿ, ಮೇಕೆ, ನಾಯಿ, ಹಂದಿ–ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಥವಾ ತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತರೆ ತೀರ್ಪುಗಾರನ ಹಿಂದಿನ ಐದು ತಲೆಮಾರಿನವರು ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಹಸುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯಹೇಳಿದರೆ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾಯದ ತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತರೆ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದವನ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಾಯದ ತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತವನ ಹಿಂದಿನ ಹತ್ತು ತಲೆಮಾರಿನವರು ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಕುದುರೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಥವಾ ಸುಳ್ಳುತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತರೆ ಅವನ ಹಿಂದಿನ ನೂರು ತಲೆಮಾರಿನವರು ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಥವಾ ಸುಳ್ಳುತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತರೆ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳಿದವನ ಅಥವಾ ಸುಳ್ಳುತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತವನ ಹಿಂದಿನ ಸಾವಿರ ತಲೆಮಾರಿನವರನ್ನೂ ಆ ಮಹಾಪಾಪವು ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನವರು ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶಹೊಂದಿ, ಸತ್ಕರ್ಮಫಲದಿಂದಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಇವನೊಬ್ಬನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಪಾಪದ

ಫಲವು ನರಕಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದವನು ಅಥವಾ ಸುಳ್ಳುತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತವನು ತಾನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರವೇ ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದಲ್ಲದೇ–ಅವಸಾನಹೊಂದಿರುವ ತನ್ನ ಪಿತೃ-ಪಿತಾಮಹ-ಪ್ರಪಿತಾಮಹರೇ ಆದಿಯಾಗಿ ಸರ್ವರನ್ನೂ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಹನ್ತಿ ಜಾತಾನಜಾತಾಂಶ್ಚ ಹಿರಣ್ಯಾರ್ಥೇಽನೃತಂ ವದನ್ ।
ಸರ್ವಂ ಭೂಮ್ಯನೃತೇ ಹನ್ತಿ ಮಾ ಸ್ಮ ಭೂಮ್ಯನೃತಂ ವದೇಃ ॥೩೪॥

ದೈತ್ಯೇಶ್ವರ! ಸುವರ್ಣದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದವನು ಅಥವಾ ಸುಳ್ಳುತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತವನು, ತನ್ನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ್ದವರನ್ನೂ, ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವವರನ್ನೂ ಅಧೋಗತಿಗೆ ತಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಭೂಮಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು ಅಥವಾ ಸುಳ್ಳು ತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತವನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸುಳ್ಳುಹೇಳಬೇಡ." (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಭೂಮಿತುಲ್ಯಾ ಕೇಶಿನೀ ತದರ್ಥಂ ಅನೃತಂ ಭೂಮ್ಯನೃತಂ–ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಭೂಮಿಯ ಸದೃಶಳಾಗಿರುವ ಕೇಶಿನಿಗಾಗಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಬೇಡ' ಭೂಮಿಗಾಗಿ ಸುಳ್ಳುಹೇಳಬೇಡ ಎಂದು ನೇರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ : ಪುತ್ರನಿದ್ದರಲ್ಲವೇ ರಾಜ್ಯ? ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದುದೇನು? ಮೇಲಾಗಿ ಮುಂದೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ವಿದುರನು "ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಭೂಮ್ಯರ್ಥೇ" ಎಂದೇ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ 'ಭೂಮಿಗಾಗಿ' ಎಂದೇ ನೇರವಾದ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ.)

ಸುಧನ್ವನ ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಹ್ರಾದನು ತೀರ್ಪನ್ನಿತ್ತನು.

ಮತ್ತಃ ಶ್ರೇಯಾನಙ್ಗಿರಾ ವೈ ಸುಧನ್ವಾ ತ್ವದ್ವಿರೋಚನ ।
ಮಾತಾಸ್ಯ ಶ್ರೇಯಸೀ ಮಾತುಸ್ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ತೇನ ವೈ ಜಿತಃ ॥೩೫॥

"ಮಗು ವಿರೋಚನ! ಸುಧನ್ವನ ತಂದೆಯಾದ ಅಂಗಿರಸನು ನನಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ನಿನಗಿಂತಲೂ ಸುಧನ್ವನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ನಿನ್ನ ತಾಯಿಗಿಂತಲೂ ಇವನ ತಾಯಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನಿಂದು ಸುಧನ್ವನು ಜಯಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿರೋಚನ ಸುಧನ್ವಾಯಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಮೀಶ್ವರಸ್ತವ ।

ವಿರೋಚನ! ಈ ಸುಧನ್ವನೀಗ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯ ನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ."

ಪ್ರಹ್ರಾದನು ಹೀಗೆಂದು ಮಗನಿಗೆ ಹೇಳಿದನಂತರ ಸುಧನ್ವನನ್ನು ನಮ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು :

ಸುಧನ್ವನ್ಪುನರಿಚ್ಛಾಮಿ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಂ ವಿರೋಚನಮ್ ॥೩೬॥

"ಸುಧನ್ವನೇ! ನಿನ್ನಿಂದ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ವಿರೋಚನನನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. (ವಿರೋಚನನ ಪ್ರಾಣದಾನಮಾಡು.)

ಯದ್ಧರ್ಮಮವೃಣೀಥಾಸ್ತ್ವಂ ನ ಕಾಮಾದನೃತಂ ವದೀಃ ।
ಪುನರ್ದದಾಮಿ ತೇ ಪುತ್ರಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಹ್ರಾದ ದುರ್ಲಭಮ್ ॥೩೭॥

"ಪ್ರಹ್ರಾದ! ನೀನು ಇಂತಹ ಸಂದಿಗ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವೆ. ಪುತ್ರಕಾಮನೆಯಿಂದಾಗಿ ಅನೃತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ದುರ್ಲಭನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ನಿನಗೆ ಪುನಃ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ನನ್ನದೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವನು ನಡೆಸಿಕೊಡಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಏಷ ಪ್ರಹ್ರಾದ ಪುತ್ರಸ್ತೇ ಮಯಾ ದತ್ತೋ ವಿರೋಚನಃ ।
ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಕುಮಾರ್ಯಾಃ ಸಂನಿಧೌ ಮಮ ॥೩೮॥

ಪ್ರಹ್ರಾದ! ನನ್ನಿಂದ ಪುನಃ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಈ ನಿನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ವಿರೋಚನನು ಕುಮಾರಿಯಾದ ಕೇಶಿನಿಯ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷಾಲನೆಮಾಡಬೇಕು."

(ಪ್ರಹ್ರಾದನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದೊಪ್ಪಿ ತನ್ನ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಂಡನು.)

ಆದುದರಿಂದ ಮಹಾರಾಜ!

ತಸ್ಮಾದ್ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಭೂಮ್ಯರ್ಥೇ ನಾನೃತಂ ವಕ್ತುಮರ್ಹಸಿ ।
ಮಾ ಗಮಃ ಸಸುತಾಮಾತ್ಯೋ ನಾಶಂ ಪುತ್ರಾರ್ಥಮಬ್ರುವನ್ ॥೩೯॥

ಇತರರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ದುರಾಸೆಯಿಂದಾಗಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು ನಿನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಪುತ್ರನಿಗಾಗಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಮರೆಮಾಚಿ (ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿ) ಸುತಾಮಾತ್ಯಸಹಿತನಾಗಿ ವಿನಾಶಹೊಂದ ಬೇಡ.

ನ ದೇವಾ ದಣ್ಡಮಾದಾಯ ರಕ್ಷನ್ತಿ ಪಶುಪಾಲವತ್ ।
ಯಂ ತು ರಕ್ಷಿತುಮಿಚ್ಛನ್ತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಂವಿಭಜನ್ತಿ ತಮ್ ॥೪೦॥

ದೇವತೆಗಳು ಭಕ್ತರ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಿಷ್ಠರ ರಕ್ಷಕರೆಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಅವರು ಪಶುಪಾಲಕನಂತೆ ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಒಬ್ಬನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವರೋ ಅಂತಹವನನ್ನು ಸುಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯೋಜಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಅಂತಹವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.)

ಯಥಾ ಯಥಾ ಹಿ ಪುರುಷಃ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಕುರುತೇ ಮನಃ ।
ತಥಾ ತಥಾಸ್ಯ ಸರ್ವಾರ್ಥಾಃ ಸಿದ್ಧ್ಯನ್ತೇ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ ॥೪೧॥

ಯಾವ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸು ಶುಭಕಾರ್ಯ ಗಳೆಡೆಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆಯೋ–ಆಯಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನಿಗೆ ಸರ್ವಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಲೇಶಮಾತ್ರಸಂಶಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಸೌಮನಸ್ಯದಿಂದ, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕವನು ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.)

ನೈನಂ ಛನ್ದಾಂಸಿ ವೃಜಿನಾತ್ತಾರಯನ್ತಿ
ಮಾಯಾವಿನಂ ಮಾಯಯಾ ವರ್ತಮಾನಮ್ ।
ನೀಡಂ ಶಕುನ್ತಾ ಇವ ಜಾತಪಕ್ಷಾ-
ಶ್ಛನ್ದಾಂಸ್ಯೇನಂ ಪ್ರಜಹತ್ಯನ್ತಕಾಲೇ ॥೪೨॥

ಸುಳ್ಳು ವ್ಯವಹಾರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಮೋಸಗಾರನನ್ನು ವೇದಗಳು ಕೂಡ ಪಾಪದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಲಾರವು. ರೆಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದೊಡನೆಯೇ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಗೂಡುಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋಗುವಂತೆ–ವೇದಗಳೂ ಸುಳ್ಳುಗಾರ ರನ್ನು ಅಂತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುತ್ತವೆ.

ಮದ್ಯಪಾನಂ ಕಲಹಂ ಪೂಗವೈರಂ
ಭಾರ್ಯಾಪತ್ಯೋರನ್ತರಂ ಜ್ಞಾತಿಭೇದಮ್ ।
ರಾಜದ್ವಿಷ್ಟಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಯೋರ್ವಿವಾದಂ
ವರ್ಜ್ಯಾನ್ಯಾಹುರ್ಯಶ್ಚ ಪನ್ಥಾಃ ಪ್ರದುಷ್ಟಃ ॥೪೩॥

ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವುದು, ವೃಥಾ ವ್ಯಾಜ್ಯ, ಒಂದು ಸಂಘ ಅಥವಾ ಸಮೂಹದೊಡನೆ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ವಿರಸ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು, ರಾಜದ್ವೇಷ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರೊಡನೆ ವಿವಾದ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಇತರ ಪಾಪಕ್ಕೊಯ್ಯುವ ಮಾರ್ಗ–ಇವುಗಳನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಿರಿಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಮುದ್ರಿಕಂ ವಣಿಜಂ ಚೋರಪೂರ್ವಂ
ಶಲಾಕಧೂರ್ತಂ ಚ ಚಿಕಿತ್ಸಕಂ ಚ ।
ಅರಿಂ ಚ ಮಿತ್ರಂ ಚ ಕುಶೀಲವಂ ಚ
ನೈತಾನ್ಸಾಕ್ಷ್ಯೇ ತ್ವಧಿಕುರ್ವೀತ ಸಪ್ತ ॥೪೪॥

ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು (ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಭವಿಷ್ಯಹೇಳುವವನು), ಕಳ್ಳಮಾಲುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಅಥವಾ ಮೊದಲು ಕಳ್ಳನಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವಣಿಗ್ವೃತ್ತಿಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿರು ವವನು, ಮೋಸಗಾರ, ವೈದ್ಯ, ಶತ್ರು, ಯಾಚಕ ಅಥವಾ ಗಾಯಕ–ಈ ಏಳು ಮಂದಿಯನ್ನು ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳಲು ಕರೆಯಬಾರದು.

ಮಾನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಮುತ ಮಾನಮೌನಂ
ಮಾನೇನಾಧೀತಮುತ ಮಾನಯಜ್ಞಃ ।

ಏತಾನಿ ಚತ್ವಾರ್ಯಭಯಂಕರಾಣಿ
ಭಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ತ್ಯಯಥಾಕೃತಾನಿ ॥೪೫॥

ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಚರಿಸಿದ ಮೌನವ್ರತ, ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವೇದಾಧ್ಯಯನ, ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞ–ಈ ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಮಗಳೂ ಮಾನವ ನಿಗೆ ಅಭಯದಾಯಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಅಶ್ರದ್ಧೆ ಯಿಂದಲೂ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದಲೂ ಮಾಡಿದರೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ವಿಧಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೋ ಆ ವಿಧಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಅಗಾರದಾಹೀ ಗರದಃ ಕುಣ್ಡಾಶೀ ಸೋಮವಿಕ್ರಯೀ ।
ಪರ್ವಕಾರಶ್ಚ ಸೂಚೀ ಚ ಮಿತ್ರಧ್ರುಕ್ಪಾರದಾರಿಕಃ ॥೪೬॥

ಭ್ರೂಣಹಾ ಗುರುತಲ್ಪೀ ಚ ಯಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್ಪಾನಪೋ ದ್ವಿಜಃ ।
ಅತಿತೀಕ್ಷ್ಣಶ್ಚ ಕಾಕಶ್ಚ ನಾಸ್ತಿಕೋ ವೇದನಿನ್ದಕಃ ॥೪೭॥

ಸ್ರುವಪ್ರಗ್ರಹಣೋ ವ್ರಾತ್ಯಃ ಕೀನಾಶಶ್ಚಾತ್ಮವಾನಪಿ ।
ರಕ್ಷೇತ್ಯುಕ್ತಶ್ಚ ಯೋ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಹಭಿಃ ಸಮಾಃ ॥೪೮॥

ಮನೆಯನ್ನು ಸುಡುವವನು, ವಿಷಹಾಕುವವನು, ಕುಂಡನ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು (ಪತಿಯು ಬದುಕಿದ್ದಾಗಲೇ ಅನ್ಯಪುರುಷನಿಂದ ಪಡೆದ ಮಗನಿಗೆ ಕುಂಡನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹವನ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು ಕುಂಡಾಶೀ), ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು, ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡು ವವನು, ಚಾಡಿಹೇಳುವವನು ಅಥವಾ ಮುಂದೇನಾಗುವುದೆಂಬ ಸೂಚನೆ ಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಜ್ಯೋತಿಷಿ, ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿ, ಪರಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ, ಭ್ರೂಣ ಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಗುರುತಲ್ಪಗ (ಗುರುಪತ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಮಿಸು ವವನು), ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಹೆಂಡಕುಡಿಯುವವನು, ಅತ್ಯುಗ್ರ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಕಾಗೆಯಂತೆ ಸರ್ವದಾ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವವನು, ನಾಸ್ತಿಕನು, ವೇದವನ್ನು ದೂಷಿಸತಕ್ಕವನು, ಗ್ರಾಮಪುರೋಹಿತ, ವ್ರಾತ್ಯ, (ಶೂದ್ರಪುರುಷನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ವ್ರಾತ್ಯನೆನಿಸು

ತ್ತಾನೆ. ಉಪನಯನಸಂಸ್ಕಾರದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸದೇ ಇರತಕ್ಕ ದ್ವಿಜನಿಗೂ ವ್ರಾತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಕೃಪಣ ಅಥವಾ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಲೆಮಾಡುವವನು, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಆಶ್ರಯಪಡೆಯಲು ಬಂದವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ಹಿಂಸೆಗೊಳಪಡಿಸತಕ್ಕವನು– ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸಮಾನರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತೃಣೋಲ್ಕಯಾ ಜ್ಞಾಯತೇ ಜಾತರೂಪಂ
ವೃತ್ತೇನ ಭದ್ರೋ ವ್ಯವಹಾರೇಣ ಸಾಧುಃ ।
ಶೂರೋ ಭಯೇಷ್ವರ್ಥಕೃಚ್ಛ್ರೇಷು ಧೀರಃ
ಕೃಚ್ಛ್ರೇಷ್ವಾಪತ್ಸು ಸುಹೃದಶ್ಚಾರಯಶ್ಚ ॥೯೬॥

ಎಷ್ಟೇ ಅಂಧಕಾರವಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿದರೆ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಚಿನ್ನವು ಥಳ-ಥಳಿಸಿ ತಾನಿರುವುದನ್ನು ಬಹಿರಂಗ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಎತ್ತು ತಿರುಗುವುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯದೇ ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯವನನ್ನು ಅವನ ನಡತೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. (ಭದ್ರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವೃಷ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವೃಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ : 'ಒಬ್ಬ ನಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದು ಅವನ ಶೀಲದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯು ತ್ತದೆ' ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.) ಅಹಿಂಸಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ಸಾಧುವನ್ನು ನಾವು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕಳ್ಳ-ಕಾಕರಿಂದ ಭಯವುಂಟಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕ್ಷಾಮ-ಡಾಮರಾದಿಗಳಿಂದ ಆರ್ಥಿಕ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯುಂಟಾದಾಗ, ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾದಾಗ ಒಬ್ಬನ ಧೀರತ್ವವು ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ದುರ್ಭರಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನೆದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವವನು ಧೀರನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆಪತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ–ಕಷ್ಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳಾರೆಂಬುದನ್ನೂ–ಮಿತ್ರರಾ ರೆಂಬುದನ್ನೂ ನಾವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆಪತ್ತಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೆರವು ನೀಡಲು ಬರುವವನು ಮಿತ್ರನು. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು ಮತ್ತು ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ತೊಂದರೆಕೊಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವನು ಶತ್ರುವು.

ಜರಾ ರೂಪಂ ಹರತಿ ಹಿ ಧೈರ್ಯಮಾಶಾ
ಮೃತ್ಯುಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ಧರ್ಮಚರ್ಯಾಮಸೂಯಾ ।
ಕ್ರೋಧಃ ಶ್ರಿಯಂ ಶೀಲಮನಾರ್ಯಸೇವಾ
ಹ್ರಿಯಂ ಕಾಮಃ ಸರ್ವಮೇವಾಭಿಮಾನಃ ॥೫೦॥

ಮುಪ್ಪು ಪುರುಷನ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಯ ರೂಪವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಆಶೆಯು ಧೈರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆಶೆಗೆ ದಾಸನಾಗದಿದ್ದರೆ ಮೃತ್ಯುವನ್ನಾದರೂ ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಲು ಮನುಷ್ಯನು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆಶೆಗೆ ದಾಸನಾಗಿಬಿಟ್ಟರೆ ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕಂಡರೂ ಹೆದರುತ್ತಾನೆ. ಮೃತ್ಯುವು ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಸೂಯೆಯು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಸೂಯೆ ಗೊಂಡರೆ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದಂಭಾಚಾರವಾಗು ತ್ತದೆ. ಕೋಪವು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಕೋಪಗೊಂಡವನಿಗೆ ತನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗಮನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಶೀಲದ ಅಪಹರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ದುರಾಚಾರಿಯ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸೇವೆಮಾಡುವವನಿಗೂ ದುರಾಚಾರಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗು ವುದೇ ಹೊರತು ಸೌಶೀಲ್ಯವುಂಟಾಗಲಾರದು. ಕಾಮವು ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕಾಮಾಭಿಭೂತನಾದವನಿಗೆ ಭಯವಾಗಲೀ–ಲಜ್ಜೆ ಯಾಗಲೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭಿಮಾನವು ಅರ್ಥಾತ್ ದುರಹಂಕಾರವು ಸರ್ವವಿನಾಶಕಾರಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಯಾರೂ ಯಾವ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೂ ಅಹಂಕಾರಪಡಬಾರದು.)

ಶ್ರೀರ್ಮಙ್ಗಲಾತ್ಪ್ರಭವತಿ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯಾತ್ಸಮ್ಪ್ರವರ್ಧತೇ ।
ದಾಕ್ಷ್ಯಾತ್ತು ಕುರುತೇ ಮೂಲಂ ಸಂಯಮಾತ್ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠತಿ ॥೫೧॥

ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಉದಯಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಧೈರ್ಯ ದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದಲೂ–ಕುಶಲತೆಯಿಂದಲೂ ಮಾಡಿದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ರೂಢಮೂಲಳಾ

ಗುತ್ತಾಳೆ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದು ರೂಢಮೂಲಳಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಅವಳು ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಳಾಗುತ್ತಾಳೆ.

ಅಷ್ಟೌ ಗುಣಾಃ ಪುರುಷಂ ದೀಪಯನ್ತಿ
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಚ ಕೌಲ್ಯಂ ಚ ದಮಃ ಶ್ರುತಂ ಚ ।
ಪರಾಕ್ರಮಶ್ಚಾಬಹುಭಾಷಿತಾ ಚ
ದಾನಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಚ ॥೫೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ನಾನು ಈಗ ಹೇಳಲಿರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸುಶೋಭಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಸುಬುದ್ಧಿ, ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತಿ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಮಿತಭಾಷಣ, ಯಥಾಶಕ್ತಿ ದಾನಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಉಪಕಾರಮಾಡಿದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದಿರುವುದು–ಇವೇ ಆ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು.

ಏತಾನ್ಗುಣಾಂಸ್ತಾತ ಮಹಾನುಭಾವಾ-
ನೇಕೋ ಗುಣಃ ಸಂಶ್ರಯತೇ ಪ್ರಸಹ್ಯ ।
ರಾಜಾ ಯದಾ ಸತ್ಕುರುತೇ ಮನುಷ್ಯಂ
ಸರ್ವಾನ್ಗುಣಾನೇಷ ಗುಣೋ ವಿಭಾತಿ ॥೫೩॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಮಹತ್ತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ಈ ಎಲ್ಲ ಮಹಾಗುಣಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಒಂದೇ ಒಂದು ಗುಣವು ಆವರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನನ್ನು ಗೌರವಿಸುವುದರಿಂದ 'ಗುಣಿಯ ಸತ್ಕಾರ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಮಹಾಗುಣವು ಈ ಎಂಟು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ. (ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಹವನನ್ನು ನೀನು ಗೌರವಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಅಷ್ಟೌ ನೃಪೇಮಾನಿ ಮನುಷ್ಯಲೋಕೇ
ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ನಿದರ್ಶನಾನಿ ।
ಚತ್ವಾರ್ಯೇಷಾಮನ್ವವೇತಾನಿ ಸದ್ಭಿ-
ಶ್ಚತ್ವಾರಿ ಚೈಷಾಮನುಯಾನ್ತಿ ಸನ್ತಃ ॥೫೪॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಸಂದರ್ಶನಮಾಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದುವುಗಳಾಗಿವೆ. (ಈ ಎಂಟು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಲ್ಲನು.) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂತರೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಯಜ್ಞೋ ದಾನಮಧ್ಯಯನಂ ತಪಶ್ಚ
ಚತ್ವಾರ್ಯೇತಾನ್ಯನ್ವವೇತಾನಿ ಸದ್ಭಿಃ ।
ದಮಃ ಸತ್ಯಮಾರ್ಜವಮಾನೃಶಂಸ್ಯಂ
ಚತ್ವಾರ್ಯೇತಾನ್ಯನುಯಾನ್ತಿ ಸನ್ತಃ ॥೫೫॥

ಯಜ್ಞ, ದಾನ, ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸು–ಈ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆ ಸೇರಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯರೂಪವಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯ ಮತ್ತು ದಯೆ–ಈ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಸತ್ಪುರುಷರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಯಜ್ಞ, ದಾನ, ಅಧ್ಯಯನ, ತಪಸ್ಸುಗಳು ಹೊರಗಿನ ಕರ್ಮಗಳು. ಇವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯ ಮತ್ತು ದಯೆ–ಈ ಗುಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗತಕ್ಕುವುಗಳು. ಮಾನವನು ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಸಾಧಿಸಬೇಕಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯವರ ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾರನು. ಸತ್ಯನಿಷ್ಠನೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆಯು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ಇರುವುದಾದರೂ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠನಾಗಿರುವುದು ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ದಮ, ಸತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸತ್ಪುರುಷರು ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಇಜ್ಯಾಧ್ಯಯನದಾನಾನಿ ತಪಃ ಸತ್ಯಂ ಕ್ಷಮಾ ಘೃಣಾ ।
ಅಲೋಭ ಇತಿ ಮಾರ್ಗೋಽಯಂ ಧರ್ಮಸ್ಯಾಷ್ಟವಿಧಃ ಸ್ಮೃತಃ ॥೫೬॥

ಯಜ್ಞ, ಅಧ್ಯಯನ, ದಾನ, ತಪಸ್ಸು, ಸತ್ಯ, ಕ್ಷಮೆ, ದಯೆ ಮತ್ತು ಅಲೋಭ–ಈ ಎಂಟೂ ಧರ್ಮದ ಎಂಟು ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ತತ್ರ ಪೂರ್ವಚತುರ್ವರ್ಗೋ ದಮ್ಭಾರ್ಥಮಪಿ ಸೇವ್ಯತೇ ।
ಉತ್ತರಶ್ಚ ಚತುರ್ವರ್ಗೋ ನಾಮಹಾತ್ಮಸು ತಿಷ್ಠತಿ ॥೫೭॥

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ನಾಲ್ಕನ್ನು (ಇಜ್ಯಾಧ್ಯಯನ-ದಾನ-ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು) ದಂಭಕ್ಕಾದರೂ ಮಾನವರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕಡೆಯದಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು (ಸತ್ಯ, ಕ್ಷಮೆ, ದಯೆ ಮತ್ತು ಅಲೋಭಗಳು) ಮಹಾತ್ಮರಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕುವುಗಳಲ್ಲ.

ನ ಸಾ ಸಭಾ ಯತ್ರ ನ ಸನ್ತಿ ವೃದ್ಧಾ
ನ ತೇ ವೃದ್ಧಾ ಯೇ ನ ವದನ್ತಿ ಧರ್ಮಮ್ ।
ನಾಸೌ ಧರ್ಮೋ ಯತ್ರ ನ ಸತ್ಯಮಸ್ತಿ
ನ ತತ್ಸತ್ಯಂ ಯಚ್ಛಲೇನಾಭ್ಯುಪೇತಮ್ ॥೫೮॥

ಯಾವ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧರಾದವರಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅದು ಸಭೆಯೇ ಅಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಭೆಯೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ವೃದ್ಧರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಭೆಯೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸದ ವೃದ್ಧರಿರುವ ಒಂದು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧರಿರುವರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. (ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸದವರು ವೃದ್ಧರೇ ಅಲ್ಲ.) ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವರು ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಹೋದರೆ ಅದು ಧರ್ಮವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೇವಲ ತೋರಿಕೆಯ ಸತ್ಯವು ಸತ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಸತ್ಯಂ ರೂಪಂ ಶ್ರುತಂ ವಿದ್ಯಾ ಕೌಲ್ಯಂ ಶೀಲಂ ಬಲಂ ಧನಮ್ ।
ಶೌರ್ಯಂ ಚ ಚಿತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ಚ ದಶೇಮೇ ಸ್ವರ್ಗಯೋನಯಃ ॥೫೯॥

ಸತ್ಯ, ರೂಪ (ವಿನಯಸ್ವಭಾವ), ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ವಿದ್ಯೆ, ಕುಲೀನತೆ,

ಶೀಲ, ಬಲ, ಧನ, ಶೌರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಮತ್ಕಾರವಾದ ಮಾತು–ಈ ಹತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪಾಪಂ ಕುರ್ವನ್ಪಾಪಕೀರ್ತಿಃ ಪಾಪಮೇವಾಶ್ನುತೇ ಫಲಮ್ ।
ಪುಣ್ಯಂ ಕುರ್ವನ್ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಃ ಪುಣ್ಯಮತ್ಯನ್ತಮಶ್ನುತೇ ॥೬೦॥

ಪಾಪಿಷ್ಠನೆಂದು ಹೆಸರುಗಳಿಸಿದವನು ಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದು ಪಾಪದ ಫಲವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನೆಂದು ಹೆಸರುಗಳಿಸಿದವನು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದು ಅನಂತವಾದ ಪುಣ್ಯಫಲಗಳನ್ನೇ ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಸ್ಮಾತ್ಪಾಪಂ ನ ಕುರ್ವೀತ ಪುರುಷಃ ಶಂಸಿತವ್ರತಃ ।
ಪಾಪಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ನಾಶಯತಿ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ॥೬೧॥

ನಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞಃ ಪಾಪಮೇವ ನಿತ್ಯಮಾರಭತೇ ನರಃ ।
ಪುಣ್ಯಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ವರ್ಧಯತಿ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ॥೬೨॥

ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾದ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನವುಳ್ಳವನು ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬಾರದು. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವ ಪಾಪಕ್ರಿಯೆಯು ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ವಿನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞನಾದವನು ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸಂವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

(ಪಾಪಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಲೀನವಾಗಿಬಿಟ್ಟರೆ ಅಂತಹ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿವೇಕವು ಬರುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವೇ ಸರಿ. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸು ಕುಡಿಯುವ ಪಾಪಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಡಿಯುತ್ತಾನೆ ; ಪಾಪಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪಾಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿವೇಕವು ಬರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ.)

ವೃದ್ಧಪ್ರಜ್ಞಃ ಪುಣ್ಯಮೇವ ನಿತ್ಯಮಾರಭತೇ ನರಃ ।
ಪುಣ್ಯಂ ಕುರ್ವನ್ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಃ ಪುಣ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಮ ಗಚ್ಛತಿ ।
ತಸ್ಮಾತ್ಪುಣ್ಯಂ ನಿಷೇವೇತ ಪುರುಷಃ ಸುಸಮಾಹಿತಃ ॥೬೩॥

ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯಪುರುಷನೆಂದು ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಮನುಷ್ಯನು ಅವಸಾನಾ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನು ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಪುಣ್ಯವನ್ನೇ ಸೇವಿಸಬೇಕು. (ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ ವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು.)

ಅಸೂಯಕೋ ದನ್ದಶೂಕೋ ನಿಷ್ಠುರೋ ವೈರಕೃಚ್ಛಠಃ ।
ಸ ಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಮಹದಾಪ್ನೋತಿ ನ ಚಿರಾತ್ಪಾಪಮಾಚರನ್ ॥೬೪॥

ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು ಅಥವಾ ಇತರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ನೋಡಿ ಅಸೂಯೆಪಡುವವನು, ಮರ್ಮಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಹರಿಸುವವನು, ದಯಾರಹಿತನು ಅಥವಾ ಸದಾ ನಿಷ್ಠುರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಡು ವವನು, ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಿಗಾಗಿ ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುವವನು, ಯಾರ ಮಾತಿಗೂ ಒಪ್ಪದೇ ತನ್ನದೇ ಸರಿ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವವನು (ಶಠನು)–ಇಂತಹವನು ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಅನಸೂಯುಃ ಕೃತಪ್ರಜ್ಞಃ ಶೋಭನಾನ್ಯಾಚರನ್ಸದಾ ।
ನ ಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಮಹದಾಪ್ನೋತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಚ ವಿರೋಚತೇ ॥೬೫॥

ಯಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸೂಯೆಪಡದವನು, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು ಸದಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಆಚರಿಸು ತ್ತಿದ್ದು ಮಹತ್ತರವಾದ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗದೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮ್ಮಾನಿತ ನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಮಹತ್ತರವಾದ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದ ರಿಂದ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ–ಎಂದ ಹಾಗಾಯಿತು.

ಸತ್ಪುರುಷರಾದರೂ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳು ಸತ್ಪುರುಷನಿಗೂ ದುಷ್ಟನಿಗೂ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಸತ್ಪುರುಷನ ಸತ್ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಅಪಾರವಾದ ಆಪತ್ತು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಬಂದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟನ ಅಧರ್ಮಾ ಚರಣೆಯಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಪತ್ತೂ ಮಹತ್ತರವಾದ ಆಪತ್ತಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸು ತ್ತದೆ.)

ಪ್ರಜ್ಞಾಮೇವಾಗಮಯತಿ ಯಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೇಭ್ಯಃ ಸ ಪಣ್ಡಿತಃ ।
ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹ್ಯವಾಪ್ಯ ಧರ್ಮಾರ್ಥೌ ಶಕ್ನೋತಿ ಸುಖಮೇಧಿತುಮ್ ॥

ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರಿಂದ ಯಾವನು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳು ವನೋ–ಅವನು ಪಂಡಿತನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಏಕೆಂದರೆ : ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನು ಮಾತ್ರವೇ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ತನ್ನ ಸುಖವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಉನ್ನತಿಯನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲನು.

ದಿವಸೇನೈವ ತತ್ಕುರ್ಯಾದ್ಯೇನ ರಾತ್ರೌ ಸುಖಂ ವಸೇತ್ ।
ಅಷ್ಟಮಾಸೇನ ತತ್ಕುರ್ಯಾದ್ಯೇನ ವರ್ಷಾಃ ಸುಖಂ ವಸೇತ್ ॥೬೭॥

ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಕಳೆಯಬಲ್ಲನೋ–ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡ ಬೇಕು. ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಎಂಟು ಮಾಸಗಳು ಮಾಡಿದರೆ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಮಾಸಗಳನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಕಳೆಯಬಲ್ಲನೋ–ಆ ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಎಂಟು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬೇಕು.

ಪೂರ್ವೇ ವಯಸಿ ತತ್ಕುರ್ಯಾದ್ಯೇನ ವೃದ್ಧಃ ಸುಖಂ ವಸೇತ್ ।
ಯಾವಜ್ಜೀವೇನ ತತ್ಕುರ್ಯಾದ್ಯೇನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸುಖಂ ವಸೇತ್ ॥೬೮॥

ಪೂರ್ವವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೋ–ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯ

ಗಳನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. (ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿರುವ ಸಲುವಾಗಿ ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಡಬೇಕು.) ಅವಸಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯಾವ ಸತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ–ಅದನ್ನು ಜೀವಮಾನ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಜೀರ್ಣಮನ್ನಂ ಪ್ರಶಂಸನ್ತಿ ಭಾರ್ಯಾಂ ಚ ಗತಯೌವನಾಮ್ ।
ಶೂರಂ ವಿಜಿತಸಂಗ್ರಾಮಂ ಗತಪಾರಂ ತಪಸ್ವಿನಮ್ ॥೧೯॥

ಮಾನವರು ಜೀರ್ಣವಾಗಿಹೋದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದಿನ ಜೀರ್ಣವಾಗದಿದ್ದರೆ ಶಾರೀರಕದೋಷ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನ್ನದಲ್ಲೇ ದೋಷವೆಣಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಡೆಸಿ ಗತಯೌವನಳಾದ ಭಾರ್ಯೆಯು ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಬಂದ ಯೋಧನು ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸಂಸಾರಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಿದ ತಪಸ್ವಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ.

ಧನೇನಾಧರ್ಮಲಬ್ಧೇನ ಯಚ್ಛಿದ್ರಮಪಿಧೀಯತೇ ।
ಅಸಂವೃತಂ ತದ್ಭವತಿ ತತೋಽನ್ಯದವದೀರ್ಯತೇ ॥೨೦॥

ಯಾವುದೋ ಒಂದು ತೊಂದರೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲು ವಾಗಿ ಮಾನವನು ಅಧರ್ಮಮೂಲವಾಗಿಯೇ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೇನೆಂದರೆ : ಅಧರ್ಮ ಮೂಲವಾದ ಸಂಪಾದನೆಯಿಂದ ಅವನು ತನ್ನ ಒಂದು ಕಷ್ಟವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋದರೆ ಆ ಕಷ್ಟವೂ ತೀರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಧರ್ಮಮಾಡಿದ ಪಾಪದಿಂದಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಷ್ಟವೂ ಒದಗಿಬರುತ್ತದೆ. (ಸಾವಿರಾರು ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಲಂಚ-ರುಷುವತ್ತುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸು ವವರು ತಾವು ಸಂಪಾದಿಸಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸದ್ವ್ಯಯಮಾಡುವರೆಂದು ಖಂಡಿತ ವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತವಾದ ಆ ಹಣವು ವ್ಯಯವಾಗಲು ಇಲ್ಲ-ಸಲ್ಲದ ರೋಗಗಳು ಅಂತಹವರನ್ನು ಕಾಡು

ತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಅಷಡ್ಡಾಳನೊಬ್ಬನು ಹುಟ್ಟಿ ಅಪ್ಪನಾರ್ಜಿಸಿದ ಹಣವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಪಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಖರ್ಚುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕಷ್ಟಸಮಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಧನಾರ್ಜನೆಯು ಅನಿವಾರ್ಯವೆನಿಸಿದರೂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದವನು ಅಧರ್ಮದ ಮೂಲಕ ವಾಗಿ ಧನಾರ್ಜನೆಯನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಲು ಹೋಗಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಶವು ನಿಶ್ಚಿತ.)

ಗುರುರಾತ್ಮವತಾಂ ಶಾಸ್ತಾ ಶಾಸ್ತಾ ರಾಜಾ ದುರಾತ್ಮನಾಮ್ ।
ಅಥ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಪಾಪಾನಾಂ ಶಾಸ್ತಾ ವೈವಸ್ವತೋ ಯಮಃ ॥೭೧॥

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾದವರಿಗೆ ಸದ್ಗುರುವು ಶಾಸಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಲ್ಲದ ದುರಾತ್ಮರಿಗೆ ರಾಜನು ಶಾಸಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಪಾಪಮಾಡುವವರಿಗೆ, ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಯಮನೇ ಶಾಸಕ ನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲವನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಯಮನಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲ.)

ಋಷೀಣಾಂ ಚ ನದೀನಾಂ ಚ ಕುಲಾನಾಂ ಚ ಮಹಾತ್ಮನಾಮ್ ।
ಪ್ರಭವೋ ನಾಧಿಗನ್ತವ್ಯಃ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ದುಶ್ಚರಿತಸ್ಯ ಚ ॥೭೨॥

ಋಷಿಗಳ ಮೂಲ, ನದಿಗಳ ಮೂಲ, ಮಹಾತ್ಮರ ಕುಲಗಳ ಮೂಲ, ಅಂತೆಯೇ ಸ್ತ್ರೀಯರ ದುಶ್ಚರಿತದ ಮೂಲ–ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯಲು ಹೋಗಬಾರದು.

ದ್ವಿಜಾತಿಪೂಜಾಭಿರತೋ ದಾತಾ ಜ್ಞಾತಿಷು ಚಾರ್ಜವೀ ।
ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಶೀಲಭಾಗ್ರಾಜಂಶ್ಚಿರಂ ಪಾಲಯತೇ ಮಹೀಮ್ ॥೭೩॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಪರಿಚರ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನು, ದಾನಶೀಲನು, ತನ್ನ ಜ್ಞಾತಿ-ಬಾಂಧವರಲ್ಲಿ ಸೌಜನ್ಯದಿಂದಿರತಕ್ಕವನು ಮತ್ತು

ಶೀಲವಂತನಾಗಿರುವವನು–ಇಂತಹ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಬಹುಕಾಲ ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಚಿನ್ವನ್ತಿ ಪುರುಷಾಸ್ತ್ರಯಃ ।
ಶೂರಶ್ಚ ಕೃತವಿದ್ಯಶ್ಚ ಯಶ್ಚ ಜಾನಾತಿ ಸೇವಿತುಮ್ ॥೭೪॥

ಶೂರನಾದವನು, ಪೂರ್ಣವಿದ್ಯಾವಂತನಾಗಿರುವವನು ಮತ್ತು ಸೇವಾ ಧರ್ಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವವನು–ಈ ಮೂವರು ಮಾತ್ರವೇ ಪೃಥ್ವೀರೂಪದ ಲತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಕೀಳಲು ಸಮರ್ಥರು. (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲರು.)

ಬುದ್ಧಿಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಬಾಹುಮಧ್ಯಾನಿ ಭಾರತ ।
ತಾನಿ ಜಙ್ಘಾಜಘನ್ಯಾನಿ ಭಾರಪ್ರತ್ಯವರಾಣಿ ಚ ॥೭೫॥

ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾದುದು. ಭುಜಬಲ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಸಾಧಿಸುವುದು ಮಧ್ಯಮ ರೀತಿಯದು. ಮೊಣಕಾಲಿನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಕನಿಷ್ಠರೀತಿಯದು. ಮಹತ್ತರವಾದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು ಅಧಮರೀತಿಯದು." (ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಜೀವನನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಭುಜಬಲ-ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಜೀವನವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಮಧ್ಯಮರೀತಿಯದು. ಯೋಧನಾದವನು ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಉಳಿದ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಸುಖವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಯುದ್ಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಮುಡುಪಾಗಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. **ಜಙ್ಘಾಜಘನ್ಯಾನಿ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ; **ಜಙ್ಘೇತಿ ಗೋಪನೀಯತ್ವಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ** ಮೊಣಕಾಲು ಅಥವಾ ತೊಡೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದವು ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು ಅರ್ಥಾತ್ ಕಪಟಮಾರ್ಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಕಪಟದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು ಕನಿಷ್ಠರೀತಿಯದು. ಇದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೇ ಆಗಲೀ ಕಾಲು ಬಲವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆ

ಯಿದೆ. ಕಾಲಿನಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನೆಂದರೆ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಕೆಲಸಮಾಡು ವವನು. ದಿನವೆಲ್ಲಾ ದುಡಿದು ಆಯಾ ದಿನದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸು ವುದು. ಇದು ಕನಿಷ್ಠರೀತಿಯದೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಭಾರಹೊತ್ತು ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರೆಯುವುದು ಅಧಮರೀತಿಯದು. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನನ್ನು ಕತ್ತೆಗೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕತ್ತೆಗೆ ಭಾರ ಹೊರುವುದೊಂದೇ ಗೊತ್ತು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನಿಗೂ ಭಾರಹೊರುವುದೊಂದೇ ಗೊತ್ತು. ಈ ವಿಧದ ಜೀವಿಕೆಯು ಅಧಮ ವಾದುದು.)

ವಿದುರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ : "ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿ, ಶಕುನಿಯಲ್ಲಿ, ಮೂಢನಾದ ದುಃಶಾಸನನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಣನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿಕ್ಷೇಪವಾಗಿಟ್ಟು (ಅವರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು) ನೀನು ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಅಭಿಲಾಷಿಸುವೆ? ಭರತರ್ಷಭ! ಪಾಂಡವರು ಸರ್ವಗುಣಸಂಪನ್ನರು. ನಿನ್ನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತಂದೆಯಂತೆಯೇ ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ನೀನು ಪುತ್ರಭಾವ ವನ್ನಿಡು. ಸೌಜನ್ಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸು."

ಖ೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೩೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಾಗರಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ವಿದುರನಿಂದ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯದೇವತೆಗಳ ಸಂವಾದದ ಉಲ್ಲೇಖ

ಪಾರಿಕ್ಷಿತ! ವಿದುರನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಅತ್ರೈವೋದಾಹರನ್ತೀಮಮಿತಿಹಾಸಂ ಪುರಾತನಮ್ ।
ಆತ್ರೇಯಸ್ಯ ಚ ಸಂವಾದಂ ಸಾಧ್ಯಾನಾಂ ಚೇತಿ ನಃ ಶ್ರುತಮ್ ॥೧॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಪುರಾತನವಾದ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ-ಸಾಧ್ಯರ ಸಂವಾದೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಹೇಳುವು

ದನ್ನು ನಾವು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಆ ಸಂವಾದವನ್ನೇ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ; ಕೇಳು:

ಪರಮಹಂಸನಾಗಿ ದೇಶಾಟನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ, ಕಠಿನವ್ರತನಿಷ್ಠನಾದ, ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನನ್ನು ಸಾಧ್ಯರೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಂಧಿಸಿ ಹೀಗೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು :

ಸಾಧ್ಯಾ ದೇವಾ ವಯಮೇತೇ ಮಹರ್ಷೇ
ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಭವನ್ತಂ ನ ಶಕ್ನುಮೋಽನುಮಾತುಮ್ ।
ಶ್ರುತೇನ ಧೀರೋ ಬುದ್ಧಿಮಾಂಸ್ತ್ವಂ ಮತೋ ನಃ
ಕಾವ್ಯಾಂ ವಾಚಂ ವಕ್ತುಮರ್ಹಸ್ಯುದಾರಾಮ್ ॥೩॥

“ಮಹರ್ಷೇ! ನಾವು ಸಾಧ್ಯರೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತೇವೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದ ನಾವು ನೀನಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ನೀನು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನೆಂದೂ, ಆತ್ಮದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಧೀರನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಮಹಾಬುದ್ಧಿಮಂತನೆಂದೂ ಭಾವಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇದು ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣವಾದ, ಸುಮನೋಹರವಾದ, ಸುಲಲಿತವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಉಪದೇಶ ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ.”

ಏತತ್ಕಾರ್ಯಮಮರಾಃ ಸಂಶ್ರುತಂ ಮೇ
ಧೃತಿಃ ಶಮಃ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾನುವೃತ್ತಿಃ ।
ಗ್ರನ್ಥಿಂ ವಿನೀಯ ಹೃದಯಸ್ಯ ಸರ್ವಂ
ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಚಾತ್ಮಸಮಂ ನಯೀತ ॥೪॥

“ದೇವತೆಗಳೇ! ನಾನು ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದು ಎಲ್ಲರ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಆಗಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಗುರೂಪದೇಶದಿಂದ ತಿಳಿದು ಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ಧೈರ್ಯ, ಶಾಂತತೆ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸತ್ಯಧರ್ಮ ಪಾಲನೆ–ಇವು ಮುಖ್ಯಕರ್ತವ್ಯಗಳು. ಈ ಕರ್ತವ್ಯಪರಿಪಾಲನೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೃದಯದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊರಹಾಕಿ ಪ್ರಿಯವಾದುದು

ಮತ್ತು ಅಪ್ರಿಯವಾದುದು ಎರಡನ್ನೂ–ಆತ್ಮನು ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಾನನಾಗಿರು ವಂತೆ–ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣಬೇಕು.

ಆಕ್ರುಶ್ಯಮಾನೋ ನಾಕ್ರೋಶೇನ್ಮನ್ಯುರೇವ ತಿತಿಕ್ಷತಃ ।
ಆಕ್ರೋಷ್ಟಾರಂ ನಿರ್ದಹತಿ ಸುಕೃತಂ ಚಾಸ್ಯ ವಿನ್ದತಿ ॥೫॥

ಇತರರಿಂದ ಬೈಗುಳವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೋಪಗೊಳ್ಳಬಾರದು. ಸಹನಶೀಲನಾಗಿರಬೇಕು. ಸಹನೆಯಿರುವವನಲ್ಲಿ ಕೋಪವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕೋಪವೆಂಬುದಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಹನಶೀಲ ನಾದವನ ಕೋಪವು ಅದರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡದೇ ಇರದು. ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸುಪ್ತವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಆ ಕೋಪವು ಬಯ್ಯುವವನನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತದೆ. ಬಯ್ಯುವವನಲ್ಲಿರ ಬಹುದಾದ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಸುಕೃತವನ್ನೂ ಅದು ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ನಾಕ್ರೋಶೀ ಸ್ಯಾನ್ನಾವಮಾನೀ ಪರಸ್ಯ
ಮಿತ್ರದ್ರೋಹೀ ನೋತ ನೀಚೋಪಸೇವೀ ।
ನ ಚಾಭಿಮಾನೀ ನ ಚ ಹೀನವೃತ್ತೋ
ರೂಕ್ಷಾಂ ವಾಚಂ ರುಷತೀಂ ವರ್ಜಯೀತ ॥೬॥

ಇತರರನ್ನು ನಿಂದಿಸಬಾರದು. ಇತರರನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಲು ಹೋಗಬಾರದು. ಮಿತ್ರರಿಗೆ ದ್ರೋಹವನ್ನೆಸಗಬಾರದು. ನೀಚಪುರುಷರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ದುರಹಂಕಾರಿಯಾಗಬಾರದು. ಸದಾಚಾರ ದಿಂದ ಚ್ಯುತನಾಗಿ ದುರಾಚಾರಿಯಾಗಬಾರದು. ರೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಕಠಿನೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವರ್ಜಿಸಬೇಕು.

ಮರ್ಮಾಣ್ಯಸ್ಥೀನಿ ಹೃದಯಂ ತಥಾಸೂ-
ನ್ರೂಕ್ಷಾ ವಾಚೋ ನಿರ್ದಹನ್ತೀಹ ಪುಂಸಾಮ್ ।
ತಸ್ಮಾದ್ವಾಚಮುಷತೀಂ ರೂಕ್ಷರೂಪಾಂ
ಧರ್ಮಾರಾಮೋ ನಿತ್ಯಶೋ ವರ್ಜಯೀತ ॥೭॥

ದೇವತೆಗಳಿರಾ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾದ ಮಾತುಗಳು ಅಥವಾ ನಿಂದೆಯ ಮಾತುಗಳು–ನಿಂದೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನ ಮರ್ಮಸ್ಥಳಗಳನ್ನು

ಭೇದಿಸುತ್ತವೆ. ಮೂಳೆಗಳನ್ನೂ ಭೇದಿಸುತ್ತವೆ. ಹೃದಯವನ್ನೂ ಭೇದಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ದಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರು ಕಾಲ-ಕರ್ಮಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ನಿಂದೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯಬೇಕು. ಕಠಿನೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವರ್ಜಿಸಬೇಕು.

ಅರುನ್ತುದಂ ಪರುಷಂ ರೂಕ್ಷವಾಚಂ
ವಾಕ್ಕಣ್ಟಕೈರ್ವಿತುದನ್ತಂ ಮನುಷ್ಯಾನ್ ।
ವಿದ್ಯಾದಲಕ್ಷ್ಮೀಕತಮಂ ಜನಾನಾಂ
ಮುಖೇ ನಿಬದ್ಧಾಂ ನಿರ್ಋತಿಂ ವೈ ವಹನ್ತಮ್ ॥೮॥

ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ–ಕಠಿನವಾದ–ಒರಟೊರಟಾದ ಮುಳ್ಳುಗಳಂತಿರುವ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ, ಮುಖದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನೇ (ಆಸುರೀಸಂಪತ್ತನ್ನೇ) ಧರಿಸಿರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮಾನವಜಾತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ದಟ್ಟದರಿದ್ರನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಸದಾ ಕೋಪಿಷ್ಠನಾಗಿರತಕ್ಕವನ ಮತ್ತು ಸದಾ ಕೆಟ್ಟ-ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡುತ್ತಿರುವವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೃತ್ಯುವಿನಂತೆ ಸರ್ವದಾ ಸಕಲರಿಗೂ ಭಯಂಕರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ.)

ಪರಶ್ಚೇದೇನಮಭಿವಿಧ್ಯೇತ ಬಾಣೈ-
ರ್ಭೃಶಂ ಸುತೀಕ್ಷ್ಣೈರನಲಾರ್ಕದೀಪ್ತೈಃ ।
ಸ ವಿಧ್ಯಮಾನೋಽಪ್ಯತಿದಹ್ಯಮಾನೋ
ವಿದ್ಯಾತ್ಕವಿಃ ಸುಕೃತಂ ಮೇ ದಧಾತಿ ॥೯॥

ಎದುರಾಳಿಯು ಸುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಗ್ನಿ-ಸೂರ್ಯನ ಮಹಾಜ್ವಾಲೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವಾಗ್ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿದರೂ ಮತ್ತು ಆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ತಾನು ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಎದುರಾಳಿಯು ತನ್ನ ಸುಕೃತವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಆ ವಾಗ್ಬಾಣಗಳನ್ನು ಸಹನೆಯಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಯದಿ ಸನ್ತಂ ಸೇವತಿ ಯದ್ಯಸನ್ತಂ
ತಪಸ್ವಿನಂ ಯದಿ ವಾ ಸ್ತೇನಮೇವ ।
ವಾಸೋ ಯಥಾ ರಙ್ಗವಶಂ ಪ್ರಯಾತಿ
ತಥಾ ಸ ತೇಷಾಂ ವಶಮಭ್ಯುಪೈತಿ ॥೧೦॥

ದಾರಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೇಗೆ ಅದೇ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯಾಗುತ್ತದೆಯೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಪುರುಷನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು ಸತ್ಪುರುಷನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅಸತ್ಪುರುಷನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅಸತ್ಪುರುಷನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತಪಸ್ವಿಯ ಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ತಪಸ್ವಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಕಳ್ಳನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಕಳ್ಳನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಅತಿವಾದಂ ನ ಪ್ರವದೇನ್ನ ವಾದಯೇ-
ದ್ಯೋಽನಾಹತಃ ಪ್ರತಿಹನ್ಯಾನ್ನ ಘಾತಯೇತ್ ।
ಹನ್ತುಂ ಚ ಯೋ ನೇಚ್ಛತಿ ಪಾಪಕಂ ವೈ
ತಸ್ಮೈ ದೇವಾಃ ಸ್ಪೃಹಯನ್ತ್ಯಾಗತಾಯ ॥೧೧॥

ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಬಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ತಾನು ಮಾತ್ರ ಅವನನ್ನು ನಿಂದಿಸ ಹೋಗಬಾರದು. ತನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿದವರನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ನಿಂದಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಬಾರದು. ಎದುರಾಳಿಯು ಮೊದಲು ಪ್ರಹರಿಸದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಹರಿಸಲು ಹೋಗಬಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪ್ರಹರಿಸಿದರೂ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಟ್ಟುಕೊಡಲು ಹೋಗಬಾರದು. ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವಂತೆಯೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಾರದು. ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದ ಕೊಲೆಪಾತಕನನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಾರದು. ಇಂತಹ ಸ್ಥೈರಣೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನೊಡನಿರಲು ದೇವತೆಗಳೂ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವ್ಯಾಹೃತಂ ವ್ಯಾಹೃತಾಚ್ಛ್ರೇಯ ಆಹುಃ
ಸತ್ಯಂ ವದೇದ್ವ್ಯಾಹೃತಂ ತದ್ದ್ವಿತೀಯಮ್ ।
ಪ್ರಿಯಂ ವದೇದ್ವ್ಯಾಹೃತಂ ತತ್ತೃತೀಯಂ
ಧರ್ಮಂ ವದೇದ್ವ್ಯಾಹೃತಂ ತಚ್ಚತುರ್ಥಮ್ ॥೧೨॥

ಮಾತನಾಡದೇ ಮೌನದಿಂದಿರುವುದು ಇಲ್ಲ-ಸಲ್ಲದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾತನಾಡಲೇಬೇಕಾದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡಬೇಕು. ಇದು ಮೌನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನದು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ನಿಯಮ. ಆಡುವ ಮಾತು ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇದು ಮೂರನೆಯ ನಿಯಮ. ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯವಾಕ್ಕುಗಳು ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಇದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ನಿಯಮ. ಹೀಗೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ನಿಯಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಬೇಕು.

ಯಾದೃಶೈಃ ಸಂನಿವಿಶತೇ ಯಾದೃಶಾಂಶ್ಚೋಪಸೇವತೇ ।
ಯಾದೃಗಿಚ್ಛೇಚ್ಚ ಭವಿತುಂ ತಾದೃಗ್ಭವತಿ ಪೂರುಷಃ ॥೧೩॥

ಎಂತಹವರ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೂ–ಅಂತಹವರ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಮನುಷ್ಯನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಗುಣ-ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅವನು ಎಂತಹವರೊಡನೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ ಅವನ ಗುಣ-ದೋಷಗಳನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಬಹುದು.) ಯಾರ ಸೇವೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಂತಹವರ ಗುಣ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಮಾನವನು ತಾನು ಹೇಗಿರಲು ಇಚ್ಛಿಸುವನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಸತ್ಪುರುಷನಾಗಬಯಸುವವನು ಸತ್ಪುರುಷರೊಡನೆಯೇ ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕು.) ಆದುದರಿಂದ ಮಾನವನು ತಾನು ಹೇಗಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುವನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಯತೋ ಯತೋ ನಿವರ್ತತೇ ತತಸ್ತತೋ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ।
ನಿವರ್ತನಾದ್ಧಿ ಸರ್ವತೋ ನ ವೇತ್ತಿ ದುಃಖಮಣ್ವಪಿ ॥೧೪॥

ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ–ಆಯಾ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಅವನು ವಿಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಸೆಯಿಟ್ಟರೂ

ಅವನಿಗದೊಂದು ಬಂಧನವೇ ಸರಿ. ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಶೆಯನ್ನು ತೊರೆದಲ್ಲಿ ಬಂಧನದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.) ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ('ಆಶೆ' ಎಂಬುದನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಹಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ) ಅಂತಹವನಿಗೆ ಅಣುಮಾತ್ರವಾದರೂ ದುಃಖವೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಣುಮಾತ್ರ ದುಃಖದ ಅನುಭವವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನ ಜೀಯತೇ ಚಾನುಜಿಗೀಷತೇಽನ್ಯಾ-
ನ್ನ ವೈರಕೃಚ್ಚಾಪ್ರತಿಘಾತಕಶ್ಚ ।
ನಿನ್ದಾಪ್ರಶಂಸಾಸು ಸಮಸ್ವಭಾವೋ
ನ ಶೋಚತೇ ಹೃಷ್ಯತಿ ನೈವ ಚಾಯಮ್ ॥೧೫॥

ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿನಿವೃತ್ತನಾದವನು ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ತಾನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಕೂಡ ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಬ್ಬರೊಂದಿಗೆ ವೈರಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಘಾಸಿಮಾಡಲೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಂದೆಮಾಡಲಿ ; ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಲಿ–ಸಮಭಾವವನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. (ನಿಂದೆಯಿಂದ ಕುಗ್ಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ ; ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಹಿಗ್ಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ.) ದುಃಖವು ಬಂದಾಗ ದುಃಖಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸುಖವು ಬಂದಾಗ ಸಂತೋಷಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಭಾವದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಮಿಚ್ಛತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಾಭಾವೇ ಕುರುತೇ ಮನಃ ।
ಸತ್ಯವಾದೀ ಮೃದುರ್ದಾನ್ತೋ ಯಃ ಸ ಉತ್ತಮಪೂರುಷಃ ॥೧೬॥

ಯಾವನು-ವಿಶ್ವಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ, ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಗಾದರೂ ಕೆಟ್ಟದಾಗಲೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಯೋಚಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಸತ್ಯನಿಷ್ಠನೋ, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನೋ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೋ–ಅಂತಹವನೇ ಉತ್ತಮಪುರುಷನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ನಾನರ್ಥಕಂ ಸಾನ್ತ್ವಯತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯ ದದಾತಿ ಚ ।
ರನ್ಧ್ರಂ ಪರಸ್ಯ ಜಾನಾತಿ ಯಃ ಸ ಮಧ್ಯಮಪೂರುಷಃ ॥೧೭॥

ಯಾವನು ಮಿಥ್ಯಾವಚನಗಳಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಸಂತೈಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವನೋ ಮತ್ತು ಇತರರಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವನೋ–ಅಂತಹವನು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ದುಃಶಾಸನಸ್ತೂಪಹತೋಽಭಿಶಸ್ತೋ
ನಾವರ್ತತೇ ಮನ್ಯುವಶಾತ್ಕೃತಘ್ನಃ ।
ನ ಕಸ್ಯಚಿನ್ಮಿತ್ರಮಥೋ ದುರಾತ್ಮಾ
ಕಲಾಶ್ಚೈತಾ ಅಧಮಸ್ಯೇಹ ಪುಂಸಃ ॥೧೮॥

ಯಾವನ ಶಾಸನವು ಅತ್ಯಂತಕಾಠಿಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೋ (ಯಾವನನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲು ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವೋ), ಯಾವನು ಎಲ್ಲ ರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗಿರುವನೋ, ಯಾವನು ಜನರ ದೂಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವನೋ, ಯಾವನು ಬಂದ ಕೋಪವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನೋ, ಯಾವನಿಗೆ ಉಪಕಾರಸ್ಮರಣೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ದುರಾತ್ಮನೋ–ಅಂತಹವನು ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಅಧಮ ಪುರುಷನೆಂದು ಪರಿಗಣಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳು ಅಧಮಪುರುಷನ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ನ ಶ್ರದ್ದಧಾತಿ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಪರೇಭ್ಯೋಽಪ್ಯಾತ್ಮಶಙ್ಕಿತಃ ।
ನಿರಾಕರೋತಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯೋ ವೈ ಸೋಽಧಮಪೂರುಷಃ ॥೧೯॥

ಇತರರು ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನೇ ಮಾಡಲು ಬಂದರೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದವನು (ನಂಬದಿರುವವನು), ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ತನಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಸನ್ಮಿತ್ರರನ್ನು ದೂರಮಾಡುವವನು–ಅಧಮಪುರುಷನೆಂದು ಪರಿಗಣಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಉತ್ತಮಾನೇವ ಸೇವೇತ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲೇ ತು ಮಧ್ಯಮಾನ್ ।
ಅಧಮಾಂಸ್ತು ನ ಸೇವೇತ ಯ ಇಚ್ಛೇದ್ಭೂತಿಮಾತ್ಮನಃ ॥೨೦॥

ತನ್ನ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು

ಸತ್ಪುರುಷರ ಸೇವೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಕೆಲವು ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷರ ಸೇವೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅಧಮರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಮಾಡಲೇಬಾರದು.

ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ವೈ ವಿತ್ತಮಸದ್ಬಲೇನ
ನಿತ್ಯೋತ್ಥಾನಾತ್ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಪೌರುಷೇಣ ।
ನ ತ್ವೇವ ಸಮ್ಯಗ್ಲಭತೇ ಪ್ರಶಂಸಾಂ
ನ ವೃತ್ತಮಾಪ್ನೋತಿ ಮಹಾಕುಲಾನಾಮ್ ॥೨೦॥

ಮಾನವನು ಅಸತ್ಪುರುಷನ ಬಲದಿಂದಲೂ (ಸಹಕಾರದಿಂದಲೂ), ನಿರಂತರವಾದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಪೌರುಷ ದಿಂದಲೂ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಇದರಿಂದ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಹೊರತು ಸತ್ಪುರುಷರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಅವನೆಂದಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹಾಕುಲಪ್ರಸೂತರಾದವರಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ."

ವಿದುರನು ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನಂತರ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ವಿದುರನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ :

ಮಹಾಕುಲೇಭ್ಯಃ ಸ್ಪೃಹಯನ್ತಿ ದೇವಾಃ
ಧರ್ಮಾರ್ಥನಿತ್ಯಾಶ್ಚ ಬಹುಶ್ರುತಾಶ್ಚ ।
ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ತ್ವಾಂ ವಿದುರ ಪ್ರಶ್ನಮೇತಂ
ಭವನ್ತಿ ವೈ ಕಾನಿ ಮಹಾಕುಲಾನಿ ॥೨೧॥

"ವಿದುರ! ಧರ್ಮಾರ್ಥಪರಾಯಣರಾದ ಮತ್ತು ಬಹುಶ್ರುತರಾದ (ವೇದ-ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನೂ, ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ) ದೇವತೆಗಳು ಕೂಡ ಮಹಾಕುಲಪ್ರಸೂತರೊಡನೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರಲ್ಲವೇ? ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಎಂತಹ ಕುಲಗಳು ಮಹಾಕುಲಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗುತ್ತವೆ?"

ತಪೋ ದಮೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತಂ ವಿತಾನಾಃ
ಪುಣ್ಯಾ ವಿವಾಹಾಃ ಸತತಾನ್ನದಾನಮ್ ।
ಯೇಷ್ವೇವೈತೇ ಸಪ್ತ ಗುಣಾ ವಸನ್ತಿ
ಸಮ್ಯಗ್ವೃತ್ತಾಸ್ತಾನಿ ಮಹಾಕುಲಾನಿ ॥೨೩॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಯಾವ ಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ, ಯಜ್ಞ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳು, ವಿವಾಹಕ್ರಿಯೆಗಳು, ಸದಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನದಾನ–ಈ ಏಳು ಪುಣ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತವೆಯೋ–ಅಂತಹ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಕುಲಗಳು ಮಹಾಕುಲಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಯೇಷಾಂ ಹಿ ವೃತ್ತಂ ವ್ಯಥತೇ ನ ಯೋನಿ-
ಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರಸಾದೇನ ಚರನ್ತಿ ಧರ್ಮಮ್ ।
ತೇ ಕೀರ್ತಿಮಿಚ್ಛನ್ತಿ ಕುಲೇ ವಿಶಿಷ್ಟಾಂ
ತ್ಯಕ್ತಾನೃತಾಸ್ತಾನಿ ಮಹಾಕುಲಾನಿ ॥೨೪॥

ಯಾವ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಸದಾಚಾರ-ಸದ್ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರು ತಮ್ಮ ದೋಷಗಳಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಪಡೆದ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವ ಕುಲದಲ್ಲಿನ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರು ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ಮರಾಗಿ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆಯೋ ಮತ್ತು ಕುಲದ ಕೀರ್ತಿ-ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯದಿಂದಿರುತ್ತಾರೆಯೋ, ಯಾವ ಕುಲದವರು ಅನೃತಭಾಷಣವನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿರುವರೋ–ಅಂತಹವರಿರುವ ಕುಲಗಳು ಮಹಾಕುಲಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅನಿಜ್ಯಯಾ ಕುವಿವಾಹೈರ್ವೇದಸ್ಯೋತ್ಸಾದನೇನ ಚ ।
ಕುಲಾನ್ಯಕುಲತಾಂ ಯಾನ್ತಿ ಧರ್ಮಸ್ಯಾತಿಕ್ರಮೇಣ ಚ ॥೨೫॥

ಮಹಾಕುಲಗಳೆಂದು ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಕುಲಗಳೂ

ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಮಹಾಕುಲಗಳಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿರಲಾರವು. ಯಜ್ಞಮಾಡ ದಿರುವುದು, ನೀಚಕುಲದವರೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು, ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು, ಧರ್ಮಾತಿಕ್ರಮಣಮಾಡುವುದು– ಇತ್ಯಾದಿ ದುಷ್ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಮಹಾಕುಲಗಳೇ ಅಧಮಕುಲಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ದೇವದ್ರವ್ಯವಿನಾಶೇನ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಹರಣೇನ ಚ ।
ಕುಲಾನ್ಯಕುಲತಾಂ ಯಾನ್ತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾತಿಕ್ರಮೇಣ ಚ ॥೨೬॥

ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಅಥವಾ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾಕುಲಗಳು ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಕುಲಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಪರಿಭವಾತ್ಪರಿವಾದಾಚ್ಚ ಭಾರತ ।
ಕುಲಾನ್ಯಕುಲತಾಂ ಯಾನ್ತಿ ನ್ಯಾಸಾಪಹರಣೇನ ಚ ॥೨೭॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಅನಾದರಣೆಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ನಿಂದೆಮಾಡು ವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಸಭೂತವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹಾರಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾಕುಲಗಳು ಹೀನಕುಲಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಕುಲಾನಿ ಸಮುಪೇತಾನಿ ಗೋಭಿಃ ಪುರುಷತೋಽರ್ಥತಃ ।
ಕುಲಸಂಖ್ಯಾಂ ನ ಗಚ್ಛನ್ತಿ ಯಾನಿ ಹೀನಾನಿ ವೃತ್ತತಃ ॥೨೮॥

ಒಂದು ಕುಲದಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರಬಹುದು. ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಮನುಷ್ಯರೂ ಇರಬಹುದು. ಅಪಾರವಾದ ಧನ ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹೀನವೃತ್ತಿಯಿದ್ದರೆ (ಸದ್ವೃತ್ತಿಯಿರದಿದ್ದರೆ), ವಿಹಿತವಾದ ಆಚಾರ-ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ಆ ಕುಲವು ಕೂಡಿರದಿದ್ದರೆ–ಮಹಾಕುಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವೃತ್ತತಸ್ತ್ವವಿಹೀನಾನಿ ಕುಲಾನ್ಯಲ್ಪಧನಾನ್ಯಪಿ ।
ಕುಲಸಂಖ್ಯಾಂ ಚ ಗಚ್ಛನ್ತಿ ಕರ್ಷನ್ತಿ ಚ ಮಹದ್ಯಶಃ ॥೨೯॥

ಕೆಲವು ಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಧನವೇ ಇದ್ದರೂ, ಆ ಕುಲದವರು ಬಡವರೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾದವರು ಆ ಕುಲಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ–ಆ ಕುಲಗಳು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಮಹಾಕುಲಗಳೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿತವಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಸಂಪಾದನೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ವೃತ್ತಂ ಯತ್ನೇನ ಸಂರಕ್ಷೇದ್ವಿತ್ತಮೇತಿ ಚ ಯಾತಿ ಚ ।
ಅಕ್ಷೀಣೋ ವಿತ್ತತಃ ಕ್ಷೀಣೋ ವೃತ್ತತಸ್ತು ಹತೋ ಹತಃ ॥೩೦॥

ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸದ್ವ್ಯವಹಾರ-ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿ ಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು. ಹಣವಾದರೋ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ ; ಹೋಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಐಶ್ವರ್ಯಹೀನನಾದವನು ಕ್ಷೀಣ (ದರಿದ್ರ) ನೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಚಾರಿತ್ರ್ಯಹೀನನಾದವನು ಬದುಕಿದ್ದರೂ ಸತ್ತವನಂತೆಯೇ ಸರಿ.

ಗೋಭಿಃ ಪಶುಭಿರಶ್ವೈಶ್ಚ ಕೃಷ್ಯಾ ಚ ಸುಸಮೃದ್ಧಯಾ ।
ಕುಲಾನಿ ನ ಪ್ರರೋಹನ್ತಿ ಯಾನಿ ಹೀನಾನಿ ವೃತ್ತತಃ ॥೩೧॥

ಸದಾಚಾರ-ಸದ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಲ್ಲದ ವಂಶಗಳು ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ, ಪಶುಗಳಿಂದಲೂ (ಆಡು-ಕುರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಲೂ), ಕುದುರೆ ಗಳಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ–ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದರೂ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಾರವು. ಸತ್ಕುಲ ಅಥವಾ ಮಹಾಕುಲಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಲಾರವು.

ಮಾ ನಃ ಕುಲೇ ವೈರಕೃತ್ಕಶ್ಚಿದಸ್ತು
ರಾಜಾಮಾತ್ಯೋ ಮಾ ಪರಸ್ವಾಪಹಾರೀ ।
ಮಿತ್ರದ್ರೋಹೀ ನೈಕೃತಿಕೋಽನೃತೀ ವಾ
ಪೂರ್ವಾಶೀ ವಾ ಪಿತೃದೇವಾತಿಥಿಭ್ಯಃ ॥೩೨॥

ನಮ್ಮ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಪರರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ

ಇಲ್ಲದಿರಲಿ. ಪರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನಪಹರಿಸುವ ರಾಜನಾಗಲೀ, ಅಮಾತ್ಯನಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ. ನಮ್ಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿಯಾಗಲೀ, ವಂಚಕನಾಗಲೀ, ಅನೃತಭಾಷಿಯಾಗಲೀ ಹುಟ್ಟದಿರಲಿ. ಪಿತೃ-ದೇವಾತಿಥಿಗಳಿಗೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡುವ ಮೊದಲೇ ಭೋಜನಮಾಡುವವನೂ ನಮ್ಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ.

ಯಶ್ಚ ನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ಹನ್ಯಾದ್ಯಶ್ಚ ನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ದ್ವಿಷೇತ್ ।
ನ ನಃ ಸ ಸಮಿತಿಂ ಗಚ್ಛೇದ್ಯಶ್ಚ ನೋ ನಿರ್ವಪೇತ್ಪಿತೄನ್ ॥೩೩॥

ಯಾವನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ, ಯಾವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ತರ್ಪಣ-ಪಿಂಡಪ್ರದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನು ನಮ್ಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ.

ತೃಣಾನಿ ಭೂಮಿರುದಕಂ ವಾಕ್ಚತುರ್ಥೀ ಚ ಸೂನೃತಾ ।
ಸತಾಮೇತಾನಿ ಗೇಹೇಷು ನೋಚ್ಛಿದ್ಯನ್ತೇ ಕದಾಚನ ॥೩೪॥

ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಬಂದವನಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ದರ್ಭಾಸನ, ಸ್ಥಳ, ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆಯಲು ನೀರು ಮತ್ತು ಸುಮಧುರವಾದ ಮಾತು–ಈ ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳು ಸತ್ಪುರುಷರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಪರಯಾ ರಾಜನ್ನುಪನೀತಾನಿ ಸತ್ಕೃತಿಮ್ ।
ಪ್ರವೃತ್ತಾನಿ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞ ಧರ್ಮಿಣಾಂ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಿಣಾಮ್ ॥೩೫॥

ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನೇ! ಧರ್ಮಿಷ್ಠರಾದ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಿಗಳಾದ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶ್ರದ್ಧಾ-ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕಾರಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ತೃಣ-ಭೂಮ್ಯಾದಿಗಳು ಸರ್ವದಾ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸೂಕ್ಷ್ಮೋಽಪಿ ಭಾರಂ ನೃಪತೇ ಸ್ಯನ್ದನೋ ವೈ
ಶಕ್ತೋ ವೋಢುಂ ನ ತಥಾನ್ಯೇ ಮಹೀಜಾಃ ।
ಏವಂ ಯುಕ್ತಾ ಭಾರಸಹಾ ಭವನ್ತಿ
ಮಹಾಕುಲೀನಾ ನ ತಥಾನ್ಯೇ ಮನುಷ್ಯಾಃ ॥೩೬॥

ಸ್ಯಂದನವೃಕ್ಷವು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದರೂ (ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದರೂ) ಮಹಾಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯ ವೃಕ್ಷಗಳು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲಾರವು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕಳಂಕರಾದ ಕುಲೀನರು (ಮಹಾಕುಲಪ್ರಸೂತರು) ಅರ್ಥಹೀನರಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇತರ ಸಾಧಾರಣಮನುಷ್ಯರು ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವನ್ನು (ಹೆಚ್ಚಿನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ; ರಾಜ್ಯಧುರವನ್ನು) ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರರು. (ಸ್ಯಂದನವೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಥವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ **ಅನ್ಯೇ ಮಹೀಜಾಃ** ಎಂದು ವೃಕ್ಷಪರ್ಯಾಯದ ಪದವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ಯಂದನವೆಂಬುದಕ್ಕೂ ವೃಕ್ಷವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡ ಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಯಂದನಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ರಥದ್ರುಃ**–ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ವೃಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಕೋಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಯಾವ ವೃಕ್ಷವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಗಾತ್ರದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವುವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನ ಗಳಿವೆ. ಸೀಬೆಯ ಗಿಡದ ರೆಂಬೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಅಗಸೇಗಿಡದ ರೆಂಬೆಗಳು ಹಿಡಿದೆಳೆದೊಡನೆಯೇ ಮುರಿದುಹೋಗುತ್ತವೆ.

(ಸ್ಯಂದನಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ರಥಕ್ಕೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ : 'ಸುಸಂಘಟಿತವಾದ ರಥವು ಎಷ್ಟೇ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದರೂ ಭಾರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯಬಲ್ಲುದು. ಸಾಧಾರಣವಾದ ವೃಕ್ಷವೊಂದು ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ರಥದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಂಘಟಿಸದಿದ್ದರೆ ಅದರ ಮೂಲಕ ಭಾರವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ವೃಕ್ಷಗಳೇ ಆದರೂ ರಥವು ಸಂಘಟಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಘಟಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಮಹಾಕುಲಪ್ರಸೂತರು ಎಂತಹ ಭಾರವನ್ನಾದರೂ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಲ್ಲದವರು ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಲಾರರು.)

ನ ತನ್ಮಿತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಕೋಪಾದ್ಬಿಭೇತಿ
ಯದ್ವಾ ಮಿತ್ರಂ ಶಙ್ಕಿತೇನೋಪಚರ್ಯಮ್ ।
ಯಸ್ಮಿನ್ಮಿತ್ರೇ ಪಿತರೀವಾಶ್ವಸೀತ
ತದ್ವೈ ಮಿತ್ರಂ ಸಙ್ಗತಾನೀತರಾಣಿ ॥೩೭॥

ಯಾವನ ಕೋಪದಿಂದ ಭಯಪಡಬೇಕಾಗುವುದೋ ಅಂತಹವನು ಮಿತ್ರನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂದೇಹದಿಂದ ಉಪಚರಿಸುವವನೂ ಮಿತ್ರನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. (ಉಪಚಾರವನ್ನು ಸಂಶಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವವನೂ ಮಿತ್ರನಲ್ಲ.) ತಂದೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡುವಂತೆ ಯಾವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಬಹುದೋ ಅಂತಹವನು ಮಾತ್ರವೇ ಮಿತ್ರನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಕೇವಲ ಸಂಗಡಿಗರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಃ ಕಶ್ಚಿದಪ್ಯಸಮ್ಬದ್ಧೋ ಮಿತ್ರಭಾವೇನ ವರ್ತತೇ ।
ಸ ಏವ ಬನ್ಧುಸ್ತನ್ಮಿತ್ರಂ ಸಾ ಗತಿಸ್ತತ್ಪರಾಯಣಮ್ ॥೩೮॥

ಯಾವನು ಹಿಂದಿನ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಿತ್ರಭಾವದಿಂದಿರುವನೋ–ಅವನೇ ಬಂಧುವು ; ಅವನೇ ಮಿತ್ರನು ; ಅವನೇ ಶರಣ್ಯನು ; ಅವನೇ ಆಶ್ರಯದಾತನು.

ಚಲಚಿತ್ತಸ್ಯ ವೈ ಪುಂಸೋ ವೃದ್ಧಾನನುಪಸೇವತಃ ।
ಪಾರಿಪ್ಲವಮತೇರ್ನಿತ್ಯಮಧ್ರುವೋ ಮಿತ್ರಸಂಗ್ರಹಃ ॥೩೯॥

ಯಾವನ ಬುದ್ಧಿಯು ಕ್ಷಣ-ಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ವೃದ್ಧರಾದವರ ಸೇವೆಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಅನಿಶ್ಚಿತಮತಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಿತ್ರಸಂಗವೂ ಅನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. (ಅಂತಹವನೊಡನೆ ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಯಾರೂ ಇಚ್ಛಿಸಲಾರರು.)

ಚಲಚಿತ್ತಮನಾತ್ಮಾನಮಿನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ ವಶಾನುಗಮ್ ।
ಅರ್ಥಾಃ ಸಮಭಿವರ್ತನ್ತೇ ಹಂಸಾಃ ಶುಷ್ಕಂ ಸರೋ ಯಥಾ ॥೪೦॥

ಸ್ಥಿರಮತಿಯಿಲ್ಲದವನನ್ನೂ, ಅಜ್ಞಾನಿಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ

ದಾಸನಾಗಿರುವವನನ್ನೂ–ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು ಶುಷ್ಕವಾಗಿರುವ ಸರೋವರವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋಗುವಂತೆ–ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತವೆ.

ಅಕಸ್ಮಾದೇವ ಕುಪ್ಯನ್ತಿ ಪ್ರಸೀದನ್ತ್ಯನಿಮಿತ್ತತಃ ।
ಶೀಲಮೇತದಸಾಧೂನಾಮಭ್ರಂ ಪಾರಿಪ್ಲವಂ ಯಥಾ ॥೪೧॥

ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ, ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಸುಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಬಹುಮಾನಿಸುವುದೂ–ದುಷ್ಟಪುರುಷರ ಶೀಲ ಅಥವಾ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಣ-ಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳ್ಳುವ ಮೋಡದಂತೆ–ದುಷ್ಟರ ಮನಸ್ಸೂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಕೃತಾಶ್ಚ ಕೃತಾರ್ಥಾಶ್ಚ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ನ ಭವನ್ತಿ ಯೇ ।
ತಾನ್ಮೃತಾನಪಿ ಕ್ರವ್ಯಾದಾಃ ಕೃತಘ್ನಾನ್ನೋಪಭುಞ್ಜತೇ ॥೪೨॥

ಯಾವನು ಮಿತ್ರರಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ, ಮಿತ್ರರ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಅನೇಕಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗಿ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವು ನೀಡದೇ ಕೃತಘ್ನನಾಗಿರುವನೋ ಅಂತಹ ಕೃತಘ್ನನನ್ನು, ಅವನು ಸತ್ತನಂತರ, ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಚಯೇದೇವ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಸತಿ ವಾಸತಿ ವಾ ಧನೇ ।
ನಾನರ್ಥಯನ್ಪ್ರಜಾನಾತಿ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಸಾರಫಲ್ಗುತಾಮ್ ॥೪೩॥

ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಧನವಿರಲಿ ; ಇಲ್ಲದಿರಲಿ–ಮಿತ್ರರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕು. ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೇಳುವವರೆಗೂ ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿರುವ ಸಾರ-ಅಸಾರಗಳು, ನೈಜ ಅಥವಾ ಕಪಟಗಳು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. (ಹಣವಿರಲಿ, ಇಲ್ಲದಿರಲಿ–ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಮೊದಲೇ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು. ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿರುವ ಸಾರಾಸಾರಗಳನ್ನು (ಧನಿಕತೆ-ಬಡತನಗಳನ್ನು) ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯ

ಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಮಾಡ ಬಹುದಾಗಿದೆ.)

ಸಂತಾಪಾದ್ಭ್ರಶ್ಯತೇ ರೂಪಂ ಸಂತಾಪಾದ್ಭ್ರಶ್ಯತೇ ಬಲಮ್ ।
ಸಂತಾಪಾದ್ಭ್ರಶ್ಯತೇ ಜ್ಞಾನಂ ಸಂತಾಪಾದ್ವ್ಯಾಧಿಮೃಚ್ಛತಿ ॥೪೪॥

ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಯೋಗದಿಂದುಂಟಾದ ಶೋಕದಿಂದ ರೂಪವು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಲವು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಕತಪ್ತನು ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಅನವಾಪ್ಯಂ ಚ ಶೋಕೇನ ಶರೀರಂ ಚೋಪತಪ್ಯತೇ ।
ಅಮಿತ್ರಾಶ್ಚ ಪ್ರಹೃಷ್ಯನ್ತಿ ಮಾ ಸ್ಮ ಶೋಕೇ ಮನಃ ಕೃಥಾಃ ॥೪೫॥

ಶೋಕಿಸುವುದರಿಂದ ಅಭೀಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪಡೆಯಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಕಳೆದುಹೋದ ವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಶೋಕಿಸುವುದರಿಂದ ಶರೀರವು ಪರಿತಪಿಸುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಅದರ ಫಲ. ನಾವು ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳು ಸಂತೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶೋಕದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಬೇಡ.

ಪುನರ್ನರೋ ಮ್ರಿಯತೇ ಜಾಯತೇ ಚ
ಪುನರ್ನರೋ ಹೀಯತೇ ವರ್ಧತೇ ಚ ।
ಪುನರ್ನರೋ ಯಾಚತಿ ಯಾಚ್ಯತೇ ಚ
ಪುನರ್ನರಃ ಶೋಚತಿ ಶೋಚ್ಯತೇ ಚ ॥೪೬॥

ಮಾನವನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ ; ಸಾಯುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ ; ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಯಾಚಿಸುತ್ತಾನೆ ; ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಶೋಕಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ ; ತನಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಶೋಕಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಮಾನವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅಥವಾ ಮರಣಹೊಂದಿದಾಗ ಶೋಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅಥವಾ ಮರಣಹೊಂದಿದಾಗ ಅವನಿಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಶೋಕಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ಚಕ್ರವೇ ಹೀಗಿರುತ್ತದೆ.)

ಸುಖಂ ಚ ದುಃಖಂ ಚ ಭವಾಭವೌ ಚ
ಲಾಭಾಲಾಭೌ ಮರಣಂ ಜೀವಿತಂ ಚ ।
ಪರ್ಯಾಯಶಃ ಸರ್ವಮೇತೇ ಸ್ಪೃಶನ್ತಿ
ತಸ್ಮಾದ್ಧೀರೋ ನ ಚ ಹೃಷ್ಯೇನ್ನ ಶೋಚೇತ್ ॥೪೭॥

ಸುಖ-ದುಃಖ, ಸಮೃದ್ಧಿ-ಅಸಮೃದ್ಧಿ, ಲಾಭ-ನಷ್ಟ, ಮರಣ-ಜನನ ಈ ಎಂಟು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅವನ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧೀರನಾದವನು ಸುಖ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಲಾಭ, ಜೀವಿತಗಳಿಗಾಗಿ ಹಿಗ್ಗಲೂ ಬಾರದು ; ದುಃಖ, ಅಸಮೃದ್ಧಿ, ಅಲಾಭ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಚಿಂತಿಸಲೂ ಬಾರದು.

ಚಲಾನಿ ಹೀಮಾನಿ ಷಡಿನ್ದ್ರಿಯಾಣಿ
ತೇಷಾಂ ಯದ್ಯದ್ವರ್ಧತೇ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ।
ತತಸ್ತತಃ ಸ್ರವತೇ ಬುದ್ಧಿರಸ್ಯ
ಛಿದ್ರೋದಕುಮ್ಭಾದಿವ ನಿತ್ಯಮಮ್ಭಃ ॥೪೮॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಆರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಗಮನವು ಯಾವ ಯಾವ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಚಲಿಸಿ ವರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವುದೋ–ಅದೇ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಕೂಡ–ತೂತಾದ ಮಡಕೆಯಿಂದ ನೀರು ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ–ಸ್ರವಿಸುತ್ತದೆ.” (ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ತ್ವಕ್, ನಾಲಗೆ, ಮೂಗು–ಇವು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಈ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಷಡಿಂದ್ರಿಯಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣಗಳು ದೋಷವಾಗಲಾರವು. ಆದರೆ ಇವುಗಳು ಮನಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳು ಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಅತ್ತಕಡೆಗೇ ಸ್ರವಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯು ವರ್ಧಿಸಿದಂತೆ ಬುದ್ಧಿಯೂ ವಿಷಯಗಳ ಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ರವಿಸುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಬುದ್ಧಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತವೆ.

ತೂತಾಗಿರುವ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿನ ನೀರಿನಂತೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಸ್ರವಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಬಹುಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿದೆ. 'ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡಬೇಕು' ಎಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯನ್ನೂ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನೆಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸುಖಸಾಧನೆಗೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸುಖಸಾಧನೆಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸಾಧನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಖರ್ಚಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಪುನಃ ವಿಕಸಿತಗೊಂಡು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ತೂತುಮಡಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನಂತೆ ಇಂದ್ರಿಯಸುಖದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಸ್ರವಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ರವಿಸಿಹೋಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗಲೇ ಮಾನವನು ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ.)

ವಿದುರನ ದಿವ್ಯವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:

ತನುರುದ್ಧಃ ಶಿಖೀ ರಾಜಾ ಮಿಥ್ಯೋಪಚರಿತೋ ಮಯಾ ।
ಮನ್ದಾನಾಂ ಮಮ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಯುದ್ಧೇನಾನ್ತಂ ಕರಿಷ್ಯತಿ ॥೬೯॥

"ಧರ್ಮರೂಪವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಂಧಿತನಾಗಿರುವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಯುಧಿಷ್ಠಿರರಾಜನು ನನ್ನಿಂದ ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅಂತ್ಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಿತ್ಯೋದ್ವಿಗ್ನಮಿದಂ ಸರ್ವಂ ನಿತ್ಯೋದ್ವಿಗ್ನಮಿದಂ ಮನಃ ।
ಯತ್ತತ್ಪದಮನುದ್ವಿಗ್ನಂ ತನ್ಮೇ ವದ ಮಹಾಮತೇ ॥೭೦॥

ಈ ಎಲ್ಲವೂ ಭಯದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಕೂಡ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಭಯದಿಂದ ತಲ್ಲಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮಹಾಮತಿಯಾದ ವಿದುರನೇ! ಭಯರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಾನವೇನಾದರೂ ಇರುವುದಾದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳು."

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ದೈನ್ಯದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿದುರನು ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:

ನಾನ್ಯತ್ರ ವಿದ್ಯಾತಪಸೋರ್ನಾನ್ಯತ್ರೇನ್ದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಾತ್ ।
ನಾನ್ಯತ್ರ ಲೋಭಸಂತ್ಯಾಗಾಚ್ಛಾನ್ತಿಂ ಪಶ್ಯಾಮಿ ತೇಽನಘ ॥೫೧॥

"ಅನಘನೇ! ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಧ್ಯಯನ, ತಪಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಲೋಭಸಂತ್ಯಾಗ–ಇವುಗಳ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರಾವುದರಿಂದಲೂ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಕಾಣೆನು.

ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಭಯಂ ಪ್ರಣುದತಿ ತಪಸಾ ವಿನ್ದತೇ ಮಹತ್ ।
ಗುರುಶುಶ್ರೂಷಯಾ ಜ್ಞಾನಂ ಶಾನ್ತಿಂ ಯೋಗೇನ ವಿನ್ದತಿ ॥೫೨॥

ಸಾಧಕನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ತನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಭಯವನ್ನು ದೂರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ (ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ) ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಅನಾಶ್ರಿತಾ ದಾನಪುಣ್ಯಂ ವೇದಪುಣ್ಯಮನಾಶ್ರಿತಾಃ ।
ರಾಗದ್ವೇಷವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಾ ವಿಚರನ್ತೀಹ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ ॥೫೩॥

ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಗಳು–ದಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕವರಲ್ಲ. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಅಥವಾ ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಪುಣ್ಯವನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸತಕ್ಕವರಲ್ಲ. (ಆ ಪುಣ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.) ಅವರು ರಾಗ-ದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಿ (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಚಿಂತನದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾ) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಟನಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಧೀತಸ್ಯ ಸುಯುದ್ಧಸ್ಯ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಚ ಕರ್ಮಣಃ ।
ತಪಸಶ್ಚ ಸುತಪ್ತಸ್ಯ ತಸ್ಯಾನ್ತೇ ಸುಖಮೇಧತೇ ॥೫೪॥

ವಿಧಿ-ನಿಯಮಾದಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ನ್ಯಾಯೋಚಿತವಾದ ಯುದ್ಧದಿಂದಲೂ, ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಮಾಡಿದ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಾಸ್ತೀರ್ಣಾನಿ ಶಯನಾನಿ ಪ್ರಪನ್ನಾ
ನ ವೈ ಭಿನ್ನಾ ಜಾತು ನಿದ್ರಾಂ ಲಭನ್ತೇ ।
ನ ಸ್ತ್ರೀಷು ರಾಜನ್ರತಿಮಾಪ್ನುವನ್ತಿ
ನ ಮಾಗಧೈಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಾ ನ ಸೂತೈಃ ॥೫೫॥

ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದವರು (ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವವರು) ಹಂಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಿದ್ರಿತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹವರಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲೂ ಭಯೋದ್ವಿಗ್ನರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ರಮಿಸುವ ಆಸಕ್ತಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಂದಿ-ಮಾಗಧರು ಮುಂಜಾನೆ ಮಾಡುವ ಹೊಗಳಿಕೆಯೂ ಅವರಿಗೆ ಬೇಡವಾಗುತ್ತದೆ.

ನ ವೈ ಭಿನ್ನಾ ಜಾತು ಚರನ್ತಿ ಧರ್ಮಂ
ನ ವೈ ಸುಖಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ತೀಹ ಭಿನ್ನಾಃ ।
ನ ವೈ ಭಿನ್ನಾ ಗೌರವಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ತಿ
ನ ವೈ ಭಿನ್ನಾಃ ಪ್ರಶಮಂ ರೋಚಯನ್ತಿ ॥೫೬॥

ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾತಿಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವರೇ ಹೊರತು ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ಸುಖಪಡಲು ಅನೇಕ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೂ– ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಭಯವೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ–ಅವರಿಗೆ ಸುಖದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ ದ್ವೇಷ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವವರಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಗೌರವವೂ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ

ಭಾವವನ್ನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವರು ಜ್ಞಾತಿಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆಯೇ ಹೊರತು ಅವರೊಡನೆ ಶಾಂತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಮಾತೂ ಅವರಿಗೆ ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ನ ವೈ ತೇಷಾಂ ಸ್ವದತೇ ಪಥ್ಯಮುಕ್ತಂ
ಯೋಗಕ್ಷೇಮಂ ಕಲ್ಪತೇ ನೈವ ತೇಷಾಮ್ ।
ಭಿನ್ನಾನಾಂ ವೈ ಮನುಜೇನ್ದ್ರ ಪರಾಯಣಂ
ನ ವಿದ್ಯತೇ ಕಿಂಚಿದನ್ಯದ್ವಿನಾಶಾತ್ ॥೫೭॥

ಮಹಾರಾಜ! ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವವರಿಗೆ ಹೇಳುವ ಪಥ್ಯದ ಮಾತುಗಳೂ ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹವರ ಯೋಗ- ಕ್ಷೇಮಗಳೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾತಿದ್ವೇಷಕರಿಗೆ ವಿನಾಶದ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆಯ ಗತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಮ್ಪನ್ನಂ ಗೋಷು ಸಮ್ಭಾವ್ಯಂ
ಸಮ್ಭಾವ್ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ತಪಃ ।
ಸಮ್ಭಾವ್ಯಂ ಚಾಪಲಂ ಸ್ತ್ರೀಷು
ಸಮ್ಭಾವ್ಯಂ ಜ್ಞಾತಿತೋ ಭಯಮ್ ॥೫೮॥

ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಚಾಂಚಲ್ಯವಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾತಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಭಯವಿರುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತನ್ತವಃ ಪ್ಯಾಯಿತಾ ನಿತ್ಯಂ ತನವೋ ಬಹುಲಾಃ ಸಮಾಃ ।
ಬಹೂನ್ಬಹುತ್ವಾದಾಯಾಸಾನ್ಸಹನ್ತೀತ್ಯುಪಮಾ ಸತಾಮ್ ॥೫೯॥

ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದಾರಕ್ಕೆ ಬಲವೇನೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲವೇ? ಆದರೆ ಅಂತಹುದೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹಲವಾರು ತಂತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅನೇಕ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಹಗ್ಗ ಹೊಸೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹರಿದುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದಾರಗಳ ಬಹುತ್ವವೇ

ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ಬಹೂನ್ ಆಯಾಸಾನ್ ಬಹುತ್ವಾತ್ ಸಹನ್ತಿ' ಸಂಖ್ಯಾಬಲದಿಂದ ಮಹಾಯಾಸಗಳನ್ನೂ, ಮಹಾಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ–ಎಂದು ಸತ್ಪುರುಷರು ಉಪ ಮಾನಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬಲ್ಲರು.)

ಧೂಮಾಯನ್ತೇ ವ್ಯಪೇತಾನಿ ಜ್ವಲನ್ತಿ ಸಹಿತಾನಿ ಚ ।
ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರೋಲ್ಮುಕಾನೀವ ಜ್ಞಾತಯೋ ಭರತರ್ಷಭ ॥೬೦॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಮಹಾರಾಜ! ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೊಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಅವು ಹೊಗೆಯಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ಪುನಃ ಜೊತೆ ಗೂಡಿಸಿದರೆ ಭುಗ್ ಎಂದು ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಉರಿಯುತ್ತವೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯೇಕ-ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಶಕ್ತಿಹೀನರಾಗು ತ್ತಾರೆ. ಒಂದುಗೂಡಿದ್ದರೆ ಮಹಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷು ಚ ಯೇ ಶೂರಾಃ ಸ್ತ್ರೀಷು ಜ್ಞಾತಿಷು ಗೋಷು ಚ ।
ವೃಕ್ಷಾದಿವ ಫಲಂ ಪಕ್ವಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪತನ್ತಿ ತೇ ॥೬೧॥

ಯಾವ ಶೂರರು-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಾತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ–ತಮ್ಮ ಶೌರ್ಯ ವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರು–ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು ತೊಟ್ಟಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ–ಅಧೋಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಾನಪ್ಯೇಕಜೋ ವೃಕ್ಷೋ ಬಲವಾನ್ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ।
ಪ್ರಸಹ್ಯ ಏವ ವಾತೇನ ಸಸ್ಕನ್ಧೋ ಮರ್ದಿತುಂ ಕ್ಷಣಾತ್ ॥೬೨॥

ವೃಕ್ಷವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು ; ವಿಶಾಲ ವಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು ; ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು ; (ಅದರ ಬೇರು ಹೆಚ್ಚು ಆಳದವರೆಗೂ ಹೋಗಿರಬಹುದು.) ಇಷ್ಟಿದ್ದರೂ ಆ ವೃಕ್ಷವು ಏಕಾಕಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬೇರಾವ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ– ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟು

ಕಾಂಡದ ಸಮೇತವಾಗಿ ಕೆಳಗುರುಳುತ್ತದೆ. (ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ವೃಕ್ಷವಾ ಗಿದ್ದರೂ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಧ್ವಂಸ ವಾಗುತ್ತದೆ.)

ಅಥ ಯೇ ಸಹಿತಾ ವೃಕ್ಷಾಃ ಸಙ್ಘಶಃ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ ।
ತೇ ಹಿ ಶೀಘ್ರತಮಾನ್ವಾತಾನ್ಸಹನ್ತೇಽನ್ಯೋನ್ಯಸಂಶ್ರಯಾತ್ ॥೬೩॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ಸಣ್ಣ-ಸಣ್ಣ ಮರಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೆ; ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹಲವಾರು ವೃಕ್ಷಗಳು ಗುಂಪಾಗಿದ್ದು ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದ್ದರೆ–ಆ ವೃಕ್ಷಗಳು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದಿಂದ ಬಿರುಗಾಳಿಯನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಯಾವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷವನ್ನೂ ಬಿರುಗಾಳಿಗೆ ಉರುಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಏವಂ ಮನುಷ್ಯಮಪ್ಯೇಕಂ ಗುಣೈರಪಿ ಸಮನ್ವಿತಮ್ ।
ಶಕ್ಯಂ ದ್ವಿಷನ್ತೋ ಮನ್ಯನ್ತೇ ವಾಯುರ್ದ್ರುಮಮಿವೈಕಜಮ್ ॥೬೪॥

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಸರ್ವಗುಣಸಮನ್ವಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಏಕಾಕಿಯಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ–ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠವಾದ ಮಹಾವೃಕ್ಷವನ್ನು ಬಿರುಗಾಳಿಯು ಉರುಳಿಸಿಬಿಡುವಂತೆ–ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿಬಿಡಬಹುದೆಂದು ಶತ್ರುಗಳು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಮುಪಷ್ಟಮ್ಭಾದನ್ಯೋನ್ಯಾಪಾಶ್ರಯೇಣ ಚ ।
ಜ್ಞಾತಯಃ ಸಮ್ಪ್ರವರ್ಧನ್ತೇ ಸರಸೀವೋತ್ಪಲಾನ್ಯುತ ॥೬೫॥

ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯನೀಡುವುದರಿಂದ–ಸರೋವರದಲ್ಲಿರುವ ಅರಳಿದ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪಗಳಂತೆ–ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಪಾಂಡವರೂ ಮತ್ತು ಕೌರವರೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದಿಂದ ಇರಬೇಕೆಂಬುದೇ ವಿದುರನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.)

ಅವಧ್ಯಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಗಾವೋ ಜ್ಞಾತಯಃ ಶಿಶವಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ।
ಯೇಷಾಂ ಚಾನ್ನಾನಿ ಭುಞ್ಜೀತ ಯೇ ಚ ಸ್ಯುಃ ಶರಣಾಗತಾಃ ॥೬೬॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಗೋವುಗಳು, ಜ್ಞಾತಿಗಳು, ಮಕ್ಕಳು, ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಅನ್ನದಾತರು ಮತ್ತು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೋರಿಬಂದವರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಅವಧ್ಯರು.

ನ ಮನುಷ್ಯೇ ಗುಣಃ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜನ್ಸಧನತಾಮೃತೇ ।
ಅನಾತುರತ್ವಾದ್ಭದ್ರಂ ತೇ ಮೃತಕಲ್ಪಾ ಹಿ ರೋಗಿಣಃ ॥೬೭॥

ಮಹಾರಾಜ! ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಧನ–ಈ ಎರಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯ ಗುಣಗಳೇ ಇಲ್ಲ. (ಈ ಎರಡಿದ್ದರೆ ಬೇರಾವ ಗುಣಗಳೂ ಪರಿಗಣಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ರೋಗಿಗಳಾ ದವರು ಮೃತಕಲ್ಪರೇ ಸರಿ. (ಶವಪ್ರಾಯರು.)

ಅವ್ಯಾಧಿಜಂ ಕಟುಕಂ ಶೀರ್ಷರೋಗಿ
ಪಾಪಾನುಬನ್ಧಂ ಪರುಷಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಷ್ಣಮ್ ।
ಸತಾಂ ಪೇಯಂ ಯನ್ನ ಪಿಬನ್ತ್ಯಸನ್ತೋ
ಮನ್ಯುಂ ಮಹಾರಾಜ ಪಿಬ ಪ್ರಶಾಮ್ಯ ॥೬೮॥

ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟದಿರುವುದು, ರೋಗದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕಹಿಯಾದ ವಾತಾವರಣದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾಗುವುದು, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕೂಡಲೇ ತಲೆಗೆ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡ ತಕ್ಕುದು, ಪಾಪಭೂಯಿಷ್ಠವಾದುದು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಬಿಸಿಯಾದುದು, ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ನುಂಗಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ ವಾದುದು, ದುಷ್ಟಾತ್ಮರಿಂದ ನುಂಗಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದುದು–ಇಂತಹ ಕೋಪವನ್ನು ಸತ್ಪುರುಷರಂತೆ ನೀನೂ ನುಂಗಿಬಿಡು. ಶಾಂತನಾಗು. (ಕೋಪಬರುವ ವೇಳೆಯನ್ನೇ ನೆನೆಸಿಕೊಂಡರೆ–ವಿದುರನ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಎಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೋಪವೆಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯು ಯಾವ ಇತರ ಕಾಯಿಲೆಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ದೇಹದೋಷ ದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಕಹಿಯಾದ ವಾತಾವರಣದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ

ವಾಗತಕ್ಕದ್ದು. ಕೋಪವು ಬಂದೊಡನೆಯೇ ಪಿತ್ತವು ನೆತ್ತಿಗೇರಿತೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ. ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಾಗುತ್ತವೆ. ತುಟಿಗಳು ಅದುರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳೇ ಶೀರ್ಷರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು. ಕೋಪಿಷ್ಠನಾದವನಿಗೆ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೋಪಿಷ್ಠನು ಮಾಡದ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಕೋಪವು ಕ್ಷಣಕಾಲವೇ ಇದ್ದರೂ ಪಾಪಸಂಗ್ರಹಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕೋಪಗೊಂಡವನ ಮಾತುಗಳು ಕರ್ಣಕಠೋರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವನಲ್ಲಾಗ ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ವಭಾವವಿರುತ್ತದೆ. ಅವನ ಅಂಗಾಂಗಗಳೂ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಸುಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಕೋಪವು ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದುದು. ಒಂದು ಇರುವೆಯನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದರೂ ಅದು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ತುಳಿದವನನ್ನು ಕಚ್ಚಿಯೇಬಿಡುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಕೋಪವನ್ನು ಸತ್ಪುರುಷರು ಮಾತ್ರವೇ ನಿಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥರು. ಅಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಅಥವಾ ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಕೋಪವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಅಥವಾ ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. 'ಇಂತಹ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ನುಂಗಿ ಶಾಂತನಾಗು'–ಎಂದು ವಿದುರನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೇ ವಿದುರನಿತ್ತಿರುವ ದಿವ್ಯಸಂದೇಶ.)

ರೋಗಾರ್ದಿತಾ ನ ಫಲಾನ್ಯಾದ್ರಿಯನ್ತೇ
ನ ವೈ ಲಭನ್ತೇ ವಿಷಯೇಷು ತತ್ತ್ವಮ್ ।
ದುಃಖೋಪೇತಾ ರೋಗಿಣೋ ನಿತ್ಯಮೇವ
ನ ಬುಧ್ಯನ್ತೇ ಧನಭೋಗಾನ್ನ ಸೌಖ್ಯಮ್ ॥೬೧॥

(ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿದುರನು ನಿಜವಾದ ರೋಗಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಬಹಳವಾದ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಜಾಗ್ರತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟರೆ ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ರೋಗಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದೆಂಬುದು ವಿದುರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.)

ಮಹಾರಾಜ! ರೋಗಪೀಡಿತರಾದವರು ಮಧುರವಾದ ಹಣ್ಣುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಫಲರೂಪವಾಗಿರುವ ಪುತ್ರ-ಪೌತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಾರವನ್ನು

ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಸಾರು ಕಹಿಯಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೇ?) ಅವರಿಗೆ ಹಣವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷಯಸುಖಗಳೂ ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಐಶ್ವರ್ಯಭೋಗಾನುಭವವೂ ಬೇಡವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ರೋಗಿಗಳು ಅನುದಿನವೂ ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪುರಾ ಹ್ಯುಕ್ತಂ ನಾಕರೋಸ್ತ್ವಂ ವಚೋ ಮೇ
ದ್ಯೂತೇ ಜಿತಾಂ ದ್ರೌಪದೀಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ರಾಜನ್ ।
ದುರ್ಯೋಧನಂ ವಾರಯೇತ್ಯಕ್ಷವತ್ಯಾಂ
ಕಿತವತ್ವಂ ಪಣ್ಡಿತಾ ವರ್ಜಯನ್ತಿ ॥೭೦॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮಗನು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನೂ ಗೆದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಮೋಸದ ಪಗಡೆಯಾಟವನ್ನು ಪಂಡಿತರು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ–ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಅಕಾರ್ಯದಿಂದ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆಯೂ–ನಾನು ನಿನಗೆ ಸಾರಿ-ಸಾರಿ ಹೇಳಿದೆನು. ಆದರೆ ಆಗ ನೀನು ನನ್ನ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ.

ನ ತದ್ಬಲಂ ಯನ್ಮೃದುನಾ ವಿರುಧ್ಯತೇ
ಸೂಕ್ಷ್ಮೋ ಧರ್ಮಸ್ತರಸಾ ಸೇವಿತವ್ಯಃ ।
ಪ್ರಧ್ವಂಸಿನೀ ಕ್ರೂರಸಮಾಹಿತಾ ಶ್ರೀ-
ರ್ಮೃದುಪ್ರೌಢಾ ಗಚ್ಛತಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾನ್ ॥೭೧॥

ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವರೊಡನೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪರಾಕ್ರಮದ್ಯೋತಕವಲ್ಲ. ಧರ್ಮವು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು. ಅಂತಹ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಅಲಸಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ದೂರವಾಗಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರಬಾರದು. ಕ್ರೌರ್ಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಮೃತ್ಯುಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೃದುತ್ವದಿಂದ, ಸನ್ಮಾರ್ಗ ದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುತ್ರ-ಪೌತ್ರರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತದೆ.

(ಅಂತಹ ಸತ್ಪುರುಷನ ಅಥವಾ ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪುತ್ರ-ಪೌತ್ರರೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಃ ಪಾಣ್ಡವಾನ್ಪಾಲಯನ್ತು
ಪಾಣ್ಡೋಃ ಸುತಾಸ್ತವ ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚ ಪಾನ್ತು ।
ಏಕಾರಿಮಿತ್ರಾಃ ಕುರವೋ ಹ್ಯೇಕಕಾರ್ಯಾ
ಜೀವನ್ತು ರಾಜನ್ಸುಖಿನಃ ಸಮೃದ್ಧಾಃ ॥೭೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ ; ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಪಾಂಡವ-ಕೌರವರಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಾಗಲಿ. ಕೌರವರ ಮಿತ್ರರೇ ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಮಿತ್ರರಾಗಲಿ. ಕೌರವರ ಶತ್ರುಗಳೇ ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಶತ್ರುಗಳಾಗಲಿ. ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ, ಒಂದೇ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಲಿ. ಹೀಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸುಖಿಗಳಾಗಿ ಸರ್ವಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧರಾಗಿ ಚಿರಕಾಲದವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿರಲಿ.

ಮೇಢೀಭೂತಃ ಕೌರವಾಣಾಂ ತ್ವಮದ್ಯ
ತ್ವಯ್ಯಾಧೀನಂ ಕುರುಕುಲಮಾಜಮೀಢ ।
ಪಾರ್ಥಾನ್ಬಾಲಾನ್ವನವಾಸಪ್ರತಪ್ತಾ-
ನ್ಗೋಪಾಯಸ್ವ ಸ್ವಂ ಯಶಸ್ತಾತ ರಕ್ಷನ್ ॥೭೩॥

ಮಹಾರಾಜ! ನೀನೀಗ ಅಸಹಾಯಕನೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡ. ಕೌರವರಿಗೆ ನೀನಿಂದು ಮೇಟಿಯ ಮರ (ಆಧಾರಸ್ತಂಭ) ದಂತಿರುವೆ. ಅಜಮೀಢ ವಂಶದರಸನೇ! ಇಂದು ಕುರುಕುಲವು ನಿನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದೆ. ನಿನ್ನ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಾಲರಾಗಿರುವ, ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸದಿಂದಲೂ, ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಿಂದಲೂ ಬಳಲಿ ಬೆಂಡಾಗಿರುವ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸು.

ಸಂಧತ್ಸ್ವ ತ್ವಂ ಕೌರವ ಪಾಣ್ಡುಪುತ್ರೈ-
ರ್ಮಾ ತೇಽನ್ತರಂ ರಿಪವಃ ಪ್ರಾರ್ಥಯನ್ತು ।

ಸತ್ಯೇ ಸ್ಥಿತಾಸ್ತೇ ನರದೇವ ಸರ್ವೇ
ದುರ್ಯೋಧನಂ ಸ್ಥಾಪಯ ತ್ವಂ ನರೇನ್ದ್ರ ॥೭೪॥

ಕುರುರಾಜ! ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು. ಶತ್ರುಗಳು ಕೌರವ-ಪಾಂಡವರ ವೈಮನಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸದಿರಲಿ (ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ವೈಮನಸ್ಯವುಂಟಾಗಲೆಂದು ಆಶಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಫಲಿಸದಿರಲಿ.) ನರದೇವ! ಪಾಂಡವರೈವರೂ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದಾರೆ. (ಅವರಿಂದ ನಿನಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅಪಾಯವೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದು.) ಯುದ್ಧದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಆತುರದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುವವನಾಗು. (ಇದರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶಾಂತಿಯು ಲಭಿಸುವುದು.)"

ಇ೬ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಇ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಾಗರಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ವಿದುರನೀತಿ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಸಪ್ತದಶೇಮಾನ್ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಮನುಃ ಸ್ವಾಯಮ್ಭುವೋಽಬ್ರವೀತ್ ।
ವೈಚಿತ್ರವೀರ್ಯ ಪುರುಷಾನಾಕಾಶಂ ಮುಷ್ಟಿಭಿರ್ಘ್ನತಃ ॥೧॥

ದಾನವೇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಚ ಧನುರನಾಮ್ಯಂ ನಮತೋಽಬ್ರವೀತ್ ।
ಅಥೋ ಮರೀಚಿನಃ ಪಾದಾನಗ್ರಾಹ್ಯಾನ್ಗೃಹ್ಣತಸ್ತಥಾ ॥೨॥

ವಿದುರನು ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ವೈಚಿತ್ರವೀರ್ಯ! ರಾಜೇಂದ್ರ! ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವು ಹದಿನೇಳು ವಿಧವಾದ ಮೂರ್ಖರಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮೂರ್ಖರ ಗುಣ-ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಮನುವು ಹೀಗೆ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಲು ಹೋಗುವವನೂ, ದಾನವೇಂದ್ರನ (ಇಂದ್ರನ) ಬಗ್ಗಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು (ಕಾಮನಬಿಲ್ಲನ್ನು) ಹಿಡಿದು ಬಗ್ಗಿಸಲು

ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವನೂ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವ ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗ್ರಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವನೂ ಮೂರ್ಖರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ." (ಮೂರ್ಖನಾದವನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಗದೇ ಇರುವುದನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೋಗುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣ.) (**'ದಾನವೇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಅನಾಮ್ಯಂ ಧನುಃ ನಮತಃ'** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು ಅರ್ಥಾತ್ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ಎಂದು ಊಹೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ : ಬಗ್ಗಿಸಲಾಗದ ಅಥವಾ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ದಾನವೇಂದ್ರನ (ರಾಕ್ಷಸೇಂದ್ರನ) ಧನುಸ್ಸು ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನ ಬಿಲ್ಲು ಅರ್ಥಾತ್ ಕಾಮನಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಈ ಗುಣವಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ದಾನವೇಂದ್ರ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ದಾನವೇಂದ್ರಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಮಾಡಿರುವುದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಹೃದ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತವು ಸುವರ್ಣದಂತಹ ಭಾಷೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ನಿದರ್ಶನ. **ದಾನೂನಾಂ= ಮೇಘಾನಾಂ ಸಮೂಹೋ ದಾನವಂ, ತಸ್ಯ ಇನ್ದ್ರಃ = ದಾನವೇನ್ದ್ರಃ. ದಾನುಃ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಮೇಘಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. **ದಾನೂನಾಂ** ಎಂದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳ (ಗಾಳಿ) ಇಂದ್ರನೆಂದಿದ್ದರೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. **ದಾನವೇನ್ದ್ರಸ್ಯ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ **ತಾನೇವೇನ್ದ್ರಸ್ಯ** ಎಂಬ ಪಾಠವು ಭಂಡಾರ್ಕರ್ ಸಂಶೋಧನಾ ಸಂಸ್ಥೆಯವರು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ಪಾಠದಲ್ಲಿದೆ. **ಇನ್ದ್ರಸ್ಯ ಅನಾಮ್ಯಂ ಧನುಃ ನಮತಃ ತಾನೇವ ಪುರುಷಾನ್** ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ.)

ಯಶ್ಚಾಶಿಷ್ಯಂ ಶಾಸ್ತಿ ವೈ ಯಶ್ಚ ತುಷ್ಯೇ-
ದ್ಯಶ್ಚಾತಿವೇಲಂ ಭಜತೇ ದ್ವಿಷನ್ತಮ್ ।
ಸ್ತ್ರಿಯಶ್ಚ ಯೋ ರಕ್ಷತಿ ಭದ್ರಮಶ್ನುತೇ
ಯಶ್ಚಾಯಾಚ್ಯಂ ಯಾಚತೇ ಕತ್ಥತೇ ಚ ॥೩॥

ಮೂರ್ಖರಾರೆಂಬುದನ್ನು ವಿದುರನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ಮಹಾರಾಜ! ಶಿಷ್ಯನಲ್ಲದವನನ್ನು (ಅವಿಧೇಯನನ್ನು) ಯಾವನು ಶಾಸನಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನೇ ಮೂರ್ಖನು. ಯಾವ ರಾಜನು ಅಲ್ಪಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿರುವನೋ ಅವನೇ ಮೂರ್ಖನು. (**ಅಸಂತುಷ್ಟೋ ದ್ವಿಜೋ ನಷ್ಟಃ ಸನ್ತುಷ್ಟಶ್ಚ ಮಹೀಪತಿಃ** ಎಂಬ ಹಿರಿಯರ ಮಾತಿನಂತೆ ರಾಜನು ಯಾವಾಗಲೂ ತೃಪ್ತನಾಗಿರಕೂಡದು.) ಮಿತಿಮೀರಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಮಾಡುವವನು ಮೂರ್ಖನು. ಸ್ತ್ರೀರಕ್ಷಕನು ಮತ್ತು ಅವಳಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವನು ಅರ್ಥಾತ್ ಅವಳ ನೆರವಿನಿಂದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸತಕ್ಕವನು ಮೂರ್ಖನು. (ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಕೂಡದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷಣೀಯರೇ ಸರಿ. ಆದರೆ **ಸ್ತ್ರಿಯಶ್ಚ ಯೋ ರಕ್ಷತಿ ಭದ್ರಮಶ್ನುತೇ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸತಕ್ಕವನು; ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸುಸಂಗತವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.) ಯಾಚನೆ ಮಾಡಲು ಅನರ್ಹನಾದವನನ್ನು ಯಾವನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಮೂರ್ಖನು ಮತ್ತು ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡಿರುವುದಾಗಿ ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವವನೂ ಮೂರ್ಖನು.

ಯಶ್ಚಾಭಿಜಾತಃ ಪ್ರಕರೋತ್ಯಕಾರ್ಯಂ
ಯಶ್ಚಾಬಲೋ ಬಲಿನಾ ನಿತ್ಯವೈರೀ ।
ಅಶ್ರದ್ದಧಾನಾಯ ಚ ಯೋ ಬ್ರವೀತಿ
ಯಶ್ಚಾಕಾಮ್ಯಂ ಕಾಮಯತೇ ನರೇನ್ದ್ರ ॥೪॥

ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡುವವನು ಮೂರ್ಖನು. ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದರೂ ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನೊಡನೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಮೂರ್ಖನು. ಸದುಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಲು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲು ಹೋಗುವವನು ಮೂರ್ಖನು

ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧವಾದ, ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಭಿಲಾಷಿಸತಕ್ಕವನು ಮೂರ್ಖನು.

ವಧ್ವಾವಹಾಸಂ ಶ್ವಶುರೋ ಮನ್ಯತೇ ಯೋ
ವಧ್ವಾ ವಸನ್ನಭಯೋ ಮಾನಕಾಮಃ ।
ಪರಕ್ಷೇತ್ರೇ ನಿರ್ವಪತಿ ಸ್ವಬೀಜಂ
ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಚ ಯಃ ಪರಿವದತೇಽತಿವೇಲಮ್ ॥೫॥

ಸೊಸೆಯೊಡನೆ ಹಾಸ್ಯ-ಕುಚೋದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಅನುಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವ ಮಾವನು ಭಾವಿಸುವನೋ–ಅವನು ಮೂರ್ಖನು. ಲೋಕಾಪವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಭಯಪಡದೇ ಏಕಾಂತ ದಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ತಾನು ಮರ್ಯಾದಸ್ಥನೆಂದೂ, ತನ್ನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಯೋಗ್ಯಪುರುಷನೆಂದು ಗೌರವಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಯಾವನು ಭಾವಿಸುವನೋ– ಅಂತಹವನು ಮೂರ್ಖನು. ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಸಂತಾನೋತ್ಪಾದನೆಮಾಡು ವವನು ಮೂರ್ಖನು. ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ನಿಂದೆಮಾಡುವವನು ಮೂರ್ಖನು.

ಯಶ್ಚಾಪಿ ಲಬ್ಧ್ವಾ ನ ಸ್ಮರಾಮೀತಿ ವಾದೀ
ದತ್ತ್ವಾ ಚ ಯಃ ಕತ್ಥತಿ ಯಾಚ್ಯಮಾನಃ ।
ಯಶ್ಚಾಸತಃ ಸತ್ತ್ವಮುಪಾನಯೀತ
ಏತಾನ್ನಯನ್ತಿ ನಿರಯಂ ಪಾಶಹಸ್ತಾಃ ॥೬॥

ಬೇರೆಯವರಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಎರವಲಾಗಿ ಪಡೆದು ಅವರು ಪುನಃ ಬಂದು ಕೇಳಿದಾಗ 'ನನಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಮರಣೆಯೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ!'–ಎಂದು ಅಪಲಾಪಮಾಡುವವನು ಮಹಾ ಮೂರ್ಖನು. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೋ–ಗೃಹವನ್ನೋ ದಾನ ಮಾಡಿ ದಾನಮಾಡಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದವನ ಮುಂದೆ ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಮೂರ್ಖನು. ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಇದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುವವನು ಮೂರ್ಖನು. (ಕೆಟ್ಟವರನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯವ

ರೆನ್ನುವವನು ಮೂರ್ಖನು.) ಮಹಾರಾಜ! ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪಾಶಹಸ್ತರಾದ ಯಮಭಟರು ನರಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ಮಿನ್ಯಥಾ ವರ್ತತೇ ಯೋ ಮನುಷ್ಯ-
ಸ್ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಥಾ ವರ್ತಿತವ್ಯಂ ಸ ಧರ್ಮಃ ।
ಮಾಯಾಚಾರೋ ಮಾಯಯಾ ವರ್ತಿತವ್ಯಃ
ಸಾಧ್ವಾಚಾರಃ ಸಾಧುನಾ ಪ್ರತ್ಯುಪೇಯಃ ॥೭॥

ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೊಬ್ಬನು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದೇ ಧರ್ಮ. (ಇದನ್ನೇ ಮುಂದೆ ವಿದುರನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.) ಕಪಟಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೋಸಗಾರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಪಟಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೋಸದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ವರ್ತಿಸಬೇಕು. ಸಾಧು-ಸತ್ಪುರುಷರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ತ್ವಿಕತೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಜರಾ ರೂಪಂ ಹರತಿ ಹಿ ಧೈರ್ಯಮಾಶಾ
ಮೃತ್ಯುಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ಧರ್ಮಚರ್ಯಾಮಸೂಯಾ ।
ಕಾಮೋ ಹ್ರಿಯಂ ವೃತ್ತಮನಾರ್ಯಸೇವಾ
ಕ್ರೋಧಃ ಶ್ರಿಯಂ ಸರ್ವಮೇವಾಭಿಮಾನಃ ॥೮॥

ಮುಪ್ಪು ರೂಪವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಆಶೆಯು ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಮೃತ್ಯುವು ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಸೂಯೆಯು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಕಾಮವು ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ನೀಚಪುರುಷರ ಸೇವೆಯು ಮನುಷ್ಯನ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕೋಪವು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವಿನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ದುರಭಿಮಾನವು ಅಥವಾ ದುರಹಂಕಾರವು ಮಾನವನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ವಿನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ."

ವಿದುರನ ನೀತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪುನಃ ವಿದುರನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ :

ಶತಾಯುರುಕ್ತಃ ಪುರುಷಃ ಸರ್ವವೇದೇಷು ವೈ ಯದಾ ।
ನಾಪ್ನೋತ್ಯಥ ಚ ತತ್ಸರ್ವಮಾಯುಃ ಕೇನೇಹ ಹೇತುನಾ ॥೯॥

"ವಿದುರ! ಎಲ್ಲ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ 'ಶತಾಯುಃ ಪುರುಷಃ ' ಎಂದೇ ಅನೇಕಬಾರಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಬದುಕುವನೆಂದು ವೇದಗಳೇ ಘೋಷಿಸಿದ್ದರೂ ಮಾನವನು ಆ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು?"

ಅತಿಮಾನೋಽತಿವಾದಶ್ಚ ತಥಾತ್ಯಾಗೋ ನರಾಧಿಪ ।
ಕ್ರೋಧಶ್ಚಾತ್ಮವಿಧಿತ್ಸಾ ಚ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಶ್ಚ ತಾನಿ ಷಟ್ ॥೧೦॥

ಏತ ಏವಾಸಯಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣಾಃ ಕೃನ್ತನ್ತ್ಯಾಯೂಂಷಿ ದೇಹಿನಾಮ್ ।
ಏತಾನಿ ಮಾನವಾನ್ಘ್ನನ್ತಿ ನ ಮೃತ್ಯುರ್ಭದ್ರಮಸ್ತು ತೇ ॥೧೧॥

"ಮಹಾರಾಜ! ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ಶತಾಯುಃ ಪುರುಷಃ – ಎಂಬ ವೇದವಾಕ್ಯವು ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಾನು ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಆರು ದುರ್ಗುಣಗಳು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಅತಿಯಾದ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತು, ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು (ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವುದು), ಅತಿಯಾದ ಕೋಪ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಸ್ವಾರ್ಥತೆ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ–ಈ ಆರು ದೋಷಗಳೂ ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕತ್ತಿಗಳು. ಇವು ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಷ್ಯವು ತುಂಬುವ ಮೊದಲೇ ಮೃತ್ಯುವು ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಬಹುತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅತಿಮಾನಾತಿವಾದಾದಿಗಳೇ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ವಿಶ್ವಸ್ತಸ್ಯೈತಿಯೋ ದಾರಾನ್ಯಶ್ಚಾಪಿ ಗುರುತಲ್ಪಗಃ ।
ವೃಷಲೀಪತಿರ್ದ್ವಿಜೋ ಯಶ್ಚ ಪಾನಪಶ್ಚೈವ ಭಾರತ ॥೧೨॥

ಆದೇಶಕೃದ್ವೃತ್ತಿಹನ್ತಾ ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಪ್ರೇಷಕಶ್ಚ ಯಃ ।
ಶರಣಾಗತಹಾ ಚೈವ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಹಣಃ ಸಮಾಃ ।
ಏತೈಃ ಸಮೇತ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮಿತಿ ಶ್ರುತಿಃ ॥೧೩॥

ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವವನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಗಮ ಮಾಡುವವನು, ಗುರುಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಗಮಮಾಡುವವನು, ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಗೆ ಗಂಡನಾಗಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಹೆಂಡಕುಡಿಯುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಸೇವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನಿಗೆ ಆದೇಶ ನೀಡುವವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನನ್ನು ಸೇವಾಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆಯೆಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವವನು, ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಂದ ಶರಣಾಗತನನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಹಿಂಸಿಸುವವನು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಸಮಾನರೆನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹವರೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಆಯುಷ್ಯವು ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹವರೊಡನೆ ಸಂಪರ್ಕಮಾಡಿದವನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ವೇದಗಳು ಸಾರುತ್ತವೆ.

ಗೃಹೀತವಾಕ್ಯೋ ನಯವಿದ್ವದಾನ್ಯಃ
ಶೇಷಾನ್ನಭೋಕ್ತಾ ಹ್ಯವಿಹಿಂಸಕಶ್ಚ ।
ನಾನರ್ಥಕೃತ್ಯಾಕುಲಿತಃ ಕೃತಜ್ಞಃ
ಸತ್ಯೋ ಮೃದುಃ ಸ್ವರ್ಗಮುಪೈತಿ ವಿದ್ವಾನ್ ॥೧೪॥

ಹಿರಿಯರ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳುವವನು, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದವನು, ಉದಾರವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು, ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ–ಪಿತೃಗಳನ್ನೂ–ಅತಿಥಿಗಳನ್ನೂ ಪೂಜಿಸಿದನಂತರ ಉಳಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟ ಮಾಡತಕ್ಕವನು, ಯಾವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನೇ ಆಗಲೀ ಹಿಂಸಿಸದವನು, ಅನರ್ಥಕರವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರತಕ್ಕವನು, ಅನರ್ಥಪೂರ್ಣ ವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ದೂರವಿರುವವನು, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸತಕ್ಕವನು, ಸತ್ಯವಾದಿಯು, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನು–ಇಂತಹ ಸಕಲ ಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ವಿದ್ವಾಂಸನು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತನಾಗಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದು ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಸುಲಭಾಃ ಪುರುಷಾ ರಾಜನ್ಸತತಂ ಪ್ರಿಯವಾದಿನಃ ।
ಅಪ್ರಿಯಸ್ಯ ತು ಪಥ್ಯಸ್ಯ ವಕ್ತಾ ಶ್ರೋತಾ ಚ ದುರ್ಲಭಃ ॥೧೫॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸರ್ವದಾಪ್ರಿಯಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡುತ್ತಾ ಮುಖಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೇಳಲು ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಪಥ್ಯವಾದುದನ್ನು (ಹಿತವಾದುದನ್ನು) ಹೇಳುವವರೂ ವಿರಳ ; ಕೇಳುವವರಂತೂ ಅತಿವಿರಳ.

ಯೋ ಹಿ ಧರ್ಮಂ ಸಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಹಿತ್ವಾ ಭರ್ತುಃ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ।
ಅಪ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹ ಪಥ್ಯಾನಿ ತೇನ ರಾಜಾ ಸಹಾಯವಾನ್ ॥೧೬॥

ಯಾವನು ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದು–ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ತಾನು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಿಯವಾಗುವುದೇ ಅಥವಾ ಅಪ್ರಿಯವಾಗುವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದೇ–ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದರೂ–ಪಥ್ಯವಾದುದನ್ನೇ (ಹಿತವಾದುದನ್ನೇ) ಹೇಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹವನಿಂದಲೇ ರಾಜನು ಸಹಾಯವಂತನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ತ್ಯಜೇತ್ಕುಲಾರ್ಥೇ ಪುರುಷಂ ಗ್ರಾಮಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಕುಲಂ ತ್ಯಜೇತ್ ।
ಗ್ರಾಮಂ ಜನಪದಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಆತ್ಮಾರ್ಥೇ ಪೃಥಿವೀಂ ತ್ಯಜೇತ್ ॥೧೭॥

ಕುಲದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ದುಷ್ಟಪುರುಷನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಗ್ರಾಮದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭವು ಒದಗಿದಾಗ ಒಂದು ಕುಲವನ್ನೇ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬಹುದು. ದೇಶವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಗ್ರಾಮವೊಂದರ ರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. (ಒಂದು ಗ್ರಾಮವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಬಹುದು.) ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವನು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೇ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

ಆಪದರ್ಥೇ ಧನಂ ರಕ್ಷೇದ್ದಾರಾನ್ರಕ್ಷೇದ್ಧನೈರಪಿ ।
ಆತ್ಮಾನಂ ಸತತಂ ರಕ್ಷೇದ್ದಾರೈರಪಿ ಧನೈರಪಿ ॥೧೮॥

ಮುಂಬರುವ ಆಪತ್ತನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ಧನವನ್ನು ಕೂಡಿಡಬೇಕು.

ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಹಣದ ರಕ್ಷಣೆಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಧನದ ಮತ್ತು ಪತ್ನಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೆಣ್ಣು-ಹೊನ್ನುಗಳ ವಶನಾಗಕೂಡದು.)

ದ್ಯೂತಮೇತತ್ಪುರಾಕಲ್ಪೇ ದೃಷ್ಟಂ ವೈರಕರಂ ನೃಣಾಮ್ ।
ತಸ್ಮಾದ್ದ್ಯೂತಂ ನ ಸೇವೇತ ಹಾಸ್ಯಾರ್ಥಮಪಿ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ॥೧೯॥

ಮಹಾರಾಜ! ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪ ಅಥವಾ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜೂಜೆಂಬುದು ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವೈರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಕೇವಲ ವಿನೋದಕ್ಕಾದರೂ (ಕಾಲಕಳೆಯುವ ಕಾರಣ ದಿಂದಲಾದರೂ) ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ಜೂಜಾಡಬಾರದು.

ಉಕ್ತಂ ಮಯಾ ದ್ಯೂತಕಾಲೇಽಪಿ ರಾಜ-
ನ್ನೇದಂ ಯುಕ್ತಂ ವಚನಂ ಪ್ರಾತಿಪೇಯ ।
ತದೌಷಧಂ ಪಥ್ಯಮಿವಾತುರಸ್ಯ
ನ ರೋಚತೇ ತವ ವೈಚಿತ್ರವೀರ್ಯ ॥೨೦॥

ಪ್ರತೀಪಕುಲಾವತಂಸ! ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯಕುಮಾರ! ಕೌರವರಿಗೂ-ಪಾಂಡವರಿಗೂ ದ್ಯೂತವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗಲೇ ನಾನು "ನೇದಂ ಯುಕ್ತಂ"–"ಈ ದ್ಯೂತವು ಆಡತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ದ್ಯೂತವಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯ ವಲ್ಲ" ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದೆನು. ಆದರೆ ರೋಗಿ ಯಾದವನಿಗೆ ಔಷಧವಾಗಲೀ, ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಥ್ಯವಾಗಲೀ ರುಚಿಸದಿರುವಂತೆ–ಆಗಿನ ನನ್ನ ಮಾತು ನಿನಗೆ ಹಿತವಾಗಿ ತೋರಲಿಲ್ಲ.

ಕಾಕೈರಿಮಾಂಶ್ಚಿತ್ರಬರ್ಹಾನ್ಮಯೂರಾ-
ನ್ಪರಾಜಯೇಥಾಃ ಪಾಣ್ಡವಾನ್ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರೈಃ ।
ಹಿತ್ವಾ ಸಿಂಹಾನ್ಕ್ರೋಷ್ಟುಕಾನ್ಗೂಹಮಾನಃ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಕಾಲೇ ಶೋಚಿತಾ ತ್ವಂ ನರೇನ್ದ್ರ ॥೨೧॥

ನೀನಿಂದು ಕಾಕಸ್ವರೂಪರಾದ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರ-ವಿಚಿತ್ರವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ನವಿಲುಗಳಿಗೆ ಸದೃಶರಾಗಿರುವ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಸಿಂಹಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗುಳ್ಳೇನರಿಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವೆ. (ಇಂತಹ ಗುಳ್ಳೇನರಿಗಳಿಂದ ನೀನು ಸಿಂಹರೂಪರಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿರುವುದೇ?) ಇದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ ನೋಡುವ ಕಾಲವೊದಗಿದಾಗ ನೀನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ದುಃಖಿಸುವೆ. (ಇಂದೆಸಗಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದೆ ನೀನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡಬೇಕಾಗುವುದು.)

ಯಸ್ತಾತ ನ ಕ್ರುಧ್ಯತಿ ಸರ್ವಕಾಲಂ
ಭೃತ್ಯಸ್ಯ ಭಕ್ತಸ್ಯ ಹಿತೇ ರತಸ್ಯ ।
ತಸ್ಮಿನ್ಭೃತ್ಯಾ ಭರ್ತರಿ ವಿಶ್ವಸನ್ತಿ
ನ ಚೈನಮಾಪತ್ಸು ಪರಿತ್ಯಜನ್ತಿ ॥೨೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ಯಾವಾತನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ, ತನ್ನ ಹಿತದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ಸೇವಕನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹ ಸ್ವಾಮಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೇವಕರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು (ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು) ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ದಯಾಳುವಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಕರು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನ ಭೃತ್ಯಾನಾಂ ವೃತ್ತಿಸಂರೋಧನೇನ
ರಾಜ್ಯಂ ಧನಂ ಸಂಜಿಘೃಕ್ಷೇದಪೂರ್ವಮ್ ।
ತ್ಯಜನ್ತಿ ಹ್ಯೇನಂ ವಞ್ಚಿತಾ ವೈ ವಿರುದ್ಧಾಃ
ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಹ್ಯಮಾತ್ಯಾಃ ಪರಿಹೀನಭೋಗಾಃ ॥೨೩॥

ಸೇವಕರನ್ನು ಕೆಲಸದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಅಥವಾ ಅವರ ಧನ-ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುಗೋಲುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಧನವನ್ನಾಗಲೀ, ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಾರದು. ಸ್ನೇಹದಿಂದಿರುವ ಅಮಾತ್ಯರೂ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವ ರಾಜನಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗಿ–

ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಿಂದ ಹೀನರಾಗುವ ಕಾರಣದಿಂದ–ವಿರುದ್ಧರಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಹೊಂದಿ) ಆ ರಾಜನನ್ನೇ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಕೃತ್ಯಾನಿ ಪೂರ್ವಂ ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಯ ಸರ್ವಾ-
ಣ್ಯಾಯವ್ಯಯೇ ಚಾನುರೂಪಾಂ ಚ ವೃತ್ತಿಮ್ ।
ಸಂಗೃಹ್ಣೀಯಾದನುರೂಪಾನ್ಸಹಾಯಾ-
ನ್ಸಹಾಯಸಾಧ್ಯಾನಿ ಹಿ ದುಷ್ಕರಾಣಿ ॥೨೪॥

ರಾಜನಾದವನು ಮೊದಲು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವು ಇಂತಹುದೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು. ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಹಣ ಮತ್ತು ಆ ಕಾರ್ಯವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಲಾಭ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮುಗಿಯುವ ಕಾರ್ಯವು ಲಾಭದಾಯಕವಾಗುವುದೆಂದು ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ–ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಮಾಸಾಶನವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಆ ಕಾರ್ಯಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಾದ ಮತ್ತು ಅನುರೂಪರಾದ ಕಾರ್ಯ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಂತಹ ದುಷ್ಕರವಾದ ಕಾರ್ಯ ಗಳೂ ಸಹಾಯಕರ ಸಹಕಾರದಿಂದಲೇ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಅಭಿಪ್ರಾಯಂ ಯೋ ವಿದಿತ್ವಾ ತು ಭರ್ತುಃ
ಸರ್ವಾಣಿ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಕರೋತ್ಯತನ್ದ್ರೀ ।
ವಕ್ತಾ ಹಿತಾನಾಮನುರಕ್ತ ಆರ್ಯಃ
ಶಕ್ತಿಜ್ಞ ಆತ್ಮೇವ ಹಿ ಸೋಽನುಕಮ್ಪ್ಯಃ ॥೨೫॥

ಸ್ವಾಮಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಯಾವ ಸಹಾಯಕನು ಆಲಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಜಮಾನನ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ, ಹಿತವಾದುದನ್ನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೇಳುತ್ತಿರು ತ್ತಾನೆಯೋ, ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅನುರಕ್ತನಾಗಿರುವನೋ, ಸಜ್ಜನನಾಗಿರುವನೋ, ಯಜಮಾನನಿಗಿರುವ ಶಕ್ತಿ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವನೋ–ಅಂತಹವನನ್ನು ರಾಜನು ತನ್ನ

ಆತ್ಮದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವನನ್ನು ಅನುಕಂಪದಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಾಕ್ಯಂ ತು ಯೋ ನಾದ್ರಿಯತೇಽನುಶಿಷ್ಟಃ
ಪ್ರತ್ಯಾಹ ಯಶ್ಚಾಪಿ ನಿಯುಜ್ಯಮಾನಃ ।
ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಮಾನೀ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದೀ
ತ್ಯಾಜ್ಯಃ ಸ ತಾದೃಕ್ತ್ವರಯೈವ ಭೃತ್ಯಃ ॥೨೬॥

ಅನುಶಿಷ್ಟನಾದರೂ (ಆಜ್ಞಪ್ತನಾದರೂ) ಯಾವನು ತನ್ನ ಯಜಮಾನನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಗೌರವಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಯೋಜಿಸಿದರೆ ಒಡನೆಯೇ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸದೇ ಏನಾದ ರೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವನೋ, ಯಜಮಾನನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಾನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿರುವೆನೆಂಬ ದುರಭಿಮಾನವು ಯಾವ ಸೇವಕನಿಗಿರುವುದೋ, ಎಲ್ಲ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಯಾವನು ಆಡುವನೋ–ಅಂತಹ ಸೇವಕನು ತ್ಯಾಜ್ಯನು. ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಕಾಲವಿಳಂಬಮಾಡದೇ ಅಂತಹ ಸೇವಕನನ್ನು ಹೊರಗಟ್ಟಬೇಕು.

ಅಸ್ತಬ್ಧಮಕ್ಲೀಬಮದೀರ್ಘಸೂತ್ರಂ
ಸಾನುಕ್ರೋಶಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಮಹಾರ್ಯಮನ್ಯೈಃ ।
ಅರೋಗಜಾತೀಯಮುದಾರವಾಕ್ಯಂ
ದೂತಂ ವದನ್ತ್ಯಷ್ಟಗುಣೋಪಪನ್ನಮ್ ॥೨೭॥

ಅಹಂಕಾರರಾಹಿತ್ಯ, ಕ್ಲೀಬತ್ವ (ದೌರ್ಬಲ್ಯ) ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕೆಲಸ ಗಳನ್ನು ಬಹಳ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡದಿರುವುದು (ಬಹುಬೇಗ ಹೇಳಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸುವುದು), ದಯಾಳುತ್ವ, ಹೃದಯಶುದ್ಧಿ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ತೋರಿಸುವ ಆಮಿಷಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದಿರುವುದು (ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಅಪಹರಣಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯನಾಗದಿರುವುದು), ರೋಗ-ರುಜಿನಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿರುವುದು, ಗಾಂಭೀರ್ಯದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದು–ಇವೇ ದೂತನ

ಎಂಟು ಗುಣಗಳು. ಯೋಗ್ಯನಾದ ದೂತನು ಈ ಎಂಟು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ ವಿಶ್ವಾಸಾಜ್ಜಾತು ಪರಸ್ಯ ಗೇಹೇ
ಗಚ್ಛೇನ್ನರಶ್ಚೇತಯಾನೋ ವಿಕಾಲೇ ।
ನ ಚತ್ವರೇ ನಿಶಿ ತಿಷ್ಠೇನ್ನಿಗೂಢೋ
ನ ರಾಜಕಾಮ್ಯಾಂ ಯೋಷಿತಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯೀತ ॥೨೮॥

ಬೇರೆಯವನ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮನೆಗೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ಹೋಗಬಾರದು. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿಗಳು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರಬಾರದು. ರಾಜನು ಕಾಮಿಸಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು.

ನ ನಿಹ್ನವಂ ಮನ್ತ್ರಗತಸ್ಯ ಗಚ್ಛೇ-
ತ್ಸಂಸೃಷ್ಟಮನ್ತ್ರಸ್ಯ ಕುಸಙ್ಗತಸ್ಯ ।
ನ ಚ ಬ್ರೂಯಾನ್ನಾಶ್ವಸಿಮಿ ತ್ವಯೀತಿ
ಸಕಾರಣಂ ವ್ಯಪದೇಶಂ ತು ಕುರ್ಯಾತ್ ॥೨೯॥

ನಾನಾರೀತಿಯ ಜನರಿಂದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಮತ್ತು ಕುಪುರುಷರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜನು ಕುಪುರುಷರೊಡನೆ ಮತ್ತು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೊಡನೆ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವಾಗ–ಆ ನಿಗೂಢಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ (ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳಕ್ಕೆ) ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ಹೋಗಲೇಬಾರದು. 'ನಿನ್ನ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ನನಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ನಿಜಾಂಶವನ್ನೂ ರಾಜನೊಡನೆ ಹೇಳಿಬಿಡಬಾರದು. ಆತ್ಮೀಯವಾದ, ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನಾಸಭೆಗೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಘೃಣೀ ರಾಜಾ ಪುಂಶ್ಚಲೀ ರಾಜಭೃತ್ಯಃ
ಪುತ್ರೋ ಭ್ರಾತಾ ವಿಧವಾ ಬಾಲಪುತ್ರಾ ।
ಸೇನಾಜೀವೀ ಚೋದ್ಧೃತಭೂತಿರೇವ
ವ್ಯವಹಾರೇಷು ವರ್ಜನೀಯಾಃ ಸ್ಯುರೇತೇ ॥೩೦॥

ಬಹುದಯಾಳುವಾದ ರಾಜ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ರಾಜ ಸೇವಕ, ಮಗ, ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರು, ಸಣ್ಣಮಗುವಿರುವ ವಿಧವೆ, ಸೈನಿಕ, ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವನು–ಈ ಎಂಟು ಜನರು ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಷ್ಟೌ ಗುಣಾಃ ಪುರುಷಂ ದೀಪಯನ್ತಿ
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಚ ಕೌಲ್ಯಂ ಚ ಶ್ರುತಂ ದಮಶ್ಚ ।
ಪರಾಕ್ರಮಶ್ಚಾ ಬಹುಭಾಷಿತಾ ಚ
ದಾನಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಚ ॥೩೧॥

ಬುದ್ಧಿ, ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಮಿತಭಾಷಣ, ಯಥಾಶಕ್ತಿ ದಾನಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿರುವುದು–ಈ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಮಾನವನನ್ನು ತೇಜೋವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಏತಾನ್ಗುಣಾಂಸ್ತಾತ ಮಹಾನುಭಾವಾ-
ನೇಕೋ ಗುಣಃ ಸಂಶ್ರಯತೇ ಪ್ರಸಹ್ಯ ।
ರಾಜಾ ಯದಾ ಸತ್ಕುರುತೇ ಮನುಷ್ಯಂ
ಸರ್ವಾನ್ಗುಣಾನೇಷ ಗುಣೋ ಬಿಭರ್ತಿ ॥೩೨॥

ತಾತ! ಮತ್ತೊಂದು ಗುಣವಿದೆ. ಆ ಗುಣವು ನಾನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಂಟು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿರತಕ್ಕದ್ದು. ರಾಜನಾದವನು–ಆ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನನ್ನು ಸಮ್ಮಾನಿಸುವುದೇ ಆ ದೊಡ್ಡ ಗುಣ. ರಾಜನು ಅಂತಹ ಗುಣವಂತನನ್ನು ತನ್ನವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಖ್ಯಾತಿವಂತನಾಗು ತ್ತಾನೆ.

ಗುಣಾ ದಶ ಸ್ನಾನಶೀಲಂ ಭಜನ್ತೇ
ಬಲಂ ರೂಪಂ ಸ್ವರವರ್ಣಪ್ರಶುದ್ಧಿಃ ।
ಸ್ಪರ್ಶಶ್ಚ ಗನ್ಧಶ್ಚ ವಿಶುದ್ಧತಾ ಚ
ಶ್ರೀಃ ಸೌಕುಮಾರ್ಯಂ ಪ್ರವರಾಶ್ಚ ನಾರ್ಯಃ ॥೩೩॥

ಬಲ, ರೂಪ, ಕಂಠಮಾಧುರ್ಯ, ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟೋಚ್ಚಾರಣೆ, ಕೋಮಲತೆ, ಸೌಗಂಧ್ಯ, ಪವಿತ್ರತೆ, ಕಾಂತಿ, ಸೌಕುಮಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಸ್ತ್ರೀಸಹವಾಸ–ಈ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳು ನಿತ್ಯವೂ ಸ್ನಾನಮಾಡುವವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ.

ಗುಣಾಶ್ಚ ಷಣ್ಮಿತಭುಕ್ತಂ ಭಜನ್ತೇ
ಆರೋಗ್ಯಮಾಯುಶ್ಚ ಬಲಂ ಸುಖಂ ಚ ।
ಅನಾವಿಲಂ ಚಾಸ್ಯ ಭವತ್ಯಪತ್ಯಂ
ನ ಚೈನಮಾದ್ಯೂನ ಇತಿ ಕ್ಷಿಪನ್ತಿ ॥೩೪॥

ಮಿತವಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವವನನ್ನು ಆರು ಗುಣಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಮಿತವಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವವನು ಆರೋಗ್ಯವಂತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಆಯುಷ್ಯವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆತನು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸುಖವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಸಂತಾನವೂ ಅಕಲುಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆರನೆಯ ಗುಣವೆಂದರೆ ಮಿತಾಹಾರಿಯನ್ನು 'ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ' ನೆಂದು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ನಿಂದಿಸಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಕರ್ಮಶೀಲಂ ಚ ಮಹಾಶನಂ ಚ
ಲೋಕದ್ವಿಷ್ಟಂ ಬಹುಮಾಯಂ ನೃಶಂಸಮ್ ।
ಅದೇಶಕಾಲಜ್ಞಮನಿಷ್ಟವೇಷ-
ಮೇತಾನ್ಗೃಹೇ ನ ಪ್ರತಿವಾಸಯೇತ ॥೩೫॥

ಯಾವಾಗಲೂ ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದವನು (ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವವನು), ಹೆಚ್ಚು ತಿನ್ನುವವನು, ಎಲ್ಲರೊಡನೆಯೂ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು

ವವನು, ಮೋಸಗಾರನು, ಕ್ರೂರವರ್ತನೆಯುಳ್ಳವನು, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ–ಎಲ್ಲಿ–ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು, ನಿಂದಿತವಾದ–ಅನಾಗರಿಕತೆಯ ವೇಷ-ಭೂಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವವನು–ಇವರುಗಳನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು.

ಕದರ್ಯಮಾಕ್ರೋಶಕಮಶ್ರುತಂ ಚ
ವನೌಕಸಂ ಧೂರ್ತಮಮಾನ್ಯಮಾನಿನಮ್ ।
ನಿಷ್ಠೂರಿಣಂ ಕೃತವೈರಂ ಕೃತಘ್ನ-
ಮೇತಾನ್ಭೃಶಾರ್ತೋಽಪಿ ನ ಜಾತು ಯಾಚೇತ್ ॥೩೬॥

ಎಂತಹುದೇ ಸಂಕಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೃಪಣನನ್ನೂ, ಪರನಿಂದಕನನ್ನೂ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನನ್ನೂ, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನನ್ನೂ, ಮೋಸಗಾರನನ್ನೂ, ನೀಚಜನರ ಸೇವಕನನ್ನೂ, ಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸದವನನ್ನೂ, ದಯಾರಹಿತನಾದವನನ್ನೂ (ನಿಷ್ಠುರ ವಾಗಿ ಮಾತನಾಡತಕ್ಕವನನ್ನೂ), ಸರ್ವದಾ ಜಗಳಗಂಟಕನನ್ನೂ, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮರೆಯತಕ್ಕವನನ್ನೂ–ಯಾಚಿಸಲೇಬಾರದು.

ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಕರ್ಮಾಣಮತಿಪ್ರಮಾದಂ
ನಿತ್ಯಾನೃತಂ ಚಾದೃಢಭಕ್ತಿಕಂ ಚ ।
ವಿಸೃಷ್ಟರಾಗಂ ಪಟುಮಾನಿನಂ ಚಾ-
ಪ್ಯೇತಾನ್ನ ಸೇವೇತ ನರಾಧಮಾನ್ ಷಟ್ ॥೩೭॥

ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕ್ಲೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸದಾ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿರುವವನು (ಆತತಾಯೀ), ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದನ್ನೇ ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುವವನು, ದೇವರಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ–ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ ದೃಢವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಅನುರಾಗ ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿಯೆಂದರೇನೆಂಬು ದನ್ನೇ ಅರಿಯದವನು, ತಾನೇ ಕಾರ್ಯಪಟುವೆಂಬ ದುರಭಿಮಾನವನ್ನು ತಾಳಿಕೊಂಡಿರುವವನು–ಈ ವಿಧವಾದ ಆರು ಜನರಿಗೆ ನರಾಧಮರೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಬಾರದು.

ಸಹಾಯಬನ್ಧನಾ ಹ್ಯರ್ಥಾಃ ಸಹಾಯಾಶ್ಚಾರ್ಥಬನ್ಧನಾಃ ।
ಅನ್ಯೋನ್ಯಬನ್ಧನಾವೇತೌ ವಿನಾನ್ಯೋನ್ಯಂ ನ ಸಿಧ್ಯತಃ ॥೩೮॥

ಆಪ್ತಸಹಾಯಕರಿಲ್ಲದೇ ಹಣದ ಸಂಪಾದನೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಹಾಯಕರು ಮುಂದೆ ಬರಲಾರರು. ಆದುದರಿಂದ ಹಣಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಸಹಾಯಕರಿಗೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಬಂಧನವಿದೆ. ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎರಡೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಉತ್ಪಾದ್ಯ ಪುತ್ರಾನನೃಣಾಂಶ್ಚ ಕೃತ್ವಾ
ವೃತ್ತಿಂ ಚ ತೇಭ್ಯೋಽನುವಿಧಾಯ ಕಾಂಚಿತ್ ।
ಸ್ಥಾನೇ ಕುಮಾರೀಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಸರ್ವಾ
ಅರಣ್ಯಸಂಸ್ಥೋಽಥ ಮುನಿರ್ಬುಭೂಷೇತ್ ॥೩೯॥

ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದು, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಋಣಮುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ (ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಾಲವನ್ನಿಟ್ಟಿರದೇ), ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳ ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯು ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಮುನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಿರಲು ಯತ್ನಿಸಬೇಕು.

ಹಿತಂ ಯತ್ಸರ್ವಭೂತಾನಾಮಾತ್ಮನಶ್ಚ ಸುಖಾವಹಮ್ ।
ತತ್ಕುರ್ಯಾದೀಶ್ವರೇ ಹ್ಯೇತನ್ಮೂಲಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಯೇ ॥೪೦॥

ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೂ ಹಿತಕರವಾಗುವಂತಹ ಮತ್ತು ತನಗೂ ಸುಖಾವಹವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೆ ಇದೇ ಮೂಲಮಂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವೃದ್ಧಿಃ ಪ್ರಭಾವಸ್ತೇಜಶ್ಚ ಸತ್ತ್ವಮುತ್ಥಾನಮೇವ ಚ ।
ವ್ಯವಸಾಯಶ್ಚ ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಯಾವೃತ್ತಿಭಯಂ ಕುತಃ ॥೪೧॥

ಯಾವನಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯಿರು

ವುದೋ, ಪ್ರಭಾವವಿರುವುದೋ, ತೇಜಸ್ಸಿರುವುದೋ, ಸತ್ತ್ವವಿರುವುದೋ ಯಾವನಿಗೆ ಎಂತಹ ಕಷ್ಟಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎದ್ದುನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥೈರ್ಯ ವಿರುವುದೋ, ಯಾವನು ಕಾರ್ಯದ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ಜಾಗರೂಕ ನಾಗಿದ್ದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿರುವನೋ–ಅಂತಹವನಿಗೆ ನಿರು ದ್ಯೋಗದ ಭಯವೆಲ್ಲಿಯದು?

ಪಶ್ಯ ದೋಷಾನ್ಪಾಣ್ಡವೈರ್ವಿಗ್ರಹೇ ತ್ವಂ
ಯತ್ರ ವ್ಯಥೇಯುರಪಿ ದೇವಾಃ ಸಶಕ್ರಾಃ ।
ಪುತ್ರೈರ್ವೈರಂ ನಿತ್ಯಮುದ್ವಿಗ್ನವಾಸೋ
ಯಶಃಪ್ರಣಾಶೋ ದ್ವಿಷತಾಂ ಚ ಹರ್ಷಃ ॥೪೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಮನಗಾಣು. (ನಿನ್ನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿರಥ-ಮಹಾರಥ ರನೇಕರಿದ್ದಾರೆಂದು ಮಾರುಹೋಗಬೇಡ.) ಇಂದ್ರನೊಡಗೂಡಿ ಬರುವ ದೇವತೆಗಳು ಕೂಡ ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹೋದರೆ ವ್ಯಥೆಪಟ್ಟು ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಾರೆ. (ಪಾಂಡವರ ಪರಾಕ್ರಮವು ಅಂತಹುದು.) ಮೇಲಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಮಕ್ಕಳೊಡನೆಯೇ ವೈರಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅವರ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನೆನೆದು ನೆನೆದು ಸರ್ವದಾ ಉದ್ವಿಗ್ನತೆಯಿಂದಿರುವುದು, ಯಶಸ್ಸಿನ ನಾಶ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹರ್ಷ–ಇವುಗಳೇ ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷಗಳು.

ಭೀಷ್ಮಸ್ಯ ಕೋಪಸ್ತವ ಚೈವೇನ್ದ್ರಕಲ್ಪ
ದ್ರೋಣಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಶ್ಚ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಸ್ಯ ।
ಉತ್ಸಾದಯೇಲ್ಲೋಕಮಿಮಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ
ಶ್ವೇತೋಗ್ರಹಸ್ತಿರ್ಯಗಿವಾಪತನ್ಖೇ ॥೪೩॥

ಇಂದ್ರಕಲ್ಪನೇ! ಮಹಾರಾಜ! ಆಕಾಶದಿಂದ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳು ತ್ತಿರುವ ಧೂಮಕೇತುವು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೇ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆ– ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣ-ಯುಧಿಷ್ಠಿರರ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಕೋಪವು ಪ್ರವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ

(ಉಲ್ಬಣಿಸಿ) ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿನಾಶಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ತವ ಪುತ್ರಶತಂ ಚೈವ ಕರ್ಣಃ ಪಞ್ಚ ಚ ಪಾಣ್ಡವಾಃ ।
ಪೃಥಿವೀಮನುಶಾಸೇಯುರಖಿಲಾಂ ಸಾಗರಾಮ್ಬರಾಮ್ ॥೪೪॥

ನಿನ್ನ ನೂರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು, ಕರ್ಣ ಮತ್ತು ಪಂಚಪಾಂಡವರು–ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡರೆ–ಸಾಗರವೇ ಬಟ್ಟೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಈ (ಸಮುದ್ರ ಪರ್ಯಂತವಾದ) ಅಖಂಡಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೂ ಶಾಸನಮಾಡಬಲ್ಲರು.

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾ ವನಂ ರಾಜನ್ವ್ಯಾಘ್ರಾಃ ಪಾಣ್ಡುಸುತಾ ಮತಾಃ ।
ಮಾ ವನಂ ಛಿನ್ಧಿ ಸವ್ಯಾಘ್ರಂ ಮಾ ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನ್ನೀನಶನ್ವನಾತ್ ॥೪೫॥

ಮಹಾರಾಜ! ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಅರಣ್ಯಪ್ರಾಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳು ಆ ವನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಘ್ರಪ್ರಾಯವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯಾಘ್ರಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಅರಣ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಡ. ಅಂತೆಯೇ ಅರಣ್ಯದೊಳಗಿರುವ ವ್ಯಾಘ್ರಗಳನ್ನೂ ಹೊರಗಟ್ಟಲು (ನಾಶಪಡಿಸಲು) ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಡ.

ನ ಸ್ಯಾದ್ವನಮೃತೇ ವ್ಯಾಘ್ರಾನ್ವ್ಯಾಘ್ರಾ ನ ಸ್ಯುರ್ಋತೇ ವನಮ್ ।
ವನಂ ಹಿ ರಕ್ಷ್ಯತೇ ವ್ಯಾಘ್ರೈರ್ವ್ಯಾಘ್ರಾನ್ರಕ್ಷತಿ ಕಾನನಮ್ ॥೪೬॥

ಹುಲಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಅರಣ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ ; ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹುಲಿಗಳಿರಲಾರವು. ವ್ಯಾಘ್ರಗಳಿಂದ ಅರಣ್ಯವು ರಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರಣ್ಯವು ಹುಲಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. (ಬಯಲಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ವನ್ಯಪ್ರಾಣಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಕಾಡುಗಳೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಜೀವಿಸಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಪ್ರದೇಶ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗಳಿರುವುವೆಂಬ ಭಯದಿಂದಲೇ ಕಾಡುಗಳ ವಿಧ್ವಂಸನಕ್ಕೆ ಜನರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಅರಣ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹುಲಿಗಳೇ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಅರಣ್ಯದಿಂದ ಹುಲಿಯು ಹೊರಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಜನರು ಸೇರಿ ಅದನ್ನು ಕೊಂದುಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ದಟ್ಟವಾದ

ಅರಣ್ಯವೇ ಹುಲಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅರಣ್ಯವು ಹುಲಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು.)

ನ ತಥೇಚ್ಛನ್ತಿ ಕಲ್ಯಾಣಾನ್ಪರೇಷಾಂ ವೇದಿತುಂ ಗುಣಾನ್ ।
ಯಥೈಷಾಂ ಜ್ಞಾತುಮಿಚ್ಛನ್ತಿ ನೈರ್ಗುಣ್ಯಂ ಪಾಪಚೇತಸಃ ॥೪೭॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇತರರಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳೇನೆಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಹು ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವಂತೆ–ಇತರರಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳೇನೆಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಂ ಪರಾಮಿಚ್ಛನ್ಧರ್ಮಮೇವಾದಿತಶ್ಚರೇತ್ ।
ನ ಹಿ ಧರ್ಮಾದಪೈತ್ಯರ್ಥಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಾದಿವಾಮೃತಮ್ ॥೪೮॥

ಯಾವನು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಅಭಿಲಾಷಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅರ್ಥದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಾರದೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಿಲ್ಲ. ಅಮೃತವು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋಗದಿರುವಂತೆ–ಧರ್ಮದಿಂದ ಅರ್ಥವು ಎಂದಿಗೂ ದೂರವಾಗು ವುದಿಲ್ಲ.

ಯಸ್ಯಾತ್ಮಾ ವಿರತಃ ಪಾಪಾತ್ಕಲ್ಯಾಣೇ ಚ ನಿವೇಶಿತಃ ।
ತೇನ ಸರ್ವಮಿದಂ ಬುದ್ಧಂ ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಿಕೃತಿಶ್ಚ ಯಾ ॥೪೯॥

ಯಾವನ ಆತ್ಮವು ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವಿರತವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣಮಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿರುವುದೋ–ಅಂತಹವನಿಗೆ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ, ಮಹದಾದಿ ವಿಕೃತಿಯೂ ವಿದಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠನು ಮಾಯೆಯನ್ನೂ, ಮದ-ಮಾತ್ಸರ್ಯಾದಿಗಳ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ.)

ಯೋ ಧರ್ಮಮರ್ಥಂ ಕಾಮಂ ಚ ಯಥಾಕಾಲಂ ನಿಷೇವತೇ ।
ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಸಂಯೋಗಂ ಸೋಽಮುತ್ರೇಹ ಚ ವಿನ್ದತಿ ॥೫೦॥

ಯಾವನು ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳನ್ನು ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನು ಧರ್ಮಾರ್ಥ-ಕಾಮಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಇಹ-ಪರಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಮಾಡಬೇಕು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅಥವಾ ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮಾಸಕ್ತನಾಗಬೇಕು–ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಥಸಂಚಯವು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥ-ಕಾಮಗಳ ಪರಮಪ್ರಯೋಜನವು ಪುಣ್ಯಸಂಚಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತಮಲೋಕಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಧರ್ಮಾರ್ಥ-ಕಾಮಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪುರುಷಾರ್ಥ. ಧರ್ಮಾರ್ಥ-ಕಾಮಗಳನ್ನು ಸಾಧನೆಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಮಾನವನು ಕಡೆಯದಾದ ಮೋಕ್ಷಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ಧರ್ಮಾರ್ಥ-ಕಾಮಗಳನ್ನು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಆಯಾಕಾಲ ಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ಮೋಕ್ಷದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.)

ಸನ್ನಿಯಚ್ಛತಿ ಯೋ ವೇಗಮುತ್ಥಿತಂ ಕ್ರೋಧಹರ್ಷಯೋಃ ।
ಸ ಶ್ರಿಯೋ ಭಾಜನಂ ರಾಜನ್ಯಶ್ಚಾಪತ್ಸು ನ ಮುಹ್ಯತಿ ॥೫೧॥

ಯಾವನು ಕೋಪ ಮತ್ತು ಹರ್ಷಗಳ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯು ತ್ತಾನೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧೀರನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಭ್ರಾಂತನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹವನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಬಲಂ ಪಞ್ಚವಿಧಂ ನಿತ್ಯಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ನಿಬೋಧ ಮೇ ।
ಯತ್ತು ಬಾಹುಬಲಂ ನಾಮ ಕನಿಷ್ಠಂ ಬಲಮುಚ್ಯತೇ ॥೫೨॥

ಅಮಾತ್ಯಲಾಭೋ ಭದ್ರಂ ತೇ ದ್ವಿತೀಯಂ ಬಲಮುಚ್ಯತೇ ।
ತೃತೀಯಂ ಧನಲಾಭಂ ತು ಬಲಮಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ ॥೫೩॥

ಯತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸಹಜಂ ರಾಜನ್ಪಿತೃಪೈತಾಮಹಂ ಬಲಮ್ ।
ಅಭಿಜಾತಬಲಂ ನಾಮ ತಚ್ಚತುರ್ಥಂ ಬಲಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ॥೫೪॥

ಯೇನ ತ್ವೇತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸಂಗೃಹೀತಾನಿ ಭಾರತ ।
ಯದ್ಬಲಾನಾಂ ಬಲಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ತತ್ಪ್ರಜ್ಞಾಬಲಮುಚ್ಯತೇ ॥೫೫॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಐದು ವಿಧವಾದ ಬಲಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳುವೆನು ; ಕೇಳು.

ಬಾಹುಬಲ ಅಥವಾ ಶಾರೀರಕಬಲವು ಮೊದಲನೆಯದು. (ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.) ಇದನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಬಲವು ಪಂಚವಿಧವಾದ ಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎರಡನೆಯದೆಂದರೆ ಅಮಾತ್ಯಬಲ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವಿಶಾರದನಾದ ಮಂತ್ರಿಯು ಸಿಕ್ಕಬೇಕು. ಅವನು ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥಿ ಯಾಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ರಾಜನ ಮೇಲೆ ಅಪಾರವಾದ ಭಕ್ತಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ರಾಜನು ಪಡೆದನಾದರೆ ಅದನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಬಲ ಅಥವಾ ಬಾಹುಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಉತ್ತಮವಾದ ಬಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಮೂರನೆಯದು ಅಮಾತ್ಯಲಾಭಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿನದು. ಧನಲಾಭ ಅಥವಾ ಧನಬಲ. ಧನವು ಸಾಧಿಸಲಾಗದ ಕಾರ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಧನಿಯು ನಿರ್ಬಲನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಸರ್ವಮಾನ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ಜನರೂ ಹಣವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಧನದ ಪಾತ್ರವು ಬಹು ಮಹತ್ವದ್ದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಧನಬಲಕ್ಕೆ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಧನಬಲಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನದು ನಾಲ್ಕನೆಯದಾದ ಅಭಿಜಾತಬಲ. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತಿಯೇ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಬಲ. ತಾತ-ಮುತ್ತಾತಂದಿರಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಬಲ. ಅವರು ಗಳಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿಯ ಬಲ. ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರೆಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡಿದರೆ ಅಂತಹವನು ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಈ ನಾಲ್ಕು ಬಲಗಳನ್ನೂ ಯಾವುದರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಎಲ್ಲ ಬಲಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೋ–ಅದೇ ಐದನೆಯದಾದ ಪ್ರಜ್ಞಾಬಲ. ಈ ಬಲಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದುದು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ!

ಮಹತೇ ಯೋऽಪಕಾರಾಯ ನರಸ್ಯ ಪ್ರಭವೇನ್ನರಃ ।
ತೇನ ವೈರಂ ಸಮಾಸಜ್ಯ ದೂರಸ್ಥೋऽಸ್ಮೀತಿ ನಾಶ್ವಸೇತ್ ॥೫೬॥

ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ತನಗೆ ಅಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನೊಡನೆ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತನ್ನಿಂದ ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂಬ ಒಂದೇ ಕಾರಣದಿಂದ–ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿರಕೂಡದು.

ಸ್ತ್ರೀಷು ರಾಜಸು ಸರ್ಪೇಷು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಪ್ರಭುಶತ್ರುಷು ।
ಭೋಗೇಷ್ವಾಯುಷಿ ವಿಶ್ವಾಸಂ ಕಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಕರ್ತುಮರ್ಹತಿ ॥೫೭॥

ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ, ರಾಜರಲ್ಲಿ, ಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ, ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿ, ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ಆಯುಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಾಜ್ಞನು ತಾನೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡುತ್ತಾನೆ?

(ಸ್ತ್ರೀಯರು ಚಂಚಲಚಿತ್ತರೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ರಾಜರು ಕ್ಷಣತುಷ್ಟರಾಗಿ ಕ್ಷಣರುಷ್ಟರಾಗಿರುವರೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಘಾಸಿಹೊಂದಿದ ಸರ್ಪಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಘಾಸಿಮಾಡಿದವನನ್ನು ಕಚ್ಚಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತವೆಯೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲಾರದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯು ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶತ್ರುವು ವೈರಸಾಧಕನಾದುದರಿಂದ, ಭೋಗವು ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆಯುಷ್ಯವೂ ಎಂದು ಯಾವಾಗ?–ಮುಗಿಯುವುದೆಂದು ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಕಾರಣದಿಂದ–ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡುವುದಿಲ್ಲ.)

ಪ್ರಜ್ಞಾಶರೇಣಾಭಿಹತಸ್ಯ ಜನ್ತೋ-
ಶ್ಚಿಕಿತ್ಸಕಾಃ ಸನ್ತಿ ನ ಚೌಷಧಾನಿ ।

ನ ಹೋಮಮನ್ತ್ರಾ ನ ಚ ಮಙ್ಗಲಾನಿ
ನಾಥರ್ವಣಾ ನಾಪ್ಯಗದಾಃ ಸುಸಿದ್ಧಾಃ ॥೫೮॥

ಮಹಾರಾಜ! ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡ ಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನು ಬಿಡುವ ಪ್ರಜ್ಞಾಶರದಿಂದ ಆಹತನಾದ ವನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹವನಿಗೆ ಯಾವ ವೈದ್ಯರೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಲಾರರು. ಅವರಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಲು ಯಾವ ಔಷಧಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹೋಮ-ಹವನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಪ್ರಜ್ಞಾಶರದಿಂದ ಪ್ರಹೃತನಾದವನು ಪುನಶ್ಚೇತನವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರನು. ಯಾವ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳೇ ಆಗಲಿ ಅಂತಹವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರವು. ಸತ್ತವನನ್ನೂ ಬದುಕಿಸಲು ಅಥವಾ ಎಂತಹ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ದೂರಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ಅಥರ್ವಣಮಂತ್ರಗಳೂ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬರಲಾರವು. ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಹೃತನಾದವನ ಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧೌಷಧಗಳೂ ಯಾವ ಪರಿಣಾಮವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಾರವು.

ಸರ್ಪಶ್ಚಾಗ್ನಿಶ್ಚ ಸಿಂಹಶ್ಚ ಕುಲಪುತ್ರಶ್ಚ ಭಾರತ ।
ನಾವಜ್ಞೇಯಾ ಮನುಷ್ಯೇಣ ಸರ್ವೇ ಹ್ಯೇತೇಽತಿತೇಜಸಃ ॥೫೯॥

ಸರ್ಪ, ಅಗ್ನಿ, ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಕುಲಪುತ್ರ–ಇವರು ಮನುಷ್ಯನ ಅನಾದರಣೆಗೆ ಅರ್ಹರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. (ಇವರನ್ನು ಅನಾದರಣೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಪಾಯವು ನಿಶ್ಚಯ) ಏಕೆಂದರೆ ; ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಸ್ತೇಜೋ ಮಹಲ್ಲೋಕೇ ಗೂಢಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ದಾರುಷು ।
ನ ಚೋಪಯುಙ್ಕ್ತೇ ತದ್ದಾರು ಯಾವನ್ನೋದ್ದೀಪ್ಯತೇ ಪರೈಃ ॥೬೦॥

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮಹತ್ತರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ವುದು. ಆದರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಕಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆಯವರು ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಜ್ವಲನಮಾಡುವವರೆಗೂ ತಾನು ಆಶ್ರಯಪಡೆದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಭಸ್ಮಮಾಡಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ ಏವ ಖಲು ದಾರುಭ್ಯೋ ಯದಾ ನಿರ್ಮಥ್ಯ ದೀಪ್ಯತೇ ।
ತದ್ದಾರು ಚ ವನಂ ಚಾನ್ಯನ್ನಿರ್ದಹತ್ಯಾತು ತೇಜಸಾ ॥೬೧॥

ಆದರೆ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು, ತಾನು ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಯು ಮತ್ತೊಂದು ಕಟ್ಟಿಗೆಯೊಡನೆ ಘರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ ಹೊರಬಂದು ಸಂಘರ್ಷಿತವಾದ ಎರಡು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಸುಡುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿರುವ ವನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಪಾರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಭಸ್ಮಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಏವಮೇವ ಕುಲೇ ಜಾತಾಃ ಪಾವಕೋಪಮತೇಜಸಃ ।
ಕ್ಷಮಾವನ್ತೋ ನಿರಾಕಾರಾಃ ಕಾಷ್ಠೇಽಗ್ನಿರಿವ ಶೇರತೇ ॥೬೨॥

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಏಕಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾಗಿರುವವರು (ಕುಲೀನರು) ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ ಕ್ಷಮಾವಂತರಾಗಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನೂ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೇ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಂತೆಯೇ ನಿಗೂಢತೇಜಸ್ಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. (ಘರ್ಷಣೆಯು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ವೈರಿಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಾರೆ.)

ಲತಾಧರ್ಮಾ ತ್ವಂ ಸಪುತ್ರಃ ಶಾಲಾಃ ಪಾಣ್ಡುಸುತಾ ಮತಾಃ ।
ನ ಲತಾ ವರ್ಧತೇ ಜಾತು ಮಹಾದ್ರುಮಮನಾಶ್ರಿತಾ ॥೬೩॥

ಸಪುತ್ರನಾದ ನೀನು ಸುಕೋಮಲವಾದ ಲತೆಯಂತಿರುವೆ. ಮಹಾ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವ ಲತೆಗಳು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ವರ್ಧಿಸು ವುದಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ!

ವನಂ ರಾಜಂಸ್ತವ ಪುತ್ರೋಽಮ್ಬಿಕೇಯ
ಸಿಂಹಾನ್ವನೇ ಪಾಣ್ಡವಾಂಸ್ತಾತ ವಿದ್ಧಿ ।
ಸಿಂಹೈರ್ವಿಹೀನಂ ಹಿ ವನಂ ವಿನಶ್ಯೇ-
ತ್ಸಿಂಹಾ ವಿನಶ್ಯೇಯುರ್ಋತೇ ವನೇನ ॥೬೪॥

ಅಂಬಿಕಾತನಯ! ನಿನ್ನ ಮಗನು ಅರಣ್ಯರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪಾಂಡವರು ಸಿಂಹಸದೃಶರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಭಾವಿಸು. ಸಿಂಹಗಳಿಂದ ವನವು ವಿಹೀನವಾದರೆ ಆ ವನವು ಬಹುಬೇಗ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಿಂಹಗಳೂ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನೀನು ಮನಗಾಣು, ಮಹಾರಾಜ!"

ಇ೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಇ೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಾಗರಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ವಿದುರನೀತಿ (ಮುಂದುವರಿದುದು.)

ವಿದುರನು ಮುಂದುವರಿದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಾಹ್ಯುತ್ಕ್ರಾಮನ್ತಿ ಯೂನಃ ಸ್ಥವಿರ ಆಗತೇ ।
ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನಾಭಿವಾದಾಭ್ಯಾಂ ಪುನಸ್ತಾನ್ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ॥೧॥

"ಮಾನನೀಯರಾದ ವೃದ್ಧರು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಯುವಕನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ–ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯುವಕನ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ಹೋದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಚೈತನ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಂದ ವೃದ್ಧರನ್ನು ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ ಕರೆತರಲು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗಮಿಸಿದ ವೃದ್ಧರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ, ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನಾಭಿವಾದನಾದಿಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಂತೈಸಿ, ಒಳಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನಂತರವೇ ಯುವಕನ (ಗೃಹಸ್ಥನ) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲುದ್ಭವಿಸಿದ ದುಗುಡವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾರಿಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಗಳು ಯಥಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. (ಇದು ಅನುಭವದ ಮಾತು. ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಹೀಗಾಗುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ.)

ಪೀಠಂ ದತ್ತ್ವಾ ಸಾಧವೇಽಭ್ಯಾಗತಾಯ
ಆನೀಯಾಪಃ ಪರಿನಿರ್ಣಿಜ್ಯ ಪಾದೌ ।

ಸುಖಂ ಪೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರತಿವೇದ್ಯಾತ್ಮಸಂಸ್ಥಾಂ
ತತೋ ದದ್ಯಾದನ್ನಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಧೀರಃ ॥೨॥

ಧೀರನಾದ ಗೃಹಸ್ಥನು ಆಗಮಿಸಿದ ಸಾಧುವಿಗೆ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧನಿಗೆ ಮೊದಲು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧೋದಕವನ್ನು ತಂದು ಸಾಧುವಿನ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ತೊಳೆಯ ಬೇಕು. ಪುನಃ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು. ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನೂ ಬಂದ ಸಾಧುವಿನೊಡನೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಸಾಧುವಿಗೆ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಯಸ್ಯೋದಕಂ ಮಧುಪರ್ಕಂ ಚ ಗಾಂ ಚ
ನ ಮನ್ತ್ರವಿತ್ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ಗೇಹೇ ।
ಲೋಭಾದ್ಭಯಾದಥ ಕಾರ್ಪಣ್ಯತೋ ವಾ
ತಸ್ಯಾನರ್ಥಂ ಜೀವಿತಮಾಹುರಾರ್ಯಾಃ ॥೩॥

ಮಂತ್ರವಿದನಾದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು–ಯಾವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದಾತೃ ವಿನ ಫಲಕಾಮನೆಯ ಲೋಭವನ್ನು ನೋಡಿಯೋ, ಬಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನೀಯದಿದ್ದರೆ ತೊಂದರೆಯಾಗುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿಯೋ, ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ ವ್ಯಯವಾಗಿಬಿಡುವುದೆಂಬ ಕೃಪಣತ್ವವನ್ನು ನೋಡಿಯೋ–ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯ-ಮಧುಪರ್ಕ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹ ಗೃಹಸ್ಥನ ಜೀವಿತವೇ ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಆರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿದುರನು ಗೃಹಸ್ಥ ಮತ್ತು ಅತಿಥಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಕಾರ್ಪಣ್ಯದಿಂದ, ಲೋಭದಿಂದ ಮತ್ತು ಭಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸತ್ಕಾರವನ್ನು ಮಂತ್ರ ವಿದನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಕೂಡದು. ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನೂ ಪ್ರಯೋಜನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ (ಲೋಭದಿಂದ), ಸತ್ಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಆಗಂತುಕನು ಶಾಪಕೊಟ್ಟಾನೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಸತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವು ವೆಚ್ಚವಾಗುವು

ದೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ (ಕೃಪಣತೆಯಿಂದ) ಬಂದ ಅತಿಥಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯ–ಗೋಮಧುಪರ್ಕಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಹೋಗಬಾರದು. ಕರ್ತವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಬರುವ ಸಾಧು-ಸಂತರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು.)

ಚಿಕಿತ್ಸಕಃ ಶಲ್ಯಕರ್ತಾವಕೀರ್ಣೀ
ಸ್ತೇನಃ ಕ್ರೂರೋ ಮದ್ಯಪೋ ಭ್ರೂಣಹಾ ಚ ।
ಸೇನಾಜೀವೀ ಶ್ರುತಿವಿಕ್ರಾಯಕಶ್ಚ
ಭೃಶಂ ಪ್ರಿಯೋಽಪ್ಯತಿಥಿರ್ನೋದಕಾರ್ಹಃ ॥೪॥

ವೈದ್ಯ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ನಿರ್ಮಾತಾ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾದವನು, ಕಳ್ಳ, ಕ್ರೂರೀ, ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು, ಭ್ರೂಣಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವನು, ಸೈನಿಕವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ವೇದವಿಕ್ರಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು (ಸಂಬಳಕ್ಕಾಗಿ ವೇದವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವವನು)–ಇವರು ಬಹುಪ್ರಿಯರಾದ ಅತಿಥಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಗೋಮಧುಪರ್ಕಪೂರ್ವಕವಾದ ಸತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ. (ಅತಿಥಿಗಳಾಗಿ ಬರುವ ಇವರನ್ನು ಪ್ರಿಯರಾದವ ರನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸುವಂತೆಯೇ ಸತ್ಕರಿಸಬಹುದು.)

ಅವಿಕ್ರಯಂ ಲವಣಂ ಪಕ್ವಮನ್ನಂ
ದಧಿ ಕ್ಷೀರಂ ಮಧು ತೈಲಂ ಘೃತಂ ಚ ।
ತಿಲಾ ಮಾಂಸಂ ಫಲಮೂಲಾನಿ ಶಾಕಂ
ರಕ್ತಂ ವಾಸಃ ಸರ್ವಗನ್ಧಾ ಗುಡಾಶ್ಚ ॥೫॥

ಉಪ್ಪು, ಪಕ್ವಾನ್ನ, ಮೊಸರು, ಹಾಲು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ, ಎಳ್ಳು, ಮಾಂಸ, ಕಂದ-ಮೂಲ-ಫಲಗಳು, ಕಾಯಿ-ಪಲ್ಯಗಳು, ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ, ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಸುಗಂಧಪದಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ–ಇವುಗಳು ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುವುಗಳಲ್ಲ. (ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾರಬಾರದು. ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಕ್ರಯಮಾಡುವವರೂ ವೇದವಿಕ್ರಯಿಗಳಂತೆಯೇ ಗೋಮಧುಪರ್ಕಪುರಃಸರವಾದ ಸತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲ. ಇವರನ್ನೂ ಪ್ರಿಯಬಂಧುಗಳನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವಂತೆ ಉಪಚರಿಸಬಹುದು.)

ಅರೋಷಣೋ ಯಃ ಸಮಲೋಷ್ಟಾಶ್ಮಕಾಞ್ಚನಃ
ಪ್ರಹೀಣಶೋಕೋ ಗತಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಃ ।
ನಿನ್ದಾಪ್ರಶಂಸೋಪರತಃ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ
ತ್ಯಜನ್ನುದಾಸೀನವದೇಷ ಭಿಕ್ಷುಕಃ ॥೬॥

(ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿದುರನು ಅಗ್ರಂ ಚ ದೇಯಂ ಭಿಕ್ಷವೇ ಎಂಬ ವಿಧಿನಿಯಮದಂತೆ ಅಗ್ರಕ್ಕೆ (ಗ್ರಾಹಚತುಷ್ಟಯಕ್ಕೆ) ಯೋಗ್ಯನಾದ ಭಿಕ್ಷುವಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.) ಕೋಪವಿಲ್ಲದವನು, ಮಣ್ಣು ಮುದ್ದೆಗೂ, ಕಲ್ಲಿಗೂ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಣಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೆಣಿಸದವನು, ಶೋಕರಹಿತನಾದವನು, ಸ್ನೇಹ-ವೈರಗಳೆರಡನ್ನೂ ತೊರೆದವನು, ನಿಂದೆ-ಪ್ರಶಂಸೆಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಹೊರತಾದವನು, ಪ್ರಿಯವಾದುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಿಯವಾದುದನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವವನು–ಇಂತಹವನೇ ಭಿಕ್ಷು ಅಥವಾ ಸಂನ್ಯಾಸೀ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ನೀವಾರಮೂಲೇಙ್ಗುದಶಾಕವೃತ್ತಿಃ
ಸುಸಂಯತಾತ್ಮಾಗ್ನಿಕಾರ್ಯೇಷು ಚೋದ್ಯಃ ।
ವನೇ ವಸನ್ನತಿಥಿಷ್ವಪ್ರಮತ್ತೋ
ಧುರಂಧರಃ ಪುಣ್ಯಕೃದೇಷ ತಾಪಸಃ ॥೭॥

ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಕಂದ-ಮೂಲಗಳಿಂದಲೂ, ಇಂಗಳಗಿಡದ ಕಾಯಿಗಳಿಂದಲೂ ಜೀವನವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿರುವ, ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಮತ್ತನಾದ, ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷನೇ ತಪಸ್ವಿಯು.

ಅಪಕೃತ್ಯ ಬುದ್ಧಿಮತೋ ದೂರಸ್ಥೋಽಸ್ಮೀತಿ ನಾಶ್ವಸೇತ್ ।
ದೀರ್ಘೌ ಬುದ್ಧಿಮತೋ ಬಾಹೂ ಯಾಭ್ಯಾಂ ಹಿಂಸತಿ ಹಿಂಸಿತಃ ॥೮॥

ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಪಕಾರಮಾಡಿ ಅವನು ಬಹಳದೂರ

ದಲ್ಲಿರುವನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿರಕೂಡದು. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿರೂಪವಾದ ಬಹಳ ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರು ತ್ತಾನೆ. ಹಿಂಸಿತನಾದ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಹಿಂಸೆಮಾಡಿದವನನ್ನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ರೂಪವಾದ ದೀರ್ಘಬಾಹುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತಾನೆ.

ನ ವಿಶ್ವಸೇದವಿಶ್ವಸ್ತೇ ವಿಶ್ವಸ್ತೇ ನಾತಿವಿಶ್ವಸೇತ್ ।
ವಿಶ್ವಾಸಾದ್ಭಯಮುತ್ಪನ್ನಂ ಮೂಲಾನ್ಯಪಿ ನಿಕೃನ್ತತಿ ॥೯॥

ಅವಿಶ್ವಾಸಿಯಾದವನ ಮೇಲೆ ಕಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡಬಾರದು. ವಿಶ್ವಾಸಿಯ ಮೇಲೂ ಅತಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡಬಾರದು. ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನ ಮೇಲೆ ಅತಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಭಯವು (ಅಪಾಯವು) ವಂಶದ ಮೂಲವನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಅನೀರ್ಷುರ್ಗುಪ್ತದಾರಶ್ಚ ಸಂವಿಭಾಗೀ ಪ್ರಿಯಂವದಃ ।
ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣೋ ಮಧುರವಾಕ್ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ನ ಚಾಸಾಂ ವಶಗೋ ಭವೇತ್ ॥೧೦॥

ಈರ್ಷ್ಯಾರಹಿತನಾಗಿರಬೇಕು. ಭಾರ್ಯೆಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಂಚಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಪ್ರಿಯಭಾಷಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಮತ್ತು ಮಧುರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಶನಾಗಕೂಡದು.

ಪೂಜನೀಯಾ ಮಹಾಭಾಗಾಃ ಪುಣ್ಯಾಶ್ಚ ಗೃಹದೀಪ್ತಯಃ ।
ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿಯೋ ಗೃಹಸ್ಯೋಕ್ತಾಸ್ತಸ್ಮಾದ್ರಕ್ಷ್ಯಾ ವಿಶೇಷತಃ ॥೧೧॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಪೂಜನೀಯರು. ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಲಿನಿಯರು. ಪುಣ್ಯಸ್ವರೂಪರು. ಮನೆಗೆ ದೀಪಪ್ರಾಯರು. ಸ್ತ್ರೀಯರೇ ಮನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವರೂಪರು–ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡು

ತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂರಕ್ಷ್ಯರು. ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ಅವರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪಿತುರನ್ತಃಪುರಂ ದದ್ಯಾನ್ಮಾತುರ್ದದ್ಯಾನ್ಮಹಾನಸಮ್ ।
ಗೋಷು ಚಾತ್ಮಸಮಂ ದದ್ಯಾತ್ಸ್ವಯಮೇವ ಕೃಷಿಂ ವ್ರಜೇತ್ ।
ಭೃತ್ಯೈರ್ವಾಣಿಜ್ಯಚಾರಂ ಚ ಪುತ್ರೈಃ ಸೇವೇತ ಚ ದ್ವಿಜಾನ್ ॥೧೨॥

ಅಂತಃಪುರದ (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ತಂದೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು. ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ತಾಯಿಗೊಪ್ಪಿಸಬೇಕು. ಗೋಶಾಲೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ತನಗೆ ಸರಿಸಮಾನರಾದವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ವಿಶ್ವಾಸಿಗಳಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ಕೃಷಿಕಾರ್ಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ತಾನೇ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೇವಕರನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು. ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಅದ್ಭ್ಯೋಽಗ್ನಿರ್ಬ್ರಹ್ಮತಃ ಕ್ಷತ್ರಮಶ್ಮನೋ ಲೋಹಮುತ್ಥಿತಮ್ ।
ತೇಷಾಂ ಸರ್ವತ್ರಗಂ ತೇಜಃ ಸ್ವಾಸು ಯೋನಿಷು ಶಾಮ್ಯತಿ ॥೧೩॥

ನೀರಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಹುಟ್ಟಿರುವನು. ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಲೋಹವು ಹುಟ್ಟಿದೆ. ಅಗ್ನಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಸರ್ವಗತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ. (ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಾದ ನೀರನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೌಜನ್ಯದಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಡನೆ ದ್ವೇಷ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ನಾಶವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೇ ಲೋಹವನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ತನ್ನ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಲೋಹದ ಪ್ರಭಾವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. (ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಮೊಂಡಾಗುತ್ತದೆ.) ತಾವು ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದರೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ.)

ನಿತ್ಯಂ ಸನ್ತಃ ಕುಲೇ ಜಾತಾಃ ಪಾವಕೋಪಮತೇಜಸಃ ।
ಕ್ಷಮಾವನ್ತೋ ನಿರಾಕಾರಾಃ ಕಾಷ್ಠೇಽಗ್ನಿರಿವ ಶೇರತೇ ॥೧೪॥

ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತರಾದ, ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಕ್ಷಮಾವಂತರಾದ, ವಿಕಾರಶೂನ್ಯರಾದ ಸತ್ಪುರುಷರು–ಕಟ್ಟಿಗೆ ಯಲ್ಲಡಗಿರುವ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಂತೆ–ಸರ್ವದಾಶಾಂತಭಾವದಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ಯ ಮನ್ತ್ರಂ ನ ಜಾನನ್ತಿ ಬಾಹ್ಯಾಶ್ಚಾಭ್ಯನ್ತರಾಶ್ಚ ಯೇ ।
ಸ ರಾಜಾ ಸರ್ವತಶ್ಚಕ್ಷುಶ್ಚಿರಮೈಶ್ವರ್ಯಮಶ್ನುತೇ ॥೧೫॥

ಯಾವ ರಾಜನ ಗುಪ್ತಾಲೋಚನೆಯನ್ನು–ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮತ್ತು ಬಹಿರಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಯಾರೂ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ರಾಜನು ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಚಾರರ ಮೂಲಕ) ತನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅಂತಹ ರಾಜನು ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಉಪ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕರಿಷ್ಯನ್ನ ಪ್ರಭಾಷೇತ ಕೃತಾನ್ಯೇವ ತು ದರ್ಶಯೇತ್ ।
ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಕಾರ್ಯಾಣಿ ತಥಾ ಮನ್ತ್ರೋ ನ ಭಿದ್ಯತೇ ॥೧೬॥

ಧರ್ಮ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಏನೊಂದನ್ನೂ ಹೇಳಬಾರದು. ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದನಂತರವೇ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಬೇಕು. ತಾನು ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗಳು, ದೇಶದ ಸಂಪದಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಯಿಂದಿರಬೇಕು.

ಗಿರಿಪೃಷ್ಠಮುಪಾರುಹ್ಯ ಪ್ರಾಸಾದಂ ವಾ ರಹೋಗತಃ ।
ಅರಣ್ಯೇ ನಿಃಶಲಾಕೇ ವಾ ತತ್ರ ಮನ್ತ್ರೋಽಭಿಧೀಯತೇ ॥೧೭॥

ಪರ್ವತದ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿರ್ಜನವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಅರಮನೆಯ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬೇರಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡು ಏಕಾಂತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ

ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಹುಲ್ಲು ಮತ್ತು ಗಿಡಗಳಿಲ್ಲದ ಅರಣ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಾದರೂ ಕುಳಿತು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.

ನಾಸುಹೃತ್ಪರಮಂ ಮನ್ತ್ರಂ ಭಾರತಾರ್ಹತಿ ವೇದಿತುಮ್ ।
ಅಪಣ್ಡಿತೋ ವಾಪಿ ಸುಹೃತ್ಪಣ್ಡಿತೋ ವಾಪ್ಯನಾತ್ಮವಾನ್ ॥೧೮॥

ಭಾರತ! ಸ್ನೇಹಿತನಲ್ಲದವನು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಕುಶಲನಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಅವನನ್ನು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಪಂಡಿತನೂ–ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ಮನೋನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವನನ್ನೂ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಬಾರದು.

ನಾಪರೀಕ್ಷ್ಯ ಮಹೀಪಾಲಃ ಕುರ್ಯಾತ್ಸಚಿವಮಾತ್ಮನಃ ।
ಅಮಾತ್ಯೇ ಹ್ಯರ್ಥಲಿಪ್ಸಾ ಚ ಮನ್ತ್ರರಕ್ಷಣಮೇವ ಚ ॥೧೯॥

ಕೃತಾನಿ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಪಾರಿಷದಾ ವಿದುಃ ।
ಧರ್ಮೇ ಚಾರ್ಥೇ ಚ ಕಾಮೇ ಚ ಸ ರಾಜಾ ರಾಜಸತ್ತಮಃ ।
ಗೂಢಮನ್ತ್ರಸ್ಯ ನೃಪತೇಸ್ತಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿರಸಂಶಯಮ್ ॥೨೦॥

ಯಾರನ್ನೇ ಆಗಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸದೇ ರಾಜನು ಮಂತ್ರಿಯನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ : ರಾಜನ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯು ಬಹಿರಂಗಪಡದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ರಾಜನು ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಾಮ–ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ–ಆ ರಾಜನ ಸಭಾಸದರು ಆ ಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆಯೋ–ಅಂತಹ ರಾಜನು ಸರ್ವರಾಜರಲ್ಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಯಾವನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ನಿಗೂಢವಾಗಿ ನಡೆಸುವನೋ–ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಅವನು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ!

ಅಪ್ರಶಸ್ತಾನಿ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಯೋ ಮೋಹಾದನುತಿಷ್ಠತಿ ।
ಸ ತೇಷಾಂ ವಿಪರಿಭ್ರಂಶಾದ್ಭ್ರಂಶ್ಯತೇ ಜೀವಿತಾದಪಿ ॥೨೨॥

ಮೋಹಪರವಶನಾಗಿ ಯಾವನು ಅಪ್ರಶಸ್ತವಾದ (ನಿಂದ್ಯವಾದ) ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅಂತಹವನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳಿಂದಾಗಿ ತನ್ನ ಜೀವಿತವನ್ನೇ ಹಾಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಕರ್ಮಣಾಂ ತು ಪ್ರಶಸ್ತಾನಾಮನುಷ್ಠಾನಂ ಸುಖಾವಹಮ್ ।
ತೇಷಾಮೇವಾನನುಷ್ಠಾನಂ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಕರಂ ಮತಮ್ ॥೨೩॥

ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಸುಖಾವಹವಾದುದು. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡದಿರುವುದು–ಕಾಲವು ಮೀರಿದನಂತರದಲ್ಲಿ–ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ('ಅಯ್ಯೋ! ಆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಕೆಟ್ಟೆನಲ್ಲಾ!' ಎಂದು ಪರಿತಾಪಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.)

ಅನಧೀತ್ಯ ಯಥಾ ವೇದಾನ್ನ ವಿಪ್ರಃ ಶ್ರಾದ್ಧಮರ್ಹತಿ ।
ಏವಮಶ್ರುತಷಾಡ್ಗುಣ್ಯೋ ನ ಮನ್ತ್ರಂ ಶ್ರೋತುಮರ್ಹತಿ ॥೨೪॥

ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಶ್ರಾದ್ಧಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನರ್ಹನಾಗುವನೋ–ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ ಮತ್ತು ಸಮಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು ರಾಜನ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ಥಾನವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಜ್ಞಸ್ಯ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಿದಿತಾತ್ಮನಃ ।
ಅನವಜ್ಞಾತಶೀಲಸ್ಯ ಸ್ವಾಧೀನಾ ಪೃಥಿವೀ ನೃಪ ॥೨೫॥

ತನ್ನ ದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಯು ಯಥಾಪೂರ್ವವಾಗಿರುವುದೇ? ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದೇ? ಅಥವಾ ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಿರುವುದೇ?–ಎಂಬುದನ್ನು ಗೂಢಚಾರರ ಮೂಲಕ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಬೊಕ್ಕಸದ ಆದಾಯದ ಪರಿಶೀಲನೆ

ಯಿಂದ ಮನಗಾಣುವ, ಸಂಧಿ-ವಿಗ್ರಹಾದಿ ಆರು ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ, ಸಕಲಜನರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೂ ಪಾತ್ರವಾಗ ಬಹುದಾದ ಸೌಶೀಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಾಜನಿಗೆ ಈ ಅಖಂಡವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಮೋಘಕ್ರೋಧಹರ್ಷಸ್ಯ ಸ್ವಯಂ ಕೃತ್ಯಾನ್ವವೇಕ್ಷಿಣಃ ।
ಆತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯಕೋಶಸ್ಯ ವಸುಧೈವ ವಸುನ್ಧರಾ ॥೨೬॥

ಯಾವನ ಕೋಪ ಮತ್ತು ಹರ್ಷಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಮುಖ್ಯವಾದ ರಾಜಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ವತಃ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮಾಡುವನೋ, ಯಾವನು ತನ್ನ ಬೊಕ್ಕಸದ ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವನೋ–ಅಂತಹವನಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ರುವ ವಸುಂಧರೆಯು (ಭೂದೇವಿಯು) ಸಕಲವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ವಸುಧೆಯು ವಸುಧೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ.)

ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ತುಷ್ಯೇತ ಛತ್ರೇಣ ಚ ಮಹೀಪತಿಃ ।
ಭೃತ್ಯೇಭ್ಯೋ ವಿಸೃಜೇದರ್ಥಾನ್ನೈಕಃ ಸರ್ವಹರೋ ಭವೇತ್ ॥೨೭॥

ಒಂದು ದೇಶದ ಪ್ರಜೆಗಳು–'ಇವನು ನಮ್ಮ ರಾಜನು'–ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ರಾಜನಾದವನು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು. ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಗೌರವಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಬೇಕು. ಸೇವಕರಿಗೆ ಹಣವನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ರಾಜಾದಾಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಉಪಭುಂಜಿಸಲು ಹೋಗಬಾರದು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವೇದ ಭರ್ತಾ ವೇದ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ತಥಾ ।
ಅಮಾತ್ಯಂ ನೃಪತಿರ್ವೇದ ರಾಜಾ ರಾಜಾನಮೇವ ಚ ॥೨೮॥

ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಅನುಷ್ಠಾನಪರತೆ, ತಪಸ್ಸು, ನಿಷ್ಠೆ–ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು. ಪತಿಯಾದವನು ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ರುವ ಗುಣ-ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು. ಮಂತ್ರಿಯ ಗುಣ-ದೋಷ

ಗಳನ್ನು ರಾಜನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು. ರಾಜನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ-ದೋಷಗಳನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನು ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು.

ನ ಶತ್ರುರ್ವಶಮಾಪನ್ನೋ ಮೋಕ್ತವ್ಯೋ ವಧ್ಯತಾಂ ಗತಃ ।
ನ್ಯಗ್ಭೂತ್ವಾ ಪರ್ಯುಪಾಸೀತ ವಧ್ಯಂ ಹನ್ಯಾದ್ಬಲೇ ಸತಿ ।
ಅಹತಾದ್ಧಿ ಭಯಂ ತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ ನಚಿರಾದಿವ ॥೨೯॥

ಸೆರೆಸಿಕ್ಕಿದ ಮತ್ತು ವಧಾರ್ಹನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಬಿಡಲೇಬಾರದು. ತನ್ನ ಶತ್ರುವು ವಧಿಸಲಾರದಷ್ಟು ಪ್ರಬಲನಾಗಿರುವುದಾದರೆ–ಅತಿನಮ್ರನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಬಲಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು–ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ವಧಾರ್ಹನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲೇಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ : ಶತ್ರುವಿನ ಸಂಹಾರವಾಗದಿದ್ದರೆ ಬಹುಬೇಗ ಅವನಿಂದ ಅಪಾಯವೊದಗುವುದು ನಿಶ್ಚಯ. (ಆ ಶತ್ರುವು ಇವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.)

ದೈವತೇಷು ಪ್ರಯತ್ನೇನ ರಾಜಸು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷು ಚ ।
ನಿಯನ್ತವ್ಯಃ ಸದಾ ಕ್ರೋಧೋ ವೃದ್ಧಬಾಲಾತುರೇಷು ಚ ॥೩೦॥

ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ರಾಜರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ವೃದ್ಧರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಬಾಲಕರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರೋಗಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ–ಕಾಲಕರ್ಮಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಕೋಪವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಡೆಹಿಡಿಯಬೇಕು.

ನಿರರ್ಥಂ ಕಲಹಂ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ವರ್ಜಯೇನ್ಮೂಢಸೇವಿತಮ್ ।
ಕೀರ್ತಿಂ ಚ ಲಭತೇ ಲೋಕೇ ನ ಚಾನರ್ಥೇನ ಯುಜ್ಯತೇ ॥೩೧॥

ಮೂಢರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕಲಹ ವನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದವನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಮಂತನಾಗುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ–ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕಲಹದಿಂದ ಆಗುವ ಅನರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ ಪಾರಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಸಾದೋ ನಿಷ್ಫಲೋ ಯಸ್ಯ ಕ್ರೋಧಶ್ಚಾಪಿ ನಿರರ್ಥಕಃ ।
ನ ತಂ ಭರ್ತಾರಮಿಚ್ಛನ್ತಿ ಷಣ್ಡಂ ಪತಿಮಿವ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥೩೨॥

ಯಾವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯಾವನ ಕ್ರೋಧವೂ ನಿರರ್ಥಕವೇ ಆಗುವುದೋ (ಯಾವನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಯಾವೊಬ್ಬನೂ ಮಣಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ)–ಅಂತಹವನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲು–ಸ್ತ್ರೀಯರು ಷಂಡನಾದವನನ್ನು ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸದಂತೆ–ಪ್ರಜೆಗಳು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ನ ಬುದ್ಧಿರ್ಧನಲಾಭಾಯ ನ ಜಾಡ್ಯಮಸಮೃದ್ಧಯೇ ।
ಲೋಕಪರ್ಯಾಯವೃತ್ತಾಂತಂ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಜಾನಾತಿ ನೇತರಃ ॥೩೩॥

ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯು ಧನಲಾಭಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮ ವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾಗುವ ನೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲ.) ಅಸಮೃದ್ಧಿಗೆ ಅಥವಾ ದರಿದ್ರತೆಗೆ ಮೂರ್ಖತೆಯೇ ಕಾರಣವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಮೂರ್ಖನಾದವನು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ನಾಗಕೂಡದೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ದರಿದ್ರನೂ ಆಗಿರಬಹುದು ; ಮೂರ್ಖನಾದವನು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ ಆಗಿರಬಹುದು.) ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ವೈಪರೀತ್ಯದ ಕಾರಣವನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆಯವನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರನು.

ವಿದ್ಯಾಶೀಲವಯೋವೃದ್ಧಾನ್ಬುದ್ಧಿವೃದ್ಧಾಂಶ್ಚ ಭಾರತ ।
ಧನಾಭಿಜಾತವೃದ್ಧಾಂಶ್ಚ ನಿತ್ಯಂ ಮೂಢೋಽವಮನ್ಯತೇ ॥೩೪॥

ಮಹಾರಾಜ! ವೃದ್ಧರೆಂದರೆ ಕೇವಲ ವಯಸ್ಸಾದವರು ಮಾತ್ರವೇ ವೃದ್ಧರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಪೂರ್ಣವಿದ್ಯಾವಂತರು ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರೆನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಶೀಲವಂತರು ಶೀಲವೃದ್ಧರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಬುದ್ಧಿವಂತ ರಾದವರು ಪ್ರಜ್ಞಾವೃದ್ಧರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತರು ಕುಲವೃದ್ಧ ರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ವೃದ್ಧರನ್ನೂ ಮೂರ್ಖನಾದವನು ಮಾತ್ರವೇ ಅನಾದರಣೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದವರು ಈ ಎಲ್ಲ ವೃದ್ಧರನ್ನೂ ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ಅನಾರ್ಯವೃತ್ತಮಪ್ರಾಜ್ಞಮಸೂಯಕಮಧಾರ್ಮಿಕಮ್ ।
ಅನರ್ಥಾಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಮಾಯಾನ್ತಿ ವಾಗ್ದುಷ್ಟಂ ಕ್ರೋಧನಂ ತಥಾ ॥೩೫॥

ಅಸದ್ವೃತ್ತಿಯಿರುವವನನ್ನೂ, ಮೂರ್ಖನನ್ನೂ, ಇತರರಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವೆಣಿಸುವವನನ್ನೂ, ಅಧಾರ್ಮಿಕನನ್ನೂ, ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕೋಪಿಷ್ಠನನ್ನೂ ಅನರ್ಥಗಳು ಬಹುಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಅವಿಸಂವಾದನಂ ದಾನಂ ಸಮಯಸ್ಯಾವ್ಯತಿಕ್ರಮಃ ।
ಆವರ್ತಯನ್ತಿ ಭೂತಾನಿ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಣಿಹಿತಾ ಚ ವಾಕ್ ॥೩೬॥

ಕೊಟ್ಟಭಾಷೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸತ್ಪಾತ್ರರಲ್ಲಿ ದಾನ, ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕಾಲದ ಅತಿಕ್ರಮವಾಗದಂತೆ ಆಯಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಯಾವ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲಂಘಿಸದಿರುವುದು, ಸುಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು–ಇವುಗಳು ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಡೆಗೇ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಕರಿಸುತ್ತವೆ.

ಅವಿಸಂವಾದಕೋ ದಕ್ಷಃ ಕೃತಜ್ಞೋ ಮತಿಮಾನೃಜುಃ ।
ಅಪಿ ಸಂಕ್ಷೀಣಕೋಶೋಽಪಿ ಲಭತೇ ಪರಿವಾರಣಮ್ ॥೩೭॥

ನುಡಿದಂತೆ, ನಡೆಯುವ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಆದರೂ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ದಕ್ಷತೆಯುಳ್ಳ, ಇತರರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸದಾ ಸ್ಮರಿಸುವ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ, ನಿಷ್ಕಾಪಟ್ಯವಿರುವ ರಾಜನು ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಕ್ಷೀಣವಾದ (ಬರಿದಾದ) ಬೊಕ್ಕಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. (ಹಣವಿಲ್ಲದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವನು ಅರಕ್ಷಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹವನಿಗೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನೆಸಗಲು ಅನೇಕರು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಾರೆ.)

ಧೃತಿಃ ಶಮೋ ದಮಃ ಶೌಚಂ ಕಾರುಣ್ಯಂ ವಾಗನಿಷ್ಠುರಾ ।
ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಚಾನಭಿದ್ರೋಹಃ ಸಪ್ತೈತಾಃ ಸಮಿಧಃ ಶ್ರಿಯಃ ॥೩೮॥

ಧೈರ್ಯ, ಮನೋನಿಗ್ರಹ, ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯಮ, ಪವಿತ್ರತೆ, ದಯೆ, ಸುಮಧುರವಾದ ಮಾತು, ಮಿತ್ರರಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡದಿರುವುದು–ಈ ಏಳೂ ಸಂಪತ್ತೆಂಬ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. (ಸಮಿತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಈ ಏಳು ಗುಣಗಳೂ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ.)

ಅಸಂವಿಭಾಗೀ ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ ಕೃತಘ್ನೋ ನಿರಪತ್ರಪಃ ।
ತಾದೃಙ್ನರಾಧಿಪೋ ಲೋಕೇ ವರ್ಜನೀಯೋ ನರಾಧಿಪ ॥೩೯॥

ಮಹಾರಾಜ! ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವರಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಯಥೋಚಿತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಡದಿರುವವನು, ದುಷ್ಟವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸದಿರುವವನು, ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು–ಇಂತಹ ರಾಜನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಜನೀಯನು. (ಇಂತಹ ರಾಜನ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.)

ನ ಚ ರಾತ್ರೌ ಸುಖಂ ಶೇತೇ ಸಸರ್ಪ ಇವ ವೇಶ್ಮನಿ ।
ಯಃ ಕೋಪಯತಿ ನಿರ್ದೋಷಂ ಸದೋಷೋಽಭ್ಯನ್ತರಂ ಜನಮ್ ॥೪೦॥

ಯಾವನು ತಾನು ದೋಷಪೂರಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ದೋಷರಹಿತರಾದ ಆತ್ಮೀಯರನ್ನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಂತಹವನು–ಸರ್ಪವಿರುವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸಲಾಗದಂತೆ–ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸಲಾರನು.

ಯೇಷು ದುಷ್ಟೇಷು ದೋಷಃ ಸ್ಯಾದ್ಯೋಗಕ್ಷೇಮಸ್ಯ ಭಾರತ ।
ಸದಾ ಪ್ರಸಾದನಂ ತೇಷಾಂ ದೇವತಾನಾಮಿವಾಚರೇತ್ ॥೪೧॥

ಯಾರು ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಾದರೆ ತನ್ನ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆಯುಂಟಾಗುವುದೋ-ಅಂತಹವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಿರಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಯ-ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದಿರುವಂತೆ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಅವರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು.

ಯೇಽರ್ಥಾಃ ಸ್ತ್ರೀಷು ಸಮಾಯುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಮತ್ತಪತಿತೇಷು ಚ ।
ಯೇ ಚಾನಾರ್ಯೇ ಸಮಾಸಕ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ತೇ ಸಂಶಯಂ ಗತಾ ॥೪೨॥

ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ, ಪ್ರಮತ್ತರಲ್ಲಿ, ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟರಾದವರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನೀಚ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸೇರಿದ್ದೇ ಆದರೆ–ಆ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಶಾಶ್ವತ ವಾಗಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿದೆ. (ಹೀಗೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ ; ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನವಲಂಬಿಸಿ, ಕುಡುಕರನ್ನವಲಂಬಿಸಿ, ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟರಾದವರನ್ನ ವಲಂಬಿಸಿ, ನೀಚಜನರನ್ನವಲಂಬಿಸಿ–ಅರ್ಥಸಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಸಂದೇಹವೇ ಸರಿ.)

ಯತ್ರ ಸ್ತ್ರೀ ಯತ್ರ ಕಿತವೋ ಬಾಲೋ ಯತ್ರಾನುಶಾಸಿತಾ ।
ಮಜ್ಜನ್ತಿ ತೇಽವಶಾ ರಾಜನ್ನದ್ಯಾಮಶ್ಮಪ್ಲವಾ ಇವ ॥೪೩॥

ಯಾವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯೊಬ್ಬಳು ಆಳುತ್ತಿರುವಳೋ, ಜೂಜು ಕೋರನೊಬ್ಬನು ಆಳುತ್ತಿರುವನೋ, ಬಾಲಕನೊಬ್ಬನು ಆಳುತ್ತಿರುವನೋ ಆ ರಾಜ್ಯದ ಜನರು–ನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಲ್ಪಡುವ ಕಲ್ಲಿನ ದೋಣಿಯು ಒಡನೆಯೇ ಮುಳುಗಿಹೋಗುವಂತೆ–ಪರವಶರಾಗಿ ವಿಪತ್ತೆಂಬ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಯೋಜನೇಷು ಯೇ ಸಕ್ತಾ ನ ವಿಶೇಷೇಷು ಭಾರತ ।
ತಾನಹಂ ಪಣ್ಡಿತಾನ್ಮನ್ಯೇ ವಿಶೇಷಾ ಹಿ ಪ್ರಸಙ್ಗಿನಃ ॥೪೪॥

ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದು ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕದೇ ಇರುವವರನ್ನು ನಾನು ಪಂಡಿತರೆಂದೇ ಭಾವಿಸು ತ್ತೇನೆ. ತಮಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಸಂಬಂಧಿಸದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವವರು ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗಿಗಳೇ ಸರಿ.

ಯಂ ಪ್ರಶಂಸನ್ತಿ ಕಿತವಾ ಯಂ ಪ್ರಶಂಸನ್ತಿ ಚಾರಣಾಃ ।
ಯಂ ಪ್ರಶಂಸನ್ತಿ ಬನ್ಧಕ್ಯೋ ನ ಸ ಜೀವತಿ ಮಾನವಃ ॥೪೫॥

ಯಾವನನ್ನು ಕೇವಲ ಜೂಜುಕೋರರು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರೋ,

ಯಾವನನ್ನು ಕೇವಲ ನರ್ತಕರು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರೋ ಮತ್ತು ಯಾವನನ್ನು ಕೇವಲ ವೇಶ್ಯೆಯರು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರೋ ಅಂತಹವನು ಜೀವಿಸಿದ್ದರೂ ಸತ್ತಂತೆಯೇ ಸರಿ. (ಅಂತಹವರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ಬಹಳ ಕೀಳುದರ್ಜೆಯವನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ)

ಹಿತ್ವಾ ತಾನ್ಪರಮೇಷ್ವಾಸಾನ್ಪಾಣ್ಡವಾನಮಿತೌಜಸಃ ।
ಆಹಿತಂ ಭಾರತೈಶ್ವರ್ಯಂ ತ್ವಯಾ ದುರ್ಯೋಧನೇ ಮಹತ್ ॥೪೬॥

ಮಹಾಧನುರ್ಧಾರಿಗಳಾದ, ಅಮಿತೌಜಸ್ಕರಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಾರತವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತರವಾದ ಈ ರಾಜ್ಯೈಶ್ವರ್ಯವು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಂ ದ್ರಕ್ಷ್ಯಸಿ ಪರಿಭ್ರಷ್ಟಂ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಮಚಿರಾದಿವ ।
ಐಶ್ವರ್ಯಮದಸಮ್ಮೂಢಂ ಬಲಿಂ ಲೋಕತ್ರಯಾದಿವ ॥೪೭॥

ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಭ್ರಷ್ಟನಾದಂತೆ–ಐಶ್ವರ್ಯಮದದಿಂದ ವಿಮೋಹಿತನಾಗಿರುವ ನಿನ್ನ ಮಗನು ನೀನು ಹೊರಿಸಿರುವ ಮಹತ್ತರವಾದ ಈ ರಾಜ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದನ್ನು ನೀನೇ ಕಾಣುವೆ."

ಇಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೩೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಾಗರಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ವಿದುರನೀತಿ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

(ಮನುಷ್ಯನು ಯೋಚಿಸಿದಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುವಾಗ ಅವನು ವಿಧಿಯನ್ನಾಗಲೀ ದೈವವನ್ನಾಗಲೀ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಜಾಣ್ಮೆ ಚಾತುರ್ಯ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದಲೇ ಆಯಿತೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ವಿಪರೀತವಾಗತೊಡಗಿದಾಗ ; ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಇದ್ದಾಗ ಎಲ್ಲವೂ ವಿಧಿವಿಹಿತವೆಂದು ಹಲುಬುತ್ತಾನೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ವಿಧಿಗೆ ಮಾರು ಹೋಗುವಂತಾಗಿದೆ.

'ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯಂತೆ ನಿನ್ನ ಮಗನೂ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಪರಿಭ್ರಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ'–ಎಂಬ ವಿದುರನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ವಿಧಿಯ ಹೆಚ್ಚಳವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :)

ಅನೀಶ್ವರೋಽಯಂ ಪುರುಷೋ ಭವಾಭವೇ
ಸೂತ್ರಪ್ರೋತಾ ದಾರುಮಯೀವ ಯೋಷಾ ।
ಧಾತ್ರಾ ತು ದಿಷ್ಟಸ್ಯ ವಶೇ ಕೃತೋಽಯಂ
ತಸ್ಮಾದ್ವದ ತ್ವಂ ಶ್ರವಣೇ ಧೃತೋಽಹಮ್ ॥೧॥

"ವಿದುರ! ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಲೀ, ಐಶ್ವರ್ಯವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಲೀ ಮಾನವನು ತನಗೆ ತಾನೇ ಕಾರಣನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಇದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಆಗು-ಹೋಗುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಬದಲಾಯಿಸಲಾರನು. ದಾರದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಮರದ ಹೆಣ್ಣುಗೊಂಬೆಯೊಂದು ಸೂತ್ರಧಾರನು ಆಡಿಸಿದಂತೆ ಆಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ–ಪುರುಷನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಾಸನಕ್ಕೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಬರೆದ ಬರಹದಂತೆ ಅಥವಾ ವಿಧಿಯ ಚೋದನೆಯಂತೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಮನನಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾನು, ಸರ್ವವಿನಾಶವಾಗಿಬಿಡುವುದೆಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಧೃತಿಗೆಡುವುದಿಲ್ಲ. ಧೈರ್ಯವಾಗಿಯೇ ಕುಳಿತು ಹೇಳುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತಿರುವೆನು. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸು." (ಆಗಬೇಕಾದುದೆಲ್ಲವೂ ವಿಧಿಯ ನಿಯಮದಂತೆ ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ.)

ವಿದುರನು ತನ್ನ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾನೆ :

ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಂ ವಚನಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಪಿ ಬ್ರುವನ್ ।
ಲಭತೇ ಬುದ್ಧ್ಯವಜ್ಞಾನಮವಮಾನಂ ಚ ಭಾರತ ॥೨॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಕಾಲವು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಾಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಉಪದೇಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವಮಾನಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಅವನ ಮಾತೂ ಅನಾದೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯನೆಂಬ ಅಪವಾದವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ.

ಪ್ರಿಯೋ ಭವತಿ ದಾನೇನ ಪ್ರಿಯವಾದೇನ ಚಾಪರಃ ।
ಮನ್ತ್ರಮೂಲಬಲೇನಾನ್ಯೋ ಯಃ ಪ್ರಿಯಃ ಪ್ರಿಯ ಏವ ಸಃ ॥೩॥

ಒಬ್ಬನು–ರಾಜನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನು–ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮೂರನೆಯವನು–ರಾಜನು ರೋಗ-ರುಜಿನಗಳಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಂತ್ರೌಷಧಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಗುಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳಾವುದರ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಯಾವನು ಪ್ರಿಯನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನೇ ನಿಜವಾದ ಪ್ರಿಯನು. (ರಾಜನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು.)

ದ್ವೇಷ್ಯೋ ನ ಸಾಧುರ್ಭವತಿ ನ ಮೇಧಾವೀ ನ ಪಣ್ಡಿತಃ ।
ಪ್ರಿಯೇ ಶುಭಾನಿ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ದ್ವೇಷ್ಯೇ ಪಾಪಾನಿ ಚೈವ ಹ ॥೪॥

ಯಾವನನ್ನು ನಾವು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ–ಅವನು ಯದ್ಯಪಿ ಸಾಧುವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ನಾವವನನ್ನು ಸಾಧುವೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಪಂಡಿತನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ–ಮೇಧಾವಿಯೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ನಾವವನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದಾಗಲೀ, ಮೇಧಾವಿಯೆಂದಾಗಲೀ ಭಾವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಮಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದವರು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡಿದರೂ ಆ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳೆಂದೂ, ನಮ್ಮ ದ್ವೇಷಿಗಳು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡಿದರೂ ಆ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳೆಂದೂ ಭಾವಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಉಕ್ತಂ ಮಯಾ ಜಾತಮಾತ್ರೇಽಪಿ ರಾಜ-
ನ್ದುರ್ಯೋಧನಂ ತ್ಯಜ ಪುತ್ರ ತ್ವಮೇಕಮ್ ।
ತಸ್ಯ ತ್ಯಾಗಾತ್ಪುತ್ರಶತಸ್ಯ ವೃದ್ಧಿ-
ರಸ್ಯಾತ್ಯಾಗಾತ್ಪುತ್ರಶತಸ್ಯ ನಾಶಃ ॥೫॥

ದುರ್ಯೋಧನನು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆಯೇ ನಾನು (ಅಂದಿನ ದುರ್ಲಕ್ಷಣ

ಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿ) ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನೊಬ್ಬನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೆನು. ಅವನನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಳಿದ ನೂರು ಮಕ್ಕಳೂ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಚಿರಾಯುಗಳಾಗಿರುವರೆಂದೂ, ಅವನನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಸಂಗಡಲೇ ಉಳಿದ ನೂರು ಮಕ್ಕಳ ವಿನಾಶವೂ ಆಗುವುದೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದೆನು.

ನ ವೃದ್ಧಿರ್ಬಹು ಮನ್ತವ್ಯಾ
ಯಾ ವೃದ್ಧಿಃ ಕ್ಷಯಮಾವಹೇತ್ ।
ಕ್ಷಯೋಽಪಿ ಬಹು ಮನ್ತವ್ಯೋ
ಯಃ ಕ್ಷಯೋ ವೃದ್ಧಿಮಾವಹೇತ್ ॥೬॥

ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಯಾವ ಅಭ್ಯುದಯವು ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೋ–ಅಂತಹ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು ಮತ್ತು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಯಾವ ಅವನತಿಯು ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುವುದೋ ಅಂತಹ ಅವನತಿಗಾದರೂ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. (ನನ್ನ ಅಂದಿನ ಬುದ್ಧಿವಾದವು ಮುಂದಿನ ವಿನಾಶಕ್ಕೆಡೆಗೊಡುವುದಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೀನದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಕುರುವಂಶವು ನಿರ್ಬಾಧಿತವಾಗಿರಲೆಂದೇ ಅಂದು ನಾನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೆನು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿವಾದದಂತೆ ಅಂದು ನೀನು ನಡೆದಿದ್ದರೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಪುತ್ರತ್ಯಾಗದ ದುಃಖವೇನೋ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಒಬ್ಬ ಮಗನ ತ್ಯಾಗವು ಮುಂದೆ ನಿನ್ನ ನೂರು ಮಕ್ಕಳ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂತಹ ವಿನಾಶವು ಪುರಸ್ಕರಣೀಯಲ್ಲವೇ?)

ನ ಸ ಕ್ಷಯೋ ಮಹಾರಾಜ
ಯಃ ಕ್ಷಯೋ ವೃದ್ಧಿಮಾವಹೇತ್ ।
ಕ್ಷಯಃ ಸ ತ್ವಿಹ ಮನ್ತವ್ಯೋ
ಯಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಬಹು ನಾಶಯೇತ್ ॥೭॥

ಮಹಾರಾಜ! ಯಾವ ಕ್ಷಯದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಕ್ಷಯವು ಕ್ಷಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಯದ್ಯಪಿ ಬೀಜಾವಾಪಮಾಡಲು ಧಾನ್ಯದ ಕ್ಷಯವೇ ಆದರೂ ಅದು ಮುಂದೆ ಶತಾಧಿಕ ವಾದ ಫಲನೀಡುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಧಾನ್ಯಕ್ಷಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವು ದಿಲ್ಲ.) ಆದರೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭದಿಂದ ಮುಂದೆ ಸರ್ವನಾಶವೇ ಸಂಭವಿಸುವುದೋ–ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿನ ಲಾಭವನ್ನು ಕ್ಷಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸ ಬೇಕು.

ಸಮೃದ್ಧಾ ಗುಣತಃ ಕೇಚಿದ್ಭವನ್ತಿ ಧನತೋಽಪರೇ ।
ಧನವೃದ್ಧಾನ್ಗುಣೈರ್ಹೀನಾನ್ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ವಿವರ್ಜಯ ॥೮॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರು ಗುಣಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು. (ಸರ್ವಗುಣಸಂಪನ್ನರು.) ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಧನಸಂಪನ್ನರು. ಧನಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಗುಣವಂತರಾಗಿಯೂ ಇರುವವರು ವಿರಳ. ಆದುದರಿಂದ ಧನಸಮೃದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೂ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಹೀನರಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವರನ್ನು ನೀನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕು."

ಧನಸಮೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೂ ಗುಣದಿಂದ ವಿಹೀನನಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವನನ್ನು ವರ್ಜಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿದುರನು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಕುರಿತೇ ಹೇಳಿದನೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಸರ್ವಂ ತ್ವಮಾಯತೀಯುಕ್ತಂ
ಭಾಷಸೇ ಪ್ರಾಜ್ಞಸಮ್ಮತಮ್ ।
ನ ಚೋತ್ಸಹೇ ಸುತಂ ತ್ಯಕ್ತುಂ
ಯತೋ ಧರ್ಮಸ್ತತೋ ಜಯಃ ॥೯॥

"ವಿದುರ! ನೀನು ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಹಿತವುಂಟಾಗುವ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ. (ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶದಂತೆ ನಡೆದರೆ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ದಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ.) ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಸಮ್ಮತಿಸುವ ಮಾತು

ಗಳನ್ನೇ ಆಡಿರುವೆ. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಮಗನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸುವ ಉತ್ಸಾಹವು ಮಾತ್ರ ನನಗಿಲ್ಲ. (ಮಗನನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ತ್ಯಜಿಸಲಾರೆನು.) ಅಂತ್ಯವಿಜಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವಿದೆಯೋ, ಯಾವ ಪಕ್ಷದವರು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವರೋ–ಆ ಪಕ್ಷಕ್ಕೇ ವಿಜಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ."

ವಿದುರನು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಅತೀವಗುಣಸಮ್ಪನ್ನೋ ನ ಜಾತು ವಿನಯಾನ್ವಿತಃ ।
ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಮಪಿ ಭೂತಾನಾಮುಪಮರ್ದಮುಪೇಕ್ಷತೇ ॥೧೦॥

"ಬಹುಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದವನು, ವಿನಯಶೀಲನಾದವನು–ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಾಗುವ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೂಡ ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡಬಾರದು. (ವಿನಯಸಂಪನ್ನನಾದ, ಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಒದಗಬಹುದಾದ ಅತ್ಯಲ್ಪಕಷ್ಟವನ್ನೂ ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಅತ್ಯಲ್ಪಕಷ್ಟವನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವನು.)

ಪರಾಪವಾದನಿರತಾಃ ಪರದುಃಖೋದಯೇಷು ಚ ।
ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧೇ ಚ ಯತನ್ತೇ ಸತತೋತ್ಥಿತಾಃ ॥೧೧॥

ಸದೋಷಂ ದರ್ಶನಂ ಯೇಷಾಂ
ಸಂವಾಸೇ ಸುಮಹದ್ಭಯಮ್ ।
ಅರ್ಥಾದಾನೇ ಮಹಾನ್ದೋಷಃ
ಪ್ರದಾನೇ ಚ ಮಹದ್ಭಯಮ್ ॥೧೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ಕೆಲವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಪರನಿಂದೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇತರರಿಗೆ ಕಷ್ಟಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇತರರ ದುಃಖವನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರ ನಡುವೆ, ಸ್ನೇಹಿತರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ, ತಂದೆ-ಮಕ್ಕಳ ನಡುವೆ, ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯರ ನಡುವೆ ದ್ವೇಷ

ಭಾವವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹವರ ದರ್ಶನವೂ ದೋಷಾವಹವಾದುದು. ಇಂತಹವರ ಸಹವಾಸವೂ ಭಯಪ್ರದ ವಾದುದು. ಇಂತಹವರಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೂ ದೋಷಾವಹ ವಾದುದು. ಇಂತಹವರಿಗೆ ಹಣಕೊಡುವುದು ಕೂಡ ಮಹತ್ತರವಾದ ಭಯಕ್ಕೇ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯೇ ವೈ ಭೇದನಶೀಲಾಸ್ತು ಸಕಾಮಾ ನಿಸ್ತ್ರಪಾಃ ಶಠಾಃ ।
ಯೇ ಪಾಪಾ ಇತಿ ವಿಖ್ಯಾತಾಃ ಸಂವಾಸೇ ಪರಿಗರ್ಹಿತಾಃ ।
ಯುಕ್ತಾಶ್ಚಾನ್ಯೈರ್ಮಹಾದೋಷೈರ್ಯೇ ನರಾಸ್ತಾನ್ವಿವರ್ಜಯೇತ್ ॥೧೩॥

ಯಾರು ಒಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವರೋ, ಆಸೆ ಬಡುಕರೋ, ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವರೋ, ಮೂರ್ಖರೋ, ಮಹಾಪಾಪಿಷ್ಠರೆಂದು ವಿಖ್ಯಾತರಾಗಿರುವರೋ–ಅಂತಹವರು ಸಹವಾಸಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರು. ಮಹಾ ರಾಜ! ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮತ್ತು ಇತರ ದೋಷ ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ನೀಚರನ್ನು ವಿವೇಕಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ವಿಸರ್ಜಿಸ ಬೇಕು.

ನಿವರ್ತಮಾನೇ ಸೌಹಾರ್ದೇ ಪ್ರೀತಿರ್ನೀಚೇ ಪ್ರಣಶ್ಯತಿ ।
ಯಾ ಚೈವ ಫಲನಿರ್ವೃತ್ತಿಃ ಸೌಹೃದೇ ಚೈವ ಯತ್ಸುಖಮ್ ॥೧೪॥

ನೀಚಪುರುಷರೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸೌಹಾರ್ದವು ಕಡಿದು ಹೋದೊಡನೆಯೇ ನೀಚಪುರುಷನಿಗೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯೂ ನಶಿಸಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರೀತಿಯ ವಿನಾಶದಿಂದಾಗಿ ನೀಚಪುರುಷನ ಸಹವಾಸ ದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದಾದ ದುಷ್ಫಲದ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ನೀಚನ ಸೌಹಾರ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದಾದ ಅಲ್ಪಸುಖವು ತಪ್ಪಿದರೂ ನಷ್ಟವಿಲ್ಲ.

ಯತತೇ ಚಾಪವಾದಾಯ ಯತ್ನಮಾರಭತೇ ಕ್ಷಯೇ ।
ಅಲ್ಪೇಽಪ್ಯಪಕೃತೇ ಮೋಹಾನ್ನ ಶಾನ್ತಿಮಧಿಗಚ್ಛತಿ ॥೧೫॥

ಸ್ನೇಹವು ಕಡಿದುಹೋದನಂತರವೂ ನೀಚಪುರುಷನು ಸುಮ್ಮನಿರುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಗೆಳೆಯನ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲ-ಸಲ್ಲದ ಅಪವಾದಗಳನ್ನು ಹೊರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಪವಾದ ಅಪರಾಧವನ್ನೂ ದೊಡ್ಡದನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಗೆಳೆಯನ ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ದ್ವೇಷಬುದ್ಧಿಯು ಅವನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅವನು ಶಾಂತಿಯೆಂಬುದನ್ನೇ ಪಡೆಯಲಾರನು.

ತಾದೃಶೈಃ ಸಂಗತಂ ನೀಚೈರ್ನೃಶಂಸೈರಕೃತಾತ್ಮಭಿಃ ।
ನಿಶಮ್ಯ ನಿಪುಣಂ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಿದ್ವಾನ್ದೂರಾದ್ವಿವರ್ಜಯೇತ್ ॥೧೬॥

ಇತರರ ಗುಣ-ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ತನಗಿರುವ ಬುದ್ಧಿಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ವಿವೇಚಿಸಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತಹ ಕ್ರೂರಜನರೊಡನೆ, ಇಂದ್ರಿಯಪರವಶರಾದವರೊಡನೆ, ನೀಚರೊಡನೆ ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದವನು ಸಹವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಅವರನ್ನು ದೂರದಿಂದಲೇ ವಿಸರ್ಜಿಸಬೇಕು. (ಸಹವಾಸ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಬಿಟ್ಟು ಅವರ ಕೋಪ-ತಾಪಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ–ಮೊದಲೇ ಮನುಷ್ಯರ ಗುಣಾವಗುಣಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅಂತಹ ನೀಚರೊಡನೆ ಸಹವಾಸಮಾಡದಿರುವುದೇ ಉತ್ತಮ.)

ಯೋ ಜ್ಞಾತಿಮನುಗೃಹ್ಣಾತಿ ದರಿದ್ರಂ ದೀನಮಾತುರಮ್ ।
ಸ ಪುತ್ರಪಶುಭಿರ್ವೃದ್ಧಿಂ ಶ್ರೇಯಶ್ಚಾನನ್ತ್ಯಮಶ್ನುತೇ ॥೧೭॥

ಯಾವನು ತನ್ನ ದಾಯಾದನನ್ನೂ, ದರಿದ್ರನಾದವನನ್ನೂ, ರೋಗಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕಾಣುವನೋ (ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ದರಿದ್ರನಾಗಿರುವ, ರೋಗಪೀಡಿತನಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೋ)–ಅಂತಹವನು ಪುತ್ರಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಪಶುಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವುದಲ್ಲದೇ–ಅನಂತವಾದ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ, ಸುಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಜ್ಞಾತಯೋ ವರ್ಧನೀಯಾಸ್ತೈರ್ಯ ಇಚ್ಛನ್ತ್ಯಾತ್ಮನಃ ಶುಭಮ್ ।
ಕುಲವೃದ್ಧಿಂ ಚ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ತಸ್ಮಾತ್ಸಾಧು ಸಮಾಚರ ॥೧೮॥

ಯಾರು ತಮ್ಮ ಶುಭೋದಯವನ್ನು ಆಶಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಮತ್ತು ಕುಲದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ–ಅವರು ತಮ್ಮ ದಾಯಾದರನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ತರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು.

ಶ್ರೇಯಸಾ ಯೋಕ್ಷ್ಯತೇ ರಾಜನ್ಕುರ್ವಾಣೋ ಜ್ಞಾತಿಸತ್ಕ್ರಿಯಾಮ್ ||೧೯||

ದಾಯಾದರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸುವವನು ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗುಣಾ ಹ್ಯಪಿ ಸಂರಕ್ಷ್ಯಾ ಜ್ಞಾತಯೋ ಭರತರ್ಷಭ ।
ಕಿಂ ಪುನರ್ಗುಣವನ್ತಸ್ತೇ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾಭಿಕಾಂಕ್ಷಿಣಃ ||೨೦||

ದಾಯಾದರು ಗುಣಹೀನರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಗುಣವಂತರಾದ, ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಾದವನ್ನೇ (ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೇ) ಅಭಿಲಾಷಿಸುತ್ತಿರುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ?

ಪ್ರಸಾದಂ ಕುರು ವೀರಾಣಾಂ ಪಾಣ್ಡವಾನಾಂ ವಿಶಾಮ್ಪತೇ ।
ದೀಯನ್ತಾಂ ಗ್ರಾಮಕಾಃ ಕೇಚಿತ್ತೇಷಾಂ ವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಮೀಶ್ವರ ||೨೧||

ಮಹಾರಾಜ! ವೀರರಾದ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗು. ಅವರ ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನಾದರೂ ಕೊಡು.

ಏವಂ ಲೋಕೇ ಯಶಃ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ನರಾಧಿಪ ।
ವೃದ್ಧೇನ ಹಿ ತ್ವಯಾ ಕಾರ್ಯಂ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ತಾತ ಶಾಸನಮ್ ||೨೨||

ನರಾಧಿಪ! ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಯಶಸ್ಸು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ತಾತ! ವೃದ್ಧನಾದ ನೀನು, ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅನುಶಾಸನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮಯಾ ಚಾಪಿ ಹಿತಂ ವಾಚ್ಯಂ ವಿದ್ಧಿ ಮಾಂ ತ್ವದ್ಧಿತೈಷಿಣಮ್ ।

ಜ್ಞಾತಿಭಿರ್ವಿಗ್ರಹಸ್ತಾತ ನ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಶುಭಾರ್ಥಿನಾ ।
ಸುಖಾನಿ ಸಹ ಭೋಜ್ಯಾನಿ ಜ್ಞಾತಿಭಿರ್ಭರತರ್ಷಭ ॥೨೩॥

ನಿನಗೆ ಹಿತವಾದುದನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ನನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಹಿತೈಷಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸು. ಶುಭಾರ್ಥಿಯಾದವನು ದಾಯಾದರೊಡನೆ ದ್ವೇಷಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಅವರನ್ನೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕು.

ಸಮ್ಭೋಜನಂ ಸಂಕಥನಂ ಸಮ್ಪ್ರೀತಿಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರಮ್ ।
ಜ್ಞಾತಿಭಿಃ ಸಹ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ನ ವಿರೋಧಃ ಕದಾಚನ ॥೨೪॥

ದಾಯಾದರೊಡನೆ ಕಲೆತು ಊಟಮಾಡಬೇಕು. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಚಾರವಿನಿಮಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಬ್ಬರನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸಬೇಕು. ಇವು ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾತಿಗಳೊಡನೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲೇಬಾರದು.

ಜ್ಞಾತಯಸ್ತಾರಯನ್ತೀಹ ಜ್ಞಾತಯೋ ಮಜ್ಜಯನ್ತಿ ಚ ।
ಸುವೃತ್ತಾಸ್ತಾರಯನ್ತೀಹ ದುರ್ವೃತ್ತಾ ಮಜ್ಜಯನ್ತಿ ಚ ॥೨೫॥

ದಾಯಾದರು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲೂ ಸಮರ್ಥರು. ಅದೇ ದಾಯಾದರು ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಲೂ ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಸದ್ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದರೆ ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದುರ್ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದರೆ ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುವೃತ್ತೋ ಭವ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಪಾಣ್ಡವಾನ್ಪ್ರತಿ ಮಾನದ ।
ಅಧರ್ಷಣೀಯಃ ಶತ್ರೂಣಾಂ ತೈರ್ವೃತಸ್ತ್ವಂ ಭವಿಷ್ಯಸಿ ॥೨೬॥

ಮಹಾರಾಜ! ನೀನು ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದ್ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ದಾಯಾದನಾಗು. ಮಾನದನೇ! ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ ಅವರನ್ನು ಈಗ ನೀನು ಉದ್ಧರಿಸು. ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸೇರುವ ನೀನು ಸುರಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ದುರ್ಧರ್ಷನಾಗುವೆ.

ಶ್ರೀಮನ್ತಂ ಜ್ಞಾತಿಮಾಸಾದ್ಯ ಯೋ ಜ್ಞಾತಿರವಸೀದತಿ ।
ದಿಗ್ಧಹಸ್ತಂ ಮೃಗ ಇವ ಸ ಏನಸ್ತಸ್ಯ ವಿನ್ದತಿ ॥೨೭॥

ಶ್ರೀಮಂತನಾದ ದಾಯಾದನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹೋಗಿ ಯಾವಾತನು–ವಿಷಸಿಕ್ತವಾದ ಬಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬೇಡನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮೃಗದಂತೆ–ವಿನಾಶಹೊಂದುವನೋ, ಅಂತಹವನ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶ್ರೀಮಂತನಾದ ದಾಯಾದನೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಪಶ್ಚಾದಪಿ ನರಶ್ರೇಷ್ಠ ತವ ತಾಪೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ತಾನ್ವಾ ಹತಾನ್ಸುತಾನ್ವಾಪಿ ಶ್ರುತ್ವಾ ತದನುಚಿನ್ತಯ ॥೨೮॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮುಂಬರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರೇ ಸತ್ತರೂ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳೇ ಸತ್ತರೂ–ನೀನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವುದಂತೂ ನಿಶ್ಚಯ. ನಿನಗೆ ಅದರಿಂದ ಬಹಳ ಪರಿತಾಪವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ವಿಪತ್ತು ಸಂಭವಿಸುವ ಮೊದಲೇ ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸು.

ಯೇನ ಖಟ್ವಾಂ ಸಮಾರೂಢಃ ಪರಿತಪ್ಯೇತ ಕರ್ಮಣಾ ।
ಆದಾವೇವ ನ ತತ್ಕುರ್ಯಾದಧ್ರುವೇ ಜೀವಿತೇ ಸತಿ ॥೨೯॥

ಮಹಾರಾಜ! ಜೀವಿತವು ಅಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಾಗ–ಮಂಚದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ಸಾಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲೇ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಅಂತಹ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದೇ ಲೇಸು.

ನ ಕಶ್ಚಿನ್ನಾಪನಯತೇ ಪುಮಾನನ್ಯತ್ರ ಭಾರ್ಗವಾತ್ ।
ಶೇಷಸಮ್ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸ್ತು ಬುದ್ಧಿಮತ್ಸ್ವೇವ ತಿಷ್ಠತಿ ॥೩೦॥

ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರೊಬ್ಬರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವನೂ ನೀತಿಯ ಅನುಸರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದಿರಲಾರನು. ಆದರೆ ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವುದು

ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುತ್ತದೆ. (ನೀತಿ ಹೇಳುವವರು ನೀತಿವಂತರಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ನೀತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯಲಾರರು. ಉಳಿದವರು ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯಬಹುದು. ನೀನೂ ನೀತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿರಬಹುದು. ಇದುವರೆಗೂ ಆದದ್ದು ಆಗಿಹೋಯಿತು. ಈಗ ಉಳಿದಿರುವುದು–ಮುಂದೇನುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ನಿರ್ಣಯವು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದವರ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ನಿನ್ನ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ.)

ದುರ್ಯೋಧನೇನ ಯದ್ಯೇತತ್ಪಾಪಂ ತೇಷು ಪುರಾಕೃತಮ್ ।
ತ್ವಯಾ ತತ್ಕುಲವೃದ್ಧೇನ ಪ್ರತ್ಯಾನೇಯಂ ನರೇಶ್ವರ ॥೩೧॥

ನರೇಶ್ವರ! ದುರ್ಯೋಧನನು ಹಿಂದೆ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೋ–ಆ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುಲವೃದ್ಧನಾದ ನೀನು ತೊಡೆದುಹಾಕಬೇಕಾಗಿದೆ. (ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆದರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.)

ತಾಂಸ್ತ್ವಂ ಪದೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ಯ ಲೋಕೇ ವಿಗತಕಲ್ಮಷಃ ।
ಭವಿಷ್ಯಸಿ ನರಶ್ರೇಷ್ಠ ಪೂಜನೀಯೋ ಮನೀಷಿಣಾಮ್ ॥೩೨॥

ನರಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರೆ (ಅವರಿಗೆ ಅವರದೇ ಆದ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ)–ಪಾಪರಹಿತನಾಗಿ, ಮನನಶೀಲರಾದ ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಂದಲೂ ಪೂಜಾರ್ಹನಾಗುವೆ. (ಪಾಂಡವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರಿಗೇ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟೆಯಾದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಮನೀಷಿಗಳೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಪುರಸ್ಕರಿಸುವರು.)

ಸುವ್ಯಾಹೃತಾನಿ ಧೀರಾಣಾಂ ಫಲತಃ ಪರಿಚಿನ್ತ್ಯ ಯಃ ।
ಅಧ್ಯವಸ್ಯತಿ ಕಾರ್ಯೇಷು ಚಿರಂ ಯಶಸಿ ತಿಷ್ಠತಿ ॥೩೩॥

ಧೀರಪುರುಷರು ಹೇಳಿರುವ ಸದುಕ್ತಿಗಳ ಪರಿಣಾಮವೇನೆಂಬುದನ್ನು

ಯಾವನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ, ಅವರು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವನೋ–ಅವನು ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಯಶೋವಂತನಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಸಮ್ಯಗುಪಯುಕ್ತಂ ಹಿ ಜ್ಞಾನಂ ಸುಕುಶಲೈರಪಿ ।
ಉಪಲಭ್ಯಂ ಚಾವಿದಿತಂ ವಿದಿತಂ ಚಾನನುಷ್ಠಿತಮ್ ॥೩೪॥

ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಿಷಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ–ಒಂದು ವೇಳೆ ಆ ಮುಖ್ಯವಿಷಯವು ತಿಳಿದಿದ್ದೂ ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ತರದಿದ್ದರೆ–ಕುಶಲ ಮತಿಗಳಾದವರಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಸದುಪದೇಶವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಪಾಪೋದಯಫಲಂ ವಿದ್ವಾನ್ಯೋ ನಾರಭತಿ ವರ್ಧತೇ ।
ಯಸ್ತು ಪೂರ್ವಕೃತಂ ಪಾಪಮವಿಮೃಶ್ಯಾನುವರ್ತತೇ ।
ಅಗಾಧಪಙ್ಕೇ ದುರ್ಮೇಧಾ ವಿಷಮೇ ವಿನಿಪಾತ್ಯತೇ ॥೩೫॥

ಪಾಪರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾವ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ–ಅವನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಯಾವನು ತಾನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪಾಪಫಲಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಮರ್ಶಿಸದೇ ಕ್ರೋಧಾಸೂಯೆಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅಂತಹ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯ ಮನುಷ್ಯನು ಅಗಾಧವಾದ, ಹಳ್ಳ-ತಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ (ನರಕದಲ್ಲಿ) ದೂಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಮನ್ತ್ರಭೇದಸ್ಯ ಷಟ್ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ದ್ವಾರಾಣೀಮಾನಿ ಲಕ್ಷಯೇತ್ ।
ಅರ್ಥಸಂತತಿಕಾಮಶ್ಚ ರಕ್ಷೇದೇತಾನಿ ನಿತ್ಯಶಃ ॥೩೬॥

ಮದ್ಯಂ ಸ್ವಪ್ನಮವಿಜ್ಞಾನಮಾಕಾರಂ ಚಾತ್ಮಸಮ್ಭವಮ್ ।
ದುಷ್ಟಾಮಾತ್ಯೇಷು ವಿಶ್ರಮ್ಭಂ ದೂತಾಚ್ಚಾಕುಶಲಾದಪಿ ॥೩೭॥

ರಹಸ್ಯವಿಷಯಗಳು (ಗುಪ್ತಾಲೋಚನೆಗಳು) ಬಹಿರಂಗವಾಗಲು

ಆರು ಬಾಗಿಲುಗಳಿವೆ (ಮಾರ್ಗಗಳಿವೆ.) ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿರುವವನು ಆ ಆರು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಿರ ಬೇಕು. ಮದ್ಯಪಾನ, ಸ್ವಪ್ನ (ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಪ್ನಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುವುದುಂಟು. ಹೀಗಾಗುವುದ ರಿಂದ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಾಡಿದ ಮಾತುಗಳು ಬಹಿರಂಗವಾಗಲು ಅವಕಾಶವಾಗು ತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಶೀಲನಾದ ರಾಜನು ತಾನು ಮಲಗಿರುವಾಗ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಆಪ್ತರಲ್ಲದವರು ಇರದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಗುಪ್ತಚಾರರು ತನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು, ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಖವಿಕಾರದಿಂದ ಹೊರಪಡಿಸುವುದು, ದುಷ್ಟರಾದ ಅಮಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನಿಡುವುದು, ಅಕುಶಲನಾದ ದೂತನಿಂದ ಗುಪ್ತವಾದ ರಾಜಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಹೋಗುವುದು–ಈ ಆರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ರಾಜನ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಆರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಿರಬೇಕು.

ದ್ವಾರಾಣ್ಯೇತಾನಿ ಯೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸಂವೃಣೋತಿ ಸದಾ ನೃಪ ।
ತ್ರಿವರ್ಗಾಚರಣೇ ಯುಕ್ತಃ ಸ ಶತ್ರೂನಧಿತಿಷ್ಠತಿ ॥೩೮॥

ರಾಜರಹಸ್ಯಸ್ಫೋಟಕಗಳಾದ ಈ ಆರು ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಯಾವ ರಾಜನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಚ್ಚಿರುತ್ತಾ ನೆಯೋ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಾರ್ಥ-ಕಾಮಗಳ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿರು ತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥ ನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ನ ವೈ ಶ್ರುತಮವಿಜ್ಞಾಯ ವೃದ್ಧಾನನುಪಸೇವ್ಯ ವಾ ।
ಧರ್ಮಾರ್ಥೌ ವೇದಿತುಂ ಶಕ್ಯೌ ಬೃಹಸ್ಪತಿಸಮೈರಪಿ ॥೩೯॥

ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಿದ್ದರೂ (ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ) ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ,

ವೃದ್ಧರನ್ನು ಉಪಚರಿಸದಿದ್ದರೆ–ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನಷ್ಟಂ ಸಮುದ್ರೇ ಪತಿತಂ ನಷ್ಟಂ ವಾಕ್ಯಮಶೃಣ್ವತಿ ।
ಅನಾತ್ಮನಿ ಶ್ರುತಂ ನಷ್ಟಂ ನಷ್ಟಂ ಹುತಮನಗ್ನಿಕಮ್ ॥೪೦॥

ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ವಸ್ತುವು ನಾಶವಾಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. (ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪುನಃ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ.) ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕೇಳದವನೊಡನೆ ಆಡುವ ಮಾತುಗಳು ನಷ್ಟವಾಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲದವನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವೇ ಸರಿ. (ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆ, ಮನೋನಿಗ್ರಹ, ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತತೆ–ಇವುಗಳ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ. ಕೇವಲ ಉಪದೇಶಮಾತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಸ್ವಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವನಲ್ಲಿ ರುವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತದೆ.) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡದೇ ಕೇವಲ ಬೂದಿಯ (ಕೆಂಡದ) ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಹೋಮವೂ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಹೋಮದಿಂದ ಲಭಿಸಬೇಕಾದ ಫಲವು ಲಭ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ವಾ ಪರೀಕ್ಷ್ಯ ಮೇಧಾವೀ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಮ್ಪಾದ್ಯ ಚಾಸಕೃತ್ ।
ಶ್ರುತ್ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾಥ ವಿಜ್ಞಾಯ ಪ್ರಾಜ್ಞೈರ್ಮೈತ್ರೀಂ ಸಮಾಚರೇತ್ ॥೪೧॥

ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರೊಡನೆಯೇ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಬೇಕು. ಪ್ರಾಜ್ಞರಾ ರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಮೇಧಾವಿಯಾದವನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅವರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ತನಗೆ ಹಿಂದಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಅನುಭವ ಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು, ಮಿತ್ರನಾಗಲಿರುವವನನ್ನು ಪದೇ-ಪದೇ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವನ ಯೋಗ್ಯತೆಯೆಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇತರರು ಹೇಳುವುದನ್ನೂ ಕೇಳಬೇಕು. ಅವನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಯಾವುದು? ಯಾವ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು

ಪಡೆದಿರುತ್ತಾನೆ? ಅವನ ಅದುವರೆಗಿನ ಒಡನಾಡಿಗಳಾರು? ಯಾರೊಡನೆ ಅವನ ಸಂಬಂಧವಿದೆ?–ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಆ ಎಲ್ಲ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದಲೂ ಅವನು ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದು ಸ್ಥಿರಪಟ್ಟನಂತರವೇ ಅಂತಹವನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಮಾಡಬೇಕು.

ಅಕೀರ್ತಿಂ ವಿನಯೋ ಹನ್ತಿ ಹನ್ತ್ಯನರ್ಥಂ ಪರಾಕ್ರಮಃ ।
ಹನ್ತಿ ನಿತ್ಯಂ ಕ್ಷಮಾ ಕ್ರೋಧಮಾಚಾರೋ ಹನ್ತ್ಯಲಕ್ಷಣಮ್ ॥೪೨॥

ವಿನಯಶೀಲತೆಯು ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುತ್ತದೆ. ಪರಾಕ್ರಮವು ಅನರ್ಥವನ್ನು (ಆಪತ್ತನ್ನು) ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಮಾಗುಣವು ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. (ಕ್ಷಮಾಗುಣವಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರು ಸುಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದಿದ್ದರೂ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರೆ–ಆ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನತೆಯೇ ಅವರಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಅವಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನೀಗುತ್ತದೆ. (ಆಚಾರಸಂಪನ್ನತೆಯು ರೂಪಹೀನತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ.)

ಪರಿಚ್ಛದೇನ ಕ್ಷೇತ್ರೇಣ ವೇಶ್ಮನಾ ಪರಿಚರ್ಯಯಾ ।
ಪರೀಕ್ಷೇತ ಕುಲಂ ರಾಜನ್ಭೋಜನಾಚ್ಛಾದನೇನ ಚ ॥೪೩॥

ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಇರುವವರು, ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ (ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ವಂಶ ಮತ್ತು ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಾವಗುಣಗಳು), ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಯಾರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂಬುದು, ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರ ಸ್ವಭಾವ-ಗುಣ-ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಅವನು ಮಾಡುವ ಊಟ ರಾಜಸವೇ? ಸಾತ್ತ್ವಿಕವೇ? ತಾಮಸವೇ? ಉಡುವ ಉಡುಪು, (ಯಾವ ಬಣ್ಣದ ಉಡುಪನ್ನು ಅಭಿಲಾಷಿಸುತ್ತಾನೆ? ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉಡುಪನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೇ?)–ಇವಿಷ್ಟು ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಒಬ್ಬನ ಕುಲವು ಎಂತಹುದೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು.

ಉಪಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಕಾಮಸ್ಯ ಪ್ರತಿವಾದೋ ನ ವಿದ್ಯತೇ ।
ಅಪಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತದೇಹಸ್ಯ ಕಾಮರಕ್ತಸ್ಯ ಕಿಂ ಪುನಃ ॥೪೪॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದೇಹಾಭಿಮಾನವೇ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವದಾ ಆತ್ಮಾನಾತ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸುಖವು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹವನ ಮುಂದೆ ಕಾಮ್ಯ ವಸ್ತುಗಳೇನಾದರೂ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಅದನ್ನವನು ನಿರಾಕರಿಸದೇ ಉಪ ಭೋಗಿಸಿಯೇ ಬಿಡಬಹುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕಾಮ್ಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಆಸಕ್ತನಾದವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ?

ಪ್ರಾಜ್ಞೋಪಸೇವಿನಂ ವೈದ್ಯಂ ಧಾರ್ಮಿಕಂ ಪ್ರಿಯದರ್ಶನಮ್ ।
ಮಿತ್ರವನ್ತಂ ಸುವಾಕ್ಯಂ ಚ ಸುಹೃದಂ ಪರಿಪಾಲಯೇತ್ ॥೪೫॥

ಯಾವನು ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿರುವನೋ, ವೈದ್ಯನೋ (ವಿದ್ಯಾವಂತನೋ), ಧಾರ್ಮಿಕನೋ, ಪ್ರಿಯದರ್ಶನನೋ, ಸನ್ಮಿತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನೋ, ಮಧುರಭಾಷಿಯೋ, ಹೃದಯನೈರ್ಮಲ್ಯ ವುಳ್ಳವನೋ–ಅಂತಹ ಗೆಳೆಯನನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸಬೇಕು.

ದುಷ್ಕುಲೀನಃ ಕುಲೀನೋ ವಾ ಮರ್ಯಾದಾಂ ಯೋ ನ ಲಙ್ಘಯೇತ್ ।
ಧರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೀ ಮೃದುರ್ಹ್ರೀಮಾನ್ಸ ಕುಲೀನಶತಾದ್ವರಃ ॥೪೬॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನೇ ಆಗಿರಲಿ, ದುಷ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನೇ ಆಗಿರಲಿ–ಯಾವನು ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವು ದಿಲ್ಲವೋ, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವ ನಾಗಿರುವನೋ, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿರುವನೋ, ಲಜ್ಜಾಶೀಲನೋ– ಅಂತಹವನು ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನೂರು ಮಂದಿ ಕುಲೀನರಿ ಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಯಯೋಶ್ಚಿತ್ತೇನ ವಾ ಚಿತ್ತಂ ನಿಭೃತಂ ನಿಭೃತೇನ ವಾ ।
ಸಮೇತಿ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ತಯೋರ್ಮೈತ್ರೀ ನ ಜೀರ್ಯತಿ ॥೪೭॥

ಯಾರಿಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದೋ, ಯಾರಿಬ್ಬರ ರಹಸ್ಯ ಸಮಾಲೋಚನೆಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದೋ ಮತ್ತು ಯಾರಿಬ್ಬರ

ಬುದ್ಧಿಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದೋ (ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದೋ)–ಆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮೈತ್ರಿಯು ಎಂದೂ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ದುರ್ಬುದ್ಧಿಮಕೃತಪ್ರಜ್ಞಂ ಛನ್ನಂ ಕೂಪಂ ತೃಣೈರಿವ ।
ವಿವರ್ಜಯೀತ ಮೇಧಾವೀ ತಸ್ಮಿನ್ಮೈತ್ರೀ ಪ್ರಣಶ್ಯತಿ ॥೪೮॥

ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಬಾವಿಯಂತಿರುವ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯ, ವಿಚಾರ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮೇಧಾವಿಯಾದವನು ವಿಸರ್ಜಿಸಬೇಕು. ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯವನೊಡನೆಯೂ, ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನೊಡನೆಯೂ ಮಾಡುವ ಮೈತ್ರಿಯೂ ಬಹಳ ಬೇಗ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಲಿಪ್ತೇಷು ಮೂರ್ಖೇಷು ರೌದ್ರಸಾಹಸಿಕೇಷು ಚ ।
ತಥೈವಾಪೇತಧರ್ಮೇಷು ನ ಮೈತ್ರೀಮಾಚರೇದ್ಬುಧಃ ॥೪೯॥

ದುರಹಂಕಾರಿಗಳೊಡನೆ, ಮೂರ್ಖರೊಡನೆ, ಕೋಪಿಷ್ಠರೊಡನೆ, ಹೆಚ್ಚು ಸಾಹಸಿಗಳೊಡನೆ (ದುಡುಕಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರೊಡನೆ,) ಧರ್ಮ ಭ್ರಷ್ಟರೊಡನೆ–ಪಂಡಿತನಾದವನು ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಬಾರದು.

ಕೃತಜ್ಞಂ ಧಾರ್ಮಿಕಂ ಸತ್ಯಮಕ್ಷುದ್ರಂ ದೃಢಭಕ್ತಿಕಮ್ ।
ಜಿತೇನ್ದ್ರಿಯಂ ಸ್ಥಿತಂ ಸ್ಥಿತ್ಯಾಂ ಮಿತ್ರಮತ್ಯಾಗಿ ಚೇಷ್ಯತೇ ॥೫೦॥

ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವವನನ್ನೂ, ಧಾರ್ಮಿಕಮನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನೂ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠನನ್ನೂ, ಗಂಭೀರವಾದ ಸ್ವಭಾವವಿರುವವನನ್ನೂ, ದೃಢವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದವನನ್ನೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನನ್ನೂ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡದವನನ್ನೂ–ಮಿತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಮನುತ್ಸರ್ಗೋ ಮೃತ್ಯುನಾಪಿ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ ।
ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಪುನರುತ್ಸರ್ಗಃ ಸಾದಯೇದ್ದೈವತಾನ್ಯಪಿ ॥೫೧॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮಾನವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನಾದರೂ ನಿರೋಧಿಸಿ ನಿಲ್ಲ ಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರೋಧಿಸಲಾರನು. ಮೃತ್ಯು

ವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವುದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದುದೇ ಸರಿ. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯಲಂಪಟತೆಯು (ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಿಷಯಸುಖಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನಗೊಳಿಸುವಿಕೆಯು) ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಮಾರ್ದವಂ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಮನಸೂಯಾ ಕ್ಷಮಾ ಧೃತಿಃ ।
ಆಯುಷ್ಯಾಣಿ ಬುಧಾಃ ಪ್ರಾಹುರ್ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಚಾವಿಮಾನನಾ ॥೫೨॥

ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮೃದುತ್ವ (ಸರಳತೆ) ದಿಂದಿರುವುದು, ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನೆಣಿಸದಿರುವುದು, ಕ್ಷಮಾಗುಣದಿಂದಿರುವುದು, ಎಂತಹ ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರುವುದು, ಮಿತ್ರರನ್ನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಮಾನಪಡಿಸದಿರುವುದು–ಇವುಗಳು ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಕಾರಕಗಳೆಂದು ಪಂಡಿತರಾದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಪನೀತಂ ಸುನೀತೇನ ಯೋಽರ್ಥಂ ಪ್ರತ್ಯಾನಿನೀಷತೇ ।
ಮತಿಮಾಸ್ಥಾಯ ಸುದೃಢಾಂ ತದಕಾಪುರುಷವ್ರತಮ್ ॥೫೩॥

ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸುದೃಢವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ, ನೀತಿಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ಯಾವನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವನೋ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವನೋ–ಆತನ ಅಂತಹ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ವೀರಪುರುಷವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು. (ಯದ್ಯಪಿ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರೂ ಕಳೆದು ಕೊಂಡ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಪಟಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪುನಃ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಹೋಗ ಬಾರದು. ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನೀತಿಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ಪುನಃ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. ಇದು ವೀರಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣ.)

ಆಯತ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಕಾರಜ್ಞಸ್ತದಾತ್ವೇ ದೃಢನಿಶ್ಚಯಃ ।
ಅತೀತೇ ಕಾರ್ಯಶೇಷಜ್ಞೋ ನರೋಽರ್ಥೈರ್ನ ಪ್ರಹೀಯತೇ ॥೫೪॥

ಮುಂದೊದಗಬಹುದಾದ ವಿಪತ್ತನ್ನು ಇಂದೇ ಯೋಚಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಪರಿಹಾರಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಇಂದು

ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಡೋಲಾಯಮಾನವಾದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೇ ದೃಢ ನಿಶ್ಚಯವಿರುವವನು, ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯದ ಅವಶೇಷವು ಎಷ್ಟುಳಿದಿದೆ? ಅದನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವವನು–ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅರ್ಥಹೀನನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕರ್ಮಣಾ ಮನಸಾ ವಾಚಾ ಯದಭೀಕ್ಷ್ಣಂ ನಿಷೇವತೇ ।
ತದೇವಾಪಹರತ್ಯೇನಂ ತಸ್ಮಾತ್ಕಲ್ಯಾಣಮಾಚರೇತ್ ॥೫೫॥

ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು-ಕಾರ್ಯದಿಂದ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಮಾತಿನಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ–ಆ ವಸ್ತುವೇ ಅವನನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನೇ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವನು ಕೆಟ್ಟವನಾಗಿಯೇ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನೇ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನು ಒಳ್ಳೆಯವನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಮಙ್ಗಲಾಲಮ್ಭನಂ ಯೋಗಃ ಶ್ರುತಮುತ್ಥಾನಮಾರ್ಜವಮ್ ।
ಭೂತಿಮೇತಾನಿ ಕುರ್ವನ್ತಿ ಸತಾಂ ಚಾಭೀಕ್ಷ್ಣದರ್ಶನಮ್ ॥೫೬॥

ಮಂಗಳಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ಪರ್ಶ (ತುಲಸೀ, ಹಸು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸ್ಪರ್ಶ), ದುಷ್ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ನಿರೋಧ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲತೆ, ಸರಳತೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ಬಾರಿ-ಬಾರಿಗೂ ಸಂದರ್ಶಿಸುವುದು (ಅವಿರತವಾದ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಹವಾಸ)–ಇವುಗಳು ಮಾನವನಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಅನಿರ್ವೇದಃ ಶ್ರಿಯೋ ಮೂಲಂ ಲಾಭಸ್ಯ ಚ ಶುಭಸ್ಯ ಚ ।
ಮಹಾನ್ಭವತ್ಯನಿರ್ವಿಣ್ಣಃ ಸುಖಂ ಚಾನನ್ತ್ಯಮಶ್ನುತೇ ॥೫೭॥

ನಿರ್ವೇದವೆಂದರೆ ವಿರಕ್ತಿ ; ಅನಿರ್ವೇದವೆಂದರೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ತವ್ಯ

ದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಇದು ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಕಾರಣ ದಿಂದ ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಉತ್ಸಾಹಹೀನನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಮಾಡ ಬೇಕಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿಬಿಡಬೇಕು. ಇದು ಐಶ್ವರ್ಯದ ಲಾಭಕ್ಕೂ, ಕೀರ್ತಿಯ ಲಾಭಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಮಂಗಳಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಖಿನ್ನನಾಗಿರದೇ ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಾಗಿರ ತಕ್ಕವನು ಮಹಾಪುರುಷನಾಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಅನಂತವಾದ ಸುಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಸರ್ವದಾ ಸುಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.)

ಅನಿರ್ವೇದಃ ಶ್ರಿಯೋ ಮೂಲಂ ಅನಿರ್ವೇದಃ ಪರಂ ಸುಖಮ್ ।
ಅನಿರ್ವೇದೋ ಹಿ ಸತತಂ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಪ್ರವರ್ತಕಃ ॥

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ-ಸುಂದರಕಾಂಡ

ನಾತಃ ಶ್ರೀಮತ್ತರಂ ಕಿಂಚಿದನ್ಯತ್ಪಥ್ಯತಮಂ ಮತಮ್ ।
ಪ್ರಭವಿಷ್ಣೋರ್ಯಥಾ ತಾತ ಕ್ಷಮಾ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವದಾ ॥೫೮॥

ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸಮರ್ಥಪುರುಷನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಸಮಯಗಳ ಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷಮೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ, ಅತ್ಯಂತಹಿತಕರವಾದ, ಸಂಪತ್ಪ್ರಾಪಕವಾದ ಗುಣವು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಮಾಗುಣದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದೋ ಉಳಿದ ಯಾವ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷಮಾಗುಣವೇ ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಅತ್ಯಂತಹಿತಕರವಾದುದು.

ಕ್ಷಮೇದಶಕ್ತಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಮಾನ್ಧರ್ಮಕಾರಣಾತ್ ।
ಅರ್ಥಾನರ್ಥೌ ಸಮೌ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಕ್ಷಮಾ ಹಿತಾ ॥೫೯॥

ಅಶಕ್ತನಾದವನು ಎಲ್ಲರೊಡನೆಯೂ ಕ್ಷಮಾವಂತನಾಗಿಯೇ ಇರ ಬೇಕು. (ಅಶಕ್ತನ ಕೋಪವು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತದೆ.) ಶಕ್ತನೇ ಆಗಿ ದ್ದರೂ ಧರ್ಮದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕ್ಷಮಾವಂತನಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕು. ಅರ್ಥ

ಮತ್ತು ಅನರ್ಥ (ಲಾಭ-ಅಲಾಭ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯು ಯಾವನಿಗಿರುವುದೋ–ಅಂತಹವನಿಗೆ ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷಮಾಗುಣವೇ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯತ್ಸುಖಂ ಸೇವಮಾನೋಽಪಿ ಧರ್ಮಾರ್ಥಾಭ್ಯಾಂ ನ ಹೀಯತೇ ।
ಕಾಮಂ ತದುಪಸೇವೇತ ನ ಮೂಢವ್ರತಮಾಚರೇತ್ ॥೬೦॥

ಯಾವ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನ್ಯೂನತೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ–ಅಂತಹ ಸುಖವನ್ನು ಮಾನವನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಬಹುದು. ಮೂಢವ್ರತವನ್ನು (ಶರೀರಕ್ಕೆ ತ್ರಾಸಕೊಡುವ ವ್ರತಾದಿಗಳನ್ನು) ಮಾತ್ರ ಮಾಡಲು ಹೋಗಬಾರದು.

ದುಃಖಾರ್ತೇಷು ಪ್ರಮತ್ತೇಷು ನಾಸ್ತಿಕೇಷ್ವಲಸೇಷು ಚ ।
ನ ಶ್ರೀರ್ವಸತ್ಯದಾನ್ತೇಷು ಯೇ ಚೋತ್ಸಾಹವಿವರ್ಜಿತಾಃ ॥೬೧॥

ದುಃಖದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರಲ್ಲಿ, ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಮತ್ತರಾಗಿರುವವರಲ್ಲಿ, ನಾಸ್ತಿಕರಲ್ಲಿ, ಸೋಮಾರಿಗಳಲ್ಲಿ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಸಾಹರಹಿತರಾದವರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ವಾಸವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆರ್ಜವೇನ ನರಂ ಯುಕ್ತಮಾರ್ಜವಾತ್ಸವ್ಯಪತ್ರಪಮ್ ।
ಅಶಕ್ತಂ ಮನ್ಯಮಾನಾಸ್ತು ಧರ್ಷಯನ್ತಿ ಕುಬುದ್ಧಯಃ ॥೬೨॥

ಕುತ್ಸಿತಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು–ಋಜುತ್ವದಿಂದ (ಸರಳತೆ) ಇರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಋಜುತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಲಜ್ಜಾಶೀಲನಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನೂ–ಅಶಕ್ತನೆಂಬುದಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ, ಅಂತಹವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. (ಅಂತಹವನನ್ನು ವೃಥಾ ಪೀಡಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ಅತ್ಯಾರ್ಯಮತಿದಾತಾರಮತಿಶೂರಮತಿವ್ರತಮ್ ।
ಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಮಾನಿನಂ ಚೈವ ಶ್ರೀರ್ಭಯಾನ್ನೋಪಸರ್ಪತಿ ॥೬೩॥

ಜನರು ತೋರುವ ಗೌರವದಿಂದ ತಾನೇ ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೆಂದು

ಭಾವಿಸಿ ಇತರರನ್ನು ಕೀಳಾಗಿ ಕಾಣುವವನನ್ನೂ, ಬಹುದಾನಶೀಲನನ್ನೂ (ಕಾಲಾಕಾಲ-ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಿವೇಚಿಸದೇ ದಾನಮಾಡುವವನನ್ನೂ), ಮಹಾಶೂರನಾದವನನ್ನೂ (ಅಸಂಗತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಶೂರತ್ವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವನನ್ನೂ), ಅಧಿಕವಾದ ವಿಧಿ-ನಿಯಮಗಳುಳ್ಳವನನ್ನೂ (ಗೊತ್ತು-ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನಗಳುಳ್ಳವನನ್ನೂ), ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವ ದುರಭಿಮಾನಿಯನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಭಯದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಮೀಪಿಸಳು.

ನ ಚಾತಿಗುಣವತ್ಸ್ವೇಷಾ ನಾತ್ಯನ್ತಂ ನಿರ್ಗುಣೇಷು ಚ ।
ನೈಷಾ ಗುಣಾನ್ಕಾಮಯತೇ ನೈರ್ಗುಣ್ಯಾನ್ನಾನುರಜ್ಯತೇ ।
ಉನ್ಮತ್ತಾ ಗೌರಿವಾನ್ಧಾ ಶ್ರೀಃ ಕ್ವಚಿದೇವಾವತಿಷ್ಠತೇ ॥೬೪॥

ಬಹುಗುಣಶಾಲಿಯಾದವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತನಿರ್ಗುಣನನ್ನೂ ಕಾಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ ; ಗುಣರಹಿತನಾದವನ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅನುರಾಗವೂ ಇಲ್ಲ. ಗುಣಗಳಿರುವಿಕೆ ಯಾಗಲೀ, ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಾಗಲೀ–ಐಶ್ವರ್ಯದ ಸ್ಥಿರತೆಗೆ ಕಾರಣ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉನ್ಮತ್ತವಾದ ಹಸುವಿನಂತೆ ಅಂಧಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೋ ಅಲೆಯುತ್ತಾಳೆ. (ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಇರುವಿಕೆಗೆ ಗುಣ, ವಿದ್ಯೆ, ಕುಲ–ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಫಲಾ ವೇದಾಃ ಶೀಲವೃತ್ತಫಲಂ ಶ್ರುತಮ್ ।
ರತಿಪುತ್ರಫಲಾ ನಾರೀ ದತ್ತಭುಕ್ತಫಲಂ ಧನಮ್ ॥೬೫॥

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಫಲ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೌಶೀಲ್ಯ-ಸದಾಚಾರಗಳೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಫಲವಾಗಿರು ತ್ತವೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಸೌಜನ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅಧ್ಯೇತೃವಿನಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು. ಜನ್ಮತಃ ಆ ಗುಣಗಳು ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದನಂತರ ಸೌಜನ್ಯ-ಸೌಶೀಲ್ಯ-ಸದಾಚಾರಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದರೆ ಶ್ರುತವು (ವಿದ್ಯೆಯು) ಫಲಿಸಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹು

ದಾಗಿದೆ. ರತಿಸುಖ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೇ ನಾರೀಫಲ–(ಪತ್ನಿಯಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ಫಲ.) ದಾನಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಧನದ ಫಲ. ಇರುವ ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗೂ ದಾನಮಾಡಿ ತಾನೂ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಾದಲ್ಲಿ ಧನದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧರ್ಮೋಪಾರ್ಜಿತೈರರ್ಥೈರ್ಯಃ ಕರೋತ್ಯೌರ್ಧ್ವದೇಹಿಕಮ್ ।
ನ ಸ ತಸ್ಯ ಫಲಂ ಪ್ರೇತ್ಯ ಭುಙ್ಕ್ತೇಽರ್ಥಸ್ಯ ದುರಾಗಮಾತ್ ॥೬೬॥

ಯಾವನು ಅಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣದಿಂದ ಪರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕಗಳಾದ ಯಜ್ಞ-ದಾನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅವನು ಮರಣಾನಂತರ ಆ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅನುಭವಿಸಲಾರನು. ದುರ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅರ್ಥಸಂಪಾದನೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

ಕಾನ್ತಾರೇ ವನದುರ್ಗೇಷು ಕೃಚ್ಛ್ರಾಸ್ವಾಪತ್ಸು ಸಮ್ಭ್ರಮೇ ।
ಉದ್ಯತೇಷು ಚ ಶಸ್ತ್ರೇಷು ನಾಸ್ತಿ ಸತ್ತ್ವವತಾಂ ಭಯಮ್ ॥೬೭॥

ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ದುರ್ಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ಮಹಾಕಠಿನವಾದ ಆಪತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ, ಎದುರಾಳಿಯು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲೀ–ಆತ್ಮಬಲಯುಕ್ತರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಭಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉತ್ಥಾನಂ ಸಂಯಮೋ ದಾಕ್ಷ್ಯಮಪ್ರಮಾದೋ ಧೃತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಃ ।
ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಚ ಸಮಾರಮ್ಭೋ ವಿದ್ಧಿ ಮೂಲಂ ಭವಸ್ಯ ತು ॥೬೮॥

ಪ್ರಯತ್ನ, ಸಂಯಮ, ದಕ್ಷತೆ, ಅಪ್ರಮತ್ತತೆ, ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ, ಮುಂದಿನ ಆಗು-ಹೋಗುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಲಾಭಾಲಾಭಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು–ಇವುಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ವಿಷಯಗಳಾಗಿವೆ.

ತಪೋ ಬಲಂ ತಾಪಸಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಂ ಬಲಮ್ ।
ಹಿಂಸಾ ಬಲಮಸಾಧೂನಾಂ ಕ್ಷಮಾ ಗುಣವತಾಂ ಬಲಮ್ ॥೬೯॥

ತಪಸ್ವಿಗಳಿಗೆ ತಪಸ್ಸೇ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವೇದವಿದರಿಗೆ ವೇದವೇ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಅಥವಾ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಪರಹಿಂಸೆಯೇ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗುಣವಂತರಿಗೆ ಕ್ಷಮಾಗುಣವೇ ಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ತಪಸ್ವಿಯು ತಪಸ್ಸನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದನು–ವೇದವಿದನು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೇ–ವೇದವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ದುಷ್ಟನು ಹಿಂಸಾಚಾರವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಗುಣವಂತನು ಕ್ಷಮೆಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.)

ಅಷ್ಟೌ ತಾನ್ಯವ್ರತಘ್ನಾನಿ ಆಪೋ ಮೂಲಂ ಫಲಂ ಪಯಃ ।
ಹವಿರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾಮ್ಯಾ ಚ ಗುರೋರ್ವಚನಮೌಷಧಮ್ ॥೭೦॥

ನೀರು, ಗೆಡ್ಡೆ-ಗೆಣಸುಗಳು, ಹಣ್ಣು, ಹಾಲು, ಹವಿಸ್ಸು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಗುರುವಚನಪರಿಪಾಲನೆ ಮತ್ತು ಔಷಧ-ಈ ಎಂಟೂ ವ್ರತಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕುವುಗಳಲ್ಲ. (ಯಾವುದೇ ವ್ರತವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೂ ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದಾಗಲೀ, ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪ ಗೆಡ್ಡೆ-ಗೆಣಸು, ಹಣ್ಣು-ಹಾಲು-ಹವಿಸ್ಸು ಇವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದಾಗಲೀ, ವ್ರತಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ಬಂದು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ ವ್ರತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆದ್ದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ವ್ರತಭಂಗವಾದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರತಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೋಪದೇಶಕರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಂದು ಏನಾದರೂ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದರೆ ಅವರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ವ್ರತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ರತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಸಮಯವೇ ಬಂದರೂ ವ್ರತಭಂಗವಾದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಪುನಃ ವ್ರತವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬಹುದು. ವ್ರತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ರೋಗ-ರುಜಿನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಔಷಧವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ರತಭಂಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.)

ನ ತತ್ಪರಸ್ಯ ಸಂದಧ್ಯಾತ್ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಯದಾತ್ಮನಃ ।
ಸಂಗ್ರಹೇಣೈಷ ಧರ್ಮಃ ಸ್ಯಾತ್ಕಾಮಾದನ್ಯಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ॥೭೧॥

ತನಗೆ ಯಾವುದು ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೂ ಹೇಳಬಾರದು. ಒಂದು ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದರಿಂದ ತನಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗುವುದಾದರೆ ಅದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆಯವರು ಮಾಡಿದರೆ ಅವರಿಗೂ ತೊಂದರೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಸೂಕ್ಷ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ಇದೇ ಧರ್ಮ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದೇ ಅಧರ್ಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. (ತನ್ನಂತೆಯೇ ಬೇರೆಯವರನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಧರ್ಮ.)

ಅಕ್ರೋಧೇನ ಜಯೇತ್ಕ್ರೋಧಮಸಾಧುಂ ಸಾಧುನಾ ಜಯೇತ್ ।
ಜಯೇತ್ಕದರ್ಯಂ ದಾನೇನ ಜಯೇತ್ಸತ್ಯೇನ ಚಾನೃತಮ್ ॥೭೨॥

ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಿಂದಲೇ (ಕ್ಷಮೆಯಿಂದಲೇ) ಜಯಿಸಬೇಕು. ಎದುರಾಳಿಯು ಕೋಪಗೊಂಡು ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಬಂದರೂ ಅವನನ್ನು ಕ್ಷಮಾಗುಣದಿಂದಲೇ ಜಯಿಸಬೇಕು. ಕೃಪಣನನ್ನು ದಾನದಿಂದಲೇ ಜಯಿಸಬೇಕು. ಅಸತ್ಯವನ್ನು ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಜಯಿಸಬೇಕು. (ಇವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಜಯಿಸಲು ಹೋದರೆ ಸರ್ವನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟನನ್ನು ದುಷ್ಟತನದಿಂದ ಜಯಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಕೃಪಣನನ್ನು ಕೃಪಣತೆಯಿಂದ ಜಯಿಸಲು ಹೋದರೆ ಇಬ್ಬರೂ ಕೃಪಣರೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಕೃಪಣನನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆಳೆಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ಯವನ್ನು ಅನೃತದಿಂದಲೇ ಜಯಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಸುಳ್ಳಿಗೆ ಸುಳ್ಳು ಸೇರಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳಿನಕಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.)

ಸ್ತ್ರೀಧೂರ್ತಕೇಽಲಸೇ ಭೀರೌ ಚಣ್ಡೇ ಪುರುಷಮಾನಿನಿ ।
ಚೌರೇ ಕೃತಘ್ನೇ ವಿಶ್ವಾಸೋ ನ ಕಾರ್ಯೋ ನ ಚ ನಾಸ್ತಿಕೇ ॥೭೩॥

ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟನಲ್ಲಿ, ಸೋಮಾರಿಯಲ್ಲಿ, ಭಯಗ್ರಸ್ತನಾದವನಲ್ಲಿ, ಮಹಾಕೋಪಿಷ್ಠನಾದವನಲ್ಲಿ, ದುರಭಿಮಾನವಿರುವವನಲ್ಲಿ, ಕಳ್ಳನಲ್ಲಿ, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸದಿರುವವನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಾಸ್ತಿಕನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನಿಡಬಾರದು.

ಅಭಿವಾದನಶೀಲಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ವೃದ್ಧೋಪಸೇವಿನಃ ।
ಚತ್ವಾರಿ ಸಮ್ಪ್ರವರ್ಧನ್ತೇ ಕೀರ್ತಿರಾಯುರ್ಯಶೋ ಬಲಮ್ ॥೭೪॥

ಯಾವನು ಗುರುಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿನಮ್ರನಾಗಿರುವನೋ (ವಿನಯಶೀಲನಾಗಿರುವನೋ,) ನಿತ್ಯವೂ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ-ವಯೋವೃದ್ಧರನ್ನು ಸೇವಿಸುವನೋ, ಅವರ ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡುವನೋ–ಅವನ ಕೀರ್ತಿ, ಆಯುಷ್ಯ, ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಲ–ಈ ನಾಲ್ಕೂ ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಅತಿಕ್ಲೇಶೇನ ಯೇಽರ್ಥಾ ಸ್ಯುರ್ಧರ್ಮಸ್ಯಾತಿಕ್ರಮೇಣ ವಾ ।
ಅರೇರ್ವಾ ಪ್ರಣಿಪಾತೇನ ಮಾ ಸ್ಮ ತೇಷು ಮನಃ ಕೃಥಾಃ ॥೭೫॥

ಮಹಾರಾಜ! ಬಹಳ ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಹಣಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೋಗಬೇಡ. ಧರ್ಮವ್ಯತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಅಂತಹ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಡ. ವಿನೀತನಾಗಿ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಶರಣಾಗತನಾಗುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಅಂತಹ ಧನದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಬೇಡ. (ಶರೀರಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಆಗುವ ಧನಸಂಪಾದನೆ, ಧರ್ಮದ ವ್ಯತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುವ ಧನಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಶತ್ರುವಿಗೆ ಶರಣುಹೋಗುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಅರ್ಥಲಾಭ–ಇವು ವರ್ಜನೀಯಗಳು.)

ಅವಿದ್ಯಃ ಪುರುಷಃ ಶೋಚ್ಯಃ ಶೋಚ್ಯಂ ಮೈಥುನಮಪ್ರಜಮ್ ।
ನಿರಾಹಾರಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಶೋಚ್ಯಾಃ ಶೋಚ್ಯಂ ರಾಷ್ಟ್ರಮರಾಜಕಮ್ ॥೭೬॥

ಪುರುಷನು ಅವಿದ್ಯಾವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ ಶೋಚನೀಯನು. ಸಂತಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲದ ಕಾಮೇಚ್ಛೆಯ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗವು ಶೋಚನೀಯವಾದುದು.

ಆಹಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳು ಶೋಚನೀಯರು. ಅರಾಜಕತೆಯಿರುವ ರಾಜ್ಯವು ಶೋಚನೀಯವಾದುದು.

ಅಧ್ವಾ ಜರಾ ದೇಹವತಾಂ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಜಲಂ ಜರಾ ।
ಅಸಮ್ಭೋಗೋ ಜರಾ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ವಾಕ್ಶಲ್ಯಂ ಮನಸೋ ಜರಾ ॥೭೭॥

ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವರಿಗೆ (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ) ಅತಿಯಾದ ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯೇ ಮುಪ್ಪು. ಪರ್ವತಗಳ ಮೇಲೆ ಸತತವಾಗಿ ನೀರು ಹರಿದುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳನಂತರ ಪರ್ವತವೂ ಮುಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. (ಕರಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.) ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ರತಿಸುಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಮುಪ್ಪು. ಕಟುವಾದ ನಿಂದೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದೇ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮುಪ್ಪು. (ಶಲ್ಯರೂಪವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸು ಕುಸಿದು ಹೋಗುತ್ತದೆ.)

ಅನಾಮ್ನಾಯಮಲಾ ವೇದಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯಾವ್ರತಂ ಮಲಮ್ ।
ಮಲಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಬಾಹ್ಲೀಕಾಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾನೃತಂ ಮಲಮ್ ॥೭೮॥

ಕೌತೂಹಲಮಲಾ ಸಾಧ್ವೀ ವಿಪ್ರವಾಸಮಲಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥೭೯॥

ಸುವರ್ಣಸ್ಯ ಮಲಂ ರೂಪ್ಯಂ ರೂಪ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಮಲಂ ತ್ರಪು ।
ಜ್ಞೇಯಂ ತ್ರಪುಮಲಂ ಸೀಸಂ ಸೀಸಸ್ಯಾಪಿ ಮಲಂ ಮಲಮ್ ॥೮೦॥

ಸತತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡದಿರುವುದೇ ವೇದದ ಮಾಲಿನ್ಯಕ್ಕೆ (ವಿಸ್ಮರಣೆಗೆ) ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಪವಿತ್ರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬಾಹ್ಲೀಕದೇಶದ ಜನರು ಪೃಥ್ವಿಗೇ ಮಲರೂಪರಾಗಿದ್ದಾರೆ. (ಅನಾಚಾರತ್ವದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಕಳಂಕಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜೀಲಂ, ಚೀನಾಬ್, ರಾವೀ, ಬೀಯಾಸ್, ಸಟ್ಲೆಜ್ ನದಿಗಳು ಸಿಂಧೂನದಿಗೆ ಸೇರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶವೆಂದು ಹೆಸರು.) ಮನುಷ್ಯನು ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ಮಲಿನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಕ್ರೀಡೆ, ಹಾಸ್ಯ-ಪರಿಹಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಉತ್ಸುಕತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ ಪತಿವ್ರತಾಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮಾಲಿನ್ಯವನ್ನುಂಟು

ಮಾಡುತ್ತದೆ. ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಗಂಡನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏಕಾಕಿನಿಯಾಗಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡುವುದು ಸ್ತ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾಲಿನ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಬೆಳ್ಳಿಯು ಸುವರ್ಣದ ಮಲರೂಪವಾಗಿದೆ. ತವರವು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮಲರೂಪವಾಗಿದೆ. ಸೀಸವು ತವರದ ಮಲರೂಪವಾಗಿದೆ. ಮಲವೇ (ಮೈಲುತುತ್ತ) ಸೀಸದ ಮಲವಾಗಿದೆ.

ನ ಸ್ವಪ್ನೇ ಜಯೇನ್ನಿದ್ರಾಂ ನ ಕಾಮೇನ ಜಯೇತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ।
ನೇನ್ಧನೇನ ಜಯೇದಗ್ನಿಂ ನ ಪಾನೇನ ಸುರಾಂ ಜಯೇತ್ ॥೮೧॥

ಸರ್ವದಾ ಮಲಗಿದ್ದು ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಜಯಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಡೀ ದಿವಸವೆಲ್ಲಾ ಮಲಗಿದ್ದರೂ ಮರುದಿನ ಪುನಃ ನಿದ್ರೆಯು ಬಂದೇಬರುತ್ತದೆ. ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ದಿನ-ದಿನಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಬಲದಿಂದ ಜಯಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಕಾಮೋಪಭೋಗಗಳಿಂದಲೇ ಜಯಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಸೌದೆಯನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಹಾಕಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಹಾಕಿದಷ್ಟು ಸೌದೆಯನ್ನೂ ಭಸ್ಮಮಾಡಿದ ನಂತರ ಪುನಃ ಅಗ್ನಿಯು ಸೌದೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿ ಸುರೆಯನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಲ್ಲಾ ಸುರಾಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಚಟವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಯಸ್ಯ ದಾನಜಿತಂ ಮಿತ್ರಂ ಶತ್ರವೋ ಯುಧಿ ನಿರ್ಜಿತಾಃ ।
ಅನ್ನಪಾನಜಿತಾ ದಾರಾಃ ಸಫಲಂ ತಸ್ಯ ಜೀವಿತಮ್ ॥೮೨॥

ಯಾವನು ದಾನದಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಜಯಿಸಿರುವನೋ, ಯಾವನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿರುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಅನ್ನ-ಪಾನ-ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನೋ–ಅಂತಹವನ ಜೀವನವು ಸುಖಮಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಣೋಽಪಿ ಜೀವನ್ತಿ ಜೀವನ್ತಿ ಶತಿನಸ್ತಥಾ ।
ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ವಿಮುಞ್ಚೇಚ್ಛಾಂ ನ ಕಥಂಚಿನ್ನ ಜೀವ್ಯತೇ ॥೮೩॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ! ಸಹಸ್ರ ಸುವರ್ಣನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದನೆಮಾಡು ವವನೂ ಜೀವಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ನೂರು ಸುವರ್ಣನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವವನೂ ಜೀವಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಜೀವನದ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಮಿತಿಯೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ! ಆದುದರಿಂದ ದುರಾಸೆ ಯನ್ನು ದೂರಮಾಡು. 'ಬದುಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳು ವುದಿಲ್ಲ. ಮಾನವನು ಬದುಕಿಯೇ ಬದುಕುತ್ತಾನೆ.

ಯತ್ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವ್ರೀಹಿಯವಂ ಹಿರಣ್ಯಂ ಪಶವಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ।
ನಾಲಮೇಕಸ್ಯ ತತ್ಸರ್ವಮಿತಿ ಪಶ್ಯನ್ನ ಮುಹ್ಯತಿ ॥೮೪॥

ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತವಾದ ಧಾನ್ಯ, ಸುವರ್ಣ, ಪಶುಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರು–ಇವಿಷ್ಟೂ ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಸಾಲದಾಗುತ್ತವೆ. (ಆಶೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ.) ಇದನ್ನು ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಭ್ರಾಂತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಜನ್ಭೂಯೋ ಬ್ರವೀಮಿ ತ್ವಾಂ ಪುತ್ರೇಷು ಸಮಮಾಚರ ।
ಸಮತಾ ಯದಿ ತೇ ರಾಜನ್ಸ್ವೇಷು ಪಾಣ್ಡುಸುತೇಷು ವಾ ॥೮೫॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪುನಃ ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೂ ಏಕರೂಪವಾದ ಪ್ರೀತಿ ಯಿರುವುದಾದರೆ ಪಾಂಡವ-ಕೌರವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ನೀತಿ ಯನ್ನನುಸರಿಸು. ಸಮಾನವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಡು. ಪಕ್ಷಪಾತಮಾಡಬೇಡ."

೩೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

೪೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಾಗರಪರ್ವ (ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.)

ಧರ್ಮದ ಮಹತ್ತ್ವದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವರ್ಣನೆ

ವಿದುರನು ಪುನಃ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಯೋಽಭ್ಯರ್ಚಿತಃ ಸದ್ಭಿರಸಜ್ಜಮಾನಃ
ಕರೋತ್ಯರ್ಥಂ ಶಕ್ತಿಮಹಾಪಯಿತ್ವಾ ।

ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯಶಸ್ತಂ ಸಮುಪೈತಿ ಸನ್ತ-
ಮಲಂ ಪ್ರಸನ್ನಾ ಹಿ ಸುಖಾಯ ಸನ್ತಃ ॥೧॥

"ಮಹಾರಾಜ! ಯಾವನು ಸತ್ಪುರುಷರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ನಿರಹಂಕಾರದಿಂದಿರುವನೋ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಕಾರ್ಯ ವನ್ನೇ ಮಾಡುವನೋ–ಅಂತಹ ಸತ್ಪುರುಷನನ್ನು ಯಶಸ್ಸು ಬಹಳ ಬೇಗ ಸೇರುತ್ತದೆ. (ಅಂತಹವನು ಬಹುಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಯಶೋವಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ.) 'ಸನ್ತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾ ಸುಖಾಯಾಲಂ ಹಿ' ಪ್ರಸನ್ನರಾದ ಸತ್ಪುರುಷರು ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾಗುತ್ತಾರೆ. (ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಸತ್ಪುರುಷರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಪ್ರದರಾಗುತ್ತಾರೆ.)

ಮಹಾನ್ತಮಪ್ಯರ್ಥಮಧರ್ಮಯುಕ್ತಂ
ಯಃ ಸಂತ್ಯಜತ್ಯನಪಾಕೃಷ್ಟ ಏವ ।
ಸುಖಂ ಸುದುಃಖಾನ್ಯವಮುಚ್ಯ ಶೇತೇ
ಜೀರ್ಣಾಂ ತ್ವಚಂ ಸರ್ಪ ಇವಾವಮುಚ್ಯ ॥೨॥

ಅಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನರಾಶಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಯಾರೊಬ್ಬರ ಪ್ರತಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರು ಅಧರ್ಮದ ಹಣವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪರಿತ್ಯಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ವನು–ಜೀರ್ಣವಾಗಿಹೋದ ಪೊರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಹಾವಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ– ಸಕಲವಿಧವಾದ ದುಃಖ (ಕಷ್ಟ)ಗಳಿಂದಲೂ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸಬಲ್ಲನು.

(ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಲಂಚತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಭಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಿರ್ಜನವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಕಾಣದಿರುವಾಗ, ಲಂಚತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯನ್ನು ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಪ್ರತಿರೋಧಿಸದಿರುವಾಗ ಲಂಚಪಡೆಯಲು ಮನಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಇದು ಅಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾದ ಹಣವೆಂಬುದು ಅವನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರು ತ್ತದೆ. ಲಂಚವನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ ಶಾಸನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಅಕ್ರಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ (ರೂಢಿಯಾಗಿ ನಡೆದುಬಂದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ)

ಲಂಚಕೊಟ್ಟವನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಮಾಡುವ ಅಕ್ರಮದ ಕಾರ್ಯವು ಬಯಲಾಗಿಬಿಟ್ಟರೇನಾಗುವುದೆಂಬ ಭೀತಿಯೂ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಲಂಚಕೋರನು ಆರ್ಥಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವೊಬ್ಬನ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗಲೂ, ಅಪಾರವಾದ ಹಣವು ತನ್ನೆದುರಾಗಿಯೇ ಬಂದು ಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಯಾವನು ಅದನ್ನು ಅಧರ್ಮದ ಹಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹವನೇ ಸುಖಿಯು. ಯದ್ಯಪಿ ಅವನಿಗೆ ಹಣದ ಕೊರತೆಯಿದ್ದರೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭಯಕ್ಕೂ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ.)

ಅನೃತೇ ಚ ಸಮುತ್ಕರ್ಷೋ ರಾಜಗಾಮಿ ಚ ಪೈಶುನಮ್ ।
ಗುರೋಶ್ಚಾಲೀಕನಿರ್ಬನ್ಧಃ ಸಮಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಯಾ ॥೩॥

ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿ ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿ ಇತರರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ರಾಜನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮೋಸದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವುದು (ರಾಜದ್ರೋಹ) ; ರಾಜರಲ್ಲಿ ಚಾಡಿಹೇಳುವುದು ; ಗುರು ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಾರೋಪಣೆಮಾಡಲು (ರಾಜನನ್ನು) ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವುದು (ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ದ್ರೋಣಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ)—ಈ ಮೂರು ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಸಮಾನ ವಾದುವುಗಳು. (ಸುಳ್ಳಿನಿಂದ ಉತ್ಕರ್ಷ ಅಥವಾ ಉಚ್ಛ್ರಾಯಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬಂದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜದ್ರೋಹಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಗುರುಜನರನ್ನು ಅಪನಿಂದೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಪಾಪಗಳಾಗುತ್ತವೆ.)

ಅಸೂಯೈಕಪದಂ ಮೃತ್ಯುರತಿವಾದಃ ಶ್ರಿಯೋ ವಧಃ ।
ಅಶುಶ್ರೂಷಾ ತ್ವರಾ ಶ್ಲಾಘಾ ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಶತ್ರವಸ್ತ್ರಯಃ ॥೪॥

ಅಸೂಯೆಯೇ ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರನಿಂದೆಯು

ಐಶ್ವರ್ಯದ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡ ದಿರುವುದು, ಅವಸರದಿಂದ ಹೇಳುವುದು ಮತ್ತು ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು–ಈ ಮೂರೂ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ. (ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ಅವಸರವಾಗಿ ಓದುತ್ತಾಹೋದರೆ ಮತ್ತು ತನಗೆಲ್ಲವೂ ಬರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಶ್ಲಾಘಿಸಿಕೊಂಡರೆ ವಿದ್ಯೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.)

ಆಲಸ್ಯಂ ಮದಮೋಹೌ ಚ ಚಾಪಲಂ ಗೋಷ್ಠಿರೇವ ಚ ।
ಸ್ತಬ್ಧತಾ ಚಾಭಿಮಾನಿತ್ವಂ ತಥಾತ್ಯಾಗಿತ್ವಮೇವ ಚ ।
ಏತೇ ವೈ ಸಪ್ತ ದೋಷಾಃ ಸ್ಯುಃ ಸದಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಾಂ ಮತಾಃ ॥೫॥

ಪಾಲುಮಾರಿಕೆ, ಪಾಠಪ್ರವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಧೋರಣೆಯಿಂದಿರುವುದು, ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಭ್ರಾಂತಿ (ಮದ-ಮೋಹಗಳು,) ಚಪಲತೆ, ಹತ್ತಾರು ಮಂದಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸಲ್ಲದ ಹರಟೆಗಳನ್ನು ಹರಟುತ್ತಾ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು, ಉದ್ಧತತನ, ದುರಭಿಮಾನ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರ್ಥತೆ–(ಅಭ್ಯಾಸ ವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು)–ಈ ಏಳು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಮಹಾ ದೋಷಗಳು. (ಮದ-ಮೋಹ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಒಂದಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳ ಲಾಗಿದೆ.)

ಸುಖಾರ್ಥಿನಃ ಕುತೋ ವಿದ್ಯಾ ನಾಸ್ತಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಃ ಸುಖಮ್ ।
ಸುಖಾರ್ಥೀ ವಾ ತ್ಯಜೇದ್ವಿದ್ಯಾಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥೀ ವಾ ತ್ಯಜೇತ್ಸುಖಮ್ ॥೬॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸುಖವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯೆಲ್ಲಿಯದು? ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾದವರಿಗೆ ಸುಖವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ. ಸುಖಾರ್ಥಿಯಾದವನು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನಾದರೂ ಬಿಡಬೇಕು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾದವನು ಸುಖವನ್ನಾದರೂ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. (ಸುಖ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯೆ ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಏಕತ್ರ ಸಮಾವೇಶವಿಲ್ಲ.)

ನಾಗ್ನಿಸ್ತೃಪ್ಯತಿ ಕಾಷ್ಠಾನಾಂ ನಾಪಗಾನಾಂ ಮಹೋದಧಿಃ ।
ನಾನ್ತಕಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ನ ಪುಂಸಾಂ ವಾಮಲೋಚನಾ ॥೭॥

ಸೌದೆಯ ರಾಶಿ-ರಾಶಿಗಳನ್ನೇ ಹಾಕಿದರೂ ಅಗ್ನಿದೇವನು ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹಾಪೂರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೂರಾರು ಮಹಾನದಿಗಳ ಸಂಗಮದಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರವು ತೃಪ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ನೂರಾರು ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದರೂ ಸಮುದ್ರದ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರುವುದೇ ಹೊರತು ಹೆಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅನುದಿನವೂ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮೃತ್ಯುವಶವಾಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಮೃತ್ಯುದೇವನು (ಅಂತಕನು) ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಣ-ಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಸುವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಕುಲಟೆಯರು ಅಥವಾ ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯರು ಅನೇಕಪುರುಷರ ಸಮಾಗಮದಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ನೂರಾರು ಮಂದಿಯೊಡನೆ ಸಮಾಗಮಮಾಡಿಯೂ ಹೊಸಬನೊಬ್ಬನನ್ನು ಅರಸುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ.

ಆಶಾ ಧೃತಿಂ ಹನ್ತಿ ಸಮೃದ್ಧಿಮನ್ತಕಃ
ಕ್ರೋಧಃ ಶ್ರಿಯಂ ಹನ್ತಿ ಯಶಃ ಕದರ್ಯತಾ ।
ಅಪಾಲನಂ ಹನ್ತಿ ಪಶೂಂಶ್ಚ ರಾಜ-
ನ್ನೇಕಃ ಕ್ರುದ್ಧೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಹನ್ತಿ ರಾಷ್ಟ್ರಮ್ ॥

ಆಶೆಯೆಂಬುದು ಮನುಷ್ಯನ ಧೈರ್ಯವನ್ನೇ ಹಾಳುಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಆಶೆಗೆ ದಾಸನಾದವನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ದಾಸಭಾವದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಕಲವಿಧವಾದ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಯಮನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಲನಾದ ಅಥವಾ ಅಪಾರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ವಿರುವ ಗಣ್ಯಪುರುಷನನ್ನೂ ಯಮನು ಯಾವ ಮುನ್ನೆಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನೂ ಕೊಡದೇ ಒಯ್ದುಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಕೋಪವು ಅರ್ಥಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಇರುವ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ ಕೋಪಾ ವಿಷ್ಟನಾದವನು ಯಾವ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲೂ ಹಿಂಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯಗಳ ವಿವೇಚನೆಯೇ ಅವನಿಗೆ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮಾಡುವ ಅಕಾರ್ಯವು ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃಪಣತೆಯು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊತ್ತು-

ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹುಲ್ಲು-ನೀರುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡದಿರುವಿಕೆಯು ಪಶುಗಳ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೋಪಗೊಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನೇ ಇಡೀ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನೂ ವಿನಾಶಮಾಡಬಲ್ಲನು.

ಅಜಾಶ್ಚ ಕಾಂಸ್ಯಂ ರಜತಂ ಚ ನಿತ್ಯಂ
ಮಧ್ವಾಕರ್ಷಃ ಶಕುನಿಃ ಶ್ರೋತ್ರಿಯಶ್ಚ ।
ವೃದ್ಧೋ ಜ್ಞಾತಿರವಸನ್ನಃ ಕುಲೀನ
ಏತಾನಿ ತೇ ಸನ್ತು ಗೃಹೇ ಸದೈವ ॥೯॥

ಆಡು-ಹೋತ ಮೊದಲಾದುವು, ಕಂಚು, ಬೆಳ್ಳಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಧನುಸ್ಸು ಅಥವಾ ವಿಷವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಅಥವಾ ವಿಷವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕುವ ಔಷಧ, ಪಕ್ಷಿ, ಶ್ರೋತ್ರಿಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಾದ ವೃದ್ಧ, ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ–ಇವರು ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಲಿ.

ಅಜೋಕ್ಷಾ ಚನ್ದನಂ ವೀಣಾ ಆದರ್ಶೋ ಮಧುಸರ್ಪಿಷೀ ।
ವಿಷಮೌದುಮ್ಬರಂ ಶಙ್ಖಃ ಸ್ವರ್ಣನಾಭೋಽಥ ರೋಚನಾ ॥೧೦॥

ಗೃಹೇ ಸ್ಥಾಪಯಿತವ್ಯಾನಿ ಧನ್ಯಾನಿ ಮನುರಬ್ರವೀತ್ ।
ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂಜಾರ್ಥಮತಿಥೀನಾಂ ಚ ಭಾರತ ॥೧೧॥

ಭಾರತ! ಆಡು, ಎತ್ತು, ಚಂದನ, ವೀಣೆ, ಕನ್ನಡಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಶುದ್ಧೋದಕ, ತಾಮ್ರಪಾತ್ರೆ, ಶಂಖ, ಶಾಲಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗೋರೋಚನ–ಈ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳು ದೇವ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾದವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಮನುವು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಇದಂ ಚ ತ್ವಾಂ ಸರ್ವಪರಂ ಬ್ರವೀಮಿ
ಪುಣ್ಯಂ ಪದಂ ತಾತ ಮಹಾವಿಶಿಷ್ಟಮ್ ।
ನ ಜಾತು ಕಾಮಾನ್ನ ಭಯಾನ್ನ ಲೋಭಾ-
ದ್ಧರ್ಮಂ ಜಹ್ಯಾಜ್ಜೀವಿತಸ್ಯಾಪಿ ಹೇತೋಃ ॥೧೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಮಹತ್ತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದ, ಸಕಲಮಹಾತತ್ತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಮಂಗಲದಾಯಕವಾದ ಈ ಮಾತನ್ನು ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಾಗಲೀ, ಭಯದಿಂದಾಗಲೀ, ಕೃಪಣತೆಯಿಂದಾಗಲೀ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯ ವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಲೀ—ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು.

ನಿತ್ಯೋ ಧರ್ಮಃ ಸುಖದುಃಖೇ ತ್ವನಿತ್ಯೇ
ಜೀವೋ ನಿತ್ಯೋ ಹೇತುರಸ್ಯ ತ್ವನಿತ್ಯಃ ।
ತ್ಯಕ್ತ್ವಾನಿತ್ಯಂ ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠಸ್ವ ನಿತ್ಯೇ
ಸಂತುಷ್ಯ ತ್ವಂ ತೋಷಪರೋ ಹಿ ಲಾಭಃ ॥೧೩॥

ಧರ್ಮವು ನಿತ್ಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತವಾದುದು. ಸುಖ-ದುಃಖ ಗಳು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ. ಜೀವವು ನಿತ್ಯವಾದುದು. ಜೀವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಶರೀರವು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳ ಕಡೆಗೆ ಗಮನವನ್ನೀಯಬೇಡ. ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕು. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗು. ನಿತ್ಯತೃಪ್ತನಾಗಿರು. ನಿತ್ಯತೃಪ್ತಿಯೇ ಪರಮ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಾಭವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮಹಾಬಲಾನ್ಪಶ್ಯ ಮಹಾನುಭಾವಾ-
ನ್ಪ್ರಶಾಸ್ಯ ಭೂಮಿಂ ಧನಧಾನ್ಯಪೂರ್ಣಾಮ್ ।
ರಾಜ್ಯಾನಿ ಹಿತ್ವಾ ವಿಪುಲಾಂಶ್ಚ ಭೋಗಾ-
ನ್ಗತಾನ್ನರೇನ್ದ್ರಾನ್ವಶಮನ್ತಕಸ್ಯ ॥೧೪॥

ಎಷ್ಟೇ ವೈಭವಪೂರ್ಣರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಅಂತಕನ ವಶರಾಗಲೇಬೇಕು. ಇದು ಅನಿವಾರ್ಯ, ಮಹಾರಾಜ! ಹಿಂದಿನ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾಬಲರಾಗಿದ್ದರು ; ಮಹಾನುಭಾವರಾಗಿದ್ದರು. ಧನ-ಧಾನ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾದ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅನೇಕವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತ ವಾಗಿ ಆಳಿ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಈ ವಸುಂಧರೆ

ಯನ್ನೂ, ವಿಪುಲವಾದ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ಅಂತಕನ ವಶರಾಗಿಹೋದರು. (ಮೃತರಾದರು.) ಅಂತಹ ನರೇಂದ್ರರನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ಮರಿಸು.

ಮೃತಂ ಪುತ್ರಂ ದುಃಖಪುಷ್ಟಂ ಮನುಷ್ಯಾ
ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ಯ ರಾಜನ್ಸ್ವಗೃಹಾನ್ನಿರ್ಹರನ್ತಿ ।
ತಂ ಮುಕ್ತಕೇಶಾಃ ಕರುಣಂ ರುದನ್ತಿ
ಚಿತಾಮಧ್ಯೇ ಕಾಷ್ಠಮಿವ ಕ್ಷಿಪನ್ತಿ ॥೧೫॥

ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಸಾಕಿರುವ ಮಗನೊಬ್ಬನನ್ನು ಅವನು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣತೊರೆದನೆಂದರೆ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರವಾದರೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಒಡನೆಯೇ ಅಂತಹ ಪ್ರಿಯಪುತ್ರನನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಮನೆಯಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಶ್ಮಶಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹೆಂಗಸರು ಮತ್ತು ಗಂಡಸರು (ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ತಂಗಿ, ಹೆಂಡತಿ ಮೊದಲಾದವರು) ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ನಿಂತು ತಲೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಗೋಳಿಡುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಕೊನೆಗೆ ಸತ್ತುಹೋದ ಆ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಗನನ್ನು ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಚಿತೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕುವಂತೆ ಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ಯೋ ಧನಂ ಪ್ರೇತಗತಸ್ಯ ಭುಙ್ಕ್ತೇ
ವಯಾಂಸಿ ಚಾಗ್ನಿಶ್ಚ ಶರೀರಧಾತೂನ್ ।
ದ್ವಾಭ್ಯಾಮಯಂ ಸಹ ಗಚ್ಛತ್ಯಮುತ್ರ
ಪುಣ್ಯೇನ ಪಾಪೇನ ಚ ವೇಷ್ಟ್ಯಮಾನಃ ॥೧೬॥

ಪ್ರೇತಗತನಾದವನ (ಸತ್ತುಹೋದವನ) ಧನವನ್ನು ಬೇರೆಯವರು ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರದ ಮಾಂಸ-ಧಾತುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೂ ಅಥವಾ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ತಿಂದು ಮುಗಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರೇತಗತನಾದವನು ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳೊಡನೆ ಪರಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಇಹಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳ ಫಲದಿಂದ ಬಂಧಿತನಾಗಿ ಪರಲೋಕವನ್ನು

ಸೇರುತ್ತಾನೆ. (ಮಾನವನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಐಶ್ವರ್ಯವಾಗಲೀ, ಅವನನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುವ ಬಂಧು-ಬಾಂಧವರಾಗಲೀ ಅವನನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತವೆ.)

ಉತ್ಸೃಜ್ಯ ವಿನಿವರ್ತನ್ತೇ ಜ್ಞಾತಯಃ ಸುಹೃದಃ ಸುತಾಃ ।
ಅಪುಷ್ಪಾನಫಲಾನ್ವೃಕ್ಷಾನ್ಯಥಾ ತಾತ ಪತತ್ರಿಣಃ ॥೧೭॥

ಮಹಾರಾಜ! ಮನುಷ್ಯನು ಗತಪ್ರಾಣನಾದೊಡನೆಯೇ ಜ್ಞಾತಿಗಳು (ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರು), ಸ್ನೇಹಿತರು, ಮಕ್ಕಳು, ಎಲ್ಲರೂ ಸಹ–ಪಕ್ಷಿಗಳು ಫಲ-ಪುಷ್ಪರಹಿತವಾದ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಹೋಗುವಂತೆ–ಶ್ಮಶಾನ ದಲ್ಲಿನ ಚಿತೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸುಟು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಾಸ್ತಂ ತು ಪುರುಷಂ ಕರ್ಮಾನ್ವೇತಿ ಸ್ವಯಂಕೃತಮ್ ।
ತಸ್ಮಾತ್ತು ಪುರುಷೋ ಯತ್ನಾದ್ಧರ್ಮಂ ಸಂಚಿನುಯಾಚ್ಛನೈಃ ॥೧೮॥

ಪತ್ನೀ-ಪುತ್ರ-ಸುಹೃದರು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದರೂ ಸತ್ತುಹೋದ ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಫಲವು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಂಧುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಸರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಅವನೇ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಫಲವು ಮಾತ್ರ ಎಡೆಬಿಡದೇ ಅನುಸರಿಸಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯೇ ಆದರೂ ಧರ್ಮಸಂಚಯ ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದೂರ್ಧ್ವಮಮುಷ್ಯ ಚಾಧೋ
ಮಹತ್ತಮಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ಹ್ಯನ್ಧಕಾರಮ್ ।
ತದ್ವೈ ಮಹಾಮೋಹನಮಿನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ
ಬುಧ್ಯಸ್ವ ಮಾ ತ್ವಾಂ ಪ್ರಲಭೇತ ರಾಜನ್ ॥೧೯॥

ರಾಜನೇ! ಪ್ರಾಣತೊರೆದರೂ ಉತ್ತಮಲೋಕಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಬಿಡುವು ದೆಂದು ಭ್ರಾಂತನಾಗಬೇಡ. ಮಹಾಪುಣ್ಯಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಆ ಉತ್ತಮಲೋಕಗಳು ಸಿಗಬಹುದು. ಈ ಲೋಕದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ

ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹತ್ತರವಾದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಂಧಕಾರವು ಕವಿದಿದೆ. ಆ ಅಂಧಕಾರವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾಮೋಹವು ನಿನ್ನನ್ನು ಆವರಿಸದಿರಲಿ. (ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ನೀನು ಹೋಗದಂತಾಗಲಿ.) ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊ.

ಇದಂ ವಚಃ ಶಕ್ಷ್ಯಸಿ ಚೇದ್ಯಥಾವ-
ನ್ನಿಶಮ್ಯ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತುಮೇವ ।
ಯಶಃ ಪರಂ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಸಿ ಜೀವಲೋಕೇ
ಭಯಂ ನ ಚಾಮುತ್ರ ನ ಚೇಹ ತೇಽಸ್ತಿ ॥೨೦॥

ನಾನು ಹೇಳಿದ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನನ್ನ ಮಾತಿನ ಸಂಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಿ, ನನ್ನ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ತನಾದರೆ ನೀನು ಈ ಜೀವಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಅಪಾರವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಗಳಿಸುವೆ. ನೀನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ–ಪರಲೋಕದ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲೀ ಭಯಪಡಬೇಕಾದ ಕಾರಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆತ್ಮಾ ನದೀ ಭಾರತ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಾ
ಸತ್ಯೋದಯಾ ಧೃತಿಕೂಲಾ ದಯೋರ್ಮಿಃ ।
ತಸ್ಯಾಂ ಸ್ನಾತಃ ಪೂಯತೇ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಾ
ಪುಣ್ಯೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾ ನಿತ್ಯಮಲೋಭ ಏವ ॥೨೧॥

ಭಾರತ! ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನೇ ಒಂದು ನದಿ ; ಪುಣ್ಯವೆಂಬುದೇ ಆ ಆತ್ಮನದಿಯಲ್ಲಿನ ತೀರ್ಥ. ಸತ್ಯವೇ ಆತ್ಮನದಿಯ ಮೂಲ. (ಸತ್ಯೋದಕಾ ಎಂಬ ಪಾಠದ ರೀತ್ಯಾ ಸತ್ಯವೇ ಆತ್ಮನದಿಯ ನೀರು.) ಧೈರ್ಯವೆಂಬುದೇ ಆತ್ಮನದಿಯ ಎರಡು ತೀರಪ್ರದೇಶಗಳು. ದಯೆಯೆಂಬುದೇ ಆ ನದಿಯ ಅಲೆಗಳು. ಇಂತಹ ಆತ್ಮನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಿಯಾದ ಮಾನವನು ಪೂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆತ್ಮನದಿಯ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನು ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹವನು ಅಲೋಭಿಯೂ ಅರ್ಥಾತ್ ತ್ಯಾಗಿಯೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಕಾಮಕ್ರೋಧಗ್ರಾಹವತೀಂ ಪಞ್ಚೇನ್ದ್ರಿಯಜಲಾಂ ನದೀಮ್ ।
ನಾವಂ ಧೃತಿಮಯೀಂ ಕೃತ್ವಾ ಜನ್ಮದುರ್ಗಾಣಿ ಸಂತರ ॥೨೨॥

ಮಹಾರಾಜ! ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಮಹಾನದಿಯ ನೀರಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧಗಳೆಂಬ ಮೊಸಳೆಗಳು ಈ ಸಂಸಾರ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಇಂತಹ ಅತಿದುರ್ಗಮವಾದ ಜನನ-ಮರಣರೂಪವಾದ ದುರ್ಗಮಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಧೈರ್ಯವೆಂಬ ನಾವೆಯಿಂದ ದಾಟುವವನಾಗು.

ಪ್ರಜ್ಞಾವೃದ್ಧಂ ಧರ್ಮವೃದ್ಧಂ ಸ್ವಬನ್ಧುಂ
ವಿದ್ಯಾವೃದ್ಧಂ ವಯಸಾ ಚಾಪಿ ವೃದ್ಧಮ್ ।
ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯೇ ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಪ್ರಸಾದ್ಯ
ಯಃ ಸಮ್ಪೃಚ್ಛೇನ್ನ ಸ ಮುಹ್ಯೇತ್ಕದಾಚಿತ್ ॥೨೩॥

ಯಾವನು ಪ್ರಜ್ಞಾವೃದ್ಧನಾದವನನ್ನೂ, ಧರ್ಮರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವವನನ್ನೂ, ಧರ್ಮದ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನನ್ನೂ, ಸ್ವಬಂಧುವನ್ನೂ, ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತ ನಾದವನನ್ನೂ, ವಯಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ವೃದ್ಧನಾದವನನ್ನೂ ಗೌರವಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಪ್ರಸನ್ನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಾರ್ಯಾಕಾರ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಸಲಹೆಯಂತೆಯೇ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹವನು ಎಂತಹ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಮೋಹಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಧೃತಿಗೆಡುವುದಿಲ್ಲ.)

ಧೃತ್ಯಾ ಶಿಶ್ನೋದರಂ ರಕ್ಷೇತ್ಪಾಣಿಪಾದಂ ಚ ಚಕ್ಷುಷಾ ।
ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರೇ ಚ ಮನಸಾ ಮನೋ ವಾಚಂ ಚ ಕರ್ಮಣಾ ॥೨೪॥

ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಶಿಶ್ನೋದರಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಕಾಮಾಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಜಠರಾಗ್ನಿಗಳ ಬೇಗೆಯು ಎಂತಹವನನ್ನೂ ತಲ್ಲಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಡು ತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಧೈರ್ಯಬೇಕು. ಧೈರ್ಯ ಶಾಲಿಯಾದವನು ಅಥವಾ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾದವನು ಮಾತ್ರವೇ ಶಿಶ್ನೋದರ ಗಳ ದುಷ್ಪವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳು

ದುಷ್ಟಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗದಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು ಕೈಯನ್ನು ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೂ ಇಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕಾಲನ್ನು ಮುಳ್ಳಿನ ಮೇಲೂ ಇಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಎರಡೂ ಅವಯವಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಕಣ್ಣೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸೊಂದು ಸಾರಥಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸು, ಕಣ್ಣು-ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತಕಡೆಗೆ ಎಳೆದರೆ ಅತ್ತಕಡೆಗೆ ಅವು ಹೋಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಕಣ್ಣು ನೋಡಬಾರದ್ದನ್ನು ನೋಡುತ್ತದೆ. ಕಿವಿಯು ಕೇಳಬಾರದ್ದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಮನಸ್ಸು ಕಣ್ಣು-ಕಿವಿಗಳನ್ನೇ ಪಾಪನಾಶಕವಾದ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು (ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು) ಸಂದರ್ಶಿಸುವಂತೆಯೂ, ಸತ್ಕಥಾಶ್ರವಣವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಶ್ಲೀಲದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಅವಕಾಶಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಕಣ್ಣು-ಕಿವಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಆಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಲು ಕಾರಣವಾದುದು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳು. ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಶುದ್ಧವಾದ, ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಅಸಹ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮಾತನ್ನೂ ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

> ನಿತ್ಯೋದಕೀ ನಿತ್ಯಯಜ್ಞೋಪವೀತೀ
> ನಿತ್ಯಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೀ ಪತಿತಾನ್ನವರ್ಜೀ ।
> ಸತ್ಯಂ ಬ್ರುವನ್ಗುರವೇ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವ-
> ನ್ನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ಚ್ಯವತೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾತ್ ॥೨೫॥

ಯಾವನು ಅನುದಿನವೂ ಸ್ನಾನ-ಸಂಧ್ಯಾ-ತರ್ಪಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆಯೋ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಯಾವನು

ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆಯೋ, ಅನುದಿನವೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾಪನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ, ಪತಿತರ (ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟರ) ಅನ್ನವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠನಾಗಿರುತ್ತಾ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ–ಅಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಿಂದ ಚ್ಯುತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧೀತ್ಯ ವೇದಾನ್ಪರಿಸಂಸ್ತೀರ್ಯ ಚಾಗ್ನೀ-
ನಿಷ್ಟ್ವಾ ಯಜ್ಞೈಃ ಪಾಲಯಿತ್ವಾ ಪ್ರಜಾಶ್ಚ ।
ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಪೂತಾನ್ತರಾತ್ಮಾ
ಹತಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ ಸ್ವರ್ಗಮೇತಿ ॥೨೬॥

ವೇದ-ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನ ಸುತ್ತಲೂ ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಪರಿಸ್ತರಣವನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿ ಯಾಗಿ ಹಾಕಿ, ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ-ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ-ಆಹವನೀಯಗಳೆಂಬ ತ್ರೇತಾಗ್ನಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂಜಿಸುತ್ತಾ, ಪ್ರಜಾಪಾಲನೆಮಾಡುತ್ತಾ, ಗೋ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗ ಬಹುದಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತರಾತ್ಮವುಳ್ಳ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹತನಾಗಿ ವೀರಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ವೈಶ್ಯೋಽಧೀತ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಂಶ್ಚ
ಧನೈಃ ಕಾಲೇ ಸಂವಿಭಜ್ಯಾಶ್ರಿತಾಂಶ್ಚ ।
ತ್ರೇತಾಪೂತಂ ಧೂಮಮಾಘ್ರಾಯ ಪುಣ್ಯಂ
ಪ್ರೇತ್ಯ ಸ್ವರ್ಗೇ ದಿವ್ಯಸುಖಾನಿ ಭುಙ್ಕ್ತೇ ॥೨೭॥

ವೈಶ್ಯನಾದವನು ವೇದ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿ, ಕೃಷಿ-ವಾಣಿಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣವನ್ನು ಯೋಗ್ಯಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೂ ಮತ್ತು ತನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಡುತ್ತಾ, ಅಗ್ನಿತ್ರಯಗಳಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಧೂಮವನ್ನಾಘ್ರಾಣಿಸುತ್ತಾ, ಇಹದಲ್ಲಿಯೂ

ಸುಖವಾಗಿದ್ದು ಅವಸಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನು ಉಪ ಭೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಂ ವೈಶ್ಯವರ್ಣಂ ಚ ಶೂದ್ರಃ
ಕ್ರಮೇಣೈತಾನ್ನ್ಯಾಯತಃ ಪೂಜಯಾನಃ ।
ತುಷ್ಟೇಷ್ವೇತೇಷ್ವವ್ಯಥೋ ದಗ್ಧಪಾಪ-
ಸ್ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ದೇಹಂ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಾನಿ ಭುಙ್ಕ್ತೇ ॥೨೮॥

ಶೂದ್ರನು, ಬ್ರಹ್ಮ-ಕ್ಷತ್ರ-ವೈಶ್ಯರನ್ನು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಧಿವಿಹಿತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದು, ತನ್ನ ಸೇವೆಯಿಂದ ಅವರನ್ನು ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸಿ, ಪಾಪದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ದೇಹತ್ಯಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಸ್ಯೈಷ ಧರ್ಮಸ್ತವೋಕ್ತೋ
ಹೇತುಂ ಚಾನುಬ್ರುವತೋ ಮೇ ನಿಬೋಧ ।
ಕ್ಷಾತ್ರಾದ್ಧರ್ಮಾದ್ಧೀಯತೇ ಪಾಣ್ಡುಪುತ್ರ-
ಸ್ತಂ ತ್ವಂ ರಾಜನ್ರಾಜಧರ್ಮೇ ನಿಯುಂಕ್ಷ್ವ ॥೨೯॥

ಬ್ರಹ್ಮ-ಕ್ಷತ್ರಿಯ-ವೈಶ್ಯ-ಶೂದ್ರರ ಧರ್ಮಗಳೇನೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುವೆನು ಮತ್ತು ಆಯಾ ವರ್ಣದವರು ಸ್ವವರ್ಣೋಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರು ವೆನು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೇಕೆ ನಾನು ಹೇಳಿದೆನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ, ಕೇಳು : ನಿನ್ನ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನು ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮದಿಂದ ಪರಿಚ್ಯುತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನನ್ನು ನೀನಿಂದು ರಾಜಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸುವವನಾಗು."

ಜನಮೇಜಯ! ವಿದುರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

"ವಿದುರ! ನೀನು ಅನುದಿನವೂ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಉಪ ದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವೆಯೋ ಅದು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳು

ಧರ್ಮವಿಹಿತವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ನೀನು ಹೇಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಇರುವುದು. ಆದರೆ :

ಸಾ ತು ಬುದ್ಧಿಃ ಕೃತಾಪ್ಯೇವಂ ಪಾಣ್ಡವಾನ್ಪ್ರತಿ ಮೇ ಸದಾ ।
ದುರ್ಯೋಧನಂ ಸಮಾಸಾದ್ಯ ಪುನರ್ವಿಪರಿವರ್ತತೇ ॥೩೧॥

ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಾನು ದೃಢನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ನನ್ನ ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯು ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಪಡೆದೊಡನೆಯೇ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಈ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ.

ನ ದಿಷ್ಟಮಭ್ಯತಿಕ್ರಾನ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಭೂತೇನ ಕೇನಚಿತ್ ।
ದಿಷ್ಟಮೇವ ಧ್ರುವಂ ಮನ್ಯೇ ಪೌರುಷಂ ತು ನಿರರ್ಥಕಮ್ ॥೩೨॥

ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗೇ ಆಗಲೀ ವಿಧಿನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಧಿನಿಯಮವೇ ಶಾಶ್ವತವೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನವು ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು.”

ಳ೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಓಂ ತತ್ಸತ್

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಶ್ರೀಸದ್ಗುರುಚರಣಾರವಿನ್ದಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

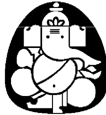

License No. WPP-13 Licensed to Post without pre-payment of postage
Posted at Thayagaraja Nagar Post Office
Reg. No. K.R.N.U. 86, BHARATHA DARSHANA R.N. 13245/57

Edited by : "Viswamitra", Printed & Published by
K. S. Kowshik at Bharatha Darshana Press, Bangalore - 560 028.